

e-ISSN 2451-0718

ISSN 1899-6264

Kwartalnik
Krakowskiej Akademii
im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

BEZPIECZEŃSTWO

TEORIA I PRAKTYKA

NIEMCY WOBEC PROBLEMÓW BEZPIECZEŃSTWA
I WSPÓŁPRACY MIĘDZYNARODOWEJ W XXI WIEKU

redakcja
Beata Molo, Aleksandra Kruk

numer 1 (XXXIV) Kraków 2019

SECURITY THEORY AND PRACTICE

**GERMANY TOWARDS SECURITY PROBLEMS
AND INTERNATIONAL COOPERATION IN THE 21ST CENTURY**

**edited by
Beata Molo, Aleksandra Kruk**

number 1 (XXXIV), January–March, Krakow 2019

Kwartalnik
Krakowskiej Akademii
im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

BEZPIECZEŃSTWO TEORIA I PRAKTYKA

**NIEMCY WOBEC PROBLEMÓW BEZPIECZEŃSTWA
I WSPÓŁPRACY MIĘDZYNARODOWEJ W XXI WIEKU**

**redakcja
Beata Molo, Aleksandra Kruk**

numer 1 (XXXIV), styczeń–marzec, Kraków 2019

BEZPIECZEŃSTWO

TEORIA I PRAKTYKA

Kwartalnik
Krakowskiej Akademii
im. Andrzeja
Frycza Modrzewskiego

Adres redakcji
ul. Gustawa Herlinga-Grudzińskiego 1, A, pok. 219
30-705 Kraków
tel. (12) 25 24 666
e-mail: biuro@kte.pl
btip.ka.edu.pl

Czasopismo punktowane w rankingu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz indeksowane w następujących bazach:
Repozytorium eRIKA. Repozytorium Instytucjonalne Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego;
PBN. Polska Bibliografia Naukowa; Index Copernicus; CEJSH. The Central European Journal of Social Sciences;
CEEOL. Central and Eastern European Online Library; BazHum

Rada Wydawnicza Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

Klemens Budzowski, Maria Kapiszewska, Zbigniew Maciąg, Jacek M. Majchrowski

Rada Naukowa

Mieczysław Bieniek (Polska), Ján Buzalka (Słowacja), Anatolij Demianczuk (Ukraina), Taras Finikov (Ukraina), Jochen Franzke (Niemcy), Marco Gestri (Włochy), Thomas Jäger (Niemcy), Lutz Kleinwächter (Niemcy), Magdolna Láczy (Węgry), Krzysztof Malinowski (Polska), Sławomir Mazur (Polska), Sandhya Sastry (Wielka Brytania), Yu-Chung Shen (Tajwan), Jan Widacki (Polska), Wiesław Wróblewski (Polska – przewodniczący)

Redaktor naczelny

Beata Molo

Redaktorzy tematyczni

Beata Molo – nauki o polityce i administracji
Robert Borkowski – nauki o bezpieczeństwie
Andrzej Chodyński – nauki o zarządzaniu i jakości
Marcin Lasoń – nauki o polityce i administracji, nauki o bezpieczeństwie

Redaktor statystyczny

Piotr Stefanów

Sekretarz redakcji

Natalia Adamczyk

Redaktorzy językowi

Carmen Stachowicz, Halina Baszak Jaroń

Tłumaczenia i korekta abstraktów

język rosyjski: Oleg Aleksejczuk
język angielski: Damian Olejarski, Łukasz Sorokowski,
Ilona Kaliszek-Rogała
język niemiecki: Maria Sroka-Ozimek

Projekt okładki i stron tytułowych

Joanna Sroka, Oleg Aleksejczuk

Łamanie

Oleg Aleksejczuk

Copyright© by

Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego
Kraków 2019

e-ISSN 2451-0718

ISSN 1899-6264

Wersją pierwotną czasopisma jest wydanie elektroniczne.

Wszystkie numery kwartalnika „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” są dostępne w wolnym dostępie (open access).
btip.ka.edu.pl

Redakcja nie zwraca materiałów niezamówionych. Decyzja o opublikowaniu tekstu uzależniona jest od opinii redakcji i recenzentów. Redakcja zastrzega sobie prawo modyfikowania tytułów i skracania tekstów przeznaczonych do druku. Artykuły powinny być przesłane w dwóch egzemplarzach wraz z wersją elektroniczną.

Na zlecenie

Krakowskiej Akademii
im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego
www.ka.edu.pl

Wydawca

Oficina Wydawnicza AFM
Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego,
Kraków 2019

Sprzedaż i prenumeratę prowadzi

e-mail: ksiegarnia@kte.pl

Spis treści

Beata Molo, Aleksandra Kruk: Niemcy wobec problemów bezpieczeństwa i współpracy międzynarodowej w XXI wieku. Wprowadzenie 13

ARTYKUŁY I MATERIAŁY _____

Bogdan Koszel: The Influence of the Conflict in Ukraine (2014–2018) on Germany's Relations with Russia 19

Jadwiga Kiwerska: Germany and the Crisis in Transatlantic Relations 45

Krzysztof Malinowski: Germany's Stance on the Termination of the INF Treaty by the US 61

Joanna Dobosz-Dobrowolska: Multilateralism as Germany's Response to Change in International Order in the 21st Century 87

Aleksandra Kruk: Multilateralizm i partnerstwo strategiczne w dyplomacji Heiko Maasa (marzec 2018 – marzec 2019) 103

Tomasz Morozowski: Strategiczni partnerzy czy systemowi konkurenci? Ewolucja polityki Niemiec wobec Chin 123

Joanna Ciesielska-Klikowska: German *Chinapolitik* in the Era of the Belt and Road Initiative 141

Agnieszka Bielawska: Niemiecka chadecja wobec integracji Turcji z Unią Europejską w kontekście kryzysu migracyjnego 161

Beata Molo: Climate Protection and German Energy Security in the Second Decade of the 21st Century 193

Piotr Kubiak: Kwestie bezpieczeństwa i obrony w programach wyborczych niemieckich partii politycznych w 2019 roku 211

Joanna Trajman: Annegret Kramp-Karrenbauer – przyszła kanclerz RFN? 227

Z KART HISTORII _____

- Małgorzata Świder:** Zaangażowanie Polski w inicjatywy rozbrojeniowe w latach 80. XX wieku – grupa robocza PZPR-SPD i plan Jaruzelskiego 257
- Kamil Szoldra:** Prasa endecka wobec przejścia władzy w Niemczech przez Adolfa Hitlera a kwestia bezpieczeństwa w Europie (styczeń-lipiec 1933) 281

VARIA _____

- Danuta Gibas-Krzak:** Interwencja NATO w Jugosławii w 1999 roku. W dwudziestą rocznicę ataku – przyczyny i konsekwencje 299

RECENZJE _____

- Paulina Stępniewska:** Jarosław Jarząbek, *Militaryzacja subregionu Zatoki Perskiej w perspektywie teorii regionalnych kompleksów bezpieczeństwa* 321
- Dominika Gawron:** Krzysztof Tłałka, *Somalia. Upadek i odbudowa* 325

KOMUNIKATY, SPRAWOZDANIA _____

- Dominik Marcinkowski:** Międzynarodowa konferencja naukowa „Gedenktage im Schatten des Populismus” (“Day of Remembrance in the Shadow of Populism”), Landau/Pfalz, 29.11–1.12.2018 r. 331

INFORMACJE DLA AUTORÓW _____

335

Contents

Beata Molo, Aleksandra Kruk: Germany Towards Security Problems and International Cooperation in the 21 st Century. Introduction	13
---	----

ARTICLES AND MATERIALS

Bogdan Koszel: The Influence of the Conflict in Ukraine (2014–2018) on Germany's Relations with Russia	19
Jadwiga Kiwerska: Germany and the Crisis in Transatlantic Relations	45
Krzysztof Malinowski: Germany's Stance on the Termination of the INF Treaty by the US	61
Joanna Dobosz-Dobrowolska: Multilateralism as Germany's Response to Change in International Order in the 21 st Century	87
Aleksandra Kruk: Multilateralism and Strategic Partnership in the Diplomacy of Heiko Maas (March 2018-March 2019)	103
Tomasz Morozowski: Strategic Partners or Systemic Competitors? Evolution of the German Policy towards China	123
Joanna Ciesielska-Klikowska: German <i>Chinapolitik</i> in the Era of the Belt and Road Initiative	141
Agnieszka Bielawska: German Christian Democrats towards Turkey's Integration with the European Union in the Context of the Immigration Crisis	161
Beata Molo: Climate Protection and German Energy Security in the Second Decade of the 21 st Century	193
Piotr Kubiak: Security and Defense Issues in the European Election Programs of the German Political Parties in 2019	211
Joanna Trajman: Annegret Kramp-Karrenbauer – the Future Chancellor of the Federal Republic of Germany?	227

Contents

FROM THE HISTORY _____

- Małgorzata Świder:** Poland's Involvement in Disarmament Initiatives in the 1980s: PZPR-SPD Working Group and Jaruzelski's Plan 257
- Kamil Szoldra:** Press of National Democracy on Taking Power in Germany by Adolf Hitler in the Light of Security Question in Europe (February-July 1933) 281

VARIA _____

- Danuta Gibas-Krzak:** NATO's Intervention in Yugoslavia in 1999. On the Twentieth Anniversary of the Attack – Causes and Consequences 299

REVIEWS _____

- Paulina Stępniewska:** Jarosław Jarząbek, *Militaryzacja subregionu Zatoki Perskiej w perspektywie teorii regionalnych kompleksów bezpieczeństwa* 321
- Dominika Gawron:** Krzysztof Tlałka, *Somalia. Upadek i odbudowa* 325

BULLETINS, REPORTS _____

- Dominik Marcinkowski:** International Scientific Conference „Gedenktage im Schatten des Populismus” (“Day of Remembrance in the Shadow of Populism”), 29.11–1.12.2018, Landau/Pfalz 331

INFORMATION FOR AUTHORS _____ 335

Inhaltsverzeichnis

Beata Molo, Aleksandra Kruk: Deutschland zu den Problemen der Sicherheit und der internationalen Zusammenarbeit im 21. Jahrhundert. Einführung 13

BEITRÄGE UND MATERIALIEN

Bogdan Koszel: Der Einfluss des Konflikts in der Ukraine (2014–2018) auf die Beziehungen zwischen Deutschland und Russland 19

Jadwiga Kiwerska: Deutschland und die Krise in den transatlantischen Beziehungen 45

Krzysztof Malinowski: Deutschland angesichts der Kündigung des INF-Abkommens durch die USA 61

Joanna Dobosz-Dobrowolska: Multilateralismus als Antwort Deutschlands auf den Wandel der Weltordnung im 21. Jahrhundert 87

Aleksandra Kruk: Multilateralismus und strategische Partnerschaft in der Diplomatie von Heiko Maas (März 2018–März 2019) 103

Tomasz Morozowski: Strategische Partner oder systemische Wettbewerber? Evolution der Politik Deutschlands gegenüber China 123

Joanna Ciesielska-Klikowska: Deutsche Chinapolitik im Zeitalter von Belt-and-Road-Initiative 141

Agnieszka Bielawska: Deutsche christliche Demokratie in Anbetracht der Integration der Türkei mit der Europäischen Union im Kontext der Immigrationskrise 161

Beata Molo: Klimaschutz und Energiesicherheit Deutschlands in der zweite Dekade des 21. Jahrhunderts 193

Piotr Kubiak: Sicherheits- und Verteidigungsfragen in den Europawahlprogrammen der deutschen Parteien im Jahr 2019 211

Joanna Trajman: Annegret Kramp-Karrenbauer – künftige Kanzlerin Deutschlands? 227

AUS DER GESCHICHTE _____

Małgorzata Świder: Polens Beteiligung an Abrüstungsinitiativen
in den 1980er Jahren: PZPR-SPD-Arbeitsgruppe und Jaruzelski-Plan 257

Kamil Szoldra: Nationaldemokratische Presse über die Machtübernahme
von Adolf Hitler in Deutschland und die Sicherheitsfrage in Europa
(Januar-Juli 1933) 281

VARIA _____

Danuta Gibas-Krzak: Der NATO-Einsatz in Jugoslawien im Jahr 1999.
Zum zwanzigsten Jahrestag des Angriffs – Ursachen und Konsequenzen 299

REZENSIONEN _____

Paulina Stępniewska: Jarosław Jarząbek, *Militaryzacja subregionu
Zatoki Perskiej w perspektywie teorii regionalnych kompleksów
bezpieczeństwa* 321

Dominika Gawron: Krzysztof Tlałka, *Somalia. Upadek i odbudowa* 325

MITTEILUNGEN, BERICHTE _____

Dominik Marcinkowski: Internationale Wissenschaftliche Konferenz
„Gedenktage im Schatten des Populismus“ (“Day of Remembrance
in the Shadow of Populism”), Landau/Pfalz, 29.11–1.12.2018 r. 331

INFORMATIONEN FÜR AUTOREN _____ 335

Содержание

Beata Molo, Aleksandra Kruk: Германия – проблемы безопасности и международного сотрудничества в XXI веке. Введение	13
---	----

СТАТЬИ И МАТЕРИАЛЫ _____

Bogdan Koszel: Влияние конфликта в Украине (2014–2018) на отношения Германии и России	19
Jadwiga Kiwerska: Германия и кризис в трансатлантических отношениях	45
Krzysztof Malinowski: Германия и проблема выхода США из Договора о ликвидации ракет средней и меньшей дальности	61
Joanna Dobosz-Dobrowolska: Мультилатерализм – ответ Германии на изменения международного порядка в XXI веке	87
Aleksandra Kruk: Мультилатерализм и стратегическое партнерство в дипломатии Хайко Маас (март 2018 – март 2019)	103
Tomasz Morozowski: Стратегические партнеры или системные конкуренты? Эволюция политики Германии в отношении Китая	123
Joanna Ciesielska-Klikowska: Германская Chinapolitik в эпоху «Инициативы пояса и пути»	141
Agnieszka Bielawska: Немецкий ХДС и проблемы интеграции Турции с Европейским Союзом в контексте миграционного кризиса	161
Beata Molo: Защита климата и энергетическая безопасность Германии во втором десятилетии XXI века	193
Piotr Kubiak: Вопросы безопасности и обороны в избирательных программах немецких политических партий в 2019 году	211
Joanna Trajman: Аннегрет Крамп-Карренбауэр – будущий канцлер ФРГ?	227

СТРАНИЦЫ ИСТОРИИ _____

- Małgorzata Świder:** Польские инициативы по разоружению в 80-х годах XX века. Рабочая группа Польской объединённой рабочей партии / Социал-демократической партии Германии и план Ярузельского 257
- Kamil Szoldra:** Освещение прессой польской эндеции прихода к власти в Германии Адольфа Гитлера и вопросов безопасности в Европе (январь–июль 1933 г.) 281

ВАРИА _____

- Danuta Gibas-Krzak:** Интервенция НАТО в Югославии в 1999 году. В двадцатую годовщину вторжения – причины и последствия 299

РЕЦЕНЗИИ _____

- Paulina Stępniewska:** Jarosław Jarząbek, *Militaryzacja subregionu Zatoki Perskiej w perspektywie teorii regionalnych kompleksów bezpieczeństwa* 321
- Dominika Gawron:** Krzysztof Tłałka, *Somalia. Upadek i odbudowa* 325

СООБЩЕНИЯ, ОТЧЕТЫ _____

- Dominik Marcinkowski:** Международная научная конференция «Gedenktage im Schatten des Populismus», Ландау-ин-дер-Пфальц, 29.11–01.12.2018 года 331

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ _____ 335

Beata Molo

ORCID 0000-0002-4924-8950
Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

Aleksandra Kruk

ORCID 0000-0002-7545-941X
Uniwersytet Zielonogórski

Niemcy wobec problemów bezpieczeństwa i współpracy międzynarodowej w XXI wieku. Wprowadzenie

Pierwsze ćwierćwiecze XXI wieku obfituje w dyskusje na temat wagi i znaczenia wyzwań międzynarodowych. Również niemieccy politycy prezentują strategię i programy osiągania przez Niemcy celów i interesów na arenie międzynarodowej. Ocena realizacji niemieckiej polityki bezpieczeństwa oraz poziomu współpracy międzynarodowej wymaga uwzględnienia wielu czynników o charakterze podmiotowym i przedmiotowym. Minister obrony Ursula von der Leyen proponowała „przywództwo z centrum”, a prezydent Joachim Gauck postulował zwiększenie „odpowiedzialności międzynarodowej” Niemiec. Podczas gdy minister spraw zagranicznych Guido Westerwelle opowiedział się za trwaniem przy „kulturze wstrzemięźliwości”, socjaldemokraci Sigmar Gabriel i Frank-Walter Steinmeier optowali za polityką zaangażowania Niemiec. Kanclerz Angela Merkel odnosząc się do dyskusji dotyczących rozbrojenia podkreślała, że odstraszanie stanowi istotny element stabilizacji środowiska międzynarodowego i postulowała realistyczne podejście do problematyki zbrojeń.

Dyskurs skomentował nestor niemieckiej dyplomacji Helmut Schmidt zwracając uwagę, że zmieniły się geopolityczne uwarunkowania współpracy transatlantycznej z XX wieku, na skutek wyłonienia się nowych silnych aktorów międzynarodowych.

Wśród wyzwań dominuje problematyka zbrojeń, terroryzmu, zmian klimatycznych oraz ochrony środowiska czy wyzwań demograficznych.

Odejście demokracji Baracka Obamy i przejście władzy przez Donalda Trumpa wpłynęło na dyskusję o ocenie współpracy transatlantyckiej, nie tylko w wymiarze politycznym, ale także gospodarczym. Pojawiły się postulaty dotyczące ponownego zdefiniowania, czym jest „wspólnota wartości” i jaka jest skuteczność starych sojuszy, opartych na procesach instytucjonalnych. Ten dyskurs, a także wzrost niestabilności spowodowany trwającymi konfliktami, skłonił Niemcy do postulowania kontynuowania multilateralizmu; deklarowania aktywnej współpracy w ramach NATO, UE czy osi Paryż–Berlin. Podkreślają one, że rywalizacja międzynarodowa w handlu i problemy demograficzne to wyzwania, które wymagają budowania strategicznych partnerstw i działań uwzględniających szybko przebiegające procesy globalizacyjne, uzależnione zarówno od postępu, jak i negatywnych działań ludzkości.

Przyjęte mechanizmy współpracy, w ramach ONZ, NATO czy UE powodują, że decyzje dotyczące zaangażowania międzynarodowego Niemiec wymagają za każdym razem odrębnych ocen i analiz. Nie zawsze osiągnięte jest porozumienie między partnerami, stąd nowe mechanizmy uwzględniające różne stopnie zaangażowania, np. mechanizm wzmocnionej współpracy w ramach wspólnej polityki zagranicznej i obrony Unii Europejskiej. Nowe rozwiązania są na bieżąco oceniane, a procesy ich wdrażania zależą od postrzegania przez członków międzynarodowych organizacji korzyści i strat ze współpracy. Stąd realizacja niemieckiej polityki bezpieczeństwa i umacnianie współpracy międzynarodowej zależy zarówno od twardej, miękkiej, jak i tzw. ostrej (*sharp*) siły.

Rozumienie znaczenia dyplomacji publicznej oraz tzw. e-dyplomacji nie powinno jednak przesłaniać klasycznego sposobu pojmowania wyzwań i zagrożeń, uwzględniającego tradycyjne paradygmaty w stosunkach międzynarodowych, wyjaśniającego warunki istnienia międzynarodowych sojuszy i tłumaczących przyczyny niezaoczonych konfliktów.

Dział „Artykuły i materiały” otwiera artykuł Bogdana Koszela pt. *The Influence of the Conflict in Ukraine (2014–2018) on Germany's Relations with Russia*. Od połowy 2014 r. RFN prowadziła wobec Federacji Rosyjskiej politykę dwutorowości: sankcji i szukania dialogu w kwestiach międzynarodowych, próbując przy tym „europeizować” swoją politykę wobec Rosji. Jadwiga Kiwerska w opracowaniu pt. *Germany and the Crisis in Transatlantic Relations* poddaje analizie skutki wyboru Donalda Trumpa na prezydenta Stanów Zjednoczonych w listopadzie 2016 r. dla polityki Niemiec, jak i wspólnoty transatlantyckiej. Wobec narastającego napięcia we wzajemnych stosunkach oraz kryzysu w relacjach transatlantyckich, Niemcy podejmowały próby łagodzenia sporu – względnie przenosiły ciężar negocjacji z USA na forum Unii Europejskiej, czy też prezentowały asertywność wobec niektórych żądań administracji prezydenta Trumpa. Reakcję Niemiec na decyzję prezydenta Donalda Trumpa z 1 lutego 2019 r. o wycofaniu się przez Stany Zjednoczone z traktatu INF w związku z jego naruszeniem przez Rosję opisuje Krzysztof Malinowski w artykule *Germany's Stance on the Termination of the INF Treaty by the US*. Artykuł *Multilateralism as Germany's Response to Changes in the International Order in the 21st Century* pióra Joanny Dobosz-Dobrowolskiej traktuje o stosunku Niemiec do zmian w ładzie międzynarodowym w XXI wieku. W wątpliwość zostało poddane dalsze przywództwo

USA w świecie zachodnim, a Unia Europejska stała się głównym kanałem transmisji interesów RFN w skali globalnej. Dlatego też Niemcy postulują wzmocnienie suwerennej i zjednoczonej Europy – „Europe united” oraz promują wielostronne rozwiązania w globalnej polityce. Ocenę działalności Heiko Maasa w pierwszym roku sprawowania urzędu federalnego ministra spraw zagranicznych RFN zawiera artykuł Aleksandry Kruk pt. *Multilateralizm i partnerstwo strategiczne w dyplomacji Heiko Maasa (marzec 2018 – marzec 2019)*. Minister Maas jest zwolennikiem multilateralizmu i partnerstwa strategicznego w polityce międzynarodowej oraz promotorem koncepcji budowy „sojuszu multilateralisów”. Kolejne dwa artykuły dotyczą polityki Republiki Federalnej Niemiec wobec Chińskiej Republiki Ludowej. Tomasz Mrozowski w opracowaniu pt. *Strategiczni partnerzy czy systemowi konkurenci? Ewolucja polityki Niemiec wobec Chin* skoncentrował się na ewolucji polityki niemieckiej wobec Chin od początku XXI wieku, przy czym zwraca uwagę na dynamiczne zmiany w latach 2016–2019, próbując udzielić odpowiedzi na pytanie: Czy Chiny są nadal dla Niemiec strategicznym partnerem, czy już systemowym konkurentem? Z kolei Joanna Cielska-Klikowska swój artykuł *German Chinapolitik in the Era of the Belt and Road Initiative* poświęciła współczesnym problemom w stosunkach RFN z ChRL, analizując je w układzie współpraca-rywalizacja (inicjatywa 16+1, przejęcia strategicznych niemieckich przedsiębiorstw przez chińskich inwestorów, współzawodnictwo w Afryce). Artykuł Agnieszki Bielawskiej pt. *Niemiecka chadecja wobec integracji Turcji z Unią Europejską w kontekście kryzysu migracyjnego* skupia się na analizie stanowiska CDU i CSU wobec integracji Turcji z Unią Europejską w kontekście rozwiązywania kryzysu migracyjnego w 2015 r. Autorka prezentuje także postawy członków CDU i CSU wobec: pomocy finansowej dla Turcji, liberalizacji systemu wizowego dla tureckich obywateli, utworzenia europejskich kontyngentów i wprowadzenia w życie umowy o readmisji. Zależności między bezpieczeństwem energetycznym RFN a wyzwaniami ograniczenia zmian klimatu w drugiej dekadzie XXI wieku są przedmiotem analizy autorstwa Beaty Molo zatytułowanej *Climate Protection and German Energy Security in the Second Decade of the 21st Century*. Artykuł Piotra Kubiaka – *Kwestie bezpieczeństwa i obrony w programach wyborczych niemieckich partii politycznych w 2019 r.* – traktuje o wybranych zagadnieniach obronności i polityki bezpieczeństwa (wspólna polityka bezpieczeństwa i obrony UE, rozwijanie europejskich struktur obronnych, stosunek do NATO, współpraca przemysłów obronnych, eksport broni i stosunki z Federacją Rosyjską) w programach wyborczych niemieckich partii (CDU/CSU, Sojusz 90/Zieloni, SPD, AfD, Die Linke, FDP) opublikowanych przed wyborami do Parlamentu Europejskiego 26 maja 2019 r. Tę część numeru zamyka tekst Joanny Trajman pt. *Annegret Kramp-Karrenbauer – przyszła kanclerz RFN?*, opisujący karierę polityczną i światopogląd Annegret Kramp-Karrenbauer – od 7 grudnia 2018 r. przewodniczącej Unii Chrześcijańsko-Demokratycznej (CDU) – i ocenę jej szans na objęcie urzędu kanclerz Republiki Federalnej Niemiec.

W pierwszym z artykułów zamieszczonych w dziale „Z Kart Historii” Małgorzata Świder omawia projekty rozbrojeniowe z lat 80. XX wieku, w które zaangażowała się Polska (*Polskie inicjatywy rozbrojeniowe z lat 80. XX w. – Grupa robocza PZPR-SPD i plan Jaruzelskiego*). Zarówno prace w ramach grupy roboczej PZPR-SPD, jak i plan Jaruzelskiego z 1987 r., nawiązywały do wcześniejszych koncepcji, zwłaszcza planu Rapackiego i planu Gomułki. Powołanie wspólnej grupy roboczej PZPR-SPD miało

przysłużyć się przełamaniu izolacji międzynarodowej Polski, zaś plan Jaruzelskiego korespondujący z planem Michaiła Gorbaczowa, miał być podstawą innych inicjatyw rozbrojeniowych/pokojowych państw socjalistycznych. Ocena sposobu przedstawiania w prasie endeckiej („Kurier Poznański”, „Słowo Pomorskie”, „Myśl Narodowa. Tygodnik poświęcony kulturze twórczości polskiej”) wydarzeń, które miały miejsce bezpośrednio po upadku Republiki Weimarskiej jest przedmiotem opracowania Kamila Szoldra [*Prasa endecka wobec przejęcia władzy w Niemczech przez Adolfa Hitlera a kwestia bezpieczeństwa w Europie (styczeń–lipiec 1933)*].

Dział „Varia” zawiera opracowanie Danuty Gibas-Krzak pt. *Interwencja NATO w Jugosławii w 1999 roku. W dwudziestą rocznicę ataku – przyczyny i konsekwencje*, w którym analiza koncentruje się wokół uwarunkowań historycznych i politycznych operacji lotniczej NATO („Allied Force”) w Federalnej Republice Jugosławii (24 marca – 10 czerwca 1999 r.) oraz jej skutków, zwłaszcza powstania państwa Kosowo, które 17 lutego 2008 r. ogłosiło niepodległość (z poparciem m.in. Stanów Zjednoczonych Ameryki). W dziale „Recenzje” zostały omówione dwie godne uwagi publikacje: *Militaryzacja subregionu Zatoki Perskiej w perspektywie teorii regionalnych kompleksów bezpieczeństwa* (Paulina Stępniewska) oraz *Somalia: upadek i odbudowa* (Dominika Gawron). W części „Komunikaty, Sprawozdania” Dominik Marcinkowski przedstawił raport z międzynarodowej konferencji naukowej „Gedenktage im Schatten des Populismus”, która odbyła się w dniach 29 listopada – 1 grudnia 2018 r. w Landau in der Pfalz (Nadrenia-Palatynat). W konferencji uczestniczyli historycy, politolodzy i filolodzy z Niemiec, Polski, Czech i Węgier zajmujący się sposobami upamiętniania wydarzeń istotnych dla społeczeństw Europy Środkowo-Wschodniej w obliczu zjawiska populizmu.

*

Składamy podziękowania Autorkom i Autorom reprezentującym wiodące polskie ośrodki badawcze i uniwersyteckie (Instytut Zachodni im. Zygmunta Wojciechowskiego, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet Opolski, Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Uniwersytet Szczeciński, Uniwersytet Wrocławski, Uniwersytet Zielonogórski), Zespołowi Recenzentów oraz Pracownikom Oficyny Wydawniczej AFM za wysiłek merytoryczny i organizacyjny włożony w przygotowanie niniejszego numeru czasopisma „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka”.

Artykuły i materiały
Articles and Materials
Beiträge und Materialien
Статьи и материалы

Bogdan Koszel

ORCID 0000-0002-7118-3057

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

The Influence of the Conflict in Ukraine (2014–2018) on Germany's Relations with Russia

Introduction

Historical traditions of the German-Russian cooperation, gratitude for Moscow's consent for the German unification in 1991, and hopes for profitable business relations resulted in the fact that relations with Russia were given the highest priority (*Russia first!*) in the eastern policy of united Germany. At least until 2013, Berlin considered Russia to be one of the most important elements stabilising European security and a reliable supplier of strategic raw materials. Relations with the Russian Federation were dominated by the formula of 'strategic' or even, under Gerhard Schroeder's chancellorship, 'cordial partnership'. On the economic side, it was symbolised by the Nord Stream 1 pipeline as well as extensive contacts institutionalised in the form of the German-Russian Forum existing since 1993, and the Petersburg Dialogue¹ since 2001.

In such a situation, independent Ukraine declaring its pro-European orientation and counting on Germany's help in anchoring in the European structures was treated in Berlin as a troublesome partner. Germany did indeed sign 15 various bilateral

---

¹ More: M.M. Kosman, *Polityka RFN wobec ZSRR/Rosji w latach 1989–2009*, Bydgoszcz 2013; A. Stempień, *Sojusznicy. Od Fryderyka I i Katarzyny Wielkiej do Merkel i Putina*, Warszawa 2016; A. Stent, *Rivalen des Jahrhunderts. Deutschland und Rußland im neuen Europa*, Berlin–München 2000; A. Rahr, *Russland gibt Gas. Die Rückkehr einer Weltmacht*, München 2008; E. Cziomer, 'Polityka Republiki Federalnej Niemiec wobec Wspólnoty Niepodległych Państw u progu XXI wieku ze szczególnym uwzględnieniem miejsca i roli Rosji', *Państwo i Społeczeństwo*, 2001, no. 1, pp. 21–22.

agreements with Ukraine in the initial years of its independence and greatly contributed to signing by Kiev the Partnership and Cooperation Agreement with the European Union (1994), the EU-Ukrainian Action Plan (1996), and the Common Strategy on Ukraine (1999), but – in order not to displease President Vladimir Putin – avoided discussing the prospect of the Ukrainian membership in the organisation. The Germans clearly suggested that the EU-Ukrainian cooperation can be crowned with nothing more than an association agreement and visa-free travel².

After taking office as president after the 2010 elections, Victor Yanukovich did indeed aim at concluding the association agreement with the EU, but at the same time he maintained close relationships with Moscow. He signed an agreement on extending the stationing of the Russian Black Sea Fleet until 2042 and, in 2012, decided to adopt a law on the Russian language. In Brussels, an opinion was being formed – which, to a large degree, was the German diplomacy's doing – that it was not worthwhile to engage in a country which had practically come to terms with its existence in the Russian sphere of influence and that the historical Ukrainian-Russian connections should be respected. Despite verbal assurances, neither the government of the grand coalition CDU/CSU-SPD (2005–2009) nor CDU/CSU-FDP (2009–2013) with Angela Merkel as Chancellor saw any contradiction between Putin's authoritarian rule – gagging the freedom of the media and destroying the opposition – and developing economic cooperation profitable for both sides. Germany believed that with the use of Partnership for Modernisation with Russia, a programme devised by Federal Foreign Minister Frank-Walter Steinmeier in 2008 and later imposed on the entire European Union (2009), it would be possible to introduce democratic standards in Russia, liberalise the economy and bring the Russian Federation closer to the European structures. High hopes were pinned to the presidency of a dynamic technocrat Dmitry Medvedev (2008–2012)³.

Changing Putin for Medvedev as the President of Russia in 2012, followed by anti-democratic reforms introduced by the new administration in the autumn of the same year, caused consternation and disorientation in Germany. The existing consensus, assuming that Russia's democratisation and integration with Europe are keys to the old continent's security, was undermined. Europe was running out of ideas on how to relate to more and more authoritarian Russia. Until then, all parties represented in the Bundestag, relying on an unwritten political agreement believed that relations with Russia played an exceptional role in the German and the EU eastern policy. As Jochen Franzke, an expert on the Russian-German relations of the University of Potsdam, wrote there appeared a problem whether the 'Westphalian solution' known since 1648 should be applied to Russia, or whether it should be considered that there existed a strong connection (*unctim*) between economic and security

² B. Koszel, 'Germany's attitude towards the association agreement between the European Union and Ukraine', *Przegląd Politologiczny*, 2016, no. 2. See: P. Kost, *Ukraina wobec Unii Europejskiej 1991–2010*, Toruń 2012.

³ E. Cziomer, *Polityka zagraniczna Niemiec w dobie nowych wyzwań globalizacji, bezpieczeństwa międzynarodowego oraz integracji po 2005 roku*, Warszawa 2010, p. 218; B. Koszel, 'Meandry polityki niemieckiej wobec Rosji w okresie rządów prezydenta Dmitrija Miedwiediewa (2008–2012)', *Krakowskie Studia Międzynarodowe*, 2017, no. 2, pp. 93–114.

cooperation and observing democratic laws and civil liberties, which thereby should enforce a particular model of cooperation with Russia⁴.

The results of the parliamentary elections for the Bundestag from 22 September 2013 forced the Christian Democrats to renew the unwanted coalition with the Social Democrats because the Liberals' results were poor and they did not enter the Bundestag. This inevitably decided about certain concessions towards Russia and reticence towards Ukraine. The coalition agreement of 27 November included an exceptionally generous offer for Russia, which was hidden under the title 'Open dialogue and enhanced cooperation' (*Offener Dialog und breitere Zusammenarbeit mit Russland*)⁵.

The annexation of Crimea

The formal suspension of the signing of the association agreement with the EU by Ukraine on 21 November 2013, which resulted from President Putin's pressure backed by promises of generous financial support, triggered social discontent which spilled out into the streets of Kiev. After the outbreak of bloody riots in the streets of the capital, most of the German media sided with the protesters from the very beginning, yet politicians urged them to be sensible and conciliative. Relying upon their own example of the Berlin Wall fall and seeking unification, journalists and, frequently, simple citizens of Germany reacted kindly to the 'revolution of dignity' demonstrated on the barricades of the Independence Square⁶. While the Union parties and the Green Party unequivocally sided with the protesters, Die Linke openly supported President Yanukovich and the SPD took an ambiguous attitude. In a TV interview on 18 February, Foreign Minister F.-W. Steinmeier held both sides responsible for the acts of violence in the streets of Kiev. In a parliamentary debate a day later, the left-wing Members were openly talking about Ukrainian fascists and anti-Semites who seized power⁷. Ulla Jelpke, the party's spokesperson, and Sahra Wagenknecht, the party's deputy leader and a rising media star on the Ukrainian issues, both implied a Western inspiration of the 'putsch' in the Square. They also looked for it in the actions of the USA and the native Ukrainian Stepan Bandera fascists. They defended Russia – oppressed and unjustly accused by Western countries – and demanded prohibiting any aid for Kiev from the EU and the International Monetary Fund (IMF)⁸.

In a declaration of 29 January 2014, the German government announced joint EU patient pursuit for a peaceful settlement of the conflict. It was asserted that the door to the association agreement was still open and that any misunderstandings

---

⁴ J. Franzke, 'Realität oder Mythos? Zur Strategischen Partnerschaft zwischen Deutschland und Russland', *WeltTrends*, 2013, no. 89, p. 40.

⁵ Details: *Deutschlands Zukunft gestalten. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD*, pp. 116–118, <https://www.cdu.de/sites/default/files/media/dokumente/koalitionsvertrag.pdf> [accessed: 10.02.2019].

⁶ H. Berwanger, R. Karsten, 'Das demokratische Versprechen. Deutsche Außenpolitik im Ukraine-Konflikt', *Die neue Gesellschaft/Frankfurter Hefte*, 2014, no. 61, pp. 41–43.

⁷ 'Linke sieht Faschisten bei Opposition in Ukraine', *Die Welt*, 20.02.2014.

⁸ 'Linkspartei: Parteinahme des Westens half Faschisten an die Macht', *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 10.03.2014; H. Bota, K. Kohlenberg, 'Haben die Amis den Maidan gekauft?', *Die Zeit*, 13.05.2015.

between the Eastern Partnership countries, Russia and the EU should be corrected. Owing to Minister Steinmeier's engagement, together with the Foreign Ministers of Poland and France (R. Sikorski and L. Fabius) acting on behalf of the Weimar Triangle, it was possible to prevent the crisis escalation and to force V. Yanukovych, in a debatable and unconstitutional way, to step down and leave the country. Moscow responded by sending 'little green men' (saboteurs and soldiers concealing their nationality) to Crimea, annexing its territory to Russia on 18 March 2014 on the basis of a hurriedly carried out (16.03) referendum⁹.

The German Chancellor reacted with reserve to Putin's speech of 18 March proclaiming the annexation of Crimea to the Russian Federation, she called for unity among the EU countries, and restricted herself to stating that it was an infringement of international law, yet in parallel with the introduced sanctions, the dialogue with Moscow would be continued¹⁰. At the beginning of the crisis, she spoke on the phone with V. Putin several times, persuading him to end the conflict and withdraw the army from Ukraine. However, the President of Russia firmly maintained his position that apart from the Russian bases there was not a single soldier of the Russian army in Crimea and that there existed a necessity to protect the rights of Russian citizens persecuted in Crimea by terrorists and Banderists. In her phone conversation with President Barack Obama, at the beginning of March 2014, Merkel expressed scepticism as to whether President Putin was 'in touch with reality'¹¹.

On the other hand, Steinmeier, who in his second term as the head of the Auswärtiges Amt ambitiously planned to provide new impulses for cooperation with Russia, had a sense of failure. By then, he was making great efforts to pacify the existing situation. He was travelling to the Baltic countries and to Budapest, he was meeting the Russian Minister of Foreign Affairs Sergey Lavrov and thus putting Germany at the forefront of the countries involved in settling the conflict in Ukraine.

In response to the annexation of Crimea, a day after the referendum, the EU and the USA imposed economic sanctions on the Russian Federation, suspended its participation in the G8, and introduced a prohibition on entering their territories for 21 prominent Kremlin officials (the USA for 31). On 25 March, a boycott of the G8 summit in Sochi was announced. Additionally, a meeting within the framework of the Petersburg Dialogue, scheduled for October 2014, was cancelled¹².

After a parliamentary debate in the Bundestag on 19 March 2014, certain helplessness could be seen among the Members. It was unknown where Putin would stop and what the limits for the EU concessions should be. It was feared that his

---

⁹ M. Staack, *Der Ukraine-Konflikt, Russland und die europäische Sicherheitsordnung*, Opladen 2017, p. 88.

¹⁰ 'Merkel: entschlossene Antwort Europas', *Die Bundeskanzlerin*, <https://www.bundeskanzlerin.de/bkin-de/aktuelles/merkel-entschlossene-antwort-europas-450192> [accessed: 10.02.2019]. See: M. Sattar, 'Wohl oder übel. Deutsche Reaktion auf Krim-Annexion', *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 18.03.2014.

¹¹ P. Baker, 'Pressure Rising as Obama Works to Rein In Russia', *New York Times*, 2.03.2014.

¹² A. Rinke, 'Wie Putin Berlin verlor. Moskaus Annexion der Krim hat die deutsche Russland-Politik verändert', *Internationale Politik*, 2014, no. 3, pp. 33–45; B. Jurkowicz, 'Relacje niemiecko-rosyjskie w cieniu konfliktu na Ukrainie', *FAE Policy Paper*, 2015, no. 11, <http://docplayer.pl/6169791-Relacje-niemiecko-rosyjskie-w-cieniu-konfliktu-na-ukrainie.html> [accessed: 10.02.2019].

objective would be to annex another part of the Ukrainian territory, lead to its political and economic destabilisation and, in effect, to the state disintegration. Other options were also considered – enhancement of NATO's presence in Eastern Europe and a realistic prospect of Ukraine's membership in the EU. At the same time, concerns were expressed as to whether it would lead to permanent dividing of Europe and whether it would be acceptable to agree to losing Crimea by Ukraine at the cost of including Moscow in the discussion of that country's future. A vast majority of the Union, SPD, and Green Members condemned the Russian aggression against Crimea, but also called for the conflict de-escalation¹³.

Finally, it was agreed to play all the instruments, i.e. to carry out the dialogue with Moscow, extend the sanctions to Russia, if necessary, and to continue financial assistance for Ukraine. The main reference point was to aim at preventing the conflict spillover to eastern Ukraine, therefore on 23 March there appeared an official German proposal to send the OSCE observers to that country¹⁴.

War in eastern Ukraine

After the Ukrainian Prime Minister signed on 21 March 2014 in Brussels the political part of the association agreement with the European Union, just as the pessimistic scenarios had foreseen, Russia started 'hybrid' warfare in the east of Ukraine in the Donets Basin, inhabited mainly by a Russian-speaking population. In April 2014, separatists supported militarily and financially by Moscow announced the creation of the self-proclaimed Donetsk People's Republic and Luhansk People's Republic. After seizing the key cities of Donbas, they announced a confederation of the two republics in May 2014. The Ukrainian military forces launched the so-called anti-terrorist action, whose objective was to recapture the main cities and liquidate the armed separatist troops.

In the face of a new threat of Ukraine's destabilisation and an outbreak of a Russian-Ukrainian war, the leaders of the EU countries requested that Germany engage more in settling this conflict. It was assumed that Germany with its good Kremlin relations was the most likely to influence the Russian policy. Importantly, Germany also enjoyed trust from the Ukrainian authorities who believed that their interests would be successfully defended by Berlin¹⁵.

Germany was ready to assume the role of an intermediary, at the same time playing a key role in the policy of the EU sanctions to Russia. In Chancellor Merkel's assumption, the German and EU policy towards the recent threat from the East should concentrate on political and economic support for Ukraine, especially that the presidential elections held on 25 May 2014 were won by the pro-Western Petro Poroshenko. There should also be a parallel dialogue with Moscow in order to find a diplomatic solution to the conflict and it should be accompanied by a gradual decrease of existing tensions. The third axis of action should be the sanctions to

¹³ G. Bannas, 'Krim-Krise schweißt große Koalition zusammen', *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 20.03.2014; T. Denkler, 'Vergiftete Atmosphäre', *Süddeutsche Zeitung*, 18.03.2014.

¹⁴ A. Rinke, *Wie Putin...*, *op. cit.*, s. 39.

¹⁵ B. Koszel, *Rola Niemiec w procesach decyzyjnych Unii Europejskiej w XXI wieku*, Poznań 2019, p. 328.

Russia, unwanted by everybody but which would be introduced should Russia continue its policy.

After the beginning of the Crimean invasion, on Washington's initiative international negotiations were undertaken in the so-called Geneva format with the participation of the USA, the EU, Ukraine and Russia to stop Russian operation in the east and south of Ukraine. In an agreement signed on 17 April, in exchange for amnesty the Kremlin agreed to disarm its militia and to clear the occupied administration buildings in Donbas. However, Russia ignored the agreement almost immediately and deliberately escalated tensions. On 25 April, the separatists captured 13 OSCE observers, including 4 Germans. Information from the Western intelligence indicated to the participation of the Russian special forces in this operation.

Chancellor Merkel, clearly disappointed with such a turn of events, announced further sanctions of the EU to the Russian Federation after a fruitless phone call with President Putin on 28 April. Yet, at the beginning of May, during her visit to Washington, it was clear that she did not seek confrontation with Russia motivating this with a need for economic cooperation with that country. She explained to President Obama that 6 European countries were in 100% dependent on the Russian supplies of fossil fuels and that they would not advocate drastic strengthening of the sanctions. Within the EU, Germany could lead the entire process of defusing tensions, but maintaining appropriate restraint at the same time¹⁶.

After P. Poroshenko's victory in the elections, a change in the Kremlin's policy could be noticed. The OSCE hostages were released, Putin recognised the legitimacy of the elections and proposed direct talks between the two countries' presidents.

In this situation, on 6 June during the celebrations of the 70th anniversary of the Normandy landings, a meeting between Chancellor Merkel, President Hollande and, for the first time, P. Poroshenko and V. Putin took place. They agreed to set up a group consisting of the Foreign Ministers of the four countries, whose task would be to settle the crisis in eastern Ukraine. Undoubtedly, such a solution was convenient for Putin. It excluded from the mediations the architect countries of the Eastern Partnership and the head of the EU diplomacy Federica Mogherini, which weakened the CFSP. For Moscow, this meant a return to the Moscow-cherished 'concert' of the great European powers¹⁷.

All the political calculations connected with setting up the 'Normandy Four' which started sessions on 3 July in Berlin failed due to the fact that in the east of Ukraine new incidents took place despite the formal ceasefire. They culminated on 17 July with the dramatic shooting down of the Malaysian passenger plane with 295 passengers aboard by a Russian BUK 1—M missile launched from the territories occupied by the separatists and this brought about a radical turn of the German public opinion. On 23 July, the German government demanded that additional international

---

¹⁶ 'Merkel und Obama einig über Ukraine', *Die Bundeskanzlerin*, <https://www.bundestkanzlerin.de/bkin-de/angela-merkel/terminkalender/reiseberichte/merkel-und-obama-einig-ueber-ukraine-443838> [accessed: 10.02.2019]; A. Rinke, 'Vom Partner zum Gegner zum Partner?', *Die alte Russland-Politik ist tot – jetzt sucht Berlin nach einem neuen Ansatz*, *Internationale Politik*, 2015, no. 2, pp. 36–43.

¹⁷ See: A. Rahr, 'Merkels Russlandpolitik. Zwischen Krisenmanagement und neuen Realitäten', *Welt-Trends. Das ausserpolitische Journal*, 2017, no. 131, p. 34.

sanctions should be imposed on Russia as it showed no interest in investigating the case of shooting down the aircraft. Surveys showed that 42% of Germans thought that in this new situation the government should take a tougher stance towards Russia, and relatively few (18%) opted for adopting a less aggressive position. One in five surveyed individuals said that the current position of the government was right¹⁸. The German Chancellor, concerned about the accident, called for an immediate and impartial investigation and for a ceasefire¹⁹. Although both parties to the conflict threw on each other the accusations of shooting down the plane, the EU and the USA reacted with the introduction of further sanctions to Russia (from 1 August 2014). Germany withheld the supplies of the state-of-the-art equipment and software for combat simulation for the modern army training centre in the town of Mulino, near Nizhny Novgorod, which was being built by the Rheinmetall concern. In retaliation, Russia imposed an import ban on western foodstuff²⁰.

In the following weeks, Germany's dualistic policy towards the Russian Federation looked clearly out of balance. On 23 August, the Chancellor visited Ukraine where she announced that the territorial integrity and wellbeing of Ukraine were 'the main objective of the German policy' and that her stay was intended to prepare a direct meeting of the Russian and Ukrainian leaders. She declared that Kiev would receive from Germany credit guarantees for €500 million for water and energy, and €25 million for refugee aid²¹. On the next day, in the annual summer TV interview for ARD, the Chancellor emphasised the importance of good relations, especially in the economy and the energy sector, between the EU and Russia. She imagined 'harmonious co-existence' between the Eastern Partnership and the Eurasian Union countries, she diminished the importance of the association agreement signed with Ukraine, and ruled out the possibility of its NATO membership. She also confirmed the EU consent for arms export to the Transnistrian republic²².

On 4–5 September 2014, in Newport in Wales, a NATO summit took place. It was decided there that new programmes aimed at strengthening the Ukrainian armed forces would be introduced. On 5 September in Minsk, the first Russian-Ukrainian agreement was concluded. Among other things, the agreement provided for an immediate bilateral ceasefire, granting the OSCE the role as a monitor of the ceasefire, implementing decentralisation of power through adopting an act setting a special mode of operation of the local governments in individual areas of Donets and

---

¹⁸ *Nach MH17-Abschuss: Forderungen nach Handelssanktionen gegen Russland weiter gestiegen*, 2014, <https://yougov.de/news/2014/07/23/nach-mh17-abschuss-forderungen-nach-handelssanktio> [accessed: 10.02.2019].

¹⁹ 'Bundeskanzlerin Merkel zum Absturz einer Passagiermaschine über der Ost-Ukraine, 17 Juli 2014', *Die Bundeskanzlerin*, <https://www.bundeskanzlerin.de/Content/DE/Pressemitteilungen/BPA/2014/07/2014-07-17-merkel-flugzeug.html> [accessed: 10.02.2019].

²⁰ S. Meister, 'Putin richtig verstehen', *DGAPStandpunkt*, 2014, no. 6, <https://dgap.org/de/article/getFullPDF/25882> [accessed: 10.02.2019]; 'UE rozszerza sankcje wobec Rosji', *Gazeta Wyborcza*, 17.07.2014.

²¹ 'Initiativen für Kiew'. *Die Bundeskanzlerin*, <https://www.bundeskanzlerin.de/bkin-de/aktuelles/initiativen-fuer-kiew-337978> [accessed: 11.02.2019]; 'Merkel will Ukraine mit halber Milliarde Euro helfen', *Die Welt*, 23.08.2014.

²² 'Man muss miteinander sprechen', *Die Bundesregierung*, <https://www.deutschland-kann-das.de/dekd/politik/aktuelles/-man-muss-miteinander-sprechen--450200> [accessed: 11.02.2019].

Luhansk Oblasts, creating a security zone on both sides of the Russian-Ukrainian border, monitoring the situation at the border by the OSCE, and immediate release of prisoners of war and hostages by both parties²³. On 16 September, at the same time in Kiev and in Strasbourg, the Association Agreement between Ukraine and the European Union was ratified²⁴.

Prior to the ratification of the treaty with Ukraine, people colloquially called 'understanding Russia' (*Russlandversteher*) or 'understanding Putin' (*Putinversteher*) became active in Germany. Merkel strongly felt the accusations from the CSU that the federal government did not hold a constructive dialogue with Moscow. Steinmeier, who defended her, believed this two-track policy (talks within the contact group, including the OSCE in the peace process and, at the same time, the policy of sanctions) to be right and considered it to be a hallmark of the German diplomacy. In Germany, there existed a strong pro-Russian lobby connected most frequently with the business community (especially with Ost-Ausschuss der Deutschen Wirtschaft and its head Eckhard Cordes), and pacifist, leftist, cultural and entertainment organisations. One of the most renowned and distinguished German historians and political scientists of the older generation, Christian Hacke, calling for 'common sense' wrote that 'the West turned out to be very naïve thinking that the Russian president would stand idly by, watching the government in Kiev being supported in associating Ukraine with Western structures'²⁵. Other arguments pointed to the fact that Russia and Germany were connected by a 'spiritual historical bond', and the government in Kiev were not democrats but corrupted oligarchs. Horst Teltschik, a former advisor to Chancellor H. Kohl and a leading representative of the 'understanding Russia', argued that Russia's vital interests in Ukraine should be understood and that Germany, as Russia's most important partner, was forced by the European Union to engage in issues which had nothing to do with the German interests. The arrogant attitude of the United States bore a large part of the responsibility, as it needlessly fuelled the tensions in Eastern Europe. Ukraine should get rid of its foolish dreams about the European Union and NATO membership and remain neutral. Ukrainian problems should not disturb Russia as it was needed by the West as a partner in combating terrorism, in the conflict in Syria and in addressing global concerns²⁶. Theo Sommer, a renowned journalist and publisher of the weekly *Die Zeit*, argued in a similar vein. A dialogue about the new shape of the international order should be held with Moscow, but it should be taken for granted that Russia would never return Crimea, irrespective of how long the sanctions would last. Accepting the annexation of Crimea would be a convenient instrument for the West to force Russia to make political concessions²⁷.

²³ *Protocol on the results of consultations of the Trilateral Contact Group (Minsk, 5.09.2014)*, <https://mfa.gov.ua/en/news-feeds/foreign-offices-news/27596-protocol-on-the-results-of-consultations-of-the-trilateral-contact-group-minsk-05092014> [accessed: 11.02.2019].

²⁴ 'Ukraine besiegelt Partnerschaft mit der EU', *Die Zeit*, 16.09.2014.

²⁵ Ch. Hacke, 'Der Westen und die Ukraine-Krise: Plädoyer für Realismus', *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 2014, no. 47/48, pp. 40–47.

²⁶ H. Teltschik, 'Türen nie zuschlagen! Warum der Westen weiter mit Russland reden muss', *Die Politische Meinung*, 2014, no. 58, pp. 24–29; F. Priess, Russland verstehen. 'Die Deutschen und ihre Krisenwahrnehmung', *Die Politische Meinung*, 2014, no. 67, pp. 18–23.

²⁷ Th. Sommer, 'Fünf vor acht/Frank-Walter Steinmeier. Er hat recht', *Die Zeit* online, 21.06.2016.

Other comments, particularly from the Left Party, implied that there could be no 'annexation' of Crimea. Yet again, it was argued that from the international law perspective it was justified secession expressing the territory inhabitants' will for self-determination stated in the referendum. Crimea was incorporated into the Russian Federation only after the referendum had been won²⁸.

Chancellor Merkel's disappointment could be caused by the coalition SPD, whose large proportion clearly demonstrated their dislike for Ukraine and support for Putin. After the Russian annexation of Crimea, the architects of the German Eastern policy from the 1970s – former Chancellor Helmut Kohl and his advisor Egon Bahr – were presenting themselves as leading defenders of Russia. They were echoed by former Chancellor G. Schröder, former EU Commissioner for the EU Enlargement G. Verheugen, and former Prime Minister of the federal state Brandenburg Mathias Platzeck²⁹.

On 5 December 2014, *Die Zeit* weekly published a manifesto entitled 'War in Europe again. Not in our name!' It pointed to the need to continue the policy of détente in international relations, and to continue the dialogue with Moscow because the need for security among the Russians was just as justified as among the Germans, the Poles, the Balts and the Ukrainians. Removing Russia from Europe would be 'unwise and dangerous for peace (...) the erroneous policy of the United States and the European Union, which was directed at moving western borders to the East without enhancing cooperation with Moscow, was perceived by Russia as a threat'. The initiators of the action were H. Teltschik, Walter Stütze, former Secretary of State in the Ministry of National Defence, and Antje Vollmer, former politician from the Green Party. The appeal was signed by over 60 people, including politicians (among others, G. Schröder, Otto Schilly, Roman Herzog, Eberhard Diepgen, Hans-Jochen Vogel). The appeal was also signed by the artistic elites of Germany, including the famous director Wim Wenders and popular actors Hanna Schygulla, Mario Adorf and Klaus Maria Brandauer³⁰.

A few days later, 100 German experts on Eastern Europe criticized 'The Appeal of 60', accusing its signatories of ignoring facts. 'The Appeal of 100' was created on the initiative of the German political scientist Andreas Umland, an expert from the National University of Kiev-Mohyla Academy, and the retired historian from Viadrina European University Frankfurt (Oder) Karl Schlögel. The authors reproached Russia for violating peace agreements. They also emphasised the fact that the territorial integrity of Ukraine, Georgia and Moldova should not fall victim to the reckless policy of Germany towards Russia. Due to the tragic past of Ukraine, in which the Third Reich was involved, 'Germany could not turn a blind eye when it came to the sovereignty and survival of that post-Soviet republic'³¹.

After unsuccessful talks with President Putin, on 17 October in Milan during the EU-Asia summit, Chancellor Merkel realised that Russia was treating Ukraine as an

---

²⁸ R. Merkel, 'Kühle Ironie der Geschichte', *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 7.04.2014.

²⁹ M. Księżniakiewicz, 'Opinia publiczna i elity polityczne w Niemczech wobec konfliktu na Ukrainie (listopad 2013 – marzec 2015)', *Przeгляд Zachodni*, 2015, no. 4, p. 138.

³⁰ 'Wieder Krieg in Europa? Nicht in unserem Namen!', *Die Zeit*, 5.12.2014.

³¹ 'Aufruf von über 100 deutschsprachigen OsteuropaexpertInnen zu einer realitätsbasierten statt illusionsgeleiteten Russlandpolitik', *Der Tagesspiegel*, 11.12.2014.

element of systemic fight with the West, and Putin was accusing the USA of a desire to establish a new world order against Russia. Recounting the results of the talks in the Bundestag, Merkel stated that the Minsk agreement was not being observed and yet again called for Russia to 'make a decisive contribution to the conflict de-escalation'³².

On 12 September, with Germany's support, the EU introduced the harshest sanctions so far, and their objective was to stop the supply of materials and services for the production of the Russian oil at the sea and in the Arctic. The access to the capital markets of the EU and the USA was limited for Russian banks and state-owned companies. On the other hand, due to Russia's reservations, the EU announced that the economic part of the EU-Ukraine Association Agreement would enter into force only at the end of 2015³³.

When Moscow accepted the results of the elections held on 2 November in two separatist republics (not monitored by the OSCE observers and contrary to the Ukrainian law), where majority of votes were for the independence of 'Novorossiya', on 5 November in Berlin Merkel declared the elections to be illegal and contrary to the Minsk provisions. She threatened to extend the list of sanctioned individuals by those policy makers who were behind the elections. Merkel counted on a direct meeting with President Putin on 15–16 November 2014 in Brisbane (Australia), where a summit of the world's richest countries G-20 took place. A four-hour-long direct conversation with the Russian leader turned out to be completely ineffective. The view points of the two politicians differed greatly. When A. Merkel was talking about NATO as an area of international cooperation of numerous countries in many parts of the world for common security, the President of Russia still perceived the Western alliance as a threat to his country's security and an attempt at strategic encircling by the USA. He declared the annexation of Crimea to be legally valid because it took place as a result of a democratically held referendum³⁴.

A firm stance of the German Chancellor on the elections in 'Novorossiya' and new sanctions deepened the disputes with Steinmeier. He had repeatedly intimated that Russia must not be ignored or isolated because it was necessary for maintaining European security. In the ranks of the German social democrats and particularly Die Linke a prevalent conviction was that the Germans owed Moscow a debt of gratitude for its consent to their country's reunification, that economic cooperation was of prime importance, and the sanctions were an American element of the fight against Russia, in which Germany should not take part. On 17 November, in a press interview, Steinmeier stated that due to Russia's nervous reactions to the EU-Ukraine Association Agreement, and Brussels' reactions to establishing the Eurasian Economic Union, it would be advisable for the representatives of the two groups to meet. Ten days later, he tried to argue that the objective of the sanctions was not to bring Russia

---

³² 'Annäherung im Gasstreit'. *Die Bundeskanzlerin*, <https://www.bundeskanzlerin.de/bkin-de/suche/annaeherung-im-gasstreit-425696> [accessed: 11.02.2019].

³³ *Niemcy zadowolone z odłożenia umowy o wolnym handlu UE-Ukraina*, <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:HVFtIlMkm70J:wiadomosci.onet.pl/swiat/niemcy-zadowolone-z-odlozenia-umowy-o-wolnym-handlu-ue-ukraina/dt0lp+&cd=5&hl=pl&ct=clnk&gl=pl&client=firefox-b-ab> [accessed: 11.02.2019].

³⁴ R. Alexander, 'Die Kanzlerin hat ihre Putin-Strategie geändert', *Die Welt*, 16.01.2014.

to its knees. 'Refusing to cooperate and destabilised, Russia poses a great threat not only to itself, but also to other countries, and whoever says otherwise is doing a tremendous disservice to European security'³⁵.

Before the December meeting of the Council of Europe, in her speech to the Bundestag Chancellor Merkel presented the German government's stance on the conflict in eastern Ukraine. She reminded her listeners that by annexing a part of the Ukrainian territory Russia had violated international law and attempts at down-playing that by anyone attested to the fact that they did not learn their historical lesson. In her opinion, Ukraine needed political, economic and humanitarian support, but it would be unwise to close channels of communication with Russia³⁶. It followed from the German statements that in order to find a solution concerning eastern Ukraine, pressure on Moscow should be continued. At the same time, cooperation with the Russian Federation within the frameworks of the EU and the Eurasian Union was of prime importance and common grounds for this cooperation should be the fight against the Islamic State and... Ebola virus. The new government in Kiev would receive support from the EU and the economic and political situation in Ukraine would be stabilised. Further sanctions to Russia could be imposed and the old ones prolonged only if the situation in eastern Ukraine did not improve.

The second Minsk Agreement

After a period of relative silence connected with the New Year and Eastern Christmas (7–9 January 2015), pro-Russian separatists resumed shelling Ukrainian positions; in Donbas, there increased the number of Russian troops and heavy equipment. Moved by this information, Chancellor Merkel cancelled direct meetings with the leaders of France, Ukraine, and Russia in Astana, but gave Steinmeier carte blanche³⁷.

Despite the minister's efforts, at the beginning of February Chancellor Merkel decided that he had reached the limits of what he could do and that she should personally engage in the conflict settlement. The EU countries willingly agreed to entrust the German leader with a search for a diplomatic solution, as apart from ambitious France no one was keen on undertaking this mission: difficult and promising little hope for success. After numerous trips to Moscow, Kiev, and Washington, thanks to the German leader's persistent and conciliatory attitude, on 12 February 2015 the so-called Second Minsk Agreement was eventually signed³⁸.

³⁵ „Globalisierung in der Rezession“ – Rede von Außenminister Frank-Walter Steinmeier beim 'Führungstreffen Wirtschaft' der Süddeutschen Zeitung am 27. November 2014 in Berlin, Auswärtiges Amt, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/141127-bm-wirtschaftsgipfel/267186> [accessed: 11.02.2019].

³⁶ *Das Ergebnis einer richtigen Politik Rede zur Regierungserklärung durch Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel zum Europäischen Rat am 18./19. Dezember 2014 in Brüssel*, <https://www.cducsu.de/themen/aussen-europa-und-verteidigung/das-ergebnis-einer-richtigen-politik> [accessed: 11.02.2019]. See: A. Bielawska, 'Niemiecka chadecja wobec konfliktu rosyjsko-ukraińskiego', *Rocznik Integracji Europejskiej*, 2015, no. 9, p. 336.

³⁷ M. Czech, 'Angela Merkel ma dość obłudnej gry Kremla', *Gazeta Wyborcza*, 13.01.2015.

³⁸ Details: 'Oto porozumienie z Mińska punkt po punkcie', *Gazeta Wyborcza*, 12.02.2015.

It was her personal success. It was a good move to engage France in these mediation efforts and to include this crisis as a regular item on the agenda of the Council of Europe meetings. The Chancellor could breathe a sigh of relief because President Putin did not manage to lead to a split among the member countries due to the increase of Islamic terrorism, escalation of xenophobic feelings, possible exit from the Union by Great Britain, and leaving the eurozone by Greece after the victory of the extremely populist left-wing party SYRIZA. The Chancellor maintained the faltering unity of the EU countries in terms of upholding the sanctions to Russia, and in her own country she managed to stop anti-Ukrainian propaganda and the coordinated offensive of the *Russlandversteher*.

Opinion polls, carried out by the Allensbach Institute of Public Opinion Research and commissioned by *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, published in March 2015, signalled a significant increase in Germany's distrust towards Russia. It was particularly striking that the Russian President's image among the Germans was harmed to the extent unwitnessed for years. Only 8% of the Germans had a positive opinion about the President, and 66% judged him unfavourably (by comparison: in 2001 as much as 43% of German citizens assessed Putin positively). 55% of the respondents considered the Russian policy towards Ukraine to be aggressive, 42% were afraid that Putin would not be satisfied with Ukraine only and would continue his hostile activities against other countries. Germany did not share the Russian interpretation of the events in Ukraine. Only 7% believed that the Russian soldiers were protecting Donbas inhabitants from pressure of the authorities in Kiev³⁹.

The importance of Germany on the international scene, and particularly in the European Union, undoubtedly grew during the Ukrainian crisis and praise for its good management flowed to Berlin. Nevertheless, Merkel did not feel any satisfaction with this as she was under the impression that the Russian president was not a reliable or trustworthy partner for talks. However, the internal situation in Germany and pro-Russian feelings forced her to vacillate diplomatically. The fact that 400 thousand German jobs were in trade with Russia was impressive. The slogan *Russia first!* was still doing well and a perspective of tightening the relations of the EU with Russia and establishing a common economic area was considered appropriate⁴⁰.

A large proportion of opinions expressed by specialists and experts present and visible in the German media said that Ukraine should come to terms with losing the two separatist provinces because the alternative would be deepening of the chaos and the collapse of the state. In Germany, the prevalent belief was that Russia adopted a strategy of long-term weakening of Ukraine, counting on its internal division.

Chancellor Merkel's personal dislike for Putin was manifested the fullest by her refusal to accept the invitation to the traditional celebration of Victory Day in the

---

³⁹ 'Das Ansehen Putins. Die Grenzen der Propaganda. Eine Dokumentation des Beitrags von Dr. Thomas Petersen in der *Frankfurter Allgemeine Zeitung* Nr.65 vom 18.03.2015', http://www.ifd-allensbach.de/uploads/tx_reportsdocs/FAZ_Ma__rz_Russland.pdf [accessed: 11.02.2019].

⁴⁰ J. Braml, 'In der Sanktionsspirale. Auch im Interesse der Ukraine sollten wir Russland wirtschaftlich nicht isolieren', *DGAPstandpunkt*, 2015, no. 1, <https://dgap.org/de/article/getFullPDF/26413> [accessed: 11.02.2019]; W. Ischinger, 'Eine Aufgabe für Generationen, der Westen muss gegenüber Russland auf eine neue Doppelstrategie setzen', *Internationale Politik*, 2015, no. 1, pp. 30–35.

Russian capital on 9 May 2015. Many countries' leaders did that, yet for understandable reasons the German Chancellor could not demonstrate her dislike openly and she arrived in Moscow a day later, she also laid a wreath on the Tomb of the Unknown Soldier. She listened without comment to less confident Putin who referred to enormous war damage and harm done to Soviet citizens, complained about decreasing German-Russian trade and yet again he argued in favour of the legality of Crimea's return to the motherland. However, he had no new offers to make⁴¹.

The vital economic interests that Putin spoke about, as well as did the German business communities interested in enhancing cooperation with Russia, did not have the same weight as in the earlier years of the oil prosperity. In 2016, German export to Russia amounted to only €21,5 billion, whereas in 2012, it was nearly twice that value (over €38 billion). A particular slump could be seen in the machinery and automobile industries. In 2015, the number of companies operating on the Russian market dropped to 5 583 (a decrease by 7%). In the statistics of the Federal Statistical Office, Russia ranked 13th in terms of turnover among all Germany's trading partners, owing to its raw materials export. The volume of trade was becoming significantly smaller than in 2012 (€48 billion compared to €80 billion), and more than twice smaller than the value of the Polish-German trade (€101 billion in 2016)⁴².

The conflict in Ukraine and repressions against the anti-Kremlin opposition, symbolised by the murder of one of the opposition leaders Boris Nemtsov in February 2015, began to determine the eastern policy of the Federal Republic. No more was there scope for Germany's exclusive policy towards Russia, but only for a policy within the EU's CFSP. A. Merkel's government, to a degree greater than before, began to support Ukraine and became one of the main promoters of its Association Agreement with the EU, which took effect at the beginning of January 2016. Germany's attitude to the security policy changed. The country understood that by promoting 'the culture of moderation' and weakening the Bundeswehr's military capabilities it painted itself into a corner and became a less reliable partner for NATO allies. Thus, during the NATO summit in Newport (4–5.09.2014), Germany committed itself to increase its military spending from the then-current level of 1.2% GDP to the NATO-recommended 2% GDP, and during the following meeting in Warsaw (8–9.07.2016) it advocated military strengthening of the so-called NATO's eastern flank. At the same time, a need for dialogue with Moscow and maintaining communication channels with it due to its growing role in the Syrian conflict was strongly emphasized. There was no scope for including Georgia or Ukraine in the NATO Membership Action Plan⁴³.

---

⁴¹ Ch. Rothenberg, 'Merkel kränkt Russland nur ein bisschen', NTV, 10.05.2015, <https://www.n-tv.de/politik/Merkel-kraenkt-Russland-nur-ein-bisschen-article15073911.html> [accessed: 11.02.2019]; B. Koszel, 'O „politycznej chemii” pomiędzy Angelą Merkel i Władimirem Putinem', in: A. Stelmach, M. Lorenc, M. Łukaszewski (eds.), *Kultura polityczna. W poszukiwaniu nowego paradygmatu. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wallasowi*, Poznań 2018, p. 134.

⁴² A. Godlewski, 'Niemieckie firmy coraz więcej inwestują w Rosji', 19.04.2017, <http://forsal.pl/artykuly/1035682,niemieckie-firmy-coraz-wiecej-inwestuja-w-rosji.html> [accessed: 11.02.2019].

⁴³ *Nato-Gipfel in Warschau. Ergebnisse von Warschau*, Die Bundesregierung, Berlin, 11.07.2016, <https://www.bundesregierung.de/Content/DE/Infodienst/2016/07/2016-07-11-nato-gipfel/2016-07-11-nato-gipfel-warschau.html> [accessed: 12.02.2019].

Cooperation in the area of energy was still a bright point. Signing the agreement concerning the construction of the second Nord Stream 2 gas pipeline in September 2015 symbolized the return to good economic relations. Although critics underline that this will increase Germany's dependence on the supply of gas from Russia to 60%, Merkel's government still considers it to be a purely commercial undertaking. Many German politicians indicate that in connection with the country's strategic reorientation of the energy policy and conversion into renewable energy, securing supplies of Russian raw materials is of prime importance for the country's energy security.

This certain helplessness of the German political elites was well delineated in 2016 by the reputable left-wing liberal monthly *WeltTrends. Das außenpolitische Journal*, which established a discussion forum (*Berlin und Moskau – wie weiter*) for opinions on the future of the German-Russian relations. Experts from various political options, speaking in the debate, indicated that the key to agreement and improvement of relations between Berlin and Moscow is the implementation of the Minsk provisions by the Russian Federation. The issue of European security and establishing its new structure with the participation of Russia should determine the activities of Germany and the European Union and push into the background the problems with democracy and human rights in Putin's country. The United States, which escalate tension in Ukraine, are hugely responsible for the conflict in that part of Europe, and the NATO summit in Warsaw on 8–9 July 2016 only increased the level of confrontation. The best solution would be to federalise Ukraine, demilitarise Crimea and create a special status for it. A new pact on partnership between the EU and Russia should be signed, where the emphasis would be on security, economy, and culture. The sanctions should be lifted, visas for Russian citizens waived, a free trade zone created between the EU and the Eurasian Union, and Russia should join the G-8 again⁴⁴.

Due to the lack of progress in negotiations within the Normandy format framework in 2016 and at the beginning of 2017, as well as the intention to find out about the Kremlin's then-current plans, Chancellor Merkel paid a short three-hour visit to President Putin in Sochi (2.05.2017), and the formal pretext was a series of consultations the German head of state was intending to hold before the G-20 Group summit scheduled for 7–8 July 2017 in Hamburg. Nevertheless, the talks concerned mainly the situation in Ukraine and the civil war in Syria. President Putin assured the Chancellor that despite 'political difficulties' Germany remained Russia's most important partner, as demonstrated by close economic cooperation. He gave the impression that had it not been for Germany's categorical reaction regarding Crimea and Donbas, there would have been no sanctions. Merkel indicated that the condition for lifting the sanctions still was full compliance with the Minks

⁴⁴ F. Elbe, 'Die Stunde der Diplomatie', *WeltTrends. Das außenpolitische Journal*, 2016, no. 119, pp. 51–54; A. Rahr, 'Gemeinsamkeiten und Missverständnisse', *WeltTrends. Das außenpolitische Journal*, 2016, no. 119, pp. 28–33; A. Iwanowna, 'Kooperation statt Sanktionen', *WeltTrends. Das außenpolitische Journal*, 2016, no. 119, pp. 45–50; A. Friesen, 'Zurück in die Zukunft? Möglichkeiten zur Kooperation der EU mit Russland', *WeltTrends. Das außenpolitische Journal*, 2016, no. 122, pp. 12–16.

arrangements. In her opinion, there was therefore no alternative to dialogue and each debate was a step forward⁴⁵.

On 11 June, the European Union lifted the visa requirement for the citizens of Ukraine travelling to the European Union and Switzerland. In July, the process of ratifying the Association Agreement with Ukraine was concluded in member countries, which enabled its complete entry into force on 1 September 2017. Within the framework of the European support, a financial package of the total €12.8 billion was prepared and it was the largest package for a non-EU member⁴⁶.

However, it was all Ukraine could expect from the EU and Germany. Either at the Eastern Partnership summit in Riga (21–22.05.2015), or at a subsequent meeting in Brussels (24.11.2017), no political declaration was made concerning a European perspective for at least some countries from the Eastern Partnership or regarding the policy of open door to the EU. France, Ireland, Portugal, Spain and the Netherlands, who did not even send their high-level delegations to the summit, were traditionally against not only the enlargement itself, but also even suggesting such a possibility⁴⁷.

The scale of the already-limited German support for Ukraine was additionally influenced by the perspective of the September elections to the Bundestag. The election programmes of the main political parties did not include any mention of the German-Russian strategic partnership or perspectives for close cooperation. When the coalition cabinet with the SPD was established as a result of months of effort, which coincided with the presidential elections won by Putin in Russia, the matters connected with the conflict in the east of Ukraine, due to the lack of perspective for settling them, were not among Chancellor Merkel's priorities. She concentrated on mitigating internal disputes in Germany and restoring her image after the refugee crisis. She was aware of her last term in office and the future of the European Union became her primary objective as well as devising – together with France – its development strategy for the coming years.

Germany and the European Union returned to the conflict in the East only in the middle of 2018. It was hoped that, in the face of the coming world Football Cup in Russia, for reasons of prestige President Putin would be interested in calming the existing conflict, which could be used for constructive talks about the conflict in Donbas.

According to the arrangements concerning the continuation of the negotiations within the Normandy format, the brunt of the negotiations was taken by the new Foreign Minister Heiko Maas (SPD), who had no diplomatic experience in that regard. After taking office, he accused Russia of aggression towards Ukraine, yet he paid his first visit not to Kiev but to Moscow. On 18 August 2018 in Meseberg, working

⁴⁵ R. Alexander, 'Angela Merkel und Wladimir Putin schenken sich nichts', *Die Welt*, 2.05.2017; S. Żerko, 'Rozmowy Merkel-Putin w Soczi', *Biuletyn Instytutu Zachodniego*, 2017, no. 305, <https://iz.poznan.pl/publikacje/biuletyn-instytutu-zachodniego/biz-nr-305-rozmowy-merkel-putin-w-soczi> [accessed: 12.02.2019]; B. Koszel, 'O „politycznej chemii”', *op. cit.*, p. 134.

⁴⁶ *Ukraine and the EU*, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/1937_en [accessed: 12.02.2019].

⁴⁷ *Szczyt Partnerstwa Wschodniego 2017: Razem możemy więcej*, Council of Europe – press announcement, http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:4qoohXZnyBOJ:europa.eu/rapid/press-release_IP-17-4845_pl.pdf+&cd=2&hl=pl&ct=clnk&gl=pl&client=firefox-b-ab; *East Partnership Summit (24 November 2017)*, <https://www.consilium.europa.eu/pl/eapsummit> [accessed: 12.02.2019].

consultations between Chancellor Merkel and President Putin took place. Her expectations had been specified in a press statement before the summit and amounted to maintaining the position that implementing the Minsk arrangements was necessary as a condition for stabilising the situation. Germany supported the Ukrainian idea of sending a UN mission ('Blue Helmets') to Donbas, and was willing to continue the talks in the Normandy format. The Chancellor left no doubt that Ukraine had to play a role in the transit of gas to Europe, even after putting Nord Stream 2 pipeline into service. She emphasised that settling the conflict in Syria and avoiding a humanitarian catastrophe was important for her. She confirmed that she respected the nuclear agreement with Iran, but she was concerned about the operation of this country in Yemen and Syria⁴⁸.

No specific arrangements concerning eastern Ukraine were made in Meseberg because Germany and Russia maintained their earlier positions. However, due to Washington's policy towards the EU and Germany, and the situation in Syria and Iran, the political weight of President Putin engaged in the Middle Eastern conflicts increased significantly on the international stage and forced Germany to adopt a more pragmatic line towards Moscow. Aspiring to play the role of a moderator in peace processes in various flash points in the world, Chancellor Merkel needed a success, yet President Putin was aware of the situation and he was intending to address the expectations of the leader of the German government, but on his own terms⁴⁹.

The increasing role of Russia in the Middle Eastern conflict became evident on 28 October, during the Istanbul meeting of Germany, France, Russia, and Turkey leaders. A controversial photograph of President E. Macron and A. Merkel holding hands with Putin and President of Turkey Erdoğan went all over the world. The 100th anniversary of the end of the First World War was also spectacularly celebrated in Paris with the participation of leaders from 60 countries, among others including President of the USA Donald Trump, Putin, Merkel and Macron.

On 25 November, another escalation of tension between Russia and Ukraine took place as a result of stopping three Ukrainian naval vessels by Russian special forces in the Kerch Strait. Ukraine considered the Russian operation to be an act of aggression and declared martial law on some of its territories: the areas neighbouring Russia and the separatist Transnistria in Moldova, and those at the Black Sea and the Azov Sea.

Commentators believed that the incident was convenient for Presidents Putin and Poroshenko. Due to the fact that oil prices fell below Russia's expectations, its economy was driven to stagnation, which caused social unrest and less support for Putin (58–61%). Before the presidential elections coming in March 2019, the

⁴⁸ 'Pressestatements von Bundeskanzlerin Merkel und dem russischen Präsidenten Putin', *Die Bundeskanzlerin*, <https://www.bundeskanzlerin.de/bkin-de/aktuelles/pressestatements-von-bundeskanzlerin-merkel-und-dem-russischen-praesidenten-putin-1514454> [accessed: 12.02.2019]; 'Internationale Krisenherde im Blick', *Bundeskanzlerin*, <https://www.bundeskanzlerin.de/bkin-de/aktuelles/internationale-krisenherde-im-blick-1504612> [accessed: 12.02.2019].

⁴⁹ See: W. Rodkiewicz, A. Kwiatkowska-Drożdż, 'Putin u Merkel w Mesebergu', *Analizy OSW*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-08-22/putin-u-merkel-w-mesebergu> [accessed: 12.02.2019]; J. Kiwerska, 'Prezydentura Trumpa i relacje z Niemcami', *Biuletyn Instytutu Zachodniego*, 2018, no. 369, <https://www.iz.poznan.pl/publikacje/biuletyn-instytutu-zachodniego/biz-nr-369-prezydentura-trumpa-i-relacje-z-niemcami> [accessed: 12.02.2019].

support for P. Poroshenko, accused of introducing reforms ineptly, was at the level of 10–15%. Diverting attention from internal problems was therefore beneficial for both politicians⁵⁰.

In order to specify the German stance on the recent phase of the conflict, on 30 November the Foreign Office published a document presenting the government's interpretation of the crisis in Ukraine. It was mentioned that the annexation of Crimea and unleashing the war in the East cost 10 thousand lives. The German government 'advocating for peace and stability' insisted that:

- 1) the Minsk arrangement should be introduced (negotiations concerning that should be continued with France);
- 2) violation of international law would not be tolerated (Ukraine's territorial integrity had to be respected);
- 3) the OSCE mission should be strengthened and protected (it was indispensable for maintaining the peace process);
- 4) a UN peacekeeping mission should be considered (support for a UN mission on condition that it did not enhance the existing *status quo*);
- 5) Germany would support economic reforms in Ukraine for the state reconstruction and civil society organisation, as well as modernising administration and greater decentralisation⁵¹.

The actions taken up since 2014 by Germany and the European Union towards Russia showed the helplessness of European institutions in the face of the Kremlin's aggressive policy. Although the policy of sanctions brought measurable losses to the Russian economy, it was a price Putin was prepared to pay in order to strengthen his position in the country on the wave of nationalistic sentiments and to win again presidential elections in March 2018. Despite his abysmal image in the world, by using social media on the internet he intervened in the presidential election in the USA in 2016, and most probably in Germany in 2017; he fuelled tension in the east of Ukraine; he contributed to the death of Sergey Skripal, a former Russian intelligence officer; and provoked the incident at the Azov Sea. Russia has in its hands all the instruments to destabilise Ukraine, and undoubtedly will not allow for any peaceful regularisation of the situation in eastern Ukraine until the presidential elections in that country in March 2019, but it will plot and fuel tensions counting on internal divisions in the parties and the political elite of Ukraine. Putin still assumes that Germany's and the EU's financial assistance will be insufficient and that Ukraine will yield under the burden of the economic crisis and Poroshenko will lose control over the situation in the country. Even if he wins the elections, he will have no other option but to agree for the country's federalisation and waive the policy of closer relations with the EU and NATO. An excellent means of putting pressure on the authorities in Kiev is already the Nord Stream 2 pipeline which can cause closing of the Ukrainian transmission networks to the west of Europe and result in difficult to calculate losses to the Ukrainian economy.

---

⁵⁰ *Zwischenfall im Schwarzen Meer mehr als ein Ablenkungsmanöver Poroschenkos?*, <https://de.sputniknews.com/politik/20181210323239645-poroschenko-kertsch-konflikt-darstellung> [accessed: 12.02.2019].

⁵¹ *Auf welche Strategie Deutschland im Ukraine-Konflikt setzt*, Auswärtiges Amt, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/ukraine-node/ukraine-konflikt/2165944> [accessed: 12.02.2019].

Laying laboriously the foundations of its statehood, struggling with its oligarchic economy, inefficient administration and corruption, threatened with destabilisation by its powerful neighbour, Ukraine has never been an important political subject for Germany, but has always been a reference point for the German relations with Russia. When deciding to support the European aspirations of Ukraine, Chancellor A. Merkel, Presidents F. Hollande and E. Macron had no way out. On the grounds of the past experience, none of the countries could accept the violation of territorial integrity of any European country, as this would open Pandora's box, especially in the areas of the so-called 'frozen' conflicts. They were aware that many European countries were simply indifferent to the fate of Ukraine. Chancellor Merkel's greatest success was maintaining the unity of the EU countries in regard to sanctions to Russia. This was achieved with greatest difficulty and was one of the reasons for disappointment for President Putin who counted on breaking the EU solidarity. The German politician, weakened by the refugee crisis, attacked at home and in many EU countries, was additionally criticized in Germany by various sorts of pacifists and 'understanding Russia' for the way of dealing with Russia, which was, according to them, humiliating for President Putin. A movement consisting of representatives of the right-wing CSU (E. Stoiber, H. Seehofer), the increasingly important AfD, but also of politicians from Die Linke, was created in Germany. The movement has also been joined by some well-known SPD politicians (G. Schröder, S. Gabriel, F.-W. Steinmeier M. Platzeck, G. Erler) and influential business circles traditionally betting on close cooperation with Russia. It is also widely held that the West is guilty of 'transgression' against Russia, which is symbolised by NATO enlargement, the Organisation's intervention in Kosovo, the war in Iraq, the intervention in Libya, and the policy towards western Syria, which forced Russia only to react to the expansionism of the West⁵².

Due to President D. Trump's anti-EU policy and his weakening of the USA's credibility as an ally, an alliance with Moldova would be the only guarantee for the European security. Arguments connected with preventing the risk of military escalation in interactions with NATO, as well as with the conflicts in Ukraine and Syria speak in favour of a dialogue with Russia; there is a need for joint control of armament, managing humanitarian conflicts, cooperation in combating terrorism and proliferation of weapons of mass destruction. In exchange for reducing the pressure on Ukraine, it is suggested that Putin be tempted with a perspective of closer relations with the EU, establishing a common EU-Eurasian Union economic area (from Lisbon to Vladivostok) and Russia's active participation in tackling global issues⁵³.

⁵² P. Strutyński (ed.), *Ein Spiel mit dem Feuer. Die Ukraine, Russland und der Westen*, Köln 2014.

⁵³ G. Erler, 'Den Eskalationsprozess stoppen. Ziele der Deutschen Russlandpolitik', *Russland-Analysen*, 2018, no. 354, <http://www.laender-analysen.de/russland> [accessed: 12.02.2019]; J. Braml, *op. cit.* See: W. Ischinger, *op. cit.*, p. 34.

Conclusions

Russia's jostling in the international arena and its quite presumptuous effort to obtain greater influence on the world politics forced Germany to review its eastern policy and to assess its relations with Moscow in a more realistic and critical way. The words about strategic partnership and Partnership for Modernisation disappeared from the vocabulary of the politicians from the Federal Chancellery and Auswärtiges Amt⁵⁴. Economic cooperation outside the energy sector lost its dynamics, and China grew to become the main recipient of the enormous German industrial production⁵⁵. Nevertheless, the largest yet unwanted by President Putin success is the fact that the EU started paying attention to the issues of its own security and that NATO started gradually strengthening the eastern flank with the presence of the American troops in this part of Europe.

It became especially painful for the Germans, presenting themselves as and considered to be Russia's most important partner in Europe, that W. Putin's administration ostentatiously ignored Chancellor Merkel's advice and appeals, particularly in terms of settling the conflict in Ukraine. Some researchers believe that since 2005 Germany has been partly responsible for the situation in Russia. Lured by the illusion of strategic partnership, Germany ignored the threats to the European order and security coming from Moscow, and it overestimated its real influence on the Russian policy⁵⁶.

Merkel does not trust Putin and there is no 'political attraction' between the two leaders, yet she does realise that the role and importance of this power – which has been demonstrated by the civil war in Syria – as an essential component in international security and as a major supplier of fossil fuels must not be ignored. On the other hand, leaving Ukraine and the pro-European attitude of its inhabitants on their own or abandoning them would be an irreparable loss to the process of building European unity. Guided by these reasons, Germany attempts to put Ukraine on the European track with the use of money and counselling, at the same time being aware that without thorough internal reforms this country would face destabilisation and an increase of social antagonisms.

---

⁵⁴ T. Forsberg, 'From Ostpolitik to "frostpolitik"? Merkel, Putin and German foreign policy towards Russia', *International Affairs*, 2016, no. 92, p. 21; B. Koszel, 'Are we witnessing the twilight of the strategic German-Russian partnership under Angela Merkel?', *Przeegląd Strategiczny*, 2018, no. 11, pp. 129–151.

⁵⁵ L. Delcour, S. Meister, 'Russland und der Ukraine-Konflikt: Plädoyer für einen realistischen und interessenorientierten Dialog', *DGAPkompakt*, April 2018, no. 9, <https://dgap.org/de/think-tank/publikationen/dgapkompakt/vorteilhafte-verschiedenheit> [accessed: 12.02.2019].

⁵⁶ J. Franzke, 'Nach dem Ende der strategischen Partnerschaft. Deutschland auf der Suche nach einer neuen Russlandstrategie', *Krakowskie Studia Międzynarodowe*, 2016, no. 2, p. 108.

References

- Alexander R., 'Angela Merkel und Wladimir Putin schenken sich nichts', *Die Welt*, 2.05.2017.
- Alexander R., 'Die Kanzlerin hat ihre Putin-Strategie geändert', *Die Welt*, 16.01.2014.
- 'Annäherung im Gastreit'. *Die Bundeskanzlerin*, <https://www.bundeskanzlerin.de/bkin-de/suche/annaeherung-im-gastreit-425696> [accessed: 11.02.2019].
- Auf welche Strategie Deutschland im Ukraine-Konflikt setzt*, Auswärtiges Amt, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/ukraine-node/ukraine-konflikt/2165944> [accessed: 12.02.2019].
- 'Aufruf von über 100 deutschsprachigen OsteuropaexpertInnen zu einer realitätsbasierten statt illusionsgeleiteten Russlandpolitik', *Der Tagesspiegel*, 11.12.2014.
- Baker P., 'Pressure Rising as Obama Works to Rein In Russia', *New York Times*, 2.03.2014.
- Bannas G., 'Krim-Krise schweißt große Koalition zusammen', *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 20.03.2014; T. Denkler, 'Vergiftete Atmosphäre', *Süddeutsche Zeitung*, 18.03.2014.
- Berwanger H., Karsten R., 'Das demokratische Versprechen. Deutsche Außenpolitik im Ukraine-Konflikt', *Die neue Gesellschaft/Frankfurter Hefte*, 2014, no. 61.
- Bielawska A., 'Niemiecka chadecja wobec konfliktu rosyjsko-ukraińskiego', *Rocznik Integracji Europejskiej*, 2015, no. 9.
- Bota H., Kohlenberg K., 'Haben die Amis den Maidan gekauft?', *Die Zeit*, 13.05.2015.
- Braml J., 'In der Sanktionsspirale. Auch im Interesse der Ukraine sollten wir Russland wirtschaftlich nicht isolieren', *DGAPstandpunkt*, 2015, no. 1, <https://dgap.org/de/article/get-FullPDF/26413> [accessed: 11.02.2019].
- 'Bundeskanzlerin Merkel zum Absturz einer Passagiermaschine über der Ost-Ukraine, 17 Juli 2014', *Die Bundeskanzlerin*, <https://www.bundeskanzlerin.de/Content/DE/Pressemitteilungen/BPA/2014/07/2014-07-17-merkel-flugzeug.html> [accessed: 10.02.2019].
- Czech M., 'Angela Merkel ma dość obłudnej gry Kremla', *Gazeta Wyborcza*, 13.01.2015.
- Cziomer E., 'Polityka Republiki Federalnej Niemiec wobec Wspólnoty Niepodległych Państw u progu XXI wieku ze szczególnym uwzględnieniem miejsca i roli Rosji', *Państwo i Społeczeństwo*, 2001, no. 1.
- Cziomer E., *Polityka zagraniczna Niemiec w dobie nowych wyzwań globalizacji, bezpieczeństwa międzynarodowego oraz integracji po 2005 roku*, Warszawa 2010.
- 'Das Ansehen Putins. Die Grenzen der Propaganda. Eine Dokumentation des Beitrags von Dr. Thomas Petersen in der *Frankfurter Allgemeine Zeitung* Nr. 65 vom 18.03.2015', http://www.ifd-allensbach.de/uploads/tx_reportsdocs/FAZ_Ma__rz_Russland.pdf [accessed: 11.02.2019].
- Das Ergebnis einer richtigen Politik Rede zur Regierungserklärung durch Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel zum Europäischen Rat am 18./19. Dezember 2014 in Brüssel*, <https://www.cducsu.de/themen/aussen-europa-und-verteidigung/das-ergebnis-einer-richtigen-politik> [accessed: 11.02.2019].
- Delcour L., Meister S., 'Russland und der Ukraine-Konflikt: Plädoyer für einen realistischen und interessenorientierten Dialog', *DGAPkompakt*, April 2018, no. 9, <https://dgap.org/de/think-tank/publikationen/dgapkompakt/vorteilhafte-verschiedenheit> [accessed: 12.02.2019].
- Deutschlands Zukunft gestalten. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD*, <https://www.cdu.de/sites/default/files/media/dokumente/koalitionsvertrag.pdf> [accessed: 10.02.2019].

The Influence of the Conflict in Ukraine (2014–2018) on Germany's Relations with Russia

- East Partnership Summit (24 November 2017)*, <https://www.consilium.europa.eu/pl/eap-summit>.
- Elbe F., 'Die Stunde der Diplomatie', *WeltTrends. Das außenpolitische Journal*, 2016, no. 119.
- Erlor G., 'Den Eskalationsprozess stoppen. Ziele der Deutschen Russlandpolitik', *russland-analysen*, 2018, no. 354, <http://www.laender-analysen.de/russland> [accessed: 12.02.2019].
- Forsberg T., 'From Ostpolitik to "frostpolitik"? Merkel, Putin and German foreign policy towards Russia', *International Affairs*, 2016, no. 92.
- Franzke J., 'Nach dem Ende der strategischen Partnerschaft. Deutschland auf der Suche nach einer neuen Russlandstrategie', *Krakowskie Studia Międzynarodowe*, 2016, no. 2.
- Franzke J., 'Realität oder Mythos? Zur Strategischen Partnerschaft zwischen Deutschland und Russland', *WeltTrends*, 2013, no. 89.
- Friesen A., 'Zurück in die Zukunft? Möglichkeiten zur Kooperation der EU mit Russland', *WeltTrends. Das außenpolitische Journal*, 2016, no. 122.
- "Globalisierung in der Rezession" – Rede von Außenminister Frank-Walter Steinmeier beim 'Führungstreffen Wirtschaft' der *Süddeutschen Zeitung* am 27. November 2014 in Berlin, Auswärtiges Amt, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/141127-bm-wirtschaft-sgipfel/267186> [accessed: 11.02.2019].
- Godlewski A., 'Niemieckie firmy coraz więcej inwestują w Rosji', 19.04.2017, <http://forsal.pl/artykuly/1035682,niemieckie-firmy-coraz-wiecej-inwestuja-w-rosji.html> [accessed: 11.02.2019].
- Hacke Ch., 'Der Westen und die Ukraine-Krise: Plädoyer für Realismus', *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 2014, no. 47/48.
- 'Initiativen für Kiew'. *Die Bundeskanzlerin*, <https://www.bundeskanzlerin.de/bkin-de/ktuelles/initiativen-fuer-kiew-337978> [accessed: 12.02.2019].
- 'Internationale Krisenherde im Blick', *Bundeskanzlerin*, <https://www.bundeskanzlerin.de/bkin-de/aktuelles/internationale-krisenherde-im-blick-1504612> [accessed: 11.02.2019].
- Ischinger W., 'Eine Aufgabe für Generationen, der Westen muss gegenüber Russland auf eine neue Doppelstrategie setzen', *Internationale Politik*, 2015, no. 1.
- Iwanowna A., 'Kooperation statt Sanktionen', *WeltTrends. Das außenpolitische Journal*, 2016, no. 119.
- Jurkowicz B., 'Relacje niemiecko-rosyjskie w cieniu konfliktu na Ukrainie', *FAE Policy Paper*, 2015, no. 11, <http://docplayer.pl/6169791-Relacje-niemiecko-rosyjskie-w-cieniu-konfliktu-na-ukrainie.html> [accessed: 10.02.2019].
- Kiwerska J., 'Prezydentura Trumpa i relacje z Niemcami', *Biuletyn Instytutu Zachodniego*, 2018, no. 369, <https://www.iz.poznan.pl/publikacje/biuletyn-instytutu-zachodniego/biz-nr-369-prezydentura-trumpa-i-relacje-z-niemcami> [accessed: 12.02.2019].
- Kosman M.M., *Polityka RFN wobec ZSRR/Rosji w latach 1989–2009*, Bydgoszcz 2013.
- Kost P., *Ukraina wobec Unii Europejskiej 1991–2010*, Toruń 2012.
- Koszel B., 'Are we witnessing the twilight of the strategic German-Russian partnership under Angela Merkel?', *Przegląd Strategiczny*, 2018, no. 11.
- Koszel B., 'Germany's attitude towards the association agreement between the European Union and Ukraine', *Przegląd Politologiczny*, 2016, no. 2.
- Koszel B., 'Meandry polityki niemieckiej wobec Rosji w okresie rządów prezydenta Dmitrija Miedwediewa (2008–2012)', *Krakowskie Studia Międzynarodowe*, 2017, no. 2.
- Koszel B., 'O „politycznej chemii” pomiędzy Angelą Merkel i Władimirem Putinem', in: A. Stelmach, M. Lorenc, M. Łukaszewski (eds.), *Kultura polityczna. W poszukiwaniu nowego*

- paradygmatu. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wallasowi*, Poznań 2018.
- Koszel B., *Rola Niemiec w procesach decyzyjnych Unii Europejskiej w XXI wieku*, Poznań 2019.
- Książniakiewicz M., 'Opinia publiczna i elity polityczne w Niemczech wobec konfliktu na Ukrainie (listopad 2013-marzec 2015)', *Przegląd Zachodni*, 2015, no. 4.
- 'Linke sieht Faschisten bei Opposition in Ukraine', *Die Welt*, 20.02.2014.
- 'Linkspartei: Parteinahme des Westens half Faschisten an die Macht', *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 10.03.2014.
- 'Man muss miteinander sprechen', *Die Bundesregierung*, <https://www.deutschland-kann-das.de/dekd/politik/aktuelles/-man-muss-miteinander-sprechen--450200> [accessed: 11.02.2019].
- Meister S., 'Putin richtig verstehen', *DGAPstandpunkt*, 2014, no. 6, <https://dgap.org/de/article/getFullPDF/25882> [accessed: 12.02.2019].
- 'Merkel und Obama einig über Ukraine', *Die Bundeskanzlerin*, <https://www.bundeskanzlerin.de/bkin-de/angela-merkel/terminkalender/reiseberichte/merkel-und-obama-einig-ueber-ukraine-443838> [accessed: 10.02.2019].
- 'Merkel will Ukraine mit halber Milliarde Euro helfen', *Die Welt*, 23.08.2014.
- 'Merkel: entschlossene Antwort Europas', *Die Bundeskanzlerin*, <https://www.bundeskanzlerin.de/bkin-de/aktuelles/merkel-entschlossene-antwort-europas-450192> [accessed: 10.02.2019].
- Merkel R., 'Kühle Ironie der Geschichte', *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 7.04.2014.
- Nach MH17-Abschuss: Forderungen nach Handelssanktionen gegen Russland weiter gestiegen*, 2014, <https://yougov.de/news/2014/07/23/nach-mh17-abschuss-forderungen-nach-handelssanktio> [accessed: 10.02.2019].
- Nato-Gipfel in Warschau. Ergebnisse von Warschau*, Die Bundesregierung, Berlin, 11.07.2016, <https://www.bundesregierung.de/Content/DE/Infodienst/2016/07/2016-07-11-nato-gipfel/2016-07-11-nato-gipfel-warschau.html> [accessed: 12.02.2019].
- Niemcy zadowolone z odłożenia umowy o wolnym handlu UE-Ukraina*, <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:HVFtIlMkm70J:wiadomosci.onet.pl/swiat/niemcy-zadowolone-z-odlozenia-umowy-o-wolnym-handlu-ue-ukraina/dt0lp+&cd=5&hl=pl&ct=cInk&gl=pl&client=firefox-b-ab>.
- 'Oto porozumienie z Mińska punkt po punkcie', *Gazeta Wyborcza*, 12.02.2015.
- 'Pressestatements von Bundeskanzlerin Merkel und dem russischen Präsidenten Putin', *Die Bundeskanzlerin*, <https://www.bundeskanzlerin.de/bkin-de/aktuelles/pressestatements-vonbundeskanzlerin-merkel-und-dem-russischen-praesidenten-putin-1514454> [accessed: 12.02.2019].
- Priess F., Russland verstehen. 'Die Deutschen und ihre Krisenwahrnehmung', *Die Politische Meinung*, 2014, no. 67.
- Protocol on the results of consultations of the Trilateral Contact Group (Minsk, 5.09.2014)*, <https://mfa.gov.ua/en/news-feeds/foreign-offices-news/27596-protocol-on-the-results-of-consultations-of-the-trilateral-contact-group-minsk-05092014> [accessed: 11.02.2019].
- Rahr A., 'Gemeinsamkeiten und Missverständnisse', *WeltTrends. Das außenpolitische Journal*, 2016, no. 119.
- Rahr A., 'Merkels Russlandpolitik. Zwischen Krisenmanagement und neuen Realitäten', *WeltTrends. Das ausserpolitische Journal*, 2017, no. 131.
- Rahr A., *Russland gibt Gas. Die Rückkehr einer Weltmacht*, München 2008.

The Influence of the Conflict in Ukraine (2014–2018) on Germany's Relations with Russia

- Rinke A., 'Wie Putin Berlin verlor. Moskaus Annexion der Krim hat die deutsche Russland-Politik verändert', *Internationale Politik*, 2014, no. 3.
- Rinke A., 'Vom Partner zum Gegner zum Partner?', Die alte Russland-Politik ist tot – jetzt sucht Berlin nach einem neuen Ansatz', *Internationale Politik*, 2015, no. 2.
- Rodkiewicz W., Kwiatkowska-Drożdż A., 'Putin u Merkel w Mesebergu', *Analizy OSW*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-08-22/putin-u-merkel-w-mesebergu> [accessed: 12.02.2019].
- Rothenberg Ch., 'Merkel kränkt Russland nur ein bisschen', NTV, 10.05.2015, <https://www.ntv.de/politik/Merkel-kraenkt-Russland-nur-ein-bisschen-article15073911.html> [accessed: 11.02.2019].
- Sattar M., 'Wohl oder übel. Deutsche Reaktion auf Krim-Annexion', *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 18.03.2014.
- Sommer Th., 'Fünf vor acht / Frank-Walter Steinmeier. Er hat recht', *Die Zeit* online, 21.06.2016.
- Staack M., *Der Ukraine-Konflikt, Russland und die europäische Sicherheitsordnung*, Opladen 2017.
- Stempiń A., *Sojusznicy. Od Fryderyka I i Katarzyny Wielkiej do Merkel i Putina*, Warszawa 2016.
- Stent A., *Rivalen des Jahrhunderts. Deutschland und Rußland im neuen Europa*, Berlin–München 2000.
- Strutynski P. (ed.), *Ein Spiel mit dem Feuer. Die Ukraine, Russland und der Westen*, Köln 2014.
- Szczyt Partnerstwa Wschodniego 2017: Razem możemy więcej*, Council of Europe – press announcement, http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:4qoohXZnyB0J:europa.eu/rapid/press-release_IP-17-4845_pl.pdf+&cd=2&hl=pl&ct=clnk&gl=pl&client=firefox-b-ab [accessed: 12.02.2019].
- Teltschik H., 'Türen nie zuschlagen! Warum der Westen weiter mit Russland reden muss', *Die Politische Meinung*, 2014, no. 58.
- 'UE rozszerza sankcje wobec Rosji', *Gazeta Wyborcza*, 17.07.2014.
- 'Ukraine besiegelt Partnerschaft mit der EU', *Die Zeit*, 16.09.2014.
- Ukraine and the EU*, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/1937_en [accessed: 11.02.2019].
- 'Wieder Krieg in Europa? Nicht in unserem Namen!', *Die Zeit*, 5.12.2014.
- Zwischenfall im Schwarzen Meer mehr als ein Ablenkungsmanöver Poroschenkos?*, <https://de.sputniknews.com/politik/20181210323239645-poroschenko-kertsch-konflikt-darstellung> [accessed: 12.02.2019].
- Żerko S., 'Rozmowy Merkel-Putin w Soczi', *Biuletyn Instytutu Zachodniego*, 2017, no. 305, <https://iz.poznan.pl/publikacje/biuletyn-instytutu-zachodniego/biz-nr-305-rozmony-merkel-putin-w-soczi> [accessed: 12.02.2019].

*Wpływ konfliktu na Ukrainie (2014–2018)
na relacje Niemiec z Rosją
Streszczenie*

Po zjednoczeniu Niemiec, rządy Republiki Federalnej forsowały politykę strategicznego partnerstwa z Rosją, szczególnie w obszarze gospodarki. Dopiero rząd A. Merkel w większym stopniu zaczął zwracać uwagę na łamanie praw człowieka w Rosji i sparaliżowanie opozycji. Agresja Rosji na Ukrainę zachwiała podstawami współpracy niemiecko-rosyjskiej. Od połowy 2014 r. Niemcy prowadziły politykę dwutorowości: sankcji wobec FR i szukania dialogu z Moskwą w kwestiach międzynarodowych. Niemcy obecnie w większym stopniu próbują „europeizować” swoją politykę wobec Federacji Rosyjskiej. Niemcom i UE Rosja jest nadal potrzebna jako strategiczny partner w rozwiązywaniu problemów Bliskiego Wschodu i walki z międzynarodowym terroryzmem.

Słowa kluczowe: Niemcy, Rosja, konflikt na Ukrainie 2014–2018

*The Influence of the Conflict in Ukraine (2014–2018)
on Germany's Relations with Russia
Abstract*

After the re-unification of Germany, the governments of the Republic were pushing for the policy of strategic partnership with Russia, especially in the area of economy. It was only A. Merkel's government who started paying more attention to the violation of human rights in Russia and to paralysing the opposition. The Russian aggression against Ukraine shook the foundations of the German-Russian cooperation. From the middle of 2014, Germany carried out a two-track policy of sanctions to the Russian Federation and looking for a dialogue on international issues with Moscow. Currently, Germany is trying to 'Europeanise' more its policy towards Russia. Germany and the EU still need Russia as a strategic partner in settling the problems of the Middle East and fighting against international terrorism.

Key words: Germany, Russia, the conflict in Ukraine 2014–2018

*Der Einfluss des Konflikts in der Ukraine (2014–2018)
auf die Beziehungen zwischen Deutschland und Russland
Kurzfassung*

Nach der Wiedervereinigung Deutschlands haben die Regierungen der BRD die Politik der strategischen Partnerschaft mit Russland durchgesetzt, insbesondere im Bereich der Wirtschaft. Erst Merkels Regierung wurde wesentlich aufmerksamer auf die Verletzung der Menschenrechte in Russland und die Lähmung der Opposition. Russlands Aggression gegen die Ukraine erschütterte die Grundlage der deutsch-russischen Zusammenarbeit. Seit Mitte 2014 hat Deutschland die zweigleisige Politik geführt: Sanktionen gegen die Russische Föderation und Suche nach dem Dialog mit Moskau in der internationalen Fragen. Deutschland versucht jetzt seine Politik gegenüber der Russischen Föderation stärker zu „europäisieren“. Deutschland und Europäische Union brauchen weiterhin Russland als strategischen Partner bei der Problemlösung des Nahen Ostens und dem Kampf gegen internationalen Terrorismus.

Schlüsselwörter: Deutschland, Russland, Konflikt in der Ukraine 2014–2018

***Влияние конфликта в Украине (2014–2018)
на отношения Германии и России***

Резюме

После объединения Германии, правительство ФРГ проводило оживленную политику стратегического партнерства с Россией, особенно в сфере экономики. Только правительство Ангелы Меркель, в большей степени, начало обращать внимание на нарушение прав человека в России и притеснения оппозиции. Агрессия России против Украины нанесла удар также по российско-германскому сотрудничеству. С середины 2014 г. Германия ведет политику двух направлений: санкции против РФ и поиск диалога с Москвой по международным вопросам. На сегодняшний день Германия в большей степени пытается «европеизировать» свою политику в отношении РФ. Германии и ЕС, Россия по-прежнему нужна как стратегический партнер в решении проблем Ближнего Востока и борьбы с международным терроризмом.

Ключевые слова: Германия, Россия, конфликт в Украине 2014–2018

Jadwiga Kiwerska

ORCID 0000-0002-4022-0775

Instytut Zachodni im. Zygmunta Wojciechowskiego, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Germany and the Crisis in Transatlantic Relations

Introduction

The focus of attention in this article is a clear breakdown in transatlantic relations, largely due to the nature of the policy of the Donald Trump administration. The importance of this problem stems from the fact that the transatlantic system is a pillar of the international order, and certainly for European security. The beneficiary of the existence of the transatlantic community was Germany, for all the post-war decades, for whom the value of the alliance with the USA is difficult to overestimate. Meanwhile, the crisis in the transatlantic system is accompanied by a breakdown between Berlin and Washington. Therefore, the main question concerns Germany's tactics in this new situation, which is dangerous both for its own and for European security.

Germany in the transatlantic system

Over the last decades, the transatlantic system which connects Europe and the United States with political, military and economic bonds has been an important element of the world order. On the one hand, it was the foundation of European security and on the other hand, an unquestionable pillar of the position and role of the USA in the world. The guarantor of these attributes was NATO, the most powerful political and military alliance in history. The foundation, on which the transatlantic system was built, created, along with emotional bonds and historical experience, a common system of values, principles and standards related to political, economic

and social life. Initially, at the time of the Cold War, the transatlantic system was bound by a sense of threat of a potential escalation of communism and after the fall of the Berlin Wall and the Dissolution of the Soviet Union, concern for the security of Europe and the will to stabilize the international situation. Although American-European relations did not lack difficult moments that weakened the effective operation of the transatlantic system, the awareness of the significance of this unprecedented in the recent history of the alliance of sovereign states firmly rooted on both sides of the Atlantic, allowing it to survive worse moments and resolve internal disputes.

One of the main beneficiaries of the existence of a European alliance with America was Germany, which owed a lot to the support and guarantee of the United States, starting with assistance in the process of democratization and economic reconstruction after the war, through the guarantee of security offered to West Germany throughout the period of the Cold War, to support in the process of restoring one German statehood. The benefits were also mutual, because during the Cold War Germany served the American strategy, creating a barrier against the imperial attempts of the Soviet Union. Also after the reunification they remained an important reference point for Washington's European policy by continuing to share their territory with the US military forces in Europe and also by a relatively loyal attitude towards the US. Therefore, German-American relations formed a very important element of the transatlantic system, an important factor of its importance and effectiveness.

Admittedly, turbulence was not avoided, especially from 2002 to 2003, when, as a result of a dispute over US military intervention in Iraq, the relations between Berlin and Washington were "poisoned"¹. Without underestimating the responsibility of the administration of George W. Bush for the tensions created, it was also Chancellor Gerhard Schröder who was not without blame, especially by making Berlin appear, next to Paris and Moscow [sic], among the so-called architects of the refusal, strongly opposed to a military operation in Iraq. In February 2003, Germany also contributed to the largest decision crisis in the history of NATO by blocking Bush's plans to strengthen anti-missile defense of Turkey. All of this undermined the condition of the transatlantic system, because the important link of this alliance, i.e. US relations with Germany, were turbulent and weakened and American leadership in the community was questioned and strained.

This assertive attitude of Berlin towards America proved the change that took place in the minds of united Germany about their role on the international stage. The fact that Germany is already a fully sovereign and "normal" country, and the strongest in Europe, was taken advantage of. The feeling of strength resulting from it allowed Germans to behave more assertively and even confrontationally towards the United States. Especially that it suited public moods, where the trend of anti-Americanism had appeared much earlier. One could have a false impression that this progressive process of integration and strengthening of the European Union is becoming a substitute for transatlantic cooperation for Germany.

---

¹ The term 'poisoned relations' in reference to American-German relations was used in September, 2002 by Condoleezza Rice, National Security Advisor and was repeated by Secretary of Defense Donald Rumsfeld; A. Falke, *The End of German-American Relations... "as we know them"*, Heidelberg 2005, pp. 142–143.

But the Germans knew the value of an alliance with America and were aware of the importance of the transatlantic system for German interests, especially in the area of security. So if they decided to adopt such a critical attitude towards Washington and expose Euro-Atlantic cooperation to shocks, this was mainly due to the opposition to the principle of unilateral, forceful resolution of international conflicts, which the Bush administration seemed to seek. In Germany, after a heinous war experience, a culture of restraint and the *Zivilmacht* formula were developed, which were far from the concept of the role of power in overcoming challenges, and tied to the principle of multilateralism. Therefore, it was not about questioning the transatlantic cooperation itself, for which, given the insufficient Europe's military capability of guaranteeing security (defense budgets of European allies decreased by 22% in the 1990s), there was no alternative. It was rather a dispute about the tactics on the international stage, as well as resistance to the domination shown by the Bush administration and attempts to impose its will.

Undoubtedly, Angela Merkel was aware of the significance of the transatlantic system when in 2005 she became the head of the federal government². The new chancellor, especially valuing relations with the US, not only brought harmony to German-American relations, but also gave them a new character, which was closer and balanced. She took advantage of the fact that the Bush administration, weakened by the failures in Iraq and Afghanistan, wanted to regain those European allies whose support they had lost in connection with the Iraqi dispute. This put Germany in a favorable situation as they were a desirable partner, so they could boldly present their point of view, even criticize American policies and influence their shape. This made the transatlantic relations less asymmetrical, because its important element, i.e. German-American relations, was heading towards a partnership.

Nonetheless the beginning of Barack Obama's term did not indicate that during his presidency an unusually strong German-American partnership would be created and the transatlantic system would be strengthened. It could even be believed that Merkel and Obama had an emotional distance. After the initial enthusiasm of the Europeans towards the new host in the White House, transatlantic relations have been put to a difficult test. Obama, offering the European allies more consultation and less arrogance, expected a real partnership, meaning a greater participation in solving key global problems. Germany was perceived as a state that due to its potential and role in Europe should become the driving force behind the growing EU activity on the international stage.

Because the actions of the European community were, however, disappointing for the Obama administration as from its perspective the EU remained rather a nebulous and overly assertive creation, and not a strategic actor in the world, *a pivot to the Pacific Rim*³ occurred in American politics. This was to some extent a result of disappointment with Europe and the recognition that it is already safe, and not just

---

² See: A. Merkel, 'Schroeder Doesn't Speak for All Germans', *The Washington Post*, 20.02.2003, www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A32835-2003Feb19.html [accessed: 10.04.2019].

³ It was declared by President Obama in November 2011 when giving a speech at the Australian Parliament; White House, Office of the Press Secretary, *Remarks by President Obama to the Australian Parliament*, 17.11.2011, www.whitehouse.gov/the-press-of-fice/2011/11/17/remarks-president-obama-australian-parliament [accessed: 10.04.2019].

a reaction to the growing power of China. The Germans also failed, which did not play the role of impulse that would activate Europeans. Moreover, when NATO intervened in Libya in the spring of 2011, Germany not only did not participate in the operation, but did not even support it, abstaining from voting in the UN Security Council session (together with Russia and China). That was why the Secretary of Defense Robert Gates spoke about the lack of allied solidarity in June 2011 referring to Germany. His accusations of limited contribution to the military resources of the Alliance, not matching their potential, were also mainly targeted at Germany. According to the head of the Pentagon, the European pillar of NATO was weakening in terms of military resources and does not take up security challenges to the best of its ability. "The prospect of a grim and even dismal future of the transatlantic system is quite real" Gates predicted, not finding any greater understanding of his opinions among European allies, especially Germany⁴.

However, the Obama administration invariably perceived Germany as a leader on the European stage, and thus, a valuable component of the transatlantic system. And it was Berlin that was the most important partner for Washington in Europe. This was confirmed at the moment of the imperial policy of Vladimir Putin, leading in 2014 to the annexation of Crimea and attempts to control the eastern part of Ukraine. As a result, Europe became the main American challenge in the field of security, and the transatlantic system was the main guarantor of defense against the potential threat from Russia. Chancellor Merkel herself turned out to be the most important ally for President Obama, supporting his actions aimed at Putin's politics. She was even an architect of a difficult consensus within the EU, enabling the introduction of sanctions against Russia.

Also in the military dimension, Germany presented exceptional solidarity and allied credibility, joining the initiatives taken in 2014 at the NATO summit in Newport (Wales), regarding the security of the Alliance's eastern flank. They also engaged in patrol operations in the Mediterranean and the Middle East. Accepting the decision of the Welsh summit to create the NATO Response Force (Very High Readiness Joint Task Force – VJTF), Germany along with the Netherlands agreed to accept the role of framework nations responsible for the formation of these forces. Although these actions were in line with the expectations of the Americans to bear greater responsibility for common security by Europe, in the case of Germany, the US counted on much more, and not only in terms of engaging their military strength. The problem was still connected with burden-sharing within NATO. While in Newport, member states formally committed to gradually increase defense spending to 2% of GDP in 2024, there was not much progress, and Germany, Europe's strongest economy, in 2016 reached only 1.19% of GDP⁵. Thus, the topic of burden-sharing constituted a potential problem in transatlantic relations and Germany's restraint in making the financial commitment was particularly striking.

---

⁴ Th. Shanker, 'Defense Secretary Warns NATO of "Dim" Future', *The New York Times*, 10.06.2011.

⁵ *Germany – Military Personnel*, Global Security, <http://www.globalsecurity.org/military/world/europe/de-personnel.htm> [accessed: 10.04.2019]; J. Palowski, *Bundeswehra na dnie. Resort obrony przedstawia plan naprawy*, 31.01.2016, <https://www.defence24.pl/bundeswehra-na-dnie-resort-obrony-przedstawia-plan-naprawczy> [accessed: 10.04.2019].

Despite this, the German-American relations at the end of Obama's presidency were exceptional. Chancellor Merkel was treated by the USA as the main partner in discussions on global challenges, as well as a credible ally in making decisions on security or even economic issues. Between Washington and Berlin, there was almost a partnership agreement or, as another American president once hoped, "partnership in leadership"⁶. Germany's strong position in Washington's political calculations also shaped their important role in the transatlantic system. This one, in the face of a real threat from Russia, was expanding its potential. Although the increase in defense expenditures was only declared and the progress in meeting this obligation in relation to the majority of member states was still low in 2016, the allies "closed their ranks" creating new military formations and undertaking further defense obligations, e.g. on the eastern flank of NATO and strengthened its military capabilities.

For its part, the Obama administration did not only confirm the American defense guarantees for Europe, referring to art. 5 of the Washington Treaty ("one for all, all for one"), but increased the amount of the US military budget four times in 2017 to increase the military potential in Europe (\$3.4 billion). It was also decided that the military presence of Americans in Central and Eastern Europe, which is at the highest risk of a possible exposure to Russian forces, would be stronger. There was no doubt that America made a "return to Europe" and returned to the role of the leader on the European stage, causing consolidation and strengthening of the transatlantic system, which, as the only force capable of opposing Russia, confirmed the sense of existence. It is worth remembering all this, assessing the state of transatlantic relations to which the next American administration led.

Donald Trump and "America First"

The election of Donald Trump as president of the United States in November 2016 meant a great challenge for both German politics and the entire transatlantic community. The problem was not only the unpredictability of the new president, the domination of chaos and emotions in his actions, but above all, the change of American strategy towards Europe, resulting from the New York businessman's approach to international relations. In relations with the countries, it was not the unity of values and similar goals, historical experience and traditional ties, mutual interests understood broadly that began to matter, but according to Trump's electoral slogan, America First, a narrowly understood American interest and economic balance.

With this approach, named transactional, the US strategy was subordinated to economic calculations and specific benefits for the USA. In this category, all relationships with European allies and partners were assessed. Such factors determined the attitude towards NATO and the European Union. Therefore, Trump was averse to multilateral alliances and international organizations, which are limiting America in

---

⁶ The term 'partners in leadership' was used by George H.W. Bush as far back as May 1989 during his stay in West Germany when calling for their greater involvement on the international stage; later the term became popular: G.H.W. Bush, *Speaking of Freedom. The Collected Speeches*, New York 2009, p. 52.

his opinion and even dealing with it dishonestly by using its resources. In turn, the disrespectful attitude to international agreements resulted from the tendency for unilateral actions, regardless of previous obligations, but only subject to the will of Washington and the benefits for the USA.

Above all, the transatlantic system, which was to some extent grown on American generosity ("mission") and the sense that common values are also important, not just short-term benefits, became the victim of such an approach to international relations. Now, however, American security policy, which is a guarantee for Europe, had to pay off. The basic determinant of US involvement in defending European allies is their financial contribution, and not common principles and objectives or commitments made earlier. Although the Obama administration already had similar expectations, demanding more defense spending, treating the burden-sharing issue as an indispensable condition for maintaining American involvement in Europe was an unprecedented situation and very dangerous to the rank of the transatlantic system and its pillar NATO. The strength of NATO comes from unconditional solidarity in accordance with art. 5 of the Washington Treaty. Meanwhile, President Trump initially questioned the obligatory nature of this provision, and later clearly lingered over the declaration of support for it⁷.

Besides, concern for the economic balance and aversion to multilateral alliances translated into Trump's attitude to NATO. Although it is no longer said, as in his election campaign, that it is an "obsolete" structure, NATO is treated as a costly burden on the American budget. Unlike his predecessors in the White House, President Trump does not regard the alliance as a determinant of the position of the United States in the world or a commitment that has grown up in historical experience and a unity of values, established by years of political and military cooperation. His disrespectful attitude to NATO and the treatment of the alliance in terms of economic calculus means that the American guarantees of security to Europe are no longer an axiom for Trump. This is tantamount to undermining the foundation on which NATO was built, and on which the transatlantic system is based.

The lack of respect for the current world order and its obligations led to challenging contracts and agreements to which America was a signatory. It also included those cases in which European countries were heavily involved, such as the Paris Climate Agreements, from which American administration withdrew in June 2017, or the Iran nuclear deal (JCPOA) rejected by Trump in May 2018. Such actions not only eroded confidence in the US, undermined their credibility, but they also jeopardized relations with European allies whose strenuous efforts to convince Trump of the importance of these agreements were completely disregarded.

In the case of the JCPOA, the problem was that one of its signatories included the EU and that is why Brussels considered the agreement with Iran as its great diplomatic success, proving the role it is beginning to play on the international stage. Contracting out of the JCPOA, America acted unilaterally, flouting the opinion of European allies. As the agreement with Iran was regarded in Europe as an important step in strengthening security in the Middle East region, the withdrawal of the US

---

⁷ Trump declared alliance commitment resulting from art. 5 on 6 July 2017 during his speech in Warsaw, but it was not a convincing and categorical assurance.

could make Iran return to the nuclear program and cause further destabilization of the situation in the Middle East. There were also economic reasons such as European countries' fears of blocking their commercial relations with Iran, which were reconstructed with difficulty after Tehran's isolation on the international stage.

Also in the field of Euro-Atlantic economic cooperation, serious problems have arisen, as the European Union is being considered in terms of benefits and losses for the USA. Regarding Europe as a serious economic competitor and a threat to American interests, Trump is interested in weakening and breaking up the EU. Even the tendency of the current administration to play some of the Member States off and bring relations with them to the one-on-one model occurred. Until now, American presidents, to a greater or lesser extent, have tried to support the integration efforts of Europe. They perceived it as both the success of European allies who, when integrating, overcame the difficult past and accomplishment of American policy goals. After all, it was America after the war that imposed such a direction on Europe. Support for the EU was expressed by President Obama at the end of his office when during his visit to Germany he said: "...the whole world needs a strong, developing, democratic and united Europe"⁸. For Trump, these presumptions did not play any role, as according to him the EU was an example of harmful liberalism. Supporting Brexit, he hoped for more exits, which would weaken the condition of the economic rival.

This competition with the EU primarily concerned the area of trade. Trump protectionism, implemented as part of the 'America First' strategy, justified by a high trade deficit in relations mainly with China, but also with the EU, led almost to a trade war in transatlantic relations. The increase of customs duty on the European steel (25%) and aluminum (10%) by the Trump administration in May 2018 was considered one of Washington's most controversial decisions towards Europe. In reaction, Brussels imposed higher tariffs on some US products, which in turn met with Trump announcing the introduction of 25-percent tariffs on the import of European cars. This trade dispute with the EU translated into the state of transatlantic relations, also in the area of security. Trump used to combine the issue of the EU's positive trade balance in relations with the USA with the low expenditures of European allies on defense and use it as a reason for the criticism of Europe.

Breakdown on the Washington-Berlin line

By rejecting international agreements, disregarding their own political and military commitments, pushing for protectionist and unilateral actions, the Trump administration has struck an important multilateral and liberal order for Germany, in principles and values particularly important for Germany, because of being beneficial. Besides, it was Germany and their position in the transatlantic system that seemed to be threatened the most with President Trump's transactional approach to

---

⁸ Citation from: P. Wintour, 'Barack Obama says world needs a united Europe', *The Guardian*, 25.04.2016.

international relations. In many segments of the new American strategy, Germany had opposing views and was the main addressee of the allegations made by Trump.

By treating NATO as an organization under which the US will guarantee defense for a proper fee, pressure was put on Germany as it was believed they should pay high for their security. Bringing the burden-sharing issue strictly and decisively, Trump's administration targeted Germany, which with its 1.24% of GDP on defense in 2018, did not meet the expectations of the Americans. What is more, Germany was responsible, according to Trump, for insufficient financial commitment of allies to common defense, giving them a bad example⁹. In such an uncompromising approach to burden-sharing, the fact that Germany's defense budget in 2018 increased in comparison to 2017 by 8.5%, reaching a value of EUR 38.5 billion¹⁰, did not count. Germany's other efforts such as their involvement in NATO's collective defense or development aids, stabilizing the situation in volatile regions, were not recognized.

It cannot be denied that America was right when demanding greater defense expenditures from the economic leader; however, Trump's heavy criticism of Germany and his constant pressure on Berlin, without taking into account the conditions related to German culture of restraint and *Zivilmacht* shaped throughout the post-war period, also had other reasons. In the transactional approach of President Trump, Germany has become not only a financial burden in terms of security, but above all a dangerous economic rival and a dishonest trade partner. If Trump was opposed to the EU in his statements and actions, it was also targeted at the strongest EU country and an attempt to undermine its position in the community. Trump's statement that the EU is "a vehicle for Germany" created to compete in the area of trade with the US effectively was aimed at fueling anti-German sentiments in Europe and thus undermining EU unity¹¹.

If Trump advocated protectionism in trade policy, it was dangerous for Germany which bases its economy on free trade and for whom the US was a very important export destination. The trade surplus of Germany in relations with the USA in 2017 amounted to over USD 60 billion (however, it was 10% less than in 2016), which placed them third in terms of a positive balance after China and Japan¹². That is why Germany appeared on Trump's blacklist of dishonest, in his opinion, partners who sell more in America than they buy. Germany was affected by higher steel and aluminum tariffs the most as it is the seventh steelmaker in the world. Trump's announcement of imposing import tariffs (25%) on German cars was even more dangerous as their sales in the USA accounted for 32% of German export to the US

⁹ See: *Trump Sends Disturbing Letters to Nine NATO Leaders Before Key Summit*, 2.07.2018, www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/trump-sends-disturbing-letter-to-trudeau-and-eight-european-leaders-ahead-of-nato-summit#.Wzq-fUcGY0k.twitter [accessed: 10.04.2019]; also see: J. Hirschfeld Davis, 'Trump Warns NATO Allies to Spend More on Defense, or Else', *The New York Times*, 2.07.2018.

¹⁰ N. McCarthy, *Defense Expenditures of NATO Countries*, 11.07.2018, <https://www.statista.com/chart/14636/defense-expenditures-of-nato-countries> [accessed: 10.04.2019].

¹¹ M. Gove, 'Donald Trump interview: Brexit will be great thing', *The Times*, 15.01.2017, www.thetimes.co.uk/article/donald-trump-interview-brexit-britain-trade-deal-europe-queen-5m0bc2tns [accessed: 10.04.2019].

¹² Data published by the Federal Statistical Office (9.04.2018) indicated a general decline in exports of German goods and services; in comparison with January 2018 it decreased by 3.2% in February and it was the largest drop in over 2 years.

market. In this situation, the US trade war with Europe took place especially at the expense of Germany.

A problem of a much lesser importance, but affecting the state of mutual relations, was Trump's attitude towards Chancellor Merkel. The frequent attacks against Merkel regarding her migration policy or economic or security issues suggested that his intention is to undermine the political position of the head of the German government, who embodies the principles of international cooperation that Trump rejects or disregards. Merkel lost the status of a close partner that she had previously enjoyed in her relations with the US. Instead of the "partners in leadership" achieved during Obama's term, there was a reluctance towards Berlin and Trump's incessant tendency to antagonize mutual relations. At one point, it seemed that Emmanuel Macron, the president of France, moving away from the French tradition of keeping distance to Washington and undertaking a diplomatic offensive against Trump, took Merkel's place as America's most important partner in the transatlantic community.

New German tactics

For her part, Merkel made a lot of effort to reverse this unfavorable trend for Germany in American politics. Her involvement was based on both care for German interests, which were at stake due to Trump's actions, as well as concern for the condition of the transatlantic system, weakened by American politics. Merkel did not change her mind about the importance of transatlantic bonds. During her first meeting with Trump in March 2017 in Washington, she tried on behalf of Europe to convince the new host of the White House of the importance of the Euro-Atlantic alliance, important not only for the security of Europe/Germany, but also for the position of the USA in the world. Subsequent meetings of Merkel and Trump only confirmed how different approach the two leaders had towards the most important political and economic challenges. It was also difficult to persuade the president of the USA of the significance of transatlantic system.

Besides, the situation of the German Chancellor as an important European leader, who is able to promote European ideas in relations with the Trump administration, was complicated by domestic problems in Germany. Relatively low result of the Christian Democrats in the Bundestag elections in autumn 2017, followed by difficulties in forming a coalition and disputes in the new/old CDU/CSU-SPD government, all contributed to the weakening of Merkel's political position on the international stage. It also forced Berlin to change the tactics, and Germany closed its ranks with the European community in various cases, believing that it would be more effective when facing America.

It was hoped that the EU would show solidarity in trade. "Germany's priority is the common European front against Trump's commercial offensive", declared Chancellor Merkel in June 2018. If the US introduces higher car tariffs, "then the European Union will operate in a common, determined front [...]. We will not allow anybody to treat us this way" – the head of German government announced, definitely changing the tone of speech, which had been quite conciliatory so far in the hope of

reaching an agreement¹³. Now recognizing the seriousness of the situation and becoming disillusioned with the inability to use substantive arguments in the discussion with Trump, the German Chancellor clearly tightened the rhetoric. In response to Trump's decision to withdraw from the nuclear agreement with Iran and return to the sanctions policy, the Chancellor stated that Trump's action undermined confidence in the world order and argued that "multilateralism is experiencing a real crisis. If everyone does what they want, it's bad news for the world"¹⁴.

Also in response to Trump's decision regarding the JCPOA, Germany explicitly put importance on the solidarity of EU partners. The joint efforts of the EU and Germany were seen to save the agreement by convincing Iran of the firm stand of the European signatories. Especially that Trump's announcement of the restoration of sanctions against Iran was of great importance from the German perspective, because it posed a direct threat to German entrepreneurs, reactivating economic relations with Tehran. Therefore, Germany adopted the principle that only common actions with the EU guarantee greater effectiveness in resisting the negative effects of Trump's policy.

At the same time, however, Berlin tried to consistently fulfill its allied commitments within the transatlantic community, which was supposed to confirm their credibility. Firstly, there was a further increase in defense spending in the German budget as in 2019 EUR 42.9 billion was planned. Secondly, it confirmed the implementation of its tasks within NATO, primarily related to the engagement on its eastern flank, also as a framework nation of the VJTF forces and participating in operations to combat the "Islamic State". Thirdly, Germany accepted one of the most important decisions of the Brussels NATO summit in July 2018, that is, the establishment of the NATO Readiness Initiative (4x30) with the participation of about 3 German mechanized battalions¹⁵. Demonstrating above-average alliance solidarity, Germany hoped that this would rebut charges brought by Trump against them.

Meanwhile, the course of the NATO summit in Brussels proved that Trump consistently sticks to the hard line of conduct towards Germany and is not able to appreciate the scale of German commitment to NATO's joint defense. For the current host of the White House, this was still not enough, which he confirmed when demanding an increase in defense spending to 4% of GDP, as well as making other allegations against Berlin. In connection with the implementation of the German-Russian gas project *Nord Stream 2*, the American president accused Germany of being totally controlled by Russia¹⁶. There were even threats to limit US involvement in Europe (including the withdrawal of American soldiers from Germany), and even

¹³ <https://www.ardmediathek.de/tv/Anne-Will/Nach-dem-G7-Gipfel-Bundeschkanzlerin-Ang/Das-Erste/Video?documentId=53067204> [accessed: 11.04.2019].

¹⁴ *Merkel on Trump's decision: undermines trust in world order*, 11.05.2018, <https://www.dw.com/pl/merkel-o-decyzji-trumpa-podwaza-zaufanie-w-miedzynarodowy-lad/a-43739942> [accessed: 11.04.2019].

¹⁵ K. Szubart, 'NATO summit from the perspective of Germany', *Ekspertyzy Instytutu Zachodniego*, 2018, no. 11, passim.

¹⁶ D.M. Herszenhorn, *Trump rips into Germany at NATO Chief breakfast*, 11.07.2018, <https://www.politico.eu/article/donald-trump-nato-summit-rips-into-germany> [accessed: 10.04.2019].

the withdrawal of America from the alliance. This confirmed Trump's reluctant attitude not only to Germany but also to the entire transatlantic community and the devastating impact of the American president's actions on its condition.

“Europe United”

The ongoing dispute over political issues between Washington and Berlin, security and the economy, caused mostly by Trump's reluctance towards the transatlantic system and related obligations, forced Germany to raise important questions. They concerned both the future of German-American relations and the prospects for US-Europe relations and the role of Germany in the transatlantic community. Possible actions, which could be taken by Europe in the face of Trump's presidency, were discussed.

The idea for such a debate was already given in May 2017 by Chancellor Merkel herself, whose personal impressions from the first meetings with Trump prompted the following reflection: “the times when we could completely depend on others have come to an end [...]. We Europeans must take our matters into our own hands”¹⁷. Merkel would often come back to this idea, developing it and making it more precise. “We can no longer hope, as it has been for the past decades that America will take care of us” and that is why the chancellor appealed “Europe must become a strong, loyal player on the global stage, otherwise it will fall apart”¹⁸. Even President Obama was calling for such an active Europe. This time the implementation of this objective would have a clearly anti-Trump character and would be an attempt to oppose the current American policy.

As a result, Berlin's collision with the confrontational policy of Trump, especially degrading Germany in bilateral relations, triggered announcing ambitious plans with regard to the EU. The will to shape the role of the EU as a strong and effective player, fulfilling the emptiness on the international stage, which according to Berlin may arise as a result of Trump's actions implementing unilateral policy, has been articulated more strongly than before. This also concerned the strengthening of European defense capabilities. Germany was one of the signatories of the PESCO project launched in December 2017, which improves interoperability of European forces. In June 2018, Germany signed a letter of intent initiated by France regarding the European Intervention Initiative. The initiative aimed at building a mechanism for regular political and military consultations, joint planning in the event of crises and cooperation in operations. Berlin seemed more and more interested in the development of the European Defense Fund, regarding it not only as an opportunity for German armaments, but also a factor strengthening European military capabilities.

---

¹⁷ ‘Merkel nach Gipfel mit Trump “Die Zeiten, in denen wir uns auf andere völlig verlassen konnten, sind ein Stück vorbei”’, *SpiegelOnline*, 28.05.2017, <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/angela-merkel-zeigt-sich-nach-g7-gipfel-enttaeuscht-von-donald-trump-a-1149588.html> [accessed: 11.04.2019].

¹⁸ <https://www.ardmediathek.de/tv/Anne-Will/Nach-dem-G7-Gipfel-Bundeskanzlerin-Ang/Das-Erste/Video?documentId=53067204> [accessed: 11.04.2019].

This trend, assuming the strategic strengthening of the EU, but above all critical of American policy, seemed to dominate the German public debate. As far back as 2017, the experts, seeing the main threat to the transatlantic system in Trump's activities, wrote about the "post-Atlantic strategy of the West" faithful to liberal principles and independent of the US, in which Germany should play a creative role¹⁹. In the same spirit, Foreign Minister Sigmar Gabriel from the SPD spoke out in December 2017. Proving that the position of the USA is weakening in the world, he recognized the need for Germany to articulate its own priorities and pursue a policy that is independent of the US. In his view, Germany should conduct its ambitious foreign policy to a greater extent outside the transatlantic system. And Europe, as the outgoing head of German diplomacy stated, must be a more active player on the international stage²⁰.

In 2018 such mood in the German political discourse only intensified. Social Democrat Heiko Maas, who took over the Ministry of Foreign Affairs after Gabriel, even regarded Trump's policy as one of the greatest threats to the world order and a serious challenge for transatlantic relations. He appealed for "Europe United" and argued that in view of the activities of the current administration, it is the EU's duty to protect the endangered elements of the current order, such as: free trade, ecology, multilateralism. It is Europe that must take up the challenges of globalization, including migration issues and social problems. While being clearly in favor of a more ambitious and more integrated European community, Maas outlined an important task for Germany as a guarantor of EU power and unity. He claimed that Germany is responsible for building a strong EU role on the international stage²¹.

In the face of new Euro-Atlantic relations, the factor for strengthening the EU must be its greater responsibility for its own security, argued Maas on another occasion. Although the US remains a key partner in the field of security, it is impossible to fully rely on them. Therefore, it is a responsibility of Germany and other European countries to strengthen their military capabilities. Moreover, he suggested redefining the nature of relations with the USA and described them as a "balanced partnership" (*balancierte Partnerschaft*). It meant strengthening the autonomy of the EU, creating a counterbalance for the US to protect European interests, increasing the EU's involvement in those areas from which Americans are withdrawing or their role decreases. Germany and the EU must counterbalance where the US will cross the red line, said the head of German diplomacy, referring to Trump's devastation of international agreements and the protectionist trade policy of his administration²².

Although Maas's vision was mostly in line with the views of the majority of the German political class, and Chancellor Merkel herself admitted that she agreed with many suggestions of the minister, she still spoke highly of the cooperation with the US in the field of security. She was fully aware that European defense capabilities

¹⁹ J. Lau, B. Ulrich, 'Im Westen was Neues', *Die Zeit*, 31.10.2017.

²⁰ *Gabriel fordert neues Verhältnis zu den USA*, 5.12.2017, <http://www.tagesspiegel.de/politik/deutschland-und-die-usa-gabriel-fordert-neues-verhaeltnis-ze-den-usa/20670444.html> [accessed: 11.04.2019].

²¹ *Speech by Foreign Minister Maas: "Courage to Stand Up for Europe – #Europe United"*, 13.06.2018, <https://bruessel-eu.diplo.de/eu-en/-/1354592> [accessed: 11.04.2019].

²² H. Maas, 'Balancierte Partnerschaft', *Handelsblatt*, 22.08.2018.

would be insufficient for a long time and ineffective without American support. Especially because of the resistance, among others, of *SPD* coalition, there was not any significant progress in the German *burden-sharing* plans and the intention was to increase the defense budget in 2024, not to 2%, but only to 1.5% of GDP. In chancellor's opinion, Germany remained, in fact, not only a beneficiary, but also a spokesman for the permanence of the transatlantic system, no matter how their role in the community was consistently undermined by Trump.

It was also necessary to admit that German experts were right. While commenting on Maas's thesis and other statements postulating the construction of a "post-American" Europe, they argued that it was necessary to strengthen the European defense potential not in opposition to NATO, but to make the treaty stronger. Only the alliance with American resources guarantees effective defense. Neither in the current situation nor even in the more distant future will European allies be able to defend themselves and for a long time the US will remain the guarantor of the security of Europe/Germany²³. Besides the Trump's rhetoric, his administration carried out its earlier commitments to Europe, including NATO's eastern flank, on which in 2019 it increased its expenditure to \$6.5 billion (in 2018 – 4.8 billion dollars)²⁴. At least for this reason, maintaining transatlantic relations at a good level was so important and needed. An ambitious vision of building a "post-American" Europe could therefore be countered by the statement that it remains only a challenge for the moment.

However, we should not ignore the fact that Trump is the first American president who "regards democratic Germany as only an onlooker and competitor, and not an example of success, which is also down to American policy"²⁵. Even if Trump's criticism is right to some extent, his attacks, aimed at the German ally, constitute a crucial breakthrough in a negative sense. They may affect not only mutual, but also transatlantic relations, and the consequences may be far-reaching.

It cannot be ruled out that a fundamental turnaround will take place in the near future. Anti-American or anti-Trump moods, intensified by Trump's transactional treatment of relations with allies under the slogan "America First", will lead Germany to drift beyond the transatlantic system, towards European defense initiatives that are supposed to strengthen the European pillar of NATO, and in fact, act to promote building US defense capabilities autonomous to the US. Not all EU Member States will be interested in such a course of affairs, but certainly Germany and France can begin to create a new formula of European security, even around the European Intervention Initiative pushed by Paris. Then Berlin will look at Washington from a different perspective, perceiving them, just like the current administration, mainly as a contractor or competitor "in business", as well as a destructor of the world order. It should be asked whether such a direction of change, threatening to challenge the transatlantic system and, consequently, its disintegration, will be beneficial for

---

²³ Statement by E. Brok, a former chairman of the Foreign Affairs Committee of the European Parliament for *Rzeczpospolita*, 28.08.2018; see also: M. Koch, 'Aussitzen ist keine Option', *Handelsblatt*, 22.08.2018.

²⁴ *European Deterrence Initiative*, February 2018, https://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/fy2019/fy2019_EDI_Book.pdf [accessed: 11.04.2019].

²⁵ K.-D. Frankenberger, 'Welches Gegengewicht?', *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 24.08.2018.

anyone in the Western world. It seems doubtful. But this can be the consequence of the actions of President Trump destroying the transatlantic axis, which Germany cannot stop.

References

- Bush G.H.W., *Speaking of Freedom. The Collected Speeches*, New York 2009.
- European Deterrence Initiative, February 2018, https://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/fy2019/fy2019_EDI_JBook.pdf [accessed: 11.04.2019].
- Falke A., *The End of German-American Relations... "as we know them"*, Heidelberg 2005.
- Frankenberger K.-D., ‚Welches Gegengewicht?‘, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 24.08.2018.
- Gabriel fordert neues Verhältnis zu den USA, 5.12.2017, <http://www.tagesspiegel.de/politik/deutschland-und-die-usa-gabriel-fordert-neues-verhaltnis-ze-den-usa/20670444.html> [accessed: 11.04.2019].
- Germany – Military Personnel, Global Security, <http://www.globalsecurity.org/military/world/europe/de-personnel.htm> [accessed: 10.04.2019].
- Gove M., ‚Donald Trump interview: Brexit will be great thing‘, *The Times*, 15.01.2017, www.thetimes.co.uk/article/donald-trump-interview-brexit-britain-trade-deal-europe-qeen-5m0bc2tns [accessed: 10.04.2019].
- Herszenhorn D.M., *Trump rips into Germany at NATO Chief breakfast*, 11.07.2018, <https://www.politico.eu/article/donald-trump-nato-summit-rips-into-germany> [accessed: 10.04.2019].
- Hirschfeld Davis J., ‚Trump Warns NATO Allies to Spend More on Defense, or Else‘, *The New York Times*, 2.07.2018.
- <https://www.ardmediathek.de/tv/Anne-Will/Nach-dem-G7-Gipfel-Bundeskanzlerin-Ang-Das-Erste/Video?documentId=53067204> [accessed: 10.04.2019].
- Koch M., ‚Aussitzen ist keine Option‘, *Handelsblatt*, 22.08.2018.
- Lau J., Ulrich B., ‚Im Westen was Neues‘, *Die Zeit*, 31.10.2017.
- Maas H., ‚Balancierte Partnerschaft‘, *Handelsblatt*, 22.08.2018.
- McCarthy N., *Defense Expenditures of NATO Countries*, 11.07.2018, <https://www.statista.com/chart/14636/defense-expenditures-of-nato-countries> [accessed: 10.04.2019].
- Merkel A., ‚Schroeder Doesn’t Speak for All Germans‘, *The Washington Post*, 20.02.2003, www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A32835-2003Feb19.html [accessed: 10.04.2019].
- ‚Merkel nach Gipfel mit Trump “Die Zeiten, in denen wir uns auf andere völlig verlassen konnten, sind ein Stück vorbei”‘, *SpiegelOnline*, 28.05.2017, <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/angela-merkel-zeigt-sich-nach-g7-gipfel-enttaeuscht-von-donald-trump-a-1149588.html> [accessed: 11.04.2019].
- Merkel on Trump’s decision: undermines trust in world order*, 11.05.2018, <https://www.dw.com/pl/merkel-o-decyzji-trump-a-podważa-zaufanie-w-międzynarodowy-ład/a-43739942> [accessed: 11.04.2019].
- Palowski J., *Bundeswehra na dnje. Resort obrony przedstawia plan naprawy*, 31.01.2016, <https://www.defence24.pl/bundeswehra-na-dnje-resort-obrony-przedstawia-plan-naprawczy>.
- Shanker Th., ‚Defense Secretary Warns NATO of “Dim” Future‘, *The New York Times*, 10.06.2011.
- Speech by Foreign Minister Maas: “Courage to Stand Up for Europe – #Europe United”*, 13.06.2018, <https://bruessel-eu.diplo.de/eu-en/-/1354592> [accessed: 11.04.2019].

Szubart K., 'NATO summit from the perspective of Germany', *Ekspertyzy Instytutu Zachodniego*, 2018, no. 11.

Trump Sends Disturbing Letters to Nine NATO Leaders Before Key Summit, 2.07.2018, www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/trump-sends-disturbing-letter-to-trudeau-and-eight-european-leaders-ahead-of-nato-summit#.Wzq-fUCGY0k.twitter [accessed: 10.04.2019].

White House, Office of the Press Secretary, *Remarks by President Obama to the Australian Parliament*, 17.11.2011, www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/11/17/remarks-president-obama-australian-parliament [accessed: 10.04.2019].

Wintour P., 'Barack Obama says world needs a united Europe', *The Guardian*, 25.04.2016.

Niemcy i kryzys w relacjach transatlantyckich *Streszczenie*

Prezydentura Donalda Trumpa okazała się wielkim wyzwaniem dla wspólnoty transatlantyckiej. Jednym z czynników załamania w relacjach amerykańsko-europejskich była zmiana strategii USA wobec Europy, wynikająca z podejścia Trumpa do stosunków na arenie międzynarodowej, w którym liczy się przede wszystkim wąsko pojmowany interes amerykański. W tej nowej sytuacji Niemcy straciły pozycję bliskiego i cennego partnera USA, a stały się groźnym konkurentem gospodarczym i handlowym, finansowym obciążeniem w zakresie bezpieczeństwa. Taktyka Niemiec wobec narastającego napięcia we wzajemnych stosunkach oraz kryzysu w relacjach transatlantyckich polegała na albo na próbie łagodzenia sporu, albo przrzucaniu ciężaru negocjacji z USA na forum Unii Europejskiej, wreszcie asertywności wobec niektórych żądań administracji Trumpa. Powrócono też w Niemczech do koncepcji budowy autonomii strategicznej Europy i przejęcia przez UE roli globalnego gracza, co nie zmienia faktu, że długo jeszcze europejskie możliwości w zakresie bezpieczeństwa – bez amerykańskiego wsparcia – będą niewystarczające i nieskuteczne.

Słowa kluczowe: RFN, USA, stosunki transatlantyckie, Angela Merkel, Donald Trump

Germany and the Crisis in Transatlantic Relations *Abstract*

Donald Trump's presidency proved to be a great challenge for the transatlantic community. One of the factors of the breakdown in American-European relations was the change of US strategy towards Europe, resulting from Trump's approach to international relations, in which the narrowly understood American interest counts the most. In this new situation, Germany has lost the position of a close and valuable partner of the USA, and has become a dangerous economic and commercial competitor, or a financial burden in terms of security. Germany's tactics in the face of increasing tension in mutual relations and the crisis in transatlantic relations consisted of either attempting to settle the dispute or shifting the burden of negotiations with the US on the European Union forum, and finally assertiveness towards some of Trump's demands. Germany also returned to the concept of building Europe's strategic autonomy and taking over the role of a global player by the EU, which does not change the fact that European security capabilities will be insufficient and ineffective for a long time without American support.

Key words: Germany, USA, transatlantic relations, Angela Merkel, Donald Trump

Deutschland und die Krise in den transatlantischen Beziehungen

Kurzfassung

Die Präsidentschaft von Donald Trump wurde zur großen Herausforderung für die transatlantische Gemeinschaft. Einer der Faktoren des Zusammenbruchs in den amerikanisch–europäischen Beziehungen war die Änderung der Strategie der USA zu Europa, die aus Trumps Einstellung zur Gestaltung der Beziehungen auf der internationalen Szene resultierte, in der vor allem nur amerikanisches Interesse von Bedeutung ist. In dieser Situation hat Deutschland die Position des vertrauten und geschätzten Partners der USA verloren und wurde zum gefährlichen wirtschaftlichen und geschäftlichen Konkurrenten sowie zur finanziellen Belastung im Bereich der Sicherheitspolitik. Deutschlands Taktik angesichts zunehmender Spannungen und der Krise in den gegenseitigen und transatlantischen Beziehungen bestand darin, dass es die Streitfragen entweder zu lindern versuchte oder die Verhandlungen zur Lösung der bilateralen deutsch-amerikanischen Probleme auf die Ebene der EU verlegte; eine andere Maßnahme war assertive Haltung gegenüber einigen Forderungen seitens Trumps Administration. In Deutschland kehrte man auch zum Konzept des Aufbaus einer strategischen Autonomie von Europa und der Übernahme durch die EU der Rolle eines Globalspielers zurück, was aber an der Tatsache nichts ändert, dass es noch lange die europäischen Möglichkeiten im Bereich der Sicherheit – ohne amerikanische Unterstützung – unzureichend und erfolglos bleiben.

Schlüsselwörter: BRD, USA, transatlantische Beziehungen, Angela Merkel, Donald Trump

Германия и кризис в трансатлантических отношениях

Резюме

Президентство Дональда Трампа оказалось большим вызовом для трансатлантического сообщества. Одним из факторов возникновения проблем в европейско-американских связях было изменение стратегии США в отношении Европы, вытекающее из подхода Трампа к международному сотрудничеству. Этот подход, прежде всего, учитывает узко понимаемые интересы США. В создавшейся ситуации Германия потеряла позицию близкого и важного партнера США и стала грозным экономическим и торговым конкурентом, финансовой нагрузкой в области безопасности. Тактика Германии по отношению к растущему напряжению во взаимоотношениях и кризису трансатлантических связей, состояла в попытках смягчить возникшие разногласия, перенести бремя переговоров с США на форум Европейского Союза, или же давать отпор некоторым требованиям администрации Трампа. Германия вернулась также к концепции строительства стратегической автономии Европы и выступления ЕС в роли глобального игрока. Однако, следует отметить факт, что еще долгое время, европейские возможности в области безопасности – без американской поддержки – будут недостаточными и неэффективными.

Ключевые слова: ФРГ, США, трансатлантические отношения, Ангела Меркель, Дональд Трамп

Krzysztof Malinowski

ORCID 0000-0002-2444-8083

Instytut Zachodni im. Zygmunta Wojciechowskiego, Uniwersytet Szczeciński

Germany's Stance on the Termination of the INF Treaty by the US

Introduction

The Intermediate-Range Nuclear Forces (INF) Treaty, signed on 8 December 1987, required the United States and the Soviet Union to eliminate and permanently forswear all of their nuclear and conventional ground-launched ballistic and cruise missiles with the ranges of 500 to 5,500 kilometres. Through its armament in this category of nuclear weapons since the late 1970s, the Soviet Union aimed not only to gain a strategic advantage over NATO in Europe, but also to undermine NATO's readiness to carry out its nuclear deterrence policy, and, thus, the allied solidarity of the organisation's member states¹. At that time, the decision taken by NATO in response to this threat, concerning the so-called military build-up of the analogous nuclear weapon arsenal, made it possible to strike a nuclear balance. Yet, the numerous controversies that arose in the West around the plans to deploy American missiles became a major issue also for the security policy framework of the German Federal Republic, which, eventually, led to the demise of the then ruling SPD-FDP coalition led by Chancellor Helmut Schmidt. The lack of a consensus with regard to a follow-up of the Transatlantic orientation led to a coalition reshuffle in 1982, and the establishment of a CDU/CSU-FDP government under the leadership of Chancellor Helmut Kohl.

Three decades or so later, with Russia returning to a medium-range nuclear weapons scheme, NATO is once again confronted with the necessity to take up the gauntlet thrown down by Russia. US President Donald Trump's decision of 1 February

¹ J. Krause, 'Deutschlands Sicherheit und der INF-Vertrag', *ISPK Policy Brief*, Oktober 2018, no. 6, p. 3.

2019, announcing the intention of the US to terminate the INF Treaty, was the result of Russia's noncompliance, and its restoration of a medium-range nuclear weapons system. From May 2013 to December 2018, the US made over 30 attempts in its relations with Russia at various diplomatic and social levels, including the top level, to inform Moscow about its breach of the INF Treaty². Likewise, the North Atlantic Alliance and its Secretary General Jens Stoltenberg, as well as a number of European states, at least from the end of 2017 have accused Russia of being in noncompliance with the Treaty. Russia did not lag behind and kept blaming the US for violating the Treaty by deploying its Mk41 missile launching systems in Romania as part of the missile defence system that was being built across Europe. NATO and the US were reassuring the world that these launching systems were not offensive weapons, but rather ones that were targeted at intercepting missiles launched by Iran.

The goal of this paper is to attempt to provide an answer to the question of Germany's stance on yet another case of the aggravation of NATO-Russia relations, and in particular to consider the consequences that could arise for Germany's security policy. The paper first looks at the reorientation of Germany's security policy over the recent years. Then, following an in-depth overview of expert discussions related to the prospects for the development of the medium-range missile issue and the challenges posed for the German national security strategy, the analysis is shifted to Germany's current official reactions, as well as the multitude of views voiced by its political elites. This approach allows to determine to what extent various types of risk and threats are actually part of a common awareness and are taken into consideration for the formulation of both diagnoses and recommendations. Their critical juxtaposition with the different views offered by the experts should make it possible to determine the way in which Germany could react in the face of the termination of the INF Treaty, and the nature of the ensuing issues that German foreign policy will be confronted with.

Reorientation of Germany's security policy

Admittedly, the gradual reorientation of German foreign policy since 2014 concerned the increase of the country's international responsibility by its active involvement in a number of anti-terrorist operations. Yet, indirectly, it was also related to issues that constituted the key security factors across Central and Eastern Europe, which, consequently, brought out the significance of this region for Germany. In particular, the conflict in Ukraine partly changed the German perception of Russia's policy and showed the partial convergence of Germany's security interests, and the countries of this region, with regard to allied defence and its vivid importance for the existence of NATO. The reorientation of the German security policy regarding the strengthening of the allied defence has proved that the country is able to reach a consensus on strategic issues and implement new solutions. This, in turn, provides a broader

---

² *Diplomatisches Engagement im Zusammenhang mit dem INF-Vertrag*, <https://de.usembassy.gov/de/inf-vertrag> [accessed: 28.01.2019].

context for looking at Germany's reactions on the escalation of the dispute with Russia hinging upon medium-range missile armament schemes.

It is essential to note that NATO's gradual shift towards improving collective defence mechanisms in the aftermath of Russia's annexation of Crimea, and heavily influenced by the ongoing military conflict in the eastern part of Ukraine, was conditioned not only by the changes taking place within the US policy, but also in part by the new components of Germany's security policy. Indeed, not without several frequently voiced reservations coming from inside the ruling CDU/CSU-SPD coalition, a decision was made at the NATO 2014 summit in Wales to give the green light to the concept of creating the so-called Very High Readiness Joint Task Force (VJTF) as part of the NATO Response Force, and an idea was launched to ensure the presence of allied forces in the territories of the member states in Central and Eastern Europe on a rotational basis. At the NATO Warsaw summit held in July 2016, Germany stood for the implementation by the Alliance of a double strategy towards Russia, based on dialogue and deterrence, and which still maintains the cornerstone of the NATO – Russia relations, i.e. the 1997 Founding Act, in which NATO, among others, declared its resignation from the deployment of permanent allied bases in the territories of the member states. A real manifestation of the principle of deterrence practiced by the Alliance was the decision to deploy four multinational battalions in Poland, Lithuania and Romania on a rotational basis. The German Bundeswehr was and still is involved in securing the Eastern flank of the Alliance by taking part in the already mentioned VJTF in 2015 and 2019 in the enhanced Forward Presence in Lithuania, and the Baltic Air Policing mission³. Thus, Germany responded to the vested interests and expectations of central European states and also began to position itself as a close partner of such countries as the Czech Republic, Lithuania, or Romania – which keep striving to lay the foundations for a long-term cooperation of their domestic armed forces with the Bundeswehr, thus acknowledging the principle of the so-called framework nation⁴, i.e. launching multinational units based on the leading/managerial role of Germany.

The reorientation of Germany's policy was easier than expected, given the supra-regional nature of the conflict in Ukraine. This fact regards not only Central and Eastern Europe, but also Germany itself. From the outset of Ukraine's conflict, most Central and Eastern European states postulated searching for security and protection "against Russia". Poland and the Baltic states were the ones who took Frank-Walter Steinmeier's, Germany's foreign minister, statements and calls with particular distrust. In his numerous statements, he claimed that creating a durable security-based order in Europe is possible only with Russia, rather than against Russia, and for him, the NATO military manoeuvres held in Poland were an example of a militaristic anti-Russian demonstration of force⁵. Even if one of the tenets of

---

³ N. Schüler, *Aufrüstung der NATO-Ostflanke Die Umstrukturierung der NATO-Politik vor dem Hintergrund von Ukraine-Konflikt und Russland-Krise*, Informationsstelle Militarisierung (IMI) e. V., <https://imi-online.de/download/NATO-Broschuere2016-NS-Rus.pdf> [accessed: 8.02.2019].

⁴ C. Major, 'Ein schwieriger Gipfel für die Nato', *SWP-Aktuell*, Juni 2018, no. 33, p. 8.

⁵ R. Romaniec, *Kommentar: Steinmeier in Warschau – Richtige Worte, unvereinbare Blickwinkel*, <https://www.dw.com/de/kommentar-steinmeier-in-warschau-richtige-worte-unvereinbare-blickwinkel/a-44088845> [accessed: 8.02.2019].

German policy, stated in the “security only with Russia, and not in opposition to it” formula has been suspended as part of the official political stance of Germany, in the face of the numerous threats originating from Moscow, the German perspective began to change, and the country’s security interests, and those of its partners across Central and Eastern Europe, began to assimilate, it seems that given the risk posed by Russian policy, which rests firmly on its military power, there are still major discrepancies. Viewing itself still as a country that bears special responsibility for the strategy steeped in dialogue and a cautious approach to Russia, Germany keeps taking on a wait and see stance towards Russia. On this account, Poland’s attempts to obtain additional bilateral security guarantees from the US, including the initiative to enhance the US presence in Poland (Fort Trump), seem to the Germans to be antagonising Russia, and, more importantly, undermining the coherence of the North-Atlantic Alliance⁶. On the whole, however, in the face of the series of strains discernible in the Transatlantic relations, epitomised by the dispute over the 2% military expenditure index, Germany has feared the reduction of the US military presence in Europe, which could also lead to losing major defence capabilities and, consequently, dilute the sense of allied solidarity⁷.

Perspectives

Disrupting the strategic balance, and the negative effects for NATO’s security

The possible implications for European security, the North-Atlantic Treaty and Germany of the US terminating the Treaty were the object of vivid interest for German security experts. On the one hand, the need of the Alliance’s adequate reaction to Russia’s breach of the Treaty was regarded as a matter of top priority; on the other hand, there were still hopes for a possible return to dialogue with Moscow. The threats coming from Russia’s strategic advantage in terms of its nuclear weapons over NATO⁸ were beyond dispute, and the accusations voiced by the US were fully grounded, although some admitted that withdrawal from the Treaty was to a larger or smaller extent motivated by fears of a similar armament inclination of China, which were, in fact, not covered by the provisions of the INF Treaty⁹. While some experts were quite clear-headedly assessing the minor significance of keeping the Treaty alive (Joachim Krause from the *Institut für Sicherheitspolitik* in Kiel: “The INF Treaty did not prevent these processes [Russia’s armament programme – KM]; hence. it has no relevance

⁶ Ph. Fritz, ‘Warschauer riskanter Flirt mit Washington’, *Die Welt*, 31.12.2019.

⁷ Cf. C. Major, ‘Schwieriges Selbstständig werden. Zum Wandel der transatlantischen Sicherheitsbeziehungen und den Konsequenzen für Europa’, *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 2018, no. 36–37, p. 20.

⁸ It is all about various types of missiles: SS-26 ISKANDER (ballistic missile and cruise missile with a range of up to 500 km allowing to transfer nuclear loads, ship missiles SS-N30 KALIBER with a range exceeding 2,000 km allowing to transfer nuclear loads; ground-based missile SSC-8 NOVATOR (ISKANDERA 9M729 type) with a range of up to 2,600 km).

⁹ C. Mölling, ‘Drohender US-Ausstieg aus dem INF-Vertrag: Europa braucht eine neue Sicherheitsordnung’, *DGAPkompakt*, Oktober 2018, no. 27, p. 1; O. Meier, ‘US-Aufkündigung des INF-Vertrags: Punktziege für Putin’, *Kurz gesagt*, SWP, 24.10.2018, p. 2.

for the security of Germany"¹⁰; Christian Mölling from the *Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik* in Berlin: "Still, it is a big mistake to believe that the existing treaty will ensure security"¹¹), others, in turn, were pointing to the fact that the withdrawal of the US from the Treaty would imply a destruction of the pillar of the European security order (Oliver Meier from the *Stiftung Wissenschaft und Politik* in Berlin), or were stressing the need to rescue it before it ultimately became extinct within six months from its termination by the US (Wolfgang Richter from the Berlin-based *Stiftung Wissenschaft und Politik*)¹².

In the face of the threat posed by Russian missiles, the most important consequence, however, was the split of NATO into two geostrategic security zones. One of them would be located within the reach of Russian medium-range weapons, including Germany, and the other, which would be made up by the US [or, possibly, also France and Britain – KM] would not be exposed to such a threat, and could possibly maintain its nuclear deterrence capability (Chr. Mölling)¹³. Professor Carlo Massala, an expert from the Bundeswehr University in Munich, has pointed to a similar threat for the coherence of the Alliance and the rise of uneven security zones:

[i]ntercontinental missiles are at disposal, which are based in the US. Using them to react to an act of aggression committed with a medium-range missile seems highly unlikely. the nuclear umbrella, which the US has put up over Europe, will, therefore, be leaky. Thanks to these missiles, Moscow can blackmail the European states, and Transatlantic security would then become divisible¹⁴.

Indeed, experts have concurred that NATO, regardless of the termination of the INF Treaty, will be forced to take steps aimed at safeguarding the security interests of the European members and, at the same time, those of the entire Alliance by restoring a strategic balance in its relations with Russia. DGAP experts Heinrich Brauß and Christian Mölling have highlighted the fact that "[p]lacing emphasis solely on diplomatic efforts, and ruling out certain military preventive measures in advance weakens Europe's security and extends Russia's range of options". They argue that the following objectives ought to be prioritised: preserving the coherence of the Alliance, and maintaining the principle of deterrence as a major guarantee of security. They believe that on the part of Germany, no recommendations have been formulated to a satisfactory extent with regard to what its defence policy, as well as that of the Alliance's, should look like in case the Treaty ends in a fiasco, and it is partly focused on launching the arms control concept¹⁵.

¹⁰ J. Krause, *op. cit.*, p. 4. Also: C. Mölling, *op. cit.*, p. 2.

¹¹ C. Mölling, *op. cit.*, p. 3.

¹² O. Meier, *op. cit.*, p. 2; W. Richter, 'Der INF-Vertrag vor dem Aus', *SWP-Aktuell*, November 2018, no. 63, p. 2.

¹³ C. Mölling, *op. cit.*, p. 2.

¹⁴ 'Der Schutzschirm über Europa wird löchrig'. Interview mit Carlo Massala, *Süddeutsche Zeitung*, 1.02.2019, <https://www.sueddeutsche.de/politik/2/220/inf-vertrag-russland-usa-interview-1.4310955> [accessed: 8.02.2019].

¹⁵ H. Brauß, Chr. Mölling, 'Abschreckung und Rüstungskontrolle. Europas Sicherheit ohne INF-Vertrag: Politische und strategische Handlungsoptionen für Deutschland und die NATO', *DGAPkompakt*, Januar 2019, no. 1, p. 3.

NATO's military build-up, and possible disputes within NATO

In theory, the Alliance can follow into its historical footsteps, deciding to launch a rearmament scheme, which would be conditioned upon the US's readiness to deploy the ground-based missile defence system in Europe. However, following J. Krause "[t]here is currently no evidence that the US intends to deploy ground-based medium-range ballistic missiles in Europe"¹⁶. Acknowledging the military build-up strategy, however, would expose the Alliance to the risk of a dispute between different member states on the desirability of a decisive reaction and its range, and it may indeed weaken the prospects of its implementation. For O. Meier, the key factor underlying the dispute within the Alliance was, for example, the possibility of Donald Trump's successful attempts to bypass the rearmament strategy through bilateral agreements with Poland concerning the deployment of American missiles in the Polish territory¹⁷. Yet, until the termination of the Treaty by the US, he disregarded the fact that the real devastating element for the Alliance could be a lack of political consensus, above all in Germany. A similar perspective has been offered by Karl-Heinz Kamp and Wolfgang Rudischhauser, accomplished experts affiliated at the Berlin-based *Bundesakademie für Sicherheitspolitik*, who note that the probable rift would currently be running between Western and Eastern Europe, primarily Poland:

Poland, but also other Eastern European NATO member states, which have historically felt threatened by Russia, could – in bilateral agreements and/or as part of NATO – not only welcome the idea of deploying such missiles in their territories for their safety and security, but also actively solicit it. In Western Europe, however, deployment or redeployment of ground-based nuclear missiles, but also possibly conventional short- and medium-range ballistic missile systems would trigger heated internal debates¹⁸.

A diametrically different standpoint can be seen with C. Massala, who criticised the views expressed by Minister Maas:

[t]he major problem of Heiko Maas's diplomacy rests on the fact that he categorically rules out one option, i.e. to respond to the termination of the Treaty by deploying medium-range missiles. Without this threat, there are no incentives for Moscow to return to abiding by the Treaty¹⁹.

Christian Mölling, in turn, has made it quite clear, realising the responsibility of Germany:

[o]n the whole, [the termination of the Treaty – KM] implies less security for Europe and Germany: either there's going to be a break-up of NATO, or a joint rearmament decision will be made, which, indeed, in Germany will be hard to push²⁰.

¹⁶ J. Krause, *op. cit.*, p. 4.

¹⁷ O. Meier, *op. cit.*, p. 2.

¹⁸ K.-H. Kamp, W. Rudischhauser, 'Der INF-Vertrag – Europa muss handeln', *Bundesakademie für Sicherheitspolitik, Arbeitspapier Sicherheitspolitik*, 2018, no. 29, p. 3.

¹⁹ 'Der Schutzschirm über Europa wird löchrig', *op. cit.*

²⁰ Chr. Mölling, *op. cit.*, p. 3.

He saw the risk of the breaking up of the Alliance in the resistance of Western European states to a military build-up in American weapons, but was also fully aware of the fact that for Central European and Baltic states, rearmament has a truly existential significance, as proved by the discussion on the possible deployment of US troops in Poland. For these reasons, NATO's joint decision seemed impossible to him²¹. He noticed that yet another possible consequence of the escalation of conflict between the allies could be the so-called nuclear decoupling of the US²², and, at the same time, Russia's gaining strategic advantage over a disintegrated Alliance. Wolfgang Ischinger, a Transatlantic authority, former German diplomat and organiser of the Munich Security Conferences, made this aspect very clear, noting that

[i]f Russia, following the elimination of the restrictions set out in the INF treaty, begins to deploy new medium-range missile systems, this could lead to a strategic rift between Europe and the US; Europe would then become more susceptible to blackmail²³.

C. Massala noted that

[t]he Alliance won't fall apart, but it rather faces the risk of increased dysfunctionality – if missiles were to be deployed in Poland, and Germany and France were to withhold their support for this, the principle of solidarity would clearly be abandoned²⁴.

Likewise, O. Meier stressed the fact that the termination of the Treaty would limit the possibility to exert pressure on Russia and will give it a chance to open/unrestricted deployment of 9M729 missiles without the need to report their actual range.

While O. Meier, W. Richter and K.-H. Kamp pointed to the outdatedness of the potential military build-up, given the low effectiveness of the categories of ground-based weapons – as since the INF Treaty, such systems play a smaller role in striking a balance of power by the US and Russia at the expense of capabilities supported from the air or the sea²⁵ – W. Ischinger postulated the return to NATO's double strategy, which links enhanced defence with a comprehensive offer of negotiations. Yet, he argued that: "Western defence tools need no longer be ground nuclear systems, just as in the 1980s. [...] It is absolutely necessary to improve the European conventional defence capabilities"²⁶. Having said this, DGAP experts recommended that the development and deployment of ground-based medium-range nuclear weapons should not be ruled out in advance²⁷.

---

²¹ *Ibid.*, p. 3.

²² *Ibid.*, p. 2.

²³ "Europa muss seine Interessen durchsetzen". Interview mit Wolfgang Ischinger, *Handelsblatt*, 04.02.2019.

²⁴ 'Der Schutzschirm über Europa wird löchrig', *op. cit.*

²⁵ O. Meier, *op. cit.*, s. 2; K.-H. Kamp, W. Rudischhauser, *op. cit.*, p. 4; W. Richter, 'Der INF-Vertrag vor dem Aus', *op. cit.*, p. 5.

²⁶ "Europa muss seine Interessen durchsetzen" ..., *op. cit.*, p. 10.

²⁷ H. Brauß, Chr. Möling, *op. cit.*, p. 3.

Amidst the experts, opting for the rearmament variant aroused unambiguous associations with the tensions between the East and the West that had already been seen in the relations between the superpowers in the late 1970s and in the first half of the 1980s, as well as within the Alliance itself. One needs to bear in mind that currently such a reaction of the Alliance, based on a rearmament scheme, would imply carrying out the maximum risk option. From the perspective of the governments of such states as Germany, it would be hard to reconcile this not only with the views held by the country's own nationals, but it would also affront the economic interests, and a broader, thus far unfulfilled (and not shared by the whole German political elite) idea to create a somewhat more general *modus vivendi* with Russia related to European security and economic cooperation. Interestingly, it is clear to see from the various expert analyses that the fact that, given the lack of consensus, Germany is the major obstacle for taking a potential decision on military build-up, has been taken for granted, or neglected *a priori*.

Boosting the potential of non-stationary arms and defence capabilities

The second option for the Alliance regarding the restoration of the former balance in Europe could be the attempt to boost the American potential of cruise missiles, launched from the sea or the air, in view of the fact that the provisions of the Treaty do not cover this category of weapons, and/or enhancing the American conventional armed forces in Europe. Alongside a military build-up, which was indeed hard for him to imagine, Mölling also put forward another option: "[i]nstead of nuclear rearmament of Europe, Germany could suggest a larger military presence of the US and extend its defence capabilities"²⁸, or indeed:

[...] Germany could ask the US to increase its nuclear potential in Europe, operating from the air and the sea. This could, above all, reinsure the Central European states without triggering a further debate on rearmament. [...] Along with gaining offensive weapons, it is possible to improve the defence capabilities within NATO, i.e. the anti-missile defence mechanism²⁹.

DGAP experts have also recommended improving NATO's defence capacity by deploying US combat troops across Poland, and the Baltic states. This variant seems probable, because the US is currently enforcing the European Deterrence Initiative, an initiative aimed at enhancing its military presence. An equally important aspect that needs to be noted is the permanent rise of expenditure for this programme (2018: USD4.8bn; 2019: USD6.5bn)³⁰. Many NATO countries have confirmed a readiness to upgrade their national anti-missile systems, or to develop them. One of these countries is Germany, which is looking to expand the Medium Extended Air Defence System (MEADS), and Poland, which is interested in purchasing the Patriot system,

---

²⁸ C. Mölling, *op. cit.*, p. 3.

²⁹ *Ibid.*, p. 5.

³⁰ *The European Deterrence Initiative: A Budgetary Overview*, Congressional Research Service, August 8, 2018.

aimed at improving the defence capabilities by maintaining and/or increasing the presence of US troops in its territory³¹.

In a much more prudent tone than that of Ch. Mölling, K.-H. Kamp and W. Rudischhauer have postulated enhancing the deterrence strategy of the Alliance. This includes increasing the rotational presence of NATO troops in the eastern part of the allied area, and a possible development of NATO's anti-missile capabilities in Europe, which, however, ought to be "treated with due caution", as it would clearly not match NATO's current stance, which holds that "these capabilities are not targeted at Russia, but rather against threats originating from beyond the Euro-Atlantic area, i.e. from Iran, Syria, or North Korea".

An offer of dialogue

One must not rule out the fact that within the next six months (i.e. from 1 February 2019) talks could be held regarding the need to renegotiate the provisions of the Treaty. The stake in such a scenario remains talking Russia into dialogue and possibly to certain concessions – even despite the US termination of the Treaty. Also, it is hard to say whether the US would be ready to deploy medium-range weapons in the European member states, regardless of whether the already mentioned NATO anti-missile scheme that shields them against the Middle East were to be carried out with their participation. Such a readiness of the US may weaken President Trump's approach, unwilling to maintain allied bonds with European states, given that some of them, like e.g. Germany, has not complied with the obligation of increasing military expenditure, not to mention the priority treatment by the US of the geostrategic dispute with China.

In light of this situation, German experts have recommended taking advantage of the period that remains from the termination of the Treaty until its ultimate expiry for intensified talks with Russia. "With this new approach, one could strive to make sure the INF Treaty is preserved, or should it be no longer attainable from the political angle, at least to prevent the rise of a new race in Europe, regarding the deployment [of missiles – KM]³². A necessary condition from the point of view of taking the US interests into account would be to include China, India and Pakistan in the dialogue, although there are little or no chances for this to happen, as this would clearly require covering other issues as well, such as China's projection of military power over the South China Sea, and the American missiles in South Korea and Japan.

The offer of dialogue could include creating transparency – which relates to the possibility for Russia to conduct inspections of NATO installations – to "prevent Russian accusations that the NATO missile system is now targeted at changing the strategic balance towards Russia"³³. However, most importantly, prominent

³¹ *Poles support the permanent presence of US troops in our country*, <http://en.mon.gov.pl/news/article/latest-news/poles-support-the-permanent-presence-of-us-troops-in-our-country-z2018-10-29> [accessed: 8.02.2019]. Since January 2017, in Poland a contingent of the American armed forces has been stationing in Poland, made up of 3,500 soldiers. The Polish government postulates that the US army be present in Poland on a permanent basis, rather than on a rotational basis.

³² W. Richter, 'Schadensbegrenzung bei der Rüstungskontrolle', *SWP*, 12.12.2018.

³³ A similar postulate for inspecting the Mk-41 missile launchers has been formulated by SWP expert W. Richter. Cf. W. Richter, 'Der INF-Vertrag vor dem Aus', *op. cit.*, 4.

experts of the *Bundesakademie für Sicherheitspolitik* have suggested that, once the Treaty expired, “Europe” should take a bigger initiative and it should formulate its own disarmaments offer or take over a greater role within NATO’s conventional defence strategy to “ensure that redeployment of nuclear medium-range missiles is the *ultima ratio* as long as Russia does not deploy such systems in a larger number”³⁴. According to W. Richter, the federal government should get involved in the efforts taken to activate the verification system in a multilateral format with the active participation of the allies. “They should reach an agreement to reject any new proposals concerning the deployment of INF systems as long as Russia refrains from deploying such systems”³⁵.

To sum up, among the views subjected to scrutiny, it has been possible to discern a somewhat realistic evaluation based on the assumption that a termination of the Treaty would have negative consequences for NATO by undermining the strategic balance in its relations with Russia; on the other hand, there was no unanimity as to any adequate reaction to Russia’s armament scheme. Doubts have been raised concerning the possibility to make another decision on the military build-up of NATO; break-up tendencies were anticipated within the Alliance itself, mostly in light of several attempts by Poland and a few other states on the eastern flank to obtain more security guarantees from the US through bilateral accords, and, ultimately, it was noticed only to a minor extent that a lack of intra-political consensus in Germany was the major obstacle on the road to taking a military build-up decision.

There was also no unanimity on the implementation of a back-up option, which entailed enhancing the defensive capabilities of NATO states in connection with the deployment of American missiles and manoeuvring projectiles based on ships and air platforms. This approach was preferred by such pragmatists as W. Ischinger, Chr. Moelling, and C. Massala. On the other hand, there was no shared conviction as to the sense of entering into dialogue with Russia by creating transparency related to Russian missiles and American anti-missile installations in Romania and Poland.

Germany’s government stance

Since the announcement by President Trump of the US intention to withdraw from the Treaty on 20 October 2018, the German government has voiced its official standpoint, which is made up of three premises. First of all, it unequivocally concurred with the diagnosis that Russia had been found in breach of the INF Treaty, and it made a number of references to the joint declaration of the North Atlantic Alliance made at its Brussels summit in July 2018, which admitted that the US was abiding by the provisions of the Treaty, whereas Russia was unable to provide convincing answers to the questions related the missiles, which, consequently, led the allies to the conclusion that Russia had in fact violated the Treaty³⁶. Just as the other al-

³⁴ K.-H. Kamp, W. Rudischhauser, *op. cit.*, p. 4.

³⁵ W. Richter, ‘Der INF-Vertrag vor dem Aus’, *op. cit.*, p. 8.

³⁶ Cf. ‘Brussels Summit Declaration, Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Brussels 11–12 July 2018’, *Press Release* 2018, no. 074,

lies, Germany shared the US point of view and was advocating a 6-day deadline for a possible return to negotiations on the Treaty. At the same time, the German government – not only as part of multilateral relations, but also following several bilateral attempts – stressed the fact that it agreed with President Trump's standpoint blaming Russia for the breach of the Treaty³⁷. Second, Germany's government highlighted the significance of the INF Treaty for the security and peace across Europe. The spokesman of Heiko Maas, the German minister of foreign affairs, in one of his first reactions stated that “[t]he INF Treaty [...] has for the last 30 years been a cornerstone of the European architecture of security. And especially for us in Europe, this Treaty bears a unique significance”³⁸. In the autumn and winter of 2018, the government also declared its intention to get involved in measures aimed at a follow-up to the Treaty³⁹. Steffen Seibert, the federal government spokesman, admitted that it was in line with the double-track strategy of the Alliance adopted at the Warsaw summit in 2016, which entailed strengthening the function of collective defence, and at the same keeping up dialogue with Russia. This needs to be seen in a larger context as evidence of the strong conviction that the ruling coalition feels obliged to full liquidation of nuclear weapons, i.e. to carry out the *Global zero*⁴⁰ concept, included in the CDU/CSU–SPD coalition agreement made in February 2018. Such an intention, however, is not reflected in NATO documents, and, thus, ought to be treated as a political manifesto pushed ahead by the SPD.

At the same time, German diplomacy – and this was the third component of Germany's stance – made it clear that Russia had to face the need to make a move that would be aimed at restoring compliance with the Treaty in a way that would allow to verify its provisions. Minister H. Maas remarked: “[w]e are ready to influence Russia to force through compliance with the INF Treaty”⁴¹. Yet, the government rejected Russia's reservations that the US, acting in concert with Poland and Romania by developing its bases in their territories, has also been found in non-compliance with the Treaty, claiming that these are parts of NATO's defensive anti-missile defence system⁴².

Issued on 11 Jul. 2018. Cf. par. 46: “Allies believe that, in the absence of any credible answer from Russia on this new missile, the most plausible assessment would be that Russia is in violation of the Treaty. NATO urges Russia to address these concerns in a substantial and transparent way, and actively engage in a technical dialogue with the United States”; https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156624.htm#35 [accessed: 9.02.2019].

³⁷ E.g. ‘Rede des Bundesministers des Auswärtigen, Heiko Maas, am 8. Januar 2019 in Dublin’, *Bulletin der Bundesregierung*, 9.01.2019, no. 03-1. Cf. also: *Warum steht der INF-Vertrag vor dem Aus?*, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/themen/abruestung-ruestungskontrolle/inf-vertrag/2185722> [accessed: 7.02.2019].

³⁸ K. Schuller, ‘Berlin warnt vor nuklearem Wettrüsten’, *FAZ*, 21.10.2019, www.faz.net/-gq5-9foi1 [accessed: 28.10.2018].

³⁹ *Regierungspressekonferenz vom 5. Dezember 2018*, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/regierungspressekonferenz-vom-5-dezember-2018-1557620> [accessed: 8.02.2019].

⁴⁰ *Neues Wettrüsten verhindern*, 23.10.2018, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/themen/sicherheit-und-verteidigung/neues-wettruesten-verhindern-1541050> [accessed: 8.02.2019].

⁴¹ *Ibid.*

⁴² *Regierungspressekonferenz vom 5. Dezember 2018...*, *op. cit.*

Following the already mentioned assumptions, the Merkel government kept signalling its vital interest in arriving at a *modus vivendi* concerning the missiles. On 4 December 2018, NATO declared that, admittedly, Russia's conduct undermined the arms control process, and this would not be tolerated by the Alliance; still, under the influence of Germany and France, it announced its readiness to restore dialogue with Russia⁴³. This led to the US postponing the termination of the Treaty by 60 days. Announced by President Trump for 2 February 2019, the final date for the US withdrawal from the Treaty, if Russia failed to return to compliance, triggered a wave of diplomatic activity on the part of Germany, aimed at joining the efforts to solve the dispute that had arisen. The visits made by Minister H. Maas in Moscow (18 Jan 2019) and Washington (24 Jan 2019) served to probe the position of both the German and the American counterparts. In Moscow, Minister Maas unequivocally laid the blame for the escalating conflict squarely on Russia. He confirmed the government's stance, admitting that "it was now Russia's turn" to try to save the Treaty by verifying the missile disarmament, and the prospective fiasco of the Treaty "was posing a real threat to the German security interests in a major way"⁴⁴. Clearly, Germany sided with the US, laying the responsibility for breaching the Treaty on Russia⁴⁵. Looking at the matter from a broader perspective, which rests on the idea of offering Russia dialogue, Minister Maas announced that Germany, as a non-permanent member of the UN Security Council, would invite Moscow to take part in a disarmament conference on nuclear weapons and new arms systems (autonomous weapons, or unmanned air systems) that it was planning to hold on 15 March 2019⁴⁶. As part of this initiative, the INF issue was also included on the agenda. Minister Maas really cared about the idea to make sure that the Treaty, aimed at imposing a ban on medium-range weapons, would also cover India and China, as well as to thrash out new principles for inspection⁴⁷. In Washington, Minister Maas declared readiness to set a homogeneous stance in close agreement with the US regarding the INF Treaty. He noted, however, that there were strategic differences which made this project more arduous: for example, the US made a unilateral announcement of their decision to withdraw from Syria and confirmed a similar perspective in the case of Afghanistan⁴⁸.

A culminating point in the formulation of the German standpoint was the termination of the Treaty by the US on 1 February 2019. Following into its footsteps, the NATO member states put the blame for the crisis on Russia and called Moscow to destroy its arsenal of medium-range nuclear weapons, and to return to comply

⁴³ 'Statement on the Intermediate-Range Nuclear Forces (INF) Treaty. Issued by the NATO Foreign Ministers, Brussels, 4 December 2018', *Press Release*, 2018, no. 162, Issued on 4 Dec. 2018, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_161122.htm [accessed: 8.02.2019].

⁴⁴ D. Brössler, 'Ein Morgen mit Lawrow', *Süddeutsche Zeitung*, 19–20.01.2019.

⁴⁵ 'Maas will Verhältnis zu Amerika verbessern', *FAZ* 25.01.2019.

⁴⁶ J. Leithäuser, 'Dornen im Strauß der Freundlichkeiten', *FAZ*, 19–20.01.2019.

⁴⁷ A. Graw, 'Russland muss jetzt überprüfbar abrüsten', *Die Welt*, 6.01.2019, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article186605834/Heiko-Maas-zu-INF-Vertrag-Russland-muss-jetzt-ueberpruefbar-abruesten.html> [accessed: 31.01.2019].

⁴⁸ 'Maas will Verhältnis zu Amerika verbessern'..., *op. cit.*

with the Treaty⁴⁹. German Chancellor Angela Merkel called the US and Russia to use the 6-month period until the ultimate expiry of the Treaty to try and reach a compromise. Minister Maas, in turn, blamed Russia for the Treaty's fiasco and, at the same time, revealed that he had offered the Russians an opportunity of dialogue on the idea to create criteria for the so-called transparency of potential verification of both parties' nuclear weapon stockpile⁵⁰. However, a few days earlier, in an interview given for the DPA press agency, he made an indirect statement against deploying new American NATO nuclear medium-range missiles in Europe, voicing fears that the question of military build-up might deepen the political rift within Germany⁵¹. In press interviews and on social media, following the termination of the Treaty, Maas stated that to his mind missile deployment in Europe was a relic and voiced the need for comprehensive disarmament on a global scale⁵². Chancellor Angela Merkel, in turn, at a sitting of the Foreign Affairs Committee of the Bundestag, contrary to Maas, supposedly admitted that she was not expecting another debate on disarmament, pointing to the fact that apart from extra arming with ground-based missiles, there were also other defence possibilities⁵³. The government's official stance, exposed on the website of the ministry of foreign affairs, was vague and stated that in order to solve the issue of medium-range nuclear weapons, Germany would get involved in a number of activities aimed at enhanced armament control to preserve the existing agreements, keep them on the international agenda, and create regulations related to new arms systems – all this in light of the fact that armament was also an issue that concerned China and India, and artificial intelligence and cyberattacks were posing new threats⁵⁴.

Political parties on the breach and termination of the INF Treaty

Since the announcement by the US President on 20 October 2018 of the intention to terminate the Treaty, the issue has become a matter of universal concern in the

⁴⁹ 'Statement on Russia's failure to comply with the Intermediate-Range Nuclear Forces (INF) Treaty issued by the North Atlantic Council, Brussels, 1 February 2019', *Press Release*, 2019, no. 015, Issued on 01 Feb. 2019, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_162996.htm [accessed: 8.02.2019].

⁵⁰ "Rüstungskontrolle ist reine Realpolitik" – Interview mit Heiko Maas, *Berliner Morgenpost*, 2.02.2019, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/maas-funke/2185634> [accessed: 8.02.2019].

⁵¹ *INF-Vertrag: Maas spricht sich gegen eine neue atomare Aufrüstung aus*, <https://de.euronews.com/2018/12/26/inf-vertrag-maas-spricht-sich-gegen-eine-neue-atomare-aufruestung-aussenminister-europa> [accessed: 8.02.2019].

⁵² Tweet by H. Mass of 1 Feb 2019. "Die USA wollen raus dem #INFVertrag. Leider ist Russland nicht bereit, Vertragstreue wiederherzustellen. Ohne den Vertrag wird es weniger Sicherheit geben. Wir brauchen keine Aufrüstungsdebatte, sondern eine umfassende Rüstungskontrolle". Quoted after: 'Maas ruft zu weltweiter Abrüstungsinitiative auf', *Spiegel online*, 2.02.2019, <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/inf-vertrag-bundesaussenminister-heiko-maas-ruft-zu-abruestungsinitiative-auf-a-1251276.html> [accessed: 8.02.2019].

⁵³ H. Monath, 'Union greift Heiko Maas an. "Das schadet dem Zusammenhalt der Nato"', *Der Tagesspiegel*, 18.01.2019.

⁵⁴ *Warum steht der INF-Vertrag vor dem Aus?...*, *op. cit.*

German political parties. Both Roderich Kiesewetter, head of the CDU/CSU in the Foreign Affairs Committee of the German Bundestag; Social Democrat Karl-Heinz Brunner, spokesman of an SPD faction advocating disarmament; as well as Agnieszka Brugger, spokeswoman for defence policy of *die Grünen*; and Stefan Liebich, foreign policy expert of *Die Linke*, took an undisputed stance, supporting absolute preservation of the Treaty and were highly critical of President Trump's initiative⁵⁵. In their assessment of the situation, CDU/CSU politicians did not differ significantly from the Social Democrats. Such unanimity was indeed a rare occurrence. Having said this, the social-democrats were blaming the risk of squandering the disarmament heritage on the US and Russia to an equal extent⁵⁶. During a broader discussion held in the autumn and winter of 2018, and at the beginning of 2019, it is possible to notice that the statements made by representatives of the social-democrats and the Christian-democrats were articulating different aspects of the issue. On 4 December 2018, Jürgen Hardt, CDU/CSU member and foreign policy spokesman, laid the blame for the escalation of the dispute on Russia, pointing to the fact that it was Russia that should respond adequately and introduce measures that would guarantee transparency regarding its missiles, and in the event of a lack of reaction, he called NATO to take measures to ensure security for all the member states. He also expressed his satisfaction that the US administration was pursuing agreements with its partners on this issue⁵⁷. Dirk Wiese, SPD coordinator for social cooperation with Russia, in turn, held that Germany should do its best to prevent a debate on deploying new medium-range missiles in Europe, which implied a concealed objection to a potential debate within NATO concerning possible rearmament in this category of weapons. Unlike the CDU representative, he put forward the idea of "mutual inspections"⁵⁸.

Termination of the Treaty by the US (1 February 2019) and reactions of the parties

Bundestag

The strong polarisation of the stances taken by the individual parties was becoming increasingly more discernible. Although during the statement made at an *ad hoc* interpellation during the *Aktuelle Stunde* put forward by *Die Linke*⁵⁹ as part of the debate dedicated to the Treaty on 1 February 2019 all the six parties represented in

⁵⁵ D. Brössler, M. Kolb, 'Entsetzte Einigkeit in Berlin, lautes Schweigen in Brüssel', *Süddeutsche Zeitung*, 23.10.2018; 'Maas will Verhältnis zu Amerika verbessern'..., *op. cit.*

⁵⁶ *Den INF-Vertrag erhalten – Es geht um den Multilateralismus*, Pressemitteilung der SPD-Bundestagsfraktion, 22.10.2018 <https://www.spdfraktion.de/presse/pressemitteilungen/inf-vertrag-erhalten-geht-um-multilateralismus> [accessed: 8.02.2019].

⁵⁷ J. Hardt, 'Russland muss Zweifel an Einhaltung des INF-Vertrags ausraumen', *Pressemitteilung der CDU/CSU-Fraktion im Deutschen Bundestag*, 4.12.2018.

⁵⁸ *SWR Tagesgespräch mit Dirk Wiese*, 5.12.2018.

⁵⁹ Motion by the name of *INF-Vertrag bewahren, atomare Aufrüstung in Europa verhindern und US-Atomwaffen aus Deutschland abziehen*, <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2019/kw05-aktuelle-stunde-us-atomwaffen/589964> [accessed: 8.02.2019].

the Bundestag expressed their regret for the US withdrawal from the Treaty, their views on what stance the federal government should take were palpably divergent. Sevim Dağdelen, a representative of *Die Linke*, believed that President Trump's decision was putting Europe's security and peace at risk and called the federal government to guarantee that it would not consent to further deployment of American arms in Germany and make sure the arms deployed thus far were withdrawn⁶⁰. Roderich Kieseweter from the CDU/CSU criticised the approach of *Die Linke*, arguing that such unilateral disarmament would be the implementation of the "German way" (*deutscher Alleingang*), and in the face of Russia's actions, Germany's withdrawal from taking an active part in NATO's nuclear policy would also lead to an increased sense of threat amidst Germany's eastern neighbours, which would, in turn, imply more intensified pursuits for the deployment of American nuclear weapons in their territories. In the statement made by Robby Schlund from *Alternative für Deutschland*, one could clearly notice a unilateral view. Criticism was addressed to the US, which, in his opinion, had terminated the Treaty in its own interest, and when its missiles were able to reach the Russian territory in several places, the Russian ground-based weapons could reach only a part of Alaska. Thus, the federal government could not turn into an "uncritical helper" of the imperialistic policy of the US. SPD representative Karl-Heinz Brunner highlighted the fact that Germany ought to mobilise the EU to solve the crisis, and at the same time dispel all doubts among the eastern partners and take the NATO alliance clause seriously. Alexander Graf Lambd-sorff from the FDP criticised Minister Maas's intentions related to the possibility of building a new disarmament regime on account of Chinese, French and British reluctance. The view expressed by Omid Nouripour, a representative of *die Grünen*, was truly realistic: for him, the termination of the Treaty was a big mistake, as it gave Russia the unfettered opportunity to further develop medium-range weapons and deploy them at its discretion. To his mind, the role of the government should be to launch an inspection, and take further measures aimed at disarmament⁶¹.

Christian Democrats

The politicians assigned with the task of handling foreign and security policy in the CDU/CSU made themselves clear. A wave of regrets caused by the termination of the Treaty was accompanied by a sober assessment of the situation and putting the blame for breaching the Treaty on Russia. Another factor underlying the stance taken by the Christian Democrats was the clear emphasis placed on the need to maintain the Alliance's coherence in the face of Russian attempts at undermining its unity, and articulating Germany's allied loyalty by making open reference to the *Sonderweg* metaphor, an obvious denial of the Western Transatlantic allied bondage of contemporary Germany, and thus acting against its allies. In a communique by the CDU/CSU, its Deputy Chair Wade甫hl noted: "[t]here must not be any German *Sonderweg*, particularly not on the part of Germany as a key European member state of NATO".

---

⁶⁰ It was all about the American nuclear tactical loads deployed in the German territory; therefore, having nothing to do the category of weapons referred to in the INF Treaty.

⁶¹ Deutscher Bundestag. Stenografischer Bericht. 77. Sitzung, Berlin, Donnerstag, den 1. Februar 2019 Plenarprotokoll 19/77, pp. 9194ff.

The third element lying behind the approach of the CDU/CSU was the assumption that as a result of this specific Transatlantic attitude, one could not rule out possible reactions of NATO, including e.g. a decision to deploy medium-range weapons across Europe. This is where a wave of criticism by Minister Maas was coming from, as he was the one who suggested that NATO would not respond to Russian armament in a similar way.

In the face of the situation, it was a major error of Minister Maas, who without being asked to do so, ruled out possible NATO reactions in advance. This clearly undermines the coherence of the Alliance and weakens its negotiating positions towards Russia. All the options need to be on the table⁶².

Following this approach, it was recommended to “carry out a comprehensive and well thought-out consultation process within NATO to respond appropriately to new threats. Any strategic discussion on a relevant response has to be held reasonably, collectively, and openly”⁶³. In another respect, the Christian Democrats was offering support to Minister Maas: “the CDU/CSU advocated negotiations on a multilateral treaty-based regime that would oblige all the member states to destroy their nuclear medium-range missiles”⁶⁴.

Social Democrats

For SPD representatives, the core value lay within the INF Treaty itself, and its overall relevance as a cornerstone of Europe’s security. From this perspective, the initiative taken by President Trump appeared tantamount to a US shift towards further armament – a truly counterproductive step, and one that could even be regarded as putting Europe’s peace and stability in peril to the same extent as Russia’s extension of its missile arsenal. In a special open address given on 28 October 2018, nine prominent SPD leaders and former chairs of the SPD party – Gerhard Schröder, Björn Engholm, Sigmar Gabriel, Franz Müntefering, Matthias Platzeck, Kurt Beck, Hans-Jochen Vogel, Rudolf Scharping, and Martin Schulz – objected to President Trump’s termination of the INF, and the spiral of nuclear armaments⁶⁵. The authors of the manifesto did not summon up the courage to offer a critical assessment of Russia and tried to stress the fact responsibility for armament lies, on the whole, on both parts, i.e. the US, and Russia. One needs to notice that this stance of most prominent SPD members differed from the approach manifested by Social-democrat Heiko Maas in his capacity of Germany’s minister of foreign affairs. He has enjoyed large support of

---

⁶² J.D. Wadepfuhl, J. Hardt, ‘NATO muss geschlossen bleiben. Russland verletzt INF-Vertrag – Alle Optionen bleiben auf dem Tisch’, *Pressemitteilung der CDU/CSU-Bundestagsfraktion*, 1.02.2019.

⁶³ *FAQ. Der Vertrag über das Verbot nuklear bestückbarer Mittelstreckenraketen – Intermediate-Range Nuclear Forces (INF)*, CDU-CSU-Bundestagsfraktion, https://www.cducusu.de/sites/default/files/2019-02/FAQ_INF_Vertrag_1.pdf [accessed: 7.02.2019].

⁶⁴ *Ibid.*

⁶⁵ *Kein neues atomares Wettrüsten in Europa! Für einen neuen Anlauf zur Rüstungskontrolle und Abrüstung*, <https://kein-wettruesten.de> [accessed: 31.01.2019]. Por. *Neun frühere SPD-Chefs warnen vor atomarem Aufrüsten*, <https://www.tagesspiegel.de/politik/inf-vertrag-neun-fruehere-spd-chefs-warnen-vor-atomarem-aufruersten/23234026.html> [accessed: 31.01.2019].

the SPD, which approves of the new course taken by the minister. According to Nils Schmid, SPD spokesman for foreign policy, he diverges from the policy represented by Chancellor Schröder, Minister Frank-Walter Steinmeier, and Sigmar Gabriel, enhanced by numerous personal contacts, and is the result of a major disillusionment with a lack of concessions of Russia, e.g. as regards the Ukraine case. Its key assumption rests on a strong orientation to shaping peace and order based on norms, observing human rights, free elections, and democracy⁶⁶.

In November 2018, Rolf Mützenich, Deputy Chair of the SPD, warned against the prospective deployment of American medium-range missiles: “[...] Germany cannot become the place for settling atomic war games. [...] We won’t agree to deploying new American medium-range weapons”. He explained this stance by pointing to what to his mind was the existing balance of powers between the US and Russia: “[t]here is no gap between the US and Russia, as some people believe. We should rather strive to do whatever it takes to make sure the nuclear-based line of reasoning never comes back”⁶⁷. However, in January 2019, the SPD declared that they were in full agreement with the stance of NATO member states concerning Russia’s responsibility for noncompliance with the Treaty. The party’s spokesman for security policy Fritz Felgentreu admitted that for the North Atlantic Alliance, Russia’s armaments had created the risk of blackmailing the US and its Western allies to prevent them from succouring the endangered allies on NATO’s eastern flank.

In this sense, medium-range missiles could be treated as an attempt to challenge NATO’s unity as a military alliance [...]. It is important for us in NATO and the EU to refrain from being subjected to break-ups and, in the face of a variety of possible threats, to develop a set of joint strategies. Deterrence is just a part of the response. Getting out of the confrontation implies building trust, arms control, and disarmament – on a truly global scale, rather than merely because of Russia.

However, as the expert has also noted, one possible measure to restore the balance should not be the deployment of American weapons access Central Europe, e.g. in Poland, because this would result in an imminent demise of the NATO–Russia Founding Act, and on this account “Germany’s impact on NATO’s nuclear strategy would become unquestionably weaker. I am unable to tell in what way this could possibly help to safeguard Europe’s security in the long run”⁶⁸.

On the eve of the US termination of the Treaty, Sigmar Gabriel formulated an acute diagnosis of the problem, arguing that the two super-powers did not care about continuing the Treaty, despite their intentions to oppose Chinese medium-range missile armaments, not covered by any disarmament regulation. By equating Russia with the US, he believed that “Germany was actually dealing with two nuclear super-powers for which Europe was clearly of secondary importance”. S. Gabriel thought that the Central European states would rather opt for the US than for Germany, or France.

---

⁶⁶ *SPD strebt neuen Umgang mit Russland an*, www.tagesschau.de/inland/spd-russlandpolitik-101.html [accessed: 7.02.2019]

⁶⁷ ‘US-Raketen in Deutschland? – SPD warnt vor neuem Wettrüsten’, *Hannoversche Allgemeine Zeitung*, 19.11.2018, www.haz.de [accessed: 2.02.2019].

⁶⁸ L. Haferkamp, ‘SPD: Russland bricht den INF-Vertrag’, *Vorwärts*, 23.01.2019, www.vorwaerts.de [accessed: 2.02.2019].

NATO's Secretary General Stoltenberg unilaterally supported the US, and the allegations that Russia had breached the Treaty, included in documents of NATO member states, left a number of serious issues without an answer. Gabriel's proposal consisted of two elements. First, it concerned the EU's involvement in the dispute.

Due to Eastern Europeans' historical doubts of whether the West was ready to succour in case of trouble, one of the first steps would be to take over a lot more responsibility for the military security of these states. This, in turn, implies larger deployment of European conventional tactical formations across Eastern Europe. Such strengthening of defence capabilities in Eastern Europe has to be accompanied by dialogue and negotiations on armament controls and disarmament between Europe and Russia, including the nuclear area. Second, Gabriel suggested restoring the verification system as part of the Special Verification Commission, and abiding by the principle of reciprocity related to inspections of the Russian SSC-8 missiles and American installations in Romania. The task set for Europe and Germany as part of NATO, in turn, would be to convince the Americans to approve this solution. It should also include France and the UK. The overriding objective of this project would be to return to the reliable architecture of European security, and one of the integral components of this process ought to be solving the conflict in Ukraine. To do this, however, Gabriel argued, it would be of key importance to appoint the so-called "Blue Helmets" mission under the aegis of the UN, which would eventually lead to an armistice and withdrawal of heavy weaponry from eastern Ukraine⁶⁹.

Above political divisions: a proposal of the coalition, or the government?

The top politicians of the ruling coalition strove to halt the risk of a new nuclear arms race in Europe. Security policy experts of both parties – Roderich Kiesewetter, head of the CDU/CSU representation at the Foreign Affairs Committee in the Bundestag, and SPD Deputy Chair Rolf Mützenich – in independent statements given on 3 February 2019 as presented by the "Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung", the Sunday edition of a German broadsheet daily, urged Moscow to shift its new SSC-8 ground-launched cruise missiles towards the east – beyond the Ural Mountains – so that Europe would be outside its reach. According to Kiesewetter, this was supposed to be accompanied by the implementation of a strict verification regime. R. Mützenich, in turn, believed that was concerned about its capability to carry out a so-called second strike, given the increasingly more dense US and NATO missile defence system. The proposal voiced by German politicians was aimed at restoring an atmosphere of trust before potential negotiations. The Americans, in return, would have to agree for inspections of intercepting missile launchers deployed in Romania. By acting this way, Russia should be more inclined to return to the negotiating table.

---

⁶⁹ S. Gabriel, 'Eine neue Zeitrechnung beginnt', *Der Tagesspiegel*, 30.01.2019.

Although there was general agreement among the parties on this direct appeal issued at Russia, there was also a major divergence concerning the way in which Germany should behave in case of any signs of a lack of compromise on the part of Russia⁷⁰. Indeed, the SPD rejected the possibility for NATO to strike a balance by pursuing a military build-up, or deploying American medium-range missiles across Europe. As for the CDU/CSU, the situation was quite different, as its leading experts and politicians, such as Kiesewetter, Wadepuhl and Hardt articulated the significance of the principle of deterrence and believed that the rearmament option could not be ruled out in advance. As for the backup option, which consisted in deploying American cruising missiles on submarines, SPD representative Muetzenich believed that in Europe there was no "missile gap". He referred to the decision by the US administration related to equipping submarines with nuclear missiles and admitted that the US was already in possession of an adequate potential that was able to maintain the balance of power. This, however, was regarded by the Christian Democrats as an insufficient instrument of deterrence. At this point, one has to note that the already mentioned recommendation put forward by S. Gabriel concerning the deployment of "European" conventional warfare was a certain novelty within the stance of the SPD, although this idea had a certain aspect in it that contested the Transatlantic relations, and at least the potential enhanced involvement of the US in NATO's eastern flank⁷¹.

Regardless of the proposals offered by the two experts, a dispute is taking place within the coalition over the adequate reaction to Russia. The post-pacifistic current, despite declaring a new course against Russia, keeps playing a major role in the SPD. Lars Klingbeil, SPD Secretary General, has criticised the above mentioned statement made by Wadepuhl warning Minister Maas against premature relinquishing of the deployment of American weapons in Germany, and First Minister of Lower Saxony Stephan Weil appealed publicly to prevent new rearmaments, and to restore a peace movement⁷². This, in turn, triggered an acute reaction of CDU Secretary General Paul Ziemiak, who accused leading SPD politicians of being naive: "w[ith their statements, Social-Democrats Lars Klingbeil and Stephan Weil foment distrust towards NATO and act to the benefit of Vladimir Putin"⁷³.

Conclusions

Given its geostrategic location at the heart of Europe, its role as a unifying force of the Transatlantic system and its major military potential, as well as its persuasive potential towards Russia, Germany remains a key player in the dispute that is arising aimed at restoring strategic balance in Europe. "What would great strategist Putin

---

⁷⁰ 'Auf die andere Seite des Urals', *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung*, 3.02.2019.

⁷¹ The "European" aspect of allied defence has already come up in the above quoted statement made by W. Ischinger.

⁷² Cf. *Abgeordnete wollen INF-Vertrag retten*, www.tagesschau.de/ausland/inf-vertrag-russland-103.html [accessed: 7.02.2019]

⁷³ 'CDU-Generalsekretär Ziemiak: SPD spielt Putin in die Hände', *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 3.02.2019, www.faznet [accessed: 7.02.2019].

do if he were in Western Europe's shoes?" wondered Stefan Cornelius, a close observer of German policy. "Well, he would shift EU soldiers (rather than NATO armed forces) to the Baltic states, he would reduce trade and put a halt to Nord Stream 2. Only then would he move on to talk"⁷⁴. Having said this, the issue of whether Germany is not ready to internalise such a realistic strategy that rests explicitly on the historic twofold cold-war-era NATO strategy, based on the principle of deterrence and dialogue, still remains open.

Looking at the various statements and views voiced by the ruling coalition parties, one needs to note that first, there was, apparently a sense of unanimity on the fact that Russia was the sole culprit that was to blame for breaching the Treaty, although several SPD politicians held that the US did not care enough to maintain the Treaty alive either, given the potential threat posed by Chinese medium-range missiles, and – what is more – that the two super-powers were responsible for the crisis. Second, inside the parties of the ruling coalition, one could notice a lack of agreement as to the ways of taking appropriate measures in response to the deployment of Russian medium-range missiles. The basic allied option, consisting in rearming NATO in similar medium-range systems was challenged by the SPD. One of the characteristic features was SPD representatives' strong attachment to treating a potential decision of NATO to launch a military build-up scheme as a response to the deployment of Russian missiles as some kind of a taboo. This was clearly the result of a dominating conviction that the axiom of German or NATO security policy towards Russia should rely on endless dialogue beyond the principle of deterrence. The SPD message, ruling out NATO's rearmament and openly addressing the vision the Europe's strategic autonomy, started to provoke controversies within the ruling coalition. On the other hand, the Christian Democrats took a highly critical stance in advance that ruled out the deployment of American missiles in Europe, a lot more than it propagated this option itself. In the aggregate, this could prove the volatility of the Transatlantic orientation in the German political establishment and left a number of question marks concerning the government's readiness to support a possible decision by NATO to proceed with military build-up. On both sides of the dispute, fears were also arising that Donald Trump's policy would be the major factor that could trigger break-up tendencies within the Alliance, once the deployment of American medium-range nuclear missiles took place on NATO's eastern flank beyond the framework of the North Atlantic Treaty. Yet, no-one realised that this could possibly happen due to Germany's lack of consent to a potential decision made by NATO to launch a military build-up scheme.

Third, one can cautiously admit that in spite of the reluctance to the deployment of new American missiles as a consequence of a potential NATO decision, there are voices within the ruling coalition parties and the expert groups to a larger (CDU/CSU: R. Kiesewetter) and smaller (SPD: S. Gabriel) extent fostering the development of the option that consists in enhancing defensive capabilities by extending the NATO anti-missile systems, launching cruising missiles on sea or air platforms, or strengthening the eastern flank with the help of conventional forces. This option – standing

---

⁷⁴ S. Cornelius, 'Höchste Zeit für Realismus', *Süddeutsche Zeitung*, 4.02.2019.

in opposition to a possible decision of NATO to deploy new nuclear weapons across Europe – was put forward by NATO's Secretary General J. Stoltenberg following the US termination of the INF Treaty on 1 February 2019⁷⁵.

From the German point of view, in the face of several doubts concerning Russia's threat and stability of US policy for Europe, withdrawing support for deterrence option, which along with the dialogue option was the applicable formula of NATO's strategy towards Russia set at the Warsaw summit in 2016, would be pointless. Acceptance for the element of deterrence and defence is limited within the German political class and remains the object of internal disputes that could eventually weaken NATO. For Germany, one should rather expect diplomatic attempts at restoring dialogue with Russia and, at the same time, at convincing the Americans to pursue a general agreement on renegotiating the Treaty. In statements made by a variety of representatives of political parties, one can clearly see some hope for a return to compliance with the provisions of the Treaty, restoring the verification regime, or launching new solutions in this respect; not to mention the hope that it will be possible to carry out the German disarmament initiative at the UN forum. The Merkel government firmly believes that, first of all, the initiative to resolve the crisis is on the part of the Russians, who should create absolute transparency related to its missiles, rather than just a possibility of inspecting them; second, one should include the issue of medium-range missiles in the attempts made to attain a broader disarmament agreement with the participation of the US and Russia – one that would correspond to state-of-the-art armament technologies. By doing so, Germany intends to play the role of organiser. The line of Russian argumentation may have implications for Germany and the government of the great coalition, since the notion of US responsibility seems to be hitting fertile ground in the case of the SPD, which proves to be highly concessive towards Russia, and at the same a pacifist attitude to armaments in connection with a general reluctance towards President Trump. One can risk admitting with a high probability that the government does not want a debate on rearmament, especially the Social Democrats, given its unpredictable effects for the political stability of Germany and the coherence of the Alliance. This factor does not make it easier for Maas to represent a uniform stance of the government, but, indeed, it helps to explain its ongoing diplomatic attempts to save the Treaty⁷⁶.

On the other hand, from the point of view of the US, in order to play a more active role in a potential burying of the hatchet or finding another indirect solution, Germany's assets are not so significant. They are particularly weakened by

---

⁷⁵ See J. Stoltenberg's statement made at a press conference held on 12.02.2019 dedicated to NATO's response to the threat posed by Russian missiles: "Any steps we take will be coordinated, measured and defensive," Stoltenberg said during a press conference in Brussels on NATO's response, adding that "we do not intend to deploy new ground-based nuclear missiles in Europe". That leaves room for conventional ground-based weapons, as well as sea-based nuclear missiles, and would thus at least spare European countries an otherwise foreseeable split between those begging for new American land-based nuclear weapons and those uncomfortable having them on their soil". Quoted after: "No new nuclear arms in Europe", POLITICO Brussels Playbook, by F. Eder with Z. Sheftalovich, 13.02.2019, www.politico.eu.

⁷⁶ K.-D. Frankenberger, 'Beim Sicherheitspartner', FAZ, 25.01.2019.

Germany's low military expenditure, and the potential lack of coherence within the ruling coalition as to the future of Transatlantic relations, combined with an unclear attitude of the coalition to the so-called strategic autonomy, i.e. the EU's independent actions taken based on the French and German axis. These issues cannot be considered without making reference to the Transatlantic dispute over trade, and several discrepancies on Iran.

Background documents

'Brussels Summit Declaration, Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Brussels 11–12 July 2018', *Press Release*, 2018, no. 074, Issued on 11 Jul. 2018 https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156624.htm#35 [accessed: 9.02.2019].

Deutscher Bundestag. Stenografischer Bericht. 77. Sitzung, Berlin, Donnerstag, den 1. Februar 2019 Plenarprotokoll 19/77.

Diplomatisches Engagement im Zusammenhang mit dem INF-Vertrag, <https://de.usembassy.gov/de/inf-vertrag> [accessed: 28.01.2019].

The European Deterrence Initiative: A Budgetary Overview, Congressional Research Service, August 8, 2018.

FAQ. Der Vertrag über das Verbot nuklear bestückbarer Mittelstreckenraketen – Intermediate-Range Nuclear Forces (INF), CDU-CSU-Bundestagsfraktion, https://www.cducsu.de/sites/default/files/2019-02/FAQ_INF_Vertrag_1.pdf [accessed: 3.02.2019].

INF-Vertrag bewahren, atomare Aufrüstung in Europa verhindern und US-Atomwaffen aus Deutschland abziehen, <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2019/kw05-aktuelle-stunde-us-atomwaffen/589964> [accessed: 8.02.2019].

Neues Wettrüsten verhindern, 23.10.2018, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/themen/sicherheit-und-verteidigung/neues-wettruesten-verhindern-1541050> [accessed: 8.02.2019].

'Rede des Bundesministers des Auswärtigen, Heiko Maas, am 8. Januar 2019 in Dublin', *Bulletin der Bundesregierung*, 9.01.2019, no. 03-1.

Poles support the permanent presence of US troops in our country, <http://en.mon.gov.pl/news/article/latest-news/poles-support-the-permanent-presence-of-us-troops-in-our-country-z2018-10-29> [accessed: 8.02.2019].

Regierungspressekonferenz vom 5. Dezember 2018, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/regierungspressekonferenz-vom-5-dezember-2018-1557620> [accessed: 8.02.2019].

'Statement on Russia's failure to comply with the Intermediate-Range Nuclear Forces (INF) Treaty Issued by the North Atlantic Council, Brussels, 1 February 2019', *Press Release*, 2019, no. 015, Issued on 01 Feb. 2019, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_162996.htm [accessed: 8.02.2019].

Warum steht der INF-Vertrag vor dem Aus?, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/themen/abruestung-ruestungskontrolle/inf-vertrag/2185722> [accessed: 7.02.2019].

References

- Abgeordnete wollen INF-Vertrag retten*, www.tagesschau.de/ausland/inf-vertrag-russland-103.html [accessed: 7.02.2019].
- 'Auf die andere Seite des Urals', *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung*, 3.02.2019.
- Brauß H., Mölling C., 'Abschreckung und Rüstungskontrolle. Europas Sicherheit ohne INF-Vertrag: Politische und strategische Handlungsoptionen für Deutschland und die NATO', *DGAPkompakt*, Januar 2019, no. 1.
- Brössler D., Kolb M., 'Entsetzte Einigkeit in Berlin, lautes Schweigen in Brüssel', *Süddeutsche Zeitung*, 23.10.2018.
- Brössler D., 'Ein Morgen mit Lawrow', *Süddeutsche Zeitung*, 19–20.01.2019.
- 'CDU-Generalsekretär Ziemiak: SPD spielt Putin in die Hände', *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 3.02.2019, www.faznet [accessed: 3.02.2019].
- Den INF-Vertrag erhalten – Es geht um den Multilateralismus*, Pressemitteilung der SPD-Bundestagsfraktion, 22.10.2018 <https://www.spdfraktion.de/presse/pressemitteilungen/inf-vertrag-erhalten-geht-um-multilateralismus> [accessed: 8.02.2019].
- "Der Schutzschirm über Europa wird löchrig". Interview mit Carlo Massala, *Süddeutsche Zeitung*, 1.02.2019, <https://www.sueddeutsche.de/politik/2/220/inf-vertrag-russland-usa-interview-1.4310955> [accessed: 8.02.2019].
- "Europa muss seine Interessen durchsetzen". Interview mit Wolfgang Ischinger, *Handelsblatt*, 4.02.2019.
- Frankenberger K.-D., 'Beim Sicherheitspartner', *FAZ*, 25.01.2019.
- Fritz Ph., 'Warschauer riskanter Flirt mit Washington', *Die Welt*, 31.12.2019.
- Gabriel S., 'Eine neue Zeitrechnung beginnt', *Der Tagesspiegel*, 30.01.2019.
- Graw A., 'Russland muss jetzt überprüfbar abrüsten', *Die Welt*, 6.01.2019, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article186605834/Heiko-Maas-zu-INF-Vertrag-Russland-muss-jetzt-ueberpruefbar-abruesten.html> [accessed: 31.01.2019].
- Haferkamp L., 'SPD: Russland bricht den INF-Vertrag', *Vorwärts*, 23.01.2019, www.vorwaerts.de [accessed: 2.02.2019].
- Hardt J., 'Russland muss Zweifel an Einhaltung des INF-Vertrags ausraumen', *Pressemitteilung der CDU/CSU-Fraktion im Deutschen Bundestag*, 4.12.2018.
- INF-Vertrag: Maas spricht sich gegen eine neue atomare Aufrüstung aus*, <https://de.euronews.com/2018/12/26/inf-vertrag-maas-spricht-sich-gegen-eine-neue-atomare-aufruestung-aussenminister-europa> [accessed: 8.02.2019].
- Kamp K.-H., Rudischhauser W., 'Der INF-Vertrag – Europa muss handeln', *Bundesakademie für Sicherheitspolitik, Arbeitspapier Sicherheitspolitik*, 2018, no. 29.
- Kein neues atomares Wettrüsten in Europa! Für einen neuen Anlauf zur Rüstungskontrolle und Abrüstung*, <https://kein-wettruesten.de> [accessed: 31.01.2019].
- Kornelius S., 'Höchste Zeit für Realismus', *Süddeutsche Zeitung*, 4.02.2019.
- Krause J., 'Deutschlands Sicherheit und der INF-Vertrag', *ISPK Policy Brief*, Oktober 2018, no. 6.
- Leithäuser J., 'Dornen im Strauß der Freundlichkeiten', *FAZ*, 19–20.01.2019.
- Major C., 'Ein schwieriger Gipfel für die Nato', *SWP-Aktuell*, Juni 2018, no. 33.
- Major C., 'Schwieriges Selbstständig werden. Zum Wandel der transatlantischen Sicherheitsbeziehungen und den Konsequenzen für Europa', *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 2018, no. 36–37.

- Meier O., 'US-Aufkündigung des INF-Vertrags: Punktsieg für Putin', *Kurz gesagt*, SWP, 24.10.2018.
- Mölling C., 'Drohender US-Ausstieg aus dem INF-Vertrag: Europa braucht eine neue Sicherheitsordnung', *DGAPkompakt*, Oktober 2018, no. 27.
- Neun frühere SPD-Chefs warnen vor atomarem Aufrüsten, <https://www.tagesspiegel.de/politik/inf-vertrag-neun-fruehere-spd-chefs-warnen-vor-atomarem-aufruesten/23234026.html> [accessed: 31.01.2019].
- 'Maas ruft zu weltweiter Abrüstungsinitiative auf', *Spiegel online*, 2.02.2019, <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/inf-vertrag-bundesaussenminister-heiko-maas-ruft-zu-abruestungsinitiative-auf-a-1251276.html> [accessed: 8.02.2019].
- 'Maas will Verhältnis zu Amerika verbessern', *FAZ*, 25.01.2019.
- Monath H., 'Union greift Heiko Maas an. "Das schadet dem Zusammenhalt der Nato"', *Der Tagesspiegel*, 18.01.2019.
- "No new nuclear arms in Europe", POLITICO. Brussels Playbook, by F. Eder with Z. Sheftalovich, 13.02.2019, www.politico.eu.
- Richter W., 'Der INF-Vertrag vor dem Aus', *SWP-Aktuell*, November 2018, no. 63.
- Romaniec R., *Kommentar: Steinmeier in Warschau – Richtige Worte, unvereinbare Blickwinkel*, <https://www.dw.com/de/kommentar-steinmeier-in-warschau-richtige-worte-unvereinbare-blickwinkel/a-44088845> [accessed: 8.02.2019].
- "Rüstungskontrolle ist reine Realpolitik" – Interview mit Heiko Maas, *Berliner Morgenpost*, 2.02.2019, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/maas-funke/2185634> [accessed: 8.02.2019].
- Schuller K., 'Berlin warnt vor nuklearem Wettrüsten', *FAZ*, 21.10.2019, www.faz.net/-gq5-9foi1 [accessed: 28.10.2018].
- Schüler N., *Aufrüstung der NATO-Ostflanke Die Umstrukturierung der NATO-Politik vor dem Hintergrund von Ukraine-Konflikt und Russland-Krise*, Informationsstelle Militarisation (IMI) e.V, <https://imi-online.de/download/NATO-Broschuere2016-NS-Rus.pdf> [accessed: 8.02.2019].
- SPD strebt neuen Umgang mit Russland an, www.tagesschau.de/inland/spd-russlandpolitik-101.html [accessed: 3.02.2019].
- SWR Tagesgespräch mit Dirk Wiese, 5.12.2018.
- 'US-Raketen in Deutschland? – SPD warnt vor neuem Wettrüsten', *Hannoversche Allgemeine Zeitung*, 19.11.2018, www.haz.de [accessed: 2.02.2019].
- Wadepfuhl J.D., Hardt J., 'NATO muss geschlossen bleiben. Russland verletzt INF-Vertrag – Alle Optionen bleiben auf dem Tisch', *Pressemitteilung der CDU/CSU-Bundestagsfraktion*, 1.02.2019.

Niemcy wobec wypowiedzenia traktatu INF przez USA *Streszczenie*

Celem artykułu jest przedstawienie stanowiska Niemiec na decyzję prezydenta Donalda Trumpa z 1 lutego 2019 r. o wycofaniu się przez Stany Zjednoczone z traktatu INF w związku z jego naruszeniem przez Rosję. Chodzi o rozpatrzenie, jakie konsekwencje mogą wynikać dla niemieckiej polityki bezpieczeństwa. Niemcy ze względu na położenie geostrategiczne w środku Europy, swoją polityczną rolę jako zwornika układu

transatlantyckiego oraz potencjał wojskowy są ważnym uczestnikiem sporu z Rosją dotyczącego przywrócenia równowagi w zakresie broni nuklearnej średniego zasięgu w Europie. Rząd Merkel uważa, że inicjatywa na rzecz zażegnania kryzysu leży po stronie Rosji. Niemcy będą podejmować dyplomatyczne próby przywrócenia dialogu z Rosją i jednocześnie przekonywać USA do szukania porozumienia w sprawie renegotjowania traktatu. Rząd Merkel zamierza włączyć sprawę rakiet średniego zasięgu do rozmów na temat szerszego porozumienia rozbrojeniowego z udziałem USA i Rosji, ale także Chin. Akceptacja dla stacjonowania amerykańskich rakiet jest ograniczona w niemieckiej klasie politycznej i pozostaje przedmiotem wewnętrznego sporu, który może osłabić także NATO.

Słowa kluczowe: traktat INF, niemiecka polityka bezpieczeństwa, niemieckie partie polityczne

Germany's Stance on the Termination of the INF Treaty by the US

Abstract

This paper aims to discuss Germany's stance on the decision taken by US President Donald Trump on 1 February 2019 to withdraw from the INF Treaty, given Russia's non-compliance with its provisions. It looks at the numerous consequences that may result for the German security policy. Given its geostrategic position at the heart of Europe, the political role of Germany – the cornerstone of the transatlantic system and military potential – makes the country an important player in the dispute with Russia regarding the restoration of the balance in medium-range nuclear weapons in Europe. The Merkel government believes that the initiative to overcome the crisis lies with Russia. Germany will undertake diplomatic attempts to restore dialogue with Russia and at the same time persuade the US to seek agreement on the renegotiation of the treaty. The Merkel government intends to include the issue of medium-range missiles in talks on a wider disarmament agreement with the US and Russia, but also China. Approval for deployment of American missiles is limited in the German political class and remains the subject of internal disputes, which may eventually weaken NATO.

Key words: INF Treaty, German security policy, German political parties

Deutschland angesichts der Kündigung des INF-Abkommens durch die USA

Kurzfassung

Der Beitrag hat zum Ziel die Darstellung der deutschen Position zum Entschluss von US-Präsident Donald Trump vom 1. Februar 2019 über den Rückzug der USA vom INF-Abkommen infolge seiner Verletzung durch Russland. Es geht um die Erörterung, welche Konsequenzen sich daraus für die deutsche Sicherheitspolitik ergeben können. Deutschland ist hinsichtlich der geostrategischen Lage in Mitteleuropa, seiner politischen Rolle in der Nordatlantischen Allianz, wie auch seines Militärpotentials ein wichtiger Akteur im Konflikt mit Russland. Merkels Regierung findet, dass die Initiative für die Abwendung der Krise bei Russland liegt. Deutschland ist aber bereit, den Dialog mit Russland wiederherzustellen und möchte gleichzeitig die USA von den eventuellen Neuverhandlungen des Abkommens im breiteren Kontext zu überzeugen. Merkels Regierung ist daran interessiert, dass die Frage der Mittelstreckenwaffen in die Gespräche über weiteres

Abrüstungsabkommen mit der Teilnahme der USA, Russland, und auch China aufgenommen werden sollte. Die Akzeptanz für die Stationierung der amerikanischen Raketen ist in der deutschen politischen Klasse beschränkt und wird zum Objekt der inneren Streitigkeiten, die auch NATO unterminieren könnten.

Schlüsselwörter: INF Abkommen, deutsche Sicherheitspolitik, deutsche politische Parteien

*Германия и проблема выхода США из Договора
о ликвидации ракет средней и меньшей дальности
Резюме*

В статье представлена позиция Германии вызванная решением президента Дональда Трампа от 1 февраля 2019 г. о выходе США из Договора о ликвидации ракет средней и меньшей дальности, в связи с нарушениями этого договора Россией. Рассмотрены возможные последствия этого решения для немецкой политики безопасности. Германия, ввиду ее геостратегического положения в центре Европы, политической роли в трансатлантической системе безопасности и военного потенциала, является важным участником переговоров с Россией, касающихся восстановления равновесия ядерного вооружения средней дальности в Европе. Правительство Ангелы Меркель считает, что инициатива по урегулированию кризиса находится в руках России. Германия будет предпринимать дипломатические попытки восстановления диалога с Россией и одновременно убеждать США найти консенсус в вопросе восстановления действия договора. Правительство Меркель намерено включить проблему ракет средней дальности в переговоры о разоружении с участием США, России и Китая. Вопросы базирования американских ракет на территории Германии, остаются предметом внутреннего спора немецких политиков, который может ослабить НАТО.

Ключевые слова: Договор о ликвидации ракет средней и меньшей дальности, немецкая политика безопасности, немецкие политические партии

Joanna Dobosz-Dobrowolska

ORCID 0000-0002-0336-2205

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. J. Długosza w Częstochowie
Instytut Zachodni im. Zygmunta Wojciechowskiego

Multilateralism as Germany's Response to Change in International Order in the 21st Century

Introduction

The change of paradigms defining foreign policy of the main centers of power: the USA, Russia and China, along with the subsequent transformation of relations between these powers, influenced determinants of the global relations. They have transformed the political order and, due to the change of the canon of values and norms desirable in international relations, they have seriously undermined the foundations of formal and legal order. As a consequence, the remaining countries faced the necessity to redefine their global foreign policies.

The article deals with the attitude of Germany to changes in international order. The aim of the research process is to identify the main assumption of the German policy selected in response to the changes in the world and the coherence of the German approach with the European Union concept. First of all, the statements of present politicians and German diplomats (mainly the Minister of Foreign Affairs of Germany Heiko Maas and Chancellor Angela Merkel) and as well as EU officials (mainly the President of the European Commission Jean-Claude Juncker) were subject to analysis. In order to identify the previous German approach at work, the paper includes also references to the statements of the German Chancellors and the Ministers of the Federal Government of Germany from the 90s of the twentieth century.

Research is within the mainstream of constructivism. Germany is included in the group of "significant others" in the global game between power centers. According

to the accepted research assumption, the actors qualified as “significant others” are able – although not in a deterministic way – to influence the shape of relations between global centers of power. They exert a significant forming influence on the principles regulating relations in the environment of global centers of power, especially in international organizations, and exert impact on shaping the canon of values and norms deemed desirable by members of the international community.

Changes in the world order

According to the statement of Heiko Maas, Minister of Foreign Affairs of the Federal Republic of Germany, and the main author of the German foreign policy vision in the current international situation can be considered, “That world order that we once knew, had become accustomed to and sometimes felt comfortable in – this world order no longer exists”¹. At the same time, as Walter Ischinger, chairman of the Munich Security Conference and former German ambassador in the US sums up, the changes that are taking place today are an epochal turn, comparable to the collapse of the Soviet Union².

Significant changes shaping the new international order seem to include:

- reconfiguration of centers of global strength and relationships between them, including: the end of American leadership in the Western world, the breakdown of Western unity and calling into question transatlantic cooperation in all three main dimensions: security, politics and economy (Jean-Claude Juncker: “In today’s world, Europe can no longer be certain that words given yesterday can still be counted on today. That old alliances may not look the same tomorrow”³. Heiko Maas: “Donald Trump’s egoistic policy”⁴); the new role of Russia (Heiko Maas: “a Russian attack on international law and state sovereignty”⁵) and Chinese expansion resulting in a growing dependence of Europe on China;
- abandoning effective multilateralism and a comprehensive approach to the problems of the modern world for selective action resulting from current policies that produce: unilateral actions changing elements of world order, explicit application of double standards of conduct and flexible interpretation of legal norms and contracts (e.g. the non-proliferation regime of nuclear weapons, in which the US unilaterally changes relations with North Korea and Iran); the key words of new international relations are unilateralism, differentiation and flexibility of approach;

---

¹ *Speech by Foreign Minister Heiko Maas: “Courage to Stand Up for Europe – #EuropeUnited”, 13.06.2018, <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/maas-europeunited/2106528> [accessed: 16.04.2019].*

² W. Ischinger, *Welt in Gefahr: Deutschland und Europa in unsicheren Zeiten*, Berlin 2018.

³ J.-C. Juncker, *State of the Union 2018. The Hour of European Sovereignty*, European Parliament, 12.09.2018, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/soteu2018-speech_en_0.pdf [accessed: 16.04.2019].

⁴ *Speech by..., op. cit.*

⁵ *Ibid.*

- dethronement of the leading foreign policy values of democratic countries (democracy, the rule of law, respect for human rights, humanitarian solidarity) leading to change in relation to the perpetrators of conflicts in the modern world, actively supporting bloody regimes with passive acceptance of this state of affairs by other global actors (conflict in Syria, Russian support for Bashar Al-Assad and passive EU reaction), as well as restrictions on admitted refugees;
- contesting the liberal economic order and globalization of trade, leading to protectionism and customs reprisals;
- proliferation of the use of armed force (mainly in the Middle East and North Africa) changing the security conditions of states and regions, especially of the European Union;
- growing acceptance of the violation of international law in the name of political pragmatism, meaning consent to acts of aggression in the name of current, utilitarian benefits (proposals to abolish sanctions imposed on Russia for a double attack on Ukraine).

The most important changes that define the newly emerging world order seem to be for Germany: the resignation of the US from multilateral international politics and the end of American leadership in the Western world and the contestation of the liberal economic order and democratic values, because these changes lead to the liquidation of mutual trust in international allied relations.

Multilateralism as the German response to “America first”

Changes in international relations mean for Germany the loss of one of the two key pillars of German post-war foreign policy. Until now, the global policy of the Federal Republic of Germany defined two main features: a developed European integration project and good transatlantic relations. At present, it seems that the first of the pillars has become the core of German global activity, and striving to strengthen the European Union and make it a significant global player the basic goal of German foreign policy. The second one was redefined for the strong cooperation of the remaining countries of the Western hemisphere, which is complemented by Germany's multi-faceted cooperation with countries from different regions of the world, uniting around shared goals, especially peaceful, humanitarian and pro-environmental ones, and significant German activity on the forum of international organizations. It can therefore be assumed that Germany's response to changes taking place in the global order is a stronger multilateralism, which in recent years has been elevated to the role of Germany's flagship response to the unilateral manner of conducting policy by American President Donald Trump. Germany has become the global leader of multilateral politics. At the same time, the German concept has also been Europeanized.

Germany's preferences for practicing global politics in a multilateral way are considered a permanent element of Germany's foreign policy before and after the reunification of Germany. The character of the German multilateral relations with other countries seems to exhaust not only the classic definition of Robert O. Keohan, who

considers multilateralism as “the practice of coordinating national policies in a group of three and more countries”⁶, but also of John G. Ruggie, who stresses the importance of the relationship between states and believes that “multilateralism is based on the principle of refraining from using a weaker partner by a stronger partner” and on cooperation between them in order to achieve the chosen goal⁷. The German multilateral policy is characterized by the will to cooperate.

Since the unification of Germany, the multilateral nature of politics is an element constituting the German presence on the international arena. Helmut Kohl, acting in 1998 at the 34th Munich Security Conference, called for “cooperation, integration, dialogue and confidence building” and considered these activities as characteristics of German foreign policy⁸. From the analysis of speeches of German politicians (Helmut Kohl, Hans-Dietrich Genscher, Joschka Fischer, Rupert Scholz, Gerhard Schröder, Angela Merkel, Heiko Maas) it appears that the understanding of the need for multilateral involvement of Germany has changed over the last three decades and has gained – apart from the custom – also a utilitarian justification⁹. Gerhard Schröder in 1999 stated that “our support for effective multilateral structures within the EU, NATO, OSCE and UN is based on the awareness that these structures are the best safeguards against unilateralism and hegemonic aspirations”¹⁰. Over the years, the understanding of the benefits of multilateral policy has expanded and deepened. Intensification of contacts within multilateral organizations (regional and global) and progressive tightening of ties and integration with closer partners and allies gave Germany the opportunity to strengthen their impact on international relations. Already in 1998, Klaus Kinkel stated:

Only Europe has a ‘critical mass’ to actually influence development on a global scale. Only inside within and with Europe, we Germany can influence the realization of our interests. For this reason, I tell eurosceptics: in a multi-polar world, we need more Europe, no less¹¹.

The same opinion was presented in 1999 by G. Schröder, who stated that due to globalization, “credible and effective assurance of interests is only possible on

---

⁶ R.O. Keohan, ‘Multilateralism. An Agenda for Research’, *International Journal*, 1999, no. 4 (45), p. 731.

⁷ J.G. Ruggie, *Multilateralism matters. The theory and practice of institutional form*, New York 1993, p. 11.

⁸ H. Kohl, ‘Sicherheit für die Zukunft. Rede des Bundeskanzlers Dr. Helmut Kohl bei der 34. Müncher Konferenz für Sicherheitspolitik am 7. Februar 1998 in München’, *Bulletin, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung*, 1998, 15, p. 170.

⁹ R. Bauman, ‘The Transformation of German Multilateralism. Changes in a foreign policy discourse since unification’, *German Politics & Society*, 2002, vol. 20, no. 4 (65), pp. 1–26.

¹⁰ G. Schröder, ‘Die Grundkoordinaten deutscher Außenpolitik sind unverändert: Frieden und Sicherheit und stabiles Umfeld für Wohlstand festigen. Rede von Bundeskanzler Schröder bei der 37. Kommandeurstagung der Bundeswehr in Hamburg (CCH) am 29. November 1999’, *Bulletin, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung*, 1999, 83, p. 786.

¹¹ K. Kinkel, ‘Deutsche Außenpolitik im Zeitalter der Globalisierung. Rede des Bundesministers des Auswärtigen, Dr. Klaus Kinkel anlässlich der Vortragsreihe der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik e.V. (DGAP) zum Thema „Reden zur Außenpolitik der Berliner Republik“ am 1. Juli 1998 in Berlin’, *Bulletin, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung*, 1998, 51, p. 659.

a European basis. For this reason, the federal government will continue to be the driving force behind European integration"¹².

For decades, the construction of a new post-Cold War international order based on sustainable foundations of the institutionalization of international relations and mutual respect and cooperation of states in responding to challenges and threats to global processes of peace and security and cooperation of win-win in international economic relations seemed to be safe. In the Western hemisphere, the cooperative procedures developed between transatlantic partners constituted the framework for global state policy. Rejection of the paradigm of cooperation in the Western hemisphere by the US, with the start of the Donald Trump presidency, and the adoption of the unilateral doctrine of America's priority, has changed the relationship with partner and cooperative to competitive and confrontational. It also forced the remaining states of the transatlantic community (and the EU) to re-determine the nature of their further foreign policy.

The slogan and symbol proposed by Germany (Heiko Maas) as a response to the confrontational policy of Donald Trump became "#EuropeUnited". It was coined after the stormy G7 summit in La Malbaie, Canada (June 7th–8th, 2018). Heiko Maas asked the public in a suggestive question, "Will the European flag become a new banner of the free world, just as there used to be US stars and stripes?" It preceded his conclusion that at present Europe has the responsibility to save the multilateral world order and free trade and to introduce protection against climate change, the challenges of digitization, migration and social problems related to globalization. This obligation can only be fulfilled if Europe remains united and able to pursue an effective foreign policy.

(...) with only just over five percent of this number in the EU. (...) Only when these five percent are united will we have any chance of being able to influence things in this changing world of ours. This is why our common response to "America First" today must be "Europe United"!¹³

This slogan has been widely disseminated by German diplomacy in the intergovernmental forum and in the societies of EU Member States (including through social media). The call for unity in Europe Heiko Maas has repeated on many occasions, also during the discussions in the European Parliament on September 12th, 2018¹⁴. The German minister said that in the face of divisions and particular interests of the powers, Europe's response would not be unilateralism and differentiation, but still unity and multilateralism. In the speeches of the German diplomatic service, three main adjectives defining the policy of the European Union desired by Germany were heard: united, strong and sovereign.

---

¹² G. Schröder, 'Regierungserklärung von Bundeskanzler Gerhard Schröder zum bevorstehenden Europäischen Rat in Helsinki am 10./11. September 1999 vor dem Deutschen Bundestag am 3. Dezember 1999', *Bulletin, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung*, 1999, 85, p. 805.

¹³ *Speech by...*, *op. cit.*

¹⁴ *Heiko Maas podczas debaty w Parlamencie Europejskim*, 12.09.2018, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/soteu2018-speech_en_0.pdf [accessed: 16.04.2019].

The Europeanization of the German vision

The vision of united Europe outlined by Heiko Maas was Europeanized by the European Commission. Jean-Claude Juncker in the European Parliament addressing the role of Europe in the world used the words: “The world today needs a strong and united Europe”. To determine the EU’s desired role of Jean-Claude Juncker used the German word *Weltpolitikfähigkeit*, meaning the ability to shape international relations in a global dimension. “It is time Europe took its destiny into its own hands”, “The hour of European sovereignty”. “Should we not [let], our immediate neighbourhood will be shaped by others”. “Europe can no longer be a spectator or a mere commentator of international events. Europe must be an active player, an architect of tomorrow’s world”¹⁵. Jean-Claude Juncker presents a vision of the new role of the European Union in the modern world in accordance with the concept of Heiko Maas. It seems that Germany had a significant impact on the vision of Jean-Claude Juncker. The text of the speech of the President of the European Commission contains assumptions and proposals regarding the international role of the EU, identical to earlier proposals of German diplomacy. The adjectives “united”, “strong” and sovereign – dominant in the Juncker’s speech – referred to the European Union. This vision of the Union was promoted by the Federal Republic of Germany.

According to Jean-Claude Juncker Europe must be more autonomous in its activities and must become a global player – a center of strength in international relations – from a global payer. There are challenges facing the Union, which today – after significant reduction of the current US involvement – no other international actor from the liberal Western world will take. These include, among others: ensuring security for citizens of EU countries, defining the international order in the zone of the EU Neighborhood (Balkans) and the Near Abroad (Syria), stabilization of humanitarian crises as well as protection of jobs in Europe, climate protection and global digitization. Leaving these challenges without regulation will jeopardize the future security and prosperity of the continent. The President of the European Commission declares the arrival of the “hour of European sovereignty”, which he presents as the independence of EU action in international relations and leads it out of the sovereignty of individual Member States. Jean-Claude Juncker, however, stipulates that EU sovereignty is not intended to replace the sovereignty of the Member States and is to be a shared EU sovereignty.

Europe from the vision of Jean-Claude Juncker – *a contrario* USA – is not committed to “selfish unilateralism,” but remains a supporter of multilateral action and compliance with agreements concluded, especially those concerning peace and security, trade agreements and stable exchange rates. The President of the EC presents multilateralism as the essence of the EU’s action in international relations and refers it not only to the way of negotiating, but above all to the shared responsibility of Europe for solving global problems. Juncker reserves that Europe cannot become same here either a fortress or an island and cannot “turning its back on the world or those suffering within it”. Europe should remain tolerant and open, because “the world we live in belongs to all and not a select few”¹⁶.

¹⁵ J.-C. Juncker, *op. cit.*

¹⁶ *Ibid.*

However, the possibility of fulfilling a global role is conditioned by the unity of the EU Member States and the strength of the united Union. J.-C. Juncker emphasizes that “Europe is too small to let itself be divided in halves or quarters”, It is time we put an end to the sorry spectacle of a divided Europe [into the post- Cold War East and West]”. Only “strong and united Union”¹⁷, which the EC President has repeatedly emphasized, can meet the current challenges that other actors want to shape in a way that is unacceptable to the EU.

According to Heiko Maas concept, Germany is to be the driving force behind joining and a pillar of the European Union Member States unity:

We therefore cannot allow Europe to disintegrate into separate groups today or to establish new borders. We must heal the rifts that have emerged in our Union in recent years – between North and South and West and East.

Germany must offer Europe the willingness to overcome what divides us. We want to be a guarantor of the inner unity and strength of Europe so that Europe is better able to fulfil the hopes of Europeans and the expectations of the world¹⁸.

Germany also has the will to speak for Europe on the global forum. Even before taking up the function of an unstable member of the UN Security Council, the foreign minister of Germany declared: “That is why we will set out to make our United Nations Security Council membership in 2019/20 a European membership (...) we also want to speak on behalf of all EU Member States from January 1st, 2019”¹⁹.

Germany's global multilateralism

From the beginning of Donald Trump's assumption of the presidency, German politicians, especially Chancellor Angela Merkel and Heiko Maas, have constantly called for a multilateral policy on the global forum and maintaining a culture of cooperation between states. Many symbolic acts sought to signal the need for cooperation, made efforts to involve states in cooperation in solving global problems and sought to consolidate the current multilateral framework of global cooperation. The appeal of Germany for action taken by Heiko Mass during the session of the UN General Assembly echoed widely. The Minister, assessing the challenges facing the UN, stated in it that: ‘It becomes clear that we are indeed faced with a crisis – the crisis of multilateralism. And this crisis makes conflicts around the world appear irresolvable. When I say they “appear” irresolvable, this reflects the faith we Germans have in multilateralism”. Maas recalled the post-war history of Germany and Europe as an example of the “success of multilateralism” and stated that “the fact that it was this Europe that was able to become one of the United Nations' most important partners is a triumph of multilateralism. We believe in the United Nations because international cooperation changed our own fate for the better”²⁰. By declaring an increase in commitment

---

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ *Speech by..., op. cit.*

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ *Speech by Foreign Minister Maas at the General Debate of the 73rd General Assembly of the United Nations*, 28.09.2018, <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/maas-general-assembly-un/2142300> [accessed: 16.04.2019].

to the UN, the German minister said in New York that “We Germans can have no interest in a ‘jungle growing back’ in the world order”²¹.

Currently, the most important forum for Germany’s global presence is the United Nations. From January 1st, 2019, Germany is a non-permanent member of the Security Council. The presidency of the Security Council held by Germany in April 2019 was aimed at emphasizing the importance of international cooperation in responding to the challenges of the modern world. The symbol of this activity was the close cooperation between Germany and France, which – as the first countries in the history of the Security Council – agreed a joint agenda for two consecutive presidencies (France in March and Germany in April). This action – according to German diplomacy – was supposed not only to be a proof of cooperation between European Union members, but also a way to promote “multilateral cooperation in international politics”²².

Similarly, within the G20 group, which remains an important forum for international dialogue, Germany emphasizes the importance of multilateralism. Their annual chairmanship in the G20 (from December 2016) was conducted under the slogan of “shaping an interconnected world”. Even before Germany assumed the presidency, Angela Merkel pointed out that “closing in and focusing on your own country has always been harmful in history. (...) If we act on our own, each for ourselves, then we will not solve the problems of the world”²³. It seems, however, that the chancellor at that time did not underestimate the scale of changes in American foreign policy, which will be introduced by Donald Trump. Summing up the German presidency of the G20 during the Davos summit in 2018, Angela Merkel said: “We tried to foster global cooperation in what is not a particularly easy time”²⁴. She also defined the German attitude to protectionism and unilateralism:

Germany (...) wants to be a country that continues to play its part in the future in order to solve tomorrow’s problems by working together in the world. We believe that isolation is not constructive. We believe that we need to cooperate and that protectionism is not the right answer. And we believe that if we think things are not being run fairly and mechanisms are not reciprocal, then we should seek multilateral solutions, and not unilateral responses, which ultimately only serve to further isolation and protectionism²⁵.

---

²¹ *#strongerUNited*, <https://www.auswaertiges-amt.de/en/aussenpolitik/internationale-organisationen/vereintenationen/maas-un-stronger-united/2140488> [accessed: 16.04.2019].

²² *Germany’s Security Council Presidency: Heiko Maas in New York*, 1.04.2019, <https://www.auswaertiges-amt.de/en/aussenpolitik/internationale-organisationen/vereintenationen/security-council-presidency/2205172> [accessed: 16.04.2019].

²³ *Niemcy obejmują przewodnictwo G20. Szczyt przywódców w lipcu w Hamburgu*, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Niemcy-obejmaja-przewodnictwo-G20-Szczyt-przywocow-w-lipcu-w-Hamburgu-3622184.html> [accessed: 16.04.2019].

²⁴ *Speech by Federal Chancellor Angela Merkel at the World Economic Forum Annual Meeting in Davos on 24 January 2018*, <https://m.bundestkanzlerin.de/bkinm-en/news/speech-by-federal-chancellor-angela-merkel-at-the-world-economic-forum-annual-meeting-in-davos-on-24-january-2018-455144> [accessed: 16.04.2019].

²⁵ *Ibid.*

This stance was also confirmed by Angela Merkel a year later, at the next Davos summit (January 23rd, 2019), where she stated that “I for one stand before you as someone who values multilateralism and multilateral institutions and believes them to be indispensable if the world is to thrive”, she declared Germany’s active actions to protect the multilateral world order²⁶:

That is why I and my colleagues in the German cabinet will champion a multilateral order which does not end at the European Union, but which is capable of giving really good responses to the new global challenges. However, that means that we must take care not to ruin the existing order so much that no-one believes in the validity of new parameters any more²⁷.

The year 2018 can be seen as a breakthrough for German diplomacy in terms of the development and implementation of the concept of defense of the multilateral world order. One of the most important initiatives of this year, successively continued and – it seems that more and more widely supported on the international arena – is inaugurated on July 25th, 2012 by Heiko Maas during his visit to Japan the idea of creating a multilateralist alliance, whose heart may be Germany and Japan (“Germany and Japan have the potential to be at the heart of an alliance of multilateralists”²⁸). The alliance includes:

- defending existing rules and developing them when necessary;
- showing solidarity when international law is being broken in the immediate surroundings of other countries;
- filling the vacuum that appeared after the withdrawal of other countries from many parts of the international arena;
- taking action to protect the climate as one of the most important challenges facing the international community;
- acceptance of co-responsibility – political and financial – in international organizations;
- compliance with international law, including maintaining the arms control regime.

According to the postulate of Heiko Maas, the alliance of multilateralists is intended to strengthen the postulates of smaller countries from different regions of the world, which in a confrontational and competitive international environment may have a problem with achieving their goals.

In his speech in Japan, Heiko Maas stressed that “At the end of the day, each and every international order is based on one thing, namely on trust. And trust only emerges when treaties are upheld and when promises made today aren’t broken again tomorrow”. Regarding Germany and Japan, he stated that “If we pool our

---

²⁶ *Rede von Bundeskanzlerin Merkel zur 49. Jahrestagung des Weltwirtschaftsforums am 23. Januar 2019 in Davos*, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/rede-von-bundeskanzlerin-merkel-zur-49-jahrestagung-des-weltwirtschaftsforums-am-23-januar-2019-in-davos-1572920> [accessed: 16.04.2019].

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Speech by Minister for Foreign Affairs, Heiko Maas at the National Graduate Institute for Policy Studies in Tokyo, Japan*, 25.07.2018, <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/maas-japan/2121846> [accessed: 16.04.2019].

strengths – and we can do so to a greater extent than we have done in the past – perhaps we can become something like “rule shapers”, who design and drive an international order that the world urgently needs”. He also stated that “(...) in fact we do not live in blissful isolation” and the current uncertainty is compounded by US policy (“the United States’ course under President Trump, who also calls alliances that have developed over decades into question in 280-character tweets”), Russia (which “has openly challenged the world order through its illegal annexation of Crimea and its conduct in the conflict in Syria and elsewhere”) and China (which “wants to shift the geopolitical balance of power to its own advantage and is demanding what I would describe as allegiance from many countries in its neighbourhood”)²⁹.

The initiative presented by Heiko Maas consists in constructing a network of states declaring foreign policy with respect for liberal values, i.e. cooperation, free trade without unjustified protectionism or respect for international law, as well as strengthening international organizations and institutions guarding the existing – multilateral – order international: United Nations, groups: G7 and G20. By the end of 2018, the initiative of Heiko Maas supported – as the framework states: Japan, South Korea and Canada. The Germans have also started cooperation, among others with Australia, Argentina, Mexico, Norway and South Africa. In 2019, France joined the ‘alliance of multilateralists’. In a joint article of French and German foreign ministers, Jean-Yves Le Drian and Heiko Maas, published on February 14th, 2019, both countries concluded that “the multilateral order is experiencing its perhaps gravest crisis since its emergence after the Second World War”³⁰. Ministers agreed that the basic values of the modern order are at stake: trust and commitment, the pursuit of joint solutions and the existence and functioning of international institutions. They may not survive the rivalry between major world centers of strength and be overcome by nationalism, which reverses the process of cooperation and leads to the “increasingly fragmented world order – in political, economic and social terms”³¹. Both states declared a joint presidency in the “Alliance for Multilateralism” and the central role of the European Union in it. France and Germany have pledged to support multilateralism also through treaty. One of the objectives enshrined in these countries by the Treaty of Aachen, signed on December 1st, 2019, is to strengthen international cooperation.

The opinion about the destruction of the global formal and legal order, based on the progressive institutionalization of subsequent areas of international relations and respect for international law, was also shared by Chancellor A. Merkel. During the 55th Munich Security Conference (15th–17th February 2019), she referred to the process of disintegration of international structures and – recalling the rivalry between the great powers – stated that “something that we regarded as a whole, as an architecture of the world, is under pressure, and is even likened to a puzzle,

---

²⁹ *Ibid.*

³⁰ J.-Y. Le Drian, ‘H. Maas, Who, if not us?’, *Süddeutsche Zeitung*, 14.02.2019, <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/maas-le-drian-sueddeutsche/2189696> [accessed: 16.04.2019].

³¹ *Ibid.*

i.e. something that breaks up into pieces"³². After addressing the challenges and problems in the political, military and economic dimensions of security (including the annexation of Crimea and the Russo-Ukrainian conflict, problems with arms control and disarmament, including the ending of the INF Treaty, conflicts and instability in Africa and the Middle East, war against terrorism, US unilateralism, economic competition between China, the USA and Europe) added:

all these issues that are coming at us like puzzle pieces (...) are ultimately the expression of a fundamental question. Because we are noticing how great the pressure is on our traditional and, to us, familiar order, this raises the question of whether we are going to break up into a lot of individual puzzle pieces (...). As German Chancellor, I can only respond: if so, our chances are poor (...) The one big question is this: Are we going to stay with the principle of multilateralism, which was the lesson we learned from the Second World War and the National Socialism caused by Germany, even when multilateralism is not always fun, but often difficult, slow, complicated? (...) the right response to the motto of this conference "The Great Puzzle: Who Will Pick Up the Pieces?": Only all of us together³³.

The German and French diagnosis of the current state of international relations is shared not only by countries included in the multilateralist network, but also by the European Union acting as a whole. The EU position presented during the open debate in the UN Security Council regarding the strengthening of the multilateral order (United Nations Security Council: Open Debate on Strengthening Multilateralism and the role of the UN), which took place on November 9th, 2018, remains unambiguous. João Vale de Almeida, head of the EU delegation to the UN, said:

We live in an interconnected and rapidly changing world. As such, we need commonly agreed rules and effective global institutions to ensure stability, security, respect for Human Rights, prosperity and development. A rules-based international order is a safeguard for everyone, not a constraint. It acts as an enabler for both large and small nations alike to benefit from a safer, fairer and more sustainable world. Protectionism and unilateralism are not the answer. (...) In a multipolar world, multilateralism is not only a more equal and democratic way to deal with international affairs. It is also the only realistic way to address national interests. We, Europeans, have advanced our national interests in the last 60 years. Not in spite of multilateralism but through multilateralism. The European Union is a demonstration that this approach works as a force multiplier³⁴.

---

³² Rede von Bundeskanzlerin Merkel zur 55. Münchner Sicherheitskonferenz am 16. Februar 2019 in München, <https://www.bundeskanzlerin.de/bkin-de/aktuelles/rede-von-bundeskanzlerin-merkel-zur-55-muenchner-sicherheitskonferenz-am-16-februar-2019-in-muenchen-1580936> [accessed: 16.04.2019].

³³ *Ibid.*

³⁴ EU Statement – United Nations Security Council: Open Debate on Strengthening Multilateralism and the role of the UN, 9.11.2018, https://eeas.europa.eu/delegations/un-new-york/53544/eu-statement-united-nations-security-council-open-debate-strengthening-multilateralism-and_en [accessed: 16.04.2019].

Conclusions

As a consequence of significant changes in international relations, in particular: US implementation of assumptions about the unilateral nature of their foreign policy and America questioning the liberal values in global political and economic relations, further US leadership in the Western world has been questioned. Along with these changes, the Federal Republic of Germany lost its good transatlantic relations, which – together with the deepened and extended cooperation of the European Union Member States – determined the shape of the global presence of Germany. After the transformation of the character of American foreign policy by the administration of President Donald Trump, the European Union has become the main channel for the transmission of German interests on a global scale.

Germany perceives the EU as the right entity capable of providing an adequate response to the slogan “America first”. They call for strengthening the construction of a strong, sovereign and united Europe – “Europe united”. Together with the European Commission and EU Member States (especially with France) and with non-EU countries (mainly with Japan), Germany promotes the use of multilateral solutions in global politics. Established by Heiko Maas in 2018, the “multilateralist alliance” assumes the cooperation of states striving to defend the multilateral world order and the existing norms and values governing it: cooperation, free trade, respect for international law and cooperation within and through international organizations. Significant support for the “multilateralist alliance” expressed by France and the European Union in January and February 2019 can be considered as a positive prognosis for the future effectiveness of the influence of the mode of action promoted by Germany on the international arena. It seems that this alliance can have a significant forming influence on the catalog of rules and norms desirable in the international arena and regulating relations in the environment of global centers of power.

References

- Bauman R., ‘The transformation of German multilateralism. Changes in a foreign policy discourse since unification’, *German Politics & Society*, 2002, vol. 20, no. 4 (65).
- Driana J.-Y. Le, ‘H. Maasa, Who, if not us?’, *Süddeutsche Zeitung*, 14.02.2019, <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/maas-le-drian-sueddeutsche/2189696> [accessed: 16.04.2019].
- EU Statement – United Nations Security Council: Open Debate on Strengthening Multilateralism and the role of the UN*, 9.11.2018, https://eeas.europa.eu/delegations/un-new-york/53544/eu-statement-united-nations-security-council-open-debate-strengthening-multilateralism-and_en [accessed: 16.04.2019].
- Germany’s Security Council Presidency: Heiko Maas in New York*, 1.04.2019, <https://www.auswaertiges-amt.de/en/ausserpolitik/internationale-organisationen/vereintenationen/security-council-presidency/2205172> [accessed: 16.5.2019].
- Heiko Maas podczas debaty w Parlamencie Europejskim*, 12.09.2018, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/soteu2018-speech_en_0.pdf [accessed: 16.04.2019].
- Ischinger W., *Welt in Gefahr: Deutschland und Europa in unsicheren Zeiten*, Berlin 2018.

Multilateralism as Germany's Response to Change in International Order in the 21st century

- Keohan R.O., 'Multilateralism. An Agenda for Research', *International Journal*, 1999, no. 4 (45).
- Juncker J.-C., *State of the Union 2018. The Hour of European Sovereignty*, European Parliament, 12.09.2018, https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/so-teu2018-speech_en_0.pdf [accessed: 16.04.2019].
- Kinkel K., 'Deutsche Außenpolitik im Zeitalter der Globalisierung. Rede des Bundesministers des Auswärtigen, Dr. Klaus Kinkel anlässlich der Vortragsreihe der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik e.V. (DGAP) zum Thema "Reden zur Außenpolitik der Berliner Republik" am 1. Juli 1998 in Berlin', *Bulletin, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung*, 1998, 51.
- Kohl H., 'Sicherheit für die Zukunft. Rede des Bundeskanzlers Dr. Helmut Kohl bei der 34. Münchener Konferenz für Sicherheitspolitik am 7. Februar 1998 in München', *Bulletin, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung*, 1998, 15.
- Niemcy obejmują przewodnictwo G20. Szczyt przywódców w lipcu w Hamburgu, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Niemcy-obejmaja-przewodnictwo-G20-Szczyt-przywodcow-w-lipcu-w-Hamburgu-3622184.html> [accessed: 16.04.2019].
- Rede von Bundeskanzlerin Merkel zur 55. Münchener Sicherheitskonferenz am 16. Februar 2019 in München, <https://www.bundeskanzlerin.de/bkin-de/aktuelles/rede-von-bundeskanzlerin-merkel-zur-55-muenchener-sicherheitskonferenz-am-16-februar-2019-in-muenchen-1580936> [accessed: 16.04.2019].
- Rede von Bundeskanzlerin Merkel zur 49. Jahrestagung des Weltwirtschaftsforums am 23. Januar 2019 in Davos, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/rede-von-bundeskanzlerin-merkel-zur-49-jahrestagung-des-weltwirtschaftsforums-am-23-januar-2019-in-davos-1572920> [accessed: 16.04.2019].
- Ruggie J.G., *Multilateralism matters. The theory and practice of institutional form*, New York 1993.
- Schröder G., 'Regierungserklärung von Bundeskanzler Gerhard Schröder zum bevorstehenden Europäischen Rat in Helsinki am 10./11. September 1999 vor dem Deutschen Bundestag am 3. Dezember 1999', *Bulletin, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung*, 1999, 85.
- Schröder G., 'Die Grundkoordinaten deutscher Außenpolitik sind unverändert: Frieden und Sicherheit und stabiles Umfeld für Wohlstand festigen. Rede von Bundeskanzler Schröder bei der 37. Kommandeurstagung der Bundeswehr in Hamburg (CCH) am 29. November 1999', *Bulletin, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung*, 1999/83.
- Speech by Federal Chancellor Angela Merkel at the World Economic Forum Annual Meeting in Davos on 24 January 2018, <https://m.bundeskanzlerin.de/bkinm-en/news/speech-by-federal-chancellor-angela-merkel-at-the-world-economic-forum-annual-meeting-in-davos-on-24-january-2018-455144> [accessed: 16.04.2019].
- Speech by Foreign Minister Maas at the General Debate of the 73rd General Assembly of the United Nations, 28.09.2018, <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/maas-general-assembly-un/2142300> [accessed: 16.04.2019].
- Speech by Minister for Foreign Affairs, Heiko Maas at the National Graduate Institute for Policy Studies in Tokyo, Japan, 25.07.2018, <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/maas-japan/2121846> [accessed: 16.04.2019].
- Speech by Foreign Minister Heiko Maas: "Courage to Stand Up for Europe – #EuropeUnited", 13.06.2018, <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/maas-europeunited/2106528> [accessed: 16.04.2019].

#strongerUNited, <https://www.auswaertiges-amt.de/en/aussenpolitik/internationale-organisationen/vereintationen/maas-un-stronger-united/2140488> [accessed: 16.04.2019].

Multilateralizm jako odpowiedź Niemiec na zmiany w porządku międzynarodowym w XXI wieku

Streszczenie

Zmiana paradygmatów definiujących politykę zagraniczną głównych ośrodków siły: USA, Rosji i Chin, wraz z następującym po niej przekształceniem stosunków pomiędzy tymi mocarstwami wpłynęły determinująco na układ relacji w skali globalnej. Przekształciły ładu polityczny oraz, ze względu na zmianę kanonu pożądanych w międzynarodowych relacjach wartości i norm, poważnie nadwyrężyły podstawy ładu formalnoprawnego. Artykuł traktuje o stosunku Niemiec do zmian w ładzie międzynarodowym. Celem procesu badawczego jest identyfikacja głównego założenia niemieckiej polityki wyłonionego w odpowiedzi na zaistniałe przemiany na świecie oraz ocena koherentności niemieckiego podejścia z koncepcją Unii Europejskiej.

Słowa kluczowe: multilateralizm, polityka globalna RFN, UE, Heiko Maas, „America first”, „Europe united”, stosunki transatlantyckie

Multilateralism as Germany's Response to Change in International Order in the 21st Century

Abstract

The change of paradigms defining the foreign policy of the main centers of power: the US, Russia and China, along with the subsequent transformation of relations between these powers, determined global relations. They have transformed the political order and, due to the change of the canon of values and norms desirable in international relations, have seriously undermined the foundations of formal and legal order. Article deals with Germany's attitude to the changes in the international order. The aims of the research process are: Identification of the main assumption of the German policy selected in response to the changes occurring in the world and Assessment of the coherence of the German and EU approach.

Key words: multilateralism, German global politics, EU, Heiko Maas, “America first”, “Europe united”, transatlantic relations

Multilateralismus als Antwort Deutschlands auf den Wandel der Weltordnung im 21. Jahrhundert

Kurzfassung

Der Paradigmenwechsel, der die Außenpolitik der wichtigsten zentralen Mächte definiert: die USA, Russland und China sowie die anschließende Transformation der Beziehungen zwischen diesen Mächten bestimmten die globalen Beziehungen. Sie haben die politische Ordnung verändert und durch die Änderung des Wertekanons und der Normen, die in den internationalen Beziehungen wünschenswert sind, die Grundlagen der formellen und rechtlichen Ordnung ernsthaft untergraben. Der Beitrag befasst sich mit der Haltung Deutschlands zu Veränderungen in der internationalen Ordnung. Die

Ziele des Forschungsprozesses sind: Identifizierung der Hauptannahme der deutschen Politik als Reaktion auf die Veränderungen in der Welt und Bewertung der Kohärenz des deutschen und des EU-Ansatzes.

Schlüsselwörter: Multilateralismus, deutsche Weltpolitik, EU, Heiko Maas, „America first“, „Europe united“, transatlantische Beziehungen

Мультилатерализм – ответ Германии на изменения международного порядка в XXI веке

Резюме

Смена парадигм, определяющих внешнюю политику главных центров власти: США, России и Китая и вытекающих отсюда преобразований отношений между этими государствами, коренным образом повлияли на систему отношений в глобальном масштабе. Они изменили политический порядок, канон существующих в международных отношениях ценностей и норм, серьезно повлияли на формально-юридические основы мирового порядка. В статье рассмотрено отношение Германии к изменениям в международном порядке. Цель исследовательского процесса – указать основные предпосылки немецкой политики, сформулированные в ответ на происходящие перемены в мире, и оценить когерентность немецкого подхода и концепций Европейского Союза.

Ключевые слова: мультилатерализм, глобальная политика ФРГ, ЕС, Хейко Маас, «America first», «Europe united», трансатлантические отношения

Aleksandra Kruk

ORCID 0000-0002-7545-941X
Uniwersytet Zielonogórski

Multilateralizm i partnerstwo strategiczne w dyplomacji Heiko Maasa (marzec 2018 – marzec 2019)

Wprowadzenie

Heiko Maas, pochodzący z Saary socjaldemokrata i następca Sigmara Gabriela karierę polityczną zaczął w Kraju Saary. Od 2013 do 2018 r. sprawował funkcję ministra sprawiedliwości i ochrony konsumentów, a od marca 2018 r. pracuje na stanowisku ministra spraw zagranicznych. Ten resort cieszył się w powojennych Niemczech poważaniem, a szefowie urzędu spraw zagranicznych starali się odcisnąć własne piętno na niemieckiej dyplomacji, chociaż ze względu na charakter systemu politycznego Republiki Federalnej Niemiec musieli uwzględniać stanowisko reprezentowane przez kanclerza. Taka współpraca wymagała zdolności negocjacyjnych i sprawności organizacyjnych. Można wskazywać na istotne cezury w niemieckiej dyplomacji, np. politykę wschodnią Willy'ego Brandta, czy też genscheryzm oraz kinkelizm.

W XXI wieku za ministerstwo spraw zagranicznych odpowiedzialni byli: Joschka Fischer (1998–2005), Frank-Walter Steinmeier (2005–2009 oraz 2013–2017), Guido Westerwelle (2009–2013), Sigmar Gabriel (2017–2018). Heiko Maas, aktualny minister, zadeklarował: „Polityka zagraniczna ma na celu pokój”¹ i przypomniał, że socjaldemokratyczna polityka międzynarodowa opiera się na odpowiedzialności i wiarygodności, a przeciwstawia nacjonalistom i populistom².

¹ *Eine Welt ohne Regeln ist eine schlechte Welt*, 16.02.2019, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/maas-rnd-muenchener-sicherheitskonferenz/2190120> [dostęp: 8.04.2019].

² *Außenminister Heiko Maas: „Augenbrauen hochziehen reicht nicht”*, 27.09.2018, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/maas-zeit-interview/2141376> [dostęp: 8.04.2019].

Celem artykułu jest zbadanie, jak polityk zamierza kreować niemiecką politykę zagraniczną? Czy zaprezentował przemyślane koncepty i ma wizję polityki zagranicznej Niemiec, która odpowiada potencjałowi tego państwa oraz aktualnym problemom? Szukano odpowiedzi, jaką rolę socjaldemokrata przywiązuje do sojuszy? Dodatkowo zastanawiano się, czy polityka Maasa będzie skutecznie umacniała pozycję Niemiec na arenie międzynarodowej? W mniejszym stopniu zastanawiano się nad cechami natury ludzkiej każdego polityka, takimi jak „siła, umiejętności, inteligencja, wpływ, wiedza, idee, kultura, doświadczenie”³, a bardziej szukano odpowiedzi na pytanie, czy Maas stworzy własny model kształtowania polityki międzynarodowej? Chociaż polityk ma za sobą dopiero rok pracy w Urzędzie Spraw Zagranicznych, to można już dostrzec, że zamierza prowadzić aktywną politykę międzynarodową, która będzie oparta na współpracy z innymi państwami. Taki model zakłada według Ulricha Menzela przestrzeganie umów międzynarodowych, aktywność na forum organizacji międzynarodowych, respektowanie wspólnych norm i wartości. U. Menzel zaznaczył, że w tym modelu „prawo zastępuje siłę, podział pracy zastępuje autarkię”. Rozpatrując cztery modele porządku światowego, które wyróżnił U. Menzel, należy zauważyć, że postulowana przez Maasa kooperacja państw nie opiera się wyłącznie na tzw. idealistycznym myśleniu, jak wskazał badacz wyróżniając: 1) idealistyczny model kooperacji państw; 2) realistyczny model oparty na zasadzie samodzielności; 3) model hegemonalny; 4) model imperialny. W koncepcji Maasa można dopatrzeć się wpływu konstruktywizmu i innych perspektyw. U podstaw multilateralizmu leżą liberalne paradygmaty, rozpowszechnione w stosunkach międzynarodowych po I wojnie światowej, m.in. kojarzone z doktryną wilsonizmu. Chociaż badacze dyskutują, czy Thomas Woodrow Wilson był bardziej idealistą, czy bardziej realistą, to są zgodni, że cenił porządek światowy oparty na suwerenności państw i przestrzeganiu prawa⁴.

Maas, podobnie jak wcześniej bezpartyjny prezydent Niemiec Joachim Gauck, postulował zwiększenie odpowiedzialności Niemiec na arenie międzynarodowej poprzez zwiększenie wydatków na NATO, UE, ONZ i działalność na rzecz praw człowieka⁵.

W podobnym tonie wypowiadał się prezydent Steinmeier, którego zdaniem międzynarodowa rola Niemiec sprowadza się do kreowania polityki odpowiedzialności, potrzebnej ze względu na skalę kryzysów występujących na świecie⁶. Natomiast Maas do priorytetów niemieckiej dyplomacji zaliczył multilateralizm (w tym „sojusz multilateralistów”) oraz partnerstwo strategiczne. Polityk stał się kontynuatorem socjaldemokratycznych poprzedników, którzy według Krzysztofa Malinowskiego postulowali: „wizję obliczalnych Niemiec, zakorzenionych w Europie, kierujących się zasadą multilateralizmu”⁷. Analiza wizji polityki zagranicznej niemieckiego ministra polegała na ocenie wypowiedzi i działań dotyczących multilateralizmu, partnerstwa strategicznego, „sojuszu multilateralistów”. Badania dotyczą aktywności

³ T. Schabert, *Wie Weltgeschichte gemacht wird. Frankreich und die Deutsche Einheit*, Stuttgart 2002, s. 76 i 80.

⁴ U. Menzel, *Wohin treibt die Welt?*, „Aus Politik und Zeitgeschichte” 2016, Nr. 43–45, s. 5; M. Kornat, *Realizm, idealizm, dyplomacja. W obronie Wilsona*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2018, nr 1, s. 40–56.

⁵ J. Lau, *Der kalte Krieg taut auf*, „Die Zeit”, 6.02.2019.

⁶ F.-W. Steinmeier, *Flugschreiber. Notizen aus der Außenpolitik in Krisenzeiten*, Berlin 2016.

⁷ K. Malinowski, *Przemiany niemieckiej polityki bezpieczeństwa 1990–2005*, Poznań 2009, s. 495.

ministra Maasa między marcem 2018 a marcem 2019 r. W tym czasie polityk odbył szereg wizyt państwowych, które miały na celu umacnianie gospodarczej i politycznej roli Niemiec na świecie w oparciu o koncept multilateralizmu⁸. Ministerstwo Spraw Zagranicznych posługuje się następującą definicją multilateralizmu: „wspólna koordynacja polityk wielu państw [...] Decydujące jest, aby podstawą były określone reguły i wartości, które obowiązują niezależnie od interesów indywidualnych interesów określonych państw”⁹. Zwolenniczką tego podejścia była także kanclerz Angela Merkel, która wskazywała na znaczenie funkcjonowania międzynarodowych wielostronnych struktur, takich jak Unia Europejska, Organizacja Narodów Zjednoczonych, G20, zwłaszcza w sytuacji pojawienia się nowych zagrożeń i radykalnych zmian w środowisku międzynarodowym¹⁰. Matthias Z. Karádi zwrócił uwagę, że multilateralizm trzeba rozpatrywać z „niechęcią do tzw. specjalnych dróg (Sonderwege i Alleingänge)”¹¹. Część badaczy, jak Markus Kaim rozważa multilateralizm jako „pułapkę”, która prowadzi do podejmowania decyzji o zaangażowaniu na arenie międzynarodowej wbrew woli opinii publicznej. Inni badacze (Rainer Baumann, Michael Hähnisch) są zdania, że niemiecki multilateralizm nie jest bezwarunkowy – cechuje go „pragmatyzm, selektywność, instrumentalizm”, tudzież „refleksyjność”¹². Kerry Longhurst podkreśla, że multilateralizm, stabilność, odrzucenie rewizjonizmu, umiar i brak skłonności do działań konfrontacyjnych, preferowanie kompromisów oraz konsensusu stanowią o niemieckiej kulturze strategicznej¹³. Sven C. Singhofen definiuje partnerstwo strategiczne jako relację, którą cechuje długofalowy charakter; wspólna agenda ważnych projektów; wspólne sprawy, także wartości; instytucjonalizacja politycznych, gospodarczych i społecznych kontaktów¹⁴.

Heiko Maas wobec polityki Donalda Trumpa

W 2018 r. – ogłoszonym Rokiem Niemiecko-Amerykańskim – Maas postulował opracowanie nowej strategii, która dotyczyłaby relacji niemiecko-amerykańskich. Jego program działań przedstawiony na łamach „Handelsblatt” szybko napotkał odzew w światowych mediach. Polityk wskazał, że po II wojnie światowej współpraca Niemiec Zachodnich z USA była pełna sukcesów i wspólnego uznania wartości transatlantyckich. Prezydent Trump wybrał politykę konfrontacji, co zauważyło wielu

⁸ H. Maas, *Geleitwort zur Jubiläumsausgabe*, „Zeitschrift für Aussen- und Sicherheitspolitik” 2018, Nr. 11, s. 425–430.

⁹ *Multilateralism*, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/internationale-organisationen/uno/maas-together-first/2140064> [dostęp: 5.04.2019].

¹⁰ C. Luther, *Zwe Ideen von Stärke*, „Die Zeit”, 18.02.2017.

¹¹ M.Z. Karádi, *Polityka Niemiec wobec KBWE/OBWE*, [w:] *Kultura bezpieczeństwa narodowego w Polsce i w Niemczech*, red. K. Malinowski, Poznań 2003, s. 266.

¹² M. Hanisch, *On German Foreign and Security Policy – Determinants of German military engagement in Africa since 2011*, Berlin 2015, s. 34–35.

¹³ K. Longhurst, *Niemiecka kultura strategiczna*, [w:] *Kultura bezpieczeństwa narodowego...*, op. cit., s. 207.

¹⁴ S.C. Singhofen, *Strategische Partnerschaft oder neue Konfrontation? Die Zukunft der deutsch-russischen Beziehungen*, „Publikation Konrad Adenauer Stiftung” 2006, Nr. 159.

badaczy, obserwatorów i kreatorów polityki międzynarodowej, np. Timothy Snyder, Wolfgang Ischinger, czy Heinrich August Winkler. Ocenili oni Trumpa jako postępującego w sposób autorytarny populistę, który arogancją wzbudza strach w sojusznikach¹⁵. S. Gabriel, poprzednik H. Maasa na stanowisku ministra spraw zagranicznych ocenił, że polityka państw należących do NATO przede wszystkim zależy od percepcji interesów, a nie wierności wspólnie zdefiniowanym wartościom. Według S. Gabriela świat wkroczył w fazę niepewności, ze względu na wzrost gospodarczego i militarnego znaczenia Chin, a także sposób prowadzenia polityki zagranicznej przez Władimira Putina i Donalda Trumpa. Także procesy globalizacyjne, w tym migracje potęgują wzrost niestabilności. S. Garbiel uważa, że Chiny oraz Rosja postulują tzw. *multilateralizm á la carte*, który oznacza respektowanie międzynarodowych reguł w celu zabezpieczenia własnych interesów oraz powiększenia możliwości działania. Socjaldemokrata twierdzi, że współpraca transatlantycka po II wojnie światowej postulowała „porządek międzynarodowy oparty na sile prawa, a nie na prawie silnych”, natomiast D. Trump łamie zasadę *pacta sunt servanda*¹⁶. Z kolei Maas postulował wzmocnienie Unii Europejskiej ponieważ, Niemcy współpracując z innymi państwami europejskimi uzyskują siłę potrzebną do negocjowania z USA pryncypiów w polityce międzynarodowej¹⁷. Maas hasłu *America first* przeciwstawił hasło *Europa united*. Jego zdaniem Niemcy i USA potrzebują „zrównoważonego (zbalansowanego) partnerstwa”. Strategia miała być odpowiedzią na zmiany spowodowane w polityce amerykańskiej po objęciu władzy przez Trumpa, którego Maas krytykował za: nacjonalizm gospodarczy, brak zaangażowania w popieranie działań Organizacji Narodów Zjednoczonych, nieprzestrzeganie zasad współpracy multilateralnej i wyjście z paryskiego porozumienia klimatycznego.

Prezydentura Trumpa wzbudzała szereg zastrzeżeń niemieckiej dyplomacji i ogłoszenie 2018 roku – Rokiem Niemiecko-Amerykańskim nie przesłoniło animozji między państwami. Prezydent Trump proklamując obchody Roku Niemiecko-Amerykańskiego wskazał na szereg więzi i aspektów współpracy między państwami. Podkreślił, że pierwsi osadnicy niemieccy przybyli do USA w 1683 r., a obecnie około 43 mln obywateli USA ma niemieckie pochodzenie. Mimo że prezydent USA przypominał historyczne więzi między Niemcami i USA, nie wycofał się z postulatów przedstawionych w kampanii wyborczej dotyczących umacniania protekcjonizmu w relacjach z państwami europejskimi. Niemcy dotkliwie odczuli ekonomiczne następstwa objęcia władzy przez Republikanina i rząd niemiecki ocenił, że polityka jego partii jest nacjonalistyczna, szkodzi interesom firm europejskich, które planowały aktywność w USA¹⁸. Maas krytykując prezydenta Trumpa podkreślał potrzebę współpracy

¹⁵ H.A. Winkler, *Zerbricht der Westen? Über der gegenwärtigen Krise in Europa und Amerika*, München 2017; W. Ischinger, *Welt in Gefahr. Deutschland und Europa in unseren Zeiten*, Berlin 2018; T. Snyder, *Droga do niewolności. Rosja – Europa – Ameryka*, Kraków 2019.

¹⁶ S. Gabriel, *Zeitenwende in der Weltpolitik. Mehr Verantwortung in ungewissen Zeiten*, Freiburg im Breisgau 2018, s. 50–56.

¹⁷ H. Maas, *Geleitwort zur Jubiläumsausgabe...*, op. cit.; idem, *Gastkommentar. Wir lassen nicht zu, dass die USA über unsere Köpfe hinweg handeln*, „Handelsblatt”, 21.08.2018; B.T. Wieliński, *Niemcy szykują strategię na USA. Po Trumpie też nie będzie lekko*, „Gazeta Wyborcza”, 24.08.2018.

¹⁸ *Transatlantische Beziehungen Maas plädiert für neue USA-Strategie*, „Der Spiegel”, 22.08.2018; *„Balancierte Partnerschaft”: Maas plädiert für neue Amerika-Strategie*, „Frankfurter Allgemeine

z USA oraz wskazywał na pozytywną współpracę z wieloma amerykańskimi politykami, m.in. sekretarzem stanu Mike'm Pompeo¹⁹. W ten sposób Maas tłumaczył, że „Ameryka to więcej niż Biały Dom”, a polityka Trumpa jest krytycznie oceniana także przez jego przeciwników w USA²⁰.

Wewnętrzne spory w USA zostały odzwierciedlone podczas corocznej konferencji poświęconej międzynarodowemu bezpieczeństwu, która trwała w Monachium od 15 do 17 lutego 2019 r. Do Bawarii przybył nie tylko wiceprezydent Michael Richard Pence, ale także szereg kongresmenów i senatorów z opozycyjnej Partii Demokratycznej. Jednym z gości była Madeleine Albright, która w swojej najnowszej książce *Faszyzm* wskazała na błędy polityki Trumpa. Argumentowała, że kierowanie się w polityce międzynarodowej sloganem „przede wszystkim USA” to „przyzwolenie na najgorsze praktyki władz autorytarnych”²¹.

Maas zadeklarował 15 lutego 2019 r. w Monachium, że multilateralizm pozostaje niemiecką „drogą w Europie” wobec niepewnej sytuacji na świecie zagrożonym przez nacjonalizm i populizm oraz łamanie prawa międzynarodowego. Zaznaczył, że w relacjach międzynarodowych nie może być podziału na nacjonalistów i multilateralistów. Wskazał na rolę partnerstwa strategicznego w umacnianiu stabilności i bezpieczeństwa. Ponadto twierdził, że trwałe bezpieczeństwo wymaga stosowania zarówno środków cywilnych, jak i wojskowych²². Przemówienie Maasa spotkało się z wieloma komentarzami. Andreas Ernst z „Neue Züricher Zeitung” przypomniał, że także Angela Merkel broniła multilateralizmu podczas konferencji monachijskiej i ocenił: „Niemiecki multilateralizm ma też wojskową stronę: Jest droga i nazywa się NATO”²³.

„Sojusz multilateralistów”

Środkiem do budowania multilateralizmu było tworzenie w celu obrony porządku światowego „sojuszu multilateralistów”. Maas podejmował rozmowy z dyplomatami wielu państw (Kanady, Japonii, Południowej Afryki, Australii oraz wśród dyplomatów europejskich), aby wypromować ten pomysł. Jeden z tandemów kreował wraz z nim francuski minister Jean-Yves Le Drain. Francja i Niemcy postanowiły umacniać współpracę zapoczątkowaną podpisaniem w 1963 r. traktatu elizejskiego

---

Zeitung”, 22.08.2018; *Proclamations Presidential Proclamation on German-American Day*, 5.10.2018, <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/presidential-proclamation-german-american-day-2018> [dostęp: 7.04.2019]; „Wir werden die Amerikaner weiter brauchen”, „Saarbrücker Zeitung”, 8.11.2018.

¹⁹ S. Fischer, S. Weiland, *Außenminister Maas über die USA „Unsere Partnerschaft besteht aus mehr als 280 Zeichen bei Twitter”*, „Spiegel Online”, 3.10.2018, <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/heiko-maas-zu-donald-trump-partnerschaft-besteht-aus-mehr-als-280-zeichen-a-1231097.html> [dostęp: 7.04.2019].

²⁰ *Ibidem*.

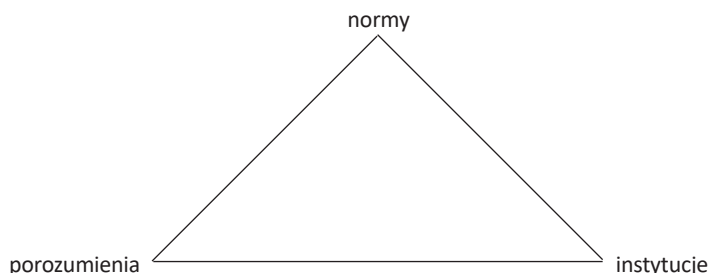
²¹ M. Albright, *Faszyzm. Ostrzeżenie*, Warszawa 2018, s. 268.

²² *Rede von Außenminister Heiko Maas bei der 55. Münchner Sicherheitskonferenz*, 15.02.2019, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/aussenminister-maas-muenchner-sicherheitskonferenz/2190246> [dostęp: 4.04.2019].

²³ A. Ernst, *Deutschlands Multilateralismus hat auch eine militärische Seite: Sie ist teuer und heisst Nato*, „Neue Züricher Zeitung”, 3.04.2019.

i 21 stycznia 2019 r. w Akwizgranie zawarły kolejną umowę międzynarodową o współpracy. Jednocześnie Maas zaznaczał, że „sojusz multilateralistów” nie jest układem ekskluzywnym i każdy, kto dostosuje się do norm, porozumień oraz będzie uznawał działalność instytucji umożliwiających współpracę może przystąpić do sojuszu. Na uwagę zasługuje niemiecka ustawa zasadnicza z 23 maja 1949 r.; z preambuły której wynika, że naród niemiecki jest „kierowany wolą, by jako równoprawny członek zjednoczonej Europy służyć pokojowi na świecie”, a z art. 24, że celem RFN jest „zachowanie pokoju”²⁴.

Wykres 1. Wyznaczniki multilateralizmu według Heiko Maasa

Źródło: opracowanie własne.

Maas plany dotyczące budowania „sojuszu multilateralistów” sondował także we wrześniu 2018 r., gdy spotkał się z ministrami spraw zagranicznych Kanady – Chrystią Freeland i Japonii – Kono Taro²⁵. Maas zaznaczał, że „sojusz multilateralistów” nie jest „przeciwko Trumpowi”²⁶, ale USA przestały być „potęgą kierującą liberalnymi demokracjami”²⁷. Jednak poszukując kreatorów „koalicji chętnych” i „sojuszu multilateralistów” niemiecki polityk wybierał partnerów, którzy wzmocnią Niemcy na arenie międzynarodowej, także w relacjach z prezydentem Trumpem, który negatywnie odnosił się do polityki Niemiec. Warto zauważyć, że kanadyjska dyplomatką Ch. Freeland udzielała Maasowi wsparcia podczas sesji ONZ i krytykowała politykę Trumpa²⁸.

Donald Trump należał obok Władimira Putina i Recepą Tayyipa Erdoğan do polityków krytykowanych za nieprzestrzeganie zasad demokratycznych. Sam Maas, będąc ministrem sprawiedliwości i praw konsumentów, zwracał uwagę na proces łamania praw człowieka oraz działania wymierzone w wolność mediów w Turcji. Prezydent Erdoğan słynął z obraźliwych wypowiedzi na temat Niemiec i Niemców. Mimo krytycznych momentów w relacjach turecko-niemieckich oraz negatywnych ocen

²⁴ Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec z dnia 23 maja 1949 r. w tłumaczeniu B. Banaszaka i A. Malickiej, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/niemcy2011.html> [dostęp: 8.04.2019].

²⁵ Ch. Schult, *Vereinte Nationen Außenminister Maas versucht, eine Anti-Trump-Allianz zu schmieden*, 29.09.2018, „Spiegel Online”, <http://www.spiegel.de/politik/ausland/heiko-maas-schafft-bei-der-uno-in-new-york-neue-allianz-a-1230767.html> [dostęp: 7.04.2019].

²⁶ „Den europäischen Pfeiler des transatlantischen Bündnisses stärken”, 12.01.2019, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/maas-spiegel/2176602> [dostęp: 8.04.2019].

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Maas treibt „Allianz der Multilateralisten” voran*, „Süddeutsche Zeitung”, 25.07.2018.

działań Erdoğan, w Niemczech, Maas dążył do normalizacji stosunków z Turcją. Miał na uwadze, że Turcja jest partnerem Niemiec w NATO oraz ponosi ciężar kryzysu migracyjnego i wojny w Syrii. Turcja razem z Rosją i Iranem utworzyła tzw. format astański, na którym negocjuje działania dotyczące konfliktu w Syrii. Relacje niemiecko-tureckie są także uzależnione od polityki wewnętrznej Niemiec. Licząca około 3 mln i przebywająca w Niemczech od lat siedemdziesiątych XX wieku ludność turecka współtworzy tzw. społeczność migracyjną, której problemy i warunki życia wpływają na ogólną ocenę warunków życia w RFN. Ponieważ w Niemczech przebywało w 2018 r. około 1,4 Turków uprawnionych do uczestniczenia w czerwcu w wyborach prezydenckich i parlamentarnych w Turcji, Maas sprzeciwił się prowadzeniu związanej z tymi wyborami kampanii wyborczej na terytorium Niemiec²⁹. Podczas wizyty w Turcji 5 września 2018 r. Maas wypowiedział się za poprawą relacji z Turcją. Poparł także wizytę Erdoğan w Niemczech, która odbyła się 28 i 29 września, mimo protestów polityków z Lewicy, Alternatywy dla Niemiec oraz Zielonych (także mającego tureckie korzenie lidera Zielonych, Cema Özdemira). Przyjazd tureckiego polityka wzbudził w Niemczech kontrowersje, jednak rząd niemiecki, w tym minister gospodarki Peter Altmeier (CDU) mając także na uwadze interesy gospodarcze podejmowali rozmowy z tureckimi władzami³⁰.

Polityka bezpieczeństwa międzynarodowego

Mimo sporów gospodarczych między USA i Niemcami, Maas postulował pogłębienie politycznej współpracy w ramach Paktu Północnoatlantyckiego. Jako element pozytywnej współpracy w ramach państw NATO wskazał on ustanowioną po rosyjskiej aneksji Krymu europejską inicjatywę odstraszenia (*European Deterrence Initiative*, EDI). Została ona utworzona w celu wzmocnienia wschodnich obrzeży państw NATO jako tzw. operacja *Atlantic Resolve*. Obchodzona w 2019 r. siedemdziesiąta rocznica utworzenia NATO umożliwiła dyskusje nad określeniem dalszych ról sojuszu wojskowego³¹. Zdaniem Maasa partnerstwo strategiczne powinno pozostać oparte na demokracji, wolności i praworządności oraz pluralizmie politycznym. Zaznaczał, że chociaż obecnie trwa między UE a USA konflikt handlowy, to w siedemdziesiątą rocznicę powstania NATO trzeba przypomnieć, że Niemcy są wdzięczne za partnerstwo w NATO, które zapewniło stabilność i dobrobyt. Niemcy podniosły wydatki na politykę obronną od 2014 r. o 40%, jednak nie wywiązały się w 2018 r. z obowiązku przeznaczenia więcej niż 2% PKB na wydatki wojskowe. Do państw, które wypełniły kryterium należą: USA, Grecja, Wielka Brytania, Estonia, Polska, Łotwa i Litwa.

²⁹ Erdoğan will Wahlkampf im Ausland machen – Maas bekräftigt Verbot Veröffentlichung, 22.04.2018, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article175701949/Tuerkei-Erdoğan-will-Wahlkampf-im-Ausland-machen-Maas-bekraeftigt-Verbot.html> [dostęp: 8.04.2019].

³⁰ Deutsch-türkische Beziehungen Maas verteidigt Erdoğan-Besuch, 16.09.2018, <https://www.tagesschau.de/inland/maas-erdogan-deutschland-besuch-101.html> [dostęp: 8.04.2019].

³¹ D. Brössler, H. Wetzler, Maas: „Wir beabsichtigen, unser Wort zu halten“, „Süddeutsche Zeitung“, 3.04.2019.

Tabela 1. Wojskowe wydatki państw należących do NATO w 2018 r. (według PKB)

Państwo członkowskie NATO	Wydatki w %
USA	3,39%
Grecja	2,22%
Wielka Brytania	2,15 %
Estonia	2,07 %
Polska	2,05%
Łotwa	2,03 %
Litwa	2,00%
Rumunia	1,92 %
Francja	1,82%
Turcja	1,64%
Norwegia	1,62%
Holandia	1,35%
Niemcy	1,23%
Kanada	1,23%
Dania	1,21%

Źródło: D. Brössler, H. Wetzel, *op. cit.*

Zaangażowanie Niemiec dotyczyło obecności wojskowej oraz realizacji inicjatyw NATO, np. *Enhanced Forward Presence*, w ramach której sprowadzono żołnierzy z USA do Polski, Litwy, Łotwy i Estonii. W operacji w Polsce kierownictwo objęły siły amerykańskie, na Łotwie – kanadyjskie, na Litwie – niemieckie, a w Estonii – brytyjskie³².

Według Maasa rozpad transatlantyckiego konsensu dotyczącego wartości oraz erozja opartych na multilateralizmie zasad porządku światowego stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa międzynarodowego. Państwa nie powinny działać zgodnie z zasadą „*My country first*”. 12 i 13 listopada 2018 r. podczas wizyty w Chinach podkreślił potrzebę budowania relacji z Chińską Republiką Ludową oraz współpracy w ramach pomocy humanitarnej oraz zapobiegania problemom wynikającym ze zmian klimatycznych. Za strategiczne wyzwanie w relacjach z Chinami uznał negocjacje związane z wytyczaniem stref wpływu oraz współpracę na forum Rady Bezpieczeństwa ONZ. Optował za zawiązywaniem porozumień handlowych między Azją a UE. Gdy w marcu 2019 r. Włochy podpisały z Chinami Porozumienie o Nowym Jedwabnym Szlaku, Maas skrytykował oba państwa. Zarzucił należącym do grupy G7 Włochom, że nie prowadzą solidarnej w ramach Unii Europejskiej polityki gospodarczej. Jednocześnie oskarżył Chiny o brak kompromisu w rywalizacji o strefy wpływów gospodarczych³³.

Maas sprzeciwił się izolowaniu Rosji i opowiedział się za dialogiem z Władimirem Putinem. Wyróżnił punkty sporne w relacjach z Rosją, do których zaliczył przede

³² *Enhanced Forward Presence*, <https://lc.nato.int/operations/enhanced-forward-presence-efp> [dostęp: 8.04.2019].

³³ *Chinas „Neue Seidenstraße”. Maas warnt vor „bitterem Beigeschmack”*, 24.03.2019, <https://www.tagesschau.de/inland/maas-china-italien-seidenstrasse-101.html> [dostęp: 8.04.2019].

wszystkim następujące działania Rosji: aneksję Krymu, ingerencję na Wschodzie Ukrainy, tolerowanie użycia broni chemicznej w Syrii oraz zerwanie układu o całkowitej likwidacji pocisków raketowych pośredniego zasięgu (*Intermediate-range Nuclear Forces*, INF). Niemiecki polityk zaznaczył, że wobec obecnej polityki Rosji należy umacniać współpracę w ramach NATO, ale także kontynuować działania Rady NATO-Rosja.

Maas twierdził, że Niemcy muszą przejąć odpowiedzialność za bezpieczeństwo, co wyraża się w aktywności na forum międzynarodowym; służy temu format normandzki (negocjacje przedstawicieli Ukrainy, Rosji, Niemiec i Francji w sprawie konfliktu w Donbasie), czy też porozumienie mińskie z 12 lutego 2015 r. Jednak przywołane przez Maasa inicjatywy nie zawsze przynoszą długofalowe rezultaty i wracają do agendy międzynarodowych pertraktacji. W przypadku porozumienia mińskiego doszło do tzw. pata negocjacyjnego. Maas wskazał także na szereg innych problemów w relacjach z Rosją: potrzebę obrony partnerów przed rosyjską polityką ataków cybernetycznych, mieszania się w kampanie wyborcze w innych państwach. Zapewniał, że Nord Stream 2 nie uzależni Niemiec od Rosji oraz państwom obawiającym się tej inwestycji, takim jak Polska, Litwa, Łotwa, Estonia odpowiadał, że jest to projekt komercyjny. Polityk bronił decyzji o niewycofaniu się z budowy gazociągu Nord Stream 2 także w debatach krajowych i na forum Unii Europejskiej. Polemizował z Manfredem Weberem z Europejskiej Partii Ludowej, który sprzeciwił się budowie Nord Stream 2, ponieważ jego zdaniem to działanie narusza interesy Unii Europejskiej³⁴. Krytycznie wobec inwestycji Nord Stream 2 wypowiedział się także Robert Habeck, lider Zielonych, który ocenił: „rurociągi są polityką”, a „polityka energetyczna i polityka bezpieczeństwa są od siebie uzależnione”³⁵.

Maas niejednokrotnie wypowiadał się, że Niemcy powinny prowadzić odpowiedzialną politykę międzynarodową. W tym celu podejmował działania mające umożliwić Niemcom w 2018 r. wygranie wyborów o miejsce niestałego członka Rady Bezpieczeństwa ONZ. H. Maas przypominał, że współczesne konflikty międzynarodowe trwają dłużej i charakteryzuje je trwanie w zurbanizowanej przestrzeni oraz uczestniczenie w nich niepaństwowych aktorów, w tym terrorystów i rebeliantów. Zwracał też uwagę na konflikty trwające w Syrii, Jemenie, Nigerii i Kongo; postulował ochronę humanitarnych zasad i protestował przeciwko instrumentalizacji pomocy humanitarnej. Był zdania, że organizacje humanitarne powinny współpracować z niepaństwowymi stronami konfliktu, których liczba wzrasta. Opowiedział się za aktywną polityką Rady Bezpieczeństwa ONZ i przestrzeganiem następujących priorytetów: 1) ochrona humanitarnych zasad; 2) wspieranie aktorów, którzy dostarczają pomoc humanitarną; 3) dyskusowanie o następstwach sankcji i działań prawnych, uwzględniając priorytet niesienia pomocy humanitarnej. Niemiecki minister postulował, by poddawać dyskusji następujące tematy: 1) miejsca i formy udzielania pomocy; 2) sondowanie, gdzie należy podnosić wiedzę dotyczącą międzynarodowego prawa humanitarnego; 3) wsparcie przestrzegania praw

³⁴ Rede des Bundesministers des Auswärtigen, Heiko Maas, beim Essen des American Council on Germany (ACG) zum Thema „Germany, Europe and the United States: A strategic partnership facing new challenges?“, 1.04.2019, „Bulletin“, nr 43-2.

³⁵ R. Habeck, *Wer wagt, beginnt. Die Politik und ich*, Köln 2018, s. 205.

człowieka; takie zagadnienia były bowiem częścią agendy podczas spotkania Trójką Weimarskiego (Francja, Niemcy, Polska) w sierpniu 2018 r.³⁶

Maas popierał działania misji pokojowych ONZ i postulował działania na rzecz zwiększenia zdolności oraz wydajności „błękitnych hełmów”. Polityk 28 lutego 2019 r. odwiedził żołnierzy uczestniczących w misji MINUSMA w Mali. Wyraził poparcie dla inicjatywy *Action 4 Peacekeeping*, w ramach których jest szkoleny personel misji. Wśród innych działań reformujących w 2018 r. docenił zwrócenie uwagi na rolę kobiet podczas międzynarodowych misji szkoleniowych oraz plan przeprowadzenia w 2019 r. w Berlinie *UN Police Commander Course*. Przypomniał, że w szkoleniu cywilnych ekspertów uczestniczy berlińskie Centrum ds. Międzynarodowych Misji Pokojowych. Ponadto postulował, by szanować uczestników misji szkoleniowych. Maas opowiedział się za działaniami w ramach multilateralizmu, zapewniającymi partnerstwo na misjach, np. kooperację między ONZ, UE i Unią Afrykańską. Uważał, że Niemcy powinny inwestować w zapobieganie kryzysom³⁷.

Zdaniem Maasa relacje między państwami można „cywilizować” poprzez zawieranie umów międzynarodowych. Wskazał na znaczenie traktatu o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej (*Nuclear Non Proliferation Treaty*, NPT, 1968), oraz działalność Międzynarodowej Organizacji ds. Energii Atomowej (*International Atomic Energy Organisation*, IAEA), która prowadziła negocjacje z Iranem. Dla społeczności międzynarodowej proliferacja broni jądrowej jest ryzykowna, dlatego IAEA z uwagą śledzi politykę Korei Północnej. Według socjaldemokraty potrzebna jest równowaga między nierozprzestrzenianiem broni nuklearnej, a pokojowym wykorzystaniem nuklearnych technologii. Aby zapobiegać proliferacji broni jądrowej Maas postulował: 1) zwalczanie ryzyka poprzez transparentność; 2) wdrożenie kanałów komunikacji w przypadku wystąpienia zagrożenia; 3) dialog P5 (tzw. państw nuklearnych, tzn. Stanów Zjednoczonych, Rosji, Francji, Wielkiej Brytanii, Chin).

Minister spraw zagranicznych zwrócił uwagę, że potrzebna jest też współpraca techniczna, np. dotycząca demontażu broni nuklearnej. Przypomniał, że na wrzesień 2019 r. zaplanowano ćwiczenia francusko-niemieckie w tym zakresie. Polityk opowiadał się za rozbudową kontroli zbrojeń nuklearnych oraz gwarantowaniem bezpieczeństwa, które będzie dotyczyło całej Europy oraz światowego porządku nuklearnego³⁸.

Minister Maas obok IAEA doceniał działalność Międzynarodowego Czerwonego Krzyża i Światowej Organizacji Zdrowia oraz działającego w Niemczech Centrum Kompetencji ds. Negocjacji Humanitarnych (*Center of Competence on Humanitarian Negotiation*). Według polityka pożyteczne zadania, wspierające na wschodzie Ukrainy Organizację Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, wykonała Międzynarodowa Komisja Humanitarna ds. Ustalania Faktów (*Internationale humanitäre Ermittlungskommission*), której zadaniem było wyjaśnienie, jak doszło 23 kwietnia

³⁶ Rede des Bundesministers des Auswärtigen, Heiko Maas, beim Briefing des VN-Sicherheitsrats zur Bewahrung des humanitären Raums, 1.04.2019, „Bulletin”, nr 43-1.

³⁷ Rede des Bundesministers des Auswärtigen, Heiko Maas, beim Peacekeeping-Ministerial „Training und Kapazitätsaufbau”, 29.03.2019, „Bulletin”, nr 42-5.

³⁸ Rede des Bundesministers des Auswärtigen, Heiko Maas, bei der Sitzung des VN-Sicherheitsrats zur Zukunft des Nichtverbreitungsvertrags, 2.04.2019, „Bulletin”, nr 43-4.

2017 r. do eksplozji w Pruszybie na Ukrainie³⁹. Maas przypominał, że Niemcy razem z Francją popierają niesienie pomocy humanitarnej, np. *call for action*⁴⁰.

Polityk, odnosząc się do stanu dwuwładzy w Wenezueli, skrytykował działania rządu Nicolasa Maduro, który podjął decyzję o wydaleniu niemieckiego ambasadora Daniela Krienera. Zarówno Maas, jak i Federica Mogherini, Wysoka przedstawiciel Unii do spraw zagranicznych i polityki bezpieczeństwa, wyrazili poparcie dyplomacie, który opowiedział się po stronie wenezuelskiego opozycjonisty Juana Guaido działając zgodnie z instrukcjami niemieckiego rządu⁴¹.

Współpraca z Polską

Maas będąc od 2013 do 2018 r. ministrem sprawiedliwości krytykował Polskę za nieprzestrzeganie praworządności. Jako minister spraw zagranicznych częściej zajmował pozytywne stanowisko w sprawach działań polskiego rządu. Gdy został ministrem spraw zagranicznych, Warszawa była po Paryżu jego drugim celem podróży. Nawiązał dobre relacje z ministrem spraw zagranicznych Jackiem Czaputowiczem. Razem zwrócili uwagę na potrzebę zintensyfikowania prac Trójkąta Weimarskiego⁴². 20 sierpnia 2018 r. złożył wizytę w obozie koncentracyjnym Oświęcimiu. Jego wizyta miała ważne, symboliczne znaczenie, ponieważ w Polsce trwa dyskusja (społeczna, przyjmująca polityczny wymiar) na temat sposobu upamiętniania przeszłości relacji polsko-niemieckich. Zapytany przez Bartosza T. Wielińskiego o motywy przyjazdu do Oświęcimia minister Maas odpowiedział:

To była osobista decyzja. Odwiedzam miejsce, które jak żadne inne symbolizuje niemieckie załamanie cywilizacji, jakim były Shoah i zorganizowana przez Niemców masowa eksterminacja ludności w okupowanej Polsce w latach 1939–1945. Odwiedzam Auschwitz przede wszystkim jako człowiek, a świadomość tego, co tu się stało, jest dla mnie motywem działania jako polityka. Ale przyjeżdżam oczywiście także zupełnie świadomie jako minister rządu Niemiec, ponieważ chciałbym uwidocznić odpowiedzialność historyczną mojego kraju⁴³.

Wizycie Maasa w Oświęcimiu towarzyszyło spotkanie z ministrem Czaputowiczem na temat sporu między Komisją Europejską a polskim rządem o przestrzeganie

³⁹ P. Grzebyk, *Pierwsza misja Międzynarodowej (Humanitarnej) Komisji ds. Ustalania Faktów*, Blog Przeglądu Prawa Międzynarodowego, 3.06.2017, <https://przegladpm.blogspot.com/2017/06/pierwsza-misja-miedzynarodowej.html> [dostęp: 3.06.2019].

⁴⁰ *Rede des Bundesministers des Auswärtigen, Heiko Maas, beim Arria-Treffen zum Schutz von humanitärem und medizinischen Personal*, 1.04.2019, „Bulletin”, nr 43-3.

⁴¹ *Krise in Venezuela – Maas will Maduro weiter Druck machen*, 7.03.2019, <https://www.zdf.de/nachrichten/heute/venezuela-maas-unterstuetzt-kriener-nach-begleitung-von-guido-100.html> [dostęp: 9.04.2019].

⁴² P. Wroński, *Po wizycie Heiko Maasa w Warszawie. Prezydent Duda się cieszy, bo Niemcy nas chwala*, „Gazeta Wyborcza”, 16.03.2018.

⁴³ B.T. Wieliński, *Szef niemieckiej dyplomacji dla „Wyborczej”: Wartości Europy nie są do negocjacji*, „Gazeta Wyborcza”, 20.08.2018.

praworządności⁴⁴. Zarówno Maas, jak i minister finansów Olaf Scholz oraz eurodeputowani Manfred Weber (Europejska Frakcja Ludowa), Udo Bullmann (Postępowy Sojusz Socjalistów i Demokratów) opowiadali się w Parlamencie Europejskim za zwiększeniem kwot w wieloletnich ramach finansowych na lata 2021–2027. Było to poparcie dla Planu Günthera Oettingera, komisarza ds. budżetu i zasobów ludzkich. Propozycje niemieckie, by uzależnić podział środków dla beneficjentów z państw Unii Europejskiej od przestrzegania zasady praworządności, wzbudzały kontrowersje wśród części polskich polityków, m.in. Konrada Szymańskiego⁴⁵.

Podsumowanie

Rok działań Heiko Maasa na stanowisku ministra spraw zagranicznych pozwala na określenie priorytetów oraz głównych trudności w jego pracy jako polityka. Nowi wygrani w rywalizacji gospodarczej, tj. Chiny, oraz niestabilność na obrzeżach Unii Europejskiej motywują Maasa do poszukiwania wiarygodnych partnerów i działań, w których respektowane są międzynarodowe normy, porozumienia i instytucje. Maas krytykuje styl działania prezydentów Trumpa, Putina, czy Erdoğan. Podkreśla potrzebę działań demokratycznych, jednocześnie optuje za silnym Paktem Północnoatlantyckim oraz zwartą Unią Europejską, dążąc do minimalizowania stanu niepewności w architekturze bezpieczeństwa międzynarodowego.

Tabela 2. Podróże państwowe ministra spraw zagranicznych Heiko Maasa marzec 2018 – marzec 2019

Data	Cel	Agenda
14.03.2018	Paryż	Przyjaźń i partnerstwo francusko-niemieckie, współpraca w UE
15.03.2018	Warszawa	Partnerstwo i szczególne relacje z Polską; 100 lat polskiej niepodległości
23.03.2018	Włochy	Deklaracja woli współpracy z Włochami, gdzie 4 marca zostały przeprowadzone wybory parlamentarne. Spotkanie z ministrem spraw zagranicznych Angelino Alfano
25–26.03.2018	Bliski Wschód	Historyczna odpowiedzialność Niemiec; Siedemdziesięciolecie powstania Izraela. Spotkanie z prezydentem Reuvenem Rivlinem, premierem Benjamin Netanyahu. Rozmowy z Mahmoudem Abbasem w Palestynie.
27.03.2018	Nowy Jork	Niemcy prezentowały swoją kandydaturę do członkostwa niestałego w RB ONZ w latach 2019–2020 deklarując prowadzenie aktywnej i odpowiedzialnej polityki międzynarodowej

⁴⁴ Idem, *W stosunkach polsko-niemieckich cofnęliśmy się do punktu wyjścia. Pokazuje to wizyta szefa MSZ Heiko Maasa w Auschwitz, „Gazeta Wyborcza”, 20.08.2018.*

⁴⁵ *Gemeinsame Erklärung von Olaf Scholz und Heiko Maas zum Kommissionsorschlag für den Mehrjährigen Finanzrahmen*, 2.05.2018, https://www.bundesfinanzministerium.de/Content/DE/Standardartikel/Themen/Europa/EU_auf_einen_Blick/EU_Haushalt/2018-05-02-Gemeinsame-Erklärung-Scholz-Maas.html [dostęp: 3.04.2019]; G. Oettinger, *EU-Staaten kündigen Widerstand gegen Haushaltsplan an*, „Die Zeit”, 3.05.2018.

Multilateralizm i partnerstwo strategiczne w dyplomacji Heiko Maasa...

Data	Cel	Agenda
4.04.2018	Amman (Jordania)	Deklaracja wsparcia dla Jordanii, która ucierpiała z powodu wojny w Syrii; Deklaracja walki z Państwem Islamskim; spotkanie z niemieckimi żołnierzami stacjonującymi w Al-Azrak
12.04.2018	Irlandia	Deklaracja pogłębiania partnerstwa z Irlandią
12.04.2018	Wielka Brytania	Deklaracja umacniania strategicznego partnerstwa pomimo Brexitu (w ramach zachodniej wspólnoty wartości)
13.04.2018	Bruksela	Robocze spotkanie z ministrem spraw zagranicznych Belgii Didierem Reyndersem w sprawie przyszłości UE oraz spotkanie z przedstawicielami unijnych instytucji – przewodniczącym Komisji Europejskiej Jean-Claudem Junckerem, wiceprezydentem Komisji Europejskiej Fransem Timmermansem oraz z Federicą Mogherini
23.04.2018	Nowy Jork	Niemcy rywalizowały o miejsce wśród niestałych członków RB ONZ
2–3.05.2018	Etiopia i Tanzania	Spotkanie w Addis Abebie z przedstawicielami Unii Afrykańskiej; Deklaracja wsparcia w zakresie przestrzegania praw człowieka
10.05.2018	Rosja	Rozmowy dotyczące sytuacji w Syrii i na Ukrainie
11.05.2018	Palanga (Litwa)	Spotkanie z ministrami spraw zagranicznych państw Litwy (Linas Linkevičius), Łotwy (Edgars Rinkēvičs) i Estonii (Sven Mikser). Deklaracja wspólnych działań w ramach polityki wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa oraz w celu strzeżenia zewnętrznych granic UE
22.05.2018	Waszyngton	Spotkanie z sekretarzem stanu Mikem Pompeo oraz innymi politykami. Dyskusje między USA i UE w sprawie zerwania przez administrację Trumpa porozumienia nuklearnego z Iranem
25.05.2018	Finlandia	Pierwsza wizyta w północnej Europie po objęciu urzędu ministra spraw zagranicznych. Spotkanie z prezydentem Sauli Niinistö; deklaracja kontynuacji współpracy
31.05.2018	Kijów i Donbas	Rozmowy z ministrem spraw zagranicznych Pawłem Klimkinem, prezydentem Petro Poroszenko oraz przedstawicielami OBWE
8.06.2018	Nowy Jork	Wybór Niemiec na niestałego członka RB ONZ w latach 2019–2020
24–25.07.2018	Japonia	Wspólne oświadczenie ministrów spraw zagranicznych: Taro Kono i Heiko Maasa z 25.08.2018 r. w sprawie kontynuowania współpracy; Poparcie dla porozumienia gospodarczego i dotyczącego strategicznego partnerstwa między Japonią a UE, które zostało podpisane 17.07.2018 r.
26.07.2018	Korea Południowa	Spotkanie z ministrem spraw zagranicznych Kang Kyung-wha; Wizyta w strefie zdemilitaryzowanej w obszarze granicy z Koreą Płn.; Niemcy zadeklarowały wsparcie dla rokowań w sprawie denuklearyzacji Korei Płn. oraz rozwoju współpracy z Koreą Płd.
20.08.2018	Oświęcim	Złożenie kwiatów w byłym nazistowskim obozie koncentracyjnym i zagłady; Rozmowy robocze z ministrem spraw zagranicznych Jackiem Czaputowiczem dotyczące współpracy polsko-niemieckiej
27.08.2018	Rumunia	Rozmowy z prezydentem Klausem Johannisem i ministrem spraw zagranicznych Teodorem Meleşcanu na temat intensyfikacji współpracy; Niemcy zadeklarowały, że będą wspierać Rumunię w przygotowaniach do sprawowania w pierwszej połowie 2019 r. prezydenturę w UE

Aleksandra Kruk

Data	Cel	Agenda
5.09.2018	Turcja	Spotkanie z ministrem spraw zagranicznych Mevlütem Çavuşoğlu, przewodniczącym Wielkiego Zgromadzenia Narodowego Turcji Binalim Yıldırımem i prezydentem Recepem Tayyipem Erdoğanem. Maas zwrócił uwagę na potrzebę poprawy relacji z Turcją
17–18.09.2018	Bukareszt	Uczestnictwo w Bukareszcie w szczycie państw inicjatywy Trójmorza
18.09.2018	Skopje	Rozmowy dotyczące zbliżającego się referendum w sprawie nazwy państwa, akcesji Macedonii do UE i NATO
19.09.2018	Tirana	Rozmowy dotyczące wstąpienia Albanii do UE
20.09.2018	Ateny	Rozmowy dotyczące reform w Grecji w związku z następstwami kryzysu gospodarczo-finansowego
24.09.2018	Nowy Jork	Przemówienie podczas dorocznej sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ; optowanie za multilateralizmem i polityką sojuszy oraz przestrzeganie prawa międzynarodowego
2.10.2018	Waszyngton	Otwarcie Roku Niemieckiego w USA pod hasłem „Wspaniałe Razem”; Rozmowy polityczne dotyczące Iranu i Syrii z sekretarzem stanu Mikem Pompeo i doradcą prezydenta Johnem Boltonem
16.10.2018	Francja	Pogłębienie współpracy dwustronnej oraz wielostronnej; budowanie „wspólnej i silnej Europy”; uczestniczenie w dialogu obywatelskim na Uniwersytecie w Poitiers oraz meczu między niemiecką i francuska drużyną
2.11.2018	Warszawa	Konsultacje rządowe dotyczące współpracy w ramach Trójkąta Weimarskiego, UE, ONZ. Poparcie dla stałej współpracy strukturalnej (PESCO)
12–13.11.2018	Chiny	Umacnianie zapoczątkowanego w 2004 r. partnerstwa strategicznego między Niemcami i Chinami. Spotkanie z wiceprezydentem Wang Qishan, ministrem spraw zagranicznych Wang Yi i zastępcą premiera Liu He
25.11.2018	Hiszpania	Wyzwania współpracy, m.in. kryzys migracyjny
6.12.2018	Mediolan	Konferencja OBWE dotyczyła aktualnych wyzwań międzynarodowych, m.in. wydarzeń na Morzu Azowskim, sporu o traktat INF. Spotkanie się z ministrem spraw zagranicznych Rosji Siergiejem Ławrowem i ministrem spraw zagranicznych Ukrainy Pawłem Klimkinem
7.12.2018	Portugalia	Rozmowy dotyczące współpracy i przygotowania do prezydencji w UE, którą po Niemczech przejmą Portugalia i Słowenia
16.12.2018	Kuwejt	Rozmowy z ministrem spraw zagranicznych Sabah al-Khaled al-Hamad al-Sabah i emirem Sabahem IV al-Ahmad al-Dżabir as-Sabah nt. polityki Kuwejtu w regionie, m.in. dotyczącej Jemenu, Syrii, Iraku
17.12.2018	Bagdad, Irbil	Rozmowy w Iraku z prezydentem Barhamem Salihem, premierem Adilem Abdulem Mahdim, ministrem spraw zagranicznych Alim Al-Hakim. Wizyta w Irbilu w prowincji Kurdystanu u premiera Neczerwana Idrisa Barzaniego. Maas zaoferował Irakowi pomoc humanitarną i wsparcie w walce z Państwem Islamskim

Data	Cel	Agenda
8.01.2019	Irlandia	Rozmowy z ministrem spraw zagranicznych Irlandii Simonem Coveney nt. polityki europejskiej, głównie Brexitu. Spotkanie z ambasadorami i konsulami generalnymi w Irlandii
15.01.2019	Strasburg	Spotkanie Rady Europy. Maas opowiedział się za dalszą obecnością Rosji w Radzie Europy
18.01.2019	Moskwa, Kijów	Rozmowy z ministrem spraw zagranicznych Siergiejem Ławrowem w Moskwie dotyczące traktatu INF oraz konfliktu w Syrii i na Ukrainie oraz problemów związanych z członkostwem Rosji w Radzie Europy. W Kijowie rozmowy z ministrem spraw zagranicznych Pawłem Klimkinem nt. bezpieczeństwa oraz reform
23–24.01.2019	Nowy Jork, Waszyngton	W Waszyngtonie Maas prowadził rozmowy dotyczące polityki bezpieczeństwa, w tym kontroli zbrojeń. W Nowym Jorku, podczas spotkania RB ONZ Maas zwrócił uwagę na najważniejsze wyzwania, np. zmiany klimatyczne, przemoc wobec kobiet
25–26.02.2019	Sierra Leone i Burkina Faso	Deklaracja wsparcia w działaniach stabilizacyjnych i zapobieganiu kryzysom
27.02.2019	Mali	Zaangażowanie niemieckich żołnierzy i policjantów w misjach ONZ (MINUSMA) i UE (EUCAP Sahel Mali), EUTM (Mali)
10.03.2019	Afganistan	Obecność 1300 niemieckich żołnierzy na misji w Afganistanie; wsparcie reform
12.03.2019	Islamabad (Pakistan)	Proces pokojowy między Afganistanem i Pakistanem
19.03.2019	Helsinki	Spotkanie N3 (Finlandia, Szwecja, Dania) + Niemcy
29.03.2019	Nowy Jork	Misje pokojowe ONZ, zapobieganie kryzysom oraz <i>Peacebuilding</i> jako kluczowe tematy działań Niemiec w Radzie Bezpieczeństwa ONZ

Źródło: *Reisen des Außenministers*, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aamt/bm-reisen/-/610390> [dostęp: 5.04.2019].

Bibliografia

- Albright M., *Faszyzm. Ostrzeżenie*, Warszawa 2018.
- Außenminister Heiko Maas: „Augenbrauen hochziehen reicht nicht”*, 27.09.2018, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/maas-zeit-interview/2141376> [dostęp: 8.04.2019].
- „Balancierte Partnerschaft”: *Maas plädiert für neue Amerika-Strategie*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 22.08.2018.
- Brössler D., Wetzel H., *Maas: „Wir beabsichtigen, unser Wort zu halten”*, „Süddeutsche Zeitung”, 3.04.2019.
- Chinas „Neue Seidenstraße”. Maas warnt vor „bitterem Beigeschmack”*, 24.03.2019, <https://www.tagesschau.de/inland/maas-china-italien-seidenstrasse-101.html> [dostęp: 8.04.2019].
- Deutsch-türkische Beziehungen Maas verteidigt Erdoğan-Besuch*, 16.09.2018, <https://www.tagesschau.de/inland/maas-erdogan-deutschland-besuch-101.html> [dostęp: 8.04.2019].

- „Den europäischen Pfeiler des transatlantischen Bündnisses stärken“, 12.01.2019, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/maas-spiegel/2176602> [dostęp: 8.04.2019].
- Eine Welt ohne Regeln ist eine schlechte Welt*, 16.02.2019, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/maas-rnd-muenchener-sicherheitskonferenz/2190120> [dostęp: 8.04.2019].
- Enhanced Forward Presence*, <https://lc.nato.int/operations/enhanced-forward-presence-efp> [dostęp: 8.04.2019].
- Erdoğan will Wahlkampf im Ausland machen – Maas bekräftigt Verbot* Veröffentlicht, 22.04.2018, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article175701949/Tuerkei-Erdoğan-will-Wahlkampf-im-Ausland-machen-Maas-bekraeftigt-Verbot.html> [dostęp: 8.04.2018].
- Ernst A., *Deutschlands Multilateralismus hat auch eine militärische Seite: Sie ist teuer und heisst Nato*, „Neue Züricher Zeitung“, 3.04.2019.
- Fischer S., Weiland S., *Außenminister Maas über die USA „Unsere Partnerschaft besteht aus mehr als 280 Zeichen bei Twitter“*, „Spiegel Online“, 3.10.2018, <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/heiko-maas-zu-donald-trump-partnerschaft-besteht-aus-mehr-als-280-zeichen-a-1231097.html> [dostęp: 7.04.2019].
- Gabriel S., *Zeitenwende in der Weltpolitik. Mehr Verantwortung in ungewissen Zeiten*, Freiburg im Breisgau 2018.
- Gemeinsame Erklärung von Olaf Scholz und Heiko Maas zum Kommissionsvorschlag für den Mehrjährigen Finanzrahmen*, 2.05.2018, https://www.bundesfinanzministerium.de/Content/DE/Standardartikel/Themen/Europa/EU_auf_einen_Blick/EU_Haushalt/2018-05-02-Gemeinsame-Erklärung-Scholz-Maas.html [dostęp: 3.04.2019].
- Grzebyk P., *Pierwsza misja Międzynarodowej (Humanitarnej) Komisji ds. Ustalania Faktów*, Blog Przeglądu Prawa Międzynarodowego, 3.06.2017, <https://przegladpm.blogspot.com/2017/06/pierwsza-misja-miedzynarodowej.html> [dostęp: 3.06.2019].
- Habeck R., *Wer wagt, beginnt. Die Politik und ich*, Köln 2018.
- Hanisch M., *On German Foreign and Security Policy – Determinants of German military engagement in Africa since 2011*, Berlin 2015.
- Ischinger W., *Welt in Gefahr. Deutschland und Europa in unseren Zeiten*, Berlin 2018.
- Karádi M.Z., *Polityka Niemiec wobec KBWE/OBWE*, [w:] *Kultura bezpieczeństwa narodowego w Polsce i w Niemczech*, red. K. Malinowski, Poznań 2003.
- Krise in Venezuela – Maas will Maduro weiter Druck machen*, 7.03.2019, <https://www.zdf.de/nachrichten/heute/venezuela-maas-unterstuetzt-kriener-nach-begleitung-von-guaido-100.html> [dostęp: 9.04.2019].
- Lau J., *Der kalte Krieg taut auf*, „Die Zeit“, 6.02.2019.
- Longhurst K., *Niemiecka kultura strategiczna*, [w:] *Kultura bezpieczeństwa narodowego w Polsce i w Niemczech*, red. K. Malinowski, Poznań 2003.
- Luther C., *Zwe Ideen von Stärke*, „Die Zeit“, 18.02.2017.
- Maas H., *Gastkommentar. Wir lassen nicht zu, dass die USA über unsere Köpfe hinweg handeln*, „Handelsblatt“, 21.08.2018.
- Maas H., *Geleitwort zur Jubiläumsausgabe*, „Zeitschrift für Aussen- und Sicherheitspolitik“ 2018, Nr. 11.
- Maas treibt „Allianz der Multilateralisten“ voran*, „Süddeutsche Zeitung“, 25.07.2018.
- Multilateralism*, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/internationale-organisationen/uno/maas-together-first/2140064> [dostęp: 5.04.2019].
- Malinowski K., *Kultura niemieckiej polityki bezpieczeństwa 1990–2005*, Poznań 2009.
- Menzel U., *Wohin treibt die Welt?*, „Aus Politik und Zeitgeschichte“ 2016, nr 43–45.

Multilateralizm i partnerstwo strategiczne w dyplomacji Heiko Maasa...

- Oettinger G., *EU-Staaten kündigen Widerstand gegen Haushaltsplan an*, „Die Zeit”, 3.05.2018.
- Proclamations Presidential Proclamation on German-American Day*, 5.10.2018, <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/presidential-proclamation-german-american-day-2018> [dostęp: 7.04.2019].
- Rede des Bundesministers des Auswärtigen, Heiko Maas, bei der Sitzung des VN-Sicherheitsrats zur Zukunft des Nichtverbreitungsvertrags*, 2.04.2019, „Bulletin”, nr 43-4.
- Rede des Bundesministers des Auswärtigen, Heiko Maas, beim Arria-Treffen zum Schutz von humanitärem und medizinischen Personal*, 1.04.2019, „Bulletin”, nr 43-3.
- Rede des Bundesministers des Auswärtigen, Heiko Maas, beim Briefing des VN-Sicherheitsrats zur Bewahrung des humanitären Raums*, 1.04.2019, „Bulletin”, nr 43-1.
- Rede des Bundesministers des Auswärtigen, Heiko Maas, beim Essen des American Council on Germany (ACG) zum Thema „Germany, Europe and the United States: A strategic partnership facing new challenges?”*, 1.04.2019, „Bulletin”, nr 43-2.
- Rede des Bundesministers des Auswärtigen, Heiko Maas, beim Peacekeeping-Ministerial „Training und Kapazitätsaufbau”*, 29.03.2019, „Bulletin”, nr 42-5.
- Rede von Außenminister Heiko Maas bei der 55. Münchner Sicherheitskonferenz*, 15.02.2019, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/ausssenminister-maas-muenchner-sicherheitskonferenz/2190246> [dostęp: 4.04.2019].
- Schabert T., *Wie Weltgeschichte gemacht wird. Frankreich und die Deutsche Einheit*, Stuttgart 2002.
- Schult Ch., *Vereinte Nationen Außenminister Maas versucht, eine Anti-Trump-Allianz zu schmieden*, 29.09.2018, „Spiegel Online”, <http://www.spiegel.de/politik/ausland/heiko-maas-schafft-bei-der-uno-in-new-york-neue-allianz-a-1230767.html> [dostęp: 7.04.2019].
- Singhofen S.C., *Strategische Partnerschaft oder neue Konfrontation? Die Zukunft der deutsch-russischen Beziehungen*, „Publikation Konrad Adenauer Stiftung” 2006, Nr. 159.
- Snyder T., *Droga do niewolności. Rosja – Europa – Ameryka*, Kraków 2019.
- Steinmeier F.-W., *Flugschreiber. Notizen aus der Außenpolitik in Krisenzeiten*, Berlin 2016.
- Transatlantische Beziehungen Maas plädiert für neue USA-Strategie*, „Der Spiegel”, 22.08.2018.
- Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec z dnia 23 maja 1949 r. w tłumaczeniu B. Banaśzaka i A. Malickiej, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/niemcy2011.html> [dostęp: 8.04.2019].
- Wieliński B.T., *Niemcy szykują strategię na USA. Po Trumpie też nie będzie lekko*, „Gazeta Wyborcza”, 24.08.2018.
- Wieliński B.T., *Szef niemieckiej dyplomacji dla „Wyborczej”: Wartości Europy nie są do negocjacji*, „Gazeta Wyborcza”, 20.08.2018.
- Wieliński B.T., *W stosunkach polsko-niemieckich cofnęliśmy się do punktu wyjścia. Pokazuje to wizyta szefa MSZ Heiko Maasa w Auschwitz*, „Gazeta Wyborcza”, 20.08.2018.
- Winkler H.A., *Zerbricht der Westen? Über der gegenwärtigen Krise in Europa und Amerika*, München 2017.
- „Wir werden die Amerikaner weiter brauchen”*, „Saarbrücker Zeitung”, 8.11.2018.
- Wroński P., *Po wizycie Heiko Maasa w Warszawie. Prezydent Duda się cieszy, bo Niemcy nas chwala*, „Gazeta Wyborcza”, 16.03.2018.

*Multilateralizm i partnerstwo strategiczne
w dyplomacji Heiko Maasa (marzec 2018 – marzec 2019)*
Streszczenie

Celem artykułu jest analiza działalności Heiko Maasa w pierwszym roku sprawowania urzędu ministra spraw zagranicznych Niemiec. Polityk prezentował się jako zwolennik multilateralizmu (z określonymi normami, porozumieniami i instytucjami) oraz partnerstwa strategicznego w polityce międzynarodowej. Promował koncept budowania „sojuszu multilateralistów”, charakteryzując tę inicjatywę jako otwartą dla państw przestrzegających zasad demokratycznych i gotowych na współpracę w polityce międzynarodowej.

Słowa kluczowe: Niemcy, Heiko Maas, multilateralizm, partnerstwo strategiczne, „sojusz multilateralistów”

*Multilateralism and Strategic Partnership in the Diplomacy
of Heiko Maas (March 2018-March 2019)*
Abstract

The aim of the article is to analyze the activities of Heiko Maas in the first year of office of the German Foreign Minister. The politician presented himself as a supporter of multilateralism (with specific norms, agreements and institutions) and strategic partnership in international politics. He promoted the concept of building an „Alliance for Multilateralism”, characterizing this initiative as being open to states adhering to democratic principles and ready to cooperate in international politics.

Key words: Germany, Heiko Maas, multilateralism, strategic partnership, „Alliance for Multilateralism”

*Multilateralismus und strategische Partnerschaft
in der Diplomatie von Heiko Maas (März 2018-März 2019)*
Kurzfassung

Das Ziel des Beitrags ist es, die Aktivität von Heiko Maas im ersten Jahr seines Amtes als Bundesminister des Auswärtigen darzustellen. Dieser Politiker hat sich als Anhänger des Multilateralismus (mit bestimmten Normen, Abkommen und Institutionen) und strategischer Partnerschaft in der internationalen Politik präsentiert. Er hat ein Konzept von Schaffung der „Allianz für den Multilateralismus” befördert, diese Initiative charakterisierend als offene auf die Länder, die die Demokratie befolgen und bereit zur Zusammenarbeit in der internationalen Politik sind.

Schlüsselwörter: Deutschland, Heiko Maas, Multilateralismus, strategische Partnerschaft, „Allianz für den Multilateralismus”

*Мультилатерализм и стратегическое партнерство
в дипломатии Хайко Маас (март 2018 – март 2019)*
Резюме

В статье проведен анализ деятельности Хайко Мааса в первом году его работы на посту министра иностранных дел Германии. Политик показал, что он является приверженцем политического курса мультилатерализма (с определенными

Multilateralizm i partnerstwo strategiczne w dyplomacji Heiko Maasa...

нормами, соглашениями и институтами) и стратегического партнерства в международной политике. Хайко Мааса был сторонником концепции создания «альянса мультилатералистов», характеризуя эту инициативу, как открытую для государств, придерживающихся демократических принципов и готовых к сотрудничеству на международной арене.

Ключевые слова: Германия, Хайко Маас, мультилатерализм, стратегическое партнерство, «альянс мультилатералистов»

Tomasz Morozowski

ORCID 0000-0001-6017-7949

Instytut Zachodni im. Zygmunta Wojciechowskiego

Strategiczni partnerzy czy systemowi konkurenci? Ewolucja polityki Niemiec wobec Chin

Wprowadzenie

Zawarte w 2004 r. partnerstwo strategiczne Republiki Federalnej Niemiec z Chińską Republiką Ludową znacząco ewoluowało na przestrzeni 15 lat. Wraz z ewolucją instytucjonalnej współpracy bilateralnej zmienia się także nastawienie władz i elit politycznych, naukowych i gospodarczych w RFN wobec Chin. Zmianę tą symbolizowało uznanie ChRL za „systemowego konkurenta” przez Federalny Związek Niemieckiego Przemysłu (*Bundesverband der Deutschen Industrie*, BDI) w styczniu 2019 r. Strona niemiecka skonstatowała fiasko modelu „zmiany przez zbliżenie” w odniesieniu do Chin i konieczność zrewidowania podejścia wobec nowej chińskiej polityki zagranicznej pod przywództwem Xi Jinpinga oraz rosnącej roli tego państwa na arenie globalnej i związanych z tą rolą problemów, jakie pojawiają się w relacji Niemiec i Unii Europejskiej z ChRL.

W artykule został poddany analizie proces ewolucji polityki niemieckiej wobec Chin od początku XXI w. a zwłaszcza w latach 2016–2019. To właśnie w tym przedziale czasowym można było odnotować zwiększoną dynamikę zmian w nastawieniu elit politycznych i gospodarczych RFN wobec nowych tendencji w chińskiej polityce zagranicznej. Artykuł składa się z wprowadzenia, trzech części merytorycznych oraz podsumowania. Przedmiotem pierwszej, wprowadzającej części są główne tendencje w polityce RFN wobec Chin od początku XXI wieku; w części drugiej przybliżono

model „zmiany przez zbliżenie” i wyjaśniono jego zastosowanie w odniesieniu do Chin; część trzecia zawiera opis procesu ewolucji współczesnej polityki RFN wobec Chin, koncentrując się przy tym na kwestiach: inwestycji chińskich w Niemczech i reakcji RFN; działań na poziomie UE; zmian w postrzeganiu Chin w Niemczech w warstwie dyskursu oraz w formie zapisów w oficjalnych dokumentach podmiotów politycznych i gospodarczych.

Celem artykułu jest odpowiedź na pytania: jak zmieniała się niemiecka polityka wobec Chin? Jak na ten proces wpłynęło fiasko modelu „zmiany przez zbliżenie” w odniesieniu do ChRL? Jakie były decydujące problemy w relacji niemiecko-chińskiej i w jaki sposób ukształtowały one politykę Berlina? Czy Chiny są dla Niemiec nadal strategicznym partnerem, czy już systemowym konkurentem?

Proces badawczy został przeprowadzony w formie analizy przypadku (*case study*) – polityki Niemiec wobec Chin. Jako metodę badawczą zastosowano śledzenie procesu (*process tracing*) – jedną z jakościowych metod badawczych upowszechnioną w angielskojęzycznej literaturze przez Andrew L. George’a i Alexandra Bennetta¹. Jej istotą jest otwarcie „czarnej skrzynki przyczynowości”², czyli nie tylko badanie zależności i korelacji pomiędzy zjawiskami, ale też wyjaśnianie, w jaki sposób przyczyna łączy się ze skutkiem. Celem zastosowania metody *process tracing* w badaniach jest wyjaśnienie, jak przebiegał analizowany proces i w jaki sposób doprowadził on do określonego rezultatu (poznanie „mikrofundamentów” procesu i przyjrzenie się jego pośrednim etapom³). Analiza procesów, następstw wydarzeń i punktów zwrotnych w badanym przypadku – zgodnie z definicją Andrew Bennetta i Jeffrey’a T. Checkela – pozwala sformułować lub testować hipotezy dotyczące mechanizmów przyczynowych, które mogłyby wyjaśnić ów przypadek⁴. Śledzenie procesu przejawia się zatem w dwóch wariantach: dedukcyjnym, pozwalającym testować hipotezy wywiedzione z rozwiniętych teorii; oraz indukcyjnym, umożliwiającym budowanie nowych hipotez na temat przebiegu obserwowanych związków przyczynowych⁵.

Metoda śledzenia procesu pozwoliła z jednej strony zweryfikować postawioną hipotezę zaistnienia zmiany jakościowej w polityce RFN wobec Chin; z drugiej zaś stworzyła możliwość zbudowania nowych hipotez na temat ewolucji tej polityki, np. wyjaśniających przyczyny zaobserwowanych modyfikacji i przebieg samego procesu zmian.

Badania zostały przeprowadzone zgodnie ze schematem charakterystycznym dla metody *process tracing*, według którego należy określić proces przyczynowo-skutkowy, prowadzący od zmiennej niezależnej do zmiennej zależnej⁶. W schemacie

¹ A.L. George, A. Bennett, *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*, Cambridge, Massachusetts–London 2005.

² D. Beach, *Analyzing foreign policy*, Basingstoke 2012, s. 70 i 230.

³ K. Ławniczak, *Process tracing. Śledzenie mechanizmów przyczynowych*, [w:] *Metody jakościowe i ilościowe w badaniu organizacji i działania Unii Europejskiej*, red. K. Ławniczak, Warszawa 2013, s. 73.

⁴ A. Bennett, J.T. Checkel, *Process Tracing: From Philosophical Roots to Best Practices*, „Simons Papers in Security and Development” 2012, No. 21, s. 10.

⁵ A.L. George, A. Bennett, *op. cit.*, s. 207.

⁶ *Ibidem*, s. 206.

badawczym stworzonym na potrzeby niniejszego artykułu za zmienną zależną przyjęto ewolucję charakteru polityki niemieckiej wobec Chin w formie działań podejmowanych przez władze, zmieniających się tendencji w dyskursie elit politycznych, naukowych i gospodarczych. Za zmienną niezależną przyjęto fiasko modelu „zmiany przez zbliżenie”, który zakładał zainicjowanie w Chinach procesu przemian systemu społeczno-politycznego i zbliżenie go do modelu europejskiego/zachodniego jako następstwo pogłębienia europejsko-chińskiej współpracy gospodarczej.

Główne tendencje w polityce RFN wobec Chin od początku XXI wieku

Od początku XXI wieku Chiny stawały się przedmiotem ożywionego, zainteresowania w Niemczech. Wiek ten został nawet przez Wolfganga Hirna nazwany „chińskim studium”⁷. Docenienie znaczenia regionu Azji-Pacyfiku dla niemieckiej polityki zagranicznej, przede wszystkim w wymiarze gospodarczym, miało miejsce wcześniej, w „koncepcji azjatyckiej” (*Asien-Konzept*) rządu Helmuta Kohla w 1993 r. Głównym punktem była wówczas integracja niemieckich przedsiębiorstw w obszarze gospodarczym Azji-Pacyfiku, w tym na rynku chińskim, oraz wzmocnienie gospodarczych kontaktów Niemiec z państwami regionu⁸.

Politykę tą kontynuował Gerhard Schröder, którego rząd przygotował w 2002 r. nowy *Asien-Konzept*, rozwijający dokument z 1993 r. o nowe obszary poza gospodarką, m.in. bezpieczeństwo, zwalczanie terroryzmu, zrównoważony rozwój, promowanie praw człowieka i demokracji (np. poprzez platformy dialogu: o praworządności i o prawach człowieka)⁹. Wyznacznikiem polityki Schrödera wobec Chin było traktowanie tego państwa jako równorzędnego partnera i prowadzenie z nim uczciwego dialogu opartego na zaufaniu. Te działania były według kanclerza ukierunkowane na integrowanie Chin w międzynarodową wspólnotę państw oraz na umożliwienie przyjęcia się w ChRL standardów państwa prawa, wolności oraz standardów demokratycznych¹⁰. W praktyce równorzędne traktowanie Chin oznaczało politykę „cichych dźwięków”¹¹ – miękkie podejście do kwestii praw człowieka i unikanie niewygodnych tematów podczas rozmów bilateralnych i na forum międzynarodowym; według Schrödera miały one być poruszane podczas zamkniętych spotkań w ramach platform dialogu o praworządności i o prawach człowieka, aby nie komplikowały rozwijania bilateralnych relacji i pogłębienia współpracy

⁷ W. Hirn, *Herausforderung China: Wie der chinesische Aufstieg unser Leben verändert*, Frankfurt am Main 2005, cyt. za: T. Heberer, A. Senz, *Die deutsche Chinapolitik*, [w:] *Deutsche Außenpolitik. Sicherheit, Wohlfahrt, Institutionen und Normen*, Hrsg. T. Jäger, A. Höse, K. Oppermann, Wiesbaden 2011, s. 673.

⁸ *Asien-Konzept der Bundesregierung. Unterrichtung durch die Bundesregierung*, Deutscher Bundestag 12. Wahlperiode, Drucksache 12/6151, 12.10.1993.

⁹ T. Heberer, A. Senz, *op. cit.*, s. 676–677.

¹⁰ G. Schröder, *Deutschland und China*, „Die Zeit”, 17.07.2008, cyt. za: <http://gerhard-schroeder.de/tag/asien> [dostęp: 16.04.2019].

¹¹ T. Heberer, A. Senz, *op. cit.*, s. 678.

gospodarczej. Polityka „cichych dźwięków” stanowiła cechę charakterystyczną działań polityków socjaldemokratycznych, kształtujących politykę zagraniczną RFN wobec Chin w kolejnych rządach federalnych, m.in. F.-W. Steinmeiera i S. Gabriela w roli ministrów spraw zagranicznych.

Emanacją pozytywnych relacji niemiecko-chińskich u początku XXI wieku było podpisanie w 2004 r. niemiecko-chińskiego partnerstwa strategicznego. Było ono potwierdzeniem chęci obu państw do konsekwentnej rozbudowy wzajemnych relacji na wszystkich polach: od polityki przez gospodarkę, społeczeństwo obywatelskie, po kulturę. Partnerstwo uzupełniono na przestrzeni lat o ponad 60 platform dialogu politycznego. Z punktu widzenia RFN partnerstwo strategiczne było uzasadnione nieodzownością współdziałania z Chinami wobec wyzwań globalnych.

W „strategii azjatyckiej” (*Asien-Strategie*) partii CDU/CSU z 2007 r. region azjatycki został uznany za „strategiczne wyzwanie i szansę dla Niemiec i Europy”. Założono, że Chiny stanowią „pytanie systemowe” dla Zachodu i oferują alternatywny model polityczny, niezgodny z modelem europejskim i interesem Niemiec i UE. Położono nacisk na to, aby wzrost Chin nie zdestabilizował regionu i postulowano wspieranie USA jako gwaranta bezpieczeństwa w Azji¹². W strategii podkreślono konieczność zachowania orientacji na wartości i prawa człowieka, co wywołało krytyczne komentarze strony chińskiej. Strategię azjatycką CDU/CSU negatywnie ocenił Schröder, uznając ją za zbyt odbiegającą od dotychczasowej polityki niemieckiej wobec Chin i za nacechowaną agresywną, antychińską retoryką. Jego zdaniem Niemcy nie wykorzystywały wystarczająco swoich możliwości aby współdziałać z Chinami na rzecz ich otwartości i modernizacji¹³.

Wprawdzie podczas pierwszej wizyty kanclerz Angeli Merkel w Pekinie w 2006 r. potwierdzono strategiczny charakter wzajemnych stosunków niemiecko-chińskich, jednak politycy chadecko-liberalnej koalicji rządzącej wówczas w RFN coraz częściej podkreślali swoje bardziej stanowcze podejście do kwestii praw człowieka i autonomii Tybetu w ramach jednych Chin¹⁴. Do ochłodzenia niemiecko-chińskich relacji przyczyniło się przyjęcie przez kanclerz Merkel wizyty duchowego przywódcy Tybetu Dalajlamy w Berlinie w 2008 r.

Znaczna poprawa stosunków niemiecko-chińskich nastąpiła w 2010 r. Jej podstawą było pogłębienie współpracy gospodarczej – wzrost eksportu niemieckich samochodów i maszyn do Chin oraz deklaracje strony chińskiej, że rynek europejski staje się jednym z najważniejszych dla chińskich inwestorów; a za podbudowę posłużyło przesunięcie na dalszy plan bardziej problematycznych kwestii. Jak mówiła kanclerz Merkel, relacje osiągnęły „całkowicie nowe poziomy”¹⁵; także minister spraw

¹² *Asien als strategische Herausforderung und Chance für Deutschland und Europa. Asienstrategie der CDU/CSU-Bundestagsfraktion. Beschluss vom 23. Oktober 2007*, https://www.cducusu.de/sites/default/files/asienstrategie_web.pdf [dostęp: 20.04.2019].

¹³ G. Schröder, *op. cit.*

¹⁴ E. Cziomer, *Polityka zagraniczna Niemiec w dobie nowych wyzwań globalizacji, bezpieczeństwa międzynarodowego oraz integracji europejskiej po 2005 roku*, Warszawa–Kraków 2010, s. 153.

¹⁵ *Pressekonferenz von Bundeskanzlerin Angela Merkel und Ministerpräsident Wen Jiabao in Peking*, 16.02.2010, <https://www.bundeskanzlerin.de/bkin-de/aktuelles/pressekonferenz-von-bundeskanzlerin-angela-merkel-und-ministerpraesident-wen-jiabao-in-pekings-842914> [dostęp: 18.04.2019].

zagranicznych Guido Westerwelle opowiedział się za intensyfikacją partnerstwa strategicznego z ChRL¹⁶.

Kolejne rządy RFN od początku XXI wieku kształtowały politykę wobec Chin z zachowaniem wspólnych, podstawowych linii i wyznaczników, takich jak: m.in. przekonanie, że budowa wzajemnej relacji powinna odbywać się ze strony Niemiec na bazie polityki jednych Chin (uznawanie Tybetu i Tajwanu za integralne części ChRL), konsekwentnie realizowanej od nawiązania stosunków dyplomatycznych w 1972 r. Ponadto w Niemczech w miarę wzrostu roli Chin na arenie międzynarodowej nasilało się przeświadczenie o tym, że tylko wraz z nimi możliwe jest skuteczne rozwiązywanie problemów globalnych i efektywne współkształtowanie globalnego zarządzania. Jednak polityka wobec Chin realizowana przez rządy Schrödera i Merkel różniła się przede wszystkim co do rozłożenia priorytetów pomiędzy współpracą gospodarczą, a naciskiem na ochronę praw człowieka i praworządności.

Niezależnie od partyjnego składu koalicji rządzącej, w interesie Niemiec leżała niewątpliwie integracja Chin w globalną wspólnotę państw jako odpowiedzialnego aktora, otwierającego się politycznie w kierunku zasad demokracji i państwa prawa i przeprowadzającego proces rozwojowy. Globalny porządek oparty na zasadach multilateralizmu, praworządności, demokracji i wolnego handlu stanowi najkorzystniejsze środowisko dla rozwoju niemieckiej gospodarki, dobrobytu i dla wzmocnienia pozycji RFN na arenie globalnej. Z punktu widzenia Niemiec korzystne jest wypełnianie przez Chiny roli nowej potęgi globalnej nastawionej na współpracę w budowie tego porządku, a nie na jego rewizję bądź kontestację.

„Zmiana przez zbliżenie”?

Działania kolejnych rządów RFN, opierały się na założeniu, że optaca się rozwijać i pogłębiać współpracę gospodarczą z ChRL nie tylko dla wymiernych korzyści ekonomicznych. Wartością dodaną miała być demokratyzacja i budowa państwa prawa w ChRL oraz, w konsekwencji, włączenie tego państwa do współpracy przy problemach globalnych jako odpowiedzialnego członka międzynarodowej wspólnoty.

Pojawił się jednak problem bezskuteczności modelu przyjętego przez Niemcy i szerzej, świat Zachodni¹⁷, w odpowiedzi na wzrost znaczenia Chin na arenie międzynarodowej. Zgodnie z założeniami modelu, w Chinach miała nastąpić „zmiana przez zbliżenie” (*Wandel durch Annäherung*¹⁸) – a konkretnie zainicjowanie w Chinach pro-

¹⁶ *Strategische Partnerschaft mit China intensivieren*, Auswärtiges Amt, 15.02.2010, <https://archiv.bundesregierung.de/archiv-de/dokumente/strategische-partnerschaft-mit-china-intensivieren-747596> [dostęp: 18.04.2019].

¹⁷ Podobne oczekiwania wobec współpracy z Chinami były także w Stanach Zjednoczonych.

¹⁸ Terminem *Wandel durch Annäherung*, po raz pierwszy użytym przez polityka SPD Egona Bahra w 1963 r., określono koncepcję polityczną stanowiącą centrum odprężeniowej polityki wschodniej RFN w erze W. Brandta. Polegała ona na zmiękczeniu stanowiska wobec NRD i zaakceptowaniu jej reżimu politycznego, co miało doprowadzić do ożywienia kontaktów oraz, w długoterminowej perspektywie, do przekształcenia lub nawet zmiany systemu politycznego Niemiec Wschodnich. W. Stenke, *Wandel durch Annäherung*, Deutschlandfunk, 15.07.2013, https://www.deutschlandfunk.de/wandel-durch-annaehuerung.871.de.html?dram:article_id=254006 [dostęp: 18.04.2019]. Zob. też:

cesu przemian systemu społeczno-politycznego i zbliżenie go do modelu zachodniego jako następstwo pogłębienia europejsko-chińskiej współpracy gospodarczej.

U podstaw takiego myślenia leżało błędne przekonanie, że wraz z zakończeniem zimnej wojny kombinacja demokracji i gospodarki rynkowej stała się wzorcowym modelem uniwersalnym w skali globalnej. Zgodnie ze schematem, utrzymujący się wzrost gospodarczy powinien uruchomić proces społecznej pluralizacji, w wyniku którego miało dojść do demokratyzacji struktur politycznych¹⁹. Realizacja tego schematu, choć pożądana z zachodniego punktu widzenia, w przypadku Chin nie doszła do skutku.

Na przestrzeni ostatnich pięciu lat, szczególnie w obliczu nowej chińskiej polityki zagranicznej, której twórcą jest przewodniczący ChRL Xi Jinping, stało się jasne, że model „zmiany przez zbliżenie” w odniesieniu do Chin nie przynosi oczekiwanych rezultatów. Chińscy przywódcy piątej generacji (przed wszystkim Xi Jinping i premier Li Keqiang) są kontynuatorami reform zainicjowanych pod koniec lat 70. XX wieku przez Denga Xiaopinga. Jego wizja „reform i otwarcia na świat”²⁰ stanowi fundament idei „chińskiego snu” i „wielkiego odrodzenia/renesansu narodu chińskiego” sformułowanych przez Xi Jinpinga w ramach strategii *Going Global* i planu, aby uczynić z Chin największą światową potęgę do 2050 r.²¹

Dynamiczny wzrost gospodarczy dał Chińczykom i ich przywódcom nowe poczucie pewności siebie i dumy narodowej oraz przekonanie, że Chiny powrócą na należne im miejsce jednej z wiodących sił na świecie. W projekcji władz Komunistycznej Partii Chin (KPCh) „Zachód traci monopol na realizację procesu globalizacji”, a przykład sukcesu modelu autorytarnego potwierdza chińską strategię budowania dobrobytu i stabilności bez konieczności liberalizacji politycznej²².

Chiny realizują dziś własny model społeczno-polityczny, zgodnie z „myślą Xi Jinpinga o socjalizmie z chińską specyfiką w nowej erze”, ogłoszoną i wpisaną do chińskiej konstytucji podczas XIX zjazdu KPCh²³. Na arenie wewnętrznej charakteryzuje się on koncentracją władzy w rękach partii i przewodniczącego Xi Jinpinga, zacieśnianiem kontroli rządu nad procesami społecznymi, ograniczaniem pluralizmu, wolności poglądów, praw człowieka i konkurencji politycznej. Model uzupełnia coraz bardziej asertywna, aktywna i samoświadoma polityka zagraniczna kształtowana równie intensywnie w środowisku regionalnym, jak i globalnym. Jej najważniejszym elementem jest Inicjatywa Pasa i Szlaku (*Belt and Road Initiative*,

---

E. Bahr, „Wandel durch Annäherung”. Rede in der Evangelischen Akademie Tutzing, 15.06.1963, https://www.1000dokumente.de/index.html?c=dokument_de&dokument=0091_bah&object=translation&l=de [dostęp: 18.04.2019].

¹⁹ E. Sandschneider, *Globale Rivalen. Chinas unheimlicher Aufstieg und die Ohnmacht des Westens*, München 2007, s. 22–23.

²⁰ W 2018 r. przypadła 40. rocznica otwarcia Chin na świat – pod koniec 1978 r. KPCh zdecydowała o wprowadzeniu reform gospodarczych Denga Xiaopinga, które rozpoczęły proces społecznej i politycznej zmiany w funkcjonowaniu państwa i doprowadziły do otwarcia rynku chińskiego na inwestorów zagranicznych.

²¹ M. Walkowski, *Chiński model rozwoju społeczno-gospodarczego i jego potencjalna adaptacja w Europie*, „Przegląd Strategiczny” 2017, nr 10, s. 337–338.

²² R. Kagan, *Powrót historii i koniec marzeń*, Poznań 2009. Cyt. za: M. Walkowski, *op. cit.*, s. 341–342.

²³ *Xi Jinping And His Era*, „China Daily”, 18.11.2017, http://www.chinadaily.com.cn/kindle/2017-11/18/content_34683261.htm [dostęp: 23.04.2019].

BRI), sztanदारowy projekt Xi Jinpinga zainicjowany w 2013 r., mający na celu rozbudowę połączeń infrastrukturalnych, transportowych i energetycznych w całej Europie w celu gospodarczego usieciowienia Chin z państwami leżącymi wzdłuż nowego Jedwabnego Szlaku.

Nowy charakter zagranicznej aktywności ChRL zmienił naturę relacji pomiędzy tym państwem a Europą. Głębokie powiązania gospodarcze tworzą silny fundament relacji, jednak brak oczekiwanego zbliżenia Chin do modelu zachodniego generuje wyzwania i poważne problemy wymagające dostosowania polityki lub wręcz diametralnej zmiany myślenia o Chinach na poziomie UE i w poszczególnych państwach członkowskich. Dotyczy to w znacznym stopniu Niemiec – najważniejszego partnera gospodarczego ChRL w Europie²⁴.

Fiasko modelu „zmiana przez zbliżenie”, a więc niespełnienie jego założeń w przypadku Chin, przyjęto w niniejszych badaniach jako zmienną niezależną. Przedmiotem dalszej analizy będzie proces przyczynowo skutkowy prowadzący od zmiennej niezależnej do zmiennej zależnej – a więc do ewolucji współczesnej niemieckiej polityki wobec Chin, będącej konsekwencją zmiany postrzegania ChRL i jej roli na arenie międzynarodowej.

„Systemowi konkurenci”?

Proces ewolucji współczesnej polityki RFN wobec Chin

Charakter niemieckiej polityki wobec ChRL ulega w ostatnich latach dynamicznym przemianom. Zdaniem Thomasa Heberera i Anji D. Senz, jeszcze w trakcie pierwszej dekady XXI wieku kontakty handlowe mogły być uznane za podstawowy interes niemieckiej polityki wobec Chin²⁵. Jak pisał Christoph von Marshall, w 2014 r. Niemcy przestały naiwnie opierać się na eksporcie w relacjach z Chinami – obok interesów gospodarczych zaczęły liczyć się w debatach także sprawy długoterminowe, np. dotyczące tworzenia zależności poprzez inwestycje w państwach europejskich, które utrudnią jednolitą europejską politykę wobec Chin²⁶. Ponadto, krótkoterminowy interes gospodarczy zaczął stać w sprzeczności z długoterminowym interesem ochrony liberalnego porządku i pozycji Niemiec w jego ramach.

²⁴ Obroty handlowe RFN z ChRL w 2016 r. osiągnęły rekordową wartość 169,9 mld euro. Chiny stały się najważniejszym partnerem handlowym Niemiec, wyprzedzając Francję i USA. W 2018 r. Chiny utrzymały pozycję najważniejszego partnera handlowego RFN – wartość niemieckiego eksportu do Chin wyniosła 93 mld euro, zaś wartość importu z Chin – 106 mld euro. Utrzymuje się stała nadwyżka Chin w handlu z RFN, która w 2018 r. wyniosła 13 mld euro. *Werte der Importe nach Deutschland aus ausgewählten Ländern von 2006 bis 2018 (in Milliarden Euro)*, Statistisches Bundesamt, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/152111/umfrage/import-nach-deutschland-aus-ausgewaehlten-laendern> [dostęp: 20.04.2019]; *Werte der Exporte aus Deutschland in ausgewählte Länder von 2000 bis 2018 (in Milliarden Euro)*, Statistisches Bundesamt, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/152105/umfrage/export-aus-deutschland-in-ausgewaehlten-laender-seit-2000> [dostęp: 20.04.2019].

²⁵ T. Heberer, A. Senz, *op. cit.*, s. 673.

²⁶ Ch. von Marschall, *Wir verstehen die Welt nicht mehr. Deutschlands Entfremdung von seinen Freunden*, Breisgau 2018, s. 138.

Współcześnie ChRL musi być uwzględniana jako jedna z sił sprawczych w procesie budowania i utrzymywania porządku globalnego. Zamiarem Pekinu jest bowiem taka zmiana tego porządku, aby bardziej odzwierciedlał chińskie preferencje, co według Hannsa W. Maulla sprawia, że Chiny są siłą rewizjonistyczną, ale nie rewolucyjną²⁷. Nie ulega jednak wątpliwości, że międzynarodowa pozycja Chin dynamicznie wzrasta. Według Joachima Betza, pod kątem polityki gospodarczej

Chiny przeszły przemianę z ostrego oponenta globalizacji i wspierających ją organizacji międzynarodowych do roli sumiennego członka tych organizacji i adwokata wolnej wymiany dóbr i kapitału, i są dziś gospodarczo bardziej otwarte niż większość państw rozwijających się²⁸.

Niemcy dostrzegają potencjał Chin w rozwiązywaniu globalnych wyzwań w zakresie: bezpieczeństwa międzynarodowego (proces stabilizowania sytuacji w Afganistanie i Pakistanie), nieprolifracji broni nuklearnej (rokowania w sprawie porozumienia atomowego z Iranem), czy polityki klimatycznej (podtrzymywanie porozumienia paryskiego). Jednak według Eberharda Sandschneidera, Chiny i Zachód to dziś „globalni rywale”²⁹, a ChRL stawia się w coraz większym stopniu w opozycji do modelu zachodniego, kierując się swoją siłą gospodarczą i pragmatyzmem oraz elastyczną polityką zagraniczną w zakresie: bezpieczeństwa, handlu, nowych technologii, projektów infrastrukturalnych, pozyskiwania zasobów, konkurencji w Afryce, Ameryce Płd. i Azji Centralnej. Występujące w stosunkach niemiecko-chińskich problemy na tych polach stały się katalizatorami procesu ewolucji współczesnej niemieckiej polityki wobec ChRL. Od 2015 r. proces zaostrenia niemieckiego podejścia w kształtowaniu relacji z Pekinem wyraźnie widoczny jest głównie na polu gospodarki: inwestycji i wymiany handlowej.

Inwestycje chińskie w Niemczech i reakcja RFN

Do 2014 r. aktywność chińskich inwestorów była w RFN postrzegana pozytywnie, jako szansa na pozyskiwanie źródła kapitału oraz rozbudowę sieci współpracy dla firm niemieckich. Partnerstwo z podmiotami z ChRL zapewnia w wielu przypadkach stabilność finansową niemożliwą do osiągnięcia bez ich udziału, często daje także szansę wejścia na rynek chiński. RFN stała się najważniejszym europejskim państwem docelowym chińskich inwestycji, zwłaszcza w przyszłościowych dziedzinach, wyszczególnionych w realizowanej przez Pekin strategii *Made in China 2025*, zgodnie z którą ChRL ma do 2025 r. stać się światowym liderem technologicznym, pionierem czwartej rewolucji przemysłowej.

²⁷ H.W. Maull, *Conclusions: The Rise and Decline of the Liberal International Order*, [w:] *The Rise and Decline of the Post-Cold War International Order*, ed. H. W Maull, Oxford 2018, s. 290–291.

²⁸ Dowodem na to może być fakt, że Chiny były już w 2012 r. stroną 266 międzypaństwowych umów i państwem członkowskim 130 organizacji międzynarodowych, w których odgrywały coraz bardziej konstruktywną rolę. J. Betz, *Neue regionale Führungsmächte und Dritte Welt*, [w:] *Macht, Führung und Regionale Ordnung. Theorien und Macht, Führung und Regionale Ordnung. Theorien und Forschungsperspektiven*, Hrsg. D. Flandes, D. Nabers, D. Nolte, „Weltregionen im Wandel”, Nr. 12, Baden-Baden 2012, s. 226.

²⁹ E. Sandschneider, *op. cit.*, s. 155–223.

Aktualnie na rynku niemieckim jest aktywnych ok. 900 firm z ChRL. W latach 2000–2017 zainwestowały one w RFN łącznie 20,6 mld euro. W 2017 r. po raz pierwszy zanotowano większą wartość inwestycji firm z ChRL w Niemczech niż w odwrotnym kierunku³⁰. Do zmiany w ocenie aktywności chińskich inwestorów w Niemczech przyczyniło się skoncentrowanie ich działalności na kluczowych dla rozwoju sektorach gospodarki, takich jak telekomunikacja, budowa robotów i maszyn, czy energetyka. Pojawiły się obawy o drenaż myśli technologicznej realizowany przez Chiny w formie przejęć firm niemieckich, co obniża konkurencyjność RFN w globalnym wyścigu na polu gospodarki 4.0. Strona niemiecka krytycznie postrzega fakt, że w strukturze inwestorów chińskich zaangażowanych w Niemczech znaczący udział (ok. 20–25%) mają przedsiębiorstwa w zróżnicowany sposób powiązane z administracją państwową ChRL³¹. Transakcje realizowane przez te podmioty we wrażliwych sektorach gospodarki są postrzegane jako zagrożenie dla niemieckiego interesu narodowego, a nawet dla bezpieczeństwa państwa.

Punktem zwrotnym, który wywołał falę krytycznych reakcji w RFN, stały się przejęcia firm KUKA (produkcja robotów) i KraussMaffei (budowa maszyn) przez chińskie przedsiębiorstwa Midea i ChemChina w 2016 r. W niemieckiej debacie publicznej pojawiły się liczne głosy postulujące wprowadzenie przez władze narzędzi ochrony wrażliwych gałęzi gospodarki przed przejęciami. Rząd federalny zajął wobec przejęcia firmy KUKA krytyczne stanowisko, nie podjął jednak działań w kierunku jej zablokowania. Zaostrzenie przepisów (np. Rozporządzenia AWV³² i obniżenie progu dopuszczalności sprawdzania przez rząd federalny transakcji przejęć do 10% przejmowanych udziałów) było dotychczas w Niemczech postrzegane raczej jako sygnał ostrzegawczy, bez perspektywy zastosowania w praktyce. Argumentowano, że RFN, jako adwokat wolnego handlu i otwartych rynków, nie powinna stosować środków ograniczających dostęp do własnego rynku.

Bardziej zdecydowane działania wobec dwóch prób przejęć udziałów w 2018 r.: w firmach 50Hertz i Leifeld Metal Spinning przez chińskie SGCC i Yantai-Taihai Group, świadczyły o zwiększonej asertywności władz niemieckich wobec transakcji realizowanych przez podmioty chińskie, zagrażających narodowym interesom RFN. Ponadto

³⁰ W 2017 r. miały miejsce 54 przypadki wykupienia całości lub części udziałów w firmach niemieckich przez inwestorów chińskich. *Chinesische Unternehmenskäufe in Europa. Eine Analyse von M&A-Deals 2006–2017*, EY 2018.

³¹ Są to: firmy państwowe, podlegające rządowej komisji SASAC (*State-owned Assets Supervision and Administration Commission*), o mieszanej prywatno-państwowej strukturze własności, mające komórki organizacji partyjnych czy też o nietransparentnych strukturach finansowania i nieformalnych powiązaniach z rządem. C. Jungbluth, *Kauft China systematisch Schlüsseltechnologien auf? Chinesische Firmenbeteiligungen in Deutschland im Kontext von „Made in China 2025“*, GED Studie, Bertelsmann Stiftung 2018.

³² Wskutek zastrzeżenia przepisów Rozporządzenia o handlu zagranicznym (Außenwirtschaftsverordnung – AWV) w lipcu 2017 r. przedłużono czas procedury sprawdzającej przez rząd federalny w przypadku chęci przejęcia przedsiębiorstwa niemieckiego przez firmę spoza UE z 2 do 4 miesięcy. Rozszerzono także zakres możliwych kontroli w interesie ochrony porządku i bezpieczeństwa państwa, a także o przypadki przejęć pośrednich, realizowanych w Niemczech przez filie zakładane przez inwestorów spoza UE w Europie. *Außenwirtschaftsverordnung vom 2. August 2013 (BGBl. I S. 2865), die zuletzt durch Artikel 1 der Verordnung vom 27. Februar 2019 (BAnz AT 06.03.2019 V1) geändert worden ist*, http://www.gesetze-im-internet.de/awv_2013/AWV.pdf [dostęp: 19.04.2019].

Niemcy wraz z Francją stały się inicjatorami procesu wprowadzenia na poziomie europejskim środków kontroli inwestycji z państw trzecich, tzw. *screeningu*. Mechanizm ten został zatwierdzony przez Parlament Europejski w lutym 2019 r.

Działania na poziomie UE

Proces zaostrenia kursu w polityce Niemiec wobec Chin odbywał się także na płaszczyźnie UE. Oprócz wprowadzenia mechanizmu *screeningu*, Komisja Europejska zaproponowała nową perspektywę strategiczną mającą na celu rewizję polityki UE wobec Chin na bardziej realistyczne, stanowcze i wieloaspektowe podejście³³. W dokumencie ChRL została określona m.in. jako „konkurent gospodarczy dążący do osiągnięcia wiodącej pozycji w dziedzinie technologii” a także jako „rywal systemowy, który promuje alternatywne modele sprawowania rządów”³⁴.

Główną przyczyną zmian w podejściu UE do ChRL jest brak równowagi w relacjach gospodarczych. Podczas gdy przedsiębiorstwa chińskie bez ograniczeń działają na rynkach europejskich, dostęp do rynku chińskiego jest dla firm europejskich utrudniony ze względu na dyskryminacyjną politykę rządu w Pekinie faworyzującego rodzime firmy, zwłaszcza w dziedzinach wyszczególnionych w strategii *Made in China 2025*, jako kluczowe dla przyszłego rozwoju. Wejście firmy zagranicznej na rynek ChRL obwarowane jest najczęściej obowiązkiem zawiazania spółki z producentem rodzimym. Ponadto pojawiają się zarzuty o niedostateczne poszanowanie ochrony własności intelektualnej przez podmioty chińskie.

Nowa orientacja przyjęta przez UE w relacjach z Pekinem była widoczna podczas 26. Szczytu UE-Chiny (Bruksela, 9.04.2019), przygotowanego przez Radę Europejską (21–22.03.2019) z udziałem kanclerz Merkel. Podpisanie wspólnego oświadczenia po szczycie można uznać za sukces strony europejskiej, której zaostrene warunki zostały spełnione przez stronę chińską; w wielu punktach ogólne deklaracje zostały po raz pierwszy uzupełnione o czasowe ramy ich realizacji³⁵. Było to także zgodne z oczekiwaniami Niemiec, które przed szczytem wymagały od ChRL pokazania gotowości do realizacji składanych wielokrotnie obietnic dotyczących otwierania rynku, równorzędnego traktowania zagranicznych przedsiębiorstw oraz wspierania multilateralizmu.

Szczyt UE-Chiny poprzedziła wizyta Xi Jinpinga w trzech państwach europejskich (Włochy, Malta, Francja, 21–27.03.2019). W przeciwstawie do spotkania we Włoszech, które jako pierwsze państwo G7 podpisały memorandum w sprawie przystąpienia do inicjatywy BRI, spotkanie w Paryżu było okazją do zaprezentowania wspólnej, skoordynowanej postawy państw i instytucji UE. Poszerzenie przez prezydenta Emmanuela Macrona formatu spotkania o kanclerz Merkel i przewodniczącego KE, Jean-Claude’a

³³ *Wspólny komunikat do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej i Rady. UE-Chiny – perspektywa strategiczna*, Wysoki Przedstawiciel Unii Do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa, Komisja Europejska, Strasburg 12.03.2019.

³⁴ *Ibidem*, s. 1.

³⁵ Ustalono m.in.: intensywne negocjacje Kompleksowego Porozumienia ws. Inwestycji do końca 2019 r., podpisanie zapowiedziano na 2020 r. (negocjacje trwają od 2013 r.); zakończenie negocjacji dotyczących oznaczeń geograficznych do końca 2019 r.; ustalenie wspólnego rozwiązania w sprawie barier we wzajemnym handlu do kolejnego szczytu UE-Chiny. *EU-China Summit Joint statement*, Bruksela, 9.04.2019.

Junckera, było wyrazem dążenia Francji i Niemiec do aktywnego tworzenia nowej jakości w postawie UE wobec Chin. Stanowisko Merkel podczas spotkania było bardziej wyważone w porównaniu do Junckera i Emmanuela Macrona, który stwierdził, że w relacjach UE-Chiny „czas naiwności minął”³⁶. Kanclerz RFN podkreślała konieczność porozumienia państw unijnych w sprawie wspólnej strategii wobec ChRL i zapowiedziała organizację w czasie niemieckiej prezydencji w Radzie UE (II połowa 2020 r.) pierwszego w historii szczytu przywódców wszystkich państw członkowskich z przywódcami Chin³⁷.

Na płaszczyźnie UE wątpliwości strony niemieckiej budzą także chińska inicjatywa BRI oraz platforma 16+1³⁸. Zacieśnianie przez Chiny bilateralnych relacji z poszczególnymi państwami UE rodzi w optyce niemieckiej zagrożenie rozbijania unijnej jedności. Po przystąpieniu przez Włochy do BRI, niemiecki minister spraw zagranicznych Heiko Maas, skrytykował rząd w Rzymie zaznaczając, że „Jeśli niektóre państwa wierzą, że z Chińczykami można prowadzić mądre interesy, będą zdziwione i obudzą się kiedyś w uzależnieniu” od ChRL³⁹. Format 16+1 jest w Berlinie postrzegany jeszcze bardziej krytycznie, jako sposób na zabezpieczenie większej liczby inwestycji chińskich w EŚW i jednocześnie próba przejścia niemieckiej pozycji najważniejszego partnera gospodarczego państw regionu. Aktywność Chin w państwach EŚW uznaje się wręcz za przyczynę wkroczenia RFN i ChRL w fazę „trudnej przyjaźni”⁴⁰.

Ze względu na poziom powiązań gospodarczych i wielopłaszczyznową współpracę bilateralną z Chinami, RFN znalazła się w trudnej roli pośrednika w relacjach pomiędzy ChRL a UE. Niemcy starają się prowadzić swoją politykę wobec Pekinu w taki sposób, aby pogodzić narodowy interes gospodarczy z przestrzeganiem zobowiązań unijnych. Umieszczenie w oficjalnym oświadczeniu po 5. niemiecko-chińskich konsultacjach międzyrządowych (Berlin, 9.07.2018) fragmentów dotyczących UE świadczy o przykładaniu przez Niemcy wagi do uwzględniania poziomu europejskiego w kształtowaniu własnej polityki wobec Chin. Jednocześnie RFN oczekuje tego samego od pozostałych państw członkowskich Unii.

„Systemowi konkurenci”? Zmiana w postrzeganiu Chin w Niemczech

Proces zmiany w niemieckim nastawieniu wobec Chin obejmuje opisane wyżej konkretne działania władz RFN zarówno na płaszczyźnie bilateralnej, jak i na

³⁶ M. Peel, V. Mallet, M. Johnson, *Macron hails 'end of Europe naïveté' towards China*, „Financial Times”, 22.03.2019, <https://www.ft.com/content/ec9671ae-4cbb-11e9-bbc9-6917dce3dc62> [dostęp: 26.04.2019].

³⁷ M. Wiegel, *„Wir sind Wettbewerber und auch Rivalen”*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 26.03.2019, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/welche-botschaft-macron-fuer-xi-in-paris-hat-16109482.html> [dostęp: 26.04.2019].

³⁸ Format współpracy Chin z 16 państwami Europy Środkowej i Wschodniej, w tym 11 państwami członkowskimi UE: Albanią, Bośnią i Hercegowiną, Bułgarią, Chorwacją, Czechami, Estonią, Węgrami, Litwą, Łotwą, Macedonią, Czarnogórą, Polską, Rumunią, Serbią, Słowacją i Słowenią.

³⁹ *China verfolgt eigene Interessen „global beinhart”*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 24.03.2019, <https://www.faz.net/aktuell/wirtschaft/mehr-wirtschaft/neue-seidenstrasse-maas-warnt-italien-wegen-obor-16105324.html> [dostęp: 26.04.2019].

⁴⁰ J. Ciesielska-Klikowska, *Współpraca Chin z krajami Europy Środkowej i Wschodniej w ramach inicjatywy 16+1. Perspektywa niemiecka*, „Przegląd Zachodni” 2018, nr 2, s. 177.

poziomie UE. Ponadto proces ten widoczny jest w warstwie dyskursu elit gospodarczych i politycznych oraz w warstwie symbolicznej – w formie zapisów w oficjalnych dokumentach.

W bilateralnych relacjach politycznych na linii RFN-ChRL obie strony konsekwentnie podkreślają wolę kontynuacji wielopłaszczyznowej współpracy, prowadzącej się do konsultacji międzyrządowych i licznych platform dialogu. Przykładem mogły być ostatnie niemiecko-chińskie konsultacje międzyrządowe w lipcu 2018 r., które zakończyły się podpisaniem przez kanclerz Merkel oraz premiera Li Keqiang wspólnego oświadczenia zatytułowanego „Odpowiedzialni partnerzy dla lepszego świata”. Ponadto zawarto 10 porozumień rządowych oraz 12 układów w zakresie gospodarki i szkolnictwa wyższego⁴¹. Jednocześnie doszło do zaostrenia stanowiska wobec Chin niemieckich organizacji gospodarczych. W raporcie pt. „Partnerzy i systemowi konkurencji – jak powinniśmy obchodzić się z chińską gospodarką sterowaną przez państwo?”⁴² opublikowanym w 10 stycznia 2019 r. przez Federalny Związek Niemieckiego Przemysłu (BDI) autorzy sformułowali 55 zaleceń dla polityki niemieckiej i europejskiej, mające na celu zwiększenie jej skuteczności wobec wyzwań kreowanych przez Chiny. Podjęcie działań jest według BDI niezbędne, aby nie dopuścić do osłabienia pozycji gospodarczej RFN i UE wobec zdecydowanych i charakteryzujących się silną rolą państwa działań ChRL w gospodarce. Najważniejszą tezą opracowania BDI jest istnienie systemowej konkurencji między niemieckim/europejskim modelem liberalnej, otwartej i społecznej gospodarki rynkowej a chińskim modelem gospodarki kształtowanej przez państwo. Autorzy raportu zwracają uwagę na wniosek, że Chiny – wbrew oczekiwaniom – nie rozwijają się w kierunku gospodarki wolnorynkowej i liberalizmu, pomimo pogłębiania współpracy gospodarczej UE i świata zachodniego z ChRL w ciągu ostatnich 40 lat. Pomimo różnic systemowych, autorzy zalecili rozwijanie współpracy z Chinami ze względów pragmatycznych i z uwagi na własne interesy. Konieczna jest „kooperacja pomimo konkurencji”⁴³.

Innym elementem reakcji Niemiec na konkurencję Chin była „Narodowa Strategia Przemysłowa 2030” przygotowana w lutym 2019 r. przez niemieckie Ministerstwo Gospodarki i Energii⁴⁴. Przedstawiono w niej propozycje działań w kierunku wzmocnienia konkurencyjności gospodarki RFN na arenie globalnej. Jednym z nich miało być wspieranie powstawania „narodowych championów”, czyli wielkich przedsiębiorstw zdolnych do konkurencji z gigantami chińskimi czy amerykańskimi.

⁴¹ „*Verantwortungsvolle Partner für eine bessere Welt*”, Auswärtiges Amt, 11.07.2018, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/china-node/deutsch-chinesische-regierungskonsultationen/2117904> [dostęp: 29.04.2019].

⁴² *Partner und systemischer Wettbewerber – Wie gehen wir mit Chinas staatlich gelenkter Volkswirtschaft um?*, Grundsatzpapier China, BDI, Januar 2019, https://g8fip1kplyr33r3krz5b97d1-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2019/01/BDI-Grundsatzpapier_China.pdf [dostęp: 29.04.2019].

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Nationale Industriestrategie 2030. Strategische Leitlinien für eine deutsche und europäische Industriepolitik*, Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, 5.02.2019.

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza badawcza pozwoliła pozytywnie zweryfikować postawioną hipotezę zaistnienia zmiany jakościowej w polityce RFN wobec Chin, przyjętej jako zmienna zależna. Zmiana ta widoczna była w analizowanym przedziale czasowym w formie działań władz RFN wobec Chin na płaszczyźnie bilateralnej oraz europejskiej, a także w warstwie dyskursu elit politycznych i gospodarczych w Niemczech. Symbolem zmiany było uznanie Chin za „systemowego konkurenta” w strategicznym dokumencie Federalnego Związku Niemieckiego Przemysłu; tego samego określenia użyła Komisja Europejska w opublikowanej dwa miesiące później perspektywie strategicznej. Z racji koncentracji władzy KPCh na arenie wewnętrznej oraz nowej polityki zagranicznej Xi Jinpinga można stwierdzić słuszność tezy o fiasku opisanego modelu „zmiany przez zbliżenie” w odniesieniu do Chin. Niespełnienie oczekiwań Niemiec i szerzej, Zachodu, wpłynęło w znacznym stopniu na proces modyfikacji niemieckiej i europejskiej polityki wobec ChRL.

Ponadto przeprowadzone badania stworzyły możliwość zbudowania nowych hipotez wyjaśniających przyczyny zaobserwowanej ewolucji polityki niemieckiej wobec Chin. Wśród przyczyn na pierwszy plan wysuwają się problemy w agendzie niemiecko- i europejsko-chińskiej na polu gospodarki, związane z charakterem aktywności inwestorów chińskich na rynku europejskim oraz z brakiem równowagi we wzajemnych relacjach gospodarczych. W szerszym kontekście należy zauważyć także wzrost roli ChRL na arenie międzynarodowej i na polu globalnej konkurencji gospodarczej.

Pomimo wyraźnego zaostrzenia kursu niemieckiej polityki wobec Chin, relację obu państw nadal należy charakteryzować w większym stopniu jako strategiczne partnerstwo, niż systemową konkurencję. Chiny są dla Niemiec niezbędnym i jednocześnie trudnym partnerem, stawiającym twarde warunki i wykorzystującym konieczność godzenia przez RFN narodowego interesu gospodarczego oraz zobowiązań w ramach UE. Głębokie powiązania gospodarcze Niemiec z Chinami dyktują konieczność utrzymywania satysfakcjonujących dla obu stron relacji politycznych pomimo występujących różnic. Uzależnienie gospodarki niemieckiej od ChRL może być postrzegane jako jej słabość i może stwarzać ryzyko podatności na stosowaną przez azjatyckie mocarstwo ekspansywną politykę. Jest to okoliczność, która zwiększa determinację Niemiec do zachęcania Chin do współpracy w ramach globalnego zarządzania.

Nowe problemy obecnie występujące w relacji Niemiec z Chinami wymuszają przyjęcie przez RFN nowych rozwiązań. W wielu przypadkach Niemcy preferują przenoszenie działań na poziom europejski, co pozwala nie obciążać relacji bilateralnych. Nowy kontekst dla relacji RFN-ChRL stworzyły działania administracji Donalda Trumpa. Po wycofaniu się USA z paryskiego porozumienia klimatycznego i wykazaniu tendencji protekcyjnych w handlu międzynarodowym, w relacjach chińsko-niemieckich zarysowała się perspektywa utworzenia nowej wspólnej linii. Chiny zareagowały aktywnie popierając liberalny handel światowy i potwierdzając swoje zaangażowanie w porozumienie paryskie. Takie działania można traktować z jednej strony jako zapowiedź bliższej współpracy ChRL z UE i Niemcami, z drugiej – jako przemyślaną strategię wzmocnienia pozycji negocjacyjnej i *soft power* Chin. Strona niemiecka starała się nie dopuścić, aby konsultacje międzyrządowe z Chinami i towarzyszące im spotkania szefów rządów miały wydźwięk antyamerykański. Kanclerz

Merkel, choć podkreślała, że Niemcy zainteresowane są wolnym handlem globalnym bez zakłóceń, wypowiedzi te łączyła bezpośrednio z apelami wobec ChRL o dalsze otwieranie rynku i redukcję praktyk dyskryminacyjnych wobec firm zagranicznych oraz o ochronę i poszanowanie własności intelektualnej.

Takie podejście może stać się wyznacznikiem niemieckiej polityki wobec Chin w długoterminowej perspektywie. Potencjał gospodarczy, demograficzny i militarny oraz rosnące wpływy ChRL na świecie sprawiają, że jest to niezbędny uczestnik procesów globalnego zarządzania. Niemcy, aby realizować podstawowy cel swojej polityki zagranicznej w wymiarze globalnym, jakim jest ochrona multilateralnego porządku i wolnego handlu na świecie, nie mogą pozwolić sobie na odejście od formuły strategicznego partnerstwa z Chinami – pomimo niezaprzeczalnych różnic systemowych leżących u podstaw niepowodzenia modelu „zmiany przez zbliżenie”.

Bibliografia

- Asien als strategische Herausforderung und Chance für Deutschland und Europa. Asienstrategie der CDU/CSU-Bundestagsfraktion. Beschluss vom 23. Oktober 2007*, https://www.cdusu.de/sites/default/files/asienstrategie_web.pdf [dostęp: 20.04.2019].
- Asien-Konzept der Bundesregierung. Unterrichtung durch die Bundesregierung*, Deutscher Bundestag 12. Wahlperiode, Drucksache 12/6151, 12.10.1993.
- Außenwirtschaftsverordnung vom 2. August 2013 (BGBl. I S. 2865), die zuletzt durch Artikel 1 der Verordnung vom 27. Februar 2019 (BAnz AT 06.03.2019 V1) geändert worden ist*, http://www.gesetze-im-internet.de/awv_2013/AWV.pdf [dostęp: 19.04.2019].
- Bahr E., „Wandel durch Annäherung”. *Rede in der Evangelischen Akademie Tutzing*, 15.06.1963, https://www.1000dokumente.de/index.html?c=dokument_de&dokument=0091_bah&object=translation&l=de [dostęp: 18.04.2019].
- Beach D., *Analyzing foreign policy*, Basingstoke 2012.
- Bennett A., Checkel J.T., *Process Tracing: From Philosophical Roots to Best Practices*, „Simons Papers in Security and Development” 2012, No. 21.
- Betz J., *Neue regionale Führungsmächte und Dritte Welt*, [w:] *Macht, Führung und Regionale Ordnung. Theorien und Macht, Führung und Regionale Ordnung. Theorien und Forschungsperspektiven*, Hrsg. D. Flemes, D. Nabers, D. Nolte, „Weltregionen im Wandel”, Nr. 12, Baden-Baden 2012.
- China verfolgt eigene Interessen „global beinhart”*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 24.03.2019, <https://www.faz.net/aktuell/wirtschaft/mehr-wirtschaft/neue-seidens-trasse-maas-warnt-italien-wegen-obor-16105324.html> [dostęp: 26.04.2019].
- Chinesische Unternehmenskäufe in Europa. Eine Analyse von M&A-Deals 2006–2017*, EY 2018.
- Ciesielska-Klikowska J., *Współpraca Chin z krajami Europy Środkowej i Wschodniej w ramach inicjatywy 16+1. Perspektywa niemiecka*, „Przegląd Zachodni” 2018, nr 2.
- Cziomer E., *Polityka zagraniczna Niemiec w dobie nowych wyzwań globalizacji, bezpieczeństwa międzynarodowego oraz integracji europejskiej po 2005 roku*, Warszawa–Kraków 2010.
- EU-China Summit Joint statement*, Bruksela, 9.04.2019.
- George A.L., Bennett A., *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*, Cambridge, Massachusetts–London 2005.

Strategiczni partnerzy czy systemowi konkurenci? Evolucja polityki Niemiec wobec Chin

- Heberer T., Senz A., *Die deutsche Chinapolitik*, [w:] *Deutsche Außenpolitik. Sicherheit, Wohlfahrt, Institutionen und Normen*, Hrsg. T. Jäger, A. Höse, K. Oppermann, Wiesbaden 2011.
- Hirn W., *Herausforderung China: Wie der chinesische Aufstieg unser Leben verändert*, Frankfurt am Main 2005.
- Jungbluth C., *Kauft China systematisch Schlüsseltechnologien auf? Chinesische Firmenbeteiligungen in Deutschland im Kontext von „Made in China 2025“*, GED Studie, Bertelsmann Stiftung 2018.
- Kagan R., *Powrót historii i koniec marzeń*, Poznań 2009.
- Ławniczak K., *Process tracing. Śledzenie mechanizmów przyczynowych*, [w:] *Metody jakościowe i ilościowe w badaniu organizacji i działania Unii Europejskiej*, red. K. Ławniczak, Warszawa 2013.
- Marschall Ch. von, *Wir verstehen die Welt nicht mehr. Deutschlands Entfremdung von seinen Freunden*, Breisgau 2018.
- Maull H.W., *Conclusions: The Rise and Decline of the Liberal International Order*, [w:] *The Rise and Decline of the Post-Cold War International Order*, ed. H.W. Maull, Oxford 2018.
- Nationale Industriestrategie 2030. Strategische Leitlinien für eine deutsche und europäische Industriepolitik*, Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, 5.02.2019.
- Partner und systemischer Wettbewerber – Wie gehen wir mit Chinas staatlich gelenkter Volkswirtschaft um?*, Grundsatzpapier China, BDI, Januar 2019, https://g8fip1kplyr33r-3krz5b97d1-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2019/01/BDI-Grundsatzpapier_China.pdf [dostęp: 29.04.2019].
- Peel M., Mallet V., Johnson M., *Macron hails 'end of Europe naïveté' towards China*, „Financial Times”, 22.03.2019, <https://www.ft.com/content/ec9671ae-4cbb-11e9-bbc9-6917dce3dc62> [dostęp: 26.04.2019].
- Pressekonzferenz von Bundeskanzlerin Angela Merkel und Ministerpräsident Wen Jiabao in Peking*, 16.02.2010, <https://www.bundeskanzlerin.de/bkin-de/aktuelles/pressekonzferenz-von-bundeskanzlerin-angela-merkel-und-ministerpraesident-wen-jiabao-in-peking-842914> [dostęp: 18.04.2019].
- Sandschneider E., *Globale Rivalen. Chinas unheimlicher Aufstieg und die Ohnmacht des Westens*, München 2007.
- Schröder G., *Deutschland und China*, „Die Zeit”, 17.07.2008, cyt. za: <http://gerhard-schroeder.de/tag/asien> [dostęp: 16.04.2019].
- Stenke W., *Wandel durch Annäherung*, Deutschlandfunk, 15.07.2013, https://www.deutschlandfunk.de/wandel-durch-annaehuerung.871.de.html?dram:article_id=254006 [dostęp: 18.04.2019].
- Strategische Partnerschaft mit China intensivieren*, Auswärtiges Amt, 15.02.2010, <https://archiv.bundesregierung.de/archiv-de/dokumente/strategische-partnerschaft-mit-china-intensivieren-747596> [dostęp: 18.04.2019].
- „Verantwortungsvolle Partner für eine bessere Welt“*, Auswärtiges Amt, 11.07.2018, <https://www.auswaertiges-amt.de/de/aussenpolitik/laender/china-node/deutsch-chinesische-regierungskonsultationen/2117904> [dostęp: 29.04.2019].
- Walkowski M., *Chiński model rozwoju społeczno-gospodarczego i jego potencjalna adaptacja w Europie*, „Przegląd Strategiczny” 2017, nr 10.
- Werte der Importe nach Deutschland aus ausgewählten Ländern von 2006 bis 2018 (in Milliarden Euro)*, Statistisches Bundesamt, <https://de.statista.com/statistik/daten/>

studie/152111/umfrage/import-nach-deutschland-aus-ausgewaehlten-laendern [dostęp: 20.04.2019].

Werte der Exporte aus Deutschland in ausgewählte Ländern von 2000 bis 2018 (in Milliarden Euro), Statistisches Bundesamt, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/152105/umfrage/export-aus-deutschland-in-ausgewaehlte-laender-seit-2000> [dostęp: 20.04.2019].

Wiegel M., „Wir sind Wettbewerber und auch Rivalen”, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 26.03.2019, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/welche-botschaft-macron-fuer-xi-in-paris-hat-16109482.html> [dostęp: 26.04.2019].

Wspólny komunikat do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej i Rady. UE-Chiny – perspektywa strategiczna, Wysoki Przedstawiciel Unii Do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa, Komisja Europejska, Strasburg 12.03.2019.

Xi Jinping And His Era, „China Daily”, 18.11.2017, http://www.chinadaily.com.cn/kindle/2017-11/18/content_34683261.htm [dostęp: 23.04.2019].

Strategiczni partnerzy czy systemowi konkurenci? Ewolucja polityki Niemiec wobec Chin Streszczenie

Zawarte w 2004 r. partnerstwo strategiczne Republiki Federalnej Niemiec z Chińską Republiką Ludową znacząco ewoluowało na przestrzeni 15 lat. Wraz z tą ewolucją instytucjonalnej współpracy bilateralnej zmienia się także nastawienie władz i elit politycznych, naukowych i gospodarczych w RFN wobec Chin. Zmianę tą symbolizowało uznanie ChRL za „systemowego konkurenta” przez Federalny Związek Niemieckiego Przemysłu (BDI) w styczniu 2019 r. Strona niemiecka skonstatowała fiasko modelu „zmiany przez zbliżenie” w odniesieniu do Chin i konieczność zrewidowania podejścia wobec nowej chińskiej polityki zagranicznej pod przywództwem Xi Jinpinga oraz rosnącej roli tego państwa na arenie globalnej i związanych z tą rolą problemów, jakie pojawiają się w relacji Niemiec i Unii Europejskiej z ChRL. W artykule został poddany analizie proces ewolucji polityki niemieckiej wobec Chin od początku XXI w. a zwłaszcza dynamicznych zmian w latach 2016–2019. Celem artykułu jest odpowiedź na pytania: jak zmieniła się niemiecka polityka wobec Chin? Jak na ten proces wpłynęło fiasko modelu „zmiany przez zbliżenie” w odniesieniu do ChRL? Jakie były decydujące problemy w relacji niemiecko-chińskiej i w jaki sposób ukształtowały one politykę Berlina? Czy Chiny to dla Niemiec nadal strategiczny partner, czy już systemowy konkurent?

Słowa kluczowe: Niemcy, Chiny, partnerstwo strategiczne, systemowy konkurent

Strategic Partners or Systemic Competitors? Evolution of the German Policy towards China Abstract

The strategic partnership established between the Federal Republic of Germany and the People's Republic of China in 2004 has evolved significantly over the last 15 years. Along with this evolution, also the attitude of the government and political, academic and economic elites in Germany has been changing. The process of change was symbolized by describing China as a “systemic competitor” by the Federation of German Industries (BDI) in January 2019. Germany has noted the failure of the “change through rapprochement”

model applied to China and the necessity to revise the approach towards the new Chinese foreign policy under the leadership of Xi Jinping and the increasing role of PRC on the global arena, which causes new problems in the relations between Germany, EU and China. In the article the evolution of German policy towards China since the beginning of 21st century has been analyzed, with the focus on dynamic changes between 2016 and 2019. The purpose of the article is answering several questions: how has German policy towards China been changing? How was this process influenced by the failure of “change through rapprochement” model applied to PRC? Which problems in the German-Chinese relations were crucial to Berlin’s policy and in which way did they shape it? Is China still a strategic partner, or already a systemic competitor for Germany?

Key words: Germany, China, strategic partnership, systemic competitor

Strategische Partner oder systemische Wettbewerber? Evolution der Politik Deutschlands gegenüber China Kurzfassung

Die im 2004 abgeschlossene strategische Partnerschaft der Bundesrepublik Deutschlands mit der Volksrepublik China hat über die 15 Jahre wesentlich evolviert. Im Zusammenhang mit dieser Evolution der institutionellen, bilateralen Zusammenarbeit ändert sich auch die Einstellung der Behörden und der politischen, wissenschaftlichen und wirtschaftlichen Eliten in der Bundesrepublik Deutschlands gegenüber China. Diese Änderung hat Anerkennung der Volksrepublik China als „systemische Wettbewerber“ durch Bundesverband der Deutschen Industrie im Januar 2019 symbolisiert. Deutschland stellte ein Fiasko des Modells „Wandel durch Annäherung“ im Bezug auf China fest und die Notwendigkeit der Überprüfung der Einstellung in Anbetracht der neuen chinesischen Außenpolitik unter der Führung von Xi Jinping und der zunehmenden Rolle dieses Staates auf der globalen Bühne und mit dieser Rolle verbundenen Probleme, die in den Verhältnissen Deutschlands und der Europäischen Union mit der Volksrepublik China vorkommen. Im Artikel wurde der Evolutionsprozess der deutschen Politik gegenüber China seit Anfang des XXI Jh. analysiert, insbesondere wurden dynamische Änderungen in den Jahren 2016–2019 berücksichtigt. Das Ziel des Beitrags ist die Antwort auf die Fragen: wie hat sich die deutsche Politik gegenüber China geändert? Wie hat diesen Prozess Fiasko des Modells „Wandel durch Annäherung“ im Bezug auf die Volksrepublik China beeinflusst? Was für entscheidende Probleme gab es in den deutsch–chinesischen Beziehungen und wie haben sie Berlins Politik gestaltet? Ist China nach wie vor der strategische Partner für Deutschland oder vielleicht der systemische Wettbewerber?

Schlüsselwörter: Deutschland, China, strategische Partnerschaft, systemische Wettbewerber

Стратегические партнеры или системные конкуренты? Эволюция политики Германии в отношении Китая Резюме

Заключенное в 2004 г. стратегическое партнерство между Федеративной Республикой Германии и Китайской Народной Республикой, значительно эволюционировало на протяжении 15 лет. Вместе с эволюцией институционального, двустороннего сотрудничества, менялось также отношение властей, политической, научной

и экономической элиты ФРГ в отношении Китая. Символом этих перемен было признание в январе 2019 г. Федеральным союзом Немецкой промышленности (BDI) КНР «системным конкурентом». Немецкая сторона констатировала фиаско политики «изменения через сближение» в отношении Китая и необходимость пересмотра подхода к новой китайской внешней политике под руководством Си Цзиньпина, возрастанию роли этого государства на глобальной арене и связанных с этой ролью проблем, которые появляются в отношениях между Германией, Европейским Союзом и КНР. В статье анализируется процесс эволюции немецкой политики в отношении Китая от начала XXI в., с учетом динамических изменений в 2016–2019 гг. В статье предпринята попытка дать ответ на вопросы: Как изменилась немецкая политика в отношении Китая? Как на этот процесс повлияло фиаско политики «изменения через сближение» в отношении КНР? Какими были главные проблемы в немецко-китайских отношениях и как они формировали политику Берлина? Является ли Китай для Германии стратегическим партнером или системным конкурентом?

Ключевые слова: Германия, Китай, стратегическое партнерство, системный конкурент

Joanna Ciesielska-Klikowska

ORCID 0000-0003-0938-5771
Uniwersytet Łódzki

German *Chinapolitik* in the Era of the Belt and Road Initiative

Introduction

German-Chinese relations are currently one of the most complex and intense bilateral relations, and their roots date back to the seventies of the last century, when diplomatic relations between the Federal Republic of Germany (FRG) and the People's Republic of China (PRC) were officially established in 1972¹. From the early nineties of the twentieth century one can speak about the development of special German-Chinese relations. They were characterized by high pragmatism, which caused that the problems of human rights, Taiwan or Tibet – often complicating the relations of the PRC with other Western countries – did not play a significant role in relations with Germany. This was due to Berlin's prevailing attachment to the economic nature of these relations and the mutual recognition of the role played by partners in the world. In Germany, for many years, there was an awareness that for effective policy it is necessary to understand and take into account the local conditions and enormous diversity of the country, which – as emphasized in the official document of the Federal Foreign Office (*Auswärtiges Amt*) – “offers many opportunities and places important tasks”². Thus, the German *Chinapolitik* developed over the years

¹ Although German-Chinese relations began even earlier – in the second half of the nineteenth century. See: G. Kempf, *Chinas Außenpolitik. Wege einer widerwilligen Weltmacht*, Oldenburg 2002; M. Kitchen, *A History of Modern Germany: 1800 to Present*, Oxford 2011; P. Behrendt, *Korzenie niemieckich sukcesów w Azji. Daleki Wschód w polityce kolonialnej Niemiec do r. 1914*, Warszawa 2017.

² *Auswärtiges Amt, Aufgaben der deutschen Aussenpolitik: Südostasien sowie Australien, Neuseeland und Pazifische Inseln am Beginn des 21. Jhs*, Berlin, Mai 2002, p. 3.

as a strategy of “quiet diplomacy” (not touching topics sensitive to Beijing) focused solely on building intensive economic cooperation, also in the multilateral dimension (including in the framework of G-20, G8 + 5)³.

Today, China is Germany’s most important political, economic and cultural partner in Asia – and vice versa, Germany has become China’s most important partner in Europe. Politically, a close relationship is reflected in the yearly German-Chinese intergovernmental consultations (organized since 2011, their task is to develop inter-state dialogue on issues identical for both governments in the dimension of domestic and international policy), which are an element of the “Strategic partnership in global responsibility” signed by the two countries in 2004. The dimension of this close political cooperation was additionally raised to the status of “Comprehensive Strategic Partnership” during the state visit of Chinese leader Xi Jinping in Germany in March 2014. In total, at the intergovernmental level there are now more than 80 mechanisms for dialogue between individual ministers, secretaries of state, heads of departments and heads of government agencies. The key formats of political cooperation include the strategic dialogue between foreign ministers and ministers responsible for security policy as well as the high-level fiscal dialogue of the finance ministers and presidents of the Federal Reserve. In addition, there are more than 1,000 partnerships between universities and an intensive exchange between NGOs from both countries⁴.

However, the priority has undoubtedly the economic cooperation – already in 1978, the Federal Republic of Germany was in the fourth place among the world’s and in the first place among the European trade partners of China⁵. Currently, Germany and China are among the main beneficiaries of globalization and are in favor of free trade and opening markets, which was emphasized by German Chancellor Angela Merkel and PRC Prime Minister Li Keqiang during an official meeting in early June 2017⁶. China is the most important economic partner for Germany, both in Asia and around the world, because in recent years the PRC has overtaken the USA and France in terms of trade with Germany⁷ – in 2018 Germany and China achieved an exchange rate of EUR 199.3 billion⁸. Bilateral economic transactions in 2016 amounted to almost EUR 170 billion⁹, and in 2017 Germany and China reached turnover of

---

³ Bundesregierung, *Wir brauchen einander*, http://www.g-8.de/nn_90704/Content/DE/Artikel/G8Gipfel/2007-06-08-g8-gipfel-abschluss.html [accessed: 12.03.2019].

⁴ F.-W. Steinmeier, *Bundespräsident Frank-Walter Steinmeier beim Besuch der Sichuan-Universität am 7. Dezember 2018 in Chengdu/China*, http://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/Frank-Walter-Steinmeier/Reden/2018/12/181207-Staatsbesuch-China-Uni.html?jsessionid=4E3E3F9634A6A0178F243A6246820120.2_cid371 [accessed: 30.03.2019].

⁵ T. Trampedach, *Strategisches Denken und Handeln in den bundesdeutsch-chinesischen Beziehungen am Beispiel der Jahre 1963/64*, [in:] *Politik, Wirtschaft, Kultur: Studien zu den deutsch-chinesischen Beziehungen*, ed. M. Leutner, Münster 1996, p. 145.

⁶ ‘Rede von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel beim Deutsch-Chinesischen Forum “Innovation Gemeinsam Gestalten“ am 1. Juni 2017 in Berlin’, *Bulletin der Bundesregierung*, no. 65-3, 4.06.2017.

⁷ ‘China löst USA als wichtigsten deutschen Handelspartner ab’, *Die Zeit*, 24.02.2017.

⁸ Statistisches Bundesamt, *China erneut Deutschlands wichtigster Handelspartner*, Pressemitteilung, no. 57, 18.02.2019.

⁹ *Deutsch-chinesische Wirtschaftsbeziehungen*, <https://china.diplo.de/cn-de/themen/wirtschaft/wirtschaft-bilateral> [accessed: 20.03.2019].

EUR 186.6 billion¹⁰. According to the German think tank Mercator Institute for China Studies (Merics), as many as 31% of PRC investments in the EU in 2016 were investments in Germany¹¹. In addition, the actual cooperation between Germany and China in the field of economic policy is closely linked to the objectives of Chinese economic policy, formulated in the 13th Five-Year Plan for 2016–2020. The plan adopted the goal of doubling revenues and economic results by 2020 as compared to 2010, and forecasts annual economic growth of 6.5%¹².

Germany is considered China's leading partner in Europe and an unquestionable leader of the European Union in both economic and political terms, due to its key role in European politics – especially after 2010 when the economic crisis in Greece, Italy and Spain began and Germany was the only country able to take responsibility for the fate of both the economies of the south European countries as well as the entire euro area. In fact, Germany emerged as the leader of the Euroland and the entire European Union, replacing alone the former strong German-French motor, although the authorities in Beijing knew that Germany is not able to completely dominate the Union or transform it into world power.

German-Chinese cooperation in the era of the Belt and Road Initiative

An excellent opportunity to intensify bilateral cooperation in recent years is the Belt and Road Initiative (BRI), known also as the New Silk Road. The term “Silk Road” itself was created in the 19th century by a German traveler and geographer Ferdinand von Richthofen, who in this way defined the ancient trade route connecting China with the Middle East and Europe.

Currently, this project linking the Eurasian regions with the eastern and western parts of the world, stretching from Japan and the Korean Peninsula to the Mediterranean, is gaining a whole new dimension. As the Silk Road Economic Belt (SREB) it was presented by Xi Jinping during his visit to Kazakhstan in September 2013 – Xi suggested then that China and Central Asia should work closely together to build a new dimension of the Silk Road. The idea of creating the New Silk Road was concretised by the President of the PRC in October of the same year, when he suggested building an agreement between China and the countries belonging to the Association of South-East Asian Nations (ASEAN) and presented the assumptions regarding the Maritime Silk Road (MSR) project.

---

¹⁰ Statistisches Bundesamt, *Die Volksrepublik China ist erneut Deutschlands wichtigster Handelspartner*, Pressemitteilung, no. 55, 21.02.2018, https://www.destatis.de/DE/PresseService/Presse/Pressemitteilungen/2018/02/PD18_055_51.html [accessed: 21.03.2019].

¹¹ T. Hanemann, M. Huotari, 'Record Flows and Growing Imbalances. Chinese Investment in Europe in 2016', *MERICs Papers on China*, 2017, no. 3.

¹² Central Committee of the Communist Party of China, *The 13th Five-Year Plan For Economic And Social Development Of The People's Republic Of China 2016–2020*, en.ndrc.gov.cn/newsrelease/201612/P020161207645765233498.pdf [accessed: 25.03.2019].

Therefore, the plan was based on two pillars – the land and maritime Silk Road – and is considered one of the largest infrastructural and investment ideas in history. It covers almost 70 countries inhabited by 65% of the world's population (4.4 billion people) generating 40% of world GDP in 2017. The project is focused on expanding the infrastructure network connecting China and Central Asia, the Middle East, Africa and Europe to making it possible to build favorable cooperation opportunities in the scope of infrastructure and financial projects. Starting from 2013, the BRI arouses great interest among European and Asian countries.

This huge interest is particularly evident in Germany, a country which is considered to be the leading Chinese partner in Europe, distinguished by a key role in European politics and high technological innovations. Recent years of cooperation between China and Germany indicate, however, that these countries are beginning to enter the phase of "difficult friendship." This is primarily the result of the Chinese investment offensive in Germany. According to the E&Y consulting company, Chinese investors spent EUR 12.2 billion in 2017 for the purchase of German companies, an increase of 9% compared to 2016 and the largest ever expenditure in this area¹³. In 2018, investment fell (up to EUR 10.7 billion, a decrease of 22%), nevertheless Germany (and the United Kingdom) were the most popular destination countries for Chinese investments¹⁴. Investors from China are especially fond of enterprises operating in the electromechanical and chemical industry, which causes critical opinions in the industry, because over the years representatives of the German economy have complained about the growing purchases of high-tech companies by Chinese entrepreneurs. However, it was only taking over in 2016 the leader in the field of robotics, Kuka, as well as buying shares of the Krauss-Maffei machine industry and shares of the EEW Energy renewable energy concern (which, until now, was the most expensive acquisition of a German company by a Chinese investor – for EUR 1.4 billion)¹⁵, caused widespread discussion in the German political and social circles on the need to develop a new *Chinapolitik*¹⁶.

The takeovers of companies by Chinese investors show that Germany has difficulty in assertively defending its interests in bilateral relations with China. The Federal Ministry of Economy and Energy also admitted that China is on its way to becoming the "largest economy in the world and one of the largest geopolitical players in the 21st century", and thanks to initiatives under the aegis of the Belt and Road Initiative, it wants to become an economic superpower¹⁷. This expansion of China may pose a threat to the high position of the European Union and some of its member states. Hence the Germans are looking at the New Silk Road concept with great interest, but

---

¹³ In China, there are currently over 5,000 companies from Germany that do not have access to the ICT sector, can not apply for public contracts, are subject to restrictions of the act on cyberspace (in force since 1 June 2017). On the other hand, the EU market is open to Chinese investors in accordance with the rules of free competition.

¹⁴ *Chinesische Unternehmenskäufe in Europa*. Eine Analyse von M&A-Deals 2006–2018, Februar 2019, p. 9.

¹⁵ 'Chinesen starten größte Übernahme in Deutschland', *Der Spiegel*, 4.02.2016.

¹⁶ K. Popławski, *Kapitał ma narodowość: obawy w Niemczech wobec chińskiej inwestycji*, "Komentarze OSW", 2017, no. 230, pp. 4–5.

¹⁷ J. Dams, I. Grabitz, 'Deutschland wird zwischen zwei Giganten zerrieben', *Die Welt*, 3.03.2018.

with caution – since Chinese political and economic influence in Europe is growing, German politicians insist that the European Union should oppose China's geopolitical strategy by creating its own cooperation projects with China. The effect of this discussion was the European Commission's document entitled "EU-China – A strategic outlook" presented in mid-March 2019, in which China was named "system rival" for the first time, and the Commission proposed – in the form of 10 points – actions that must be taken up in relations between the Community and China in order to systematise mutual cooperation, guarantee freedom of investment and jointly solve pressing global challenges (i.e. including climate change, development of the newest 5G technologies, Iran)¹⁸.

However, this plan does not exhaust the scale of the challenges currently present in the relations between European countries and China. In German-Chinese relations the biggest discrepancies refer to matters connected with Chinese involvement in building their own sphere of influence in the countries of Central and Eastern Europe, with regard to intense Chinese investments in Germany and competition in the African continent.

Critical fields in German-Chinese relations

1. The "16+1" Initiative

The biggest discrepancies under the Belt and Road Initiative relate to Chinese activity in Central and Eastern Europe, primarily in countries belonging to the "16+1" format¹⁹. In fact, the countries of Central and Eastern Europe were one of the main points of interest of German politics and the economy over the last 30 years. After the fall of the "Iron Curtain", it was all about continuing the policy of historical responsibility for the tragedy of World War II, but also about using new economic opportunities in this huge Central and Eastern European market and the need to stabilize the political and social situation, according to the opinion of German President Roman Herzog: "If we do not stabilize the East, the East will destabilize us"²⁰. These arguments meant that successive federal governments were active in seeking opportunities for cooperation with the countries of the region²¹. For the CEE countries,

¹⁸ European Commission, *Joint Communication to the European Parliament, the European Council and the Council, EU-China – A strategic outlook*, 12.03.2019, p. 14.

¹⁹ The "16+1" format, initiated in 2012 during the meeting of the head of the Chinese government Wen Jiabao with the prime ministers of the region in Warsaw, aims to intensify cooperation of the Middle Kingdom with 11 EU member states and 5 Balkan countries (Albania, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, the Czech Republic, Estonia, Latvia, Lithuania, Macedonia, Montenegro, Poland, Romania, Serbia, Slovakia, Slovenia and Hungary) in the fields of investment, transport, finance, science, education and culture. This cooperation is integrated in three potential priority areas of economic cooperation: infrastructure, modern technologies and environmental technologies. The "16+1" initiative is to be an integral part of the BRI project and facilitates talks with the countries of the region on the implementation of Chinese investments. During the "16+1" summit in Dubrovnik in April 2019, also Greece joined the initiative.

²⁰ R. Herzog, 'Die Grundkoordinanten deutscher Außenpolitik', *Internationale Politik*, 1995, no. 6, p. 7.

²¹ B. Koszel, 'Niemcy w roli adwokata Europy Środkowej w Unii Europejskiej', *Europa Wschodu i Zachodu*, 1998, no. 2, pp. 121–126.

the opportunity to win German investments was a key issue, especially after the turn of the 1980s and 1990s, when the collapse of communism and the liquidation of the CEE dependence system on the Soviet Union caused a huge political and economic gap. At that time, German companies were tempted by high economic growth and progressive demand, increasing legal security of investments (especially after opening of the accession negotiations with the European Union and the World Trade Organization and thanks to implementation of the *acquis communautaire*), relatively cheap labor force, geographical proximity and strong cultural ties. The CEE countries, aspiring to the European Community, were determined to encourage capital from the West to invest, and the competitiveness of German products, the financial potential of German companies, as well as an efficient and coordinated system of support for German public institutions enabled building strong economic relations²².

Today, German companies are still seen as desirable partners who contribute to the modernization of the economy and job creation, and their activities are considered independent of political turbulence. The value of investment and trade with the Federal Republic of Germany for the economies of the CEE countries, especially for the Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia, means that the economic growth of these countries depends to a large extent on the market situation in Germany and the plans of German investors. The importance of the German research and development, automotive, chemical or machine sector is still strong and has huge consequences for the labor market and exports of these countries, however CEE countries must also adapt more and more to changes in the structure of the German economy, where the increasing role is played by technologies related to ecology and environmental protection (i.e. renewable energy and energy saving sector)²³.

The current period of political and economic instability in the world increases the importance of Central and Eastern Europe for Germany for several reasons. On the one hand, the geographic proximity of this region guarantees that economic cooperation will not cause geopolitical disturbances resulting in a possible interruption of supplies; on the other hand, due to the euro zone crisis and the dispute about its future, the discussion about the future shape of economic policy in the EU intensifies, and Germany needs allies who will support the Union's free market model²⁴.

Current data show that the relations of the Visegrad Group countries (V4) and Germany are crucial for their mutual economic development. The German turnover with Poland, Hungary, the Czech Republic and Slovakia reached EUR 257 billion

---

²² R. Eisfeld, 'Mitteleuropa in Historical and Contemporary Perspective', *German Politics and Society*, 1993, no. 28, pp. 39–52.

²³ *Federal Ministry of Economics and Technology (BMWi); Federal Ministry for the Environment, Nature Conservation and Nuclear Safety (BMU), Energy concept for an environmentally sound, reliable and affordable energy supply, Berlin (28 September 2010)*, <http://www.bmwi.de/English/Redaktion/Pdf/energy-concept,property=pdf,bereich=bmwi,sprache=en,rwb=true.pdf> [accessed: 28.03.2019].

²⁴ K. Popławski, *Rola Europy Środkowej w gospodarce Niemiec. Konsekwencje polityczne*, Warszawa 2016, pp. 5–64.

in 2016²⁵, a year later it was EUR 277.6 billion²⁶, while in 2018 it reached a record EUR 292.98 billion²⁷. Employees from these four countries also play an important role – over half a million of them operate legally on the German market, and after UK exiting the Community their significance is likely to increase.

Due to the faster GDP growth in these countries than the EU average and further strengthening of cooperation with German companies, the importance of this region for Germany will constantly be growing, although Berlin realizes that this economic bond is not guaranteed once and for all. The statements of German politicians clearly show that the FRG is afraid of the disintegration of the European Community, which may have a multidimensional genesis and originate from the economic crisis, the migration crisis and different perception of its possible solutions or British decisions to withdraw from the EU²⁸. In Germany, there is also an assumption that the EU project may break down due to external reasons – such as the search for new partners in a non-European environment.

Germany's concerns regard China's efforts to break up the unity of the euro zone or the EU as a whole, which would bring about a change in the international political situation²⁹. Sigmar Gabriel, former Federal Minister for Foreign Affairs, spoke about these anxieties during his widely commented China speech. During a conference of French ambassadors on 30 August 2017 in Paris, the German Vice-Chancellor said that EU members must conduct a common foreign policy towards China, otherwise "China will succeed in dividing Europe"³⁰. Gabriel argued that Beijing's cooperation with the 16 countries of Central and Eastern Europe is a threat to EU unity and that is why it should be countered, while China should create a "One-Europe Policy". Referring to the multilateral agreement on cooperation between the People's Republic of China and the CEE countries, the German politician warned about the great influence of China on European Union policy and justified that the New Silk Road project is "a huge geopolitical, cultural, economic and, ultimately,

---

²⁵ Statistisches Bundesamt, *Rangfolge der wichtigsten Handelspartner Deutschlands nach Wert der Exporte im Jahr 2016 (in Milliarden Euro)*, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/2876/umfrage/rangfolge-der-wichtigsten-handelspartner-deutschlands-nach-wert-der-exporte> [accessed: 28.03.2019]. See: A. Gawrich, M. Stepanov, 'German Foreign Policy toward Visegrad Countries. Patterns for integration in Central Europe', *DGAP Analyse*, 2014, no. 17.

²⁶ Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, *Fakten zum deutschen Außenhandel*, Berlin, Oktober 2018, p. 12.

²⁷ Statistisches Bundesamt, *Rangfolge der Handelspartner im Außenhandel der Bundesrepublik Deutschland*, 2019, p. 2.

²⁸ A. Rinke, 'Deutschlands neue Nachbarn', *Internationale Politik*, Juli-August 2017, no. 4, pp. 42–48; C. Özdemir, 'Für einen wertegeleiteten Realismus', <https://zeitschrift-ip.dgap.org/de/ip-die-zeitschrift/themen/fuer-einen-wertegeleiteten-realismus> [accessed: 25.03.2019]; H. Müller, 'Gesucht: Ein Staat namens Europa', <http://www.spiegel.de/wirtschaft/soziales/eu-in-der-krise-gesucht-wird-ein-staat-namens-europa-a-1152661.html> [accessed: 23.03.2019].

²⁹ J. M. Pepe, 'China's Inroads into Central, Eastern and South Eastern Europe. Regional and Global Implications for Germany and the EU', *DGAP Analyse*, 2017, no. 3.

³⁰ 'Rede des Bundesministers des Auswärtigen, Sigmar Gabriel, bei der 25. französischen Botschafterkonferenz am 30. August 2017 in Paris', *Bulletin der Bundesregierung*, no. 91-1, 6.09.2017.

also a military strategy” therefore, it cannot be compared with the standards and values represented by Berlin and Brussels, and should therefore be countered³¹.

In fact, the German head of diplomacy acknowledged then that through the “16+1” project, the PRC is seeking to break the EU’s unity and attract Central and East European countries. Thus, the “16+1” Initiative is intended to be a way to secure more Chinese investments in Europe and its wider neighborhood, which was also indicated by Chancellor Angela Merkel³². Berlin is concerned about the negative potential of the initiative, which could adversely affect the investment principles of the European Union and weaken the political community of the member states applying for Chinese investments. The Chinese concept of building cooperation with the countries of Central and Eastern Europe is moreover perceived in Berlin as an attempt to take over the German position of the “advocate” of CEE countries’ interests in the European and international arena and the position of the most important economic partner of the region’s countries. German political and economic circles consider the “16+1” cooperation to be anti-EU and putting the EU in the face of *fait accompli*, pointing out that Beijing is using the EU’s internal weakness to expand its own sphere of influence in Central and Eastern Europe, making it “submissive”³³. They also argue that the initiative is a Chinese “Trojan horse” in Europe³⁴.

2. Acquisitions of strategic companies in Europe and Germany by Chinese investors

As mentioned, the Federal Ministry of Economy and Energy represents the opinion that China will soon become “the largest economy in the world and one of the largest geopolitical players”, which will threaten the high position of the European Union and some of its member states³⁵. Therefore Germany is looking very seriously at the development of Chinese investments in European countries in the field of robotics, electromobility or information technology, since it is afraid of gaining easy access to strategic knowledge.

According to joint research carried out by Merics and Rhodium Group, in 2018, Chinese companies have realized foreign direct investments in European Union countries worth EUR 17.3 billion, which is a 40% decrease compared to the level in 2017 and over 50% in relation to the peak of these investments, which was achieved in 2016 – EUR 37 billion. A large part of these investments were received by the so-called Big Three – Great Britain (EUR 4.2 billion), Germany (EUR 2.1 billion) and France (EUR 1.6 billion), but their share in total Chinese FDI fell from 71% in 2017 to

---

³¹ *Ibid.*

³² *Merkel: China ist wichtiger Akteur in der Welt*, <https://www.bundesregierung.de/Content/DE/Reiseberichte/2015-10-29-merkel-china.html> [accessed: 20.03.2019].

³³ D. Brössler, ‘China macht sich Osteuropa gefügig’, <http://www.sueddeutsche.de/politik/china-osteuro-pa-gipfel-china-macht-sich-osteuro-pa-gefuegig-1.3767521> [accessed: 22.03.2019].

³⁴ R. Turcsanyi, ‘Central and Eastern Europe’s courtship with China: Trojan horse within the EU?’, *EU-Asia at a Glance*, 2014, no. 1, p. 1.

³⁵ J. Dams, I. Grabitz, *op. cit.*

45% in 2018³⁶. Despite the decline of foreign direct investment of the PRC in EU countries, it should be noted that the trend is still high, especially in Germany, where Chinese companies are particularly interested in companies operating in the electrical machinery and chemical industries.

More and more buyers from the People's Republic of China are focused on technologically sensitive industry sectors – in autumn 2016, a Chinese manufacturer of household appliances Midea acquired a robot manufacturer Kuka for EUR 4.5 billion, the Chinese HNA Group acquired 10% of Deutsche Bank³⁷, whereas Li Shufu, the head of the Geely car group, bought almost 10% of Daimler's shares in spring of 2018³⁸. According to data from the *German Economic Institute* in Cologne, in the period 2005–2018 Chinese enterprises acquired over half of the shares in more than two hundred German companies.

This growing trend causes concern among both public opinion and politicians. The media more and more often emphasize that Chinese enterprises buy German companies "wholesale", and describe their main strategy as "gut and take advantage" (*ausweiden und ausschlachten*)³⁹. This threat was also pointed by the president of the Federal Office for the Protection of the Constitution, Hans-Georg Maaßen. The head of the German civil counterintelligence emphasized that admitting investors from China to the strategic knowledge of German corporations would result in the exploitation of their experience acquired over the years. Maaßen sees a great danger in this tactic and believes that Chinese companies are obliged to cooperate with national intelligence services, which may prove to be a threat to German state secrets in the long run⁴⁰.

It seems that the new maxim of German policy towards China should therefore be "we are liberal, but we are not naïve", or – as the former Minister of Economy and then Foreign Affairs of Germany, Sigmar Gabriel stated – German companies should not be sacrificed "on the altar of the free market". The German side is also closely monitoring the implementation of the "Made in China 2025" strategy, which was introduced by Prime Minister Li Keqiang in May 2015. It lists ten industries in which China strives to achieve a leading position by 2025. They cover such areas as robotics, information technologies, aircraft and electric vehicles. Experts are of the opinion that the "Made in China 2025" is modeled after the German "Industrie 4.0" strategy. However, in China, it is the state, not the industry, which is the driving force of innovation and investment. That is why the directors of two respected think tanks Sebastian Heilmann (Merics) and Guntram B. Wolff (Bruegel Institute) indicate in their

---

³⁶ T. Hanemann, M. Huotari, A. Kratz, 'Chinese FDI in Europe: 2018 trends and impact of new screening policies', March 2019, p. 7.

³⁷ A. Stanzel, 'China's Investment in Influence: The Future of 16+1 Cooperation, China Analysis', European Council on Foreign Relations, http://www.ecfr.eu/page/-/China_Analysis_Sixteen_Plus_One.pdf [accessed: 14.03.2019].

³⁸ M.M. Gobble, 'News and Analysis of the Global Innovation Scene', *Research-Technology Management*, May-June 2019, pp. 2–3.

³⁹ M. Nass, 'Aufkaufen und ausschlachten', *Die Zeit*, 8.05.2018.

⁴⁰ A. Delfs, P. Donahue, 'German Spy Chief Says China's Tech Takeovers Are a Security Risk', <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-07-24/german-spy-chief-says-china-s-tech-takeovers-are-security-risk> [accessed: 27.03.2019].

analysis that China's industrial policy aims to acquire important industrial technologies, and in the medium-term should lead to the replacement of the current technological leader in the automotive industry, machines and the chemical industry – which is Germany. Researchers are therefore in favor of “robust foreign trade policy”, which should protect Germany from “being taken over through market manipulation practices”⁴¹.

The recent moves of the federal government indicate that Berlin will soon protect the domestic industrial infrastructure with great force against Chinese investments – an example of this is the fact that at the end of July 2018 Angela Merkel's cabinet prevented Chinese state-owned companies from acquiring shares in the 50Hertz operator's network. The battle lasted for several months, and the Ministries of Economy and Finance underlined that the government is determined to “protect critical energy infrastructure”. The 50Hertz company operates a transmission network in the north and east of Germany (about 30% of the FRG area), employs about 1,000 employees, and 80% of its shares were in the hands of the Belgian group Elia. The state-owned Chinese company State Grid Corporation of China (SGCC) has been trying to acquire the remaining 20% of shares since spring 2018. The amount paid by the German government for the purchase of shares in 50Hertz by the German development bank KfW remains secret, but according to the statements of both ministries, it was only a “bridging solution”, because the share will be resold in the future to another “trusted investor”⁴².

During the same period of time, the German government also considered the possibility of using the right of veto against the planned takeover of Leifeld Metal Spinning, one of the leading German companies in the field of high strength materials for the aerospace industry, by a Chinese investor, Yantai Taihai. Berlin indicated that the company operates in the nuclear industry, and thus is active both in the civilian and military sectors, which will threaten the security of Germany. Ultimately, the investor withdrew itself, which freed Germany from making a difficult decision, although the political pressure was certainly a key reason for the resignation⁴³.

In response to these events and to protect German companies against another wave of acquisitions by Chinese entrepreneurs, in December 2018 the federal government introduced an obligation to conduct an investment audit in enterprises where the foreign investor's share will be at least 15% (instead of 25% as before) – if the company is active in the defense sector or in the area of technologies relevant to civil security. The Minister of Economy, Peter Altmaier, pointed out that thanks to this “the interests of national security as well as public policy and security issues will be better protected”⁴⁴.

---

⁴¹ S. Heilmann, G. B. Wolff, ‘Germany's export industry in a US-China squeeze’, <https://www.merics.org/en/blog/germanys-export-industry-us-china-squeeze> [accessed: 22.03.2019].

⁴² *Berlin beats Chinese firm to buy stake in 50Hertz power company*, <https://www.dw.com/en/berlin-beats-chinese-firm-to-buy-stake-in-50hertz-power-company/a-44848676> [accessed: 27.03.2019].

⁴³ *Chinese takeover of Leifeld collapses ahead of expected German veto*, <https://www.dw.com/en/chinese-takeover-of-leifeld-collapses-ahead-of-expected-german-veto/a-44906055> [accessed: 27.03.2019].

⁴⁴ ‘Wenn wir nicht handeln, sind andere schneller’, *Der Tagesspiegel*, 23.03.2019.

In Germany, however, there are also voices warning against too rapid use of state-owned investment control instruments. As indicated in an analysis from mid-2018, the Federation of German Industries (*Bundesverband der Deutschen Industrie*, BDI) pointed that “available statistics on Chinese investments in Germany do not indicate that concerns about the loss of competitiveness and the outflow of technology are justified”. Industrialists associated in BDI warned not to lose sense and carefully look at every takeover undertaken by Chinese companies. But they also stressed that fair trade and investment rules cannot be enforced with brute force, and opposed the practice of a policy modeled on the approach of US President Donald Trump, who is risking the transformation of the economic dispute into a new trade war in the area of the latest technologies⁴⁵.

The BDI opinion was maintained and extended in the document entitled “Partner and Systemic Competitor – How to cope with China’s state-driven economic model?” (*“Partner und systemischer Wettbewerber – Wie gehen wir mit Chinas staatlich gelenkter Volkswirtschaft um?”*) published on 10 January 2019. It formulated 55 recommendations for German and European policy in order to increase efficiency in relation to measures taken by China. According to the text of the strategy, action is necessary to prevent the economic position of Germany and the EU from weakening as a result of China’s decisive actions, mainly in the field of new technologies⁴⁶.

3. Competition in Africa

Despite intense bilateral political and economic cooperation between Germany and China, both countries are increasingly competing with each other on third country markets. In recent years, African countries have been the focus of attention. According to data provided by the Africa Association of German Business (*Afrika-Verein der deutschen Wirtschaft*) interest in investing in Africa among German entrepreneurs is growing, and in 2018 companies from the FRG have invested over a billion euro in Africa, thus increasing the investment portfolio by more than 10% compared to 2017⁴⁷. The growing concentration of German business on trade with Africa is caused by the fact that the federal government has facilitated export credit guarantee conditions for many African countries, thus meeting the long-term needs of enterprises. The result is the offensive of German investors – in June 2018 Volkswagen opened an assembly plant in the capital of Rwanda, Kigali; from September 2017 Strabag is realizing in South Africa the construction of the highest bridge on the continent on the Mtentu River; whereas Gauff Engineering has been working for several months in the capital of Mozambique, Maputo, on the creation of the longest hanging bridge in Africa. The latter investment is carried out in cooperation with the Chinese company China Road and Bridge Corporation (CRBC), the third largest construction company in the world, which is responsible for the execution of construction works.

---

⁴⁵ N. Barkin, ‘German firms urged to cut dependence on China’, <https://www.reuters.com/article/us-germany-china-report-exclusive/exclusive-german-firms-urged-to-cut-dependence-on-china-idUSKCN1N51IH> [accessed: 25.03.2019].

⁴⁶ ‘China – Partner und systemischer Wettbewerber’, BDI, Grundsatzpapier China, Januar 2019.

⁴⁷ *Eine Milliarde für mehr Investitionen in Afrika*, <https://bdi.eu/artikel/news/eine-milliarde-fuer-mehr-investitionen-in-afrika/#container> [accessed: 22.03.2019].

China has been one of the largest investors in Africa for years, and for most countries of the continent it is also the most important trading partner⁴⁸. According to the research conducted by the aforementioned Africa Association of German Business, in 2016 alone the PRC has made more than twice as many new direct investments in Africa as the United States. The huge investments of Chinese enterprises in infrastructure and industry are fueling the African economy, but they also undoubtedly mean increasing the dependence of African countries on China. Nevertheless, German entrepreneurs point out, that solutions implemented by Chinese companies with the help of state funds are highly profitable and call for Germany to start implementing a more bold policy towards Africa as well. Meanwhile, Germany is not even one of the ten largest investors on this continent. Therefore, industrialists from Germany see the possibilities of increasing their activity through close cooperation with Chinese corporations and demand that the federal government should stop looking at China as a competitor in Africa and treat it as a business partner⁴⁹.

China is criticized in Berlin's political circles because the state is trying to gain access to ever-growing resources around the world – especially in Africa. It is noted that China is rising i.e. government buildings, football stadiums, railways, airports, barracks and refineries, and Chinese investors even finance entire cities, such as Nova Cidade de Kilamba in Angola. In addition, Germany emphasizes that the PRC is increasingly striving to pursue its military interests in Africa – China secures its economic profits on the continent and at sea through extensive military cooperation⁵⁰. Since 2017 China has its first foreign naval base in Djibouti, in the Horn of Africa, from where anti-piracy operations under the UN are supported. German observers point out, however, that in the future China will be even more active in Africa as a supplier of weapons and instructor for African troops, although the data indicate that already as much as 21% of Chinese arms exports have reached Africa in the last ten years. In addition, it is stressed that Chinese companies almost completely dominate the construction services market – so it is not local companies, but Chinese consortia that are the largest winners of projects implemented under the aegis of the BRI. Critics warn that these projects can become a debt trap for participating countries⁵¹.

Yet, in this issue German entrepreneurs see an opportunity, stressing that the German economy should contribute to the stabilization and development of African countries – what is extremely important because the majority of immigrants who have come to Germany in recent years come from the African continent. The task for the German political elite should therefore be to implement sustainable development assistance and make conditions for creating local jobs, while cooperating in this matter with the Chinese authorities and Chinese entrepreneurs in order to form projects profitable for all parties within the Africa-China-Germany triangle. Currently, according to the estimates of the consulting company McKinsey, there are more than

---

⁴⁸ See: M. Abgebi, P. Virtanen, 'Dependency Theory – A Conceptual Lens to Understand China's Presence in Africa?', *Forum for Development Studies*, 2017, Vol. 44, no. 3, pp. 436–441.

⁴⁹ 'Deutsche Wirtschaft will stärker in Afrika investieren', *Handelsblatt*, 22.08.2018.

⁵⁰ 'China will 60 Milliarden Dollar in Afrika investieren', *Die Zeit*, 3.09.2018.

⁵¹ *China baut sich in Afrika neuen Absatzmarkt*, <https://www.dw.com/de/china-baut-sich-in-afrika-neuen-absatzmarkt/a-45332555> [accessed: 12.03.2019].

10,000 Chinese companies employing several million Africans in Africa. Germany is not able to offer investments at a similar level, but it hopes that through the development of the latest technologies, the sale of patents and attractive know-how, it will be possible to become a partner for Chinese companies investing in Africa⁵².

At the Forum on China-Africa Cooperation (FOCAC) held in Beijing in early September 2018, Xi Jinping promised that his country would provide African countries with a further USD 60 billion (EUR 51.7 billion) in loans and investments in the next few years. In addition, he said, some debts are to be canceled by some particularly poor countries⁵³. Analyzing this meeting, Sabine Mokry emphasized that many African leaders welcome China's commitment as an alternative to what they see as half measures on the part of the United States or Europe. She pointed out that neither the US nor European Union countries have a coherent policy towards Africa. Although Germany and other European countries have started to increase their involvement in Africa in recent years, there can be no common European approach⁵⁴.

Therefore, it is necessary to develop a new strategy for German foreign and economic policy towards African countries. It seems that the ground for it is already created in the milieu of Chancellor Angela Merkel, who traveled to Africa a few days before the FOCAC summit (August 2018). The head of the government stressed during meetings with the heads of governments of Senegal, Ghana and Nigeria that "the welfare of Africa lies in the interest of Germany" and it is necessary to develop a model of cooperation and development assistance, which is insufficient for the vast needs. German Development Minister Gerd Müller, who at that time paid a visit to i.e. Eritrea, Ethiopia, Mozambique and Zimbabwe; and Minister of State Michelle Müntefering from the Federal Ministry of Foreign Affairs who visited Namibia, made similar remarks⁵⁵.

Merkel indeed rightly promotes German investments – out of 400,000 German companies operating abroad, only 1,000 are involved in Africa (including 600 in South Africa alone). But the federal government has no instruments to oblige German companies to invest in this continent. So far, as part of the "Year of Africa 2017" program, the Germans have managed to develop, above all, new documents, guidelines and proposals for initiatives. Meanwhile, in a similar period, China managed to become the leader of investment on the African continent and make major infrastructure changes⁵⁶.

Competing with China will therefore be very difficult, if not impossible, especially since trade between Germany and African countries is carried out exclusively through the European Union. In fact, it will be necessary to develop new Economic

---

⁵² *Wachstumsmarkt Afrika. Chancen für die deutsche Wirtschaft nutzen. Positionspapier des Afrika-Verain der Deutschen Wirtschaft E.V.*, https://www.afrikaverein.de/fileadmin/user_upload/PP_Wachstumsmarkt_Afrika.pdf [accessed: 13.03.2019].

⁵³ S. Tiezzi, 'FOCAC 2018: Rebranding China in Africa', <https://thedi diplomat.com/2018/09/focac-2018-rebranding-china-in-africa> [accessed: 29.03.2019].

⁵⁴ S. Mokry, 'China owns the stage in Africa', <https://www.merics.org/en/blog/china-owns-stage-africa> [accessed: 24.03.2019].

⁵⁵ C. Stäcker, 'Angela Merkel in Africa. A transparent tour', <https://www.dw.com/en/opinion-angela-merkel-in-africa-a-transparent-tour/a-45317704> [accessed: 24.03.2019].

⁵⁶ *Ibid.*

Partnership Agreements (EPAs), which currently overload the economies of African countries, at the same time result in the reduction of jobs, and in the further consequence bring economic and social problems that contribute to mass emigration. Germany faces a serious challenge to, on the one hand, lobby in Brussels for amending EPAs and reduce bureaucratic requirements for goods produced in Africa, and on the other, to seek a place for its own companies in the African market dominated by Chinese enterprises – most likely only in close cooperation with China.

Conclusions

Current events as well as this, what seems to be a phase of transformation for the global order, sheds light on unexpected connections in the back rows of the international scene. As two industrial powers on their continents, in Asia and Europe, China and Germany are increasingly seen as potential contenders for an informal alliance in the world. US President Donald Trump does not seem to be willing to provide global leadership, and many expect Germany and China to fill this vacuum. Trump's difficult relations with China and Germany help to bring the two countries closer together. When Chinese President Xi Jinping met German Chancellor Angela Merkel in July 2017 before the G-20 summit in Hamburg, he said that the ties between the two countries must enter a new phase, and Chancellor Merkel underlined that the Chinese-German relationship must develop in times of global uncertainty⁵⁷.

Indeed, we are currently seeing signs of greater closeness – the Sino-German relations have been transformed from the “Strategic Partnership in Global Responsibility” into “Comprehensive Strategic Partnership”. China, however, wants something much more than a mutual commitment: it seeks the possibility of creating multifaceted cooperation – during one of the highest level meetings, President Xi said “The strategic nature of Chinese-German relations is gaining more and more importance” and that these two countries “should intensify cooperation in implementing the Chinese Belt and Road Initiative and jointly contribute to the security, stability and prosperity of neighboring countries”.

Despite intense economic cooperation, there are also the challenges that the BRI is throwing up to the Germans and the European Union (as well as to the whole world). Given the importance of Germany in European and global politics and economy, their high role in the Community and the value of multilateral cooperation, Germany could shape the cooperation with the Middle Kingdom, which would be beneficial for EU countries. It is also the declared position of China, which supports the issue of building prosperity in countries under the umbrella of the BRI, in line with the “win-win” strategy. For this purpose, Germany can pursue the objectives of its international policy towards China on several levels:

- through coordinating the establishment of a committee regulating cross-border cooperation between China and the European Union and piloting projects aimed at creating a tripartite shareholding model (PRC, EU, countries belonging to the

---

⁵⁷ S. Erlanger, ‘China Sees Opening Left by Trump in Europe, and Quietly Steps In’, *The New York Times*, 5.07.2017.

“16+1” Initiative) – in this way, advanced Chinese-German cooperation could be implemented on third-country markets in the field of high technologies;

- through supporting the involvement of German and European small and medium-sized enterprises in the process of developing joint economic projects, which could lead to a decrease in distrust of cooperation with China;
- through strengthening dialogue within the existing EU-China Connectivity Platform, engaging in the emergence of a new form of cooperation between the European Union, Germany, China and African countries, and supporting the creation of multilateral investment opportunities in selected fields.

To conclude it has to be stated, that despite the difficulties and challenges in Sino-German relations, the FRG needs intensive cooperation with China, especially to compensate the increasingly more aggressive actions undertaken by President Trump’s administration. The disconnected from the world United States is a sufficiently serious problem for Germany; and China, which the West will postpone, or China, which will be based only on global institutions, can also be subject to risks in international relations. It seems, therefore, that a strong grip, as well as rejection or confrontation with the PRC would be unreasonable. Thus, the points of contention mentioned in the article – the “16+1” Initiative, Chinese investments in Germany and competition in Africa – may be employed *a rebours* as a base for building a broad cooperation, going beyond bilateral relations, although it is necessary to develop a unified strategy for the German *Chinapolitik*.

References

- Abgebi M., Virtanen P., ‘Dependency Theory – A Conceptual Lens to Understand China’s Presence in Africa?’, *Forum for Development Studies*, 2017, Vol. 44, no. 3.
- Auswärtiges Amt, *Aufgaben der deutschen Aussenpolitik: Südostasien sowie Australien, Neuseeland und Pazifische Inseln am Beginn des 21. Jhs*, Berlin, Mai 2002.
- Barkin N., ‘German firms urged to cut dependence on China’, <https://www.reuters.com/article/us-germany-china-report-exclusive/exclusive-german-firms-urged-to-cut-dependence-on-china-idUSKCN1N51IH> [accessed: 25.03.2019].
- Behrendt P., *Korzenie niemieckich sukcesów w Azji. Daleki Wschód w polityce kolonialnej Niemiec do r. 1914*, Warszawa 2017.
- Berlin beats Chinese firm to buy stake in 50Hertz power company*, <https://www.dw.com/en/berlin-beats-chinese-firm-to-buy-stake-in-50hertz-power-company/a-44848676> [accessed: 27.03.2019].
- Brössler D., ‘China macht sich Osteuropa gefügig’, <http://www.sueddeutsche.de/politik/china-osteuroopa-gipfel-china-macht-sich-osteuroopa-gefuegig-1.3767521> [accessed: 22.03.2019].
- Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, *Fakten zum deutschen Außenhandel*, Berlin, Oktober 2018.
- Bundesregierung, *Wir brauchen einander*, http://www.g-8.de/nn_90704/Content/DE/Artikel/G8Gipfel/2007-06-08-g8-gipfel-abschluss.html [accessed: 12.03.2019].
- Central Committee of the Communist Party of China, *The 13th Five-Year Plan For Economic And Social Development Of The People’s Republic Of China 2016–2020*, en.ndrc.gov.cn/news-release/201612/P020161207645765233498.pdf [accessed: 25.03.2019].

- China baut sich in Afrika neuen Absatzmarkt*, <https://www.dw.com/de/china-baut-sich-in-afrika-neuen-absatzmarkt/a-45332555> [accessed: 12.03.2019].
- 'China löst USA als wichtigsten deutschen Handelspartner ab', *Die Zeit*, 24.02.2017.
- 'China – Partner und systemischer Wettbewerber', BDI, Grundsatzpapier China, Januar 2019.
- 'China will 60 Milliarden Dollar in Afrika investieren', *Die Zeit*, 3.09.2018.
- Chinese takeover of Leifeld collapses ahead of expected German veto*, <https://www.dw.com/en/chinese-takeover-of-leifeld-collapses-ahead-of-expected-german-veto/a-44906055> [accessed: 27.03.2019].
- 'Chinesen starten größte Übernahme in Deutschland', *Der Spiegel*, 4.02.2016.
- Chinesische Unternehmenskäufe in Europa*. Eine Analyse von M&A-Deals 2006–2018, Februar 2019.
- Dams J., Grabitz I., 'Deutschland wird zwischen zwei Giganten zerrieben', *Die Welt*, 3.03.2018.
- Delfs A., Donahue P., 'German Spy Chief Says China's Tech Takeovers Are a Security Risk', <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-07-24/german-spy-chief-says-china-s-tech-takeovers-are-security-risk> [accessed: 27.03.2019].
- Deutsch-chinesische Wirtschaftsbeziehungen*, <https://china.diplo.de/cn-de/themen/wirtschaft/wirtschaft-bilateral> [accessed: 20.03.2019].
- 'Deutsche Wirtschaft will stärker in Afrika investieren', *Handelsblatt*, 22.08.2018.
- Eine Milliarde für mehr Investitionen in Afrika*, <https://bdi.eu/artikel/news/eine-milliarde-fuer-mehr-investitionen-in-afrika/#container> [accessed: 22.03.2019].
- Eisfeld R., 'Mitteleuropa in Historical and Contemporary Perspective', *German Politics and Society*, 1993, no. 28.
- Erlanger S., 'China Sees Opening Left by Trump in Europe, and Quietly Steps In', *The New York Times*, 5.07.2017.
- European Commission, *Joint Communication to the European Parliament, the European Council and the Council, EU-China – A strategic outlook*, 12.03.2019.
- Federal Ministry of Economics and Technology (BMWi); Federal Ministry for the Environment, Nature Conservation and Nuclear Safety (BMU), *Energy concept for an environmentally sound, reliable and affordable energy supply, Berlin (28 September 2010)*, <http://www.bmwi.de/English/Redaktion/Pdf/energy-concept,property=pdf,bereich=bmwi,sprache=en,rwb=true.pdf> [accessed: 28.03.2019].
- Gawrich A., Stepanov M., 'German Foreign Policy toward Visegrad Countries. Patterns for integration in Central Europe', *DGAP Analyse*, 2014, no. 17.
- Gobble M. M., 'News and Analysis of the Global Innovation Scene', *Research-Technology Management*, May-June 2019.
- Hanemann T., Huotari M., Kratz A., 'Chinese FDI in Europe: 2018 trends and impact of new screening policies', March 2019.
- Hanemann T., Huotari M., 'Record Flows and Growing Imbalances. Chinese Investment in Europe in 2016', *MERICs Papers on China*, 2017, no. 3.
- Heilmann S., Wolff G.B., 'Germany's export industry in a US-China squeeze', <https://www.merics.org/en/blog/germanys-export-industry-us-china-squeeze> [accessed: 22.03.2019].
- Herzog R., 'Die Grundkoordinanten deutscher Außenpolitik', *Internationale Politik*, 1995, no. 6.
- Kempf G., *Chinas Außenpolitik. Wege einer widerwilligen Weltmacht*, Oldenburg 2002.
- Kitchen M., *A History of Modern Germany: 1800 to Present*, Oxford 2011.
- Koszel B., 'Niemcy w roli adwokata Europy Środkowej w Unii Europejskiej', *Europa Wschodu i Zachodu*, 1998, no. 2.

German Chinapolitik in the Era of the Belt and Road Initiative

- Merkel: *China ist wichtiger Akteur in der Welt*, <https://www.bundesregierung.de/Content/DE/Reiseberichte/2015-10-29-merkel-china.html> [accessed: 20.03.2019].
- Mokry S., 'China owns the stage in Africa', <https://www.merics.org/en/blog/china-owns-stage-africa> [accessed: 24.03.2019].
- Nass M., 'Aufkaufen und ausschachten', *Die Zeit*, 8.05.2018.
- Müller H., 'Gesucht: Ein Staat namens Europa', <http://www.spiegel.de/wirtschaft/soziales/eu-in-der-krise-gesucht-wird-ein-staat-namens-europa-a-1152661.html> [accessed: 23.03.2019].
- Özdemir C., 'Für einen wertegeleiteten Realismus', <https://zeitschrift-ip.dgap.org/de/ip-die-zeitschrift/themen/fuer-einen-wertegeleiteten-realismus> [accessed: 25.03.2019].
- Pepe J.M., 'China's Inroads into Central, Eastern and South Eastern Europe. Regional and Global Implications for Germany and the EU', *DGAP Analyse*, 2017, no. 3.
- Popławski K., 'Kapitał ma narodowość: obawy w Niemczech wobec chińskich inwestycji', *Komentarze OSW*, 2017, no. 230.
- Popławski K., *Rola Europy Środkowej w gospodarce Niemiec. Konsekwencje polityczne*, Warszawa 2016.
- 'Rede von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel beim Deutsch-Chinesischen Forum "Innovation Gemeinsam Gestalten" am 1. Juni 2017 in Berlin', *Bulletin der Bundesregierung*, no. 65-3, 4.06.2017.
- 'Rede des Bundesministers des Auswärtigen, Sigmar Gabriel, bei der 25. französischen Botschafterkonferenz am 30. August 2017 in Paris', *Bulletin der Bundesregierung*, no. 91-1, 6.09.2017.
- Rinke A., 'Deutschlands neue Nachbarn', *Internationale Politik*, Juli-August 2017, no. 4.
- Stanzel A., 'China's Investment in Influence: The Future of 16+1 Cooperation, China Analysis', European Council on Foreign Relations, http://www.ecfr.eu/page/-/China_Analysis_Sixteen_Plus_One.pdf [accessed: 14.03.2019].
- Statistisches Bundesamt, *Rangfolge der Handelspartner im Außenhandel der Bundesrepublik Deutschland*, 2019.
- Statistisches Bundesamt, *China erneut Deutschlands wichtigster Handelspartner*, Pressemitteilung, no. 57, 18.02.2019.
- Statistisches Bundesamt, *Die Volksrepublik China ist erneut Deutschlands wichtigster Handelspartner*, Pressemitteilung, no. 55, 21.02.2018, https://www.destatis.de/DE/Presse-Service/Presse/Pressemitteilungen/2018/02/PD18_055_51.html [accessed: 21.03.2019].
- Statistisches Bundesamt, *Rangfolge der wichtigsten Handelspartner Deutschlands nach Wert der Exporte im Jahr 2016 (in Milliarden Euro)*, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/2876/umfrage/rangfolge-der-wichtigsten-handelspartner-deutschlands-nach-wert-der-exporte> [accessed: 28.03.2019].
- Stäcker C., 'Angela Merkel in Africa - A transparent tour', <https://www.dw.com/en/opinion-angela-merkel-in-africa-a-transparent-tour/a-45317704> (accessed: 24.03.2019).
- Steinmeier F.-W., *Bundespräsident Frank-Walter Steinmeier beim Besuch der Sichuan-Universität am 7. Dezember 2018 in Chengdu/China*, http://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/Frank-Walter-Steinmeier/Reden/2018/12/181207-Staatsbesuch-China-Uni.html;jsessionid=4E3E3F9634A6A0178F243A6246820120.2_cid371 [accessed: 30.03.2019].
- Tiezzi S., 'FOCAC 2018: Rebranding China in Africa', <https://thedi diplomat.com/2018/09/focac-2018-rebranding-china-in-africa> [accessed: 29.03.2019].

Trampedach T., *Strategisches Denken und Handeln in den bundesdeutsch-chinesischen Beziehungen am Beispiel der Jahre 1963/64*, [in:] *Politik, Wirtschaft, Kultur: Studien zu den deutsch-chinesischen Beziehungen*, ed. M. Leutner, Münster 1996.

Turcsanyi R., 'Central and Eastern Europe's courtship with China: Trojan horse within the EU?', *EU-Asia at a Glance*, 2014, no. 1.

Wachstumsmarkt Afrika. Chancen für die deutsche Wirtschaft nutzen. Positionspapier des Afrika-Verein der Deutschen Wirtschaft E.V., https://www.afrikaverein.de/fileadmin/user_upload/PP_Wachstumsmarkt_Afrika.pdf [accessed: 13.03.2019].

'Wenn wir nicht handeln, sind andere schneller', *Der Tagesspiegel*, 23.03.2019.

Niemiecka Chinapolitik w dobie Inicjatywy Pasa i Szlaku *Streszczenie*

Relacje niemiecko-chińskie na przestrzeni ostatnich lat uległy znacznej intensyfikacji. W ramach budowy Inicjatywy Pasa i Szlaku (od 2013 r.) Chiny dążą do wzmocnienia stosunków z Republiką Federalną Niemiec, budując je jako alternatywę dla pogarszających się relacji transatlantyckich. To Niemcy mają być obecnie ich głównym partnerem w promocii wolnego handlu, ochronie klimatu i budowie świata wielobiegunowego. W tym celu ChRL wygaszają kwestie sporne z RFN, np. przyspieszając legalizację niemieckich fundacji politycznych w Chinach. Nasilenie relacji chińsko-niemieckich nie oznacza jednak braku występowania problemów i pół rywalizacji na płaszczyznach politycznych i gospodarczych. Ogromnym wyzwaniem dla Berlina pozostaje w ostatnich latach m.in. kwestia budowy chińskiej strefy wpływów w Europie Środkowej i Wschodniej poprzez format współpracy 16+1, problem przejmowania strategicznych przedsiębiorstw niemieckich, a także chińska aktywność inwestycyjna w Afryce. Artykuł naświetla podejście Niemiec do wybranych problemów w relacjach z ChRL, analizując współczesną *Chinapolitik*. Tekst podzielony został na kilka części – w pierwszej z nich autorka naświetla współczesne relacje niemiecko-chińskie, następnie analizuje pola krytyczne współpracy i rywalizacji zrazem (inicjatywa 16+1, chińskie przejęcia strategicznych firm w Niemczech, współzawodnictwo w Afryce), by zakończyć całość podsumowaniem.

Słowa kluczowe: Niemcy, Chiny, współpraca niemiecko-chińska, Inicjatywa Pasa i Szlaku, "16+1", rywalizacja

German Chinapolitik in the Era of the Belt and Road Initiative *Abstract*

The German-Chinese relations have significantly intensified over the last years. As part of the construction of the Belt and Road Initiative (since 2013), China strives to strengthen its relations with the Federal Republic of Germany, using them as an alternative to the deteriorating transatlantic relations. Germany is now to be the main partner in the promotion of free trade, climate protection and the construction of a multipolar world. For this purpose, the PRC puts away disputable issues in Sino-German relations, for example by speeding up the legalization of German political foundations in China. However, the intensification of these associations does not mean that there are no problems and rivalry on the political and economic levels. A huge challenge for Berlin has been in recent years, i.e. the issue of building a Chinese sphere of influence in Central and Eastern Europe

through the 16+1 cooperation, the acquisition of strategic German enterprises and China's investment activity in Africa. The article highlights Germany's approach to selected problems in relations with China, analyzing the contemporary *Chinapolitik*. The text has been divided into several parts - in the first one, the author highlights the contemporary German-Chinese relations, then analyzes the critical fields of cooperation and competition ("16+1" Initiative, Chinese takeovers of German companies, competition in Africa) and completes the whole paper with a summary.

Key words: Germany, China, German-Chinese cooperation, Belt and Road Initiative, "16+1" Initiative, competition

Deutsche Chinapolitik im Zeitalter von Belt-and-Road-Initiative *Kurzfassung*

Die deutsch-chinesischen Beziehungen haben sich in den letzten Jahren erheblich intensiviert. China ist bestrebt, im Rahmen des Aufbaus der Belt and Road Initiative (ab 2013) die Beziehungen zur Bundesrepublik Deutschland zu stärken und als Alternative zu den sich verschlechternden transatlantischen Beziehungen zu nutzen. Deutschland soll nun der Hauptpartner bei der Förderung des Freihandels, des Klimaschutzes und des Aufbaus einer multipolaren Welt sein. Zu diesem Zweck räumt die VR China strittige Fragen in den chinesisch-deutschen Beziehungen aus dem Weg, indem sie beispielsweise die Legalisierung deutscher politischer Stiftungen in China beschleunigt. Die Intensivierung dieser Assoziationen bedeutet jedoch nicht, dass es keine Probleme und Rivalitäten auf politischer und wirtschaftlicher Ebene gibt. Eine große Herausforderung für Berlin war in den letzten Jahren der Aufbau einer chinesischen Einflussosphäre in Mittel- und Osteuropa durch die 16+1 Initiative, die Übernahme strategischer deutscher Unternehmen und Chinas Investitionen in Afrika. Der Beitrag beleuchtet Deutschlands Herangehensweise an ausgewählte Probleme in den Beziehungen zu China und analysiert die zeitgenössische Chinapolitik. Der Text ist in mehrere Teile gegliedert - im ersten Teil beleuchtet die Autorin die aktuellen deutsch-chinesischen Beziehungen, analysiert dann die kritischen Bereiche der Zusammenarbeit und des Wettbewerbs (16+1-Initiative, *chinesische* Übernahmen deutscher Unternehmen, Wettbewerb in Afrika) und vervollständigt das gesamte Papier mit einer Zusammenfassung.

Schlüsselwörter: Deutschland, China, deutsch-chinesische Zusammenarbeit, 16+1-Initiative, Wettbewerb

Германская Chinapolitik в эпоху «Инициативы пояса и пути» *Резюме*

На протяжении последних лет германо-китайские отношения значительно активизировались. В рамках «Инициативы пояса и пути» (с 2013 г.), Китай стремится укреплять сотрудничество с Федеративной Республикой Германия, выстраивая его как альтернативу для ухудшающихся трансатлантических отношений. Германия рассматривается в качестве основного партнера в развитии свободной торговли, защиты климата и строительства многополярного мира. С этой целью КНР нивелирует спорные вопросы с ФРГ, например, ускоряя легализацию работы немецких политических фондов в Китае. Однако, улучшение китайско-германских отношений не означает отсутствия политических и экономических проблем и соперничества этих

государств. В частности, в последние годы для Берлина проблемными являются вопросы построения китайской зоны влияния в Центральной и Восточной Европе в формате 16+1, проблема захвата стратегических предприятий в Германии, а также китайская инвестиционная активность в Африке. В статье освещен подход Германии к некоторым проблемам в отношениях с КНР, дан анализ современной, германской China politik. Статья состоит из нескольких частей, в которых рассмотрено: состояние германо-китайских отношений, дан анализ проблемных сфер сотрудничества (инициатива 16+1, захват китайскими фирмами стратегических компаний в Германии, конкуренция в Африке).

Ключевые слова: Германия, Китай, германо-китайское сотрудничество, «Инициатива пояса и пути», «16+1», соперничество

Agnieszka Bielawska

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ORCID 0000-0003-2670-9782

Niemiecka chadecja wobec integracji Turcji z Unią Europejską w kontekście kryzysu imigracyjnego

Wprowadzenie

Współpraca z Republiką Turcji – kluczowym państwem tranzytowym dla uciekinierów z Bliskiego Wschodu do Unii Europejskiej – nabrała dla państw członkowskich UE strategicznego znaczenia w rozwiązywaniu kryzysu imigracyjnego¹ w 2015 r. Szczególnie

¹ Autorka świadomie posługuje się szerszym terminem kryzys imigracyjny, zamiast kryzys uchodźczy ze względu na to, iż nie wszystkim imigrantom, którzy zaczęli napływać do Niemiec w 2015 r. (głównie z ogarniętej wojną Syrii) przysługuje status uchodźcy. W RFN występują 4 formy ochrony: azyl polityczny oparty na Ustawie Zasadniczej RFN, status uchodźcy wynikający z postanowień Konwencji Genewskiej z 1951 r., ochrona uzupełniająca uregulowana ustawą o azylu oraz *Duldung* (jest to zgoda na pobyt tolerowany, wydawana w sytuacji, gdy obcokrajowiec nie jest zdolny do podróży lub sytuacja w kraju pochodzenia uniemożliwia mu powrót; obowiązuje ona do czasu, gdy odesłanie stanie się możliwe). Według Ustawy Zasadniczej prawo azylu przysługuje osobom prześladowanym z przyczyn politycznych. *Ustawa Zasadnicza (Konstytucja) Republiki Federalnej Niemiec z 23 maja 1949 r.*, art. 16a ust. 1, red., wprowadzenie i weryfikacja L. Janicki, Poznań 1997, s. 87. Zgodnie z art. 1 Konwencji Genewskiej z 1951 r. uchodźcą jest osoba, która przebywa poza swoim krajem pochodzenia, którego obywatelstwo posiada lub w którym zamieszkiwała na stałe; zasadnie obawia się prześladowania ze względu na rasę, religię, narodowość, przynależność do określonej grupy społecznej lub poglądy polityczne oraz z powodu tej obawy nie może lub nie chce korzystać z ochrony swojego kraju pochodzenia. *Konwencja dotycząca statusu uchodźców sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r.*, art. 1 *Określenie terminu uchodźca*, Dz.U. 1991, Nr 119, poz. 515, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19911190515/O/D19910515.pdf>, s. 2 [dostęp: 1.10.2017]. Imigrantom, którym odmówiono nadania statusu uchodźcy może zostać przyznana ochrona uzupełniająca. Zgodnie z § 4 niemieckiej ustawy o azylu „(1) Cudzoziemcowi przysługuje ochrona uzupełniająca, jeżeli

Republice Federalnej Niemiec zależało na tym, by zintensyfikować współpracę w dziedzinie zapobiegania nielegalnej imigracji na teren państw członkowskich. Wynikało to z kilku powodów, z których dwa wydają się być najbardziej istotne. Po pierwsze, Turcja zajmuje szczególne miejsce w polityce zagranicznej Niemiec. W żywotnym interesie niemieckim (ale również pozostałych państw członkowskich UE) leży utrzymanie z nią dobrych stosunków, w tym zbliżenie jej do Europy, aby nie ewoluowała w kierunku antyzachodnio nastawionych państw islamskich. Po drugie, współpraca z Turcją w rozwiązywaniu kryzysu uchodźczego uwiarygodniała postawę i propozycje kanclerz Angeli Merkel, mające na celu jego rozwiązanie. W szczególności skupiano się na przedstawianiu go jako globalnego wyzwania, które można przezwyciężyć dzięki międzynarodowej współpracy, ale również dzięki naciskowi na pomoc humanitarną dla uchodźców, zabezpieczeniu i przywróceniu kontroli nad granicami, czy legalizacji przepływu uchodźców. Dzięki aktywnemu włączeniu Turcji w rozwiązywanie kryzysu i uczynienia z niej kluczowego partnera w tej kwestii, zyskała ona możliwość wpływu na politykę unijną w ważnych dla siebie sprawach, takich jak negocjacje akcesyjne (otwieranie kolejnych rozdziałów negocjacyjnych, udział przedstawicieli tureckich w szczytach UE) oraz liberalizacja reżimu wizowego.

Celem jest analiza postawy dwóch niemieckich partii chadeckich wobec zbliżenia między Turcją a Unią Europejską w kontekście kryzysu migracyjnego. Autorka nawiązuje również do wcześniejszych wypowiedzi członków CDU (*Christlich Demokratische Union Deutschlands*) i CSU (*Christlich-Soziale Union in Bayern e. V.*), aby udzielić odpowiedzi na pytanie badawcze, na ile stanowisko to zmieniło się w związku ze wzmożonym napływem imigrantów do Republiki Federalnej Niemiec (i innych państw członkowskich Unii Europejskiej) oraz potrzebą jego powstrzymania. Analizuje także postawę członków obu partii wobec pomocy finansowej dla Turcji (której celem jest m.in. poprawa warunków życia Syryjczyków przebywających w tym państwie), liberalizacji systemu wizowego dla tureckich obywateli, utworzenia europejskich kontyngentów oraz wprowadzenia w życie umowy o readmisji, czyli elementów, które najczęściej pojawiały się w wypowiedziach chadeków w kontekście ww. kryzysu. Weryfikowana w artykule hipoteza badawcza brzmi, że kryzys migracyjny nie zmienił w sposób znaczący poglądów CDU, ani nie wpłynął na stanowisko CSU wobec akcesji Turcji do Unii Europejskiej. Artykuł został przygotowany w oparciu o kryteria chronologiczno-problemowe. Zakres chronologiczny analizy obejmuje lata 2015–2017, przy czym należy podkreślić, iż pierwsza data ma charakter nieco umowny, ponieważ artykuł zawiera również odwołania do wydarzeń wcześniejszych. Podczas pisania wykorzystane zostały: analiza decyzyjna oraz metoda porównawcza i historyczna, które umożliwiły zaprezentowanie i zestawienie poglądów obu partii chadeckich oraz ich członków

---

przedstawi przekonujące przesłanki do przypuszczenia, że w kraju pochodzenia zagraża mu wyrządzenie poważnej krzywdy. Jako poważną krzywdę przyjmuje się: 1. nałożenie lub wykonanie kary śmierci, 2. tortury lub niehumanitarne lub poniżające traktowanie lub karę, 3. poważne zagrożenie dla życia lub integralności osoby cywilnej wynikające z dowolnej przemocy w kontekście międzynarodowego lub krajowego konfliktu zbrojnego". *Asylgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 2. September 2008 (BGBl. I S. 1798), das zuletzt durch Artikel 2 des Gesetzes vom 20. Juli 2017 (BGBl. I S. 2780) geändert worden ist, Unterabschnitt 2 Internationaler Schutz § 4 Subsidiärer Schutz*, http://www.gesetze-im-internet.de/asylvfg_1992/BJNR111260992.html [dostęp: 1.10.2017].

dotyczących akcesji Turcji do Wspólnot Europejskich/Unii Europejskiej i współpracy z tym państwem w ramach rozwiązywania kryzysu migracyjnego.

Chadecja wobec współpracy z Turcją i przyjęcia tego państwa do WE/UE do pierwszej połowy 2015 r.

Perspektywa przyjęcia Turcji do Unii Europejskiej (wcześniej Wspólnot Europejskich) nigdy nie była określana przez niemieckie partie chadecckie jako niezbędna i celowa. Po pierwsze dlatego, że obie partie znaczenie przypisywały strategicznej i gospodarczej współpracy z tym państwem, a ta została zapewniona przez podpisanie układu stowarzyszeniowego oraz członkostwo Turcji w NATO. Po drugie – obie partie dostrzegały więcej argumentów przeciwnych akcesji (niedemokratyczny system sprawowania rządów, konflikty z Grecją, problem cypryjski oraz kurdyjski, zacofanie cywilizacyjne i obcość kulturowa świata islamskiego) niż ją popierających². Ponieważ niemieckiej chadecji zależało na powiązaniu Turcji z Europą, a do tego była ona świadoma, że odmowa akcesji będzie miała negatywne skutki zarówno dla RFN, jak i Unii Europejskiej, prowadziła bardzo ostrożną, wręcz defensywną politykę w tym zakresie – zachęcała Turcję do demokratycznych zmian, nie składając jednocześnie żadnych obietnic i nie dając żadnych gwarancji³.

Owo zachowawcze stanowisko chadecji wobec integracji Turcji z Unią Europejską uległo zmianie po wejściu w życie unii celnej. Coraz częściej otwarcie wyrażano sceptycyzm wobec tureckiej akcesji podkreślając, że państwo to nie będzie mogło spełnić tzw. kryteriów kopenhaskich, a co więcej – nadal nie rozwiązało konfliktów ze swoimi sąsiadami oraz nie należy do tego samego kręgu kulturowego⁴. Ostatni argument związany był z przekonaniem chadeczków, że chrześcijaństwo stanowi fundamentalny czynnik kształtujący Europę, zatem jednoczenie się Europy nie może dokonywać się bez sięgania do chrześcijańskich źródeł i wspólnych ideałów (wolności, godności człowieka, demokracji i pokoju). W kontekście rozszerzenia UE o Turcję, przeświadczenie to wiązało się z obawą o zmianę charakteru wspólnoty oraz z ochroną niemieckiej „kultury przewodniej” (*Leitkultur*), którą przede wszystkim bawarska chadecja traktowała w kategoriach misji⁵. Ta kontrowersyjna koncepcja została wprowadzona do debaty publicznej podczas kampanii wyborczej w 2002 r. Chrześcijańscy demokraci powiązali ją wtedy z tezą o konieczności asymilacji cudzoziemców (w tym z zakazem

² *Die Werte der Freiheit und der Selbstbestimmung als richtungsweisende Normen der deutschen deutscher Außen- und Sicherheitspolitik*, [w:] H. Kohl, *Bilanzen und Perspektiven. Auf dem Weg ins 21. Jahrhundert*, Bonn 1997, s. 20–25; B. Koszel, *Integracja Turcji z Unią Europejską z perspektywy RFN*, Poznań 2009, s. 23; idem, „Uprzywilejowane partnerstwo”. Rząd Angeli Merkel (CDU/CSU-SPD) wobec integracji Turcji z Unią Europejską, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2008, nr 2, s. 144–145.

³ M. Niklas, *Zwischen Realpolitik und Idealpolitik*, Hamburg 1997, s. 17; B. Koszel, *Integracja Turcji...*, *op. cit.*, s. 24.

⁴ H. Sjursen, *Enlargement and the Nature of the EU Polity*, [w:] *Questioning EU Enlargement. Europe in Search of Identity*, ed. H. Sjursen, London–New York 2006, s. 12–13.

⁵ W. Bokajto, *Koncepcja Europy Konrada Adenauera i jej realizacja w praktyce politycznej w latach 1945–1955*, Wrocław 1995, s. 16–17; A. Zięba, *Rola Niemiec w rozszerzaniu Unii Europejskiej*, Warszawa 2010, s. 190.

podwójnego obywatelstwa) oraz z hasłem „paralelne społeczeństwa” (*Parallelgesellschaften*), które miało obrazować istnienie dezintegracji społecznej w państwie⁶.

Kanclerz Helmut Kohl nie mówił stanowczo „nie” tureckiej akcesji, niemniej przestrzegał ją jako nierealną perspektywę. Świadczy o tym chociażby jego zaangażowanie i wsparcie dla rozszerzenia na Wschód oraz postulowanie odrębnego, choć uprzywilejowanego traktowania Turcji⁷. Jego następczyni na stanowisku przewodniczącej CDU – Angela Merkel – otwarcie wyrażała niechęć do idei zintegrowania tego państwa ze strukturami wspólnotowymi, wskazując przy tym na inne możliwości współpracy z Turcją, bez formalnego członkostwa, jak „uprzywilejowane partnerstwo”⁸. Miało ono polegać na zapewnieniu Turcji „ekskluzywnego” statusu przy jednoczesnym wyłączeniu jej z grona innych państw stowarzyszonych. Proponowano silniej włączyć Turcję do Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa (WPZiB) oraz Europejskiej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony (EPBO) (udział w posiedzeniach ministrów spraw zagranicznych, uczestnictwo w tworzeniu grup bojowych). Zamierzano zintensyfikować współpracę między organami i instytucjami wymiaru spraw wewnętrznych, sprawiedliwości oraz służb wywiadowczych. Ponadto rozważano utworzenie wspólnej Komisji i Rady UE-Turcja oraz Komisji Parlamentarnej UE-Turcja, które miałyby monitorować funkcjonowanie „uprzywilejowanego partnerstwa”. Wzorowane byłyby one na strukturach i organach Europejskiego Obszaru Gospodarczego (partnerstwo dopuszczało możliwość włączenia Turcji do 3 z 4 unijnych swobód, przy pewnych ułatwieniach dotyczących ruchu osobowego)⁹.

⁶ M. Szaniawska-Schwabe, *Polityka imigracyjna Republiki Federalnej Niemiec*, „Przegląd Zachodni” 2009, nr 4, s. 10–14, 22–23. Do kwestii *Leitkultur* powrócono w kontekście kryzysu uchodźczego. *Beschluss. Karlsruher Erklärung zu Terror und Sicherheit, Flucht und Integration*, 28. Parteitag der CDU Deutschlands, 14.–15. Dezember 2015, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/beschluss-karlsruher-erklarung.pdf?file=1&type=field_collection_item&id=3888, s. 17–19 [dostęp: 1.10.2017]; *Die Ordnung, Grundsatzprogramm der Christlich-Sozialen Union, Beschluss des CSU-Parteitags am 5.11.2016 in München*, https://www.hss.de/fileadmin/user_upload/HSS/Dokumente/ACSP/Grundsatzprogramme/CSU_Grundsatzprogramm_2016.pdf, s. 14–15 [dostęp: 1.10.2017]; *Thomas de Maizière: „Wir sind nicht Burka”: Innenminister will deutsche Leitkultur*, „Zeit.online”, 30.04.2017, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2017-04/thomas-demaiziere-innenminister-leitkultur/komplettansicht> [dostęp: 15.01.2018].

⁷ B. Lippert, K. Hughes, H. Grabbe, P. Becker, *British and German Interests in EU Enlargement. Conflict and Cooperation*, London–New York 2001, s. 25–26.

⁸ *Antrag des Abgeordneten Dr. Wolfgang Schäuble und der Fraktion der CDU/CSU: Für ein glaubwürdiges Angebot der Europäischen Union an die Türkei*, 2. Dezember 2002, Deutscher Bundestag 15. Wahlperiode, „Drucksache” 15/126 02.12.2002, <http://dipbt.bundestag.de/doc/btd/15/001/1500126.pdf>, [O[dostęp: 1.10.2017]]; „*Freiheit und Sicherheit*”, *Grundsätze für Deutschland. Das Grundsatzprogramm. Beschlossen vom 21. Parteitag*, Hannover, 3.–4. Dezember 2007, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/071203-beschluss-grundsatzprogramm-6-navigierbar_1.pdf?file=1&type=field_collection_item&id=1918, s. 101 [dostęp: 1.10.2017]; „*Gemeinsam erfolgreich in Europa*”, *Europapolitischer Beschluss des 26. Parteitags der CDU Deutschlands, Berlin*, 5. April 2014, https://www.cdu.de/sites/default/files/media/140405-beschluss-gemeinsam-erfolgreich-in-europa.nr_4/pdf, s. 79 [dostęp: 1.10.2017].

⁹ *Privilegierte Partnerschaft. Die europäische Perspektive für die Türkei* Beschluss der Präsidien der Christlich Demokratischen Union und der Christlich-Sozialen Union am 7. März 2004, <https://www.cdu-neuss.de/news/privilegierte-partnerschaft-die-europaeische-perspektive-fuer-die-tuerkei> [dostęp: 1.10.2017].

Stworzenie rządu koalicji CDU/CSU/SPD oraz powierzenie Merkel stanowiska kanclerza w 2005 r. stało się punktem zwrotnym w sposobie jej patrzenia na przyjęcie Turcji do UE. Zgodnie z umową koalicyjną od początku 2006 r. kanclerz Merkel wielokrotnie podkreślała, że o dalszym poszerzeniu UE nie może być mowy bez wcześniejszego zreformowania jej instytucji i bez wypełnienia kryteriów kopenhaskich¹⁰. Stanowisko to wynikało z przekonania, że jednoczesne rozszerzenie i pogłębianie Unii Europejskiej skazane jest na niepowodzenie¹¹. Nie oznaczało jednakże chęci całkowitego zamrożenia procesu. Podczas wizyty w październiku 2006 r. w Turcji Merkel oświadczyła, że jako kanclerz będzie kontynuowała rozmowy dotyczące przystąpienia tego państwa do UE, choć jako przewodnicząca CDU faworyzowała „uprzywilejowane partnerstwo”. Zmianę swojego stanowiska motywowała obowiązującą niemiecki rząd zasadą *pacta sunt servanda*¹². Zaczęła jednakże kłaść jeszcze większy nacisk na wdrażanie unijnych norm i standardów oraz protokołu z Ankary¹³.

Prezentując w Bundestagu priorytety zbliżającej się niemieckiej Prezydencji w Radzie Unii Europejskiej Merkel podkreślała, że członkostwo Turcji powiązane jest z wypełnianiem przyjętych przez to państwo zobowiązań i reform, w tym tych dotyczących praw człowieka oraz wolności obywateli. Starając się uspokoić przeciwników akcesji mówiła, że unijni przywódcy uzgodnili bardziej rygorystyczne kryteria oraz powiązanie między rozszerzeniem UE a możliwościami absorpcji przez nią nowych członków¹⁴.

Wyrazem dezaprobaty dla postawy Turcji, sceptycyzmu wobec akcesji i ukłonem w stronę oponentów rozszerzenia było niezaproszenie tureckiej delegacji przez niemiecką Prezydencję na obchody 50-lecia Unii Europejskiej. Nie wpłynęło to negatywnie na sam proces, gdyż otwarto rozmowy na temat rozdziału 20 – polityka przemysłowa i przedsiębiorczości. Ponadto przewodnicząca Radzie Europejskiej kanclerz Merkel zapowiadała otwarcie negocjacji w kolejnych obszarach do połowy 2007 r., jednakże pod warunkiem normalizacji stosunków z Republiką Cypryjską¹⁵. Wkrótce potem kwestia akcesji Turcji oraz problemy wewnętrzne w tym państwie związane z wyborami parlamentarnymi i prezydenckimi zeszyły na dalszy plan.

¹⁰ *Regierungserklärung von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel zur Europapolitik vor dem Deutschen Bundestag am 11. Mai 2006 in Berlin*, „Bulletin” Nr. 44–1, 11.05.2006.

¹¹ *Rede von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel zur Eröffnung des Internationalen Bertelsmann Forums „Die Zukunft der Europäischen Union” am 22. September 2006 in Berlin*, „Bulletin”, Nr. 90–1, 24.09.2006.

¹² *EU-Beitrittsverhandlungen mit Türkei ergebnisoffen*, 6.10.2006, <http://www.bundeskanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Reiseberichte/tr-eu-beitrittsverhandlungen-mit-tuerkei-ergebnisoffen.html> [dostęp: 20.02.2018].

¹³ *Die EU steuert auf eine Einigung zu*, „Die Welt”, 12.12.2006.

¹⁴ *Regierungserklärung von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel zum Europäischen Rat in Brüssel am 14./15. Dezember und zur bevorstehenden deutschen Präsidentschaft im Rat der Europäischen Union und in der G 8 vor dem Deutschen Bundestag am 14. Dezember 2006 in Berlin*, „Bulletin”, Nr. 128–1, 14.12.2006; *Europäische Union. Gute Voraussetzungen für deutsche EU-Präsidentschaft*, 15.12.2006, <http://www.bundeskanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Reiseberichte/be-2006-12-15-bruessel.html> [dostęp: 1.10.2017].

¹⁵ *EU und Türkei: die enge Zusammenarbeit weiter intensivieren*, 15.04.2007, <http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Artikel/2007/04/2007-04-15-bk-erdogan-hannover.html> [dostęp: 20.02.2018]; P. Osiewicz, *Turcja na drodze do członkostwa w UE: uwarunkowania, przebieg oraz perspektywy negocjacji akcesyjnych*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2009, nr 3, s. 195.

W tym okresie można było zauważyć, że choć CDU nadal była sceptyczna wobec akcesji Turcji do UE, stanowisko partii stało się bardziej konstruktywne. Wypracowano bowiem różne koncepcje zbliżenia Turcji z UE, np. Europejskiej Przestrzeni Gospodarczej+ (*Europäischer Wirtschaftsraum+*) czy też tzw. stopniowego członkostwa (*Abgestufte Integration*), których nie traktowano jako alternatywnych wobec akcesji. W pierwszym przypadku chodziło o zachowanie europejskiej perspektywy dla Turcji (i innych państw spoza UE), bez nadmiernego obciążania Unii Europejskiej. Koncepcja ta kładła nacisk na przeprowadzanie reform oraz większą konwergencję między UE a Turcją (przejmowanie około 70% *acquis communautaire*, w tym cztery podstawowe wolności, tj. zasady dotyczące swobodnego przepływu towarów, osób, usług i kapitału, a także zasady unijnego prawa konkurencji). Brano w niej również pod uwagę, iż Turcja nie zostanie przyjęta do UE, zatem chciano jak najściślej powiązać ją z unijnymi strukturami¹⁶. Druga koncepcja polegała na stopniowym dochodzeniu do członkostwa w Unii Europejskiej. Różniła się ona od pierwszego modelu tym, że Turcja miała integrować się z UE nie tylko ekonomicznie, ale także politycznie (na zaawansowanym szczeblu integracji Turcja mogłaby głosować podczas posiedzeń Rady Unii Europejskiej, ale nie dysponowałaby prawem weta). Zakładano, że najpierw należy negocjować w dziedzinach, które nie są w pełni uwspólnotowione, a później w tych, charakteryzujących się zaawansowaną integracją. Stąd też pierwszym krokiem miało być włączenie Turcji (i innych państw) do WPZiB, a następnymi: udział w obszarze wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych, w Unii Gospodarczej i Walutowej, w strefie Schengen oraz – na koniec – w rynku wewnętrznym, co oznaczałoby osiągnięcie pełnego członkostwa¹⁷. CDU zdecydowanie podkreślała potrzebę zachowania zdolności absorpcyjnych UE i wyznaczenia jej granic, co znalazło wyraźne odzwierciedlenie na poziomie unijnym, np. w rezolucji autorstwa Elmara Broka, przyjętej w marcu 2006 r. przez Parlament Europejski¹⁸.

W analogicznym okresie nie widać było znacznej zmiany postawy polityków CSU. Jedyne różnice w porównaniu z wcześniejszym stanowiskiem polegały na tym, że bawarska partia postulowała uznanie za priorytet wewnętrzną konsolidację i pogłębienie UE, spychając na dalszy plan jej rozszerzenie¹⁹.

W 2009 r. nastąpiła zmiana w polityce tureckiego rządu wobec mniejszości narodowych – Kurdów i Ormian. Zakończono prace nad uruchomieniem kurdyjskiej telewizji oraz uruchomiono ormiańską stację radiową. Ponadto Rada Edukacji Wyższej zatwierdziła podanie Uniwersytetu Artuklu w Mardin o otwarciu Instytutu Żywych

¹⁶ C. Atilgan, D. Klein, *EU-Integrationsmodelle unterhalb der Mitgliedschaft*, „Arbeitspapier” 2006, Nr. 158, s. 7–8; E. Brok, *Eine neue Erweiterungsstrategie für die EU. Perspektiven nach dem Verhandlungsbeginn mit der Türkei*, „Politische Meinung”, Dezember 2005, Nr. 433, s. 17–18.

¹⁷ M. Wissmann, *Das Modell der gestuften Mitgliedschaft. Neue Strategien für künftige Erweiterungsschritte der EU*, „Internationale Politik”, Mai 2006, s. 66–68; C. Atilgan, D. Klein, *op. cit.*, s. 9–11; A. Szymański, *Niemcy wobec rozszerzenia Unii Europejskiej o Turcję*, „PISM. Research Papers”, marzec 2007, nr 4, s. 20.

¹⁸ *Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie dokumentu strategicznego Komisji w sprawie rozszerzenia – 2005 r. (2005/2206(INI))*, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2006-0096+0+DOC+XML+V0//PL> [dostęp: 3.03.2018].

¹⁹ *Wahlprogramm zur Europawahl 2004, Für ein starkes Bayern in Europa 2004–2009*, https://www.hss.de/fileadmin/user_upload/HSS/Dokumente/ACSP/Europawahlen/CSU-Programm_EPW_2004_01.pdf, s. 7–9 [dostęp: 3.01.2017].

Języków, który miał prowadzić kształcenie podyplomowe w języku kurdyjskim oraz innych używanych w Turcji. W kilku prowincjach zaczęto oferować usługi publiczne w języku kurdyjskim²⁰. Mimo iż pewne ograniczenia pozostały, dzięki tym zmianom kanclerz Merkel mogła mówić o zintensyfikowaniu prac oraz odblokowaniu procesu negocjacyjnego z Turcją²¹. Mniej otwarci na ten proces byli pozostali członkowie CDU, którzy podczas 23 zjazdu przyjęli uchwałę, w której oświadczyli, że

akcesja Turcji zagraża jedności, osłabia postępy w integracji europejskiej i podważa zdolność Unii do działania. Przystąpienie Turcji obciążałoby projekt integracji europejskiej, który budowaliśmy przez ponad 60 lat, zagrożeniami, które występują w jednym z najbardziej konfliktowych regionów na świecie²².

Ponadto zarzucono Turcji, że prowadzi nieadekwatną politykę zagraniczną wobec Cypru, Grecji, Izraela oraz Armenii. Według CDU, chociaż Turcja poczyniła znaczne postępy w zakresie reform, nadal występowały duże deficyty i różnice między tym państwem a członkami Unii Europejskiej. Zwrócono uwagę m.in. na dyskryminację kobiet, brak wolności religijnej, czy represjonowanie mniejszości kurdyjskiej. W związku z powyższym partia poparła „uprzywilejowane partnerstwo” Turcji z Unią Europejską zamiast pełnego członkostwa²³.

Po otwarciu rozdziału 12 – bezpieczeństwo żywności, polityka weterynaryjna i fitosanitarna – Merkel warunkowała otwieranie kolejnych rozdziałów negocjacyjnych stworzeniem ku temu możliwości po obu stronach²⁴. Po raz kolejny pozostali członkowie CDU okazali się być mniej otwarci na akcesję Turcji do UE. W przyjętej podczas 24 zjazdu partyjnego uchwale podkreślano, że pełne członkostwo w Unii Europejskiej nie może być rozwiązaniem w każdym przypadku, jako że należy brać pod uwagę nie tylko spełnienie kryteriów członkostwa, ale także zdolność absorpcyjną organizacji. Powtórzono, że „właściwym rozwiązaniem” jest „uprzywilejowane partnerstwo” między UE a Turcją zamiast pełnego członkostwa²⁵. Podobne sformułowanie znalazło się w uchwale przyjętej podczas zjazdu CSU w październiku 2011 r.

²⁰ *Turkey 2009 Progress Report, Brussels, 14.10.2009, SEC(2009)1334*, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2009/tr_rapport_2009_en.pdf, s. 28 [dostęp: 3.01.2017].

²¹ *Deutschland/Türkei. Deutschland und die Türkei: Partner in Europa*, 30.03.2010, <http://www.bundeskanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Artikel/2010/03/2010-03-29-ankara-erster-tag-tuerkei.html> [dostęp: 2.03.2017]; *Pressestatements von Bundeskanzlerin Merkel und dem türkischen Ministerpräsidenten Erdoğan*, 9.10.2010, <http://www.bundeskanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Mitschrift/Pressekonferenzen/2010/10/2010-10-09-pk-bk-erdogan.html> [dostęp: 2.03.2017].

²² *Weitere Beschlüsse des 23. Parteitagés der CDU, Karlsruhe 2010, Beschluss C 5*, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/101116-c-beschluesse_0.pdf?file=1&type=field_collection_item&id=373, s. 5–6 [dostęp: 2.03.2017].

²³ *Ibidem*, s. 6.

²⁴ *Pressestatements von Bundeskanzlerin Angela Merkel und dem Ministerpräsidenten der Republik Türkei, Recep Tayyip Erdoğan*, 2.11.2011, <https://www.bundesregierung.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Mitschrift/Pressekonferenzen/2011/11/2011-11-02-merkel-erdogan.html> [dostęp: 1.06.2017].

²⁵ *Beschluss Starkes Europa – Gute Zukunft für Deutschland, 24. Parteitag der CDU Deutschlands*, 13.–15.11.2011, Leipziger Messe, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/111114-beschluss-europa_0.pdf?file=1&type=field_collection_item&id=357, s. 21 [dostęp: 1.06.2017].

Argumentowano mianowicie, że akcesja Turcji „nadwyreży możliwości integracyjne UE i przyczyni się do jej upadku”²⁶.

W drugiej połowie 2012 r. Turcja ogłosiła bojkot prezydencji Republiki Cypryjskiej w Radzie UE i groziła, że zawiesi negocjacje akcesyjne (ostatecznie do tego nie doszło). Działania te miały wywrzeć presję na UE, aby odblokowała proces negocjacji akcesyjnych i zniósła obowiązek wizowy dla wjeżdżających na teren UE obywateli tureckich²⁷. Nie przyniosły one jednak spodziewanego rezultatu. Merkel zapewniała, że Niemcy popierają akcesję Turcji i mają szczególny interes w pogłębieniu wzajemnych relacji i powiązań między tym państwem a UE²⁸. Swoje stanowisko wobec pełnego członkostwa określiła jednakże jako sceptyczne, zaznaczając, że chce, aby proces postępował²⁹. Poproszona przez premiera Recepta Tayyipa Erdoğan o pomoc w odblokowaniu rozmów z UE, kanclerz oświadczyła, że niezbędne do tego są postępy w realizacji protokołu dodatkowego, w przeciwnym razie liczba otwartych rozdziałów będzie ograniczona³⁰.

Wciąż dużo bardziej sceptyczni wobec przystąpienia Turcji do UE byli członkowie CSU. Aleksander Dobrindt w kontekście rozpoczęcia rozmów o akcesji jednoznacznie oświadczył, że „nie będzie pełnego członkostwa Turcji w UE”. Według sekretarza generalnego CSU państwo to zasługuje na „sprawiedliwe traktowanie jako nasz partner”, dlatego „należy klarownie wyjaśnić, że Turcja nie może zostać pełnoprawnym członkiem UE”³¹. W zamian polityk opowiadał się za „uprzywilejowanym partnerstwem”³². Postawa ta zgodna była z linią partii. Podczas odbywającego się w październiku 2012 r. zjazdu CSU podkreślono, że

polityka rozszerzenia UE wymaga reorientacji [...]. Zdolność absorpcyjna UE musi stać się głównym kryterium przy podejmowaniu decyzji o przyjęciu nowych członków.

²⁶ *Die Europäische Einigung und der Euro, Beschluss des Parteitag der Christlich-Sozialen Union am 7.–8. Oktober 2011 in Nürnberg*, http://www.csu.de/common/_migrated/csucontent/111011_leitantrag_europa_04.pdf, s. 3 [dostęp: 1.06.2017].

²⁷ S. Ananicz, *Prezydencja cypryjska a relacje Turcji z Unią Europejską*, <http://www.osw.waw.pl/publikacje/komentarze-osw/2012-06-26/prezydencja-cypryjska-a-relacje-turcji-z-unia-europejska> [dostęp: 15.06.2017].

²⁸ *Pressestatements von Bundeskanzlerin Angela Merkel und dem Ministerpräsidenten der Türkei, Recep Tayyip Erdoğan*, 31.10.2012, <http://www.bundeskanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Mitschrift/Pressekonferenzen/2012/10/2012-10-31-merkel-erdogan.html> [dostęp: 15.01.2017]; *Merkel sichert Türkei ehrliche Verhandlungen zu*, 31.10.2013, <http://www.bundeskanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Artikel/2012/10/2012-10-31-treffen-merkel-erdogan.html> [dostęp: 15.01.2017].

²⁹ *Pressekonferenz von Bundeskanzlerin Merkel und dem türkischen Ministerpräsidenten Erdoğan in Ankara*, 25.02.2013, <http://www.bundeskanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Mitschrift/Pressekonferenzen/2013/02/2013-02-25-merkel-erdogan.html> [dostęp: 15.01.2017].

³⁰ *Protokół dodatkowy*, Dz.Urz. UE, L 293/4, 29.12.1972, [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:21970A1123\(01\)&from=PL](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:21970A1123(01)&from=PL), s. 43–57 [dostęp: 15.03.2017]; *Pressekonferenz von Bundeskanzlerin Merkel und dem türkischen...*, *op. cit.*; P. Osiewicz, *Kwestia cypryjska: przebieg i konsekwencje rokowań w latach 2008–2012*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2012, nr 6, s. 183–184.

³¹ *Europapolitik, Keine EU-Vollmitgliedschaft der Türkei*, 29.05.2013, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/2013/mai-2013/keine-eu-vollmitgliedschaft-der-tuerkei> [dostęp: 15.03.2017].

³² *Kein EU-Beitritt der Türkei, sondern privilegierte Partnerschaft*, 8.06.2013, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/2013/juni-2013/dobrindt-kein-eu-beitritt-der-tuerkei-sondern-privilegierte-partnerschaft> [dostęp: 15.03.2017].

Należy opracować nowe formy i instrumenty przystąpienia do UE, oferując krajom kandydującym alternatywę między pełnym członkostwem a polityką sąsiedztwa. Odrzucamy pełne członkostwo Turcji w UE³³.

Sceptycyzm chadeków wobec możliwości akcesji Turcji do Unii Europejskiej widoczny był również we wspólnym programie rządowym na lata 2013–2017. CDU i CSU oświadczyły w nim, iż dostrzegają

strategiczne i gospodarcze znaczenie Turcji dla Europy, a także zróżnicowane relacje między ludźmi w naszych dwóch krajach. W związku z tym chcielibyśmy pogłębić stosunki między Unią Europejską a Turcją. Ścisła i specjalna współpraca służy zarówno mieszkańcom Europy, jak i Turcji. Chcemy zatem jak najpełniejszej współpracy między Unią Europejską a Turcją, a także ścisłej współpracy strategicznej w sprawach zagranicznych i bezpieczeństwa. Odrzucamy jednak pełne członkostwo Turcji, ponieważ nie spełnia ona warunków członkostwa w UE. Ponadto, biorąc pod uwagę rozmiar kraju i jego strukturę gospodarczą, Unia Europejska zostałaby przeciążona³⁴.

Stanowiska niemieckiej chadecji nie podzielili przedstawiciele większości państw członkowskich oraz unijnych organów, którzy zaniepokojeni wewnętrzną sytuacją w tym państwie (m.in. sposobem, w jaki traktowani byli protestujący przeciwko polityce premiera Erdoğan'a oraz Partii Sprawiedliwości i Postępu na przełomie maja i czerwca) wzywali do zacieśniania, a nie rozluźniania stosunków unijno-tureckich, sugerując że umożliwi to wywieranie przez Unię Europejską wpływu na tureckie władze³⁵. W tym kontekście 5 listopada 2013 r. podczas 10 posiedzenia konferencji akcesyjnej otwarty został rozdział 22 – polityka regionalna i koordynacja instrumentów strukturalnych³⁶.

Miesiąc później Unia Europejska i Turcja podpisały umowę o readmisji. Turcja zobowiązała się do przyjmowania nielegalnych imigrantów, którzy dostali się na obszar UE z jej terytorium. W stosunku do tureckich obywateli umowa miała zacząć obowiązywać po ratyfikacji przez parlament, zaś w odniesieniu do obywateli państw trzecich i bezpaństwowców – 3 lata po ratyfikacji³⁷. W tym samym czasie rozpoczęto rozmowy

³³ *Beschluss des Parteitag, Zukunft Europa: handlungsfähig in der Krise, schlank im Innern, stark nach außen*, 77. Parteitag der Christlich-Sozialen Union, 19.–20. Oktober 2012, Messe München, http://www.csu.de/common/_migrated/csucontent/121020_beschluss-zukunft-europa_02.pdf, s. 7–8 [dostęp: 5.06.2017]. Pełne członkostwo Turcji CSU odrzuciła również podczas zjazdu w 2013 r.: *2013–2018 der Bayernplan, Regierungsprogramm der Christlich-Sozialen Union*, http://www.csu.de/common/_migrated/csucontent/bayernplan_2013-07-16_02.pdf, s. 23 [dostęp: 5.06.2017].

³⁴ *Gemeinsam erfolgreich für Deutschland. Regierungsprogramm 2013–2017*, http://www.csu.de/common/_migrated/csucontent/cdu_csu_regierungsprogramm_2013-2017_02.pdf, s. 119 [dostęp: 5.06.2017].

³⁵ *EU-Beitritt: CSU fordert Aussetzung der Gespräche mit der Türkei*, „Zeit.online”, 12.06.2013, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2013-06/reaktionen-berlin-proteste-tuerkei> [dostęp: 20.05.2017].

³⁶ Council of the European Union, *Accession Conference at Ministerial level opens negotiations with Turkey on Chapter 22 – Regional Policy and Coordination of Structural instruments*, Brussels, 5 November 2013, 15694/13 (OR. en), PRESSE 451, <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15694-2013-INIT/en/pdf> [dostęp: 6.03.2016].

³⁷ *Umowa między Unią Europejską a Republiką Turcji o readmisji osób przebywających nielegalnie*, Dz.Urz. UE, L 134/3, 7.05.2014, [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0507\(01\)&from=PL](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0507(01)&from=PL) [dostęp: 5.06.2017]; S. Ananicz, *Turcja i UE: Przełom w negocjacjach*

o „planie działania” na rzecz ruchu bezwizowego z Turcją, czyli programie 72 reform dotyczących m.in. tureckiej polityki zarządzania granicami i migracją. Spełnienie wymogów było warunkiem stawianym przez Unię Europejską dla krótkoterminowego (do 90 dni) zniesienia wiz dla obywateli Turcji. Władze tureckie miały nadzieję, że nastąpi to w październiku 2016 r.³⁸

Zadowolona z sygnowania umowy Merkel sugerowała, by jak najszybciej zostały otwarte rozdziały dotyczące praworządności, sprawiedliwości i praw człowieka (23 i 24) i proponowała dwustronne rozmowy z tureckim rządem o szczegółach³⁹. Zupełnie inaczej tę kwestię postrzegali członkowie CSU. Andreas Scheuer, Hans Reichhart oraz Alfred Sauter podkreślali, że „polityczne wydarzenia w Turcji naprawdę nie dają się upiększyć. Turcja Erdoğan’a porusza się poza granicami europejskiego rozumienia demokracji”⁴⁰. Scheuer przekonywał ponadto, że „państwo, w którym rząd grozi krytyką i depreczuje demokratyczne wartości, nie może należeć do Europy”⁴¹. Podążając tym tokiem rozumowania, CSU po raz kolejny wzywała do natychmiastowego zaprzestania negocjacji akcesyjnych z Turcją. Dopiero problemy związane ze wzmożonym napływem uchodźców wymusiły na państwach członkowskich UE powrót do rozmów z Turcją, która została uznana przez Merkel za kluczowe państwo przy ich rozwiązywaniu, o czym świadczyła chociażby jej wizyta w Ankarze na krótko przed tureckimi wyborami parlamentarnymi⁴².

Podczas szczytu Unia Europejska-Turcja w listopadzie 2015 r. obie strony uzgodniły, że należy ożywić proces akcesji. W tym celu zadeklarowano pogłębienie dialogu wysokiego szczebla dzięki częstszym, ustrukturyzowanym spotkaniom, w tym szczytom organizowanym 2 razy do roku, które miały m.in. umożliwić ocenę rozwoju stosunków UE-Turcja. Zapowiedziano również zorganizowanie w połowie grudnia konferencji międzyrządowej, podczas której miał zostać otwarty 17 rozdział negocjacji akcesyjnych – polityka gospodarcza i pieniężna. KE miała także prowadzić prace przygotowawcze w kierunku otwarcia nowych rozdziałów (bez uszczerbku

---

wizowych i o readmisji, 18.12.2013, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-12-18/turcja-i-ue-przelom-w-negocjacjach-wizowych-i-o-readmisji> [dostęp: 15.06.2017].

³⁸ *Roadmap towards a visa-free regime with Turkey*, http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-is-new/news/news/docs/20131216-roadmap_towards_the_visa-free_regime_with_turkey_en.pdf [dostęp: 15.01.2017]; *Szczyt przywódców UE z Turcją, 29.11.2015 – Oświadczenie UE-Turcja*, 870/15, 29.11.2015, <http://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2015/11/29-eu-turkey-meeting-statement> [dostęp: 5.06.2017].

³⁹ *Pressstatements der Bundeskanzlerin und des türkischen Ministerpräsidenten am 4. Februar 2014 in Berlin*, <http://www.bundeskanzlerin.de/Content/DE/Mitschrift/Pressekonferenzen/2014/02/2014-02-04-merkel-erdogan.html> [dostęp: 15.01.2017]; *Bundeskanzlerin Merkel in der Türkei. Flüchtlingsthema gemeinsam angehen*, 18.10.2015, <http://www.bundeskanzlerin.de/Content/DE/Reiseberichte/2015-10-18-tuerkei-montag.html> [dostęp: 1.06.2018].

⁴⁰ *Respekt, Herr Bundespräsident!*, 3.05.2014, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/mai-2014/kolonne-respekt-herr-bundespraesident> [dostęp: 15.01.2017]; A. Sauter, H. Reichhart, „Für ein Europa der Freiheit – gegen Erweiterung der EU”, 6.05.2014, <http://www.csu.de/verbaende/kv/guenzburg/presse/mai-2014/alfred-sauter-und-dr-hans-reichhart> [dostęp: 15.01.2017].

⁴¹ *Scheuer: Klares Nein zu EU-Beitritt der Türkei*, 2.04.2014, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/april-2014/verhandlungen-stoppen> [dostęp: 15.01.2017].

⁴² K. Strachota, M. Jaroszewicz, A. Ciechanowicz, *Unijny kryzys migracyjny: oferta dla Turcji*, 21.10.2015, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-10-21/unijny-kryzys-migracyjny-oferta-dla-turcji> [dostęp: 10.06.2017].

dla stanowiska państw członkowskich). Ponadto podczas szczytu przyjęto wspólny plan działania⁴³, który odzwierciedlał porozumienia zawarte między Unią Europejską a Turcją dotyczące zacieśnienia współpracy w zakresie wsparcia Syryjczyków objętych tymczasową ochroną i zarządzaniem migracyjnym. UE zobowiązała się do zapewnienia kwoty 3 mld euro dodatkowych środków dla Turcji, która miała zostać wykorzystana na poprawę warunków pobytu ok. 2,5 mln syryjskich uchodźców, aby zachęcić ich do pozostania, zamiast dalszej migracji do Europy⁴⁴.

Jednocześnie podczas spotkań UE-Turcja podejmowano kwestie dotyczące liberalizacji reżimu wizowego, wprowadzenia w życie umowy o readmisji oraz przesiedleń uchodźców na teren państw członkowskich, by odciążyć Turcję. W zamian za szybsze wprowadzenie przez nią umowy o readmisji, Merkel zaproponowała premierowi Erdoğanowi „przyspieszony proces wizowy”⁴⁵. Podczas konferencji prasowej zorganizowanej z okazji nieformalnego szczytu w Valletcie w listopadzie 2015 r., kanclerz podkreślała, że

chodzi o dwa procesy, z jednej strony o liberalizację reżimu wizowego dla Turcji, który już się odbywa. Proces ten powinien być przyspieszony. W zamian, Turcja jest gotowa wprowadzić w życie wcześniej umowę o readmisji dla obywateli państw trzecich. Te dwa procesy negocjacji są ze sobą połączone. Oczywiście jeśli chodzi o liberalizację reżimu wizowego nie będą uchylane żadne standardy, które mają zastosowanie do innych krajów, ale proces ten można przyspieszyć⁴⁶.

W trakcie odbywającego się dwa tygodnie później szczytu przywódców państw członkowskich UE i Turcji uzgodniono, że do czerwca 2016 r. strona turecka będzie gotowa przyjąć z powrotem obywateli państw trzecich w ramach ww. umowy i w rezultacie, w drugiej połowie roku, podjęta zostanie decyzja, czy spełnia ona warunki dla ruchu bezwizowego. Dzięki temu według Merkel stworzona została podstawa długoterminowego partnerstwa z Turcją w zakresie polityki migracyjnej⁴⁷.

⁴³ W dokumencie określono szereg wspólnych działań, które miały być niezwłocznie wdrożone przez UE i Turcję na trzech płaszczyznach: (a) zajęcie się podstawowymi przyczynami masowego napływu Syryjczyków, (b) wspieranie Syryjczyków objętych tymczasową ochroną i ich społeczności znajdujących się w Turcji (część I) oraz (c) zacieśnienie współpracy w celu zapobiegania nielegalnej migracji do UE (część II). Plan odnosił się także do dialogu o liberalizacji reżimu wizowego, planu działania na rzecz ruchu bezwizowego oraz umowy o readmisji między UE a Turcją. European Commission – Fact Sheet, *EU-Turkey joint action plan*, Brussels, 15 October 2015, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-5860_en.htm [dostęp: 15.03.2017].

⁴⁴ *Szczyt przywódców UE z Turcją, 29.11.2015 – Oświadczenie...*, op. cit.; *Szczyt przywódców UE z Turcją, 29.11.2015*, <http://www.consilium.europa.eu/pl/meetings/international-summit/2015/11/29> [dostęp: 5.06.2017].

⁴⁵ *Bundeskanzlerin Merkel in der Türkei. Flüchtlingsthema...*, op. cit.

⁴⁶ *Pressekonferenz von Bundeskanzlerin Merkel beim informellen Treffen der Staats- und Regierungschefs der EU am 12. November 2015 in Valletta*, <http://www.bundeskanzlerin.de/Content/DE/Mitschrift/Pressekonferenzen/2015/11/2015-11-12-merkel-valletta-eu-sonderrat.html> [dostęp: 15.01.2017].

⁴⁷ *Regierungserklärung von Bundeskanzlerin Merkel*, 16. Dezember 2015, Berlin, <http://www.bundeskanzlerin.de/Content/DE/Regierungserklaerung/2015/2015-12-17-regierungserklaerung.html> [dostęp: 15.01.2017].

Chadecja wobec współpracy z Turcją w ramach rozwiązywania kryzysu imigracyjnego od drugiej połowy 2015 r.

Współpraca z Turcją przy rozwiązywaniu kryzysu postawiła kanclerz Merkel w trudnym położeniu. Z jednej strony, krytykowana przez polityków opozycji, ale również niemieckiej chadecji, Merkel potrzebowała wyraźnego zmniejszenia liczby napływających do RFN imigrantów, a z drugiej – również dobrego uzasadnienia dla kooperacji z państwem, które charakteryzuje m.in. nieprzewidywalna sytuacja wewnętrzna i łamanie zasad demokracji, tym bardziej, że została ona połączona z negocjacjami akcesyjnymi do UE, czemu sprzeciwiały się obie partie chadecckie⁴⁸. Kanclerz starała się przekonać członków CDU do swojej wizji rozwiązania kryzysu imigracyjnego, w tym aktywnego zaangażowania Turcji, podczas zjazdu partii w grudniu 2015 r. Najwyraźniej udało się to, gdyż zdecydowaną większością głosów (2 głosy sprzeciwu w obecności prawie tysiąca delegatów) przyjęto deklarację z Karlsruhe, która głosiła, że dzięki współpracy Niemiec, Europy i Turcji „można znaleźć trwałe rozwiązanie humanitarne” oraz że członkowie CDU „z zadowoleniem przyjmują wynik szczytu UE-Turcja i zobowiązują się do przyspieszenia jego realizacji”⁴⁹. W dokumencie podkreślono ponadto, że państwo to „odgrywa kluczową rolę w radzeniu sobie z obecną sytuacją, ponieważ mieszka w nim już ponad 2 mln uchodźców oraz wszyscy uchodźcy przybywający do Europy z państw Środkowego i Bliskiego Wschodu wykorzystują Turcję jako państwo tranzytowe”⁵⁰. CSU stała natomiast w tym czasie na stanowisku, że rozmowy z Turcją są ważne, gdyż państwo to odgrywa kluczową rolę w zmniejszaniu napływu uchodźców przez szlak bałkański, ale pod żadnym pozorem nie można uzależniać się od Turcji. Powołując się na sprawozdanie KE bawarska chadecja podkreślała, że wystąpiło wiele uchybień i regres, zwłaszcza w odniesieniu do przestrzegania praworządności i praw człowieka, co powinno mieć wpływ na postęp negocjacji. Według CSU niedopuszczalne było łączenie kryzysu uchodźczego z akcesją Turcji do UE. Partia po raz kolejny podkreślała zatem, że opowiada się za „uprzywilejowanym partnerstwem” Turcji z UE⁵¹.

Kanclerz Merkel zwracała uwagę na kwestię poprawy sytuacji uchodźców w obozach w Turcji. Stała bowiem na stanowisku, że powstrzyma to część z nich przed migracją do państw Unii Europejskiej. Przekonywała przy tym, że pozostanie blisko granicy syryjskiej będzie sprzyjać powrotowi uchodźców do Syrii (po uspokojeniu się sytuacji w tym państwie). Co do pozostałych uchodźców, którzy będą próbowali migrować do państw unijnych, postulowała utworzenie „Hotspotów”, czyli miejsc na zewnętrznych granicach UE, w których dowiedzą się, czy otrzymają azyl. Tę formę kontroli i legalizację przepływu uchodźców wspomagać miało utworzenie

⁴⁸ K. Strachota, M. Jaroszewicz, A. Ciechanowicz, *op. cit.*

⁴⁹ *Beschluss. Karlsruher Erklärung...*, *op. cit.*, s. 12–13.

⁵⁰ *Ibidem.*

⁵¹ *Beschlussbuch zum Parteitag 2015, 80. Parteitag der Christlich-Sozialen Union 20. und 21. November 2015, München*, http://www.csu.de/common/csu/content/csu/hauptnavigation/politik/beschlusse/Beschlussbuch_2015.pdf, s. 30 [dostęp: 1.06.2018].

niemiecko-tureckiej grupy roboczej⁵². Podczas wizyty w Turcji pod koniec października 2015 r. kanclerz Merkel pozytywnie odniosła się do zapewnień strony tureckiej o poprawie sytuacji uchodźców (dotyczyło to m.in. kwestii świadczeń socjalnych i zdrowotnych)⁵³. Do tego problemu powróciła również podczas 28. zjazdu CDU. Odnosząc się z uznaniem do znacznego wysiłku Turcji, która przyjęła uchodźców uciekających przed przemocą z Syrii i Iraku, Merkel podkreślała, że UE przejęła na siebie część tureckich obciążeń finansowych. Oznajmiła również, że przeznaczone przez UE na poprawę warunków życia uchodźców 3 mld euro zostaną zainwestowane w różnego rodzaju projekty, które powiązane będą z edukacją, pracą i opieką zdrowotną⁵⁴. Również w tym punkcie członkowie CDU zgodzili się ze swoją przewodniczącą⁵⁵.

Początkowo sceptyczna wobec pomysłu rocznych kontyngentów uchodźców do państw UE, autorstwa ministra spraw wewnętrznych Thomasa de Maizière⁵⁶, Merkel zaczęła coraz bardziej się do niego przekonywać. Na zmianę jej stanowiska wpłynął narastający kryzys w chadecji oraz spadające poparcie. Ponadto propozycja wprowadzenia rocznych limitów na poziomie UE była szansą na zakończenie trwającego wśród chadeków konfliktu o sposoby ograniczenia napływu uchodźców i imigrantów do Niemiec⁵⁷. Sama kanclerz podkreślała, że

uzgodnione przez państwa europejskie limity są sposobem na legalizację nielegalności, ale także na lepsze uporządkowanie i kierowanie procesami, a w połączeniu ze zwalczaniem przyczyn migracji, także na zmniejszenie liczby przybywających do nas uchodźców. [...] jest to, w moim przekonaniu, droga, którą musimy kroczyć, by rozwiązać problemy; ponieważ zwykła izolacja ich nie rozwiąże. W tym celu potrzebujemy Unii Europejskiej jako całości⁵⁸.

Pozytywnie o wprowadzeniu kontyngentów wypowiadał się minister finansów Wolfgang Schäuble⁵⁹, wiceprzewodnicząca CDU Julia Klöckner⁶⁰, a także członkowie

⁵² *Rede von Bundeskanzlerin Merkel zum Festakt „25 Jahre Deutsche Einheit – 25 Jahre Sachsen-Anhalt“ am 1. Oktober 2015 in Halle (Saale)*, <http://www.bundeskanzlerin.de/Content/DE/Rede/2015/10/2015-10-01-rede-bkin-halle.html> [dostęp: 15.01.2017].

⁵³ *Bundeskanzlerin Merkel in der Türkei. Flüchtlingsthema...*, *op. cit.*

⁵⁴ *Protokoll, 28. Parteitag der CDU Deutschlands*, 14.–15. Dezember 2015, Karlsruhe, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/2015_parteitagsprotokoll_karlsruhe.pdf?file=1, s. 33 [dostęp: 15.01.2017].

⁵⁵ A. Bachmann, *CDU i kanclerz Merkel po zjeździe w Karlsruhe*, „Biuletyn Instytutu Zachodniego” 2015, nr 209, s. 1.

⁵⁶ A. Ciechanowicz, *Kontyngenty – nowe hasło Merkel w kryzysie migracyjnym*, 2.12.2015, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-12-02/kontyngenty-nowe-haslo-merkel-w-kryzysie-migracyjnym> [dostęp: 10.07.2017].

⁵⁷ *Ibidem*; M. Gwóźdź, *Angela Merkel: Zamknięcie szlaku bałkańskiego tylko przeniosło problem w inne miejsce, ale go nie rozwiązało*, „DW”, 6.10.2016, <http://www.dw.com/pl/angela-merkel-zamkni%C4%99cie-szlaku-ba%C5%82ka%C5%84skiego-tylko-przenios%C5%82o-problem-w-inne-miejsce-ale-go-nie-rozwi%C4%85za%C5%82o/a-35967647> [dostęp: 1.06.2017].

⁵⁸ *Lasten teilen, Ursachen bekämpfen*, 27.11.2015, <https://www.bundeskanzlerin.de/Content/DE/Artikel/2015/11/2015-11-27-flucht-asyl-woche-im-ueberblick.html> [dostęp: 15.03.2017].

⁵⁹ K. Schuler, *Wolfgang Schäuble: Loyaler Reservist*, „Zeit.online”, 15.09.2016, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2016-09/wolfgang-schaeuble-angela-merkel-bundeskanzler/komplettansicht> [dostęp: 20.05.2017].

⁶⁰ J. Klöckner, *Julia Klöckner erklärt Plan A2 in acht Punkten*, 28.01.2016, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article151559016/Julia-Kloeckner-erklaert-Plan-A2-in-acht-Punkten.html> [dostęp: 1.05.2017].

zarządu federalnego CDU, którzy w przyjętej w styczniu 2016 r. Deklaracji z Moguncji jako jeden z celów ustalili osiągnięcie sprawiedliwego europejskiego podziału potrzebujących ochrony azylantów⁶¹. Rozwiązanie to chwalił również wiceprzewodniczący CDU Thomas Strobl, mając nadzieję, iż zostanie ono poparte przez pozostałe państwa UE⁶². Ponieważ tak się nie stało, kanclerz zaproponowała zawiązanie tzw. koalicji chętnych (*Koalition der Willigen*). Pomysł nie zyskał jednak aprobaty wszystkich chadeków⁶³.

Członkowie CDU należący do „Kręgu Berlińskiego” (*Berliner Kreis*)⁶⁴ opowiadając się za europejskimi kontyngentami podkreślali, że ich wielkość „musi uwzględniać możliwości Niemiec i innych krajów. [...] Relokacja nielegalnych imigrantów w Europie może mieć miejsce jedynie w bardzo dobrze uzasadnionych, absolutnie wyjątkowych przypadkach”⁶⁵. O wiele bardziej krytyczni wobec tego pomysłu byli konserwatywni członkowie obu niemieckich partii chadeckich, zrzeszeni w Przełomie Wolnościowo-Konserwatywnym (*Freiheitlich-Konservativen Aufbruch*, FKA⁶⁶), według których kontyngenty nie wpływają na zlikwidowanie przyczyn uchodźstwa ani skutków napływu nielegalnych imigrantów, które są dotkliwe dla poszczególnych państw członkowskich UE. Rozwiązanie to traktowane było przez FKA jako „krótkoterminowa reakcja na katastrofę humanitarną”⁶⁷.

Podczas odbywających się w Berlinie pierwszych niemiecko-tureckich konsultacji międzyrządowych (styczeń 2016 r.) głównym tematem rozmów była implementacja wspólnego planu działania Unii Europejskiej i Turcji, dotyczącego ograniczenia napływu nielegalnych imigrantów do UE. Kanclerz Merkel zapewniała, że bliskie partnerstwo z Turcją w zarządzaniu kryzysem imigracyjnym jest głównym celem oraz że Europa musi wesprzeć Turcję w sprostaniu temu „wielkiemu zadaniu”, jakim jest

⁶¹ *Mainzer Erklärung. Wettbewerbsfähigkeit. Zusammenhalt. Sicherheit. Unser 10-Punkte-Zukunftspplan für Deutschland. Beschluss des Bundesvorstands der CDU Deutschlands anlässlich der Klausurtagung am 8. und 9. Januar 2016 in Mainz*, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/2016_01_09_mainzer_erklaerung.pdf?file=1 [dostęp: 1.10.2017].

⁶² *Flüchtlingsaufnahme: Strobl schließt deutschen Alleingang aus*, „Zeit.online”, 21.03.2016, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2016-03/fluechtlinge-thomas-strobl-alleingang> [dostęp: 20.05.2017].

⁶³ G. Bannas, *Dobrindts Kritik an Merkel: Das eisige Schweigen der Kanzlerin*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 19.01.2016.

⁶⁴ „Krag Berliński” powstał w 2011 r. Jego założycielem i przewodniczącym został Christian Wagner, szef frakcji CDU w heskim Landtagu. Do członków należą m.in. Jörg Schönbohm – były minister sprawiedliwości w rządzie krajowym Brandenburgii, Wolfgang Bosbach – szef komisji ds. polityki wewnętrznej w Bundestagu i Erika Steinbach – szefowa Związku Wypędzonych (do momentu wystąpienia z CDU). *Berliner Kreis in der Union, Über uns*, <http://berliner-kreis.info/wer-wir-sind> [dostęp: 3.01.2017].

⁶⁵ *Asyl und Einwanderung. Asyl- und einwanderungspolitische Forderungen*, 5.12.2016, <http://berliner-kreis.info/asyl-und-einwanderungspolitik> [dostęp: 1.06.2018].

⁶⁶ Stowarzyszenie powstało 25 marca 2017 r. w Schwetzingen w Badenii-Wirtembergii. Zrzesza konserwatywnych członków CDU i CSU, a jego inicjatorem i przewodniczącym jest Alexander Mitsch. *WerteUnion – Freiheitlich-Konservativen Aufbruch, Wir über uns*, <https://werteunion.net/wir-ueber-uns> [dostęp: 5.06.2017].

⁶⁷ *Positionspapier der Initiative Konservativer Aufbruch CSU Basisbewegung für Werte und Freiheit*, 1.06.2015, http://konservativeraufbruch.de/files/Positionspapier_Asyl_KA!_01.06.2015.pdf [dostęp: 15.01.2017].

niesienie pomocy syryjskim uchodźcom. Potwierdziła zatem chęć udzielenia przez UE finansowego wsparcia dla Turcji (3 mld euro). Merkel po raz kolejny opowiedziała się także za ustanowieniem kontyngentów uchodźców dla członków UE. Ponadto strona niemiecka zobowiązała się do zwiększenia pomocy rozwojowej przekazywanej Turcji (z 36 do 50 mln euro w 2016 r.), której znaczna część miała zostać przeznaczona na poprawę warunków sanitarnych w obozach dla uchodźców. Podczas spotkania poruszano głównie zagadnienia dotyczące kryzysu migracyjnego, spychając na dalszy plan drażliwe kwestie dotyczące przestrzegania praw człowieka czy wolności prasy w Turcji⁶⁸.

Rezultaty szczytów UE-Turcja, uznane przez znaczną część niemieckich polityków za ogromny sukces kanclerz, zostały ostro skrytykowane przez członków bawarskiej chadecji⁶⁹. Przyjęta 7 marca 2016 r. deklaracja miała na celu rozwinięcie ustaleń dotyczących powstrzymania przez Turcję napływu imigrantów do Europy oraz wprowadzenie m.in. nowego mechanizmu zawracania nielegalnych imigrantów opuszczających Turcję i przekazywania uchodźców syryjskich z Turcji do UE. W zamian Turcja otrzymała zapewnienie znaczącego przyspieszenia negocjacji akcesyjnych oraz procesu liberalizacji wizowej, jak również pomoc finansową⁷⁰. Ustalenia doprecyzowane zostały w trakcie spotkania Rady Europejskiej 17–18 marca⁷¹. Jak zaznaczał sekretarz generalny partii – Andreas Scheuer – CSU była przeciwna przystąpieniu Turcji do UE oraz zniesieniu wiz, natomiast opowiadała się za „uprzywilejowanym partnerstwem” i ułatwieniami wizowymi (ale po spełnieniu wszystkich 72 warunków)⁷². Horst Seehofer, premier Bawarii i przewodniczący CSU, jednoznacznie sprzeciwił się powiązaniu problemu uchodźczego z członkostwem Turcji w UE i ruchem bezwizowym dla obywateli tureckich, które według niego nie tylko nie mają ze sobą nic wspólnego, ale powodują, że państwa członkowskie stają się „uzależnione od tureckiego rządu i państwa”. Seehofer wątpił także w skuteczność tych ustaleń. Ponadto zarzucił europejskim przywódcom, że dają ciche przyzwolenie na łamanie prawa

⁶⁸ K. Frymark, *Niemcy: wymuszone zbliżenie z Ankarą*, 27.01.2016, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-01-27/niemcy-wymuszone-zblizenie-z-ankara> [dostęp: 10.07.2017]; B. Cöllen, *Niemiecko-tureckie konsultacje w Berlinie. Turcja „kluczowym krajem” dla Merkel*, „DW”, 22.01.2016, <http://www.dw.com/pl/niemiecko-tureckie-konsultacje-w-berlinie-turcja-kluczowym-krajem-dla-merkel/a-18999571> [dostęp: 1.06.2017].

⁶⁹ K. Schuler, *EU-Gipfel: Streitfall Türkei*, „Zeit.online”, 8.03.2016, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2016-03/angela-merkel-eu-gipfel-cdu-csu-spd/komplettansicht> [dostęp: 20.05.2017]; *Flüchtlingskrise: Union warnt vor zu vielen Zugeständnissen an die Türkei*, „Zeit.online”, 9.03.2016, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2016-03/fluechtlingskrise-union-tuerkei> [dostęp: 20.05.2017].

⁷⁰ A. Kwiatkowska-Drożdż, K. Strachota, M. Chudziak, *Pakt Ankara-Berlin – jak powstrzymać kryzys migracyjny?*, 9.03.2016, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-03-09/pakt-ankara-berlin-jak-powstrzymac-kryzys-migracyjny> [dostęp: 10.06.2017].

⁷¹ *Konkluzje Rady Europejskiej (17–18 marca 2016)*, komunikat prasowy 143/16, 18.03.2016, <http://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2016/03/18/european-council-conclusions/pdf> [dostęp: 15.03.2017]; *Oświadczenie UE-Turcja (18 marca 2016)*, komunikat prasowy 144/16, 18.03.2016, <http://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/pdf> [dostęp: 15.01.2017].

⁷² *Nach EU-Türkei-Gipfel, Scheuer: „Realität wird uns einholen”*, 8.03.2016, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/maerz-2016/nach-eu-tuerkei-gipfel> [dostęp: 3.08.2017]; *Andreas Scheuer zum EU-Türkei-Deal, „Türkei entwickelt sich in falsche Richtung”*, 23.05.2016, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/mai-2016/tuerkei-entwickelt-sich-in-falsche-richtung> [dostęp: 1.10.2017].

w tym państwie (m.in. wolności wypowiedzi, prasy i religijnej oraz łamanie praworządności), gdyż „nie chcą zagrozić realizacji umowy”⁷³. Z kolei eurodeputowany CSU, Markus Ferber, uspakajął, że sygnowana umowa nie obliguje ani do akcesji Turcji do UE, ani do całkowitego zniesienia wiz. Polityk podkreślał jednak, że istnieje ryzyko, że zniesienie krótkoterminowych wiz może zwiększyć liczbę imigrantów – szczególnie uchodźców kurdyjskich i osób, które nie opuszczą Unii Europejskiej po 90 dniach – oraz może zagrozić bezpieczeństwu UE, gdyż umożliwi tureckim zamachowcom-samobójcom przedostanie się na jej obszar⁷⁴. Chadecy nie szczędzili również słów krytyki pod adresem tureckich polityków, którzy według Scheuera, zachowywali się „jak na bazarze” stawiając coraz to nowe żądania w zamian za pomoc i podnosząc cenę. Do grupy tej należeli m.in. przewodniczący frakcji CDU/CSU w Bundestagu Friedrich, który uznał, że Turcja bawi się z Unią w kotka i myszkę oraz przewodnicząca grupy parlamentarnej CSU Gerda Hasselfeldt, która skonstatowała, że Turcja nie może jednostronnie dyktować warunków⁷⁵. Kanclerz Merkel nie była jednakże skora ani do zakończenia negocjacji, ani do rezygnacji z liberalizacji systemu wizowego dla obywateli tureckich, o co zabiegał w tym czasie Seehofer. Swoją postawę tłumaczyła tym, iż ściśle trzyma się ustaleń. Słowami tymi odniosła się m.in. do uchwały przewodniczących CDU, CSU i SPD z 5 listopada 2015 r.⁷⁶ Kanclerz zmieniła zdanie dopiero dwa miesiące później w obliczu krytyki ze strony przedstawicieli swojej partii (i nie tylko) oraz wydarzeń w Turcji – prowadzonych przez rząd represji wobec dziennikarzy i członków opozycji, takich jak prokurdyjscy parlamentarzyści, które umożliwiła wprowadzona w życie ustawa antyterrorystyczna. Merkel skrytykowała zarówno zerwanie procesu zbliżenia i pojednania z Kurdami, jak i uchylene immunitetu ponad 1/4 deputowanych, z których duża część oskarżana była o współpracę z Partią Pracujących Kurdystanu (PKK). Jasno dawała do zrozumienia, że jeśli Turcja nie spełni uzgodnionych warunków, UE może nie znieść obowiązku wizowego dla tureckich obywateli. Obiecywała, że nie tylko bacznie będzie przyglądać się rozwojowi sytuacji, ale też przeprowadzi rozmowę na ten temat z prezydentem Erdoğanem⁷⁷.

Nieudana próba puczu wojskowego w lipcu 2016 r., a w konsekwencji seria czystek politycznych, prowadzonych przez turecki rząd i administrację, doprowadziła do zintensyfikowania napięcia w stosunkach między Berlinem a Ankarą, pogłębienia

⁷³ *Seehofer im Bericht aus Berlin, Scharfe Kritik am EU-Türkei-Deal*, 23.05.2016, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/mai-2016/seehofer-im-bericht-aus-berlin> [dostęp: 15.01.2017]; *Seehofer im WamS-Interview, „Nicht von Ankara abhängig machen”*, 17.05.2016, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/mai-2016/seehofer-im-wams-interview> [dostęp: 15.01.2017].

⁷⁴ *CSU Landesleitung, Ferber: EU-Türkei-Abkommen bedeutet keinen Automatismus!*, 21.03.2016, <http://www.csu.de/partei/parteiarbeit/arbeitskreise/asp/asp-aktuell/maerz-2016/ferber-eu-tuerkei-abkommen-bedeutet-keinen-automatismus> [dostęp: 5.03.2017].

⁷⁵ *Flüchtlingskrise: Union warnt vor...*, op. cit.; *EU-Türkei-Abkommen: Merkel weist Seehofers Forderungen zurück*, „Zeit.online”, 15.03.2016, <http://www.zeit.de/politik/2016-03/eu-tuerkei-abkommen-angela-merkel-visafreiheit> [dostęp: 20.05.2017].

⁷⁶ *Beschluss der Parteivorsitzenden von CDU, CSU und SPD*, 5. November 2015, <https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/151105-beschluss-parteivorsitzende-koalition.pdf?file=1> [dostęp: 1.06.2018]; *EU-Türkei-Abkommen: Merkel weist Seehofers...*, op. cit.

⁷⁷ *Türkei: Merkel sieht Erdoğan's Durchgreifen „mit großer Sorge”*, „Zeit.online”, 22.05.2016, <http://www.zeit.de/politik/ausland/2016-05/tuerkei-angela-merkel-recep-tayyip-erdogan-kurden-kritik> [dostęp: 20.05.2017].

krytyki turecko-unijnego zbliżenia oraz obaw o przestrzeganie sygnowanych umów⁷⁸. Seehofer podkreślając, że zamach stanu był niezgodny z prawem nawoływał stronę turecką do stosowania zasady praworządności. Przewodniczący CSU przekonywał, że wydarzenia te nie będą mieć wpływu na porozumienia dotyczące uchodźców, ale spowodowały, że „obawy dotyczące np. systemu bezwizowego dla Turcji stały się jeszcze większe”⁷⁹. W związku z tym we wrześniu kierownictwo CSU w przyjętej uchwale wyraziło swój sprzeciw wobec liberalizacji reżimu wizowego i przystąpienia Turcji do UE, która „obecnie nie spełnia wielu wymogów” oraz „w dalszym ciągu oddala się od wartości europejskich i demokratycznych”⁸⁰. Jednocześnie opowiedziano się za respektowaniem umowy między UE a Turcją, „ponieważ przyczyniła się ona do ograniczenia napływu uchodźców do Europy i Niemiec, a także do zamknięcia szlaku bałkańskiego”⁸¹. Bardzo podobne stanowisko zajęli członkowie CDU, np. przewodniczący Komisji Spraw Zagranicznych w Parlamencie Europejskim – Elmar Brok⁸².

W następnych miesiącach CSU wielokrotnie odnosiła się do kwestii członkostwa Turcji w Unii Europejskiej, zawsze jednak negatywnie. W programie podstawowym partii z listopada 2016 r. znalazł się zapis, że

Europa jest i pozostaje wspólnotą wartości. Świadoma swego duchowego, religijnego i kulturowego dziedzictwa Europa opiera się na poszanowaniu ludzkiej godności, pokoju i wolności, demokracji, równości, rządów prawa i praw człowieka. Ekspansja Unii Europejskiej poza granice kontynentu i chrześcijańsko-zachodni krąg kulturowy przeciążyłaby Europę jako wspólnotę wartości. Powinny zostać przyjęte tylko te państwa, które przestrzegają zasad państwa prawa i wszystkich innych wcześniej ustalonych kryteriów akcesyjnych oraz są położone na kontynencie europejskim. W przypadku wszystkich pozostałych państw powinny istnieć specjalne formy partnerstwa. Nie można dawać [...] fałszywej nadziei na pełne członkostwo: Turcja nie może zostać pełnoprawnym członkiem Unii Europejskiej⁸³.

Natomiast w przyjętej na 81 zjeździe partyjnym uchwale członkowie CSU w Bundestagu zostali wezwani do działań, których celem miało być natychmiastowe przezwyciężanie negocjacji akcesyjnych. W uzasadnieniu podkreślano, iż „rozwoj sytuacji politycznej w Turcji nie ma nic wspólnego z wolnościowo-demokratycznym rozumieniem

⁷⁸ K. Szubart, *Partnerstwo z przymusu. Stosunki niemiecko-tureckie w obliczu kryzysu bezpieczeństwa w regionie Bliskiego Wschodu*, „Biuletyn Integracji Europejskiej” 2016, nr 272.

⁷⁹ *Seehofer nach der Sitzung des Parteivorstandes*, „Sicherheit ist das Wichtigste für unser Land”, 18.07.2016, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/juli-2016/sicherheit-ist-das-wichtigste-fuer-unser-land> [dostęp: 15.01.2017]; *ARD-Sommerinterview*, „Die Obergrenze bleibt”, 18.07.2016, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/juli-2016/ard-sommerinterview> [dostęp: 1.06.2017].

⁸⁰ *Klarer Kurs bei der Zuwanderung, Humanität, Ordnung, Begrenzung, Beschluss des CSU-Parteivorstands 9./10. September 2016*, Schwarzenfeld, http://www.csu.de/common/csu/content/csu/hauptnavigation/politik/beschluesse/Papiere/Klarer_Kurs_bei_der_Zuwanderung_Beschluss_final.pdf, s. 5 [dostęp: 6.07.2017].

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² *Türkei: Unionspolitiker stellen EU-Beitrittsverhandlungen infrage*, „Zeit.online”, 18.07.2016, <http://www.zeit.de/politik/2016-07/tuerkei-eu-beitrittsverhandlungen-cdu-csu> [dostęp: 20.05.2017].

⁸³ *Die Ordnung, Grundsatzprogramm...*, *op. cit.*, s. 38.

państwa”⁸⁴. Według CSU tureckie struktury państwowe przebudowywane były na system prezydencki z autorytarnymi elementami, co jest sprzeczne z koncepcją Unii Europejskiej. Jak podkreślano:

państwo, w którym prezydent zarządza władzą wykonawczą, sądowniczą, ustawodawczą, a także wojskiem i prasą jest dyktatorskie i arbitralne, nie ma uzasadnienia i podstaw w wartościach, aby stać się częścią Unii Europejskiej⁸⁵.

Również podczas styczniowego zjazdu kierownictwa partii opowiedziano się przeciwko akcesji Turcji do UE. Zgodnie z uchwałą rozmowy akcesyjne miały zostać zakończone i zamienione na rozmowy partnerskie. Od rządu federalnego oczekiwano, że nie wyrazi zgody na otwarcie kolejnego rozdziału negocjacyjnego, zaś od UE, że będzie bardziej ostrożna w kwestii rozszerzenia oraz że będzie nalegać na spełnianie kryteriów. Za kwestię priorytetową uznano konsolidację organizacji⁸⁶. Krytyka wobec akcesji Turcji oraz działań tureckiego rządu płynęła również ze strony poszczególnych członków CSU⁸⁷. Choć odrzucono możliwość zniesienia systemu wizowego dla Turcji, według Seehofera, realizacja unijno-tureckiej umowy nie była zagrożona, gdyż leżała ona również w interesie Turcji⁸⁸.

Natomiast w wypowiedziach członków CDU pojawił się nowy akcent. Co prawda, wciąż twierdzono, że Turcja nie jest gotowa do wstąpienia do Unii Europejskiej ze względu na niespełnianie kryteriów kopenhaskich, brak poszanowania dla demokracji, rządów prawa i praw człowieka, jednak zgodnie z przyjętą podczas 29 zjazdu partyjnego uchwałą uznano, iż „UE nie powinna jednostronnie zawieszać negocjacji akcesyjnych”. Przekonywano, że działanie takie nie leży w interesie organizacji, gdyż pozbawiłoby ją „ostatniej możliwości wpływu na Turcję”. Według CDU negocjacje w sprawie rozdziałów akcesyjnych

dają przynajmniej możliwość dyskusowania z przywódcami tureckimi o wewnętrznych kwestiach, a więc także wspierania ludzi, którzy pracują na rzecz demokratyzacji, rządów prawa i praw człowieka w Turcji. Ponadto jednostronne zawieszenie negocjacji przez UE pozbawiłoby społecznego poparcia prozachodnio nastawione siły tureckie⁸⁹.

---

⁸⁴ *Antrag-Nr. J 12. Abbruch der EU-Beitrittsverhandlungen mit der Türkei, 81. Parteitag der Christlich-Sozialen Union*, 4.–5. November 2016, http://www.csu.de/common/download/Beschlussbuch_2016_final.pdf, s. 448 [dostęp: 1.10.2017].

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ *Für ein bürgerliches Europa...*, *op. cit.*, s. 2.

⁸⁷ *CSU-Politiker zur Türkeipolitik, Türkei geht in die falsche Richtung*, 3.03.2017, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/maerz-2017/csu-politiker-zur-tuerkeipolitik> [dostęp: 15.08.2017]; *Scheuer im Interview mit dem Straubinger Tagblatt, „Ein EU-Beitritt der Türkei geht nicht”*, 23.08.2017, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/august-2017/ein-eu-beitritt-der-tuerkei-geht-nicht> [dostęp: 15.01.2017].

⁸⁸ *Seehofer zu Flüchtlingsabkommen, „Liegt auch im Interesse der Türkei”*, 5.09.2017, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/september-2017/seehofer-zu-fluechtlingsabkommen> [dostęp: 15.01.2017].

⁸⁹ *Sonstige Beschlüsse, 29. Parteitag der CDU Deutschlands in Essen, 6.–7. Dezember 2016, Beschluss C 113*, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/cdupt16_sonstige_beschluesse.pdf?file=1, s. 43–44 [dostęp: 15.01.2017].

Podkreślano jednak, że zakończenie negocjacji akcesyjnych będzie konieczne, jeżeli w Turcji ponownie zostanie wprowadzona kara śmierci⁹⁰. Jednocześnie CDU uważała pozytywne aspekty zawarcia umowy UE-Turcja, takie jak: znaczne ograniczenie działalności przemytników na tureckich i greckich wybrzeżach, ograniczenie liczby przybywających do Grecji uchodźców oraz znaczną poprawę sytuacji syryjskich uchodźców w Turcji⁹¹. Za kuriozalne uznano opowiadanie się kanclerz Merkel za utrzymaniem *status quo*, czyli zawieszeniem negocjacji akcesyjnych. Pogląd ten zgodny był ze stanowiskiem niemieckiego rządu⁹². O krok dalej poszli konserwatywni członkowie CDU i CSU, którzy w związku z wprowadzeniem systemu prezydenckiego w Turcji, zaczęli domagać się definitywnego zakończenia negocjacji akcesyjnych z tym państwem⁹³.

W programie rządowym CDU i CSU z 2017 r. dostrzeżono strategiczne i gospodarcze znaczenie Turcji dla Europy, a także zróżnicowane relacje tego państwa z RFN, w związku z czym postulowano pogłębienie stosunków między Unią Europejską i Turcją. Według chadeków „ścista i specjalna współpraca służy zarówno mieszkańcom Europy, jak i Turcji”⁹⁴. Życząc sobie jak najsilniejszej kooperacji, również strategicznej, w sprawach zagranicznych i bezpieczeństwa, odmówiono jednak temu państwu pełnego członkostwa w UE argumentując, że nie spełnia ono wymogów związanych z akcesją. Jak podkreślali chadecy:

UE jest wspólnotą wartości od pierwszego dnia jej istnienia. Zaangażowana w ochronę demokracji, praworządności i wolności religijnej. Europejska Karta Praw Podstawowych zakazuje kary śmierci i chroni ludzką godność. Kryteria te musiały zostać spełnione przez wszystkie państwa, które wcześniej przystąpiły do UE⁹⁵.

W tym kontekście z wielkim zaniepokojeniem odnotowano „ostatnie wydarzenia w Turcji dotyczące rządów prawa, w szczególności wolności słowa i wolności prasy”⁹⁶. Jednocześnie chadecja życzyła sobie kontynuacji współpracy z tym państwem w kwestiach dotyczących powstrzymania napływu syryjskich uchodźców do

⁹⁰ *Ibidem*, s. 44. W podobnym tonie utrzymana była uchwała C 161 przyjęta podczas tego samego zjazdu partyjnego. *Sonstige Beschlüsse, 29. Parteitag der CDU Deutschlands in Essen, 6.–7. Dezember 2016, Beschluss C 161*, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/cdupt16_sonstige_beschluesse.pdf?file=1, s. 52–53 [dostęp: 15.01.2017].

⁹¹ *Orientierung in schwierigen Zeiten – für ein erfolgreiches Deutschland und Europa. Beschluss des 29. Parteitags der CDU Deutschlands*, 6.–7. Dezember 2016, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/cdupt16_orientierung_inschwierigenzeitenfuereinererfolgreichesdeutschlandundeuropa_0.pdf?file=1, s. 14 [dostęp: 15.01.2017].

⁹² *Türkei: Merkel bekräftigt Position zu Beitrittsverhandlungen*, „Zeit.online”, 30.11.2016, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2016-11/tuerkei-angela-merkel-eu-beitrittsverhandlungen-keine-neuen-kapitel> [dostęp: 20.05.2017].

⁹³ *Reaktionen auf Türkei-Referendum: „Die Vollmitgliedschaft kann kein Ziel mehr sein”*, „Zeit.online”, 16.04.2017, <http://www.zeit.de/politik/ausland/2017-04/reaktionen-tuerkei-referendum-wagenknecht-oezdemir> [dostęp: 20.05.2017].

⁹⁴ *„Für ein Deutschland, in dem wir gut und gerne leben”. Regierungsprogramm 2017–2021, Friedensprojekt Europa*, 3.07.2017, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/170703regierungsprogramm2017.pdf?file=1&type=field_collection_item&id=9932, s. 57–58 [dostęp: 1.10.2017].

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ *Ibidem*, s. 57–58.

państw członkowskich UE⁹⁷. Postawa taka widoczna jest również po stronie Unii Europejskiej, której przedstawiciele w dalszym ciągu opowiadali się za realizacją oświadczenia z marca 2016 r. nie godząc się na odmrożenie negocjacji akcesyjnych⁹⁸ i zniesienie wiz dla tureckich obywateli, dopóki Turcja nie spełni wszystkich postawionych jej wymogów.

Podsumowanie

Polityka chadecji wobec akcesji Turcji do Unii Europejskiej warunkowana jest w dużej mierze sytuacją wewnętrzną tego państwa – niestabilnością i niedojrzałością demokracji (w tym wprowadzeniem systemu prezydenckiego i prześladowaniem opozycji), łamaniem praw człowieka (w postaci stosowania tortur i ograniczania wolności słowa), prześladowaniem Kurdów oraz dyskryminacją i przemocą wobec kobiet (w tym nierespektowaniem równouprawnienia płci) – oraz jego napiętymi stosunkami z Republiką Grecką i Republiką Cypryjską, które sugerują, że państwo to nie jest w stanie spełnić kryteriów, by stać się członkiem Unii Europejskiej. Wpływ na taką politykę ma również przeświadczenie, że Turcja nie należy do tego samego kręgu kulturowego, co pozostałe państwa członkowskie UE. Argument o obcości kulturowej świata islamskiego związany jest z głęboko zakorzenionym przekonaniem chadeków, że chrześcijaństwo stanowi fundamentalny czynnik kształtujący i jednoczący Unię Europejską, zatem akcesja Turcji mogłaby zmienić charakter Wspólnoty. Według CSU, ale również części członków CDU (np. Thomasa de Maizière), rozszerzenie UE o to państwo mogłoby również negatywnie wpłynąć na niemiecką „kulturę przewodnią”. Przeciwno przyjęciu Turcji do UE przemawia również podpisanie z nią układu stowarzyszeniowego (w tym, wprowadzenie unii celnej) oraz jej członkostwo w NATO, co według obu partii chadeczkich zapewnia wystarczająco głęboką gospodarczą i strategiczną współpracę z tym państwem.

Analizując dokumenty niemieckich partii chadeczkich oraz wypowiedzi ich przedstawicieli, można zauważyć, że stanowisko CDU nie jest identyczne ze stanowiskiem CSU, a także, że w przeciwieństwie do bawarskiej chadecji, podejście Unii Chrześcijańsko-Demokratycznej charakteryzuje większa elastyczność i zmienność w czasie. CSU niezmiennie przeciwna jest akcesji Turcji do UE podkreślając, że właściwym rozwiązaniem dla kooperacji z tym państwem jest ustanowienie „uprzywilejowanego partnerstwa”. Na jej stanowisko nie wpłynął także kryzys imigracyjny

⁹⁷ W dokumencie CDU i CSU zwięźle oświadczyły, iż „Europa ponosi wspólną odpowiedzialność za uchodźców, [ludzi – A.B.] prześladowanych lub w potrzebie”, co według chadeków oznaczało, że „wszystkie państwa europejskie muszą wypełniać swoje obowiązki”. W programie pominięto zatem drażliwą kwestię liczby przyjmowanych uchodźców skupiając się na popieraniu europejskich kontyngentów. „Für ein Deutschland, in dem wir gut und gerne leben”..., *op. cit.*, s. 56–57, 70. Kontyngenty zostały poparte przez „Krağ Berliński”. Zob. *Pressemitteilung*, Berlin, 28.06.2017, <http://berliner-kreis.info/pressemitteilungen> [dostęp: 15.01.2017].

⁹⁸ Ostatni z 16 rozdziałów negocjacyjnych (33 – przepisy finansowe i budżetowe) został otwarty 30 czerwca 2016 r. podczas 12 ministerialnego posiedzenia konferencji akcesyjnej. Na otwarcie czeka jeszcze 18 rozdziałów, 1 został tymczasowo zamknięty. *Turcja. Stan negocjacji*, <http://www.consilium.europa.eu/pl/policies/enlargement/turkey> [dostęp: 5.06.2017].

oraz zacieśnianie więzi między Unią Europejską a Turcją celem jego rozwiązania. Co więcej, CSU ostro sprzeciwiała się łączeniu obu kwestii i negatywnie oceniała „przy-mykanie oczu” na niepokojące zmiany w tym państwie przez europejskich polityków, których priorytetem było wprowadzenie w życie unijno-tureckich umów. Partia krytykowała zresztą ustalenia szczytów z marca 2016 r. i w tym kontekście negatywnie wypowiadała się również o działaniach kanclerz Merkel. CSU nie szczędziła także słów krytyki wobec władz tureckich, które wykorzystując to, że Turcja uznana została za kluczowe państwo dla rozwiązania kryzysu humanitarnego i uchodźczego starały się wymusić otwieranie kolejnych rozdziałów negocjacyjnych, czy też zwiększenie pomocy finansowej. Jednocześnie CSU nie była przeciwna udzielaniu takiej pomocy celem polepszenia warunków życia uchodźców w obozach na terenie Turcji, stworzenia warunków do nauki języka czy zawodu. Opowiadała się także za wprowadzeniem kontyngentów uchodźców w państwach członkowskich UE, przeciwna była natomiast zniesieniu krótkoterminowych wiz dla tureckich obywateli, gdyż obawiała się większej ilości zamachów terrorystycznych w Niemczech oraz pojawienia się w państwie osób, które nie będą skłonne go opuścić po upływie 90 dni.

CDU prowadzi bardzo ostrożną politykę w zakresie akcesji Turcji do Unii Europejskiej, czyli zachęca ją do demokratycznych zmian, jednocześnie nie składając żadnych obietnic ani nie udzielając gwarancji. W uchwałach przyjmowanych podczas zjazdów partii nie brakuje zapisów sugerujących, że partia popiera „uprzywilejowane partnerstwo” Unii Europejskiej z Turcją. CDU jest jednakże bardziej otwarta niż CSU na możliwość przyjęcia tego państwa do UE, o czym świadczą wypracowane przez nią inne koncepcje zbliżenia (Europejskiej Przestrzeni Gospodarczej+ czy tzw. stopniowego członkostwa), które nie przekreślają perspektywy akcesji Turcji do UE. W obliczu kryzysu migracyjnego oraz wewnętrznych zmian w Turcji CDU zaczęła wyrażać przekonanie, że Unia Europejska nie powinna jednostronnie zawieszać negocjacji akcesyjnych, gdyż nie leży to w jej interesie. Według partii postępowanie takie pozbawiłoby organizację możliwości: dyskusowania z przywódcami tureckimi o wewnętrznych kwestiach, wpływu na ich decyzje oraz wspierania osób pracujących na rzecz demokratyzacji, rządów prawa i praw człowieka w tym państwie. Członkowie CDU wydawali się być również bardziej otwarci na liberalizację systemu wizowego wobec tureckich obywateli, nie wyrażali także większego sprzeciwu wobec łączenia kwestii akcesji Turcji do UE, czy zniesienia krótkoterminowych wiz – wszystko z turecką pomocą w rozwiązaniu kryzysu migracyjnego. Większość popierała ustalenia szczytów UE-Turcja, jak również wprowadzenie kontyngentów uchodźców w państwach członkowskich UE (wyjątek stanowili członkowie CDU zrzeszeni w FKA).

Największe przeobrażenie przeszło stanowisko Angeli Merkel, która do 2006 r. otwarcie wyrażała niechęć do idei zintegrowania Turcji ze strukturami wspólnotowymi oraz preferowała inną możliwość współpracy z tym państwem bez formalnego członkostwa, czyli „uprzywilejowane partnerstwo”. Po objęciu stanowiska kanclerza Merkel zaczęła coraz mocniej angażować się w proces akcesyjny – spotykała się z przedstawicielami tureckiego rządu celem omówienia postępów i dalszych zmian, podejmowała próby mediacji między przedstawicielami Turcji, Tureckiej Republiki Cypru Północnego oraz Republiki Cypryjskiej, zaś na arenie unijnej optowała za otwieraniem kolejnych rozdziałów negocjacyjnych i odblokowywaniem procesu akcesyjnego. Zmianę stanowiska tłumaczyła tym, że będąc przedstawicielką niemieckiego

rządu musi respektować zasadę *pacta sunt servanda*. Poparcie dla akcesji Turcji do UE nie było jednakże bezwarunkowe – kanclerz wielokrotnie podkreślała, że o dalszym poszerzeniu UE nie może być mowy bez wcześniejszego zreformowania jej instytucji oraz bez wypełnienia kryteriów kopenhaskich. W związku z: wprowadzonymi przez rząd turecki represjami wobec oponentów po nieudanej próbie wojskowego zamachu stanu; przetrzymywaniem w areszcie niemieckich obywateli, w tym dziennikarza „Die Welt” Deniza Yücela oraz pracami nad wzmocnieniem władzy prezydenta Erdoğan, Merkel podkreślała konieczność przestrzegania swobód i praw obywatelskich (w tym wolności prasy) oraz respektowania zasady trójpodziału władzy, sugerując, że ich łamanie uniemożliwi Turcji akcesję do UE. Jej stanowisko wobec rozszerzenia UE stało się jeszcze bardziej negatywne w drugiej połowie 2017 r. W tym czasie kanclerz Merkel nie tylko opowiedziała się za zamrożeniem subwencji, które Turcja otrzymywała na przygotowanie się do przystąpienia do UE, ale sugerowała całkowite zakończenie negocjacji akcesyjnych z tym państwem⁹⁹. Jednocześnie kanclerz optowała za dalszą unijno-turecką współpracą w kontekście kryzysu migracyjnego. Merkel starając się pozyskać przychylność państwa, które uznała za kluczowe w rozwiązaniu kryzysu migracyjnego, komplementowała humanitarne zaangażowanie Turcji i obiecywała udzielenie jej wsparcia finansowego oraz zadeklarowała zaangażowanie w przyspieszenie procesu liberalizacji wizowej, w zamian za wcześniejsze wprowadzenie przez Turcję umowy o readmisji. Współpraca z Turcją uwiarygodniała postawę i propozycje Merkel, mające na celu rozwiązanie kryzysu. W ten sposób kanclerz próbowała również powstrzymać spadek poparcia dla siebie i CDU przed wyborami do parlamentów krajowych w 2016 r. i do Bundestagu w 2017 r. Faktycznie, po podpisaniu oświadczenia Unia Europejska-Turcja, na którego kształt największy wpływ miały rozmowy prowadzone przez kanclerz Merkel i tureckiego premiera Ahmeta Davutoğlu, w Niemczech zaczęto pozytywniej wypowiadać się na temat jej działań, mających rozwiązać kryzys, a poparcie w sondażach dla kanclerz oraz CDU nieznacznie wzrosło. Ponadto pozytywne rezultaty owej współpracy złagodziły oburzenie części unijnych polityków z powodu samodzielnych, niezgodzonych szerzej negocjacji niemieckiej kanclerz ze stroną turecką.

W związku z obecnym stanem stosunków niemiecko-tureckich oraz unijno-tureckich można się spodziewać, że niemiecka chadecja nadal będzie prowadzić politykę lawirowania między zachęcaniem tureckiego państwa do demokratyzacji a krytykowaniem go za łamanie zasad demokracji – nie na tyle jednak silną, aby zaszkodziła współpracy w kontekście kryzysu. Po niedawnych wypowiedziach kanclerz Merkel prawdopodobne jest również, że CDU oraz CSU będą jeszcze mocniej promować „uprzywilejowane partnerstwo”, tym bardziej, że strona turecka wyraża mniejsze zainteresowanie członkostwem w Unii Europejskiej.

⁹⁹ K. Domagała, *Merkel i Schulz ostro o Turcji. Ankara: „To populizm!”*, „DW”, 4.09.2017, <http://www.dw.com/pl/merkel-i-schulz-ostro-o-turcji-ankara-to-populizm/a-40354318> [dostęp: 1.06.2017]; T. Bielecki, *Szczyt UE w Brukseli. Unia z Turcją po staremu*, „Gazeta Wyborcza”, 20.10.2017; *EU-Gipfel: Merkel trotz Widerstand für EU-Beitrittsstopp der Türkei*, „Zeit.online”, 8.09.2017, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2017-09/eu-gipfel-talin-angela-merkel-tuerkei-beitrittsstopp> [dostęp: 20.05.2018].

Bibliografia

- 2013–2018 der Bayernplan, Regierungsprogramm der Christlich-Sozialen Union, http://www.csu.de/common/_migrated/csucontent/bayernplan_2013-07-16_02.pdf [dostęp: 5.06.2017].
- Ananicz S., *Prezydencja cypryjska a relacje Turcji z Unią Europejską*, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2012-06-26/prezydencja-cypryjska-a-relacje-turcji-z-unia-europejska> [dostęp: 15.06.2017].
- Ananicz S., *Turcja i UE: Przełom w negocjacjach wizowych i o readmisji*, 18.12.2013, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-12-18/turcja-i-ue-przelom-w-negocjacjach-wizowych-i-o-readmisji> [dostęp: 15.06.2017].
- Andreas Scheuer zum EU-Türkei-Deal, „Türkei entwickelt sich in falsche Richtung”, 23.05.2016, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/mai-2016/tuerkei-entwickelt-sich-in-falsche-richtung/> [dostęp: 1.10.2017].
- Antrag des Abgeordneten Dr. Wolfgang Schäuble und der Fraktion der CDU/CSU: Für ein glaubwürdiges Angebot der Europäischen Union an die Türkei, 2. Dezember 2002, Deutscher Bundestag 15. Wahlperiode, Drucksache 15/126, 2.12.2002, <http://dipbt.bundestag.de/doc/btd/15/001/1500126.pdf> [dostęp: 1.10.2017].
- Antrag-Nr. J 12. Abbruch der EU-Beitrittsverhandlungen mit der Türkei, 81. Parteitag der Christlich-Sozialen Union, 4.–5. November 2016, http://www.csu.de/common/download/Beschlussbuch_2016_final.pdf [dostęp: 1.10.2017].
- ARD-Sommerinterview, „Die Obergrenze bleibt”, 18.07.2016, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/juli-2016/ard-sommerinterview/> [dostęp: 1.06.2017].
- Asyl und Einwanderung. Asyl- und einwanderungspolitische Forderungen, 05.12.2016, <http://berliner-kreis.info/asyl-und-einwanderungspolitik> [dostęp: 1.06.2018].
- Asylgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 2. September 2008 (BGBl. I S. 1798), das zuletzt durch Artikel 2 des Gesetzes vom 20. Juli 2017 (BGBl. I S. 2780) geändert worden ist, Unterabschnitt 2 Internationaler Schutz § 4 Subsidiärer Schutz, http://www.gesetze-im-internet.de/asylvfg_1992/BJNR111260992.html [dostęp: 1.10.2017].
- Atilgan C., Klein D., *EU-Integrationsmodelle unterhalb der Mitgliedschaft*, „Arbeitspapier” 2006, Nr. 158.
- Bachmann A., *CDU i kanclerz Merkel po zjeździe w Karlsruhe*, „Biuletyn Instytutu Zachodniego” 2015, nr 209.
- Bannas G., *Dobrindts Kritik an Merkel: Das eisige Schweigen der Kanzlerin*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 19.01.2016.
- Berliner Kreis in der Union, Über uns, <http://berliner-kreis.info/wer-wir-sind> [dostęp: 3.01.2017].
- Beschluss der Parteivorsitzenden von CDU, CSU und SPD, 5. November 2015, <https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/151105-beschluss-parteevorsitzende-koalition.pdf?file=1> [dostęp: 1.06.2018].
- Beschluss des Parteitags, *Zukunft Europa: handlungsfähig in der Krise, schlank im Innern, stark nach außen*, 77. Parteitag der Christlich-Sozialen Union, 19.–20. Oktober 2012, Messe München, http://www.csu.de/common/_migrated/csucontent/121020_beschluss-zukunft-europa_02.pdf [dostęp: 5.06.2017].
- Beschluss Starkes Europa – Gute Zukunft für Deutschland, 24. Parteitag der CDU Deutschlands, 13.–15.11.2011, Leipziger Messe, <https://www.cdu.de/system/tdf/media/>

- dokumente/111114-beschluss-europa_0.pdf?file=1&type=field_collection_item&id=357 [dostęp: 1.06.2017].
- Beschluss. Karlsruher Erklärung zu Terror und Sicherheit, Flucht und Integration, 28 Parteitag der CDU Deutschlands*, 14.–15. Dezember 2015, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/beschluss-karlsruher-erklaerung.pdf?file=1&type=field_collection_item&id=3888 [dostęp: 1.10.2017].
- Beschlussbuch zum Parteitag 2015, 80. Parteitag der Christlich-Sozialen Union 20. und 21. November 2015*, München, http://www.csu.de/common/csu/content/csu/hauptnavigation/politik/beschluesse/Beschlussbuch_2015.pdf [dostęp: 1.06.2018].
- Bielecki T., *Szczyt UE w Brukseli. Unia z Turcją po staremu*, „Gazeta Wyborcza”, 20.10.2017.
- Bokajto W., *Koncepcja Europy Konrada Adenauera i jej realizacja w praktyce politycznej w latach 1945–1955*, Wrocław 1995.
- Brok E., *Eine neue Erweiterungsstrategie für die EU. Perspektiven nach dem Verhandlungsbeginn mit der Türkei*, „Politische Meinung”, Dezember 2005, Nr. 433. *Bundeskanzlerin Merkel in der Türkei. Flüchtlingsthema gemeinsam angehen*, 18.10.2015, <http://www.bundeskanzlerin.de/Content/DE/Reiseberichte/2015-10-18-tuerkei-montag.html> [dostęp: 1.06.2018].
- Ciechanowicz A., *Kontyngenty – nowe hasło Merkel w kryzysie migracyjnym*, 2.12.2015, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-12-02/kontyngenty-nowe-haslo-merkel-w-kryzysie-migracyjnym> [dostęp: 10.07.2017].
- Cölln B., *Niemiecko-tureckie konsultacje w Berlinie. Turcja „kluczowym krajem” dla Merkel*, „DW”, 22.01.2016, <http://www.dw.com/pl/niemiecko-tureckie-konsultacje-w-berlinie-turcja-kluczowym-krajem-dla-merkel/a-18999571> [dostęp: 1.06.2017].
- Council of the European Union, *Accession Conference at Ministerial level opens negotiations with Turkey on Chapter 22 – Regional Policy and Coordination of Structural instruments*, Brussels, 5 November 2013, 15694/13 (OR. en), PRESSE 451, <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15694-2013-INIT/en/pdf> [dostęp: 6.03.2016].
- CSU Landesleitung, Ferber: EU-Türkei-Abkommen bedeutet keinen Automatismus!*, 21.03.2016, <http://www.csu.de/partei/parteiarbeit/arbeitskreise/asp/asp-aktuell/maerz-2016/ferber-eu-tuerkei-abkommen-bedeutet-keinen-automatismus/> [dostęp: 5.03.2017].
- CSU-Politiker zur Türkeipolitik, Türkei geht in die falsche Richtung*, 3.03.2017, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/maerz-2017/csu-politiker-zur-tuerkeipolitik> [dostęp: 15.08.2017].
- Deutschland/Türkei. Deutschland und die Türkei: Partner in Europa*, 30.03.2010, <http://www.bundeskanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Artikel/2010/03/2010-03-29-ankara-erster-tag-tuerkei.html> [dostęp: 2.03.2017].
- Die EU steuert auf eine Einigung zu*, „Die Welt”, 12.12.2006.
- Die Europäische Einigung und der Euro, Beschluss des Parteitags der Christlich-Sozialen Union am 7.-8. Oktober 2011 in Nürnberg*, http://www.csu.de/common/_migrated/csucontent/111011_leitantrag_europa_04.pdf [dostęp: 1.06.2017].
- Die Ordnung, Grundsatzprogramm der Christlich-Sozialen Union, Beschluss des CSU-Parteitags am 5.11.2016 in München*, https://www.hss.de/fileadmin/user_upload/HSS/Dokumente/ACSP/Grundsatzprogramme/CSU_Grundsatzprogramm_2016.pdf [dostęp: 1.10.2017].
- Die Werte der Freiheit und der Selbstbestimmung als richtungsweisende Normen der deutschen deutscher Außen- und Sicherheitspolitik*, [w:] H. Kohl, *Bilanzen und Perspektiven. Auf dem Weg ins 21. Jahrhundert*, Bonn 1997.

Niemiecka chadecja wobec integracji Turcji z Unią Europejską w kontekście kryzysu migracyjnego

- Domagała K., *Merkel i Schulz ostro o Turcji*. Ankara: „To populizm!”, „DW”, 4.09.2017, <http://www.dw.com/pl/merkel-i-schulz-ostro-o-turcji-ankara-to-populizm/a-40354318> [dostęp: 1.06.2017].
- EU und Türkei: die enge Zusammenarbeit weiter intensivieren*, 15.04.2007, <http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Artikel/2007/04/2007-04-15-bk-erdogan-hannover.html> [dostęp: 20.02.2018].
- EU-Beitritt: CSU fordert Aussetzung der Gespräche mit der Türkei*, „Zeit.online”, 12.06.2013, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2013-06/reaktionen-berlin-proteste-tuerkei> [dostęp: 20.05.2017].
- EU-Beitrittsverhandlungen mit Türkei ergebnisoffen*, 6.10.2006, <http://www.bundeskanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Reiseberichte/tr-eu-beitrittsverhandlungen-mit-tuerkei-ergebnisoffen.html> [dostęp: 20.02.2018].
- EU-Gipfel: Merkel trotz Widerstand für EU-Beitrittsstopp der Türkei*, „Zeit.online”, 8.09.2017, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2017-09/eu-gipfel-talin-angela-merkel-tuerkei-beitrittsstopp> [dostęp: 20.05.2018].
- Europäische Union. Gute Voraussetzungen für deutsche EU-Präsidentschaft*, 15.12.2006, <http://www.bundeskanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Reiseberichte/be-2006-12-15-bruessel.html> [dostęp: 1.10.2017].
- Europapolitik, Keine EU-Vollmitgliedschaft der Türkei*, 29.05.2013, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/2013/mai-2013/keine-eu-vollmitgliedschaft-der-tuerkei/> [dostęp: 15.03.2017].
- European Commission – Fact Sheet, *EU-Turkey joint action plan*, Brussels, 15 October 2015, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-5860_en.htm [dostęp: 15.03.2017].
- EU-Türkei-Abkommen: Merkel weist Seehofers Forderungen zurück*, „Zeit.online”, 15.03.2016, <http://www.zeit.de/politik/2016-03/eu-tuerkei-abkommen-angela-merkel-visafreiheit> [dostęp: 20.05.2017].
- Flüchtlingsaufnahme: Strobl schließt deutschen Alleingang aus*, „Zeit.online”, 21.03.2016, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2016-03/fluechtlinge-thomas-strobl-alleingang> [dostęp: 20.05.2017].
- Flüchtlingskrise: Union warnt vor zu vielen Zugeständnissen an die Türkei*, „Zeit.online”, 9.03.2016, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2016-03/fluechtlingskrise-union-tuerkei> [dostęp: 20.05.2017].
- „Freiheit und Sicherheit”, Grundsätze für Deutschland. Das Grundsatzprogramm. Beschlossen vom 21. Parteitag*, Hannover, 3.–4. Dezember 2007, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/071203-beschluss-grundsatzprogramm-6-navigierbar_1.pdf?file=1&type=field_collection_item&id=1918 [dostęp: 1.10.2017].
- Frymark K., *Niemcy: wymuszone zbliżenie z Ankarą*, 27.01.2016, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-01-27/niemcy-wymuszone-zblizenie-z-ankara> [dostęp: 10.07.2017].
- „Für ein Deutschland, in dem wir gut und gerne leben”. Regierungsprogramm 2017–2021, Friedensprojekt Europa*, 3.07.2017, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/170703regierungsprogramm2017.pdf?file=1&type=field_collection_item&id=9932 [dostęp: 1.10.2017].
- Gemeinsam erfolgreich für Deutschland. Regierungsprogramm 2013–2017*, http://www.csu.de/common/_migrated/csucontent/cdu_csu_regierungsprogramm_2013-2017_02.pdf [dostęp: 5.06.2017].

- „Gemeinsam erfolgreich in Europa”. *Europapolitischer Beschluss des 26. Parteitags der CDU Deutschlands*, Berlin, 5. April 2014, <https://www.cdu.de/sites/default/files/media/140405-beschluss-gemeinsam-erfolgreich-in-europa.pdf> [dostęp: 1.10.2017].
- Gwóźdź M., *Angela Merkel: Zamknięcie szlaku bałkańskiego tylko przeniosło problem w inne miejsce, ale go nie rozwiązało*, „DW”, 6.10.2016, <http://www.dw.com/pl/angela-merkel-zamkni%C4%99cie-szlaku-ba%C5%82ka%C5%84skiego-tylko-przenios%C5%82o-problem-w-inne-miejsce-ale-go-nie-rozwi%C4%85za%C5%82o/a-35967647> [dostęp: 1.06.2017].
- Kein EU-Beitritt der Türkei, sondern privilegierte Partnerschaft*, 8.06.2013, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/2013/juni-2013/dobrindt-kein-eu-beitritt-der-tuerkei-sondern-privilegierte-partnerschaft> [dostęp: 15.03.2017].
- Klarer Kurs bei der Zuwanderung, Humanität, Ordnung, Begrenzung, Beschluss des CSU-Parteiivorstands 9./10. September 2016*, Schwarzenfeld, http://www.csu.de/common/csu/content/csu/hauptnavigation/politik/beschluesse/Papiere/Klarer_Kurs_bei_der_Zuwanderung_Beschluss_final.pdf [dostęp: 6.07.2017].
- Klöckner J., *Julia Klöckner erklärt Plan A2 in acht Punkten*, 28.01.2016, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article151559016/Julia-Kloeckner-erklaert-Plan-A2-in-acht-Punkten.html> [dostęp: 1.05.2017].
- Konkluzje Rady Europejskiej (17-18 marca 2016)*, komunikat prasowy 143/16, 18.03.2016, <http://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2016/03/18/european-council-conclusions/pdf> [dostęp: 15.03.2017].
- Konwencja dotycząca statusu uchodźców sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r.*, Dz.U. 1991, Nr 119, poz. 515, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19911190515/O/D19910515.pdf> [dostęp: 1.10.2017].
- Koszal B., „Uprzywilejowane partnerstwo”. *Rząd Angeli Merkel (CDU/CSU-SPD) wobec integracji Turcji z Unią Europejską*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2008, nr 2.
- Koszal B., *Integracja Turcji z Unią Europejską z perspektywy RFN*, Poznań 2009.
- Kwiatkowska-Drożdż A., Strachota K., Chudziak M., *Pakt Ankara-Berlin – jak powstrzymać kryzys migracyjny?*, 9.03.2016, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-03-09/pakt-ankara-berlin-jak-powstrzymac-kryzys-migracyjny> [dostęp: 10.06.2017].
- Lasten teilen, Ursachen bekämpfen*, 27.11.2015, <https://www.bundestkanzlerin.de/Content/DE/Artikel/2015/11/2015-11-27-flucht-asyl-woche-im-ueberblick.html> [dostęp: 15.03.2017].
- Lippert B., Hughes K., Grabbe H., Becker P., *British and German Interests in EU Enlargement. Conflict and Cooperation*, London – New York 2001.
- Mainzer Erklärung. Wettbewerbsfähigkeit. Zusammenhalt. Sicherheit. Unser 10-Punkte-Zukunftspan für Deutschland. Beschluss des Bundesvorstands der CDU Deutschlands anlässlich der Klausurtagung am 8. und 9. Januar 2016 in Mainz*, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/2016_01_09_mainzer_erklaerung.pdf?file=1 [dostęp: 1.10.2017].
- Merkel sichert Türkei ehrliche Verhandlungen zu*, 31.10.2013, <http://www.bundestkanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Artikel/2012/10/2012-10-31-treffen-merkel-erdogan.html> [dostęp: 15.01.2017].
- Nach EU-Türkei-Gipfel, Scheuer: „Realität wird uns einholen”*, 8.03.2016, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/maerz-2016/nach-eu-tuerkei-gipfel/> [dostęp: 3.08.2017].
- Niklas M., *Zwischen Realpolitik und Idealpolitik*, Hamburg 1997.

Niemiecka chadecja wobec integracji Turcji z Unią Europejską w kontekście kryzysu migracyjnego

- Orientierung in schwierigen Zeiten – für ein erfolgreiches Deutschland und Europa. Beschluss des 29. Parteitags der CDU Deutschlands*, 6.–7. Dezember 2016, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/cdupt16_orientierung_inschwierigenzeitenfuereinerfolgeichesdeutschlandundeuropa_0.pdf?file=1 [dostęp: 15.01.2017].
- Osiewicz P., *Kwestia cypryjska: przebieg i konsekwencje rokowań w latach 2008–2012*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2012, nr 6.
- Osiewicz P., *Turcja na drodze do członkostwa w UE: uwarunkowania, przebieg oraz perspektywy negocjacji akcesyjnych*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2009, nr 3.
- Oświadczenie UE-Turcja (18 marca 2016)*, komunikat prasowy 144/16, 18.03.2016, <http://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/pdf> [dostęp: 15.01.2017].
- Positionspapier der Initiative Konservativer Aufbruch CSU Basisbewegung für Werte und Freiheit*, 1.06.2015, http://konservativeraufbruch.de/files/Positionspapier_Asyl_KA!_01.06.2015.pdf [dostęp: 15.01.2017].
- Pressekonzferenz von Bundeskanzlerin Merkel beim informellen Treffen der Staats- und Regierungschefs der EU am 12. November 2015 in Valletta*, 12.11.2015, <http://www.bundeskanzlerin.de/Content/DE/Mitschrift/Pressekonzferenzen/2015/11/2015-11-12-merkel-valletta-eu-sonderatt.html> [dostęp: 15.01.2017].
- Pressekonzferenz von Bundeskanzlerin Merkel und dem türkischen Ministerpräsidenten Erdoğan in Ankara*, 25.02.2013, <http://www.bundeskanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Mitschrift/Pressekonzferenzen/2013/02/2013-02-25-merkel-erdogan.html> [dostęp: 15.01.2017].
- Pressemitteilung*, Berlin, 28.06.2017, <http://berliner-kreis.info/pressemitteilungen> [dostęp: 15.01.2017].
- Pressestatements der Bundeskanzlerin und des türkischen Ministerpräsidenten am 4. Februar 2014 in Berlin*, <http://www.bundeskanzlerin.de/Content/DE/Mitschrift/Pressekonzferenzen/2014/02/2014-02-04-merkel-erdogan.html> [dostęp: 15.01.2017].
- Pressestatements von Bundeskanzlerin Angela Merkel und dem Ministerpräsidenten der Republik Türkei, Recep Tayyip Erdoğan*, 2.11.2011, <https://www.bundesregierung.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Mitschrift/Pressekonzferenzen/2011/11/2011-11-02-merkel-erdogan.html> [dostęp: 1.06.2017].
- Pressestatements von Bundeskanzlerin Angela Merkel und dem Ministerpräsidenten der Türkei, Recep Tayyip Erdoğan*, 31.10.2012, <http://www.bundeskanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Mitschrift/Pressekonzferenzen/2012/10/2012-10-31-merkel-erdogan.html> [dostęp: 15.01.2017].
- Pressestatements von Bundeskanzlerin Merkel und dem türkischen Ministerpräsidenten Erdoğan*, 9.10.2010, <http://www.bundeskanzlerin.de/ContentArchiv/DE/Archiv17/Mitschrift/Pressekonzferenzen/2010/10/2010-10-09-pk-bk-erdogan.html> [dostęp: 2.03.2017].
- Privilegierte Partnerschaft. Die europäische Perspektive für die Türkei* Beschluss der Präsidien der Christlich Demokratischen Union und der Christlich-Sozialen Union am 7. März 2004, <https://www.cdu-neuss.de/news/privilegierte-partnerschaft-die-europaeische-perspektive-fuer-die-tuerkei> [dostęp: 1.10.2017].
- Protokoll*, 28. Parteitag der CDU Deutschlands, 14.–15. Dezember 2015, Karlsruhe, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/2015_parteitagsprotokoll_karlsruhe.pdf?file=1 [dostęp: 15.01.2017].

- Protokół dodatkowy*, Dz.Urz. UE, L 293/4, 29.12.1972, [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:21970A1123\(01\)&from=PL](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:21970A1123(01)&from=PL) [dostęp: 15.03.2017].
- Reaktionen auf Türkei-Referendum: „Die Vollmitgliedschaft kann kein Ziel mehr sein“*, „Zeit.online“, 16.04.2017, <http://www.zeit.de/politik/ausland/2017-04/reaktionen-tuerkei-referendum-wagenknecht-oezdemir> [dostęp: 20.05.2017].
- Rede von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel zur Eröffnung des Internationalen Bertelsmann Forums „Die Zukunft der Europäischen Union“ am 22. September 2006 in Berlin*, „Bulletin“, Nr. 90–1, 24.09.2006.
- Rede von Bundeskanzlerin Merkel zum Festakt „25 Jahre Deutsche Einheit – 25 Jahre Sachsen-Anhalt“ am 1. Oktober 2015 in Halle (Saale)*, <http://www.bundeskanzlerin.de/Content/DE/Rede/2015/10/2015-10-01-rede-bkin-halle.html> [dostęp: 15.01.2017].
- Regierungserklärung von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel zum Europäischen Rat in Brüssel am 14./15. Dezember und zur bevorstehenden deutschen Präsidentschaft im Rat der Europäischen Union und in der G 8 vor dem Deutschen Bundestag am 14. Dezember 2006 in Berlin*, „Bulletin“, Nr. 128–1, 14.12.2006.
- Regierungserklärung von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel zur Europapolitik vor dem Deutschen Bundestag am 11. Mai 2006 in Berlin*, „Bulletin“, Nr. 44–1, 11.05.2006.
- Regierungserklärung von Bundeskanzlerin Merkel*, 16. Dezember 2015, Berlin, <http://www.bundeskanzlerin.de/Content/DE/Regierungserklaerung/2015/2015-12-17-regierungserklaerung.html> [dostęp: 15.01.2017].
- Respekt, Herr Bundespräsident!*, 3.05.2014, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/mai-2014/kolumne-respekt-herr-bundespraesident> [dostęp: 15.01.2017].
- Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie dokumentu strategicznego Komisji w sprawie rozszerzenia – 2005 r. (2005/2206(INI))*, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2006-0096+0+DOC+XML+V0//PL> [dostęp: 3.03.2018].
- Roadmap towards a visa-free regime with Turkey*, http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-is-new/news/news/docs/20131216-roadmap_towards_the_visa-free_regime_with_turkey_en.pdf [dostęp: 15.01.2017].
- Sauter A., Reichhart H., *„Für ein Europa der Freiheit – gegen Erweiterung der EU“*, 6.05.2014, <http://www.csu.de/verbaende/kv/guenzburg/presse/mai-2014/alfred-sauter-und-dr-hans-reichhart> [dostęp: 15.01.2017].
- Scheuer im Interview mit dem Straubinger Tagblatt, „Ein EU-Beitritt der Türkei geht nicht“*, 23.08.2017, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/august-2017/ein-eu-beitritt-der-tuerkei-geht-nicht> [dostęp: 15.01.2017].
- Scheuer: Klares Nein zu EU-Beitritt der Türkei*, 2.04.2014, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/april-2014/verhandlungen-stoppen> [dostęp: 15.01.2017].
- Schuler K., *EU-Gipfel: Streitfall Türkei*, „Zeit.online“, 8.03.2016, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2016-03/angela-merkel-eu-gipfel-cdu-csu-spd/komplettansicht> [dostęp: 20.05.2017].
- Schuler K., *Wolfgang Schäuble: Loyaler Reservist*, „Zeit.online“, 15.09.2016, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2016-09/wolfgang-schaeuble-angela-merkel-bundeskanzler/komplettansicht> [dostęp: 20.05.2017].
- Seehofer im Bericht aus Berlin, Scharfe Kritik am EU-Türkei-Deal*, 23.05.2016, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/mai-2016/seehofer-im-bericht-aus-berlin> [dostęp: 15.01.2017].
- Seehofer im Wams-Interview, „Nicht von Ankara abhängig machen“*, 17.05.2016, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/mai-2016/seehofer-im-wams-interview> [dostęp: 15.01.2017].

Niemiecka chadecja wobec integracji Turcji z Unią Europejską w kontekście kryzysu migracyjnego

- Seehofer nach der Sitzung des Parteivorstandes, „Sicherheit ist das Wichtigste für unser Land“, 18.07.2016, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/juli-2016/sicherheit-ist-das-wichtigste-fuer-unser-land> [dostęp: 15.01.2017].
- Seehofer zu Flüchtlingsabkommen, „Liegt auch im Interesse der Türkei“, 5.09.2017, <http://www.csu.de/aktuell/meldungen/september-2017/seehofer-zu-fluechtlingsabkommen> [dostęp: 15.01.2017].
- Sjursen H., *Enlargement and the Nature of the EU Polity*, [w:] *Questioning EU Enlargement. Europe in Search of Identity*, ed. H. Sjursen, Routledge, London, New York 2006.
- Sonstige Beschlüsse, 29. Parteitag der CDU Deutschlands in Essen, 6.–7. Dezember 2016, Beschluss C 113, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/cdupt16_sonstige_beschluesse.pdf?file=1 [dostęp: 15.01.2017].
- Sonstige Beschlüsse, 29. Parteitag der CDU Deutschlands in Essen, 6.-7. Dezember 2016, Beschluss C 161, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/cdupt16_sonstige_beschluesse.pdf?file=1 [dostęp: 15.01.2017].
- Strachota K., Jaroszewicz M., Ciechanowicz A., *Unijny kryzys migracyjny: oferta dla Turcji*, 21.10.2015, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-10-21/unijny-kryzys-migracyjny-oferta-dla-turcji> [dostęp: 10.06.2017].
- Szaniawska-Schwabe M., *Polityka migracyjna Republiki Federalnej Niemiec*, „Przegląd Zachodni” 2009, nr 4.
- Szczyt przywódców UE z Turcją, 29.11.2015 – Oświadczenie UE-Turcja, 870/15, 29.11.2015, <http://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2015/11/29-eu-turkey-meeting-statement/> [dostęp: 5.06.2017].
- Szczyt przywódców UE z Turcją, 29.11.2015, <http://www.consilium.europa.eu/pl/meetings/international-summit/2015/11/29/> [dostęp: 5.06.2017].
- Zsubart K., *Partnerstwo z przymusu. Stosunki niemiecko-tureckie w obliczu kryzysu bezpieczeństwa w regionie Bliskiego Wschodu*, „Biuletyn Integracji Europejskiej” 2016, nr 272.
- Szymański A., *Niemcy wobec rozszerzenia Unii Europejskiej o Turcję*, „PISM. Research Papers”, marzec 2007, nr 4.
- Thomas de Maizière: „Wir sind nicht Burka”: Innenminister will deutsche Leitkultur, „Zeit.online”, 30.04.2017, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2017-04/thomas-demaiziere-innenminister-leitkultur/komplettansicht> [dostęp: 15.01.2018].
- Turcja. Stan negocjacji, <http://www.consilium.europa.eu/pl/policies/enlargement/turkey> [dostęp: 5.06.2017].
- Türkei: Merkel bekräftigt Position zu Beitrittsverhandlungen, „Zeit.online”, 30.11.2016, <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2016-11/tuerkei-angela-merkel-eu-beitrittsverhandlungen-keine-neuen-kapitel> [dostęp: 20.05.2017].
- Türkei: Merkel sieht Erdoğans Durchgreifen „mit großer Sorge“, „Zeit.online”, 22.05.2016, <http://www.zeit.de/politik/ausland/2016-05/tuerkei-angela-merkel-recep-tayyip-erdogan-kurden-kritik> [dostęp: 20.05.2017].
- Türkei: Unionspolitiker stellen EU-Beitrittsverhandlungen infrage, „Zeit.online”, 18.07.2016, <http://www.zeit.de/politik/2016-07/tuerkei-eu-beitrittsverhandlungen-cdu-csu> [dostęp: 20.05.2017].
- Turkey 2009 Progress Report, Brussels, 14.10.2009, SEC(2009)1334, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2009/tr_rapport_2009_en.pdf [dostęp: 3.01.2017].
- Umowa między Unią Europejską a Republiką Turcji o readmisji osób przebywających nielegalnie, Dz.U. UE, L 134/3, 7.05.2014, [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0507\(01\)&from=PL](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0507(01)&from=PL) [dostęp: 5.06.2017].

- Ustawa Zasadnicza (Konstytucja) Republiki Federalnej Niemiec z 23 maja 1949 r.*, red., wprowadzenie i weryfikacja L. Janicki, Poznań 1997
- Wahlprogramm zur Europawahl 2004, Für ein starkes Bayern in Europa 2004–2009*, https://www.hss.de/fileadmin/user_upload/HSS/Dokumente/ACSPEuropawahlen/CSU-Programm_EPW_2004_01.pdf [dostęp: 3.01.2017].
- Weitere Beschlüsse des 23. Parteitages der CDU, Karlsruhe 2010, Beschluss C 5*, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/101116-c-beschluesse_0.pdf?file=1&type=field_collection_item&id=373 [dostęp: 2.03.2017].
- WerteUnion – Freiheitlich-Konservativen Aufbruch, *Wir über uns*, <https://werteunion.net/wir-ueber-uns/> [dostęp: 5.06.2017].
- Wissmann M., *Das Modell der gestuften Mitgliedschaft. Neue Strategien für künftige Erweiterungsschritte der EU*, „Internationale Politik”, Mai 2006.
- Zięba A., *Rola Niemiec w rozszerzaniu Unii Europejskiej*, Warszawa 2010.

Niemiecka chadecja wobec integracji Turcji z Unią Europejską w kontekście kryzysu imigracyjnego *Streszczenie*

Celem artykułu jest analiza stanowiska niemieckich partii chadeckich wobec zbliżenia między Turcją a Unią Europejską w kontekście kryzysu imigracyjnego. Artykuł nawiązuje również do wcześniejszych wypowiedzi członków CDU i CSU w celu zarysowania szerszej perspektywy oraz udzielenia odpowiedzi na pytanie, na ile stanowisko to zmieniło się w związku ze wzmożonym napływem uchodźców i imigrantów do Republiki Federalnej Niemiec oraz potrzebą jego powstrzymania. Analizie poddana została także postawa członków obu partii wobec pomocy finansowej dla Turcji (której celem jest m.in. poprawa warunków życia Syryjczyków przebywających w tym państwie), liberalizacji systemu wizowego dla tureckich obywateli, utworzenia europejskich kontyngentów oraz wprowadzenia w życie umowy o readmisji, czyli elementów, które najczęściej pojawiają się w wypowiedziach chadeków w kontekście ww. kryzysu.

Słowa kluczowe: CDU, CSU, Turcja, Unia Europejska, akcesja, kryzys imigracyjny

German Christian Democrats towards Turkey's Integration with the European Union in the Context of the Immigration Crisis *Abstract*

The aim of this article is to analyze the position of the German Christian Democrats towards the rapprochement between the Republic of Turkey and the European Union in the context of the immigration crisis. Article also refers to previous statements of CDU and CSU members in order to outline a broader perspective and answer the question of how far this position has changed due to the increased influx of refugees and immigrants to the Federal Republic of Germany and the need to stop it. The attitude of members of both parties towards financial assistance to Turkey (whose aim is, inter alia, to improve the living conditions of Syrian refugees residing in that country), liberalization of the visa system for Turkish citizens, creation of the European contingents and implementation of

the readmission agreement have also been analyzed – because these are the elements that most often appear in the statements of the Christian Democrats in the context of the immigration crisis.

Key words: CDU, CSU, Turkey, European Union, accession, immigration crisis

*Deutsche christliche Demokratie in Anbetracht
der Integration der Türkei mit der Europäischen Union
im Kontext der Immigrationskrise
Kurzfassung*

Der Beitrag setzt sich zum Ziel Analyse der Standpunkts der deutschen christlichen Demokratie in Anbetracht der Annäherung der Türkischen Republik mit der Europäischen Union im Kontext der Immigrationskrise. Der Artikel bezieht sich auch auf die früheren Aussagen der CDU und CSU Mitglieder, um eine breitere Perspektive zu schaffen, wie auch um Fragebeantwortung, in wie weit hat sich diese Stelle infolge der verstärkten Einwanderung der Flüchtlinge und Immigranten in die Bundesrepublik Deutschland geändert und die Notwendigkeit sie zu stoppen. Es wurde auch Stellungnahme der Mitglieder von beiden Parteien angesichts der Finanzhilfe für die Türkei (deren Ziel unter anderen ist, Verbesserung der Lebensumständen der in diesem Land bleibenden Syriern), Liberalisierung des Visumsystems für die türkischen Bürger, Bildung der europäischen Kontingenten und Umsetzung in die Tat des Abkommens über die Abschiebung, also Inhalte, die meistens in den Aussagen der Christlichen Demokraten im Kontext der o.g. Krise vorkommen.

Schlüsselwörter: CDU, CSU, Türkei, Europäische Union, Beitritt, Immigrationskrise

*Немецкий ХДС и проблемы интеграции Турции
с Европейским Союзом в контексте миграционного кризиса
Резюме*

В статье проанализировано позиции Христианско-демократического союза Германии (ХДС) и Христианско-социального союза в Баварии (ХСС), касающиеся сближения Турции и Европейского Союза в контексте миграционного кризиса. В исследовании приведены высказывания членов ХДС и ХСС, с целью указания более широкой перспективы проблемы, а также предпринята попытка дать ответ на вопрос – на сколько позиция членов ХДС и ХСС изменилась в связи с увеличением притока беженцев и мигрантов в ФРГ и необходимостью его сдерживания. Рассмотрено также отношение членов партий к проблеме финансовой помощи Турции (в частности, целью этой помощи было улучшение условий жизни пребывающих в Турции сирийцев), либерализации визового режима для турецких граждан, введения в силу соглашения о реадмиссии, то есть тех проблем, которые чаще всего появлялись в высказываниях представителей ХДС и ХСС в контексте миграционного кризиса.

Ключевые слова: ХДС, ХСС, Турция, Европейский Союз, вступление, миграционный кризис

Beata Molo

ORCID: 0000-0002-4924-8950

Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

Climate Protection and German Energy Security in the Second Decade of the 21st Century

Introduction

The fight against global warming has entailed several modifications in the sphere of energy, the environment, industry, and agriculture. This issue is clearly related to innovation, and the transfer of technology, as well as security, migration and structural changes in regions affected by climate change. Climate policy, in turn, is a type of political activity conducted on both internal and international levels, and is aimed at reducing, or at least stalling, the progress and effects of global warming.

Climate protection requires the rebuilding of the energy system towards a greater use of renewable energy sources instead of coal, oil, or natural gas, which, in turn, translates into reducing greenhouse gas emissions. That is why the energy policy has over the last couple of years been mainly focused on achieving the objectives related to environmental and climate protection, followed by enhancing the security of energy supply, or developing competitiveness.

The reliability of supply is a measure of energy security with economically justified price levels and a limited impact on the environment and climate. In the case of the security of supply – or rather the security of energy supply – a distinction is usually made between its three components: technical, technological, and political¹. The first component concerns the extent to which the energy system is able to provide

¹ K. Pittel, 'Das energiepolitische Zieldreieck und die Energiewende', *ifo Schnelldienst*, 2012, Vol. 65, Iss. 12, p. 22.

uninterrupted energy, and to respond to technical disruptions. This means that the technical infrastructure of the energy management of a given state is sufficient, reliable, well exploited, and does not pose a threat to energy security. The second component maintains energy quality standards: the economy uses new technologies and new energy sources, and research and implementation ensure access to new technologies. Political security, on the other hand, concerns the effects of dependence on energy imports. It includes issues related to the access to energy sources, transport routes, and energy conversion installations².

The security of energy supply requires limiting dependence on imports of energy resources from politically unstable countries, because it carries the risk of interruption of supply, which, in turn, could have a negative impact on the economy, and everyday life. Reducing fossil fuel consumption is essential to achieving two goals: increasing energy security, and protecting the climate. Nevertheless, actions taken to increase energy security and environmental and climate protection may be mutually exclusive. For example, there may be a preference for using individual carbon resources, but its combustion releases CO₂. A major solution to reduce a significant amount of CO₂ emissions is the carbon capture and storage technology (CCS)³. Replacing solid fuels with natural gas in electricity production is intended to reduce greenhouse gas emissions. However, in the case of small own resources it may increase the import of raw material from abroad. In turn, the advantage of nuclear energy over other energy sources is that the electricity produced from it can be supplied at any time. Although it is a low-carbon source of energy, the problem is the storage of radioactive waste generated from the fuel used and the costs of possible failure of nuclear reactors. The development of renewable energy sources has the effect of reducing dependence on fossil fuel imports, thus increasing the level of the security of energy supply, as well as greenhouse gas emissions⁴.

The energy transition in Germany – admittedly a process of transition from high-carbon forms of economic development – is a response to the challenges related to ensuring the security of energy supply, environmental protection, and climate. This means that as regards energy production, it is based on renewable energy sources, and in the process of its use on saving and increasing energy efficiency. However, the reconstruction of the energy economy has specific implications for society, the domestic economy, but above all for the security of Germany's energy supply.

The aim of this paper is to outline the linkages between the issue of climate protection and Germany's energy security in the second decade of the twenty-first century. It briefly discusses the development of Germany's sustainable energy policy initiated in the 1990s, and includes statistical data showing changes in energy efficiency, the development of renewable energy sources, and the reduction of greenhouse gas emissions. It also looks at the main problems related to ensuring the security of Germany's energy supply in the energy transformation process, especially

² G. Bartodziej, M. Tomaszewski, *Polityka energetyczna i bezpieczeństwo energetyczne*, Warszawa-Racibórz 2009, pp. 77–78, 96.

³ F. Müller, 'Klimapolitik und Energieversorgungssicherheit: zwei Seiten derselben Medaille', *SWP-Studie* 2004, S 14, p. 7.

⁴ B. Molo, *Die Energiepolitik Deutschlands im 21. Jahrhundert. Determinanten – Ziele – Maßnahmen*, Berlin 2014, pp. 45–46.

against the backdrop of the climate protection requirement. The paper rests on historical-comparative analyses, as well as elements of decision-making and (institutional)-legal methods, and it is based on primary sources, studies, and the author's individually conducted research⁵.

Towards a sustainable energy policy (energy transition)

The objectives of the energy policy of the state include: security of supply, competitiveness, and sustainability. Although Germany classifies these three goals as equivalent, traditionally competitiveness or sustainable development have been prioritised in the process of implementing specific energy policy solutions. This approach, in relation to the goal of sustainable development, its origins in the 1980s. At that time, in a relationship including with the public debate in the Federal Republic of Germany on forest degradation, an environmental protection requirement was added to the concept of energy policy. On the other hand, in the late 1990s, the objectives of energy policy were supported by national and international efforts to shape the structure of energy supply in connection with reducing greenhouse gas emissions⁶.

Significant changes in Germany's energy policy were initiated with the creation of the coalition government SPD/Alliance 90/The Greens in 1998. The "Ecological modernisation" focused on reforming the energy sector, and several watershed decisions were made. In addition to increasing energy efficiency, and taking into account environmental protection requirements in energy supply, the main objectives of the energy policy were the development of renewable energy sources, and the abandonment of nuclear energy. The amended Atomic Energy Act of 2002 provided for a gradual phasing out of nuclear power plants by 2022 and imposed electricity production limits for each of the reactors operating at that time. The development of renewable energy sources was to be supported by the Renewable Energy Sources Act (*Erneuerbare-Energien-Gesetz*, EEG) of 29 March 2000. The policy of ecological modernisation rested, among others, on energy saving and the development of electricity and heat cogeneration installations. In April 2002, the federal government adopted national sustainable development strategy "Perspectives for Germany – Our Strategy for Sustainable Development" (*Perspektiven für Deutschland. Unsere Strategie für eine nachhaltige Entwicklung*), which was to link energy policy with climate protection. The policy of the two governments of the SPD/Alliance 90/The Greens coalition (1998–2002⁷, 2002–2005) is currently perceived as an indicator of the development trend of Germany's energy and environmental policy in the subsequent years⁸.

⁵ The research was co-financed from funds allocated for the statutory activity of the Faculty of Law, Administration and International Relations of the Andrzej Frycz Modrzewski Krakow University no. WPAISM/DS/1/2019.

⁶ See: F. Illing, *Energiepolitik in Deutschland. Die energiepolitischen Maßnahmen der Bundesregierung 1949–2015*, Baden-Baden 2016.

⁷ L. Metz, *Ökologische Modernisierung und Vorreiterrolle in der Energie und Umweltpolitik? Eine vorläufige Bilanz*, [in:] Ch. Egle, T. Ostheim, R. Zohlhöfer (eds.), *Das Rot-Grüne Projekt. Eine Bilanz der Regierung Schröder 1998–2002*, Wiesbaden 2003, pp. 329–350.

⁸ See: K. Dobersalske, *Die rot-grüne Energiewende. Nachhaltige Energienutzung in der Entwicklungszusammenarbeit unter Rot-Grün*, Marburg 2010.

On the whole, the CDU/CSU/SPD coalition government that was in power from 2005 to 2009 continued to develop a sustainable energy policy, especially in the context of the debate on international climate protection, including at the EU forum. In August 2007, Angela Merkel's government adopted the Key Elements of an Integrated Energy and Climate Programme (*Eckpunkte für ein integriertes Energie- und Klimaprogramm*). The 29 points of the document measures whose implementation was to result in reduced energy consumption in plants, home appliances, individual heating of houses and flats, and vehicles, and as a result a reduction of negative changes in the natural environment. The goal was to increase the share of renewable energy in electricity production to 25–30 percent and heat production to 14 percent by 2020. In turn, the biogas share was expected to increase to 10 percent, which would reduce the dependence on natural gas imports. The federal government also intended to introduce more ecological coal combustion technologies, i.e. to build and launch two or three pilot power plants equipped with carbon capture and storage (CCS) systems and to create the right conditions for the development and use of this technology⁹. On December 5, 2007, the federal government adopted a package of proposals for changes to existing laws and ordinances, which were adopted in 2008. They were all a reflection of the similar standpoints of the coalition partners on the inclusion of environmental and climate protection requirements in the energy policy. The issue of the future of nuclear energy, however, remained open, because the coalition partners represented different stances: the SPD opposed the extension of the deadline to abandon nuclear power, and the CDU/CSU was in favor of extending the period of operation of nuclear power plants in order to achieve climate policy goals¹⁰.

The emphasis within the energy policy of the CDU/CSU/FDP coalition, which was in power from 2009 to 2013, was, alongside the development of renewable energy sources, placed to strengthen competition in the energy market (in the case of electricity and natural gas), save energy, create a modern and effective energy infrastructure and developing a sustainable energy mix. Measures to modernise the energy sector were broadly in line with previous government programmes, and the key difference was the use of nuclear energy. It was decided to extend the life of the nuclear power plants by 8 or 14 years, depending on their age, which meant that the last one would be shut down in 2036. The energy concept adopted by the Federal Government on September 28, 2010 was a scheme for a comprehensive change of the energy sector in the perspective of 2050. Targets were set for reducing greenhouse gas emissions, developing renewable energy sources, and increasing energy efficiency¹¹. The disaster at the Fukushima-Daiichi Nuclear Power Plant in March 2011

⁹ *Eckpunkte für ein integriertes Energie- und Klimaprogramm*, <http://www.bmwi.de/BMWi/Redaktion/PDF/E/eckpunkt-fuer-ein-integriertes-energie-und-klimaprogramm,property=pdf,bereich=bmwi2012,sprache=de,rwb=true.pdf> [accessed: 10.01.2019].

¹⁰ See more: A. Sohre, *Strategien in der Energie- und Klimapolitik. Bedingungen strategischer Steuerung der Energiewende in Deutschland und Großbritannien*, Wiesbaden 2014.

¹¹ *Energiekonzept für eine umweltschonende, zuverlässige und bezahlbare Energieversorgung*, 28.09.2010, http://www.bundesregierung.de/Content/DE/_Anlagen/2012/02/energiekonzept-final.pdf?__blob=publicationFile, [accessed: 10.01.2019].

contributed to taking expeditious steps aimed to modify Germany's energy policy concept, including a plan to phase out nuclear power plants by 2022¹².

The CDU/CSU/SPD coalition government of 2013–2017 continued the energy transition process¹³. The Renewable Energy Sources Act, amended in 2014, introduced an annual limit on new renewable energy installations. The changes in the support system for renewable energy sources were to stabilise the increase in the capacity of new installations, reduce support costs, and initiate the marketization of the renewable energy sector. However, the amendment to the 2016 Act assumed a partial release of the renewable energy market, including the abandonment of most guaranteed tariffs, and the introduction of tenders in their place. Since January 1, 2017, the tender system has covered all investments in renewable energy sources, except for the smallest solar power plants installed by private individuals. Angela Merkel's government has intensified efforts to increase energy efficiency. The National Action Plan on Energy Efficiency (*Nationaler Aktionsplan Energieeffizienz*, NAPE) was adopted by the federal government on December 3, 2014, and the Energy Efficiency Strategy for Buildings (*Effizienzstrategie Gebäude*, ESG) was launched on November 18, 2015. Achieving the goal of reducing greenhouse gas emissions by 40 percent by 2020 was supposed to serve the Climate Action Programme 2020 (*Aktionsprogramm Klimaschutz 2020*), adopted by the federal government on December 3, 2014. It contains a list of activities that should lead to a reduction of 62 to 78 million tonnes of equivalent CO₂ until 2020¹⁴. So far, over 70 percent of the measures provided for in the document have been implemented. The Climate Action Plan 2050 (*Klimaschutzplan 2050*), which was adopted by the federal government on November 14, 2016, points the way to a climate neutral economy. The Climate Action Plan 2050 links the achievement of national greenhouse gas emission reduction targets with the provisions of the Paris Agreement to the United Nations Framework Convention on Climate Change of 12 December 2015. In order to reduce greenhouse gas emissions by at least 55 percent by 2030 compared to 1990 levels, sector-specific reduction targets have been set: for the energy sector – 61–62 percent, for construction – 66–67 percent; for transport – 40–42 percent, for industry – 49–51 percent, and for agriculture – 31–34 percent. The importance of forests mitigation potential (by absorbing carbon dioxide) was highlighted too¹⁵.

The CDU/CSU/SPD coalition, which has been leading the country since 2018, has to face the difficulties of achieving ambitious energy and climate policy goals. Activities are continued to create an energy system based on renewable energy sources,

¹² Ch. Huß, *Durch Fukushima zum neuen Konsens? Die Umweltpolitik von 2009 bis 2013*, [in:] R. Zohlnhöfer, Th. Saalfeld (eds.), *Politik im Schatten der Krise. Eine Bilanz der Regierung Merkel 2009–2013*, Wiesbaden 2015, pp. 521–553.

¹³ A. E.Töller, *Kein Grund zum Feiern! Die Umwelt- und Energiepolitik der dritten Regierung Merkel (2013–2017)*, [in:] R. Zohlnhöfer, Th. Saalfeld (eds.), *Zwischen Stillstand, Politikwandel und Krisenmanagement. Eine Bilanz der Regierung Merkel 2013–2017*, Wiesbaden 2018, pp. 569–590.

¹⁴ *Aktionsprogramm Klimaschutz 2020*. Kabinettsbeschluss vom 3. Dezember 2014, https://www.bmu.de/fileadmin/Daten_BMU/Download_PDF/Aktionsprogramm_Klimaschutz/aktionsprogramm_klimaschutz_2020_broschuere_bf.pdf [accessed: 10.01.2019].

¹⁵ *Klimaschutzplan 2050. Klimaschutzpolitische Grundsätze und Ziele der Bundesregierung*, November 2016, https://www.bmu.de/fileadmin/Daten_BMU/Download_PDF/Klimaschutz/klimaschutzplan_2050_bf.pdf [accessed: 10.01.2019].

energy efficiency, accelerated development of electricity networks, and the reduction of energy production from fossil fuels. Accelerating the development of renewable energy sources is of key importance to meet the demand for electricity, as well as achieving the goals of reducing greenhouse gas emissions in the transport, construction and industry sectors. In order for Angela Merkel's government to make progress in reducing greenhouse gas emissions, it is necessary to adopt a plan to shut down coal-fired power plants, the implementation of which will not result in energy supply deficits. The Commission on Growth, Structural Change and Employment, appointed by the federal government, published a final report on January 26, 2019, in which it recommended closing the last coal power plant by 2038 at the latest. In 2032, the possibility of accelerating the closure of all lignite mines and lignite power plants is to be explored, i.e. until 2035. The Commission has also taken into account the faster start of the so-called "coal exit": it proposed that 12.5 GW of coal power plants' power should be shut down (they currently have a capacity of about 45 GW) by 2022. These are power plants that should be closed due to their advanced age. However, the Commission report did not mention any specific coal-fired power plants that should be excluded. According to the Commission's recommendation, only 20 GW of coal-fired power plants will work in 2030 (8 GW of hard coal and 9 GW of brown coal). The implementation of these recommendations would imply large contributions to achieving the goal of reducing greenhouse gas emissions by 2030. In addition, over the span of 20 years, the German Länder will receive EUR 40 billion for restructuring. The funds are to be used to finance early retirement for brown coal sector employees, and for the development of regions affected by the closure of mines and coal power plants¹⁶. In connection with ensuring the implementation of climate policy objectives, work was initiated on the preparation of the Climate Protection Act (*Klimaschutzgesetz*). The bill presented by the Minister of the Environment Svenja Schulze in February 2019 contains a provision that greenhouse gas emissions will be gradually reduced compared to 1990: 1) at least 40 percent by 2020, 2) at least 55 percent by 2030, 3) at least 70 percent by 2040, 4) at least 95 percent by 2050. To achieve the above goals, emission reductions have been set for the following sectors: 1) energy sector, 2) industry, 3) transport, 4) construction, 5) agriculture, 6) waste management, and others¹⁷.

Achieving energy and climate protection goals (statistical data)

The goal of implementing a sustainable energy policy is to strive to maintain a balance between energy security and the protection of the environment and climate

---

¹⁶ *Abschlussbericht Kommission „Wachstum, Strukturwandel und Beschäftigung“, Beschluss vom 26.01.2019*, https://www.greenpeace.de/sites/www.greenpeace.de/files/publications/abschlussbericht_kommission_wachstum_strukturwandel_und_beschaeftigung_beschluss.pdf [accessed: 28.02.2019].

¹⁷ *Referentenentwurf des Bundesministeriums für Umwelt, Naturschutz und nukleare Sicherheit, Bundes-Klimaschutzgesetz (KSG)*, <https://www.klimareporter.de/images/dokumente/2019/02/ksg.pdf> [accessed: 28.02.2019].

against the negative impact of energy-related activities, in addition to meeting social needs and the competitiveness of services in the sector. Energy efficiency and renewable energy sources are the pillars of the sustainable energy policy. The development of renewable energy sources should contribute to increasing energy security by reducing dependence on imports of fossil fuels and to achieving climate policy goals, i.e. reducing greenhouse gas emissions in energy production and management processes.

Energy efficiency

According to the energy concept of the Federal Government, the final energy productivity in the period from 2008 to 2050 is to be increased by 2.1 percent annually. At the same time, primary energy consumption should decrease by 20 percent by 2020, and by 50 percent by 2050, compared to 2008¹⁸.

In the period from 1990 to 2017, primary energy consumption fell by 9.3 percent (1990: 14906 PJ, 2017: 13525)¹⁹. Final energy consumption in Germany has fallen by 3.4 percent since the beginning of the 1990s until 2016 (1990: 9472 PJ, 2016: 9152). In the long-term trend, energy consumption has increased in the transport sector, while it has declined in the industrial, trade, commerce, and services sectors. In 2016, the sectoral shares in final energy consumption of transport were around 29.5 percent (2,696 PJ), industry 28.2 percent (2,581 PJ), private households 26.2 percent (2,394 PJ) and the sector of trade, commerce and services at 16.2 percent (1,480 PJ)²⁰.

In terms of primary energy consumption, energy productivity increased by 65.2 percent in the period that spans from 1990 to 2017. Energy productivity in 2017, once again, improved by 1.4 percent over the previous year. In terms of primary energy consumption, the average growth rate of energy productivity stood at 1.8 percent per year²¹.

Final energy productivity increased by 51.7 percent in the period from 1990 to 2016, which corresponds to an average growth rate of 1.6 percent per year. From 2008 to 2016, the annual increase in final energy productivity averaged around 0.9 percent. While gross domestic product grew by 46.6 percent since 1990, final energy consumption fell by 3.4 percent²².

Final energy productivity increased by 9.6 percent from 2008 to 2017 according to preliminary results, corresponding to an average annual increase of 1.0 percent. This means that the target of an annual average increase of 2.1 percent by 2050 has not been reached yet. Compared with the previous year, energy productivity in 2017 even fell by 0.9 percentage points. This was due to the fact that final energy consumption in each sector, except for private households (+ 2.2 percentage, compared to the previous year), increased proportionately faster than the gross domestic

¹⁸ *Energiekonzept für eine..., op. cit.*

¹⁹ 'Energieeffizienz in Zahlen. Entwicklungen und Trends in Deutschland 2018', BMWi, p. 14, https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Publikationen/Energie/energieeffizienz-in-zahlen-2018.pdf?__blob=publicationFile&v=5 [accessed: 10.01.2019].

²⁰ *Ibid.*, p. 19.

²¹ *Ibid.*, p. 24.

²² *Ibid.*, p. 26.

product. Although primary energy consumption was lower than in 1990, it increased slightly compared to the previous year. According to preliminary results, in 2008–2017 primary energy consumption decreased by 5.5 percent. If the trend remains the same as in previous years, the goal will not be met by 2020²³.

Increasing energy efficiency can be obtained by undertaking a number of technical, technological, organisational and educational activities in various areas of social and economic endeavours. The problem of improving the efficiency of the use of fossil fuels by energy-intensive sectors of the economy in Germany is becoming a priority for maintaining sustainable development.

Renewable energy sources

So far, the energy transition in Germany has been an electricity transformation (*Stromwende*)²⁴. Renewable energy sources have become one of the salient sources for electricity production. However, the supply of electricity is of key importance to the success of the energy transformation, as electricity is increasingly used in connecting sectors for heating and cooling as well as in transport.

In 2018, electricity production from renewable sources amounted to 225.7 billion kWh (2017: 216.3 billion kWh). Electricity production from PV installations increased to 46.2 billion kWh (2017: 39.4 billion kWh). In 2018, the PV system was expanded by 2,938 MW, i.e. an increase of 77 percent, compared to 2017: 1,660 MW. At the end of 2018, PV installations had a total capacity of 45,277 MW²⁵.

Onshore and offshore wind farms generated 111.6 billion kWh of electricity in 2018 (2017: 105.7 billion kWh). The share of gross electricity production from wind energy in gross electricity consumption was 18.6 percent. Onshore wind electricity production stood at 92.2 billion kWh (2017: 88.0 billion kWh). In 2018, the added capacity of on-shore wind turbines amounted to 2 273 MW (2017: 5 009 MW). This is the lowest value since 2013. At the end of 2018, onshore wind turbines had a total net power of 52 565 MW (2017: 50 292 MW). The added offshore wind turbine capacity was 990 MW (2017: 1275 MW). At the end of 2018, the total installed capacity of offshore wind turbines increased to 6,417 MW (2017: 5,427 MW). The increase in the capacity extension, which, however, was only realised in the second half of 2018, and favourable wind conditions led to a significant increase in offshore electricity production – 19.3 TWh (2017: 17.7 billion kWh)²⁶.

Approximately 51.3 billion kWh of electricity was generated from biomass in 2018 (2017: 50.9 billion kWh). Biogas had the largest share in the total value with 29.5 billion kWh. Electricity from biomass covered a total of about 8.6 percent of total gross electricity consumption. As a result of drought, electricity production in hydropower

²³ 'Nachhaltige Entwicklung in Deutschland. Indikatorenbericht 2018', Statistisches Bundesamt (Destatis) 2018, p. 50. https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Nachhaltigkeit-sindikatorene/Publikationen/Downloads-Nachhaltigkeit/indikatoren-0230001189004.pdf?__blob=publicationFile [accessed: 10.01.2019].

²⁴ O. Edenhofer, M. Jakob, *Klimapolitik. Ziele, Konflikte, Lösungen*, Bonn 2017, p. 100.

²⁵ 'Erneuerbare Energien in Deutschland. Daten zur Entwicklung im Jahr 2018', Hintergrund, // März 2019, Umweltbundesamt, p. 8, https://www.umweltbundesamt.de/sites/default/files/medien/1410/publikationen/uba_hgp_einzahlen_2019_bf.pdf [accessed: 30.03.2019].

²⁶ *Ibid.*, p. 9.

plants fell by around 18 percent compared to 2017 (20.2 billion kWh), and with a volume of 16.5 billion kWh was the lowest since 1991. The share of hydropower in total electricity consumption gross fell below 3 percent. In 2018, about 7 MW were added, mainly by increasing the capacity of existing plants. With 172 million kWh, geothermal energy generated about 5.5 percent more electricity than in the previous year (163 million kWh). However, the proportion of geothermal energy continues to be less than 0.1 percent of total gross electricity consumption in Germany²⁷.

According to the energy concept, the share of electricity from renewable sources in gross electricity consumption should increase to at least 35 percent by 2020, to at least 50 percent by 2030 and to at least 80 percent by 2050. In 2018, the share of electricity generated from renewable sources in gross electricity consumption rose to 37.8 percent (2017: 36 percent). Thus, the target set for 2020 has already been achieved in 2017. The share of renewable energy in heat consumption increased to 13.9 percent in 2018 (2017: 13.4 percent) and amounted to 170.9 billion kWh. With a share of just over 86 percent, biomass remains the most important source of heat – around 147.3 billion kWh (2017: 149.5 kWh)²⁸. In 2018, the share of renewable energy sources in final energy consumption in the transport sector amounted to 5.6 percent (2017: 5.2 percent), i.e. 35.9 billion kWh. In addition to biofuels, electricity consumption in the transport sector, combined with the growing share of renewable energy in the German energy mix, also contributes to energy transformation in the transport sector. The use of electricity from renewable sources in the transport sector increased to almost 4.3 billion kWh (2017: 4.0 billion kWh). The share of electricity produced from renewable sources in transport increases more than the share of biofuels²⁹.

In 2018, the share of renewable energy sources in total primary energy consumption went up to 14 percent, and in gross final energy consumption to 16.7 percent. The main reasons for this increase were the development of renewable energy sources in the electricity sector (especially wind energy and PV), increased use of biofuels, as well as a decrease in total energy consumption in the heating and cooling and transport sectors³⁰. The federal government's goal is to increase the share of renewable energy in gross final energy consumption to 18 percent by 2020, 30 percent by 2030, and 60 percent by 2050.

Greenhouse gas emissions

In the years 1990–2018, greenhouse gas emissions in Germany gradually decreased from 1,251 million tonnes of equivalent CO₂ to nearly 905 million tons of equivalent CO₂ in 2017 and 865.6 million tonnes of CO₂ equivalent in 2018 (-30.8 percent). In

²⁷ *Ibid.*, p. 10.

²⁸ *Ibid.*, p.11.

²⁹ *Ibid.*, p. 13.

³⁰ 'Die Energiewende im Stromsektor: Stand der Dinge 2018. Rückblick auf die wesentlichen Entwicklungen sowie Ausblick auf 2019', Agora Energiewende, Januar 2019, p. 5, https://www.agora-energie-wende.de/fileadmin2/Projekte/2018/Jahresauswertung_2018/125_Agora-JAW-2018_WEB.pdf [accessed: 30.03.2019].

2018, greenhouse gas emissions from the energy sector amounted to 310.5 million tonnes of CO₂ equivalent (a 33.4 percent reduction from the 1990 levels), and industry to 196 million tonnes CO₂ equivalent (a 31 percent reduction from the 1990 levels), 162 million tonnes of CO₂ equivalent (a 1 percent reduction compared to 1990), 117 million tonnes of CO₂ equivalent (a 44 percent reduction compared to 1990), 69.8 million tonnes CO₂ equivalent (reduction by 22.3 percent compared to 1990)³¹.

Through the use of renewable energy sources in 2018, emissions savings amounted to around 184 million tonnes of equivalent CO₂, including about 141 million tonnes of equivalent CO₂ within the electricity sector; in the heat sector this index stood at about 35 million tons of equivalent CO₂, and thanks to the use of bio-fuels about 8 million tons of equivalent CO₂³².

The development of renewable energy sources has significantly reduced the CO₂ emission factor. Other reasons for the decrease include the increase in the share of natural gas, which has a lower CO₂ emission factor than coal, and better efficiency in electricity generation of newly connected conventional power plants. CO₂ emissions per kWh of electricity consumed in Germany are falling. The kWh of electricity produced in 1990 emitted 764 g of CO₂, while in 2016 – 523 g of CO₂, and in 2017 – 486 g of CO₂ and an estimated value of 474 g CO₂ / kWh in 2018 confirms the downward trend. However, in 2011–2013 (2011: 568 g/kWh, 2012: 573 g/kWh, 2013: 572 g/kWh), increased energy production from coal due to the construction of new power plants fired with this fuel led to an increase in absolute and specific carbon dioxide emissions in energy production. Since 2014, a decrease in electricity consumption and a further increase in energy production from renewable sources has resulted in a reduction in absolute and specific CO₂ emissions. Production of electricity based on renewable sources, reduction of surplus of electricity exports, transition to low-emission fuels, development of combined heat and electricity generation and increase of energy production efficiency are of key importance to reducing overall CO₂ emissions³³.

To achieve the assumed level of greenhouse gas emissions in 2020, i.e. 753 million tonnes of equivalent CO₂, emissions should be reduced in 2019 and 2020 on an annual basis by 55 million tonnes of equivalent CO₂³⁴. The paradox is that although Germany is developing renewable energy sources, there is a risk that national climate protection goals are not only for 2020 (reducing greenhouse gas emissions by 40 percent by 2020 compared to the 1990 levels), but also the goal of reducing greenhouse gas emissions by 55 percent by 2030 will not be met. Greenhouse gas emissions in Germany have not decreased significantly over the past eight years, which

³¹ 'Klimaschutz in Zahlen. Fakten, Trends und Impulse deutscher Klimapolitik', Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und nukleare Sicherheit, Stand: Mai 2018, p. 44, https://www.bmu.de/fileadmin/Daten_BMU/Pool/Broschueren/klimaschutz_in_zahlen_2018_bf.pdf [accessed: 20.01.2019].

³² 'Erneuerbare Energien in... *op. cit.*, p. 16.

³³ 'Entwicklung der spezifischen Kohlendioxid- Emissionen des deutschen Strommix in den Jahren 1990-2018', *Climate Change* 2019, no. 10, Umweltbundesamt, p. 22, <https://www.umweltbundesamt.de/publikationen/entwicklung-der-spezifischen-kohlendioxid-5> [accessed: 30.04.2019]; 'Die Energiewende im Stromsektor...', *op. cit.*, p. 5.

³⁴ 'Energieverbrauch in Deutschland im Jahr 2018', AGEB 2019, p. 44.

was mainly due to the production of energy from coal. According to experts, the federal government should apply additional climate protection measures, such as accelerating the closure of coal-fired power plants and combined heat and power plants. Climate change policy goals will not be achieved without the so-called “coal exit”, as will the conversion to an electricity system based on renewable energy sources³⁵.

German energy security in the age of climate protection

Germany’s energy security depends on internal factors – i.e. the volume of resources and reserves of energy raw materials, production capacity to cover its own energy demand – and due to the import of fossil fuels and electricity, also on the development of the energy market across the European Union, and the situation on international energy markets. In the process of energy transformation, the challenge is to ensure a well-functioning energy system and reliability of energy supply.

In the context of energy efficiency, it is clear to see that the greatest potential for reducing energy consumption occurs if energy production at nuclear power plants is completely replaced by renewable energy and/or imported electricity. Nevertheless, in 2018 the production of electricity from wind, water and solar radiation, as well as the balance of electricity exchange increased by about 6 billion kWh, while the production of electricity in nuclear power plants slightly decreased compared to 2017 (2018: 76 billion kWh, 2017: 76.3 billion kWh). In 2017 and 2018, the share of nuclear energy in gross electricity production was 11.7 percent and 11.8 percent, respectively³⁶.

Following the decision to accelerate the decommissioning of nuclear energy in Germany, the issue of import of electricity produced in nuclear power plants outside Germany has become debatable. Ultimately, however, Germany imports and exports electricity that is produced from various energy sources, such as natural gas, coal, and uranium. In 2018, 82.7 billion kWh of electricity went abroad (2017: 83.4 billion kWh), while electricity imports reached 31.5 billion kWh (2017: 28.4 billion kWh). The surplus in electricity exchange amounted to 51.2 billion kWh. A large proportion of cross-border electricity flows are not contractual supplies, but rather transit volumes and ring flows. The largest amounts of electricity originated from France (8.4 billion kWh)³⁷. It remains an open question whether, in the medium and long term, Germany will decide to import nuclear energy for political and social reasons.

The main argument for the energy transformation cited in the context of energy security is to reduce dependence on imported fossil fuels. In 2018, crude oil, natural gas and coal had a 79.3 percent share in primary energy consumption. 70 percent of primary energy demand is covered by imported fossil fuels. The main suppliers of energy raw materials are Russia, Norway, the Netherlands, the UK, Kazakhstan, Libya,

---

³⁵ C. Kemfert, *Klimaziel 2020 verfehlt: Zeit für eine Neuausrichtung der Klimapolitik?* „ifo Schnelldienst“ 2018, no. 1, p. 3. L. Göke et al., ‘Erfolgreicher Klimaschutz durch zügigen Kohleausstieg in Deutschland und Nordrhein-Westfalen’, *DIW Wochenbericht* 2018, no. 33, pp. 701–711.

³⁶ ‘Energieverbrauch in Deutschland...’, *op. cit.*, pp. 8, 30.

³⁷ *Ibid.*, pp. 31–32.

USA, Nigeria, Iraq, Australia and Colombia³⁸. Germany's dependence on imports of individual energy carriers was as follows: mineral oils 98 percent, natural gas 93 percent, hard coal 93 percent, uranium 100 percent³⁹. Despite import dependence, Germany is characterised by a significant diversification of energy raw material suppliers. Germany treats its suppliers as reliable partners who have not reduced or threatened to stop the supply of fossil fuels, especially natural gas. Geopolitics is not important for the security of energy supply, unlike the technical aspect. According to Christian Hübner, thanks to the use of renewable energy sources and energy savings, the share of imported fossil fuels could drop to a level below 30 percent by 2050, and thus reduce dependence on energy imports⁴⁰.

However, in the process of energy transition, fossil fuels take over the bridging function in place of nuclear energy until they switch to renewable energy sources; are to increase the security of Germany's energy supply. The growing share of renewable energy sources in electricity production leads to supply, which is largely dependent on meteorological fluctuations. Therefore, there is a need to equalise the demand for electricity by non-renewable energy sources. Conventional power plants are important in the process of energy transformation, especially increasing the use of natural gas as a low-emission energy source. The advantage of gas power plants is their ability to balance fluctuations in solar and wind energy production and stabilise the network. Production of electricity from natural gas has fluctuated in recent years – from 89.3 billion kWh in 2010, through a decrease to 62 billion kWh in 2015, to a further increase to 86.7 billion kWh in 2017, and a slight decrease to 83.4 billion kWh in 2018⁴¹. An unexpected effect accompanying the energy transition was the displacement of natural gas from the electricity market. In particular, the lower profitability of gas-fired power plants resulted in a reduction in gas consumption in electricity production. The reasons for this decline were also the use of coal-fired power plants, as well as increasing energy efficiency and the development of renewable energy sources.

It is estimated that, in the medium term, natural gas consumption in Germany will remain stable; however, with increasing dependence on Russian gas imports. Russia is perceived as a credible partner in energy cooperation, while the Nord Stream 2 gas pipeline, which is to be a direct connection to the West Siberian deposits, should strengthen the security of natural gas supplies to Germany, and the European Union.

The challenge posed for energy security related to renewable energy sources concerns the creation of specific conditions for their development, in particular the integration of renewable energy sources in the transmission network and the electricity market. This also applies to the construction of high voltage power networks that

³⁸ 'Energie für Deutschland Fakten, Perspektiven und Positionen im globalen Kontext', 2018, Weltenergierat – Deutschland e.V., p. 111, https://www.weltenergierat.de/wp-content/uploads/2018/05/81040_DNK_Energie2018_D.pdf [accessed: 10.01.2019].

³⁹ 'BGR Energiestudie 2018, Daten und Entwicklung der deutschen und globalen Energieversorgung', März 2019, p. 17, https://www.bgr.bund.de/DE/Themen/Energie/Downloads/energiestudie_2018.pdf?__blob=publicationFile&v=10 [accessed: 20.04.2019]

⁴⁰ Ch. Hübner, 'Beschleunigte Energiewende in Deutschland. Einordnung und Analyse', *KAS Analysen&Argumente*, Juni 2012, p. 7.

⁴¹ 'Energieverbrauch in Deutschland...', *op. cit.*, p. 30.

transport electricity from the north to the south parts of Germany, as well as local distribution networks. In the event of excess supply of electricity generated from renewable sources, the ability to store energy will play a major role in managing energy systems. In this context, issues of storage capacity, storage security and access to stored energy resources, as well as greater use of electricity storage outside Germany (e.g. in Norway) are gaining momentum.

An alternative to dealing with fluctuations in renewable energies is the development of innovative technologies for converting energy into gas (Power-to-Gas, P2G), which could be used by using excess electricity generated from renewable sources. In Germany, 35 power-to-gas plants with a total output of 30 megawatts are currently in operation. Most of them are pilot scale, or demonstration projects on a small scale for research purposes. In Hamburg, however, the first industrial plant with a capacity of five megawatts is already producing green gas for a refinery. A total of 16 plants are currently being planned. About one third of these should have a capacity of more than five megawatts, and two of them even more than 100 megawatts. Their total output of 273 megawatts will then reach nine times the number of plants installed today⁴².

The development of transmission networks in Germany does not go hand in hand with the development of renewable energy sources. Of the more than 1,800 kilometres of new electricity transmission routes (*Energieleitungsausbaugesetz*, EnLAG Act), taking into account the third quarter of 2018, approximately 1,200 kilometres were spent permit, and 800 kilometres were completed, i.e. 45 percent of the total length. Another approximately 570 kilometres are undergoing approval, and spatial planning procedures. At the same time, the overall length of the network under the Federal Requirement Plan Act (*Bundesbedarfsplangesetz*) is currently 5,900 kilometres. Taking into account the third quarter of 2018, building permits were issued for about 600 kilometres, of which about 150 kilometres were completed⁴³.

The power system in Germany is rated as reliable. Unplanned power shortages remain very low; sufficient resources are available to meet electricity demand at all times. In 2010, interruptions in the supply of electricity to the consumer amounted to 14.9 minutes, and in 2017 – 15.14 minutes. Shorter failures and breaks less than three minutes were not included⁴⁴.

As has already been mentioned, the issue of continued use of fossil fuels is controversial in relation to the goal of reducing greenhouse gas emissions. The abandonment of the use of nuclear energy – a low-emission source – paradoxically results in the use of fossil fuels for the production of electricity, in particular coal, which is why environmental protection requirements conflict with the significance of this

---

⁴² R. Diermann, 'DVGW veröffentlicht aktualisierten Überblick über Power-to-Gas-Anlagen in Deutschland', 24.04.2019, <https://www.pv-magazine.de/2019/04/24/dvgw-veroeffentlicht-aktualisierten-ueberblick-ueber-power-to-gas-anlagen-in-deutschland> [accessed: 30.04.2019].

⁴³ *Netz- und Systemsicherheit*, https://www.bundesnetzagentur.de/DE/Sachgebiete/Elektrizitaetund-Gas/Unternehmen_Institutionen/Versorgungssicherheit/Netz_Systemsicherheit/Netz_Systemsicherheit.html [accessed: 20.04.2019].

⁴⁴ *Bericht. Monitoringbericht 2018*, Bundesnetzagentur, Bundeskartellamt, p. 8, https://www.bundesnetzagentur.de/SharedDocs/Downloads/DE/Allgemeines/Bundesnetzagentur/Publikationen/Berichte/2018/Monitoringbericht_Energie2018.pdf?__blob=publicationFile&v=3 [accessed: 10.01.2019].

highly emissive raw material in energy supply and hinder the achievement of the climate protection goal. In the context of the “coal exit”, it is debatable whether the system will have enough reliable production capacity to exclude the possibility of blackout. At the end of 2017, the installed capacity of the power plant amounted to 215 846 MW (net), including renewable energy installations 118.844 MW, gas power plants 29 645 MW, hard coal power plant 25 341 MW, brown coal power plant 21 033 MW, nuclear power plants 10 799 MW, other to the conventional elector 4474 MW, and pumped storage power plants 5,710 MW⁴⁵. According to the federal government, the shortfall in supply will be offset by better energy efficiency, a steadily growing supply of solar and wind energy, and electricity imports. However, German operators of four transmission systems estimate that there may be a 5.5 GW shortfall between peak power demand in 2021, and thus even before the closure of most coal-fired power plants⁴⁶.

Conclusions

Sustainability, one of the basic goals of energy policy, has been interpreted in recent years in terms of reducing greenhouse gas emissions, an important climate action.

Climate protection implies a fundamental transformation of the energy system: a process of phasing out fossil fuels for energy from renewable sources. The development of renewable energy sources, a gradual decrease in the supply of energy from fossil fuels and the improvement of energy efficiency are of key importance to both energy security and achieving the goals of reducing greenhouse gas emissions in the medium and long term.

The standpoint on energy transformation in Germany is truly ambiguous. On the one hand, the objectives for the development of renewable energy sources are significantly exceeded; on the other hand, the reduction of greenhouse gas emissions, the development of the transmission network and reduction of fuel consumption does not follow the schedule, which may prevent the achievement of energy and climate policy goals 2020, and thus threaten the achievement of the goals set for 2030, or 2050.

Activities to ensure the security of energy supply should be intensified. The increased share of renewable energy sources in energy production increases the demand for supply and demand balance mechanisms, such as demand management, the creation of a reserve power plant, and the expansion of the network or energy storage. A major issue discussed nowadays in Germany in the context of climate protection and ensuring energy security is the supply of energy from fossil fuels, needed in the process of transition to renewable energy sources. Abandoning the use of coal, alongside nuclear energy, may imply the acceleration of the construction of gas-fired power plants, and the need to import electricity from abroad to meet the growing demands of customers. In addition, it has economic and social consequences, which is why it is so important to accurately define the instruments for carrying out the “coal exit”.

---

⁴⁵ ‘Energie für Deutschland...’, *op. cit.*, s.113.

⁴⁶ Details: www.bmwi.de.

References

- Abschlussbericht Kommission „Wachstum, Strukturwandel und Beschäftigung“*, Beschluss vom 26.01.2019, https://www.greenpeace.de/sites/www.greenpeace.de/files/publications/abschlussbericht_kommission_wachstum_strukturwandel_und_beschaeftigung_beschluss.pdf [accessed: 28.02.2019].
- Aktionsprogramm Klimaschutz 2020*. Kabinettsbeschluss vom 3. Dezember 2014, https://www.bmu.de/fileadmin/Daten_BMU/Download_PDF/Aktionsprogramm_Klimaschutz/aktionsprogramm_klimaschutz_2020_broschuere_bf.pdf [accessed: 10.01.2019].
- Bartodziej G., Tomaszewski M., *Polityka energetyczna i bezpieczeństwo energetyczne*, Warszawa–Racibórz 2009.
- Bericht. Monitoringbericht 2018*, Bundesnetzagentur, Bundeskartellamt, https://www.bundesnetzagentur.de/SharedDocs/Downloads/DE/Allgemeines/Bundesnetzagentur/Publikationen/Berichte/2018/Monitoringbericht_Energie2018.pdf?__blob=publicationFile&v=3 [accessed: 10.01.2019].
- ‘BGR Energiestudie 2018, Daten und Entwicklung der deutschen und globalen Energieversorgung’, März 2019, https://www.bgr.bund.de/DE/Themen/Energie/Downloads/energiestudie_2018.pdf?__blob=publicationFile&v=10 [accessed: 20.04.2019]
- ‘Die Energiewende im Stromsektor: Stand der Dinge 2018. Rückblick auf die wesentlichen Entwicklungen sowie Ausblick auf 2019’, Agora Energiewende, Januar 2019, https://www.agora-energiewende.de/fileadmin2/Projekte/2018/Jahresauswertung_2018/125_Agora-JAW-2018_WEB.pdf [accessed: 30.03.2019].
- Diermann R., ‘DVGW veröffentlicht aktualisierten Überblick über Power-to-Gas-Anlagen in Deutschland’, 24.04.2019, <https://www.pv-magazine.de/2019/04/24/dvgw-veroeffentlicht-aktualisierten-ueberblick-ueber-power-to-gas-anlagen-in-deutschland> [accessed: 30.04.2019].
- Dobersalske K., *Die rot-grüne Energiewende. Nachhaltige Energienutzung in der Entwicklungszusammenarbeit unter Rot-Grün*, Marburg 2010.
- Eckpunkte für ein integriertes Energie- und Klimaprogramm*, <http://www.bmwi.de/BMWi/Redaktion/PDF/E/eckpunkt-fuer-ein-integriertes-energie-und-klimaprogramm,property=pdf,bereich=bmwi2012,sprache=de,rwb=true.pdf> [accessed: 10.01.2019].
- Edenhofer O., Jakob M., *Klimapolitik. Ziele, Konflikte, Lösungen*, Bonn 2017.
- ‘Energieeffizienz in Zahlen. Entwicklungen und Trends in Deutschland 2018’, BMWi, https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Publikationen/Energie/energieeffizienz-in-zahlen-2018.pdf?__blob=publicationFile&v=5 [accessed: 10.01.2019].
- ‘Energie für Deutschland Fakten, Perspektiven und Positionen im globalen Kontext’, 2018, Weltenergieerat – Deutschland e.V., https://www.weltenergieerat.de/wp-content/uploads/2018/05/81040_DNK_Energie2018_D.pdf [accessed: 10.01.2019].
- Energiekonzept für eine umweltschonende, zuverlässige und bezahlbare Energieversorgung*, 28.09.2010, http://www.bundesregierung.de/Content/DE/_Anlagen/2012/02/energiekonzept-final.pdf?__blob=publicationFile [accessed: 10.01.2019].
- ‘Energieverbrauch in Deutschland im Jahr 2018’, AGEB 2019.
- ‘Entwicklung der spezifischen Kohlendioxid- Emissionen des deutschen Strommix in den Jahren 1990-2018’, *Climate Change* 2019, no. 10, Umweltbundesamt, <https://www.umweltbundesamt.de/publikationen/entwicklung-der-spezifischen-kohlendioxid-5> [accessed: 30.04.2019].

- ‘Erneuerbare Energien in Deutschland. Daten zur Entwicklung im Jahr 2018’, Hintergrund, //März 2019, Umweltbundesamt, p. 8, https://www.umweltbundesamt.de/sites/default/files/medien/1410/publikationen/uba_hgp_einzahlen_2019_bf.pdf [accessed: 30.03.2019].
- Illing F., *Energiepolitik in Deutschland. Die energiepolitischen Maßnahmen der Bundesregierung 1949–2015*, Baden-Baden 2016.
- Göke L. et al., ‘Erfolgreicher Klimaschutz durch zügigen Kohleausstieg in Deutschland und Nordrhein-Westfalen’, *DIW Wochenbericht* 2018, no. 33.
- Huß Ch., *Durch Fukushima zum neuen Konsens? Die Umweltpolitik von 2009 bis 2013*, [in:] R. Zohlnhöfer, Th. Saalfeld (eds.), *Politik im Schatten der Krise. Eine Bilanz der Regierung Merkel 2009–2013*, Wiesbaden 2015.
- Hübner Ch., ‘Beschleunigte Energiewende in Deutschland. Einordnung und Analyse’, *KAS Analysen&Argumente*, Juni 2012.
- Kemfert C., ‘Klimaziel 2020 verfehlt: Zeit für eine Neuausrichtung der Klimapolitik?’ *ifo Schnelldienst* 2018, no. 1.
- ‘Klimaschutz in Zahlen. Fakten, Trends und Impulse deutscher Klimapolitik’, Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und nukleare Sicherheit, Stand: Mai 2018, p. 44, https://www.bmu.de/fileadmin/Daten_BMU/Pool/Broschueren/klimaschutz_in_zahlen_2018_bf.pdf [accessed: 20.01.2019].
- Klimaschutzplan 2050. Klimaschutzpolitische Grundsätze und Ziele der Bundesregierung*, November 2016, https://www.bmu.de/fileadmin/Daten_BMU/Download_PDF/Klimaschutz/klimaschutzplan_2050_bf.pdf [accessed: 10.01.2019].
- Metz L., *Ökologische Modernisierung und Vorreiterrolle in der Energie und Umweltpolitik? Eine vorläufige Bilanz*, [in:] Ch. Egle, T. Ostheim, R. Zohlnhöfer (eds.), *Das Rot-Grüne Projekt. Eine Bilanz der Regierung Schröder 1998–2002*, Wiesbaden 2003.
- Molo B., *Die Energiepolitik Deutschlands im 21. Jahrhundert. Determinanten – Ziele – Maßnahmen*, Berlin 2014.
- Müller F., ‘Klimapolitik und Energieversorgungssicherheit: zwei Seiten derselben Medaille’, *SWP-Studie* 2004, S 14.
- ‘Nachhaltige Entwicklung in Deutschland. Indikatorenbericht 2018’, Statistisches Bundesamt (Destatis) 2018, https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Nachhaltigkeitsindikatoren/Publikationen/Downloads-Nachhaltigkeit/indikatoren-0230001189004.pdf?__blob=publicationFile [accessed: 10.01.2019].
- Netz- und Systemsicherheit, https://www.bundesnetzagentur.de/DE/Sachgebiete/ElektrizitaetundGas/Unternehmen_Institutionen/Versorgungssicherheit/Netz_Systemsicherheit/Netz_Systemsicherheit.html [accessed: 20.04.2019].
- Pittel K., ‘Das energiepolitische Zieldreieck und die Energiewende’, *ifo Schnelldienst*, 2012, Vol. 65, Iss. 12.
- Referentenentwurf des Bundesministeriums für Umwelt, Naturschutz und nukleare Sicherheit, Bundes-Klimaschutzgesetz (KSG)*, <https://www.klimareporter.de/images/dokumente/2019/02/ksg.pdf> [accessed: 28.02.2019].
- Sohre A., *Strategien in der Energie- und Klimapolitik. Bedingungen strategischer Steuerung der Energiewende in Deutschland und Großbritannien*, Wiesbaden 2014.
- Töller A. E., *Kein Grund zum Feiern! Die Umwelt- und Energiepolitik der dritten Regierung Merkel (2013–2017)*, [in:] R. Zohlnhöfer, Th. Saalfeld (eds.), *Zwischen Stillstand, Politikwandel und Krisenmanagement. Eine Bilanz der Regierung Merkel 2013–2017*, Wiesbaden 2018.

Ochrona klimatu a bezpieczeństwo energetyczne Niemiec w drugiej dekadzie XXI wieku

Streszczenie

Opracowanie prezentuje zależności między wyzwaniami ograniczenia zmian klimatu a bezpieczeństwem energetycznym Niemiec w drugiej dekadzie XXI wieku. Zapewnianie bezpieczeństwa energetycznego następuje w sytuacji ograniczania negatywnych skutków oddziaływania na środowisko naturalne i klimat na wszystkich etapach gospodarowania energią, czyli pozyskiwania nośników energii, ich przetwarzania, transportu i konsumpcji. Przedstawiono główne kierunki rozwoju polityki energetycznej Niemiec od końca lat 90. XX wieku oraz uwzględniono dane statystyczne dotyczące efektywności energetycznej, rozwoju odnawialnych źródeł energii i redukcji emisji gazów cieplarnianych. Ponadto w artykule omówiono główne problemy zapewniania bezpieczeństwa zaopatrzenia energetycznego Niemiec w procesie transformacji energetycznej i ochrony klimatu. Istotne jest poszukiwanie i wdrażanie rozwiązań służących jednocześnie ochronie klimatu i poprawie bezpieczeństwa energetycznego.

Słowa kluczowe: Niemcy, ochrona klimatu, bezpieczeństwo energetyczne, efektywność energetyczna, odnawialne źródła energii, emisja gazów cieplarnianych

Climate Protection and German Energy Security in the Second Decade of the 21st Century

Abstract

The study presents the linkages between the challenges of reducing climate change and Germany's energy security in the second decade of the twenty-first century. Energy security is guaranteed whenever the negative effects on the environment and climate are reduced to a minimum at all stages of energy management, i.e. the acquisition of energy carriers, their processing, transport and consumption. The paper looks at the main directions of the development of Germany's energy policy since the late 1990s, and discusses the statistics on energy efficiency, the development of renewable energy sources, and the reduction of greenhouse gas emissions. It also outlines the major issues related to safeguarding the security of Germany's energy supply in the process of energy transformation and climate protection, highlighting the importance to seek and implement relevant solutions that simultaneously protect the climate and improve energy security.

Key words: Germany, climate protection, energy security, energy efficiency, renewable energy sources, greenhouse gas emissions

Klimaschutz und Energiesicherheit Deutschlands in der zweite Dekade des 21. Jahrhunderts

Kurzfassung

Die Studie zeigt den Zusammenhang zwischen den Herausforderungen der Eindämmung des Klimawandels und der Energiesicherheit Deutschlands in der zweite Dekade des 21. Jahrhunderts. Die Energieversorgungssicherheit ist gewährleistet, wenn die negativen Auswirkungen auf Umwelt und Klima in allen Phasen des Energiemanagements, d. h. der Beschaffung von Energieträgern, ihrer Verarbeitung, ihres Transports und ihres Verbrauchs, verringert werden. Die Hauptrichtungen der Entwicklung der deutschen

Energiepolitik seit Ende der neunziger Jahre wurden vorgestellt und Statistiken zur Energieeffizienz, zur Entwicklung erneuerbarer Energiequellen und zur Reduzierung der Treibhausgasemissionen aufgenommen. Darüber hinaus werden die Hauptprobleme der Gewährleistung der Energieversorgungssicherheit Deutschlands im Prozess der Energiewende und des Klimaschutzes erörtert. Es ist wichtig, Lösungen zu suchen und umzusetzen, die gleichzeitig das Klima schützen und die Energiesicherheit verbessern.

Schlüsselwörter: Deutschland, Klimaschutz, Energiesicherheit, Energieeffizienz, erneuerbare Energien, Treibhausgasemissionen

Защита климата и энергетическая безопасность Германии во втором десятилетии XXI века

Резюме

В статье рассмотрены существующие зависимости между действиями направленным на борьбу с глобальным изменением климата и энергетической безопасностью Германии во втором десятилетии XXI века. Обеспечение энергетической безопасности государства осуществляется в ситуации снижения негативных последствий воздействия на окружающую среду и климат на всех этапах получения энергии, то есть: добычи энергоносителей, их переработки, транспортировки и потребления. Приведены основные направления развития энергетической политики Германии с конца 90-х годов. Указаны статистические данные касающиеся энергоэффективности, развития возобновляемых источников энергии и снижения выбросов парниковых газов. Кроме того, в статье рассмотрены основные проблемы обеспечения безопасности энергоснабжения Германии в процессе энергетической трансформации и защиты климата. Важное место занимают проблемы поиска и внедрения решений, направленных одновременно на защиту климата и повышение энергетической безопасности.

Ключевые слова: Германия, защита климата, энергетическая безопасность, энергоэффективность, возобновляемые источники энергии, выбросы парниковых газов

Piotr Kubiak

Institut Zachodni im. Zygmunta Wojciechowskiego w Poznaniu
ORCID 0000-0002-7178-5162

Kwestie bezpieczeństwa i obrony w programach wyborczych niemieckich partii politycznych w 2019 roku

Wprowadzenie

W dniach 23–26 maja 2019 r. w całej Unii Europejskiej (26 maja w Niemczech) odbędą się wybory do Parlamentu Europejskiego IX kadencji. Kampania wyborcza w Niemczech – inaczej niż w 2009 i częściowo w 2014 r. – zdominowana jest przez sprawy europejskie. Osią kampanii są tematy związane z: reformą Unii Europejskiej; masową imigracją; ochroną klimatu; pojawiającymi się nowymi wyzwaniami o charakterze globalnym (jak np. nasilająca się konkurencja ze strony Chin i Stanów Zjednoczonych); akcentowanymi – głównie przez partie lewicowe – zagrożeniami ze strony populistów i nacjonalistów oraz z problemem łamania praworządności w niektórych państwach członkowskich Unii Europejskiej. Zagadnienia związane z bezpieczeństwem i obronnością nie odgrywają w niemieckiej kampanii wyborczej istotnej roli, jednak stanowią integralną część partyjnych programów wyborczych.

Intencją autora jest przedstawienie i przeanalizowanie wybranych fragmentów programów partii niemieckich, odnoszących się głównie do kwestii europeizacji polityki obronnej. Uwypuklone zostały zagadnienia związane z ich stosunkiem do rozwiązań europejskich w zakresie polityki zagranicznej, bezpieczeństwa i obrony, takich jak: Wspólna Polityka Bezpieczeństwa i Obrony (WPBiO), Stała Współpraca Strukturalna (PESCO), Europejski Fundusz Obronny, a przede wszystkim do koncepcji „europejskiej armii”.

W artykule podniesiona została również kwestia stanowiska partii wobec: NATO i roli Niemiec w strukturach Sojuszu, relacji NATO-UE, a także względem przyszłości

Bundeswehry (w tym stosunku partii do wymogów NATO dotyczących podniesienia nakładów na obronność do 2% PKB rocznie). Osobny wątek dotyczy relacji z Rosją, pogorszonych od czasu aneksji Krymu i jej zaangażowania na wschodzie Ukrainy. Większość wskazanych wątków nie znalazło miejsca we wcześniejszych programach europejskich niemieckich partii (np. z 2009 i 2014 r.); część z nich pojawiła się w programach partyjnych przed wyborami do Bundestagu (2017 r.), bądź też w obowiązujących dokumentach strategicznych, takich jak *Biała Księga* z 2016 r. i umowa koalicyjna na lata 2018–2021.

Analizie poddane zostały programy największych partii politycznych reprezentowanych w Bundestagu. Mowa zatem o partiach relewantnych, a więc istotnych z perspektywy niemieckiego systemu partyjnego. Są to partie, które w ostatnich wyborach do Bundestagu (z 2017 r.) uzyskały ponad 5% głosów, a w sondażach poprzedzających wybory do PE IX kadencji cieszą się poparciem przekraczającym granicę 5% (wprawdzie w wyborach do PE w Niemczech od 2014 r. nie obowiązuje próg wyborczy). Przeanalizowane zostały programy CDU i CSU (wspólny program), SPD, Sojuszu 90/Zielonych, FDP, Lewicy (*Die Linke*) i AfD. Analizę poprzedziła prezentacja najważniejszych niemieckich dokumentów strategicznych.

Niemieckie dokumenty strategiczne

Obowiązująca w Republice Federalnej Niemiec doktryna bezpieczeństwa została opisana w przyjętym przez rząd federalny w lipcu 2016 r. dokumencie strategicznym pt.: *Biała Księga 2016: dla polityki bezpieczeństwa i dla przyszłości Bundeswehry*¹ (*Weissbuch 2016: zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr*)², definiującym katalog zagrożeń dla bezpieczeństwa Niemiec, ich pozycję strategiczną, jak również kierunki rozwoju niemieckich sił zbrojnych w perspektywie kolejnych 10 lat. Liczący 140 stron dokument – poprzedzony słowem wstępnym kanclerz Angeli Merkel i minister obrony Ursuli von der Leyen (obie z CDU) – zastąpił zdezaktualizowaną już w wielu punktach *Białą Księgę* z 2006 r. *Biała Księga 2016* została podzielona na dwie zasadnicze części (każda złożona z czterech rozdziałów): w pierwszej (*Zur Sicherheitspolitik*) omówione zostały główne założenia niemieckiej polityki bezpieczeństwa, z kolei w drugiej (*Zur Zukunft der Bundeswehr*) przedstawiono kierunki rozwoju niemieckiej armii. Za „centralną kotwicę” (*die zentrale Anker*) na której opiera się niemiecka polityka bezpieczeństwa, uznane zostało członkostwo Niemiec w Pakcie Północnoatlantyckim (s. 64). Dalej zaznaczono, że obecność militarna Stanów Zjednoczonych w Europie stanowi podstawę funkcjonowania NATO. Niemcy zobowiązały się zatem do wzmocnienia europejskiego filaru Sojuszu (zwłaszcza w kontekście niestabilnej sytuacji i zagrożeń w pobliżu wschodniej i południowej flanki NATO), a jednocześnie

¹ Dalej jako *Biała Księga 2016*.

² *Weissbuch 2016: zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr*, Die Bundesregierung, Berlin 2016, <https://www.bmvg.de/resource/blob/13708/015be272f8c0098f1537a491676bfc31/weissbuch2016-barrierefrei-data.pdf> [dostęp: 30.04.2019]. Szersze omówienie dokumentu w języku polskim: K. Szubart, *Biała księga 2016 – niemiecka odpowiedź na obecne wyzwania w zakresie bezpieczeństwa*, „Biuletyn Instytutu Zachodniego” 2016, nr 266.

zadeklarowały, że podejmą działania na rzecz wzmocnienia Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony UE. W dokumencie wskazano na potrzebę bliskiego współdziałania pomiędzy NATO i UE. Postulowano również wzmocnienie krok po kroku europejskich zdolności obronnych, a za dalekosiężny cel dla Niemiec uznano uformowanie Europejskiej Unii Bezpieczeństwa i Obrony (*Europäische Sicherheits- und Verteidigungsunion*, s. 73). W *Białej Księdze 2016* podkreślono, że ścisła współpraca niemiecko-francuska w zakresie obronności i rozwijania europejskich struktur obronnych powinna zostać rozszerzona o państwa sąsiednie, m.in. Holandię oraz Polskę w ramach Trójkąta Weimarskiego (s. 72, 80, 81).

W dokumencie zdefiniowano cały szereg zagrożeń dla Niemiec i ich sojuszników o charakterze konwencjonalnym w obszarze cyberbezpieczeństwa, a także o charakterze asymetrycznym, np. terroryzm. Wymienione zostały islamskie organizacje terrorystyczne, m.in. Al-Kaida i tzw. Państwo Islamskie, których działania mają wpływ na wzrost poczucia zagrożenia atakami terrorystycznymi na terytorium Niemiec oraz które powodują, że konieczne staje się zaangażowanie Niemiec w działania państw koalicji antyterrorystycznej. *Biała Księga 2016* – inaczej niż dokument z 2006 r. – dostrzega zagrożenie ze strony Rosji, która „otwarciem kwestionuje europejski porządek pokojowy” (s. 31, 32), o czym świadczy dokonanie aneksji Krymu i wsparcie dla separatystów na wschodniej Ukrainie. Ma to głębokie konsekwencje dla bezpieczeństwa w Europie, a tym samym dla bezpieczeństwa Niemiec. Tym samym Rosja została wskazana, jako podmiot łamiący obecny ład międzynarodowy.

W kontekście wysiłków na rzecz reform ONZ podkreślono gotowość Niemiec do objęcia stałego miejsca w Radzie Bezpieczeństwa (s. 63). Za główne zadanie Bundeswehry uznano obronę terytorium Niemiec i ich sojuszników oraz zapewnienie sił i środków dla międzynarodowego zarządzania kryzysami, w celu zapobiegania kryzysowym sytuacjom wewnątrz kraju. Kluczowym wyzwaniem stojącym przed dowództwem niemieckich sił zbrojnych jest zapewnienie armii efektywności i gotowości bojowej, co można osiągnąć także poprzez współpracę z sojusznikami. Zwrócono uwagę na szereg nowych zagrożeń (m.in. w obszarze cyberbezpieczeństwa), na których odparcie musi być gotowa Bundeswehra. W dokumencie zabrakło bezpośredniego odniesienia do zapowiedzi zwiększenia nakładów na obronność do poziomu 2% PKB (szczyt NATO w Newport w 2014 r.), jednak podkreślono konieczność efektywnego wykorzystania aktualnych zasobów Bundeswehry.

Drugim kluczowym dokumentem, w którym zostały zawarte główne założenia polityki bezpieczeństwa RFN jest podpisana 12 marca 2018 r. umowa koalicyjna pomiędzy CDU, CSU i SPD, która ma obowiązywać w latach 2018–2021. Dokument zatytułowany „Nowy przełom dla Europy. Nowa dynamika dla Niemiec. Nowa spójność dla naszego kraju. Umowa koalicyjna pomiędzy CDU, CSU i SPD” (*Ein neuer Aufbruch für Europa. Eine neue Dynamik für Deutschland. Ein neuer Zusammenhalt für unser Land. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD*)³, stanowi drogowskaz dla obecnego rządu. Zagadnienie związane z obronnością i polityką bezpieczeństwa

³ *Ein neuer Aufbruch für Europa. Eine neue Dynamik für Deutschland. Ein neuer Zusammenhalt für unser Land. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD*, 19. Legislaturperiode, Berlin 2018, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/koalitionsvertrag_2018.pdf?file=1 [dostęp: 30.04.2019].

jest ważnym punktem programu rządowego. Problematyce tej poświęcony został dwunasty rozdział umowy koalicyjnej: „Odpowiedzialność Niemiec za pokój, wolność i bezpieczeństwo na świecie” (*Deutschlands Verantwortung für Frieden, Freiheit und Sicherheit in der Welt*, s. 144–163). Koalicjanci zapewnili, że niemiecka polityka zagraniczna ma charakter pokojowy i jest ściśle powiązana z działalnością organizacji międzynarodowych, takich jak ONZ i Unia Europejska (s. 144), a Niemcy opowiadają się za pokojowym, stabilnym i sprawiedliwym porządkiem na świecie. Bundeswehra zaś – i tutaj nastąpiło odwołanie do *Białej księgi 2016* – stanowi niezbędny element niemieckiej polityki bezpieczeństwa. W zakresie polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Niemcy widzą dwa podstawowe zadania. Po pierwsze, Europa musi stać się bardziej niezależna i zdolna do działania na arenie międzynarodowej, a po drugie – powiązania z USA mają być utrwalane.

W obszarze europejskiej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa partie koalicyjne opowiedziały się za zwiększeniem potencjału UE w zakresie oddziaływania na otoczenie międzynarodowe, zwłaszcza przez rozwijanie WPBiO. CDU, CSU i SPD opowiedziały się też za zwiększeniem efektywności ustalania procesów planistycznych w zakresie WPBiO i ich „harmonizowaniem” (s. 146) z planami NATO. Koalicjanci poparli dalsze rozwijanie europejskich inicjatyw i instrumentów przyjętych w 2017 r., takich jak np.: Stała Współpraca Strukturalna (PESCO), Europejski Fundusz Obrony (EDF), czy skoordynowany roczny przegląd w zakresie obronności (CARD). W umowie koalicyjnej zapowiedziano także uczynienie kolejnych kroków na rzecz stworzenia „armii Europejczyków” (*Armee der Europäer*). Ponadto, koalicjanci opowiedzieli się za powstaniem (na wzór wojskowego PESCO) strukturalnych instrumentów współpracy w wymiarze cywilnym w ramach Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa UE (WPZiB). Zapowiedziano również kontynuowanie ścisłej współpracy wojskowej o charakterze bilateralnym z Francją, a także rozwijanie współpracy z Norwegią i Holandią w ramach koncepcji państw ramowych NATO. Oprócz rozwijania zdolności obronnych UE koalicjanci zadeklarowali, że niemiecka polityka zagraniczna i polityka bezpieczeństwa będą doskonalone w ramach aktywnego zaangażowania w działania organizacji międzynarodowych, takich jak: ONZ, NATO, UE, OBWE i Rada Europy (s. 147, 148). Nowy rząd poparł działania Niemiec na rzecz uzyskania statusu niestałego członka w RB ONZ na lata 2019/2020, jak również opowiedział się za jej reformą i poszerzeniem składu o stałe miejsce dla przedstawiciela Unii Europejskiej (s. 147).

W umowie koalicyjnej podkreślono, że NATO „pozostaje niezbędnym gwarantem i fundamentem naszego bezpieczeństwa” (s. 147), a Niemcy nadal są wiarygodnym partnerem w ramach Sojuszu. Partie koalicyjne opowiedziały się za wzmocnieniem europejskiego wkładu w relacje transatlantyckie i za ścisłą współpracą między NATO a UE. Zapowiedziały również dążenie do osiągnięcia zakładanych zdolności w ramach Sojuszu przez rozwijanie potencjału obronnego Niemiec. Dalej zaznaczono, że RFN będzie działać na rzecz dialogu z Rosją w zakresie bezpieczeństwa, w wyniku wznowionych w lipcu 2016 r. po szczycie NATO w Warszawie konsultacji (Rada NATO-Rosja), jak również mechanizmów w ramach OBWE (Strukturalny Dialog) oraz na rzecz ożywienia systemu kontroli zbrojeń konwencjonalnych i nuklearnych (s. 148). W umowie koalicyjnej odniesiono się również do misji zagranicznych Bundeswehry, deklarując wolę ich kontynuowania zapowiedziano redefinicję ich charakteru (np. misja szkoleniowa

w ptn. Iraku⁴). Nowy rząd federalny ogłosił kontynuowanie wysiłków na rzecz modernizacji technicznej Bundeswehry i rozwoju nowych środków (drony, cyberobrona) wykorzystywanych na polu walki, jak również zwiększenia atrakcyjności zawodowej służby wojskowej i Bundeswehry jako pracodawcy. Zapowiedziano zaostrenie przepisów dotyczących eksportu niemieckiego uzbrojenia oraz wskazano na konieczność wypracowania wspólnej polityki wywozu broni w ramach UE. W obliczu zapowiadanego zaostrenia przepisów dot. eksportu uzbrojenia podkreślono jednak, że koncerny niemieckie powinny wywiązać się z wcześniej podpisanych umów. Strona niemiecka zachowuje sobie prawo do udziału w pracach Grupy Planowania Nuklearnego NATO tak długo, jak broń jądrowa będzie elementem odstraszania w koncepcjach strategicznych Sojuszu. W umowie koalicyjnej podkreślono jednak, że w wypadku pozytywnego zakończenia rozmów rozbrojeniowych rząd niemiecki nie wyklucza podjęcia decyzji o wycofaniu amerykańskich taktycznych ładunków jądrowych z terytorium RFN. Większość też zawartych w umowie koalicyjnej stanowiło kontynuację lub rozwinięcie zapisów zawartych w *Białej Księdze 2016*, ale wiele elementów, np. postulat wypracowania wspólnej unijnej polityki eksportu uzbrojenia do państw trzecich, zostało narzuconych przez SPD.

Programy wyborcze

CDU i CSU

Partie chadeckie ponoszą główną odpowiedzialność za niemiecką obronność i politykę bezpieczeństwa, gdyż pozostają u władzy nieprzerwanie od listopada 2005 r. CDU i CSU w latach 2005–2009 współtworzyły koalicję z SPD (tzw. wielką koalicję) w ramach pierwszego gabinetu Angeli Merkel; następnie weszły w koalicję z FDP (od października 2009 do grudnia 2013 r.) w ramach drugiego gabinetu kanclerz Merkel, a od grudnia 2013 r. ponownie są silniejszym partnerem w koalicji z SPD (trzeci i czwarty gabinet).

Od listopada 2005 r. na czele resortu obrony stoją chadecy – najpierw przedstawiciele CSU: Franz Josef Jung (listopad 2005 – październik 2009) i Karl-Theodor zu Guttenberg (październik 2009 – marzec 2011), a następnie politycy CDU: Thomas de Maizière (marzec 2011 – grudzień 2013) oraz Ursula von der Leyen (od 17 grudnia 2013 r.). To właśnie pod kierunkiem chadeckich ministrów (Junga i von der Leyen) powstały dwie ostatnie strategie bezpieczeństwa Niemiec z 2006 i 2016 r.⁵ Nie może zatem dziwić, że w programie wyborczym partii chadeckich znalazło się wiele zapisów zgodnych z koncepcjami rządu federalnego. Po raz pierwszy w wyborach do Parlamentu Europejskiego zdecydowały się one przyjąć wspólny program wyborczy. Został on zaprezentowany 25 marca 2019 r. na specjalnie zwołanej konferencji przez przewodniczących obu partii Annegret Kramp-Karrenbauer (CDU) i Markusa Södera (CSU) oraz czołowego kandydata obydwu partii w wyborach do Parlamentu Europejskiego,

⁴ Zapowiedzi zostały już zrealizowane. Obecnie misja ta nosi nazwę Counter Daesh/Capacity Building Mission Iraq.

⁵ Należy tutaj zaznaczyć, że prace nad *Białą Księgą 2006* zostały rozpoczęte jeszcze za czasów koalicji SPD-Zieloni pod kierunkiem ministra obrony Petera Strucka (SPD).

Manfreda Webera (CSU). Liczący 22 strony dokument pt. „Uczynić naszą Europę silną! Za bezpieczeństwo, pokój i dobrobyt” (*Unser Europa macht stark. Für Sicherheit, Frieden und Wohlstand*)⁶ został podzielony na trzy części: pierwsza odnosiła się do życia obywateli (rynek wewnętrzny, sprawy socjalne, klimat, nauka, młodzież itp.); druga dotyczyła wizji przyszłej Europy, w takich obszarach jak: gospodarka, bezpieczeństwo, polityka migracyjna i azylowa, polityka zagraniczna, obronność; a ostatnia obejmowała wizję przyszłej Europy (tożsamość europejska, instytucje europejskie). W swoim programie chadecy chcą także połączenia wspólnych europejskich wysiłków w obszarze dyplomacji, obronności i pomocy rozwojowej w różnego rodzaju operacjach prewencyjnych i pokojowych na świecie (s. 16), aby utrzymać porządek oparty na poszanowaniu prawa i swobód obywatelskich. CDU i CSU są za utworzeniem dodatkowego stałego miejsca w RB ONZ dla przedstawiciela Unii Europejskiej⁷ oraz liczą na to, że w obszarze polityki zagranicznej i bezpieczeństwa UE odejdzie od zasady jednomyślności na rzecz metody większościowej.

Chadecy zadeklarowali również kontynuowanie i dalsze wzmacnianie strategicznego partnerstwa ze Stanami Zjednoczonymi w dziedzinie bezpieczeństwa i obrony. Zapewniają o pełnym poparciu dla NATO i niemieckiego zaangażowania w jego działania, akcentując przy tym świadomość amerykańskich oczekiwań dotyczących większego wkładu Europejczyków w potencjał obronny i działania Sojuszu⁸. CDU i CSU są za utrzymaniem w ramach NATO silnych więzi transatlantyckich z jednoczesnym wzmocnieniem europejskiego filaru Sojuszu: „pozostajemy transatlantycy i będziemy jednocześnie europejscy” (s. 17). Dlatego też Europa będzie tworzyć do 2030 r. wspólne siły zbrojne. Chadecy chcą rozwijać WPBiO poprzez współpracę w ramach PESCO. Dalszy rozwój WPBiO ma umożliwić UE prowadzenie działań zarządzania kryzysowego w jej bezpośrednim (południowym) sąsiedztwie. Chadecy dostrzegają konieczność jak najszybszego sformowania europejskich sił szybkiego reagowania. W swym programie partie postulują również wzmocnienie współpracy przemysłów zbrojeniowych państw UE, finansowanej z Europejskiego Funduszu Obronnego i koordynowanej przez Europejską Agencję Obrony (EDA). Wzywają do wypracowania „europejskiej kultury strategicznej” i wspólnej unijnej polityki eksportu uzbrojenia do państw trzecich⁹ (chodzi tutaj zwłaszcza o państwa z Bliskiego Wschodu i Azji Południowo-Wschodniej). Zapowiedziano również zwiększenie zdolności Bundeswehry w zakresie cyberobrony. W tym kontekście proponowane jest stworzenie w ciągu dwóch lat specjalnej „brygady cybernetycznej”, która będzie bronić całą Europę przed

⁶ *Unser Europa macht stark. Für Sicherheit, Frieden und Wohlstand. Gemeinsames Europawahlprogramm von CDU und CSU*, <https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/europawahlprogramm.pdf?file=1> [dostęp: 30.04.2019].

⁷ W programie zapisano: „für die EU ein zusätzlicher, gemeinsamer ständiger Sitz im Sicherheitsrat der Vereinten Nationen” (s. 17), a więc uzyskanie przez UE stałego miejsca w RB ONZ nie odbyłoby się kosztem Francji. Strona francuska miała w tej kwestii pewne zastrzeżenia, zwłaszcza po opublikowaniu odpowiedzi Kramp-Karrenbauer (CDU) na list otwarty prezydenta Francji Emanuela Macrona.

⁸ Zabrakło tutaj jednak odniesienia do deklaracji kanclerz Merkel (szczyt NATO w Newport z 2014 r.) dotyczącej zapowiedzi przeznaczenia 2% PKB na obronność, bądź też do dążenia do osiągnięcia tego celu (jak zapisano to w programie wyborczym CDU i CSU przed wyborami do Bundestagu w 2017 r.).

⁹ Należy zaznaczyć, że według definicji BSR (*Bundessicherheitsrat*) do grona państw trzecich zaliczane są wszystkie państwa poza członkami UE, NATO, Szwajcarią, Japonią, Australią i Nową Zelandią.

cyberatakami, terroryzmem i dezinformacją (w Internecie) oraz chronić infrastrukturę krytyczną Unii Europejskiej. W kontekście relacji z Rosją CDU i CSU opowiadają się za utrzymaniem i wydłużeniem sankcji do czasu pełnego wdrożenia porozumień mińskich. Jednocześnie chadecy deklarują wolę współpracy z Rosją w takich obszarach jak: rozbrojenie, nierozprzestrzenianie broni jądrowej i walka ze zmianami klimatu. Zaznaczają przy tym swą gotowość do dialogu, gdyż Europa polega na rozwiązywaniu problemów na drodze dyplomatycznej.

SPD

23 marca 2019 r. delegaci zebrani na europejskim konwencie Socjaldemokratycznej Partii Niemiec jednogłośnie zaaprobowali program pt. „Idźcie razem i czynicie Europę silną! Program wyborczy na wybory europejskie 26 maja 2019” (*Kommt zusammen und macht Europa stark! Wahlprogramm für die Europawahl am 26. Mai 2019*)¹⁰. W obszarze polityki zagranicznej Unii Europejskiej socjaldemokrati podkreślili, że UE powinna być reprezentowana przez wspólnego ministra spraw zagranicznych, domagając się tym samym rozszerzenia uprawnień Wysokiego Przedstawiciela Unii do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa. SPD chce również odejścia od jednomyślności na rzecz głosowania większościowego w sprawach dotyczących polityki zagranicznej UE. Domaga się także uzyskania w RB ONZ stałego miejsca dla Unii Europejskiej, w czym pomóc powinno niestałe członkostwo Niemiec w RB ONZ w latach 2019/2020 (s. 62). SPD oczekuje większej współpracy w ramach OBWE, będącej ważnym instrumentem do zarządzania kryzysowego i zapobiegania konfliktom. Socjaldemokrati postulują wzmocnienie cywilnego wymiaru WPBiO – zapowiedziano m.in. utworzenie cywilnego „europejskiego korpusu stabilizacyjnego” (*ein ziviles Europäisches Stabilisierungscorps*) złożonego z ekspertów od spraw porządku demokratycznego, ustanawiania rządów prawa i szkolenia sił bezpieczeństwa (s. 63). Chcą również rozszerzenia międzynarodowych misji policyjnych, aby dzięki swojemu doświadczeniu i fachowości policja była w stanie w sposób pokojowy rozwiązywać konflikty poza Europą.

W dziedzinie obronności SPD popiera pomysł utworzenia wspólnej europejskiej armii, która będzie podlegała kontroli Parlamentu Europejskiego. Rozwój sił zbrojnych Wspólnoty stanowić będzie ważny krok dla wzmocnienia suwerenności europejskiej. Według SPD to PE powinien podejmować decyzję o użyciu armii europejskiej poza granicami Unii. Partia chce utworzenia specjalnej komisji obrony (*Verteidigungsausschuss*) w PE, który zapewni kontrolę ze strony eurodeputowanych i będzie towarzyszyć procesowi integracji europejskich sił zbrojnych (s. 64). SPD jest za synergią w obszarze europejskich wydatków na obronność: socjaldemokrati są przeciwni znacznemu wzrostowi wydatków na ten cel, jednak chcą aby żołnierze byli wyposażeni w nowoczesną broń, dlatego opowiadają się za wspólną europejską polityką zamówień. Socjaldemokrati są także za wspólnymi europejskimi regułami dotyczącymi eksportu broni (w tym za restrykcyjną kontrolą handlu bronią, która będzie podlegała nadzorowi parlamentarnemu, a naruszenia wspólnych zasad będą sankcjonowane)

¹⁰ *Kommt zusammen und macht Europa stark! Wahlprogramm für die Europawahl am 26. Mai 2019*, SPD, https://www.spd.de/fileadmin/Dokumente/Europa_ist_die_Antwort/SPD_Europaprogramm_2019.pdf [dostęp: 30.04.2019].

i zdecydowanie sprzeciwiają się jej sprzedaży do obszarów objętych kryzysem i do państw rządzonych przez dyktatorów.

SPD oczekuje, że Europa zrobi wszystko, aby powstrzymać rozpad międzynarodowego reżimu kontroli zbrojeń (jest to odniesienie do decyzji Donalda Trumpa o wyjściu Stanów Zjednoczonych z traktatu INF). W swym programie socjaldemokraci dobitnie potwierdzili, że są przeciwni nowemu wyścigowi zbrojeń w obszarze broni atomowej: „Żadnej nowej broni atomowej w Niemczech i Europie!” (*keine neuen Atomwaffen in Deutschland und Europa!*, s. 62). SPD popiera inicjatywy rozbrojeniowe ministra spraw zagranicznych Heiko Maasa obejmujące systemy broni autonomicznej i cyberbezpieczeństwa. W programie europejskim partii zabrakło bezpośredniego odniesienia do NATO, choć we wcześniejszych deklaracjach programowych uwypuklano znaczenie Sojuszu dla niemieckiej polityki bezpieczeństwa¹¹. Nie zabrakło za to odniesienia do relacji z Rosją. Tutaj SPD opowiedziała się za utrzymaniem dialogu pomimo wielu różnic i problemów, podkreślając, że „pokój w Europie możliwy jest tylko z Rosją, a nie przeciwko Rosji” (s. 64).

Sojusz 90/Zieloni

Partia Sojusz 90/Zieloni uchwaliła swój program na wybory do Parlamentu Europejskiego już w listopadzie 2018 r. podczas federalnej konferencji delegatów, która zebrała się w Lipsku. Program zatytułowano: „Odnowić europejskie obietnice. Program do wyborów europejskich 2019” (*Europas Versprechen erneuern. Europawahlprogramm 2019*)¹². Zagadnieniom związanym z polityką zagraniczną i bezpieczeństwem oraz obroną poświęcony został czwarty rozdział programu. Partia podkreśla w nim, że NATO odgrywa ważną rolę dla bezpieczeństwa Europy, jednak w obliczu napięć i różnic pomiędzy członkami Paktu, Sojusz 90/Zieloni domaga się lepszej współpracy w zakresie obronności europejskich partnerów (s. 140). Zieloni odrzucają wysuwaną przez NATO propozycję zwiększenia przez Niemcy wydatków na obronność do 2% PKB. Twierdzą, że pogłębienie współpracy europejskich partnerów w tym zakresie przyniesie znaczne oszczędności, nawet od 25 do 100 mld euro rocznie na poziomie unijnym (s. 141). Zieloni są zwolennikami rozwijania Stałej Współpracy Strukturalnej (PESCO), która stała się w praktyce projektem ogólnoeuropejskim (bierze w niej udział 25 z 28 członków UE). Nie chcą, aby współpraca w zakresie obronności prowadziła do zwiększania nakładów na nieefektywny system zamówień w tym

¹¹ W programie wyborczym SPD z 2017 r. istnieje jasna deklaracja w odniesieniu do prób tworzenia „europejskiej armii”, która zdaniem socjaldemokratów powinna być komplementarna do działań NATO i nie stanowić konkurencji dla Sojuszu. Zaznaczono przy tym, że: „NATO jest i pozostanie kluczowym filarem partnerstwa transatlantyckiego” (s. 99). W programie tym SPD jasno zadeklarowała, że sprzeciwia się podnoszeniu wydatków na obronność. Zdaniem socjaldemokratów podniesienie nakładów na obronność do poziomu 2% PKB oznaczałoby zwiększenie wydatków na ten cel do 70 mld euro rocznie (s. 106). Ponadto SPD sprzeciwiała się wykorzystaniu Bundeswehry jako wsparcia dla sił policyjnych w kraju. *Es ist Zeit für mehr Gerechtigkeit: Zukunft sichern, Europa stärken. Das Regierungsprogramm 2017–2021*, SPD, https://www.spd.de/fileadmin/Dokumente/Bundesparteitag_2017/Es_ist_Zeit_fuer_mehr_Gerechtigkeit-Unser_Regierungsprogramm.pdf [dostęp: 30.04.2019].

¹² *Europas Versprechen erneuern. Europawahlprogramm 2019*, https://cms.gruene.de/uploads/documents/2019_Europawahl-Programm.pdf [dostęp: 30.04.2019].

zakresie. Sojusz 90/Zieloni krytycznie podchodzi do rozwijania koncepcji Europejskiego Funduszu Obronnego (s. 141), wskazując na konieczność zwiększenia jego transparentności i poddania go skutecznej kontroli ze strony Parlamentu Europejskiego. Zieloni popierają pogłębienie współpracy w ramach WPBiO i chcą zwiększenia nakładów na tworzenie europejskich misji cywilnych, mających zapobiegać sytuacjom kryzysowym (podobny postulat przedstawia SPD). W związku z możliwym zawieszeniem i jednostronnym wyjściem Stanów Zjednoczonych z traktatu INF (program przyjęto w listopadzie 2018 r.) Zieloni uwypuklili w programie swe obawy dotyczące dialogu w kwestii ograniczenia broni atomowej. Ich zdaniem Unia Europejska musi uczynić wszystko, aby utrzymać przy życiu traktat INF. Ponadto, Zieloni wyrazili swój sprzeciw wobec eksportu broni do państw objętych kryzysem i dyktaturą. Domagają się przy tym wprowadzenia skutecznej i rygorystycznej kontroli uzbrojenia ze strony UE i uważają, że rząd niemiecki powinien najpierw całkowicie zakazać eksportu broni i amunicji do krajów trzecich (poza UE i NATO), a następnie zezwolić na niego, ale tylko w wyjątkowych i uzasadnionych przypadkach (s. 139).

Zieloni w swym programie przyjęli twarde stanowisko wobec działań Rosji na arenie międzynarodowej. Zwrócili uwagę na fakt, że poprzez aneksję Krymu, działania na wschodzie Ukrainy oraz zaangażowanie militarne w Syrii po stronie reżimu Baszszara al-Asada, Rosja Putina doprowadziła do wzrostu napięcia na arenie międzynarodowej (s. 130). Partia opowiedziała się za utrzymaniem sankcji nałożonych na Rosję dopóki Moskwa będzie łamała zapisy porozumień mińskich (s. 131). Zieloni deklarują także wsparcie dalszej współpracy z państwami, które objął program Partnerstwa Wschodniego (wymieniono Ukrainę, Mołdawię i Gruzję) – a której Rosja stara się zapobiec – pozostawiając im otwartą furtkę do podjęcia negocjacji nt. ich przystąpienia do Unii Europejskiej (s. 130).

FDP

Wolna Partia Demokratyczna swój program wyborczy pt. „Wykorzystać szansę Europy – Program Wolnych Demokratów na wybory do Parlamentu Europejskiego 2019” (*Europas Chancen nutzen – Das Programm der Freien Demokraten zur Europawahl 2019*)¹³ uchwaliła 27 stycznia 2019 r. w Berlinie podczas europejskiego Kongresu partii. W swym programie FDP określiła się jako partia proeuropejska przywiązana do wartości podstawowych, tj. praw obywatelskich i zasad praworządności. Zagadnieniom związanym z polityką zagraniczną, polityką bezpieczeństwa i obronnością poświęcony został ostatni (dziewiąty) rozdział obszernego programu, zatytułowany „Europa wolności i praw człowieka” (*Ein Europa der Freiheit und der Menschenrechte*). Znalazło się w nim szereg zapisów zbieżnych z postulatami partii chadeckich, choć pojawiło się kilka oryginalnych pomysłów. Liberałowie chcą, aby objęcie przez Niemcy miejsca niestałego członka RB ONZ w latach 2019/2020 było wykorzystane (np. poprzez współpracę i jednolite głosowanie z Francją) na rzecz stworzenia w niej dodatkowego stałego miejsca dla przedstawiciela Unii Europejskiej,

¹³ *Europas Chancen nutzen. Das Programm der Freien Demokraten zur Europawahl 2019*, FDP, <https://www.fdp.de/sites/default/files/uploads/2019/04/30/fdp-europa-wahlprogramm-a5.pdf> [dostęp: 30.04.2019].

w kontekście wyczekiwanej reformy ONZ (s. 134). Liberałowie jednoznacznie opowiedzieli się za rozwijaniem relacji transatlantyckich z USA (nawet mimo swych wątpliwości wobec polityki prezydenta Trumpa) – uznając je za główny filar pokoju w Europie i na świecie, – a także za podstawą liberalnych koncepcji w obszarze polityki zagranicznej (s. 135). Tym samym zadeklarowali swe przywiązanie do NATO, popierając strategiczną współpracę Sojuszu z Unią Europejską.

FDP opowiedziała się za utworzeniem „europejskiej armii”, która posiadać będzie wspólne dowództwo i zostanie poddana kontroli parlamentarnej ze strony PE (s. 141). Ma to się odbywać poprzez stworzenie Europejskiej Unii Obronnej (*Schaffung einer Europäischen Verteidigungsunion*), będącej pierwszym krokiem do realizacji tego celu. Równocześnie mają być tworzone europejskie struktury dowodzenia i wspólna kwatera dowodzenia (s. 141). Liberałowie opowiedzieli się za pogłębieniem współpracy w ramach PESCO (s. 142), ale na bazie bilateralnej współpracy z poszczególnymi partnerami, jak np. Francja, Polska i Holandia (s. 142) oraz Europejskiej Inicjatywy Interwencyjnej (*EII/EI2*)¹⁴. Zaznaczyli jednak, że współpraca państw wchodzących w skład *EII/EI2* powinna być ujęta w ramy UE i mieć charakter inkluzyjny dla wszystkich zainteresowanych państw Wspólnoty (s. 142).

Partia opowiada się za wzmocnieniem Europejskiej Agencji Obronnej (EDA) wraz z Europejskim Sztabem Wojskowym, której zadaniem byłoby lepsze wypracowywanie celów strategicznych UE. FDP poparła pomysł współpracy przemysłów obronnych UE, w tym działania powstałego z inicjatywy Komisji Europejskiej Europejskiego Funduszu Obronnego (s. 144), koordynowanego przez coroczny przegląd w zakresie obronności (*Coordinated Annual Review on Defence*, CARD). Liberałowie wezwali równocześnie do stworzenia unijnego systemu kontroli eksportu uzbrojenia na zewnątrz UE, jak również wskazali na konieczność kontroli zbrojeń, szczególnie w odniesieniu do broni masowego rażenia. Nie zabrakło krytyki pod adresem Stanów Zjednoczonych za wycofanie się z umowy nuklearnej z Iranem (*Joint Comprehensive Plan of Action*, JCPOA). Oryginalnym pomysłem FDP jest propozycja, aby w najbliższym czasie Niemcy przeznaczały 3% PKB na realizację zadań związanych z bezpieczeństwem międzynarodowym, tzw. *3D-Ziels* (*3D – defence, development and diplomacy*). Nakłady te zostałyby przekazane na obronność, dyplomację oraz pomoc rozwojową (s. 144).

W zakresie relacji z Rosją FDP oczekuje jednomyślnego stanowiska UE. Partia w swym programie opowiada się za utrzymaniem sankcji wobec Rosji, a nawet za ich zaostrzeniem w przypadku eskalacji konfliktu na Ukrainie. Jednak w sytuacji znacznych ustępstw ze strony Rosji sankcje powinny być sukcesywnie znoszone lub nawet zawieszane (s. 136)¹⁵. Podkreślono również – odwołując się do dyplomatycznej tradycji Hansa-Dietricha Genschera – że polityka europejska nie kończy się na granicach UE. Rosja jest bliska Europie i związana z nią pod względem kulturowym, gospodarczym i politycznym.

¹⁴ Tymczasem Zieloni są niechętni powstałej z inicjatywy Francji Europejskiej Inicjatywie Interwencyjnej.

¹⁵ W FDP nie ma jednomyślności w sprawie utrzymania lub nawet zaostrzenia sankcji wymierzonych w Rosję. Zwolennikiem złagodzenia kursu wobec Rosji jest wiceprzewodniczący FDP Wolfgang Kubiak.

Die Linke

Partia *Die Linke* przyjęła swój program europejski podczas zjazdu partii (druga sesja VI zjazdu partii) w Bonn w dniach 22–23 lutego 2019 r. Program zatytułowano: „Za solidarną Europę milionów, przeciwko Unii Europejskiej milionerów” (*Für ein solidarisches Europa der Millionen, gegen eine Europäische Union der Millionäre*)¹⁶, a jego uchwalenie poprzedzone zostało wewnątrzpartyjną debatą między krytykami a entuzjastami Unii Europejskiej. Dyskusja ta miała również pewien wpływ na kształt zapisów dotyczących obronności i polityki bezpieczeństwa. W *Die Linke* bardzo silnie reprezentowany jest nurt pacyfistyczny, co znalazło odzwierciedlenie w programie europejskim. Stwierdzono, że rozbudowa „unii obronnej” (*Verteidigungsunion*) lub „unii militarnej” (*Militärunion*) i powstanie europejskiej armii nie będzie służyło bezpieczeństwu obywateli, lecz zabezpieczy interesy wojska i koncernów zbrojeniowych (s. 10). Dlatego *Die Linke* domaga się rozwiązania „europejskich grup bojowych” (*EU Battlegroups*), Europejskiej Agencji Obrony, jak również PESCO, która wymusza na państwach członkowskich zwiększanie nakładów na obronność (s. 11). Także zaplanowane środki budżetowe przeznaczone na zbrojenia w ramach Europejskiego Funduszu Obronnego i poprawę mobilności wojsk na terenie UE muszą zostać zniesione. *Die Linke* chce zmian traktatów UE, aby zlikwidować obowiązek zwiększenia nakładów na cele obronne. Zamiast tego lewicowa formacja domaga się, by UE skupiała się na rozwijaniu swych możliwości na rzecz rozwiązywania konfliktów na drodze cywilnej.

W programie europejskim *Die Linke* domaga się, aby Bundeswehra wycofała się ze struktur dowódczych NATO, a Republika Federalna Niemiec wystąpiła z wojskowych struktur Sojuszu (s. 11). W dalszej perspektywie partia oczekuje rozwiązania NATO i zastąpienie go przez kolektywny system obrony z udziałem Rosji, którego celem będzie rozbrojenie (s. 12). *Die Linke* chce ograniczenia, a najlepiej zakazania eksportu broni do obszarów objętych wojną i dotkniętych kryzysem (s. 12)¹⁷ oraz stworzenia z Unii Europejskiej strefy wolnej od broni atomowej (s. 11). Sprzeciwia się także podniesieniu przez RFN wydatków na obronność do 2% PKB, co – zdaniem partii – doprowadziłoby do sytuacji, w której Niemcy wydawałyby na obronę tyle ile potęga atomowa jaką jest Rosja (s. 11). Ponadto, lewicowa formacja konsekwentnie sprzeciwia się udziałowi Bundeswehry w misjach zagranicznych. Na tle innych partii *Die Linke* wyróżnia się przyjęciem bardzo życzliwego stanowiska wobec Rosji. W programie podkreślono, że bezpieczeństwo w Europie można osiągnąć tylko z Rosją, a nie przeciwko niej, dlatego nałożone sankcje muszą zostać zniesione (s. 12).

¹⁶ *Für ein solidarisches Europa der Millionen, gegen eine Europäische Union der Millionäre*, Wahlprogramm der Partei die Linke zur Europawahl 2019, Bonn 2019, Die Linke, https://www.die-linke.de/fileadmin/download/wahlen2019/wahlprogramm_pdf/Europawahlprogramm_2019_-_Partei_DIE_LINKE.pdf [dostęp: 30.04.2019].

¹⁷ „Zatrzymać eksport uzbrojenia! Natychmiast musi zostać zawieszony eksport broni i technologii wojskowej do obszarów ogarniętych kryzysem i wojną” (*Stopp aller Rüstungsexporte! Exporte von Waffen, Rüstung und Waffenteilen in Krisen- und Kriegsgebiete müssen sofort ausgesetzt werden*), *ibidem*, s. 12.

AfD

W przeciwieństwie do pozostałych dużych partii niemieckich Alternatywa dla Niemiec prezentuje w swojej kampanii wyborczej odmienne stanowisko wobec kwestii pogłębienia integracji europejskiej. Proponuje wzmocnienie w UE pozycji państw narodowych, odwołując się do idei Europy narodów. Stosowne postulaty znalazły swoje miejsce w przyjętym w styczniu 2019 r. programie wyborczym partii¹⁸. Zagadnienia związane z polityką zagraniczną i polityką bezpieczeństwa zawarto w drugim rozdziale programu, w którym AfD opowiedziała się m.in. za Europą ojczyzn i zdecydowanie odrzuciła centralistyczne dążenia Unii Europejskiej. Autorzy programu podkreślili, że kluczowe kompetencje i decyzje w obszarze polityki zagranicznej i bezpieczeństwa powinny pozostać w rękach poszczególnych państw członkowskich UE, dlatego partia sprzeciwia się uwspólnotowieniu WPBiO. W programie AfD zaznaczono, że dla pokojowego współistnienia w Europie niezbędna jest współpraca państw UE zarówno ze Stanami Zjednoczonymi, jak i Rosją. Podkreślono przy tym, że OBWE jest niezbędnym elementem pokoju w Europie (s. 16).

AfD opowiedziała się za dalszym członkostwem Niemiec w Sojuszu Północnoatlantyckim przy jednoczesnym wezwaniu do wzmocnienia europejskiego filaru NATO i zwiększenia roli Niemiec w strukturach Sojuszu. Partia przeciwna jest tworeniu „europejskiej armii”, która jej zdaniem nie posiada demokratycznej legitymizacji, a jej powstanie wiązałoby się z dalszym osłabieniem suwerenności państw UE. Armia europejska nie rozwiąże problemów związanych z obronnością Europy – rolę tę spełnia NATO.

Zdaniem AfD decyzja o użyciu niemieckich sił zbrojnych za granicą powinna pozostać wyłącznie w gestii Bundestagu. Partia jest przeciwna zaangażowaniu Niemiec we współpracę strukturalną w ramach PESCO (uważa ją za pierwszy krok w stronę europejskiej armii), a także odrzuca koncepcję Europejskiego Funduszu Obronnego. Jeden z najważniejszych postulatów Alternatywy dla Niemiec w zakresie obronności dotyczy natychmiastowego przywrócenia zdolności obronnych Niemiec. Można go osiągnąć przez jak najszybsze dostosowanie niemieckiego budżetu obronnego do deklarowanego celu, czyli 2% PKB (s. 19). Partia dopuszcza możliwość użycia Bundeswehry wewnątrz kraju w wyjątkowych sytuacjach, takich jak: klęski żywiołowe, ataki terrorystyczne czy cyberobrona. Jej zdaniem uzupełnienie braków kadrowych Bundeswehry będzie możliwe tylko w wypadku przywrócenia obowiązkowej służby wojskowej.

W programie AfD znalazł się zapis mówiący o potrzebie ochrony interesów niemieckiego przemysłu zbrojeniowego, zwłaszcza w obszarze zaawansowanych technologii (AfD sprzeciwia się współpracy w ramach Europejskiego Funduszu Obronnego, a także sprzedaży kluczowych niemieckich technologii zbrojeniowych do krajów trzecich). Partia poparła wdrażanie nowoczesnych technologii obronnych i wezwała do ochrony miejsc pracy w przemyśle zbrojeniowym. W odniesieniu do relacji UE-Rosja w programie Alternatywy dla Niemiec znalazł się zapis mówiący o tym, że osiągnięcie trwałego pokoju w Europie możliwe jest tylko poprzez włączenie Rosji w proces

¹⁸ *Europawahlprogramm. Program der Alternative für Deutschland für die Wahl zum 9. Europäischen Parlament 2019*, AfD, https://www.afd.de/wp-content/uploads/sites/111/2019/03/AfD_Europawahlprogramm_A5-hoch_web_150319.pdf [dostęp: 30.04.2019].

pokojowy. AfD uważa za bezcelowe sankcje, które zostały nałożone na Rosję (s. 16), dlatego angażuje się na rzecz ich zniesienia i normalizacji relacji ze stroną rosyjską (partia poparła budowę gazociągu Nord Stream 2 przy uwzględnieniu bezpieczeństwa dostaw dla państw Europy Środkowo-Wschodniej).

Podsumowanie

Problem bezpieczeństwa i obrony zajmuje ważne miejsce w programach niemieckich partii przed wyborami do Parlamentu Europejskiego w 2019 r., choć nie można go zaliczyć do głównych wątków kampanii. Większość liczących się partii (CDU/CSU, SPD, Sojusz 90/Zieloni, FDP) akceptuje rozwijanie wspólnych europejskich struktur obronnych. Przeciwnego zdania, choć z zupełnie innych powodów, są AfD i *Die Linke*. Z największym entuzjazmem do pomysłu powołania „europejskiej armii” odnoszą się w swych programach SPD i FDP, pozytywnie zareagowały partie chadeckie i – z pewnymi zastrzeżeniami – Zieloni. Postulat zwiększenia zaangażowania Niemiec w ramach WPBiO zyskał poparcie CDU/CSU, SPD, FDP i Zielonych, podobnie jak rozwijanie mechanizmu Stałej Współpracy Strategicznej, pozwalającego zwiększyć zdolności obronne państw członkowskich w ramach WPBiO.

Współpraca przemysłów zbrojeniowych państw UE i idea Europejskiego Funduszu Obronnego zyskała poparcie CDU/CSU, SPD oraz FDP. Tymczasem Zieloni sprzeciwiają się obecnej formie Funduszu ze względu na brak jego transparentności i kontroli ze strony Parlamentu Europejskiego. *Die Linke* uważa rozwijanie europejskich zdolności obronnych za zbędne, a AfD odrzuca ideę tworzenia europejskich sił zbrojnych, proponując silne oparcie się na NATO i wzmacnianie niemieckich sił obronnych.

Wszystkie partie z wyjątkiem *Die Linke* akceptują przynależność Niemiec do NATO, uznając Sojusz Północnoatlantycki (i relacje transatlantyckie) za gwaranta bezpieczeństwa w Europie. Najsilniej pokazują to CDU/CSU, FDP i AfD (w programie europejskim SPD zabrakło odniesienia do NATO). *Die Linke* postuluje wyjście RFN ze struktur wojskowych Sojuszu, a w dalszej perspektywie domaga się nawet jego rozwiązania.

Kwestia podniesienia wydatków na obronność podzieliła niemieckie partie. AfD i FDP zadeklarowały jasno, że chcą zwiększenia nakładów na ten cel, a podobne stanowisko – choć bez deklarowania wysokości nakładów – zajmują partie chadeckie (CDU i CSU nie mogą tutaj kwestionować zapisów umowy koalicyjnej, gdzie nie określono docelowej wysokości PKB na obronę). Partie lewicowe są przeciwne zwiększaniu nakładów na obronność, co najbardziej widać w programie *Die Linke*. Partie niemieckie są zgodne co do konieczności lepszej kontroli zbrojeń i ograniczenia eksportu broni do państw spoza UE i NATO, ale najdalej w swoich postulatach idzie *Die Linke*. W Niemczech panuje zgodność w odniesieniu do propozycji utworzenia dodatkowego miejsca dla Unii Europejskiej w Radzie Bezpieczeństwa ONZ. Niemiecka scena polityczna jest podzielona w kwestii relacji z Rosją. Najostrzej przeciwko rosyjskim działaniom na arenie międzynarodowej występują Zieloni, również FDP i CDU/CSU deklarują potrzebę utrzymania nałożonych sankcji do czasu pełnej implementacji porozumień mińskich. SPD zajmuje w tej kwestii powściągliwe stanowisko, a AfD i (zwłaszcza) *Die Linke* opowiadają się za zniesieniem sankcji i jak najszybszym przywróceniem partnerskich relacji z Rosją.

Postulaty zawarte w europejskich programach wyborczych największych niemieckich partii pokazują zróżnicowane stanowisko w takich kwestiach jak: wspólna polityka bezpieczeństwa i obrony UE, rozwijanie europejskich struktur obronnych, współpraca europejskich przemysłów zbrojeniowych, NATO, eksport broni do krajów trzecich i stosunek do Rosji. Postulaty CDU/CSU, SPD, FDP i Sojuszu 90/Zielonych są w większości przypadków zgodne z założeniami aktualnych niemieckich dokumentów strategicznych (*Biała Księga 2016*, umowa koalicyjna). Tylko AfD i *Die Linke* proponują odmienne spojrzenie na zagadnienia związane z bezpieczeństwem i obronnością. Alternatywa dla Niemiec, akcentując silnie element narodowy, odrzuca koncepcje europejskiej armii i jest gotowa na zwiększenie zaangażowania Niemiec w NATO. W programie *Die Linke* górę biorą tendencje pacyfistyczne, silne od lat w tej partii i jej poprzedniczce (PDS).

Bibliografia

- Ein neuer Aufbruch für Europa. Eine neue Dynamik für Deutschland. Ein neuer Zusammenhalt für unser Land. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD*, 19. Legislaturperiode, Berlin 2018, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/koalitionsvertrag_2018.pdf?file=1 [dostęp: 30.04.2019].
- Es ist Zeit für mehr Gerechtigkeit: Zukunft sichern, Europa stärken. Das Regierungsprogramm 2017–2021*, SPD, https://www.spd.de/fileadmin/Dokumente/Bundesparteitag_2017/Es_ist_Zeit_fuer_mehr_Gerechtigkeit-Unser_Regierungsprogramm.pdf [dostęp: 30.04.2019].
- Europas Chancen nutzen. Das Programm der Freien Demokraten zur Europawahl 2019*, FDP, <https://www.fdp.de/sites/default/files/uploads/2019/04/30/fdp-europa-wahlprogramm-a5.pdf> [dostęp: 30.04.2019].
- Europas Versprechen erneuern. Europawahlprogramm 2019*, https://cms.gruene.de/uploads/documents/2019_Europawahl-Programm.pdf [dostęp: 30.04.2019].
- Europawahlprogramm. Program der Alternative für Deutschland für die Wahl zum 9. Europäischen Parlament 2019*, AfD, https://www.afd.de/wp-content/uploads/sites/111/2019/03/AfD_Europawahlprogramm_A5-hoch_web_150319.pdf [dostęp: 30.04.2019].
- Für ein solidarisches Europa der Millionen, gegen eine Europäische Union der Millionäre*, Wahlprogramm der Partei die Linke zur Europawahl 2019, Bonn 2019, Die Linke, https://www.die-linke.de/fileadmin/download/wahlen2019/wahlprogramm_pdf/Europawahlprogramm_2019_-_Partei_DIE_LINKE.pdf [dostęp: 30.04.2019].
- Kommt zusammen und macht Europa stark! Wahlprogramm für die Europawahl am 26. Mai 2019*, SPD, https://www.spd.de/fileadmin/Dokumente/Europa_ist_die_Antwort/SPD_Europaprogramm_2019.pdf [dostęp: 30.04.2019].
- Szubart K., *Biała księga 2016 – niemiecka odpowiedź na obecne wyzwania w zakresie bezpieczeństwa*, „Biuletyn Instytutu Zachodniego” 2016, nr 266.
- Unser Europa macht stark. Für Sicherheit, Frieden und Wohlstand. Gemeinsames Europawahlprogramm von CDU und CSU*, <https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/europawahlprogramm.pdf?file=1> [dostęp: 30.04.2019].
- Weissbuch 2016: zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr*, Die Bundesregierung, Berlin 2016, <https://www.bmvg.de/resource/blob/13708/015be272f8c-0098f1537a491676bfc31/weissbuch2016-barrierefrei-data.pdf> [dostęp: 30.04.2019].

Kwestie bezpieczeństwa i obrony w programach wyborczych niemieckich partii politycznych w 2019 roku ***Streszczenie***

Autor przeanalizował pod kątem obronności i polityki bezpieczeństwa programy wyborcze największych niemieckich partii, opublikowane przed wyborami do Parlamentu Europejskiego (26.05.2019). Uwzględnione zostały programy partii, które w ostatnich wyborach do Bundestagu (2017 r.) uzyskały ponad 5% głosów, a więc: CDU/CSU, Sojuszu 90/Zielonych, SPD, AfD, *Die Linke* i FDP. W swojej analizie autor skupił się na podejściu niemieckich partii do takich zagadnień jak: wspólna polityka bezpieczeństwa i obrony UE (uwzględniono m.in. podjętą w 2017 r. Stałą Współpracę Strukturalną – PESCO), rozwijanie europejskich struktur obronnych, stosunek do NATO, współpraca przemysłów obronnych, eksport broni i relacje z Rosją. Analiza programów wykazała, że postulaty CDU/CSU, SPD, Zielonych i FDP są w wielu punktach zgodne z najważniejszymi niemieckimi dokumentami strategicznymi (*Biała Księga 2016*, umowa koalicyjna z 2018 r.). AfD odrzuca rozwijanie europejskich struktur obronnych, a w zamian proponuje rozwijanie komponentu narodowego (*Bundeswehra*) i wzmocnienie zaangażowania Niemiec w NATO. Z kolei w programie *Die Linke* dominują tendencje pacyfistyczne.

Słowa kluczowe: Niemcy, wybory do Parlamentu Europejskiego, programy wyborcze, polityka bezpieczeństwa i obrony

Security and Defense Issues in the European Election Programs of the German Political Parties in 2019 ***Abstract***

The author analyzed the electoral programs of the largest German parties published before the European Parliament election (26 May 2019) in terms of defense and security policy. The parties' programs were included, which in the last federal election (2017) gained over 5% of votes, thus: CDU / CSU, Alliance 90 / The Greens, SPD, AfD, *Die Linke* and FDP. In his analysis, the author focused on the approach of German parties to such issues as: Common Security and Defence Policy (including, inter alia, taken in 2017 permanent structured cooperation – PESCO), development of European defense structures, attitude to NATO, cooperation of defense industries, arms exports and relations with Russia. The analysis of the programs has shown that the postulates of the CDU / CSU, SPD, The Greens' and FDP are in many respects consistent with the most important German strategic documents (White Paper 2016, coalition agreement of 2018). AfD rejects the development of European defense structures, and instead proposes to develop a national army (*Bundeswehra*) and strengthen Germany's involvement in NATO. In *Die Linke's* program dominates pacifism.

Key words: Germany, European Parliament election, electoral programs, defence and security policy

Sicherheits- und Verteidigungsfragen in den Europawahlprogrammen der deutschen Parteien im Jahr 2019 *Kurzfassung*

Der Autor analysierte die vor den Wahlen zum Europäischen Parlament (26. Mai 2019) veröffentlichten Wahlprogramme der größten deutschen Parteien in Bezug auf Verteidigungs- und Sicherheitspolitik. Eingeschlossen waren die Wahlprogramme der Parteien, die bei der letzten Bundestagswahl (2017) über 5% der Stimmen erhielten: CDU/CSU, Bündnis 90/Die Grünen, SPD, AfD, Die Linke und FDP. In seiner Analyse konzentrierte sich der Autor auf die Herangehensweise deutscher Parteien zu folgenden Themen: Gemeinsame Sicherheits- und Verteidigungspolitik (einschließlich der 2017 eingegangenen permanenten strukturierten Zusammenarbeit – PESCO), Entwicklung europäischer Verteidigungsstrukturen, Einstellung zur NATO, Zusammenarbeit der Rüstungsindustrie, Waffenexporte und die Beziehungen zu Russland. Die Analyse der Programme hat ergeben, dass die Postulate von CDU/CSU, SPD, Grünen und FDP in vielerlei Hinsicht mit den wichtigsten deutschen Strategiepapieren übereinstimmen (Weißbuch 2016, Koalitionsvertrag von 2018). Die AfD lehnt den Aufbau europäischer Verteidigungsstrukturen ab und schlägt stattdessen vor, eine Bundeswehr aufzubauen und das deutsche Engagement in der NATO zu stärken. In Die Linkes Programm dominiert der Pazifismus.

Schlüsselwörter: Deutschland, Wahlen zum Europäischen Parlament, Wahlprogramme, Sicherheits- und Verteidigungspolitik

Вопросы безопасности и обороны в избирательных программах немецких политических партий в 2019 году *Резюме*

Автор проанализировал вопросы обороны и политики безопасности, присутствующие в избирательных программах крупнейших немецких партий, опубликованных перед выборами в Европейский парламент (26 мая 2019 г.). В статье рассмотрены программы партий, которые на выборах получили более 5% голосов: ХДС/ХСС, Союз 90/Зеленые, СДПГ, АдГ, Левая партия и СвДП. В своем анализе автор сосредоточился на подходе немецких партий к решению таких вопросов, как: общая политика безопасности и обороны ЕС (в частности, принятая в 2017 г. программа «Постоянное структурированное сотрудничество по вопросам безопасности и обороны» – PESCO), развитие европейских оборонных структур, отношение к НАТО, сотрудничество оборонных секторов экономик разных стран, экспорт оружия, отношение к России. Анализ программ показал, что постулаты ХДС/ХСС, СДПГ, Зеленых и СвДП во многом соответствуют основным немецким стратегическим документам (Белая Книга 2016, коалиционное соглашение с 2018 г.). АдГ отвергает развитие европейских оборонных структур, а взамен предлагает развивать национальную составляющую – Бундесвер и усилить участие Германии в НАТО. В программе Левой партии преобладают пацифистские тенденции.

Ключевые слова: Германия, выборы в Европейский парламент, избирательные программы, политика безопасности и обороны

Joanna Trajman

Uniwersytet Wrocławski
ORCID 0000-0002-6260-9140

Annegret Kramp-Karrenbauer – przyszła kanclerz RFN?

Wprowadzenie

„Mogę, chcę i będę” – słowa wypowiedziane przez Annegret Kramp-Karrenbauer podczas 30. zjazdu Unii Chrześcijańsko-Demokratycznej (*Christlich Demokratische Union Deutschlands*, CDU), mającego rozstrzygnąć jej nominację na sekretarz generalną¹, były wyrazem gotowości dotychczasowej premier Kraju Saary do zmierzenia się z wyzwaniem, wynikającym z konieczności przeprowadzenia odnowy partii. Jednakże niespodziewana rezygnacja Angeli Merkel z ponownego ubiegania się o funkcję przewodniczącej CDU, a w konsekwencji wewnętrzzpartyjna rywalizacja o to stanowisko, z której zwycięsko wyszła A. Kramp-Karrenbauer, przyczyniła się do debaty dotyczącej następcy kanclerz i przyszłości jej politycznej spuścizny. Sukces chadeckiej polityk – o trudnym do zapamiętania dwuczłonowym nazwisku, która dla ułatwienia określana jest akronimem AKK – oznacza, iż przywołane na początku słowa należy umieścić w nowym kontekście i zastanowić się nad tym, jak wyglądają jej szanse na objęcie urzędu kanclerza.

Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie sylwetki nowej przewodniczącej CDU, jej politycznej drogi oraz światopoglądu, a przede wszystkim podjęcie próby oceny dotychczasowych działań i wskazanie jej szans na zostanie szefową niemieckiego rządu federalnego. Ponadto, przedmiotem refleksji badawczej jest kierunek prowadzonej przez nią polityki zarówno tej odnoszącej się do profilu partii i spraw wewnętrznych,

¹ *Bewerbungsrede von Annegret Kramp-Karrenbauer für das Amt der Generalsekretärin der CDU Deutschlands*, 30. Parteitag der CDU Deutschlands, 26. Februar 2018 – Station Berlin, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/akk-rede-30-parteitag_0.pdf?file=1&type=field_collection_item&id=13136 [dostęp: 17.01.2019], s. 2.

jak i polityki zagranicznej. Istotne znaczenie mają pytania o determinanty kariery AKK: Jaki wpływ na wybór politycznej drogi miało środowisko, w którym się wychowywała i wyznawane przez rodzinę wartości? Czy fakt bycia kobietą stanowił przeszkodę dla jej aktywności w polityce? Czy światopogląd chadeckiej działaczki znalazł swoje odzwierciedlenie w sposobie postrzegania polityki wewnętrznej i zagranicznej RFN oraz w konkretnych propozycjach w tych obszarach? Czy Kramp-Karrenbauer jako ewentualna następczyni Merkel będzie kontynuowała jej linię polityki, czy też realizowała własną wizję? Przyjęta hipoteza badawcza zakłada, że Kramp-Karrenbauer przez postulowany powrót do wartości chrześcijańskich, jako fundamentu działania CDU, przyczyni się do wyostrenia konserwatywnego profilu partii, co zagwarantuje jej ugrupowaniu zwycięstwo w wyborach do Bundestagu w 2021 r., zaś ona sama zostanie następczynią Merkel.

Struktura artykułu odpowiada założeniom badawczym. W sposób chronologiczny przedstawiona została droga polityczna AKK – od nakreślenia jej środowiska rodzinnego, zaprezentowania różnorodnych funkcji partyjnych i urzędów na płaszczyźnie komunalnej i landowej – ze szczególnym uwzględnieniem sprawowania przez nią urzędu premiera Kraju Saary – przez wybór na sekretarz generalną, a następnie przewodniczącą CDU, aż po wskazanie szans i wyzwań związanych z ewentualnym objęciem urzędu kanclerskiego.

Podstawę materiałową stanowić będą dokumenty partyjne, wypowiedzi medialne AKK, badania opinii publicznej, artykuły prasowe, a także literatura przedmiotu, w tym dwie biografie poświęcone chadeckiej polityk, które ukazały się w 2018 r. po objęciu przez nią stanowiska sekretarza generalnej CDU².

Polityczna droga Annegret Kramp-Karrenbauer³

Kariera polityczna urodzonej w 1962 r. w Völklingen Kramp-Karrenbauer jest ściśle związana z miejscowością Püttlingen w Kraju Saary⁴, gdyż właśnie tam rozpoczynała ona swoją działalność, zasiadając w latach 1984–2011 w Radzie Miasta oraz zbierała pierwsze doświadczenia. Jak wyznała: „Spotkania w ramach polityki komunalnej nauczyły mnie, że nie ma małej i wielkiej polityki, lecz jedynie dobra i zła”⁵.

AKK wstąpiła do CDU w 1981 r., jeszcze przed maturą. Była to decyzja płynąca z serca i wynikająca z przekonania, że chrześcijański obraz człowieka, będący podstawą działania ugrupowania, jest właściwy⁶. Wpływ na wybór partii chadeckiej

² M. Otzelberger, *Die Macht ist weiblich. Annegret Kramp-Karrenbauer: die Biografie*, München 2018; K. Dunz, E. Quadbeck, *Ich kann, ich will und ich werde. Annegret Kramp-Karrenbauer, die CDU und die Macht*, Berlin 2018.

³ Pełny wykaz funkcji sprawowanych przez Kramp-Karrenbauer zarówno na płaszczyźnie komunalnej, krajowej, federalnej, jak i w strukturach partyjnych znajduje się na stronie CDU: *Annegret Kramp-Karrenbauer*, <https://www.cdu.de/vorstand/annegret-kramp-karrenbauer> [dostęp: 11.01.2019].

⁴ Swoje przywiązanie do Püttlingen i dumę z bycia jego mieszkanką Kramp-Karrenbauer wyraziła w przemowie wygłoszonej podczas obchodów 50-lecia miasta w maju 2018 r., zob.: M. Otzelberger, *op. cit.*, s. 29.

⁵ *Ibidem*, s. 30.

⁶ *Bewerbungsrede...*, *op. cit.*, s. 4.

miało z pewnością środowisko, w którym się wychowała. W jej rodzinie religia katolicka odgrywała ważną rolę – rodzice śpiewali w chórze kościelnym, wraz z dziećmi uczestniczyli w niedzielnej mszy świętej⁷, a ojciec, nauczyciel i zastępca dyrektora w szkole specjalnej, był w swoich poglądach „czarny jak węgiel”⁸. Annegret Kramp-Karrenbauer wychowywano zgodnie z tradycyjnymi rolami społecznymi przypisywanymi płciom, jednakże jej matka, gospodyni domowa, która nie miała możliwości zdobycia wykształcenia, wpajała córkom, jak istotne znaczenie ma dla kobiet praca zawodowa⁹. W swoim dorosłym życiu polityk realizowała partnerski model rodziny. Wraz z poślubionym w 1984 r. inżynierem górnictwa Helmutem Karrenbauerem, zdecydowała, iż to osoba o mniejszych zarobkach będzie zajmowała się domem i dziećmi lub też pracowała w niepełnym wymiarze godzin¹⁰, co wkrótce zaowocowało odwróceniem w ich związku tradycyjnych ról – mężczyzny jako żywiciela rodziny i kobiety, opiekunki ogniska domowego. Kiedy w latach 80. XX wieku, jako absolwentka politologii i prawa na uniwersytetach w Trewirze i Saarbrücken, rozpoczynała swoją aktywność polityczną, kobiety musiały dokonywać wyboru między życiem rodzinnym a zawodowym. Ona jednak, dzięki wsparciu męża, starała się realizować w obu tych obszarach i łączyć wychowywanie trojga dzieci¹¹ z karierą w polityce¹². Zaczynała jako referentka na pół etatu w biurze CDU Kraju Saary, lecz jej talenty organizacyjne zostały szybko dostrzeżone. Dzięki wsparciu ówczesnego szefa krajowych struktur partyjnych Klaus Töpfera¹³ i premiera Petera Müllera¹⁴ działalność na płaszczyźnie komunalnej zamieniła na pełnienie różnorodnych funkcji na szczeblu krajowym¹⁵. W latach 1999–2018 była parlamentarzystką w Landtagu Saary. W swoim rodzinnym kraju związkowym piastowała również następujące urzędy: ministra spraw wewnętrznych i sportu (2000–2004), jako pierwsza kobieta w historii RFN; ministra spraw wewnętrznych, rodziny, kobiet i sportu (2004–2007); ministra oświaty, kobiet, rodziny i kultury (2007–2009); ministra pracy, rodziny, prewencji, spraw społecznych i sportu (2009–2011); ministra sprawiedliwości (2011–2012) oraz ministra

⁷ K. Dunz, E. Quadbeck, *op. cit.*, s. 44.

⁸ *Ibidem*, s. 48. Czarny jako barwa polityczna jest utożsamiany w Niemczech z chadecją. Jest to nawiązanie do koloru szat duchownych, którzy są łączeni z konserwyzmem chrześcijańskiej demokracji.

⁹ *Ibidem*, s. 46.

¹⁰ M. Otzelberger, *op. cit.*, s. 39.

¹¹ Kramp-Karrenbauer urodziła syna Tobiasa w 1988 r. jeszcze podczas studiów, lecz już wtedy stawiała pierwsze kroki w polityce lokalnej. Dwa lata później na świat przyszła córka Laurien, natomiast pod koniec 1997 r. kolejny syn Julian. Był to czas, kiedy jej kariera polityczna nabierała rozpędu, gdyż w 1998 r. została parlamentarzystką w Bundestagu.

¹² K. Dunz, E. Quadbeck, *op. cit.*, s. 69.

¹³ Klaus Töpfer był w latach 1987–1994 ministrem środowiska, ochrony przyrody i bezpieczeństwa reaktorów atomowych, a następnie (1994–1998) ministrem planowania przestrzennego, budownictwa i polityki miejskiej w rządach Helmuta Kohla. Zasiadał w Bundestagu (1990–1998). Przez 5 lat sprawował funkcję przewodniczącego CDU w Saarze (1990–1995).

¹⁴ Peter Müller sprawował w latach 1999–2011 urząd premiera Kraju Saary, przez 2 lata był również ministrem sprawiedliwości w tym kraju związkowym (2009–2011). Od grudnia 2011 r. jest sędzią w Federalnym Trybunale Konstytucyjnym.

¹⁵ W 1998 r. AKK była parlamentarzystką w Bundestagu, zastępując Klaus Töpfera, który zrezygnował z mandatu na rzecz funkcji dyrektora wykonawczego Programu Środowiskowego Organizacji Narodów Zjednoczonych (UNEP). Startowała w kolejnych wyborach parlamentarnych, jednakże przegrała z kontrkandydatką z SPD. Zob.: K. Dunz, E. Quadbeck, *op. cit.*, s. 70.

nauki i badań (2012–2018)¹⁶. W latach 2011–2018 była premierem kraju związkowego Saary. To w tym okresie wykształciła swój własny styl uprawiania polityki, polegający na byciu blisko ludzi – nie tylko potencjalnych wyborców, ale także szeregowych członków partii – i zawsze gotową do wysłuchania ich opinii. Dzięki temu tworzyła sieć kontaktów¹⁷. Wykazała się również cechami niezbędnymi w polityce, takimi jak zdolność do podejmowania ryzyka i niezachwiana wiara w sukces. Świadczy o tym jej decyzja jako premier Kraju Saary o zerwaniu w 2012 r. – sześć miesięcy po uformowaniu rządu – koalicji z liberałami i ugrupowaniem Sojusz 90/Zieloni (*Bündnis 90/Die Grünen*)¹⁸, będącej pierwszą tzw. koalicją jamajską¹⁹ na płaszczyźnie landowej. AKK uczyniła to wbrew zaleceniom kanclerz Merkel. Nie tylko sam ten krok budził szereg wątpliwości, ale także styl, w jakim tego dokonała – koalicjanci dowiedzieli się o tym z mediów 6 stycznia 2012 r., co było szczególnie dotkliwie dla Wolnej Partii Demokratycznej (*Freie Demokratische Partei*, FDP), odbywającej tego dnia swój tradycyjny coroczny zjazd w Stuttgartarcie (*Dreikönigstreffen*). Jak się okazało, chadecka polityk już wcześniej prowadziła rozmowy z socjaldemokratami pod przewodnictwem Heiko Maasa, dotyczące możliwości sformowania wielkiej koalicji, dlatego też dotychczasowi partnerzy rządowi zarzucili jej brak szczerości i postawienie ich przed faktami dokonanymi²⁰. Wicepremier Christian Hartmann (FDP) i ówczesny szef Zielonych Hubert Ulrich wysunęli przypuszczenie, że było to celowe działanie, mające zminimalizować szkody wynikające ze skandalu dotyczącego rozbudowy muzeum w Saarbrücken, która to pochłonęła większe środki finansowe, niż początkowo zakładano²¹. Realizacja projektu, na który zadłużonego Kraju Saary nie było stać, jest uznawana za jedną z niewielu porażek w dotychczasowej karierze AKK, jednakże polityk, która sprawowała wówczas funkcję ministra kultury, potrafiła przyznać się publicznie do błędu²².

Annegret Kramp-Karrenbauer odznacza się również wolą walki i stanowczością, co udowodniła podczas kampanii przed wyborami w Kraju Saary 26 marca 2017 r., kiedy obwieściła, że w przypadku porażki odchodzi z polityki²³. Dzięki nieustępliwej postawie i zaangażowaniu w rywalizację wyborczą udało jej się wygrać i zdobyć 40,7% poparcia dla chadeków²⁴, mimo iż wówczas w RFN – przed wrześniowymi wyborami

¹⁶ *Annegret Kramp-Karrenbauer...*, *op. cit.*

¹⁷ K. Dunz, E. Quadbeck, *op. cit.*, s. 73.

¹⁸ W dalszej części tekstu będę posługiwała się skrótem Zieloni.

¹⁹ Jest to określenie koalicji CDU/CSU, FDP i Zielonych. Jej nazwa nawiązuje do kolorów tworzących ją ugrupowań, które odpowiadają barwom na fładze Jamajki.

²⁰ Zob.: M. Otzelberger, *op. cit.*, s. 59–61.

²¹ Otwarcie nowego budynku galerii kosztowało 39 mln euro, czterokrotnie więcej niż zakładano. W celu wyjaśnienia tej sprawy powołano komisję śledczą, zob.: M. Otzelberger, *op. cit.*, s. 67; K. Dunz, E. Quadbeck, *op. cit.*, s. 95.

²² Ch. Schreiner, *Wie aus einem Museumsbau ein politischer Skandal wurde*, „Saarbrücker Zeitung”, 9.11.2017, https://www.saarbruecker-zeitung.de/nachrichten/politik/topthemen/wie-aus-einem-museumsbau-ein-politischer-skandal-wurde_aid-6813638 [dostęp: 23.02.2019].

²³ Ch. Horstkorte, S. Meyer, *Das macht AKK wenn sie verliert!*, „Bild”, 4.10.2016, <https://www.bild.de/regional/saarland/saarland/das-macht-akk-wenn-sie-die-wahl-verliert-48126226.bild.html> [dostęp: 23.02.2019].

²⁴ Wszystkie podane w artykule wyniki opierają się na tzw. głosach drugich, zob.: *Landtagswahlen 2017, Saarland*, https://wahlergebnis.saarland.de/LT_SL [dostęp: 17.02.2019].

do Bundestagu – panowała euforia związana z kandydatem socjaldemokratów Martinem Schulzem²⁵, a wszystkie sondaże przewidywały sukces Socjaldemokratycznej Partii Niemiec (*Sozialdemokratische Partei Deutschlands*, SPD). W ten sposób AKK dała swojej partii wiarę w możliwe zwycięstwo i odwagę do działania.

Z Kraju Saary do Berlina – wyzwania dla sekretarza generalnej CDU

Po sukcesie wyborczym i ponownej nominacji na premiera Kraju Saary, Kramp-Karrenbauer zaskoczyła wszystkich swoją decyzją o rezygnacji z tego urzędu kilka miesięcy po jego objęciu. Wyraziła jednocześnie chęć ubiegania się o stanowisko sekretarza generalnego CDU i z taką propozycją wystąpiła do Merkel²⁶. Choć mogła zostać ministrem federalnym w nowo tworzonej rządzie²⁷, to jednak wybrała posadę w administracji partyjnej. W przemówieniu wygłoszonym 26 lutego 2018 r. podczas konwencji w Berlinie, argumentowała, iż wszystko co do tej pory osiągnęła zawdzięcza CDU, dlatego też chciałaby teraz poświęcić się działalności na rzecz ugrupowania²⁸. Zwróciła przy tym uwagę na trudną sytuację na niemieckiej scenie politycznej, która wiązała się m.in. ze spadkiem znaczenia partii ludowych (*Volksparteien*)²⁹.

Uzyskawszy 98,87% głosów poparcia³⁰ nowa sekretarz generalna stanęła przed wyzwaniem, jakim była konieczność przewyciężenia bezwładu i wewnętrznych konfliktów trawiących partię od 2015 r., kiedy to w szczytowym momencie kryzysu migracyjnego kanclerz podjęła decyzję o otwarciu granic dla przybyszów z Afryki i Bliskiego Wschodu. Posunięcie Merkel spotkało się z krytyką części członków CDU (ich głosem był ambitny młody polityk Jens Spahn) oraz przyczyniło się do napięcia w relacjach z siostrzaną Unią Chrześcijańsko-Społeczną w Bawarii (*Christlich-Soziale Union in Bayern e.V.*, CSU), której przewodniczący Horst Seehofer, sprawujący równocześnie funkcję premiera tego kraju związkowego, a od marca 2018 r. również federalnego ministra spraw wewnętrznych, budownictwa i ojczyzny (*Bundesminister des Innern, für Bau und Heimat*), nie godził się na rozwiązania proponowane przez kanclerz. Stanowiło to realne zagrożenie dla trwałości chadeckiej koalicji³¹.

²⁵ Martin Schulz wspierał SPD w kampanii wyborczej w Kraju Saary, powołując się na swoje korzenie – jego ojciec pochodzi z tego regionu, choć on sam wywodzi się z Nadrenii, zob.: T. Koch, *Schulz-Euphorie bei Saar-SPD*, Deutschlandfunk, 9.02.2017, https://www.deutschlandfunk.de/wahlkampf-schulz-euphorie-bei-der-saar-spd.862.de.html?dram:article_id=378703 [dostęp: 18.02.2019].

²⁶ AKK kündigt Rücktritt als Ministerpräsidentin an, Saarländischer Rundfunk, 19.02.2018, https://www.sr.de/sr/home/nachrichten/politik_wirtschaft/kramp_karrenbauer_generalsekraeterin100.html [dostęp: 19.02.2019].

²⁷ Annegret Kramp-Karrenbauer miała zostać ministrem edukacji i badań naukowych, zob.: M. Otzelberger, *op. cit.*, s. 146.

²⁸ *Bewerbungsrede...*, *op. cit.*, s. 3.

²⁹ *Ibidem*, s. 3–5.

³⁰ 30. Parteitag in Berlin 2018, CDU, 1.03.2018, <https://www.cdu.de/artikel/30-parteitag-berlin-2018> [dostęp: 23.02.2019].

³¹ Zob.: *Die Alleinregierung ist schöner als eine Koalition* [Interview mit AKK], [w:] K. Dunz, E. Quadbeck, *op. cit.*, s. 29–33.

Polityka migracyjna prowadzona przez rząd³² była bezpośrednią przyczyną słabego wyniku chadeków w wyborach do Bundestagu z 24 września 2017 r. Choć Unia zwyciężyła otrzymując 33% głosów, to jednak zanotowała dość istotny spadek poparcia (-8,5%)³³, uzyskując tym samym najgorszy rezultat od 1949 r. Rozpoczęły się negocjacje, których celem było poszukiwanie koalicjanta do utworzenia rządu. Planowano stworzenie koalicji jamajskiej, lecz ze względu na wycofanie się z rozmów FDP przedsięwzięcie zakończyło się fiaskiem. Mimo początkowej niechęci SPD wobec sojuszu z chadekami właśnie taki scenariusz został zrealizowany i 12 marca 2018 r. podpisano umowę, której efektem było zawiązanie czwartej już w historii RFN wielkiej koalicji na płaszczyźnie federalnej³⁴.

Problemy ze sformowaniem rządu, ale także słabnące poparcie dla CDU i CSU, potwierdzone ich niskimi notowaniami w wyborach do parlamentów krajowych Bawarii (14.10.2018)³⁵ i Hesji (28.10.2018)³⁶, stanowiło odzwierciedlenie przeobrażeń niemieckiego systemu partyjnego, w którym znaczącą rolę zaczęła odgrywać dotychczas marginalizowana Alternatywa dla Niemiec (*Alternative für Deutschland*, AfD). Politolog Albrecht von Lucke stwierdził, iż to właśnie Merkel ze „swoją słabo uzasadnioną polityką braku alternatyw stała się akuszerką Alternatywy dla Niemiec”³⁷. Duża część wyborców chadecji zwróciła się w kierunku tego ugrupowania, zniechęcona podobieństwem programowym koalicjantów i konfliktami między nimi, a także sporem w łonie CDU dotyczącym kształtu polityki migracyjnej Merkel. Osłabiła się również pozycja samej kanclerz, czego dowodem była porażka jej zaufanego Volkera Kaudera w wyborach na przewodniczącego frakcji chadeków w Bundestagu³⁸. Coraz głośniejsze stawały się także głosy krytykujące sposób zarządzania ugrupowaniem. Angeli Merkel jako przewodniczącej CDU zarzucano przede wszystkim brak komunikacji między centralą a oddziałami partii w krajach związkowych³⁹. Autorki biografii AKK stwierdziły, iż Merkel stopniowo zaczęła zaniedbywać partię, bowiem ważniejsze były

³² Więcej na ten temat: M. Kozerski, *Kultura gościnności i problematyka migracyjna w niemieckiej debacie publicznej w okresie przed i po wyborach do Bundestagu w 2017 r.*, [w:] *Wybory w Niemczech w 2017 r. z perspektywy politologicznej*, red. A. Kruk, H. Wyligąła, Wrocław 2018, s. 87–101.

³³ *Bundestagswahl 2017: Endgültiges Ergebnis*, Pressemitteilung Nr. 34/17 vom 12. Oktober 2017, Der Bundeswahlleiter, https://www.bundeswahlleiter.de/info/presse/mitteilungen/bundestagswahl-2017/34_17_endgueltiges_ergebnis.html [dostęp: 24.02.2019].

³⁴ Więcej na temat wyborów do Bundestagu: K. Gelles, *Wyborcze tsunami i niemiecka gra w kolory*, [w:] *Zagadnienia polityki wewnętrznej*, red. eadem, „Niemcoznawstwo” 2018, t. 26, s. 89–100; P. Kubiak, *Wybory do Bundestagu XIX kadencji a przeobrażenia niemieckiego systemu partyjnego po 1990 r.*, [w:] *Wybory w Niemczech w 2017 r. ...*, op. cit., s. 19–39.

³⁵ CSU uzyskała w wyborach wynik 37,2%, co oznaczało spadek o 10,5% w stosunku do 2013 r., zob.: *Ergebnis der Landtagswahl in Bayern 2018*, <https://www.landtagswahl.bayern/ergebnis> [dostęp: 22.02.2019].

³⁶ CDU otrzymała 27% głosów, a tym samym zanotowała spadek poparcia o 11,3% w stosunku do 2013 r., zob.: *Endgültiges Ergebnis der Landtagswahl in Hessen*, 16.11.2018, <https://wahlen.hessen.de/pressemitteilungen/endg%C3%BCltiges-ergebnis-der-landtagswahl-hessen> [dostęp: 26.02.2019].

³⁷ A. von Lucke, *Początek końca ery Merkel*, przeł. E. Michałowska, „Dialog” 2019, nr 126, s. 78.

³⁸ Volker Kauder pełnił funkcję przewodniczącego frakcji chadeków w Bundestagu od 2005 do 2018 r., kiedy to stracił stanowisko na rzecz Ralpha Brinkhausa.

³⁹ K. Dunz, E. Quadbeck, op. cit., s. 15.

dla niej kwestie międzynarodowe⁴⁰. W ugrupowaniu coraz wyraźniej zarysowywał się rozłam – na skutek polityki prowadzonej przez kanclerz CDU zaczęła przesuwac się coraz bardziej w kierunku centrum, przyczyniając się do marginalizacji skrzydła konserwatywnego⁴¹.

Z pewnością problematyczny był także brak wewnątrzpartyjnej demokracji, wynikający z tego, iż przewodnicząca wołała samodzielnie podejmować decyzje, nie inicjując – nawet w istotnych kwestiach, takich jak: rezygnacja z energii atomowej czy odejście od powszechnego obowiązku służby wojskowej – dyskusji w łonie własnego ugrupowania. Choć w partii toczyły się rozmowy na temat przyczyn porażek wyborczych, Merkel w swoim wystąpieniu podczas zjazdu CDU w Turyngii 20 października 2018 r. powiedziała, że najwyższy czas, aby zamknąć już tę debatę. Zażądała zakończenia wewnętrznej dyskusji o słabych wynikach wyborów z 2017 r. i kryzysie migracyjnym. Stwierdziła:

Jeśli będziemy chcieli zajmować się do końca dekady tym, co było w 2015 r. i marnować w ten sposób czas, to stracimy pozycję partii ogólnospołecznej. [...] Żądam, abyśmy zajęli się przyszłością⁴².

Istotne znaczenie w tej kwestii miało całkowicie odmienne stanowisko nowej sekretarz generalnej, która była zdania, iż „dyskusja i produktywny spory są solą w zupie demokracji, a CDU wymaga trochę doprawienia”⁴³. Chcąc uspokoić wewnątrzpartyjne niepokoje AKK, od końca kwietnia do sierpnia 2018 r. odbyła cykl prawie 50 spotkań (*Zuhörtour*) z członkami partii⁴⁴, których celem było „wysłuchanie działaczy, dowiedzenie się, co im przeszkadza, czego im brakuje i co chcą zmienić”⁴⁵. Rozmowy te były pierwszym krokiem do wypracowania nowego podstawowego programu partii, którego projekt – powstały w ramach „intensywnych, otwartych i kontrowersyjnych dyskusji” – ma zostać przedstawiony w 2020 r.⁴⁶

⁴⁰ *Ibidem*, s. 170.

⁴¹ Reakcją na marginalizowanie prawego skrzydła partii było utworzenie 25 marca 2017 r. stowarzyszenia WerteUnion, skupiającego konserwatywnych członków Unii i zwolenników liberalizmu gospodarczego. Jego przewodniczącym jest Alexander Mitsch.

⁴² *Angela Merkel fordert Ende wiederkehrender Parteidebatten*, ZEIT ONLINE, 20.10.2018, <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2018-10/parteitag-thueringen-angela-merkel-cdu-volkspartei> [dostęp: 21.02.2019].

⁴³ *Hinter dem normalen Alltag einen höheren Sinn finden* [Interview mit AKK], [w:] K. Dunz, E. Quadbeck, *op. cit.*, s. 167.

⁴⁴ *Annegret Kramp-Karrenbauer auf Zuhör-Tour*, CDU, <https://www.cdu.de/zuhoer-tour/blog> [dostęp: 1.03.2019].

⁴⁵ K. Dunz, E. Quadbeck, *op. cit.*, s. 171.

⁴⁶ A. Kramp-Karrenbauer, *It's the future, stupid!*, [w:] *Deutschland. Das nächste Kapitel*, Sankt Augustin–Berlin 2018, s. 21. Kwestie, które będą przedmiotem dyskusji, zostały zebrane w uchwale przyjętej podczas 31. kongresu partii w Hamburgu w dniach 7–8 grudnia 2018 r., zob.: *Beschluss: Leitfragen zum neuen Grundsatzprogramm der CDU*, 31. Parteitag der CDU Deutschlands, 7. bis 8. Dezember, Hamburg Messe, https://www.cdu.de/system/tdf/media/images/780x439_artikel_slider/181208-beschluss-leitfragen-grundsatzprogramm.pdf?file=1&type=field_collection_item&id=17441 [dostęp: 24.03.2019].

Wizja przywództwa partyjnego

Niespodziewana decyzja Merkel z 29 października 2018 r. o nieubieganiu się o ponowny wybór na przewodniczącą partii⁴⁷ doprowadziła do bezprecedensowej rywalizacji o to stanowisko trojga kandydatów⁴⁸: sekretarz generalnej Kramp-Karrenbauer, federalnego ministra zdrowia Spahn i byłego przewodniczącego frakcji parlamentarnej chadeków Friedricha Merza. Swoje przekonania i wizje przywództwa partyjnego kandydaci prezentowali podczas ośmiu konferencji regionalnych⁴⁹.

Mężczyźni uznawani byli za krytyków Merkel, zaś AKK za najbardziej zbliżoną w poglądach do kanclerz, jednak sekretarz generalna wykorzystała swoją szansę i postanowiła sprecyzować własne poglądy i zdystansować się – przynajmniej w niektórych kwestiach – od dotychczasowej przewodniczącej. W tym celu posłużyła się polityką migracyjną, która stała się jednym z głównych tematów spotkań przedwyborczych. Sprawili to Jens Spahn, wyrażający wątpliwości wobec podpisania przez rząd federalny Światowego Paktu w sprawie Migracji⁵⁰. Zażądał on, aby decyzja o jego przyjęciu została poddana głosowaniu 7 grudnia 2018 r. podczas 31. kongresu partii w Hamburgu. Annegret Kramp-Karrenbauer optowała za przyjęciem paktu, lecz jednocześnie wskazała co należy zrobić, aby nie dopuścić do powtórzenia się sytuacji z 2015 r. Wyrażała przekonanie, że fala uchodźców pokazała jedynie istniejące już wcześniej deficyty w systemie azylowym⁵¹. Z tego powodu podkreślała konieczność wewnątrzpartyjnego przepracowania kryzysu uchodźczego i wyciągnięcia z niego wniosków, co będzie ważne przy tworzeniu programu na wybory do Parlamentu Europejskiego (26.05.2019 r.)⁵². Opowiadała się za wydaleniem z Niemiec osób ubiegających się o azyl, które dopuścili się czynów przestępczych i wprowadzeniem dla nich zakazu wjazdu do strefy Schengen. Dopuszczała możliwość odesłania ich do państw ogarniętych konfliktami zbrojnymi, jak np. Syria⁵³. Zdecydowaną postawę AKK w tej kwestii bardzo dobrze oddają słowa autorki jej biografii: „Kramp-Karrenbauer mówi o kryzysie migracyjnym wprowadzie

⁴⁷ *Angela Merkels Erklärung im Wortlaut*, „Die Welt”, 29.10.2018, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article182938128/Wurde-nicht-als-Kanzlerin-geboren-Angela-Merkels-Erklarung-im-Wortlaut.html> [dostęp: 11.03.2019].

⁴⁸ Chęć ubiegania się o stanowisko przewodniczącego CDU wyraziło 12 osób, jednakże jedynie AKK, Spahn i Merz byli uznawani za kandydatów, mających realne szanse na wybór, zob.: M. Schlieben, *Wer sie will. Was sie wollen*, ZEIT ONLINE, 15.11.2018, <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2018-11/cdu-merz-kramp-karrenbauer-spahn> [dostęp: 8.03.2019].

⁴⁹ Konferencje odbyły się w Lubece (15.11.2018), Moguncji (20.11.2018), Seebach (21.11.2018), Halle (22.11.2018), Böblingen (27.11.2018), Düsseldorfie (28.11.2018), Bremie (29.11.2018) i Berlinie (30.11.2018).

⁵⁰ Przygotowana przez ONZ umowa, która została podpisana 19 grudnia 2018 r.

⁵¹ *Die Alleinregierung...*, op. cit., s. 40.

⁵² R. Alexander, *CDU will Flüchtlingskrise 2015 ohne Merkel aufarbeiten*, „Die Welt”, 15.01.2019, https://www.welt.de/print/welt_kompakt/print_politik/article187070148/CDU-will-Fluechtlingskrise-2015-ohne-Merkel-aufarbeiten.html [dostęp: 3.03.2019].

⁵³ *Annegret Kramp-Karrenbauer: Harte Linie gegen straffällige Asylbewerber*, Merkur.de, 29.11.2018, <https://www.merkur.de/politik/annegret-kramp-karrenbauer-harte-linie-gegen-straffaellige-asylbewerber-zr-10541000.html> [dostęp: 21.02.2019].

w tonie Merkel, lecz działa bardziej jak Seehofer⁵⁴. Już w okresie pełnienia przez działaczkę z Püttlingen funkcji premiera, polityka migracyjna w Kraju Saary była prowadzona w sposób bardzo sprawny, lecz zdecydowany. Rutynowo stosowano np. prześwietlenia rentgenowskie w celu ustalenia wieku uchodźców⁵⁵, podczas gdy procedura ta wywoływała ogromne kontrowersje na płaszczyźnie federalnej⁵⁶. Kraj związkowy zarządzany przez Kramp-Karrenbauer miał największy odsetek wydaleń w całym Niemczech, przy czym chadecka polityk uważała, iż ograniczenie liczby przybyszów i regulacja imigracji są jak najbardziej do pogodzenia z wartościami chrześcijańskimi, do których jej partia odwołuje się w nazwie⁵⁷.

Swoją wizję sprawowania urzędu przewodniczącej CDU AKK przedstawiła podczas decydującego 31. kongresu w Hamburgu, na którym odbyło się głosowanie. Posłużyła się analogią i przyrównała obecne problemy ugrupowania z jego trudną sytuacją z początku lat 80. XX wieku. Wtedy to CDU wyszła z kryzysu zwycięsko i wygrała wybory w 1983 r. Sekretarz generalna stwierdziła, iż mimo rosnącego w siłę populizmu, chwiejącej się stabilności Unii Europejskiej, zmian klimatycznych czy przeobrażeń w światowym ładzie partia musi przejść odpowiedzialność, a do tego zwiększyć siłę przyciągania. Wskazała cele na 2019 r., takie jak: wygrane wybory do Parlamentu Europejskiego oraz parlamentów krajowych w Bremie (26.05.2019), Saksonii (1.09.2019), Brandenburgii (1.09.2019) i Turyngii (27.10.2019)⁵⁸. Istotne znaczenie ma szczególnie elekcja w trzech wschodnich krajach związkowych, gdyż dużą popularnością cieszy się tam Alternatywa dla Niemiec. Wyzwaniem będzie zmniejszenie poparcia dla tego ugrupowania, przy jednoczesnym osiągnięciu takiego wyniku, który pozwoli chadekom na rządy bez wchodzenia w koalicję z partią Jörga Meuthena i Alexandra Gaulanda, którym AKK jest przeciwna⁵⁹. Nie popiera ona jednak takich działań czy nawet retoryki, które doprowadziłyby do wyraźnego podryfowania partii w kierunku radykalnego prawego skrzydła⁶⁰.

Szansą na zwycięstwo ma być koncentracja na określonych kwestiach, do których AKK zaliczyła: rozbudowę infrastruktury, problemy obszarów wiejskich, nowoczesne szkolnictwo, wsparcie dla badań rozwojowych i zaangażowania społecznego w postaci obowiązkowej służby czy zmniejszenie biurokracji. Ze względu na rywalizację wyborczą w nowych landach punktem ciężkości powinna być emerytura minimalna,

⁵⁴ K. Dunz, E. Quadbeck, *op. cit.*, s. 66.

⁵⁵ *So prüft das Saarland das Alter von jungen Flüchtlingen*, „Die Welt“, 11.03.2018, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article174424227/Minderjaehrige-Fluechtlinge-Saarland-setzt-auf-Roentgen-zur-Altersbestimmung.html> [dostęp: 23.03.2019].

⁵⁶ Zob.: Ärztekammer ist gegen obligatorische Alterstests für Flüchtlinge, ZEIT ONLINE, 2.01.2018, <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2018-01/asylbewerber-aerzte-alterstests-fluechtlinge-aerztekammer-frank-ulrich-montgomery> [dostęp: 1.04.2019].

⁵⁷ *Hinter dem normalen Alltag...*, *op. cit.*, s. 161.

⁵⁸ *Vorstellung der Kandidaten zum Parteivorsitz, Annegret Kramp-Karrenbauer*, s. 3–4, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/annegret_kramp-karrenbauer_vorstellung_der_kandidaten_zum_parteivorsitz_4.pdf?file=1 [dostęp: 2.04.2019].

⁵⁹ *Kramp-Karrenbauer lehnt Bündnis mit AfD entschieden ab*, „Die Welt“, 12.11.2018, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article183672590/Mit-CDU-unvereinbar-Kramp-Karrenbauer-lehnt-Buendnis-mit-AfD-entschieden-ab.html> [dostęp: 2.03.2019].

⁶⁰ K. Dunz, E. Quadbeck, *op. cit.*, s. 122.

pozwalająca odpowiednio docenić doświadczenie zawodowe tych obywateli, którzy stracili na skutek zjednoczenia Niemiec⁶¹.

Istotnym elementem wizji przywództwa AKK jest także zwiększenie wewnątrzpartyjnej demokracji, gdyż jej zdaniem dotychczas to rząd podejmował wszelkie decyzje, a partia musiała je jedynie przyjąć do wiadomości. Należy umożliwić członkom CDU współdziałanie w procesie decyzyjnym⁶². W Hamburgu mówiła:

Potrzebujemy silnej CDU [...], która jednoznacznie stoi na fundamencie wartości. Potrzebujemy CDU, która ma kompas, a tym kompasem jest litera c, która wskazuje nam obraz człowieka. CDU i CSU są niczym ostatni jednorożec w Europie, ostatnia duża istniejąca partia ogólnospołeczna. Tak powinno zostać, dlatego musimy walczyć⁶³.

Annegret Kramp-Karrenbauer zapowiadała również działania na rzecz jedności ugrupowania i zakończenia podziałów, które szczególnie mocno ujawniły się w toku rywalizacji o przywództwo⁶⁴. Sekretarz generalna otrzymała w pierwszym głosowaniu 45% i musiała zmierzyć się w drugiej turze z Merzem (39,2%). Jens Spahn, otrzymawszy 15,7% głosów, odpadł z rywalizacji. Ostatecznie to AKK wyszła zwycięsko ze starcia z byłym szefem frakcji chadeków, uzyskawszy 517 głosów (51,75%) i została nową przewodniczącą CDU⁶⁵. Wygrana niewielką przewagą 35 głosów oznaczała konieczność przekonania do siebie zwolenników pozostałych kandydatów oraz zintegrowania ich w partii tak, aby nie dopuścić do ewentualnego rozłamu. Nowa przewodnicząca zaoferowała zatem Merzowi funkcję nieformalnego doradcy w dziedzinie społecznej gospodarki rynkowej i eksperta od stosunków transatlantycznych⁶⁶. Natomiast wyciągnięciem ręki w stronę drugiego kontrkandydata była nominacja na stanowisko sekretarza generalnego Paula Ziemiaka, dotychczasowego szefa młodzieżówki chadeków *Junge Union*, który był uznawany za sympatyka Spahna⁶⁷.

Pierwszym poważnym sprawdzianem dla AKK jako nowej przewodniczącej było spotkanie zarządu partii w Poczdamie 13 stycznia 2019 r. Odniosła się na nim do postulowanych przez siebie zmian dotyczących procesu decyzyjnego. Podkreślała istnienie trzech podmiotów – partii, rządu i frakcji, które muszą być uwzględniane w procesie komunikacji. Dowodem na przykładanie wagi do demokracji wewnątrzpartyjnej był brak napisanego wcześniej oświadczenia, które miałyby zostać zaakceptowane przez członków spotkania. Przedstawiono jedynie dwustronicowy konspekt, uwzględniający punkty ciężkości w pracy partyjnej w najbliższym czasie. W obliczu zbliżających się wyborów do parlamentów w trzech krajach związkowych byłej NRD, w dokumencie podniesiono postulat konieczności zrównania poziomu

⁶¹ *Vorstellung der Kandidaten...*, op. cit., s. 4–6.

⁶² *Ibidem*, s. 7.

⁶³ *Ibidem*, s. 8.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 9.

⁶⁵ *Kramp-Karrenbauer löst Merkel an CDU-Spitze ab*, „Die Welt”, 7.12.2018, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article185177400/CDU-Chefin-Annegret-Kramp-Karrenbauer-loest-Angela-Merkel-ab.html> [dostęp: 8.04.2019].

⁶⁶ *AKK weist Merz neue Rolle zu*, n-tv.de, 10.01.2019, <https://www.n-tv.de/politik/AKK-weist-Merz-neue-Rolle-zu-article20805737.html> [dostęp: 22.01.2019].

⁶⁷ Zob. więcej: F. Gańczak, *Sen młodych Niemców*, „Polityka” 2019, nr 1, s. 61–63.

życia we wschodnich i zachodnich Niemczech oraz szybkiego zlikwidowania podatku solidarnościowego. Szczególną uwagę poświęcono potrzebom rodzin z dziećmi i osób starszych (inwestycje w usługi opiekuńcze i medyczne) oraz infrastrukturze komunikacyjnej⁶⁸.

Nowa przewodnicząca uznała, iż sposobem na przepracowanie wewnętrznych konfliktów, głównie tych odnoszących się do kryzysu uchodźczego, mogą być rozmowy warsztatowe z udziałem polityków i ekspertów. Zostały one zorganizowane w Berlinie w dniach 10–11 lutego 2019 r. i służyły dokonaniu bilansu polityki migracyjnej oraz oceny funkcjonalności zastosowanych instrumentów. Chadecka polityk dopuściła możliwość zamknięcia granic, gdyby doszło do powtórzenia się sytuacji, jaka miała miejsce latem 2015 r.⁶⁹

Jedną z przyczyn problemów CDU był spór na linii Merkel-Seehofer. Klęska CSU w wyborach do parlamentu krajowego przyczyniła się również u bawarskich chadeków do dyskusji i dostrzeżenia konieczności zmian personalnych. Nastąpiły one podczas zjazdu partii 19 stycznia 2019 r., kiedy dotychczasowy przewodniczący ustąpił ze stanowiska na rzecz premiera landu, Markusa Södera. Lider CSU mówił o „nowej fazie we wzajemnych relacjach” i wyraził chęć „konstruktywnej współpracy”⁷⁰. Annegret Kramp-Karrenbauer podkreślała natomiast, że obie partie „są, były i pozostaną polityczną rodziną”⁷¹. Wylimowanie personalnych animozji pomiędzy szefami siostrzanych ugrupowań z pewnością będzie miało pozytywny wpływ na współpracę Unii.

Angela Merkel przyczyniła się do modernizacji i liberalizacji partii⁷². Stosując taktykę „asymetrycznej demobilizacji”, polegającą na zmniejszaniu różnic w stosunku do SPD⁷³, doprowadziła do przejścia przez chadeków wielu postulatów lewicowych, głównie w obszarze polityki społecznej. Efektem było programowe upodobnienie się ugrupowań wielkiej koalicji, których „stratedzy prawie już nie mają pomysłów na to, w jaki sposób w tym postideologicznym i zglobalizowanym świecie mogą się jeszcze od siebie różnić”⁷⁴. Z tego względu jednym z głównych działań nowej przewodniczącej będzie powrót do chrześcijańskich korzeni partii i wyostanie jej konserwatywnego profilu. W związku ze zbliżającymi się wyborami do Parlamentu Europejskiego Kramp-Karrenbauer wyjaśniała:

⁶⁸ F. Gathmann, *Harmonie first*, „Der Spiegel”, 14.01.2019, <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/cdu-annegret-kramp-karrenbauer-will-harmonie-first-a-1248008.html> [dostęp: 25.03.2019].

⁶⁹ *Kramp-Karrenbauer hält Grenzschießung als „ultima ratio“ für möglich*, „Handelsblatt”, 12.02.2019, <https://www.handelsblatt.com/politik/deutschland/migrationspolitik-kramp-karrenbauer-haelt-grenzschießung-als-ultima-ratio-fuer-moeglich/23975908.html?ticket=ST-2796757-Tee6rsieoxdo-uRbPbIRb-ap3> [dostęp: 23.02.2019].

⁷⁰ *Kramp-Karrenbauer will Herrmann für Migrations-Gespräch*, „Die Welt”, 29.01.2019, <https://www.welt.de/regionales/bayern/article187884106/Kramp-Karrenbauer-will-Herrmann-fuer-Migrations-Gespraech.html?wtrid=onsite.onsitesearch> [dostęp: 14.03.2019].

⁷¹ *Kramp-Karrenbauer: CDU und CSU bleiben politische Familie*, n-tv.de, 19.01.2019, <https://www.n-tv.de/ticker/Kramp-Karrenbauer-CDU-und-CSU-bleiben-politische-Familie-article20818697.html> [dostęp: 14.03.2019].

⁷² Więcej na ten temat: M. Lau, *Die letzte Volkspartei. Angela Merkel und die Modernisierung der CDU*, München 2009.

⁷³ A. von Lucke, *op. cit.*, s. 78.

⁷⁴ E. Roll, *Die Erste. Angela Merkels Weg zur Macht*, Reinbek bei Hamburg 2005, s. 77.

Chodzi o to, aby wyraźne stały się różnice dotyczące przyszłości Europy i to nie tylko w kontekście działań populistów, którzy nie chcą Unii, lecz także w odniesieniu do politycznych rywali: Zielonych, FDP i SPD⁷⁵.

Z jednej strony konieczne jest odzyskanie wyborców, którzy rozczarowani polityką chadecji odeszli do AfD czy FDP⁷⁶, z drugiej – ważne jest uzyskanie poparcia prawego skrzydła partii, a tym samym wzmocnienie pozycji AKK jako przewodniczącej.

Światopogląd chadecckiej polityk i jej przywiązanie do wartości chrześcijańskich mogą pomóc w konserwatywnym zwrocie partii, jednakże równocześnie budzą szereg kontrowersji. Przykładem jest zdecydowany sprzeciw Kramp-Karrenbauer wobec małżeństw jedнопłciowych, które są w Niemczech legalne od 2017 r. Jej wypowiedź, w której porównała je do kazirodztwa i związków poligamicznych⁷⁷ spotkała się z szeroką krytyką, także ze strony partyjnych kolegów, np. Spahna, nieukrywającego swojej orientacji seksualnej⁷⁸. Zarzucono jej dyskryminację osób homoseksualnych i posługiwanie się stereotypami. Polityk zapewniła jednak, iż szanuje decyzję Bundestagu i nie będzie wprowadzała żadnych zmian na tym polu. W sposób równie zdecydowany AKK wypowiada się przeciw zniesieniu § 219a, który zakazuje reklamy przerywania ciąży, gdyż jej zdaniem aborcja nie jest zabiegiem medycznym takim jak inne, które można promować⁷⁹. Wiele kontrowersji wzbudził także dowcip opowiedziany przez przewodniczącą podczas karnawału⁸⁰, a dotyczący toalet dla trzeciej płci⁸¹. Annegret Kramp-Karrenbauer kwestionowała podwójne obywatelstwo dla Turków mieszkających w Niemczech⁸². Wyraziła swoją dezaprobatę wobec organizacji w Kraju Saary wieców tureckich polityków, którzy w 2017 r. odbywali w Niemczech spotkania w związku z referendum, choć akurat w rządzonym przez nią landzie żadne wydarzenie tego typu nie było planowane⁸³. AKK jest zwolenniczką

⁷⁵ *Kramp-Karrenbauer: CDU muss im Europawahlkampf Profil zeigen*, „Die Welt”, 26.01.2019, <https://www.welt.de/regionales/hessen/article187740962/Kramp-Karrenbauer-CDU-muss-im-Europawahlkampf-Profil-zeigen.html?wtrid=onsite.onsitesearch> [dostęp: 20.02.2019].

⁷⁶ W swoim przemówieniu podczas 30. kongresu partii w Berlinie AKK wskazała, iż CDU straciła 900 tys. głosów na rzecz AfD i 1,4 mln na korzyść FDP, zob.: *Bewerbungsrede...*, *op. cit.*, s. 6.

⁷⁷ D. Kirch, „...und dann die Forderung nach Heirat von mehr als zwei Menschen?“, „Saarbrücker Zeitung”, 3.06.2015, https://www.saarbruecker-zeitung.de/politik/themen/und-dann-die-forderung-nach-heirat-von-mehr-als-zwei-menschen_aid-1542981 [dostęp: 16.03.2019].

⁷⁸ *Spahn stichelt gegen Merz und Kramp-Karrenbauer*, „Die Welt”, 14.11.2018, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article183813446/CDU-Parteivorsitz-Spahn-stichelt-gegen-Mitbewerber-Merz-und-Kramp-Karrenbauer.html> [dostęp: 13.03.2019].

⁷⁹ K. Dunz, E. Quadbeck, *op. cit.*, s. 147,

⁸⁰ Annegret Kramp-Karrenbauer jest bardzo przywiązana do tradycji karnawału. Sama chętnie się przebiera i występuje publicznie jako sprzątaczką Gretel. Za swoją działalność na tym polu została nagrodzona w 2015 r. „Orderem przeciwko śmiertelnej powadze” (*Orden wider den tierischen Ernst*).

⁸¹ E. Lohse, *Keine Gefahr für die Moderne*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 4.03.2019, <https://www.faz.net/aktuell/politik/inland/akk-nach-karnevals-witz-keine-gefahr-fuer-die-moderne-16071335.html> [dostęp: 14.03.2019].

⁸² *Annegret Kramp-Karrenbauer stellt Doppelpass infrage*, ZEIT ONLINE, 17.11.2018, <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2018-11/doppelte-staatsbuergerschaft-annegret-kramp-karrenbauer-cdu-integration> [dostęp: 10.01.2019].

⁸³ L. Caspari, K. Schuler, „*Sonst kommt Rot-Rot mit Oskar Lafontaine*“. *Interview mit AKK*, „Die Zeit”, 14.03.2017, <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2017-03/annegret-kramp-karrenbauer-landtagswahl-saarland-bundestagswahl-hartz-iv-interview> [dostęp: 30.03.2019].

kultury wiodącej (*Leitkultur*)⁸⁴, uważając, że odniesienie do chrześcijańskiej tradycji powinno pomóc w zdefiniowaniu wartości, na których opiera się niemieckie społeczeństwo⁸⁵. Sprawując funkcję premiera, zakazała mużłmańskim nauczycielkom noszenia nakryć głowy, gdyż był to dla niej symbol ucisku. Uważała, że należy wyznaczyć granice tolerancji dla przybyszów z innych kręgów kulturowych. W wywiadzie dla czasopisma feministycznego „Emma” powiedziała, iż muszą oni zaakceptować wartości zakotwiczone w Ustawie Zasadniczej, takie jak: poszanowanie godności ludzkiej, równouprawnienie płci czy wolność słowa i wyznania. Wspomniała również o problemie, jaki pojawił się w ośrodku dla uchodźców w Kraju Saary, w którym mużłmańscy mężczyźni odmawiali spożycia posiłku, gdyż został on przygotowany przez kobietę. Jej odpowiedzią na ich zachowanie było stwierdzenie, że w takim razie nie powinni oni dostać jedzenia⁸⁶.

Sama Kramp-Karrenbauer wielokrotnie powtarzała, iż jej celem jest partia środka, co stanowiłoby kontynuację linii Merkel. W empirycznym badaniu przeprowadzonym w 2017 r. przez Fundację Konrada Adenauera (Konrad Adenauer Stiftung), członkowie partii wyznali, iż ich zdaniem ugrupowanie przesunęło się zbyt mocno na lewo, a tym samym jest za mało konserwatywne⁸⁷, dlatego też wypowiedzi AKK znajdują aprobatę pewnej części działaczy. Można się jednak zastanowić, czy demonstrowanie konserwatywności w sferze wartości – niezależnie od tego, czy jest wyrazem przekonań przewodniczącej, czy też taktyką obliczoną na przyciągnięcie prawego skrzydła partii – nie odstraszy bardziej umiarkowanych wyborców i nie doprowadzi do utraty szerokiej zdolności koalicyjnej. Na ten problem zwraca uwagę Manfred Güllner, szef instytutu badania opinii publicznej Forsa, wskazując, iż CDU wcale nie straciła najwięcej zwolenników prawego skrzydła, którzy przeszli do AfD, lecz liberalnego centrum, np. na rzecz Zielonych⁸⁸.

Na tle konserwatywnych przekonań byłej premier Kraju Saary niezwykle wydają się jej poglądy dotyczące kwestii kobiecych, szczególnie te odnoszące się do możliwości święceń kapłańskich dla przedstawicielek płci żeńskiej⁸⁹. Od samego początku swej aktywności politycznej AKK należy do Unii Kobiet (*Frauen-Union*), chadeckiej organizacji kobiecej, gdyż jak wyznała nie chciała zaakceptować faktu, iż przedstawicielki jej płci mają w życiu trudniej niż mężczyźni⁹⁰. Opowiada się za wsparciem dla kobiet w polityce oraz znoszeniem strukturalnych przeszkód uniemożliwiających im polityczną partycypację. Przewodnicząca CDU stoi na stanowisku, iż zagadnienie reprezentacji kobiet w polityce, czy też ich wsparcia nie jest szczególnym

⁸⁴ *Ein Programm als klare Kampfansage* [Interview mit AKK], [w:] K. Dunz, E. Quadbeck, *op. cit.*, s. 190.

⁸⁵ *Hinter dem normalen Alltag...*, *op. cit.*, s. 159–160.

⁸⁶ *Neue Köpfe, neue Antworten?*, AKK im Gespräch mit Alice Schwarzer, „Emma” 2019, Nr. 2, s. 22.

⁸⁷ V. Neu, „*Ich wollte etwas bewegen*”. *Die Mitglieder der CDU. Eine empirische Analyse von Mitgliedern, Wählern und der Bevölkerung*, Sankt Augustin–Berlin 2017, s. 11.

⁸⁸ H. Volmer, „*Kohl hat mehr Wähler verloren als Merkel*”. *Interview mit Manfred Güllner*, n-tv.de, 17.04.2019, <https://www.n-tv.de/politik/Kohl-hat-mehr-Waehler-verloren-als-Merkel-article20975116.html> [dostęp: 25.04.2019].

⁸⁹ K. Dunz, E. Quadbeck, *op. cit.*, s. 115–116.

⁹⁰ M. Otzelberger, *op. cit.*, s. 169.

zadaniem dla Unii Kobiet, ale dla całej partii⁹¹. Jest zwolenniczką kwot kobiecych w polityce⁹², co niekoniecznie spotyka się z przychylnością konserwatywnych działaczy. Sama siebie określa mianem „kobiety kwotowej” wskazując, iż dzięki temu otrzymała szansę wypełnienia określonych zadań. Podkreśla jednocześnie, że swoją pracą udowodniła, iż była to dobra decyzja⁹³. Już w 1995 r. próbowała – bezskutecznie – przeforsować wprowadzenie kworum w partii, zgodnie z którym 1/3 urzędów partyjnych i mandatów byłaby obsadzana kobietami⁹⁴. Choć rozwiązanie takie zostało przyjęte podczas konwencji w Dreźnie w 2001 r., to AKK podkreśla, że regulacja ta nie zawsze jest stosowana⁹⁵.

Annegret Kramp-Karrenbauer należała także do inicjatorek podpisania w 2011 r. deklaracji berlińskiej, w której znane przedstawicielki różnych dziedzin życia domagały się wprowadzenia w radach nadzorczych kwoty kobiecej w wysokości 30%, m.in. w radach przedsiębiorstw notowanych na giełdzie, której niedotrzymanie groziłoby sankcjami. Było to działanie wbrew linii ówczesnej minister ds. rodziny, osób starszych, kobiet i młodzieży Kristiny Schröder, która opowiadała się za dobrowolnymi zobowiązaniami ze strony firm, a nie jak AKK za ustawowym rozwiązaniem tej kwestii⁹⁶.

Chadecka działaczka jest zwolenniczką bardziej restrykcyjnej ustawy o prostytucji, niż ta, która od 2002 r. obowiązuje w Niemczech. Mimo słusznych założeń legislatorów, którzy dążyli do polepszenia prawnej i społecznej sytuacji kobiet świadczących usługi seksualne, a zarazem do zniwelowania działań przestępczych, ustawa doprowadziła do intensyfikacji nielegalnych procederów związanych z prostytucją,

⁹¹ S. Sperber, Y. Yüksel, *100 Tage AKK – Was macht die neue Chefin mit der CDU*, „Der Spiegel”, 14.03.2019, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/annegret-kramp-karrenbauer-als-cdu-chefin-die-100-tage-bilan-a-1257752.html> [dostęp: 12.04.2019].

⁹² AKK początkowo była przeciwna kwocie kobiecej, gdyż miała poczucie, że „cały świat stoi otworem”, jednakże zmieniła zdanie na skutek własnych doświadczeń, wynikających z łączenia życia rodzinnego z karierą zawodową, zob. „*Von der Saula zur Paula*” [Interview mit AKK], [w:] K. Dunz, E. Quadbeck, *op. cit.*, s. 79

⁹³ M. Fietz, K. Schibilla, „*Luft nach oben*”: *Kramp-Karrenbauer spricht über Schwachstelle im neuen Kabinett*, „Focus”, 8.03.2018, https://www.focus.de/politik/deutschland/cdu-generalsekretaerin-im-interview-luft-nach-oben-kramp-karrenbauer-spricht-ueber-schwachstelle-im-neuen-kabinett_id_8576730.html [dostęp: 24.03.2019].

⁹⁴ K. Dunz, E. Quadbeck, *op. cit.*, s. 69.

⁹⁵ D. Siems, *Basta-Stil und die dunkle Seite des Politikgeschäfts*, „Die Welt”, 21.08.2011, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article13556080/Basta-Stil-und-die-dunkle-Seite-des-Politik-geschaefts.html> [dostęp: 14.02.2019].

⁹⁶ K. Dunz, E. Quadbeck, *op. cit.*, s. 74. Propozycja opierała się na tzw. elastycznych kwotach (*Flexi-Quote*). Przedsiębiorstwa miały podać do wiadomości publicznej informację o procentowym udziale kobiet, do którego dążą, i datę osiągnięcia wytyczonych celów. Stosowne regulacje prawne obowiązują w Niemczech od 1 maja 2015 r., kiedy to wprowadzono ustawę o równoprawnym udziale kobiet i mężczyzn w stanowiskach kierowniczych. Zobowiązuje ona przedsiębiorstwa notowane na giełdzie i oparte na zasadzie współdecydowania pracowników do obsadzenia miejsc w radach nadzorczych w co najmniej 30% kobietami, zob.: *Gesetz für die gleichberechtigte Teilhabe von Frauen und Männern an Führungspositionen in der Privatwirtschaft und im öffentlichen Dienst*, Vom. 24, Bundesgesetzblatt Jahrgang 2015 Teil I Nr. 17, ausgegeben zu Bonn am 30 April 2015, https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?startbk=Bundesanzeiger_BGBI&jumpTo=bgbl115s0642.pdf#_bgbl_%2F%2F%5B%40attr_id%3D%27bgbl115s0642.pdf%27%5D__1556219266882 [dostęp: 11.01.2019].

takich jak niewolnictwo i handel ludźmi⁹⁷. W związku z tym premier Kraju Saary podpisała z nadburmistrznią Saarbrücken Christine Britz z SPD apel czasopisma feministycznego „Emma”, skierowany do kanclerz Merkel, o zmianę ustawowych regulacji⁹⁸. Wynikało to z jej przekonań, ale także doświadczeń, gdyż będąc politykiem landowym obserwowała jak stolica Kraju Saary staje się centrum transgranicznej prostytucji ze względu na zakaz tego rodzaju działalności we Francji⁹⁹.

Jej zaangażowanie w kwestie kobiece jest również wynikiem osobistych negatywnych doświadczeń z członkami partii, w tym z innymi kobietami, którzy zarzucali jej robienie kariery politycznej kosztem rodziny, co szczególnie dotkliwie odczuła angażując się w 1998 r. w kampanię wyborczą do Bundestagu¹⁰⁰. Chadecka polityk wskazywała, jak bardzo jej ugrupowanie pozostawało w tyle za rzeczywistością społeczną¹⁰¹. Przykładowo: udało jej się przeforsować w Kraju Saary szkoły całodzienne (*Ganztagschulen*), które CDU w innych landach zwalczało z ideologiczną zaciętością¹⁰².

Następczyni Angeli Merkel? Szanse i wyzwania

Wybór Kramp-Karrenbauer na przewodniczącą CDU sprawił, iż zarówno w rodzimej partii, jak i u koalicjantów rozgorzała dyskusja na temat możliwych zmian na stanowisku kanclerza. Nowa przewodnicząca bardzo dobitnie wyraziła swoją opinię w tej kwestii, uznając rozważania tego typu za nieodpowiedzialne. Według niej ważna jest bowiem stabilność i możliwość działania politycznego, szczególnie ze względu na zawirowania wokół Brexitu i wzrost nastrojów nacjonalistycznych w Europie¹⁰³. Podczas spotkania zarządu partii w Poczdamie AKK powiedziała:

Mamy kanclerz, mamy rząd, nie ma potrzeby prowadzenia teraz takich dyskusji. [...] W obecnej chwili nie widzę ani w CDU, ani w SPD liczących się głosów, które zajmowałyby się tym tematem na poważnie. I tak właśnie powinno być, gdyż mamy kanclerz i chcemy, także ja jako przewodnicząca, aby Angela Merkel pozostała na swoim stanowisku¹⁰⁴.

W wywiadzie dla „Welt am Sonntag” podkreśliła również, iż „debata o kandydacie na kanclerza jest całkowicie zbędna, gdyż najpierw trzeba doprowadzić CDU

⁹⁷ Więcej na ten temat: *Prostitution. Ein deutscher Skandal*, ed. A. Schwarzer, Köln 2013.

⁹⁸ *Appell gegen Prostitution*, <https://www.emma.de/unterzeichnen-der-appell-gegen-prostitution-311923> [dostęp: 21.03.2019].

⁹⁹ M. Otzelberger, *op. cit.*, s. 88.

¹⁰⁰ „Von der Saula zur Paula...”, s. 79.

¹⁰¹ D. Siems, *op. cit.*

¹⁰² M. Otzelberger, *op. cit.*, s. 69.

¹⁰³ *Kramp-Karrenbauer warnt vor Spekulationen über Neuwahlen*, „Der Spiegel”, 21.01.2019, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/annegret-kramp-karrenbauer-warnt-vor-spekulationen-ueber-neuwahlen-a-1249217.html> [dostęp: 17.03.2019].

¹⁰⁴ H. Volmer, *CDU hakt Ära Merkel ab*, n-tv.de, 14.01.2019, <https://www.n-tv.de/politik/CDU-hakt-Ara-Merkel-ab-article20810584.html> [dostęp: 22.02.2019].

do takiego stanu, który umożliwi partii zwycięskie walki wyborcze¹⁰⁵. Niektórzy politycy, popierający kontrkandydatów AKK w rywalizacji o partyjne przywództwo, od razu podkreślili, że nie ma żadnego automatyzmu między sprawowaniem funkcji przewodniczącego a kanclerską nominacją¹⁰⁶. Z pewnością jednak dzierżenie takiego stanowiska może stanowić doskonałą trampolinę do sprawowania najważniejszego urzędu w RFN. Co więc przemawiałoby na korzyść Kramp-Karrenbauer? Jakie wyzwania mogą stanąć na jej drodze do zrealizowania podobnego wzorca kariery jak Merkel – od sekretarza generalnej, przez przewodniczącą partii, aż do fotela kanclerskiego?

Już podczas kampanii wyborczej w rywalizacji o stanowisko szefa CDU krytycy AKK mówili o niej lekceważąco jako o „mini Merkel” lub „kopii Merkel”, podkreślając, iż prowadzona przez nią polityka będzie stanowiła kontynuację linii kanclerz, czego wyrazem było pogardliwe określenie *weiter so*. Jan Fleischhauer z „Der Spiegel” wskazał, iż była premier Kraju Saary nie przyczyni się do nowej pozycji partii, gdyż „AKK to Merkel, tylko homofobiczna”¹⁰⁷. Autorki biografii Kramp-Karrenbauer zadały pytanie, czy:

CDU znów postawi na pragmatyczkę, której stanowisko – poza pewnymi wyjątkami w kwestiach etycznych, społecznych czy bezpieczeństwa – znajdzie akceptację szerokich grup, włącznie ze skrzydłem liberalno-lewicowym; na kobietę, która nie ma zrozumienia dla dążeń narodowych¹⁰⁸.

Najważniejsze wydaje się to, że nowa przewodnicząca musi znaleźć równowagę między zachowaniem dystansu wobec Merkel – co pozwoliłoby jej na budowanie własnego politycznego wizerunku i zmienianie oblicza partii – a bliskością do kanclerz ze względu na dotychczasową owocną współpracę i podobieństwo w wielu kwestiach politycznych. Można stwierdzić, iż taką pierwszą próbą „działania w szpagacie” było nazwanie długiego czasu formowania rządu i jego pierwszych miesięcy aktywności „czasem ołowiu”¹⁰⁹, co stanowiło krytykę pod adresem Merkel, lecz wyrażoną nie wprost.

Na korzyść Kramp-Karrenbauer przemawia moim zdaniem fakt, iż – jak pokazują przytoczone powyżej przykłady – podjęła ona wysiłek zbudowania swojego własnego wyraźnego profilu, choć dyskusyjnym jest, z jakim skutkiem. Ralf Neukirch z „Der Spiegel” uważa, iż „jej kontury są tak jak i wcześniej bardzo rozmyte i trudno jej będzie to zmienić”¹¹⁰. Michael Schlieben z „Die Zeit” uznał z kolei, że AKK wciela się raczej w rolę moderatora i prezentuje się bardziej jako słuchaczka, a nie wizjonerka

¹⁰⁵ *CDU-Chefin pocht auf Vorschlagsrecht für Kanzlerkandidatur*, ZEIT ONLINE, 13.01.2019, <https://www.zeit.de/news/2019-01/13/cdu-chefin-pocht-auf-vorschlagsrecht-fuer-kanzlerkandidatur-190113-99-540021> [dostęp: 16.03.2019].

¹⁰⁶ *Kramp-Karrenbauer erklärt Kanzlerkandidaten-Debatte für beendet*, n-tv.de, 14.01.2019, <https://www.n-tv.de/ticker/Kramp-Karrenbauer-erklaert-Kanzlerkandidaten-Debatte-fuer-beendet-article20809849.html> [dostęp: 23.02.2019].

¹⁰⁷ J. Fleischhauer, *Frau von gestern*, „Der Spiegel”, 29.11.2018, <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/annegret-kramp-karrenbauer-frau-von-gestern-kolumne-a-1241038.html> [dostęp: 14.01.2019].

¹⁰⁸ K. Dunz, E. Quadbeck, *op. cit.* s. 8.

¹⁰⁹ *Du kannst auf mich zählen* [Interview mit AKK], [w:] K. Dunz, E. Quadbeck, *op. cit.*, s. 127.

¹¹⁰ S. Sperber, Y. Yüksel, *op. cit.*

i osoba, która wskazuje drogę¹¹¹. Wywodzący się z SPD były szef rządu Kraju Saary Reinhard Klimmt stwierdził, że polityka AKK nie ma ani żadnej wizji, ani żadnego fascynującego przesłania¹¹². W podobnym tonie wypowiadał się Hartmann, który powiedział: „Znam Kramp-Karrenbauer od 20 lat, lecz nie wiem, za czym się opowiada. Jest jak Merkel osobą bez właściwości”¹¹³.

Poza brakiem wyraźnego profilu politycznego krytycy podkreślają prowincjonalizm AKK i zadają pytanie, czy bycie premierem tak małego kraju związkowego jak Kraj Saary jest tożsame z posiadaniem kompetencji do rządzenia Niemcami. Akurat ten argument jest bezpodstawny, gdyż tego typu umiejętności można sprawdzić dopiero sprawując konkretną funkcję. Ponadto, niektórzy łączą pochodzenie AKK i jej przywiązanie do korzeni z ograniczonymi horyzontami¹¹⁴. Najpoważniejszym zarzutem wydaje się być brak doświadczenia w polityce zagranicznej¹¹⁵. Dotychczas w centrum zainteresowania chadeckiej polityk znajdowały się – ze względu na położenie geograficzne Kraju Saary – relacje z Francją i Luksemburgiem. Przewodnicząca CDU uznawana jest za zagorzałą frankofilkę¹¹⁶. Jeszcze jako polityk landowy podkreślała, iż współpraca niemiecko-francuska jest stabilizatorem UE¹¹⁷. Swój sposób pojmowania polityki zagranicznej – zgodnie z tradycją chadecką i w duchu Helmuta Kohla – wyraziła na łamach „Frankfurter Allgemeine Zeitung” w pierwszą rocznicę śmierci „kanclerza zjednoczenia”. Według niej fundamentami dla niemieckiej aktywności w świecie powinny być polityka europejska i relacje transatlantyckie, działania wykraczające poza narodowe interesy¹¹⁸. Mimo krytycznego nastawienia do administracji Donalda Trumpa¹¹⁹ AKK podkreśla bliskość Niemiec do USA ze względu na wspólnotę wartości¹²⁰. W tym kontekście zauważa, iż ważna jest większa samodzielność we wspólnej polityce obronnej, przy jednoczesnym wzmocnieniu niemieckiego zaangażowania w NATO¹²¹. Istotny jej zdaniem jest również dialog z Rosją, ale „nie za cenę

¹¹¹ M. Schlieben, *Anti-Merz, Mini-Merkel*, ZEIT ONLINE, 7.11.2018, <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2018-11/cdu-vorsitz-angela-merkel-nachfolge-annegret-kramp-karrenbauer-friedrich-merz> [dostęp: 18.01.2019].

¹¹² *Interview mit Reinhard Klimmt, SPD-Legende im Saarland*, [w:] M. Otzelberger, *op. cit.*, s. 73.

¹¹³ K. Dunz, E. Quadbeck, *op. cit.*, s. 274.

¹¹⁴ A. Posener, „*Ich bin sehr geerdet*”, „Die Welt”, 15.06.2011, https://www.welt.de/print/die_welt/politik/article13430284/ich-bin-sehr-geerdet.html [dostęp: 27.03.2019].

¹¹⁵ Zob. m.in.: R. Alexander, *Fast im Stile Helmut Kohls*, „Die Welt”, 14.02.2019, <https://www.welt.de/politik/deutschland/plus188820677/Aussenpolitik-Kramp-Karrenbauer-gegen-die-eigene-Provinzialitaet.html> [dostęp: 21.03.2019]; M. Otzelberger, *op. cit.*, s. 45; K. Dunz, E. Quadbeck, *op. cit.*, s. 211.

¹¹⁶ W 2016 r. AKK otrzymała najwyższe francuskie odznaczenie jakim jest Order Narodowy Legii Honorowej za szczególnie wkład w rozwój relacji niemiecko-francuskich. Angela Merkel powołała w 2011 r. Kramp-Karrenbauer na pełnomocnika ds. niemiecko-francuskiej współpracy kulturalnej, zob.: K. Dunz, E. Quadbeck, *op. cit.*, s. 207–208.

¹¹⁷ *Ibidem*, s. 207.

¹¹⁸ A. Kramp-Karrenbauer, *Was man von Helmut Kohl lernen kann*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 17.06.2018, <https://www.faz.net/social-media/instagram/kramp-karrenbauer-was-man-von-helmut-kohl-lernen-kann-15644518.html?premium> [dostęp: 14.04.2019].

¹¹⁹ *Ein politisches Wunder, das man verteidigen muss* [Interview mit AKK], [w:] K. Dunz, E. Quadbeck, *op. cit.*, s. 219.

¹²⁰ A. Kramp-Karrenbauer, *Was man von Helmut Kohl...*, *op. cit.*

¹²¹ *En politisches Wunder...*, *op. cit.*, s. 217

rezygnacji z naszych wartości, wolności, demokracji i praworządności¹²². Zwraca uwagę na to, iż ze względu na zmieniający się układ sił na arenie międzynarodowej UE musi zacząć działać jak globalny aktor, aby sprostać współczesnym wyzwaniom. Fundamentem, na którym powinna się oprzeć, jest wzajemne zaufanie członków, aby wykluczyć samodzielne inicjatywy państw narodowych, obciążające inne państwa europejskie. „Zjednoczona Europa bez granic to [...] skarb, który należy dzisiaj chronić¹²³, a do tego niezbędna jest efektywna ochrona granic zewnętrznych¹²⁴”.

Annegret Kramp-Karrenbauer nawiązała do dziedzictwa politycznego Helmuta Kohla, lecz nie przedstawiła własnej wizji Europy. Zrobiła to natomiast kilka miesięcy później – już jako przewodnicząca CDU – na łamach „Welt am Sonntag¹²⁵, gdzie zaprezentowała swoje plany wobec UE w odpowiedzi na apel Emmanuela Macrona¹²⁶. Choć opowiada się za wzmocnieniem Europy, to w istotnych kwestiach jej idee stoją w sprzeczności z wyobrażeniami francuskiego przywódcy, co stawia pod znakiem zapytania oś niemiecko-francuską, będącą dotychczas siłą napędową Unii Europejskiej. AKK sprzeciwiła się pomysłowi prezydenta Francji wprowadzenia ogólnoeuropejskiej płacy minimalnej: „Europejski centralizm, europejski etatyzm, uwspólnotowanie długów, europeizacja systemów socjalnych i płacy minimalnej byłyby złą drogą¹²⁷. Odrzuciła również postulat preferowania europejskich przedsiębiorstw w strategicznych gałęziach przemysłu i na rynkach publicznych. Zaproponowała natomiast likwidację drugiej siedziby Parlamentu Europejskiego w Strasburgu, co mogło zostać odebrane przez Francuzów jako afront. Opowiedziała się za wspólnym miejscem dla UE jako stałego członka Rady Bezpieczeństwa ONZ, a także za wspólnym budżetem inwestycyjnym na badania, rozwój i technologie¹²⁸. Wyraźnie zgodziła się z Macronem w kwestii poprawy bezpieczeństwa granic zewnętrznych i porozumienia w sprawie ich ochrony. Według niej już na zewnętrznych flankach strefy Schengen należy sprawdzać, czy istnieje podstawa do udzielenia azylu, statusu uchodźcy czy też inny powód wjazdu na terytorium Unii Europejskiej. Uważa, iż należy na nowo zorganizować wspólną politykę migracyjną¹²⁹. Prezydent Francji przedstawił konkretne propozycje w zakresie środowiska naturalnego (redukcja emisji CO₂ do 2050 r. i zmniejszenie o 50% wykorzystywania pestycydów do 2025 r.), a co za tym idzie podporządkowanie politycznych wysiłków wszystkich instytucji unijnych ochronie klimatu¹³⁰. Przewodnicząca chadeków wydaje się natomiast koncentrować przede wszystkim na ochronie

¹²² A. Kramp-Karrenbauer, *Was man von Helmut Kohl...*, *op. cit.*

¹²³ *Ibidem.*

¹²⁴ *Ibidem.*

¹²⁵ A. Kramp-Karrenbauer, „Europa jetzt richtig machen“, *„Die Welt“*, 10.03.2019, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article190037115/AKK-antwortet-Macron-Europa-richtig-machen.html> [dostęp: 11.04.2019].

¹²⁶ E. Macron, *Na rzecz europejskiego odrodzenia*, *„Rzeczpospolita“*, 5.03.2019, <https://www.rp.pl/Unia-Europejska/303049912-Emmanuel-Macron-Na-rzecz-europejskiego-Odrodzenia.html> [dostęp: 15.03.2019].

¹²⁷ A. Kramp-Karrenbauer, *„Europa jetzt...“*, *op. cit.*

¹²⁸ *Ibidem.*

¹²⁹ *Ibidem.*

¹³⁰ E. Macron, *op. cit.*

gospodarki¹³¹. Jest to z pewnością ukłon w stronę skrzydła zwolenników liberalizmu gospodarczego, które poparło w wyborach Merza, jednakże może być on przeszkodą w tworzeniu ewentualnej koalicji z Zielonymi po kolejnych wyborach. O ile Macron dąży do ściślejszej integracji w Unii Europejskiej, to AKK jest bardziej zachowawcza i preferuje raczej współpracę gospodarczą ze ścisłą kontrolą granic. Jak skonstruowała politolożka Ulrike Guérot, Kramp-Karrenbauer bardzo jednowymiarowo spogląda na Europę, gdyż domaga się od Unii prerogatyw państwa w takich obszarach jak: bezpieczeństwo, granice, kontrole i wojsko, jednocześnie odmawiając solidarności czy bezpieczeństwa socjalnego. Taki projekt zakłada współpracę jedynie dla własnych korzyści państw narodowych¹³². Przewodnicząca CDU podkreśla istotne znaczenie państw w procesie integracji:

Praca instytucji europejskich nie może rościć sobie prawa do moralnej wyższości wobec współpracy rządów narodowych. [...] Tworzenie Europy na nowo nie uda się bez państw narodowych: one dają demokratyczną legitymację i identyfikację¹³³.

Słabnąca pozycja SPD w sondażach wyborczych przyczynia się do spekulacji dotyczących trwałości wielkiej koalicji, czemu sprzyja również klauzula rewizyjna zawarta w umowie podpisanej przez chadeków z socjaldemokratami, która zakłada sprawdzenie stanu współpracy na półmetku rządów, czyli w październiku 2019 r.¹³⁴ Tygodnik „Der Spiegel” donosił jednak, iż kierownictwo SPD jest zdecydowane nie wybrać AKK na kanclerza, gdyby doszło do przedwczesnego zakończenia obecnej koalicji rządowej i nowych wyborów¹³⁵. Wynika to z jej zbyt dużego konserwatyzmu w kwestiach światopoglądowych, ale także z odmiennej wizji UE, szczególnie w zakresie minimalnego wynagrodzenia, co dobitnie wyraził minister spraw zagranicznych z ramienia SPD – Heiko Maas¹³⁶. Ponadto, obecna przewodnicząca CDU w przypadku walki o urząd kanclerski stanowi poważne wyzwanie dla osłabionych socjaldemokratów, ze względu na to, iż niektóre jej poglądy w obszarze polityki społecznej są tożsame z postulatami Socjaldemokratycznej Partii Niemiec. Annegret Kramp-Karrenbauer jest z tego powodu przypisywana do lewego skrzydła CDU, a Rainer Brüderle, były szef frakcji FDP, nazwał ją nawet „polakierowaną na czarno socjalistką” (*schwarzlackierte Sozialistin*)¹³⁷. Konsekwencją takiego stanu rzeczy są rozważania na temat potencjalnych partnerów koalicyjnych w przypadku przedterminowych wyborów.

¹³¹ S. Kuzmany, *Wenig Herz für Europa*, „Der Spiegel”, 30.11.2018, <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/annegret-kramp-karrenbauer-europa-zuletzt-a-1257273.html> [dostęp: 20.04.2019].

¹³² *Ibidem*.

¹³³ A. Kramp-Karrenbauer, *Europa jetzt...*, *op. cit.*

¹³⁴ *Kramp-Karrenbauer bringt früheren Koalitionscheck ins Spiel*, „Der Spiegel”, 16.03.2019, <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/annegret-kramp-karrenbauer-erwaegt-frueheren-koalitionscheck-a-1258194.html> [dostęp: 13.04.2019].

¹³⁵ A. Sarovic, *Welches Profil darf's denn sein*, „Der Spiegel”, 10.03.2019, <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/annegret-kramp-karrenbauer-und-die-kanzlerschaft-suche-nach-dem-profil-a-1257101.html> [dostęp: 18.04.2019].

¹³⁶ *Ibidem*.

¹³⁷ *Brüderle nennt Kramp-Karrenbauer schwarzlackierte Sozialistin*, „Saarbrücker Zeitung”, 14.04.2013, https://www.saarbruecker-zeitung.de/nachrichten/politik/topthemen/bruederle-nennt-kramp-karrenbauer-schwarzlackierte-sozialistin_aid-540438 [dostęp: 17.02.2019].

Wydaje się, że najbardziej pożądaną opcją – i zgodnie z najnowszymi sondażami możliwą do zrealizowania – byłby sojusz chadeków z Zielonymi, na co wskazuje wywiad w „Bild am Sonntag” udzielony przez Kramp-Karrenbauer i szefową frakcji Zielonych w Bundestagu Katrin Göring-Eckardt. Działaczki pokazały wspólne dla nich zagadnienia, takie jak: kwoty kobiece, stworzenie warunków do łączenia kariery z życiem rodzinnym czy walka o równouprawnienie. Członkini Zielonych stwierdziła, iż sojusz CDU z jej ugrupowaniem to szansa dla Niemiec, a rozbieżności między partiami mogą być czymś pozytywnym dla kraju, gdyż prowadzą do większej współpracy. Jeśli obywatele widzą, iż możliwe jest porozumienie, to dostają sygnał, że państwo może lepiej funkcjonować¹³⁸.

Annegret Kramp-Karrenbauer jako przyszła kanclerz budzi jednak pewne obawy w partii Zielonych, głównie ze względu na swoje stanowisko w kwestii ekologii i polityki społecznej, a także z powodu zbyt konserwatywnego profilu. Przewodnicząca CDU dopuszcza zamykanie granic jako *ultima ratio*. W debacie dotyczącej zakazu stosowania silników diesla zaatakowała organizację *Deutsche Umwelthilfe*, zajmującą się ochroną środowiska¹³⁹. Współprzewodniczący Zielonych Robert Habeck wyraził obawę, iż „CDU wraz z AKK coraz bardziej oddala się, jeśli chodzi o kwestie społeczne i ekologie, od naszego stanowiska i postępow, jakie w tym zakresie zanotowali chadecy pod przywództwem Merkel”¹⁴⁰. Warto również zastanowić się nad tym, czy pamięć o zerwaniu przez ówczesną premier Kraju Saary koalicji jamajskiej nie wpłynie negatywnie na ewentualny sojusz Zielonych z chadekami pod przywództwem Kramp-Karrenbauer. Problemem dla tego aliansu może być również brak akceptacji ze strony CSU, gdyż Markus Söder podczas „politycznej środy popielcowej” w Pasawie 6 marca 2019 r. stwierdził, iż dopóki Zieloni będą blokować w Bundestracie rozszerzenie kategorii bezpiecznych państw pochodzenia o kraje Maghrebu, nie widzi możliwości rozmowy z nimi¹⁴¹.

Podsumowanie

Ustąpienie Merkel po 18 latach z funkcji przewodniczącej oznacza z jednej strony koniec pewnej ery w historii CDU, a z drugiej – początek kolejnego etapu, zgodnie z zapowiedzią Kramp-Karrenbauer, która chce odcisnąć na partii własny ślad¹⁴². Wraz z wyborem nowej liderki chadeków pojawiło się pytanie, na ile zmiana personalna pociągnie za sobą przemiany programowe partii oraz te w stylu uprawiania polityki. Obie kobiety cenią rzeczową dyskusję, myślą analitycznie, są wytrzymałe na stres.

¹³⁸ A. Hellemann, M. Hollstein, *Klar sind wir Quotenfrauen, aber das stört uns auch nicht*, „Bild am Sonntag”, 23.02.2019, <https://www.bild.de/politik/inland/politik-inland/akk-und-kge-wir-sind-quotenfrauen-aber-das-stoert-uns-nicht-60314490.bild.html> [dostęp: 16.04.2019].

¹³⁹ *AKK wirft Umwelthilfe „Kreuzzug” gegen Diesel vor*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 14.01.2019, <https://www.faz.net/aktuell/wirtschaft/auto-verkehr/kramp-karrenbauer-wirft-umwelthilfe-einen-diesel-kreuzzug-vor-15987769.html> [dostęp: 22.02.2019].

¹⁴⁰ F. Gathmann, V. Höhne, *Ja, Nein, Vielleicht*, „Der Spiegel”, 7.03.2019, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/moegliche-schwarz-gruene-koalition-jein-a-1256319.html> [dostęp: 17.03.2019].

¹⁴¹ *Ibidem*.

¹⁴² *Vorstellung der Kandidaten...*, *op. cit.*, s. 9.

Tym, co je różni, są odmienne doświadczenia życiowe. Polityk z Püttlingen ceni sobie bliskość ludzi, ma łatwość w nawiązywaniu kontaktów i potrafi się lepiej komunikować. Z kolei Merkel wykazuje się dużą elastycznością poglądów¹⁴³, działa bardzo pragmatycznie, bez ideologicznego zacięcia. Została nawet określona mianem idealnego polityka postpolitycznego, czyli „niechętnie zobowiązującego się do czegokolwiek, biernego, niemającego własnych przekonań lub mającego nieliczne, elastyczne, czekającego na właściwy moment”¹⁴⁴. W tym kontekście można stwierdzić, iż Kramp-Karrenbauer jawi się jako przeciwieństwo kanclerz.

Przedstawione w artykule bardzo wyraziste poglądy i działania byłej premier Kraju Saary, których celem jest wyostrenie tożsamości partii w oparciu o powrót do jej korzeni, jako chrześcijańskiej siły funkcjonującej zgodnie ze społeczną gospodarką wolnorynkową, mogą okazać się receptą na wzmocnienie pozycji CDU i wyborczy sukces. Stanowiłoby to potwierdzenie przyjętej hipotezy badawczej. Świadczą o tym także pewne zabiegi AKK, noszące znamiona przygotowań do objęcia funkcji kanclerza. Przewodnicząca postawiła m.in. pierwsze kroki w polityce zagranicznej, charakteryzując fundamenty niemieckiej aktywności w świecie i odnosząc się do wizji Unii Europejskiej zaprezentowanej przez Macrona. Można to zinterpretować jako próbę wykazania się na polu, będącym dotychczas domeną Merkel. W tym obszarze spodziewać się można raczej kontynuacji linii kanclerz, zwolenniczki multilateralizmu.

Annegret Kramp-Karrenbauer wniosła do partii powiew świeżości, gdyż za jej sprawą rozpoczęto dyskusję, a konferencje regionalne będące elementem rywalizacji wyborczej o stanowisko przewodniczącego, pozwoliły wyrwać ugrupowanie z marazmu. Wybór nowej liderki spotkał się z aprobatą 55% ankietowanych, a CDU/CSU zanotowała minimalny wzrost poparcia (o 3%). Jednocześnie należy zauważyć sceptycyzm uczestników sondażu do predyspozycji AKK do sprawowania urzędu kanclerza, gdyż jedynie 38% uznało ją za odpowiednią osobę na to stanowisko, wobec 41%, którzy widzą to inaczej¹⁴⁵. Ostatnie badania opinii publicznej z marca 2019 r. wskazują, iż AKK traci poparcie: tylko 41% ankietowanych uznało, że poprowadzi partię do sukcesu (44% jest odmiennego zdania); wzrósł również sceptycyzm wobec jej kompetencji do tego, aby zostać następczynią Merkel – aż 51% respondentów nie widzi jej na tym stanowisku (przeciwne zdania było 34%)¹⁴⁶. Stopniowo spada także jej pozycja w rankingu polityków cieszących się sympatią – o ile w styczniu 2019 r. znajdowała się na drugim miejscu (46% ze wzrostem o 11% w porównaniu do poprzedniego badania), ustępując miejsca jedynie Merkel (56%)¹⁴⁷, to w marcu straciła aż 8%

¹⁴³ S. Kornelius, *Angela Merkel: pani kanclerz*, przeł. E. Twardoch, Poznań 2013, s. 81.

¹⁴⁴ *Ibidem*, s. 278.

¹⁴⁵ W badaniu ZDF-Politbarometer, opublikowanym 14 grudnia 2018 r., CDU/CSU uzyskałaby 30% (o 3% więcej w stosunku do poprzedniego sondażu). Wśród zwolenników Unii aż 72% uznało wybór AKK na przewodniczącą partii za dobrą decyzję, zob.: *AKK als Kanzlerin? Deutsche sind skeptisch*, ZDF, 14.12.2018, <https://www.zdf.de/nachrichten/heute/politbarometer-akk-als-kanzlerin-deutsche-skeptisch-100.html> [dostęp: 11.01.2019].

¹⁴⁶ *AKK: Zweifel an Eignung als Kanzlerin*, ZDF, <https://www.zdf.de/politik/politbarometer/akk-mehrheit-zweifelt-an-kanzler-eignung-100.html> [dostęp: 16.04.2019].

¹⁴⁷ *ARD-Deutschlandtrend, Januar 2019*, Infratest dimap, <https://www.infratest-dimap.de/umfragen-analysen/bundesweit/ard-deutschlandtrend/2019/januar> [dostęp: 2.04.2019].

(wobec 45% poparcia w lutym), uzyskując dopiero 4 miejsce (37%)¹⁴⁸. Może być to wynik niezadowolenia wyborców z działań, które w ich odczuciu przesuwają partię z centrum w kierunku prawej strony sceny politycznej.

Czy AKK ma szansę zostać następczynią Merkel? O tym w pierwszej kolejności zadecydują wyniki CDU w nadchodzących wyborach. Analiza sympatii wskazuje, iż wyzwaniem będzie otrzymanie 40% poparcia, co było celem działaczki z Püttlingen ogłoszonym podczas konferencji regionalnych¹⁴⁹. Tylko sukces wyborczy chadeków i zdeklasowanie AfD w krajach związkowych wschodnich Niemiec będą dowodem na odzyskanie zaufania społecznego i wyrazem poparcia dla przemian zachodzących w partii z nową przewodniczącą na czele. Umocni to pozycję AKK w drodze do zajęcia miejsca Merkel. Jak dotąd, polityk z Kraju Saary nie odnotowała żadnej większej porażki w karierze politycznej, może więc już wkrótce Kramp-Karrenbauer osiągnie swój cel i zostanie kolejną kanclerz RFN.

Bibliografia

30. *Parteitag in Berlin 2018*, CDU, 1.03.2018, <https://www.cdu.de/artikel/30-parteitag-berlin-2018> [dostęp: 23.02.2019].
- AKK als Kanzlerin? Deutsche sind skeptisch*, ZDF, 14.12.2018, <https://www.zdf.de/nachrichten/heute/politbarometer-akk-als-kanzlerin-deutsche-skeptisch-100.html> [dostęp: 11.01.2019].
- AKK kündigt Rücktritt als Ministerpräsidentin an*, Saarländischer Rundfunk, 19.02.2018, https://www.sr.de/sr/home/nachrichten/politik_wirtschaft/kramp_karrenbauer_genealsekraeterin100.html [dostęp: 19.02.2019].
- AKK weist Merz neue Rolle zu*, n-tv.de, 10.01.2019, <https://www.n-tv.de/politik/AKK-weist-Merz-neue-Rolle-zu-article20805737.html> [dostęp: 22.01.2019].
- AKK wirft Umwelthilfe „Kreuzzug“ gegen Diesel vor*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung“, 14.01.2019, <https://www.faz.net/aktuell/wirtschaft/auto-verkehr/kramp-karrenbauer-wirft-umwelthilfe-einen-diesel-kreuzzug-vor-15987769.html> [dostęp: 22.02.2019].
- AKK: Zweifel an Eignung als Kanzlerin*, ZDF, <https://www.zdf.de/politik/politbarometer/akk-mehrheit-zweifelt-an-kanzler-eignung-100.html> [dostęp: 16.04.2019].
- Alexander R., *CDU will Flüchtlingskrise 2015 ohne Merkel aufarbeiten*, „Die Welt“, 15.01.2019, https://www.welt.de/print/welt_kompakt/print_politik/article187070148/CDU-will-Fluechtlingskrise-2015-ohne-Merkel-aufarbeiten.html [dostęp: 3.03.2019].
- Alexander R., *Fast im Stile Helmut Kohls*, „Die Welt“, 14.02.2019, <https://www.welt.de/politik/deutschland/plus188820677/Aussenpolitik-Kramp-Karrenbauer-gegen-die-eigene-Provinzialitaet.html> [dostęp: 21.03.2019].
- Angela Merks Erklärung im Wortlaut*, „Die Welt“, 29.10.2018, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article182938128/Wurde-nicht-als-Kanzlerin-geboren-Angela-Merks-Erklaerung-im-Wortlaut.html> [dostęp: 1.03.2019].

¹⁴⁸ *ARD-Deutschlandtrend, März 2019*, Infratest dimap, <https://www.infratest-dimap.de/umfragen-analysen/bundesweit/ard-deutschlandtrend/2019/maerz> [dostęp: 2.04.2019].

¹⁴⁹ O. Georgi, *So will AKK die CDU wieder zu „40 Prozent und mehr“ führen*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung“, 30.11.2018, <https://www.faz.net/aktuell/politik/merkels-erbe/so-will-akk-die-cdu-wieder-zu-40-prozent-und-mehr-fuehren-15918590.html> [dostęp: 13.03.2019].

- Angela Merkel fordert Ende wiederkehrender Parteidebatten*, ZEIT ONLINE, 20.10.2018, <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2018-10/parteitag-thuringen-angela-merkel-cdu-volkspartei> [dostęp: 21.02.2019].
- Annegret Kramp-Karrenbauer*, CDU, <https://www.cdu.de/vorstand/annegret-kramp-karrenbauer> [dostęp: 11.01.2019].
- Annegret Kramp-Karrenbauer auf Zuhör-Tour*, CDU, <https://www.cdu.de/zuhoer-tour/blog> [dostęp: 1.03.2019].
- Annegret Kramp-Karrenbauer: Harte Linie gegen straffällige Asylbewerber*, Merkur.de, 29.11.2018, <https://www.merkur.de/politik/annegret-kramp-karrenbauer-harte-linie-gegen-straftaellige-asylbewerber-zr-10541000.html> [dostęp: 21.02.2019].
- Annegret Kramp-Karrenbauer stellt Doppelpass infrage*, ZEIT ONLINE, 17.11.2018, <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2018-11/doppelte-staatsbuergerschaft-annegret-kramp-karrenbauer-cdu-integration> [dostęp: 10.01.2019].
- Appell gegen Prostitution*, <https://www.emma.de/unterzeichnen-der-appell-gegen-prostitution-311923> [dostęp: 21.03.2019].
- ARD-Deutschlandtrend, Januar 2019*, Infratest dimap, <https://www.infratest-dimap.de/umfragen-analysen/bundesweit/ard-deutschlandtrend/2019/januar> [dostęp: 2.04.2019].
- ARD-Deutschlandtrend, März 2019*, Infratest dimap, <https://www.infratest-dimap.de/umfragen-analysen/bundesweit/ard-deutschlandtrend/2019/maerz> [dostęp: 2.04.2019].
- Ärztammer ist gegen obligatorische Alterstests für Flüchtlinge*, ZEIT ONLINE, 2.01.2018, <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2018-01/asylbewerber-aerzte-alterstests-fluechtlinge-aerztammer-frank-ulrich-montgomery> [dostęp: 1.04.2019].
- Beschluss: Leitfragen zum neuen Grundsatzprogramm der CDU*, 31. Parteitag der CDU Deutschlands, 7. bis 8. Dezember, Hamburg Messe, https://www.cdu.de/system/tdf/media/images/780x439_artikel_slider/181208-beschluss-leitfragen-grundsatzprogramm.pdf?file=1&type=field_collection_item&id=17441 [dostęp: 24.03.2019].
- Bewerbungsrede von Annegret Kramp-Karrenbauer für das Amt der Generalsekretärin der CDU Deutschlands*, 30. Parteitag der CDU Deutschlands, 26. Februar 2018 – Station Berlin, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/akk-rede-30-parteitag_0.pdf?file=1&type=field_collection_item&id=13136 [dostęp: 17.01.2019].
- Brüderle nennt Kramp-Karrenbauer schwarzlackierte Sozialistin*, „Saarbrücker Zeitung“, 14.04.2013, https://www.saarbruecker-zeitung.de/nachrichten/politik/topthemen/bruederle-nennt-kramp-karrenbauer-schwarzlackierte-sozialistin_aid-540438 [dostęp: 17.02.2019].
- Bundestagswahl 2017: Endgültiges Ergebnis*, Pressemitteilung Nr. 34/17 vom 12. Oktober 2017, Der Bundeswahlleiter, https://www.bundeswahlleiter.de/info/presse/mitteilungen/bundestagswahl-2017/34_17_endgueltiges_ergebnis.html [dostęp: 24.02.2019].
- Caspari L., Schuler K., „*Sonst kommt Rot-Rot mit Oskar Lafontaine*“. Interview mit AKK, „Die Zeit“, 14.03.2017, <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2017-03/annegret-kramp-karrenbauer-landtagswahl-saarland-bundestagswahl-hartz-iv-interview> [dostęp: 30.03.2019].
- CDU-Chefin pocht auf Vorschlagsrecht für Kanzlerkandidatur*, ZEIT ONLINE, 13.01.2019, <https://www.zeit.de/news/2019-01/13/cdu-chefin-pocht-auf-vorschlagsrecht-fuer-kanzlerkandidatur-190113-99-540021> [dostęp: 16.03.2019].
- Die Alleinregierung ist schöner als eine Koalition* [Interview mit AKK], [w:] K. Dunz, E. Quadbeck, *Ich kann, ich will und ich werde. Annegret Kramp-Karrenbauer, die CDU und die Macht*, Berlin 2018.

- Du kannst auf mich zählen* [Interview mit AKK], [w:] K. Dunz, E. Quadbeck, *Ich kann, ich will und ich werde. Annegret Kramp-Karrenbauer, die CDU und die Macht*, Berlin 2018.
- Dunz K., Quadbeck E., *Ich kann, ich will und ich werde. Annegret Kramp-Karrenbauer, die CDU und die Macht*, Berlin 2018.
- Ein politisches Wunder, das man verteidigen muss* [Interview mit AKK], [w:] K. Dunz, E. Quadbeck, *Ich kann, ich will und ich werde. Annegret Kramp-Karrenbauer, die CDU und die Macht*, Berlin 2018.
- Ein Programm als klare Kampfansage* [Interview mit AKK], [w:] K. Dunz, E. Quadbeck, *Ich kann, ich will und ich werde. Annegret Kramp-Karrenbauer, die CDU und die Macht*, Berlin 2018.
- Endgültiges Ergebnis der Landtagswahl in Hessen*, 16.11.2018, <https://wahlen.hessen.de/pressemitteilungen/endg%C3%BCltiges-ergebnis-der-landtagswahl-hessen> [dostęp: 26.02.2019].
- Ergebnis der Landtagswahl in Bayern 2018*, <https://www.landtagswahl.bayern/ergebnis> [dostęp: 22.02.2019].
- Fietz M., Schibilla K., „Luft nach oben“: *Kramp-Karrenbauer spricht über Schwachstelle im neuen Kabinett*, „Focus“, 8.03.2018, https://www.focus.de/politik/deutschland/cdu-generalsekretaerin-im-interview-luft-nach-oben-kramp-karrenbauer-spricht-ueber-schwachstelle-im-neuen-kabinett_id_8576730.html [dostęp: 24.03.2019].
- Fleischhauer J., *Frau von gestern*, „Der Spiegel“, 29.11.2018, <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/annegret-kramp-karrenbauer-frau-von-gestern-kolumne-a-1241038.html> [dostęp: 14.01.2019].
- Gańczak F., *Sen młodych Niemców*, „Polityka“ 2019, nr 1.
- Gathmann F., *Harmonie first*, „Der Spiegel“, 14.01.2019, <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/cdu-annegret-kramp-karrenbauer-will-harmonie-first-a-1248008.html> [dostęp: 25.03.2019].
- Gathmann F., Höhne V., *Ja, Nein, Vielleicht*, „Der Spiegel“, 7.03.2019, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/moegliche-schwarz-gruene-koalition-jein-a-1256319.html> [dostęp: 17.03.2019].
- Gelles K., *Wyborcze tsunami i niemiecka gra w kolory*, [w:] *Zagadnienia polityki wewnętrznej*, red. eadem, „Niemcoznawstwo“ 2018, t. 26.
- Georgi O., *So will AKK die CDU wieder zu „40 Prozent und mehr“ führen*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung“, 30.11.2018, <https://www.faz.net/aktuell/politik/merkels-erbe/so-will-akk-die-cdu-wieder-zu-40-prozent-und-mehr-fuehren-15918590.html> [dostęp: 13.03.2019].
- Gesetz für die gleichberechtigte Teilhabe von Frauen und Männern an Führungspositionen in der Privatwirtschaft und im öffentlichen Dienst*, Vom. 24, Bundesgesetzblatt Jahrgang 2015 Teil I Nr. 17, ausgegeben zu Bonn am 30 April 2015, https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?startbk=Bundesanzeiger_BGBI&jumpTo=bgbl115s0642.pdf#_bgbl__%2F%2F*%5B%40attr_id%3D%27bgbl115s0642.pdf%27%5D__1556219266882 [dostęp: 11.01.2019].
- Helleman A., Hollstein M., *Klar sind wir Quotenfrauen, aber das stört uns auch nicht*, „Bild am Sonntag“, 23.02.2019, <https://www.bild.de/politik/inland/politik-inland/akk-und-kge-wir-sind-quotenfrauen-aber-das-stoert-uns-nicht-60314490.bild.html> [dostęp: 16.04.2019].
- Hinter dem normalen Alltag einen höheren Sinn finden* [Interview mit AKK], [w:] K. Dunz, E. Quadbeck, *Ich kann, ich will und ich werde. Annegret Kramp-Karrenbauer, die CDU und die Macht*, Berlin 2018.

- Horstkorte Ch., Meyer S., *Das macht AKK wenn sie verliert!*, „Bild“, 4.10.2016, <https://www.bild.de/regional/saarland/saarland/das-macht-akk-wenn-sie-die-wahl-verliert-48126226.bild.html> [dostęp: 23.02.2019].
- Interview mit Reinhard Klimmt, SPD-Legende im Saarland*, [w:] M. Otzelberger, *Die Macht ist weiblich. Annegret Kramp-Karrenbauer: die Biografie*, München 2018.
- Kirch D., „...und dann die Forderung nach Heirat von mehr als zwei Menschen?“, *„Saarbrücker Zeitung“*, 3.06.2015, https://www.saarbruecker-zeitung.de/politik/themen/und-dann-die-forderung-nach-heirat-von-mehr-als-zwei-menschen_aid-1542981 [dostęp: 16.03.2019].
- Koch T., *Schulz-Euphorie bei Saar-SPD*, Deutschlandfunk, 9.02.2017, https://www.deutschlandfunk.de/wahlkampf-schulz-euphorie-bei-der-saar-spd.862.de.html?dram:article_id=378703 [dostęp: 18.02.2019].
- Kornelius S., *Angela Merkel: pani kanclerz*, przeł. E. Twardoch, Poznań 2013.
- Kozerski M., *Kultura gościnności i problematyka migracyjna w niemieckiej debacie publicznej w okresie przed i po wyborach do Bundestagu w 2017 r.*, [w:] *Wybory w Niemczech w 2017 r. z perspektywy politologicznej*, red. A. Kruk, H. Wyligąła, Wrocław 2018.
- Kramp-Karrenbauer A., *Was man von Helmut Kohl lernen kann*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung“ 17.06.2018, <https://www.faz.net/social-media/instagram/kramp-karrenbauer-was-man-von-helmut-kohl-lernen-kann-15644518.html?premium> [dostęp: 14.04.2019].
- Kramp-Karrenbauer A., *It's the future, stupid!*, [w:] *Deutschland. Das nächste Kapitel*, Sankt Augustin–Berlin 2018.
- Kramp-Karrenbauer A., *„Europa jetzt richtig machen“*, „Die Welt“ 10.03.2019, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article190037115/AKK-antwortet-Macron-Europa-richtig-machen.html> [dostęp: 11.04.2019].
- Kramp-Karrenbauer bringt früheren Koalitionscheck ins Spiel*, „Der Spiegel“, 16.03.2019, <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/annegret-kramp-karrenbauer-erwaegt-frueheren-koalitionscheck-a-1258194.html> [dostęp: 13.04.2019].
- Kramp-Karrenbauer: CDU i CSU bleiben politische Familie*, n-tv.de, 19.01.2019, <https://www.n-tv.de/ticker/Kramp-Karrenbauer-CDU-und-CSU-bleiben-politische-Familie-article20818697.html> [dostęp: 14.03.2019].
- Kramp-Karrenbauer: CDU muss im Europawahlkampf Profil zeigen*, „Die Welt“, 26.01.2019, <https://www.welt.de/regionales/hessen/article187740962/Kramp-Karrenbauer-CDU-muss-im-Europawahlkampf-Profil-zeigen.html?wtrid=onsite.onsitesearch> [dostęp: 20.02.2019].
- Kramp-Karrenbauer erklärt Kanzlerkandidaten-Debatte für beendet*, n-tv.de, 14.01.2019, <https://www.n-tv.de/ticker/Kramp-Karrenbauer-erklaert-Kanzlerkandidaten-Debatte-fuer-beendet-article20809849.html> [dostęp: 23.02.2019].
- Kramp-Karrenbauer hält Grenzschießung als „ultima ratio“ für möglich*, „Handelsblatt“, 12.02.2019, <https://www.handelsblatt.com/politik/deutschland/migrationspolitik-kramp-karrenbauer-haelt-grenzschiessung-als-ultima-ratio-fuer-moeglich/23975908.html?ticket=ST-2796757-Tee6rsioexdouRbPbIRb-ap3> [dostęp: 23.02.2019].
- Kramp-Karrenbauer lehnt Bündnis mit AfD entschieden ab*, „Die Welt“, 12.11.2018, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article183672590/Mit-CDU-unvereinbar-Kramp-Karrenbauer-lehnt-Buendnis-mit-AfD-entschieden-ab.html> [dostęp: 2.03.2019].
- Kramp-Karrenbauer löst Merkel an CDU-Spitze ab*, „Die Welt“, 7.12.2018, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article185177400/CDU-Chefin-Annegret-Kramp-Karrenbauer-loest-Angela-Merkel-ab.html> [dostęp: 8.04.2019].

- Kramp-Karrenbauer warnt vor Spekulationen über Neuwahlen*, „Der Spiegel“, 21.01.2019, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/annegret-kramp-karrenbauer-warnt-vor-spekulationen-ueber-neuwahlen-a-1249217.html> [dostęp: 17.03.2019].
- Kramp-Karrenbauer will Herrmann für Migrations-Gespräch*, „Die Welt“, 29.01.2019, <https://www.welt.de/regionales/bayern/article187884106/Kramp-Karrenbauer-will-Herrmann-fuer-Migrations-Gespraech.html?wtrid=onsite.onsitesearch> [dostęp: 14.03.2019].
- Kubiak P., *Wybory do Bundestagu XIX kadencji a przeobrażenia niemieckiego systemu partyjnego po 1990 r.*, [w:] *Wybory w Niemczech w 2017 r. z perspektywy politologicznej*, red. A. Kruk, H. Wyligąła, Wrocław 2018.
- Kuzmany S., *Wenig Herz für Europa*, „Der Spiegel“, 30.11.2018, <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/annegret-kramp-karrenbauer-europa-zuletzt-a-1257273.html> [dostęp: 20.04.2019].
- Landtagswahlen 2017*, Saarland, https://wahlergebnis.saarland.de/LT_SL [dostęp: 17.02.2019].
- Lau M., *Die letzte Volkspartei. Angela Merkel und die Modernisierung der CDU*, München 2009.
- Lohse E., *Keine Gefahr für die Moderne*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung“, 4.03.2019, <https://www.faz.net/aktuell/politik/inland/akk-nach-karnevals-witz-keine-gefahr-fuer-die-moderne-16071335.html> [dostęp: 14.03.2019].
- Lucke A. von, *Początek końca ery Merkel*, przeł. E. Michałowska, „Dialog” 2019, nr 126.
- Macron E., *Na rzecz europejskiego odrodzenia*, „Rzeczpospolita”, 5.03.2019, <https://www.rp.pl/Unia-Europejska/303049912-Emmanuel-Macron-Na-rzecz-europejskiego-Odrodzenia.html> [dostęp: 15.03.2019].
- Neu V., *„Ich wollte etwas bewegen”. Die Mitglieder der CDU. Eine empirische Analyse von Mitgliedern, Wählern und der Bevölkerung*, Sankt Augustin–Berlin 2017.
- Neue Köpfe, neue Antworten?*, AKK im Gespräch mit Alice Schwarzer, „Emma” 2019, nr 2.
- Otzelberger M., *Die Macht ist weiblich. Annegret Kramp-Karrenbauer: die Biografie*, München 2018.
- Posener A., *„Ich bin sehr geerdet”*, „Die Welt”, 15.06.2011, https://www.welt.de/print/die_welt/politik/article13430284/Ich-bin-sehr-geerdet.html [dostęp: 27.03.2019].
- Prostitution. Ein deutscher Skandal*, ed. A. Schwarzer, Köln 2013.
- Roll E., *Die Erste. Angela Merkels Weg zur Macht*, Reinbek bei Hamburg 2005.
- Sarovic A., *Welches Profil darf's denn sein*, „Der Spiegel”, 10.03.2019, <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/annegret-kramp-karrenbauer-und-die-kanzlerschaft-suche-nach-dem-profil-a-1257101.html> [dostęp: 18.04.2019].
- Schlieben M., *Anti-Merz, Mini-Merkel*, ZEIT ONLINE, 7.11.2018, <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2018-11/cdu-vorsitz-angela-merkel-nachfolge-annegret-kramp-karrenbauer-friedrich-merz> [dostęp: 18.01.2019].
- Schlieben M., *Wer sie will, was sie wollen*, ZEIT ONLINE, 15.11.2018, <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2018-11/cdu-merz-kramp-karrenbauer-spahn> [dostęp: 8.03.2019].
- Schreiner Ch., *Wie aus einem Museumsbau ein politischer Skandal wurde*, „Saarbrücker Zeitung”, 9.11.2017, https://www.saarbruecker-zeitung.de/nachrichten/politik/topthemen/wie-aus-einem-museumsbau-ein-politischer-skandal-wurde_aid-6813638 [dostęp: 23.02.2019].
- Sonntagsfrage Bundestagswahl*, <https://www.wahlrecht.de/umfragen> [dostęp: 21.04.2019].
- So prüft das Saarland das Alter von jungen Flüchtlingen*, „Die Welt”, 11.03.2018, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article174424227/Minderjaehrige-Flu>

Annegret Kramp-Karrenbauer – przyszła kanclerz RFN?

- echtlinge-Saarland-setzt-auf-Roentgen-zur-Altersbestimmung.html [dostęp: 23.03.2019].
- Spahn stichelt gegen Merz und Kramp-Karrenbauer, „Die Welt”, 14.11.2018, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article183813446/CDU-Parteivorsitz-Spahn-stichelt-gegen-Mitbewerber-Merz-und-Kramp-Karrenbauer.html> [dostęp: 13.03.2019].
- Sperber S., Yüksel Y., *100 Tage AKK – Was macht die neue Chefin mit der CDU*, „Der Spiegel”, 14.03.2019, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/annegret-kramp-karrenbauer-als-cdu-cheфин-die-100-tage-bilanz-a-1257752.html> [dostęp: 12.04.2019].
- Volmer H., *CDU hakt Ära Merkel ab*, n-tv.de, 14.01.2019, <https://www.n-tv.de/politik/CDU-hakt-Ara-Merkel-ab-article20810584.html> [dostęp: 22.02.2019].
- Volmer H., *Kohl hat mehr Wähler verloren als Merkel. Interview mit Manfred Güllner*, n-tv.de, 17.04.2019, <https://www.n-tv.de/politik/Kohl-hat-mehr-Waehler-verloren-als-Merkel-article20975116.html> [dostęp: 25.04.2019].
- „Von der Saula zur Paula” [Interview mit AKK], [w:] K. Dunz, E. Quadbeck, *Ich kann, ich will und ich werde. Annegret Kramp-Karrenbauer, die CDU und die Macht*, Berlin 2018.
- Vorstellung der Kandidaten zum Parteivorsitz, *Annegret Kramp-Karrenbauer*, https://www.cdu.de/system/tdf/media/dokumente/annegret_kramp-karrenbauer_vorstellung_der_kandidaten_zum_parteivorsitz_4.pdf?file=1 [dostęp: 2.04.2019].

Annegret Kramp-Karrenbauer – przyszła kanclerz RFN?

Streszczenie

Wrzecz ze zwycięstwem Annegret Kramp-Karrenbauer w rywalizacji o stanowisko przewodniczącego CDU rozpoczęły się spekulacje dotyczące jej szans na objęcie urzędu kanclerskiego. Niniejszy artykuł przybliży sylwetkę nowej liderki chadeków, drogę jej kariery politycznej i światopogląd, a także dotychczasowe działania, mające na celu przezwyciężenie kryzysu partii i jej odnowę. Autorka podejmuje ponadto próbę odpowiedzi na pytanie, czy była premier Saary zostanie następczynią Angeli Merkel na stanowisku szefa rządu RFN i będzie kontynuowała jej wizję polityki.

Słowa kluczowe: Niemcy, CDU, Annegret Kramp-Karrenbauer

Annegret Kramp-Karrenbauer – the Future Chancellor of the Federal Republic of Germany?

Abstract

The aim of the article is to present the figure of Annegret Kramp-Karrenbauer – the new leader of the Christian Democratic Union, her political path and her worldview. An attempt was also made to evaluate her current political actions and indicate her chances of assuming the post of the Chancellor. Moreover, the subject of the research explores the direction of her political views, relating both to the party profile and internal affairs, as well as German political activity in the international arena. Although A. Kramp-Karrenbauer is considered Merkel’s successor in terms of presenting similar views and the manner of operation, the new leader made an attempt to create her own political profile. Therefore, the question remains open whether she will strive to continue Chancellor Merkel’s political legacy or peruse her own vision of the party leadership.

Key words: Germany, CDU, Annegret Kramp-Karrenbauer

Annegret Kramp-Karrenbauer – künftige Kanzlerin Deutschlands?

Kurzfassung

Mit dem Sieg von Annegret Kramp-Karrenbauer im Wettbewerb um den CDU-Vorsitz begannen Spekulationen über ihre Chancen auf die Kanzlerschaft. Im vorliegenden Beitrag wurde das Porträt der neuen Parteivorsitzenden der CDU Deutschlands skizziert. Es wurden ihre politische Laufbahn und Weltanschauung dargestellt. Darüber hinaus wurden auch die bisherigen Aktivitäten von AKK – wie die Politikerin wegen des sperrigen Namens genannt wird – erörtert, deren Ziel die Überwindung der Krise in der CDU und die Erneuerung der Partei waren. Die Autorin unternahm dabei den Versuch, folgende Fragen zu beantworten: Wird die ehemalige Ministerpräsidentin des Saarlandes zur Nachfolgerin von Angela Merkel? Wird sie die Merkelsche Politik fortsetzen oder ihre eigenen Schwerpunkte in Innen- und Außenpolitik setzen?

Schlüsselwörter: Deutschland, CDU, Annegret Kramp-Karrenbauer

Аннегрет Крамп-Карренбауэр – будущий канцлер ФРГ?

Резюме

Вместе с победой Аннегрет Крамп-Карренбауэр в соперничестве за пост председателя Христианско-демократического союза (ХДС), начались спекуляции о ее шансах занять пост канцлера. В статье приведена биография женщины – лидера христианских демократов, путь ее политической карьеры, черты мировоззрения, а также действия, направленные на преодоление кризиса в партии и ее обновление. Автор предпринимает также попытку дать ответ на вопрос: будет ли бывшая премьер-министр земли Саарбу – преемница Ангелы Меркель на посту главы правительства ФРГ, продолжать политику прежней канцлер?

Ключевые слова: Германия, ХДС, Аннегрет Крамп-Карренбауэр

Z kart historii
From the History
Aus der Geschichte
Страницы истории

Małgorzata Świder

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
ORCID 0000-0002-4354-3641

Zaangażowanie Polski w inicjatywy rozbrojeniowe w latach 80. XX wieku – grupa robocza PZPR-SPD i plan Jaruzelskiego

Wprowadzenie

Dekada lat 80. XX wieku to niezmiernie ciekawy okres w historii najnowszej Polski, obejmujący zarówno protesty społeczne, mobilizacje 10 mln obywateli wokół ruchu Solidarności i jego zdławienie w grudniu 1981 r., jak też projekty reform wewnętrznych i obrady Okrągłego Stołu, które w czerwcu 1989 r. doprowadziły do częściowo wolnych wyborów do sejmu. W tym czasie wiele mówiono o Polsce zarówno na Wschodzie, jak i na Zachodzie, m.in.: o problemach gospodarczych, związkach zawodowych, stanie wojennym, internowanych i o opozycji. Przyglądano się decyzjom rządu i gen. Wojciecha Jaruzelskiego, analizowano sygnały nadchodzące z Moskwy i innych stolic państw bloku wschodniego¹. Zachód rozpatrywał również możliwości wsparcia opozycji w Polsce, a także możliwości kształtowania relacji bilateralnych w obliczu sankcji nałożonych na PRL². Te elementy zainteresowania Zachodu kwe-

¹ W tym miejscu należy zaznaczyć, że sojusznicy z bloku wschodniego zachowali daleko idącą nieufność wobec wydarzeń w Polsce. Więcej na ten temat: T. Jaskułowski, *Przyjaźń, której nie było. Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego NRD wobec MSW, 1974–1990*, Warszawa 2014; *Przed i po 13 grudnia. Państwa bloku wschodniego wobec kryzysu w PRL 1980–1982*, t. 1: *Sierpień 1980 – marzec 1981*, wybór, wstęp i oprac. Ł. Kamiński, Warszawa 2006.

² A. Friszke, *Sprawa jedenastu. Uwięzienie przywódców NSZZ „Solidarność” i KSS „KOR” 1981–1984*, Kraków – Warszawa – Gdańsk 2017; *Świat wobec Solidarności 1980–1989*, red. P. Jaworski, Ł. Kamiński, Warszawa 2013; I. Goddeeris, *Ministerstwo Spraw Zagranicznych „Solidarności”. Biuro Ko-*

stiami polskimi stały się powodem krytyki władz państwowych PRL i Związku Radzieckiego, co niosło za sobą oskarżenia o próbę zrealizowania „dawnych planów imperializmu wobec Polski, restaurację kapitalizmu oraz wyrwanie kraju ze wspólnoty socjalistycznej, zwłaszcza z organizacji Układu Warszawskiego”³. Taki ton narracji narzucała przede wszystkim prasa radziecka, której przedrukami często posługiwały się gazety w państwach bloku wschodniego, szczególnie w okresie obowiązywania stanu wojennego w Polsce i sankcji amerykańskich nałożonych na ZSRR i PRL. W tym czasie Polska wysuwała i uczestniczyła w inicjatywach pokojowych i rozbrojeniowych. Koncentrowały one uwagę Zachodu na kwestiach innych niż wprowadzenie stanu wojennego i związane z tym internowania działaczy opozycji. Inicjatywy miały polepszyć postrzeżenie naszego kraju na arenie międzynarodowej.

Mówiąc o koncepcjach rozbrojeniowych lat 80., w których udział brała Polska, należy bez wątplenia wymienić dwie inicjatywy: polsko-zachodnioniemiecką grupę roboczą dla zbadania problemów umacniania bezpieczeństwa i współpracy w Europie poprzez środki budowania wzajemnego zaufania (była to w zasadzie grupa PZPR-SPD)⁴, a także ogłoszony w 1987 r. „Polski plan obniżenia zbrojeń i zwiększenia

---

ordynacyjne NSZZ „Solidarność”, 1982–1989, cz. 1, przeł. Grażyna Błaszczuk, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2006, nr 2, s. 315–346; A. Paczkowski, *Boisko wielkich mocarstw: Polska 1980–1989. Widok od wewnątrz*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2002, nr 3, s. 165–210; D. Bingen, *Die Polenpolitik der Bonner Republik von Adenauer bis Kohl 1949–1991*, Baden-Baden 1998; *Stosunki polsko-niemieckie w latach 1970–1995: Próba bilansu i perspektywy rozwoju*, red. J. Holcer, J. Fiszer, Warszawa 1998; K. Malinowski, *Polityka Republiki Federalnej Niemiec wobec Polski w latach 1982–1991*, Poznań 1997; D. Korger, *Die Polenpolitik der deutschen Bundesregierung 1982–1991*, Bonn 1993; M. Stolarczyk, *Sprawa przewyższenia podziału Europy w polityce zagranicznej RFN i Polski w latach osiemdziesiątych*, „Przegląd Zachodni” 1990, nr 4, s. 63–82.

³ *Dziennik „Prawda” o ingerencji służb specjalnych USA w sprawy polskie*, „Trybuna Ludu”, 28.12.1981, s. 7. Więcej podobnych tekstów: I. Krasicki, *Zachód a sytuacja w Polsce. Gdy zawodzą fałszywe nadzieje*, „Trybuna Ludu”, 29.12.1981, s. 6; *Dziennik „Prawda” o ingerencji służb specjalnych USA w sprawy polskie*, „Trybuna Ludu”, 29.12.1981, s. 7; J. Losman, *Antypolska kolęda prezydenta*, „Trybuna Ludu”, 29.12.1981, s. 7.

⁴ Często można było odnotować mylenie zaangażowania rozbrojeniowego SPD z inicjatywami rządu federalnego RFN, co było nawet przedmiotem debaty w Bundestagu, np. w maju 1988 r. debata dotyczyła drugiego etapu prac SPD podjętych z partiami komunistycznymi z bloku wschodniego. Pretekstem do interpelacji poselskiej był meldunek wschodnioniemieckiej agencji prasowej ADN, w której sugerowano spotkanie szefa delegacji RFN z szefami delegacji NRD i Czechosłowacji przy okazji konferencji rozbrojeniowej w dniu 28 kwietnia 1988 r. Według meldunku prasowego podczas tego spotkania miano rozmawiać na temat zakazu użycia broni chemicznej w związku z trójstronnymi konsultacjami i wspólnym oświadczeniu SED (Socjalistycznej Partii Jedności Niemiec), KPCz lub KSČ (Komunistycznej Partii Czechosłowacji) i SPD (Socjaldemokratycznej Partii Niemiec) z 5 kwietnia 1988 r. Meldunek ten był fałszywy, jak stwierdziła sekretarz stanu w bońskim MSZ dr Irmgard Adam-Schwaetzer. Rząd federalny nie rozmawiał na ten temat i odmawiał zaangażowania się w prywatne ustalenia partii politycznych. *Schriftliche Fragen mit den in der Woche vom 16. Mai 1988 eingegangenen Antworten der Bundesregierung*, Deutscher Bundestag 11. Wahlperiode, Drucksache 11/2349, 20.05.1988.

Również niektórzy badacze mają poważne problemy z rozróżnieniem inicjatyw federalnych od inicjatyw partyjnych. Przykładowo: Patryk Pleskot pisząc o obradach grupy roboczej SPD potraktował je jako część ogólnych relacji PRL-RFN lub jako element mający wpływ na oficjalne relacje polsko-niemieckie realizowane przez ministra spraw zagranicznych Hansa-Dietricha Genschera. P. Pleskot, *Kłopotliwa panna „S”. Postawy polityczne Zachodu wobec „Solidarności” na tle stosunków z PRL (1980–1989)*, Warszawa 2013, s. 474.

zaufania w Europie”, nazywany powszechnie planem Jaruzelskiego⁵. Jak piszą Justyna Zajęc i Ryszard Zięba, nie był on klasyczną propozycją czy projektem rozbrojeniowym, ale raczej programem czy też zarysem celów do osiągnięcia przez dziewięć państw Europy Środkowej oraz przez państwa utrzymujące na ich terytoriach swoje wojska. Obie inicjatywy nawiązywały do wcześniejszych polskich koncepcji⁶, przede wszystkim do planu Rapackiego i planu Gomułki⁷.

Analizując proces dochodzenia zarówno do koncepcji grupy roboczej, jak i planu Jaruzelskiego, wypada zastanowić się nad głównymi celami, jakie przyświecały decyzji władz PRL o zaangażowaniu się w te inicjatywy. Aby odpowiedzieć na to pytanie należy zwrócić uwagę na wcześniejszą aktywność rządu polskiego w tych kwestiach, a także na zewnętrzne uwarunkowania zarówno w państwach członkowskich Układu Warszawskiego, w tym przede wszystkim objęcie władzy w ZSRR przez Michaiła Gorbaczowa, jak i Republice Federalnej Niemiec – chodzi głównie o pozycje socjaldemokratów na arenie wewnętrznej i międzynarodowej⁸. Istotnym jest również zwrócenie uwagi na dochodzenie do konsensusu z partnerem zachodnioniemieckim w kwestii wspólnych planów rozbrojeniowych, a także wykorzystanie propagandowe przez rząd PRL tych dwóch inicjatyw. Aby odpowiedzieć na wyżej postawione pytania, analizie poddano polsko- i niemieckojęzyczne źródła archiwalne. Wśród źródeł proveniencji polskiej na wyróżnienie zasługują dokumenty zdeponowane w Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dokumenty Komitetu Centralnego PZPR i Wydziału Zagranicznego Komitetu Centralnego PZPR) i Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych (departament IV). Źródła niemieckie pochodzą z depozytów Archiwum Socjaldemokracji Niemieckiej w Bonn, wśród których znalazły się dokumenty pierwszoplanowych polityków SPD: Eгона Bahra i Horsta Ehmke, a także referentów odpowiedzialnych za relacje z Polską: Eugena Selbmann'a i Karstena Voigta. W nieco mniejszym zakresie wykorzystano dokumenty Wydziału Zagranicznego Zarządu SPD. Uzupełnieniem materiałów archiwalnych są źródła opisowe (prasa i biuletyny partyjne – SPD i CDU/CSU). Ważne miejsce w opracowaniu zajmuje polsko- i niemieckojęzyczna lite-

⁵ J. Zajęc, R. Zięba, *Polska w stosunkach międzynarodowych. 1945–1989*, Toruń 2005, s. 224.

⁶ W okresie od 1945 do 1989 r. Polska zgłosiła na forum ONZ ponad 40 różnego rodzaju inicjatyw rozbrojeniowych, poczynwszy od tych wspierających werbalne inicjatywy ZSRR na forum ONZ, aż po plany Rapackiego, Gomułki i Jaruzelskiego. J. Kukułka, *Dyplomacja polska w latach 1944–1969*, [w:] *Historia dyplomacji polskiej. X–XX w.*, red. G. Labuda, W. Michowicz, Warszawa 2002, s. 586, 599 i nast.; J. Kukułka, *Pokój w teorii i praktyce stosunków międzynarodowych*, Warszawa 1991, s. 232.

⁷ Plan Rapackiego – propozycja ministra spraw zagranicznych PRL Adama Rapackiego o utworzeniu w Europie Środkowej strefy bezatomowej. Do tej strefy miały być zaliczone: PRL, CSRS, NRD i RFN. J. Zajęc, R. Zięba, *op. cit.*, s. 215; Plan Gomułki – projekt I sekretarza KC PZPR Władysława Gomułki z 1963 r. polegający na zamrożeniu zbrojeń jądrowych i termojądrowych na obszarze Europy Środkowej. J. Zajęc, R. Zięba, *op. cit.*, s. 217; zob. również: M. Żuber, *Tworzenie stref bezatomowych a bezpieczeństwo globalne*, [w:] *Edukacja dla bezpieczeństwa. Służby specjalne w systemie bezpieczeństwa państwa. Praktyczne aspekty bezpieczeństwa*, red. M. Ilnicki, A. Piotrowski, Poznań 2012, s. 465–476.

⁸ Od października 1982 r. Socjaldemokratyczna Partia Niemiec znajdowała się w opozycji. Mimo to, inicjowała szereg działań, które w zasadzie zarezerwowane były dla rządu federalnego. Takim przykładem mogą być rozbudowane kontakty z państwami bloku wschodniego. Często mówi się w tym kontekście o uprawianiu przez SPD pobocznej polityki zagranicznej (*Nebenausßenpolitik*) lub hybrydowej polityki zagranicznej. Więcej na ten temat: B. Rother, *Willy Brandts Außenpolitik. Grundlagen, Methoden und Formen*, [w:] *Willy Brandts Außenpolitik*, Hrsg. B. Rother, Wiesbaden 2014, s. 335–357.

ratura przedmiotu. Wyniki badań zostały zaprezentowane przy pomocy historycznej metody badawczej, a prowadzona historyczna narracja diachroniczna została uzyskana za pomocą indukcyjno-opisowej metody badawczej.

Już po zawieszeniu stanu wojennego w grudniu 1982 r., a następnie po jego całkowitym zniesieniu w lipcu 1983 r., zgłoszono kilka polskich inicjatyw w sferze gospodarczej, które zasługują na uwagę. Są to m.in.: inicjatywa w sprawie środków budowy zaufania w międzynarodowych stosunkach gospodarczych, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w 1983 r.⁹, a także utworzenie w 1987 r. Centrum Badań nad Długiem i Rozwojem, które stało się ważnym ośrodkiem badań nad zadłużeniem światowym¹⁰. Powołanie Centrum związane było z inicjatywą rządu PRL, ogłoszoną na 40. sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ w 1985 r., gdy zaproponowano powstanie pod auspicjami ONZ jednostki naukowo-badawczej, zajmującej się problematyką zadłużenia międzynarodowego¹¹. Centrum powstało przy Uniwersytecie Jagiellońskim we współpracy z Akademią Ekonomiczną w Krakowie i oficjalnie rozpoczęło działalność 1 stycznia 1987 r., a 17 lutego 1987 r. w Collegium Maius odbyło się inauguracyjne posiedzenie Rady Naukowej. Na czele Centrum stanął prof. Bogusław Jasiński¹².

Grupa robocza PZPR-SPD

W tym samym czasie rozpatrywana była możliwość powrotu Polski na arenę międzynarodową i odbudowanie jej pozycji w kontaktach politycznych z Zachodem, co związane było przede wszystkim ze złagodzeniem sankcji dyplomatycznych i ekonomicznych, nałożonych na Polskę po wprowadzeniu stanu wojennego w 1981 r. Nie bez znaczenia w tym kontekście były kontakty polskich komunistów z socjaldemokratami zachodnioniemieckimi. SPD była aktywna w obszarze polityki odprężeniowej i rozbrojeniowej, co wynikało z przeświadczenia głównych działaczy partyjnych, w tym Willy'ego Brandta i E. Bahra, o ważności tych problemów dla rozstrzygnięć wyborczych¹³. Wprawdzie ostre protesty w ramach ruchu pokojowego nieco osłabły, jednak temat rozbrojenia nadal był przedmiotem zainteresowania szerokiej opinii publicznej w RFN. Stało się to szczególnie aktualne w maju 1986 r. po katastrofie w Czarnobyli¹⁴.

⁹ *Polska propozycja pokojowa. Fragment wystąpienia na II Kongresie Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego*, [w:] „Plan Jaruzelskiego” jako polska inicjatywa pokojowa, Ośrodek Spraw Międzynarodowych, Studium Badań nad Pokojem, Warszawa 1987, s. 5.

¹⁰ W tym czasie problem zadłużenia był szczególnie istotny dla Polski, co wynikało z sytuacji gospodarczej kraju, a także podjętych działań. Więcej na ten temat: P. Olszański, *Historia polskiego zadłużenia międzynarodowego na tle wydarzeń społecznych i politycznych*, Warszawa 2002.

¹¹ *Ludzkość potrzebuje jasnej perspektywy, porozumienia i współpracy pokojowej. Przemówienie Wojciecha Jaruzelskiego na 40. Sesji Zgromadzenia Ogólnego NZ*, „Dziennik Polski”, 28–29.10.1985, s. 3–4.

¹² M. Banach, *Profesor Bogusław Jasiński (1931–2009)*, „Kurier UEK. Miesięcznik Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 2010, nr 3, s. 5.

¹³ J. Hansen, *Abschied vom Kalten Krieg? Die Sozialdemokraten und der Nachrüstungsstreit (1977–1987)*, Berlin [u. a.] 2016; K. Moseleit, *Die „Zweite” Phase der Entspannungspolitik der SPD, 1983–1989: eine Analyse ihrer Entstehungsgeschichte, Entwicklung und der konzeptionellen Ansätze*, 1991.

¹⁴ O ruchach pokojowych w Republice Federalnej Niemiec pisze m.in. M. Świder, *Ruch pokojowy w RFN*

Nie bez znaczenia była możliwość pozostania SPD w „obiegu międzynarodowym”, czemu służyła uprawiana przez socjaldemokratów poboczna polityka zagraniczna (*Nebenausienpolitik*)¹⁵. Dzięki temu partia mogła również utrzymywać pozytywne relacje z państwami socjalistycznymi, będącymi istotnym elementem drugiej fazy niemieckiej polityki wschodniej (*Ostpolitik*). SPD była właściwie jedyną zachodnią partią polityczną o znaczącej pozycji międzynarodowej, która nieprzerwanie od wprowadzenia stanu wojennego, utrzymywała kontakty polityczne z PZPR, narażając się niekiedy na głęboką krytykę zarówno opinii międzynarodowej, jak i wyborców w kraju¹⁶.

Inicjatywa powołania wspólnej grupy roboczej wyszła ze strony socjaldemokratów, którzy w tym czasie rozpoczęli, jako partia opozycyjna, szeroko zarysowaną dyplomację partyjną, czego przejawem była tzw. dyplomacja wizyt. Przykładowo: wiosną 1984 r. odbyto kilka ciekawych podróży do bloku wschodniego: Hans-Jochen Vogel przebywał w ZSRR i NRD, Ehmke w Budapeszcie i Berlinie, a Bahr w Czechosłowacji¹⁷. W maju 1984 r. podczas wizyty Ehmkego w Warszawie, mówiono o możliwości przełamania izolacji międzynarodowej Polski. Sposobem na zdobycie potrzebnych kontaktów międzynarodowych mogła być aktywność Polski i jej merytoryczne włączenie się w procesy kontroli zbrojeń i rozbrojenia. Wyjście z taką inicjatywą „ułatwiłoby Polsce przełamanie izolacji i poprawiłoby jej pozycję wobec Zachodu”, a może nawet ożywiło stosunki gospodarcze i pozwoliło pozyskać nowe kredyty, jak sugerował w maju 1984 r. Ehmke¹⁸. Poza tym „SPD i zbliżone do niej koła polityczne w RFN, a także inne państwa zachodnie, zainteresowane są aktywacją Polski na arenie międzynarodowej”¹⁹. Poważnym argumentem na rzecz przywrócenia aktywności Polski w tym obszarze, a podnoszonym przez polityka SPD, były jej wcześniejsze inicjatywy i ich aktualność. Ehmke poddał pod rozagę podjęcie działań w celu zbliżenia stanowisk obu bloków (NATO i Układu Warszawskiego). Przede wszystkim jednak argumentował, że zaangażowanie się Polski przyniosłoby wymierne korzyści państwu, zwłaszcza w wymiarze międzynarodowym.

Najprawdopodobniej obawa „wyjścia przed szereg”, tzn. samodzielnych deklaracji czy działań bez konsultacji z Moskwą spowodowała, że strona polska bardzo powściągliwie podeszła do propozycji SPD. Wskazano na już istniejące i wysunięte przez Układ Warszawski inicjatywy, a także na osłabienie pozycji Europy w globalnej polityce. Przekonywano Ehmkego, że zarówno ZSRR, jak i pozostałe państwa Europy Wschodniej gotowe były na podjęcie współpracy ze wszystkimi partnerami, którzy

---

(*Friedensbewegung*) w pierwszej połowie lat osiemdziesiątych XX wieku, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K: Politologia*”, 2017, Vol. 24, nr 2, s. 137–153; idem, *Lewica parlamentarna w RFN wobec ruchu pokojowego w latach 80. XX wieku*, [w:] *Nowe ruchy społeczne*, red. M. Marczevska-Rytko, D. Maj, Lublin 2017, s. 151–164.

¹⁵ Więcej na ten temat: B. Rother, *op. cit.*

¹⁶ Więcej na ten temat zob.: M. Świder, *Stanowisko Socjaldemokratycznej Partii Niemiec wobec Polski w latach 1980–1989*, Opole 2015; K. Stokłosa, *Polen und die deutsche Ostpolitik 1945–1990*, Göttingen 2011.

¹⁷ Archiwum Akt Nowych (dalej AAN), KC PZPR, Wydział Zagraniczny, sygn. 1104, Stanowisko SPD wobec istotniejszych problemów polityki wewnętrznej i ważniejsze aspekty sytuacji w Partii, s. 10.

¹⁸ AAN KC PZPR, Wydz. Zagraniczny 1104, KC PZPR, Wydział Zagraniczny, 27/26/84/WZ, Notatka informacyjna nt. wizyty w Polsce delegacji frakcji SPD w Bundestagu 7–9 maja 1984 r.

¹⁹ *Ibidem*.

byliby skłonni do zmiany polityki narzuconej Zachodowi przez USA²⁰, ale w kwestii nowych inicjatyw zachowano się defensywnie. Równie ostrożnie potraktowano w Warszawie pytanie Ehmkego o ewentualny powrót Polski do jej inicjatyw pokojowych z lat 50. i 60. XX wieku. Poza tym zapewniano, że Polska była aktywnym członkiem Układu Warszawskiego, wiernie popierającym linię Moskwy²¹. Mimo okazywanej daleko idącej powściągliwości, propozycja SPD była dla PZPR interesująca, bowiem wpiływała się w działania mające na celu przełamanie izolacji politycznej państwa²².

Przy okazji następnej wizyty delegacji SPD w Warszawie we wrześniu 1984 r., powrócono do rozmów na temat bliższej współpracy między SPD a PZPR. Wówczas poruszano temat kooperacji obu partii na płaszczyźnie odprężenia i rozbrojenia²³. Między innymi Karsten D. Voigt poinformował o pracach bilateralnych grup roboczych, zajmujących się problematyką bezpieczeństwa i rozbrojenia. Były to grupy współpracujące z Komunistyczną Partią Związku Radzieckiego (wykorzystywanie środków z redukcji zbrojeń na rzecz krajów trzeciego świata), Komunistyczną Partią Czechosłowacji (sprawy redukcji broni chemicznej), a przede wszystkim z Socjalistyczną Partią Jedności Niemiec²⁴. Voigt rozważał możliwość powołania podobnej grupy roboczej z PZPR. Partnerem ze strony SPD mogła być frakcja parlamentarna, ze strony PZPR mógł to być Klub Poselski lub partia, a tematyką kwestie powstrzymania wyścigu zbrojeń.

Propozycja SPD przekazana przez Voigta spotkała się ze wstępną akceptacją strony polskiej o czym świadczą kolejne ustalenia. Na roboczym spotkaniu w październiku 1984 r. zdecydowano, że grupa robocza miała liczyć osiem osób, po cztery z każdego kraju. Grupą PZPR kierować miał przewodniczący Komisji Spraw Zagranicznych Sejmu VIII kadencji Ryszard Wojna, natomiast grupie SPD przewodniczyć miał wiceprzewodniczący frakcji parlamentarnej SPD w Bundestagu Horst Ehmke. Pozostałymi członkami grup byli: Marian Dobrosielski – profesor Uniwersytetu Warszawskiego i były dyrektor PISM, Bogumił Sujka – zastępca kierownika Wydziału Zagranicznego KC PZPR, Elżbieta Michałowska – współpracowniczka Wydziału Zagranicznego KC PZPR oraz Helmut Becker – parlamentarny sekretarz frakcji SPD w Bundestagu, Andreas

²⁰ Archiv der sozialen Demokratie Bonn (dalej: AdSD) Ehmke 1/HEAA000796, Horst Ehmke, Reisebericht. [Reise nach Polen vom 7. bis 9. Mai 1984].

²¹ *Ibidem*.

²² J. Kukułka, *Dyplomacja polska...*, op. cit., s. 582.

²³ AAN, KC PZPR wydż. zagr. 1104, KC PZPR Wydział Zagraniczny, 59/26/84/WZ, Notatka informacyjna nt. wizyty w Polsce rzeczniczka ds. międzynarodowych frakcji SPD w Bundestagu, członka Zarządu SPD, Karstena D. Voigta.

²⁴ Inicjatywa utworzenia strefy wolnej od broni chemicznej powstała w 1984 r. po marcowym spotkaniu Vogla z Erichem Honeckerem. Strefa miała obejmować oba państwa niemieckie i Czechosłowację i być otwarta na dalszych członków. J. Sawczuk, *Dialog rozbrojeniowy SPD i SED (1984–1989)*, Opole 1990, s. 24–25. W latach 1984–1989 istniały jeszcze inne inicjatywy w których partnerami SPD były partie z Czechosłowacji i NRD. Głównym partnerem rozmów były jednak Niemcy Wschodnie, z którymi prowadzono prace nad strefą wolną od broni chemicznej i strefą bezatomową w Europie Środkowej (Dokument końcowy pod nazwą „Założenia zdenuklearyzowanego korytarza w Europie Środkowej” ogłoszono 21 października 1986 r.). Zastanawiano się również nad różnicami ideologicznymi między SPD i SED, a wypracowany wspólny dokument pt. „Spór ideologiczny a wspólne bezpieczeństwo” opublikowano, wręcz symbolicznie, w przeddzień wizyty E. Honeckera w RFN, we wrześniu 1987 r. Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych (dalej: AMSZ) dep. IV, 38/87 w-4, k. 91, MSZ Szyfrogram nr 4852/IV/6192 z Berlina, 20 grudnia 1984, tajne.

von Bülow – członek Bundestagu (były minister obrony w rządzie H. Schmidta) i Bernhard Zepter – referent we frakcji parlamentarnej SPD²⁵. Ustalono również tematykę prac grupy. Wówczas istniały dwie opcje tematyczne: pierwsza, na którą zdecydowano się ostatecznie, dotyczyła środków budowy wzajemnego zaufania, drugą były zagadnienia zmniejszenia zasięgu wojsk i zbrojeń konwencjonalnych w Europie²⁶. Grupę roboczą dla zbadania problemów umacniania bezpieczeństwa i współpracy w Europie poprzez środki budowania wzajemnego zaufania frakcji SPD i PZPR powołano w listopadzie 1984 r. w trakcie wizyty Vogla w Warszawie²⁷. Jej powstanie nie mogło odbyć się bez zgody ZSRR, którą PZPR otrzymała miesiąc wcześniej. Wówczas ambasador ZSRR, Władimir S. Siemionow, przekazał ambasadorowi PRL w Kolonii stanowisko Związku Radzieckiego w tej kwestii i wykazał zrozumienie dla rozbudowy dialogu z RFN, w tym z SPD²⁸. Mimo to, dopiero w dniach 14–16 lutego 1985 r. miało miejsce pierwsze spotkanie przygotowujące posiedzenie grupy roboczej. Najprawdopodobniej strona polska chciała najpierw dokładniej poznać cele i założenia grupy lub reagowała w taki sposób na impas w relacjach radziecko-zachodniemieckich, którego skutkiem było odwołanie wizyt Ericha Honeckera i Todora Żiwkowa w RFN. Podczas lutowego spotkania roboczego w Warszawie wstępnie potwierdzono termin pierwszego posiedzenia grupy roboczej i zaakceptowano kwestie formalne²⁹. Strona polska dała do zrozumienia, że inicjatywa została zaakceptowana przez „najwyższe organa polityczne”. Pozytywnie przy tym oceniono jej nawiązanie do wcześniejszych inicjatyw polskich³⁰.

Pierwsze oficjalne posiedzenie grupy roboczej miało miejsce 4–6 marca 1985 r. w Warszawie. Opinia publiczna miała zostać poinformowana o tym bez podania treści rozmów³¹. Natomiast na drugim spotkaniu grupy (Bonn 3–4 czerwca 1985 r.)³²

²⁵ AdsD Selbmann 151, Polenreise Vermerk Nr. 2, Bonn den 25. Oktober 1984; Pierwotnie członkami polskiej grupy byli: Andrzej Karkoszka, którego zastąpiła Michałowska, Józef Berezki zastąpiony przez Dobrosielskiego, a także Czeszejko-Sochacki. AdsD, Selbmann 170, Arbeitskreis I, Bernhard Zepter, Herren Prof. Dr. Horst Ehmke, Helmut Becker, Dr. Andreas von Bulow, Betr.: Arbeitsgruppe SPD/PZPR; hier: Mein Besuch in Warschau zur Vorbereitung des ersten Treffens. Bonn, den 20. Februar 1985.

²⁶ AdsD Selbmann 170, Karsten D. Voigt, Herrn Dr. Hans Jochen Vogel, Betr.: Arbeitsgruppe der SPD-Bundestagsfraktion mit einer Arbeitsgruppe der PVAP bzw. Der Sejm-Gruppe der PVAP, Bonn, den 2. Oktober 1984.

²⁷ O utworzeniu grupy roboczej poinformowała również prasa RFN, ale dopiero na początku grudnia 1984 r. Przykładowo w „General-Anzeiger” z 8 grudnia 1984 r. umieszczono niewielką, bo liczącą zaledwie 13 linijek informację pt. *Arbeitsgruppe gebildet*, nie pisząc jednak nic konkretnego o celach grupy.

²⁸ AMSZ, dep. IV, 38/87, w-4, Szyfrogram Nr 157/IV/4695 z Kolonii, dn. 3.10.1984, tajne.

²⁹ AdsD Selbmann 170, Arbeitskreis I, Bernhard Zepter, Herren Prof. Dr. Horst Ehmke, Helmut Becker, Dr. Andreas von Bülow, Betr.: Arbeitsgruppe SPD/PZPR; hier: Mein Besuch in Warschau zur Vorbereitung des ersten Treffens. Bonn, den 20. Februar 1985.

³⁰ AdsD Selbmann 170, Arbeitskreis I, Bernhard Zepter, Herren Prof. Dr. Horst Ehmke, Helmut Becker, Dr. Andreas von Bülow, Betr.: Arbeitsgruppe SPD/PZPR.

³¹ *SPD-Politiker flogen nach Warschau*, „Neue Presse” (Hannover), 5.05.1985; *Ehmke zur Warschau-Reise*, „Informationen der sozialdemokratischen Bundestagsfraktion”, 7.03.1985, Nr. 443.

³² *SPD setzt Gespräche mit der Vereinigten Polnischen Arbeiterpartei (PVAP) fort*, „Informationen der sozialdemokratischen Bundestagsfraktion”, 2.06.1985, Nr. 1055; *Vogel befriedigt über Gesprächsvorschritte mit der Vereinigten Polnischen Arbeiterpartei*, „Informationen der sozialdemokratischen Bundestagsfraktion”, 5.06.1985, Nr. 1082.

ustalono, że z okazji wizyty Brandta w Warszawie ogłoszone zostanie wspólne oświadczenie³³. Zanim się to stało, wypracowany na początku lipca 1985 r. projekt wspólnego oświadczenia został przedstawiony Bahrowi, który określił go jako pompatyczny, pełen powtórzeń i komunistycznych zwrotów. Poza tym mógł jedynie śmieszyć, jeżeli nie przyniósłby żadnej nowej propozycji³⁴. Dokument, po wprowadzeniu sugerowanych przez Bahra poprawek, był jeszcze raz omawiany na posiedzeniu grupy roboczej 25–27 września 1985 r. w Warszawie³⁵. Ostatecznie, wspólne oświadczenie zaaprobowane przez Biuro Polityczne KC PZPR i Prezydium SPD, niezależnie od jego zachodniemieckiej krytyki³⁶, ujrzało światło dzienne dopiero 25 listopada 1985 r. na posiedzeniu grupy roboczej w Bonn³⁷. Sformułowano dziesięć punktów, mających stanowić podstawę wzajemnego zaufania i sześć propozycji dalszego jego rozwoju. Ustalono, że dokument zostanie podpisany przez przewodniczących obu partii: Brandta i Jaruzelskiego³⁸.

Wspólne oświadczenie grupy roboczej PZPR-SPD zostało opublikowane i podpisane zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami. Oświadczenie wyraźnie nawiązywało do 15. rocznicy podpisania „Układu między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Federalną Niemiec o podstawach normalizacji ich wzajemnych stosunków”, a także Aktu Końcowego KBWE z Helsinek. Jego znaczenie polegało na tym, że dwie liczące się partie polityczne ze Wschodu i Zachodu, o różnych odmiennych ideologiach,

³³ AdsD Selbmann 170, Arbeitskreis I, Bernhard Zepter, Niederschrift der zweiten Sitzung der Arbeitsgruppe der SPD-Bundestagsfraktion und der PVAP vom 3.–4. Juni 1985 in Bonn, Bonn, 7. Juni 1985.

³⁴ AdsD Bahr 640, Egon Bahr an Horst Ehmke, Bonn, den 16. September 1985; Ehmke zaproponował szereg zmian, m.in. usunięcie powtórzeń np. o „równouprawnieniu narodów” jako przejawu polskich kompleksów, czy też nieco mniejszych zmian, np. zamianę „rewanżyzmu” na „rewizjonizm”.

³⁵ *Beratungen Ehmkes in Warschau*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 28.09.1985; *Prof. Dr. Horst Ehmke MdB/SPD über seine Gespräche in Warschau*, BPA-Nachrichtenab. Rundf.-Ausw. Deutschland, DLF/27.9.1985/6.45, Musik und Informationen,; *SPD-Gespräche in Polen*, „Informationen der Sozialdemokratischen Bundestagsfraktion”, Nr. 1774, 24. September 1985.

³⁶ Nieoczekiwanie ukazały się w „Bild” informacje na temat planów podpisania wspólnego oświadczenia, wywołując falę krytyki SPD. Negatywne stanowisko wobec rozmów SPD-PZPR zajęło MSZ RFN. Jak poinformował „Bild” były dwa powody krytyki: po pierwsze, działania te stały w opozycji do rządu RFN, po drugie – w dokumencie nie było wyraźnego odniesienia do praw człowieka. *SPD-Abkommen mit Polen: Verzicht auf ABC-Waffen*, „Bild”, 8.11.1985; zobacz również: *SPD und PVAP einigen sich auf gemeinsame Erklärung*, „Stuttgarter Zeitung”, 8.11.1985; *SPD verhandelt mit polnischer KP*, „Die Welt”, 8.11.1985. Również inne tytuły prasowe wskazywały na treść dokumentu i krytykę bońskiego MSZ z powodu jego sprzeczności z polityką rządu i dokumentami NATO: *SPD plant Erklärung mit Polens KP. Kritik des Auswärtigen Amtes in Bonn*, „Der Tagesspiegel”, 9.11.1985; *SPD-Absprachen mit polnischen Kommunisten*, „Berliner Morgenpost”, 9.11.1985; „*SPD untergräbt westliche Erfolge*“. *Auswärtiges Amt rügt eigenmächtige Absprachen mit Ostparteien*, „Frankfurter Neue Presse”, 9.11.1985; krytycznie o oświadczeniu wypowiedzieli się politycy CDU: *Neues Anti-NATO-Papier der SPD – Vereinbarungen mit der kommunistischen Arbeiterpartei – Volker Rühle, MdB, Stellvertretender Vorsitzender der CDU/CSU Bundestagsfraktion*, Bonn, „Deutschland-Union-Dienst”, 8.11.1985, Nr. 214.

³⁷ Treść oświadczenia w języku polskim i niemieckim: *Gemeinsame Erklärung zur Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa durch Maßnahmen der gegenseitigen Vertrauensbildung*, 25. November 1985 / „Wspólne oświadczenie w sprawach bezpieczeństwa i współpracy w Europie poprzez środki budowania wzajemnego zaufania”, <http://library.fes.de/pdf-files/netzquelle/a97-06582.pdf> [dostęp 1.04.2019].

³⁸ AdsD SPD Int. Abt. 3.1, Internationales Sekretariat, Veronika Isenberg, Vermerk, Gen. Willy Brandt, betr.: Ihr Gespräch mit der poln. Delegation unter Herrn Barcikowski, Bonn, 10. September 1985.

zajął wspólne stanowisko w sprawie bezpieczeństwa³⁹. Poza tym dokument opublikowany został w okresie „ciszy” w polsko-niemieckich relacjach rządowych⁴⁰. Mimo to „Wspólne oświadczenie...” spotkało się z dużym zainteresowaniem w RFN i przede wszystkim z krytyką chadecji⁴¹.

Wymiernym efektem przygotowanego oświadczenia było udzielenie przez obu przewodniczących partii mandatu grupie roboczej do głębszego przedyskutowania kwestii środków i metod budowy wzajemnego zaufania, a uwaga Brandta o konieczności wzmożonej współpracy w Europie została uznana w Warszawie za najważniejszy impuls do podjęcia drugiej rundy prac grupy roboczej PZPR-SPD⁴². Kolejnym bodźcem i szansą dla Europy były zmiany zachodzące w ZSRR. Wybór 11 marca 1985 r. Michaiła Gorbaczowa na Sekretarza Generalnego Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego (KC KPZR) rozpoczął powolny proces normalizacji relacji ZSRR z Zachodem. Gorbaczow określał nowe akcenty w polityce Związku Radzieckiego, przypisując Europie centralne znaczenie polityczne i mówiąc o niej, że była „domem z dwoma mieszkańiami”. Gorbaczow deklarował, że dla niego ważniejsze było to, co łączyło oba bloki niż to, co je dzieliło.

Wybór Gorbaczowa miał również wpływ na możliwości działania Polski na forum międzynarodowym i kształtowania własnej polityki wewnętrznej⁴³. Coraz silniej eksponowana była, nawet przez działaczy partyjnych, idea niezależności państwa polskiego⁴⁴. Z drugiej strony chciano nawiązywać do polityki prowadzonej przez Gor-

³⁹ AAN, KC PZPR, Wydział Zagraniczny sygn. 1126, dok. nr 18, Informacja nt. posiedzenia ekspertów grupy PZPR-SPD ds. środków budowy wzajemnego zaufania. Pismo nr 81/26/86.

⁴⁰ „Sprachlosigkeit in den deutsch-polnischen Regierungsbeziehungen”; AdsD, Ehmke 756, Arbeitskreis I Dr. Dieter Boden, Vermerk für Herrn Dr. Hans-Jochen Vogel, Betr: Gemeinsame Arbeitsgruppe SPD/PVAP; bisherige Tätigkeit, Bonn, den 10. September 1987.

⁴¹ *Umstrittene Ostkontakte der SPD*, „Neue Zürcher Zeitung”, 27.11.1985; V. Rühle, *So untergraben die Sozialdemokraten westliche Verhandlungserfolge...*, Deutschland-Union-Dienst, 28.11.1985, Nr. 46; *Streit um SPD-Absprache mit Warschau*, „Die Welt”, 26.11.1985; Również polscy opozycjoniści wypowiadali się krytycznie o tej inicjatywie. Leopold Unger w „Kulturze” zacytował wypowiedź Volkera Rühle’go, rzecznika chadecji do spraw zagranicznych, który o kontaktach SPD z PZPR miał powiedzieć, że gdyby w USA, opozycyjna partia demokratyczna, podpisała z partią bolszewicką porozumienie w 100% odmienne od stanowiska rządu, nazwano by to posunięcie zdradą. W RFN takie postępowanie nazywano nieodpowiedzialnością. L. Unger, *Widziane z Brukseli*, „Kultura” 1986, nr 1/460–2/461, s. 136–146.

⁴² AdsD Ehmke 797, Arbeitskreis I Bernhard Zepter, Niederschrift der Sitzung der Arbeitsgruppe SPD-Bundestagsfraktion/PVAP am 5. und 6. März 1986 in Warschau, Bonn, den 21. März 1986. Kolejnymi dokumentami wypracowanymi przez PZPR i SPD były: ‘Kommunique. Vorschlag zur Schaffung eines „Europäischen Rates für Vertrauensbildung”’ z 7 lipca 1986 r., „Gemeinsame Erklärung zum Europäischen Rat für Vertrauensbildung” z 27 maja 1987 r., „Gemeinsame Erklärung über Kriterien und Maßnahmen für Vertrauensschaffende Sicherheitsstrukturen in Europa” z 10 lutego 1988 r., „Arbeitspapier zu Vertrauens- und Sicherheitsbildenden Maßnahmen und Rüstungsbegrenzung in der Ostsee” z 27 czerwca 1989 r. W sumie odbyło się 11 posiedzeń grupy roboczej, na przemian w Polsce i RFN.

⁴³ O wpływie Gorbaczowa na politykę polską zob.: *Zmierzch dyktatury. Polska lat 1986–1989 w świetle dokumentów*, t. 1: *Lipiec 1986 – maj 1989*, wybór, wstęp i oprac. A. Dudek, Warszawa 2009; A. Skrzypek, *Wpływ zmian zachodzących w ZSRR na wydarzenia w Polsce w latach 1985–1990*, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego” 2002, t. 16, s. 9–31; M. Dobbs, *Precz z Wielkim Bratem. Upadek imperium radzieckiego*, przeł. Paweł Kwiatkowski, Poznań 1998.

⁴⁴ W. Jaruzelski, *Niepodległość Polski to dla każdego pokolenia świętość, skarb bezcenny*, „Życie i Myśl” 1987, z. 7–8, s. 18–22.

baczowa i jego najbliższych współpracowników. Ekspozycja tezy o jednorodności „przebudowy” w ZSRR i „socjalistycznej odnowy” w Polsce, a także akcentowanie ich wspólnej tożsamości, stanowiły elementy propagandy PRL. Jak wynika z opracowania przygotowanego przez Wydział Propagandy i Wydział Zagraniczny KC PZPR przy współudziale MSZ taktyka ta, szczególnie ogólnościowe zainteresowanie przeobrażeniami w ZSRR, miała przyczynić się do wzrostu szacunku dla Polski. Szczególnie pożądane miało być podkreślanie roli Polski jako głównego partnera i sojusznika ZSRR⁴⁵. Jerzy M. Nowak pisze, że ta nowa koncepcja współpracy ze wschodnim sąsiadem „przyobleczone została w formułę «poszerzenia partnerstwa z ZSRR», poza tym Jaruzelski podjął próbę «ograniczonej emancypacji» w ramach systemu i stosowania zasady «zwiększonego partnerstwa z ZSRR», przy założeniu pełnej lojalności wobec Moskwy i tzw. przejrzystości podejmowanych w Warszawie działań”⁴⁶. Kwestie rozbrojenia stały się jedną z płaszczyzn współpracy Polski z Zachodem i nawiązaniem do trendów nadchodzących z Moskwy⁴⁷. W tej sytuacji strona polska chciała wykorzystać nowe kierownictwo w KPZR i jego otwartość, o czym wyraźnie mówił Jaruzelski w rozmowie z Bahrem (w maju 1987 r.) i powrócić do „międzynarodowej gry”⁴⁸. Poza tym zamysł przypomnienia o polskich inicjatywach za pomocą wspólnych dokumentów z SPD wydawał się nader korzystny, a współpracę z SPD można było uznać za „przedpole” do zgłoszenia planu Jaruzelskiego, obejmującego redukcję zbrojeń i zwiększenie zaufania w Europie Środkowej⁴⁹.

Polski plan obniżenia zbrojeń i zwiększenia zaufania w Europie – plan Jaruzelskiego

Plan Jaruzelskiego, był kolejną znaczącą inicjatywą z drugiej połowy lat 80. XX wieku. Przedstawiony przez I Sekretarza PZPR w 1987 r. harmonizował z planem Gorbaczowa⁵⁰, ogłoszonym rok wcześniej, a także nawiązywał do planów pokojowych tworzonych przez socjaldemokrację niemiecką we współpracy z partiami

⁴⁵ AAN, KC PZPR XI/427 t. I i II, Koordynacja propagandy na zagranicę i wnioski w sprawie jej doskonalenia, Wydział Propagandy KC PZPR, Wydział Zagraniczny KC PZPR, opracował: S. Jakubowski, D. Wasilewski, 7 grudnia 1987 r., tajne.

⁴⁶ J.M. Nowak, *Od hegemonii do agonii. Upadek Układu Warszawskiego. Polska perspektywa*, Warszawa 2011, s. 103 i 108.

⁴⁷ AdsD Ehmke 797, Arbeitskreis I Bernhard Zepter, Niederschrift der Sitzung der Arbeitsgruppe SPD-Bundestagsfraktion/PVAP am 5. und 6. März 1986 in Warschau, Bonn, den 21. März 1986; Zdaniem socjaldemokratów, Gorbaczow łączył pragmatyzm polityczny z ideologią. Dla osiągnięcia sukcesów w polityce wewnętrznej potrzebował „spokoju na froncie polityki zagranicznej”, stąd też zauważalne zmiany w tym obszarze.

⁴⁸ AdsD, Bahr 959, Vermerk, Betr.: Gespräch mit Jaruzelski am 24. Mai 1987 im Palais Bellevue. 10.00–12.00 Uhr.

⁴⁹ „Plan Jaruzelskiego” jako polska..., *op. cit.*, s. 8–12.

⁵⁰ Ramy projektu Gorbaczowa ogłoszonego w styczniu 1986 r. obejmowały propozycje uregulowań prawnych i praktycznych w czterech sferach życia międzynarodowego: militarnej, politycznej, ekonomicznej i humanitarnej, a ich zarys teoretyczny został rozwinięty na XXVII Zjeździe Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego (lutym-marzec 1986 r.), W. Multan, *Bezpieczeństwo międzynarodowe ery nuklearnej*, Warszawa 1991, s. 116.

komunistycznymi, o czym mowa była powyżej⁵¹. Plan był ściśle związany z trwającymi negocjacjami na linii ZSRR-USA na temat likwidacji rakiet średniego i krótkiego zasięgu oraz obawami przed zbliżeniem RFN i NRD. Dla jego koncepcji i działań Jaruzelskiego w tym obszarze, szczególnie ważne było identyfikowanie się z tzw. nowym myśleniem ekipy Gorbaczowa, o którym Andrzej Skrzypek napisał, że „przejawiło się w jego [Jaruzelskiego – M.Ś.] wystąpieniu w połowie października 1985 r. na forum Zgromadzenia Ogólnego ONZ, kiedy mówił o współczesnych zagrożeniach militaryzacji przestrzeni kosmicznej, i zadłużenia międzynarodowego”⁵². Ważnym było również, że inicjatywa Gorbaczowa spotkała się z pozytywnym przyjęciem w Polsce⁵³. Mogło to mieć znaczny związek z przejawami (ograniczonej) sympatii opinii społecznej w Polsce do tego radzieckiego polityka⁵⁴, która jednak nigdy nie przybrała formy „gorbomanii”, typowej dla Zachodu, a szczególnie dla RFN.

⁵¹ Ch. Domnitz, *Europäische Vorstellungsweiten im Ostblock. Eine Topologie von Europeanarrationen im Staatssozialismus*, [w:] *Europa im Ostblock. Vorstellung und Diskurse (1945–1991) / Europe in the Eastern Bloc. Imaginations and Discourses (1945–1991)*, Hrsg. v. J.M. Faraldo, P. Gulinska-Jurgiel, Ch. Domnitz, Böhlau, Köln 2008, s. 61–81.

⁵² A. Skrzypek, *Wpływ zmian...*, op. cit., s. 10. Zob. także: idem, *Dyplomatyczne dzieje PRL w latach 1956–1989*, Pułtusk 2010.

⁵³ Według badań przeprowadzonych przez Polskie Radio i Telewizję, Ośrodek Badania Opinii Publicznej 3–4 lutego 1986 r. około 58% społeczeństwa było poinformowane o propozycji Gorbaczowa, przy czym 38% udzieliło odpowiedzi świadczącej o konkretnej wiedzy na ten temat. W kwestii poparcia dla tej inicjatywy, 76% było zdecydowane ją poprzeć, 20% – raczej tak. Nie zanotowano opinii zdecydowanie niechętniej. Inną kwestią było przeświadczenie o możliwości realizacji zaprezentowanych koncepcji. Na pytanie „czy program rozbrojeniowy proponowany przez Gorbaczowa ma szansę na realizację?” 54% respondentów odpowiedziało – tak, a 24% – raczej nie i zdecydowanie nie. Osobom nastawionym pesymistycznie do możliwości realizacji planu zadano pytania o przyczynę braku szans na realizację tego zamierzenia. Respondenci wymieniali kolejno, że: „USA, NATO, Zachód nie zechcą skorzystać z tej propozycji, nie mają dobrej woli i dążą do przewagi technologicznej oraz militarnej”; „występuje obustronny brak dobrej woli, zrozumienia i zaufania, obydwie wielkie mocarstwa dążą do hegemonii, a ich interesy są ze sobą zbyt sprzeczne”; „widoczny jest brak postępu w dotychczasowych rokowaniach rozbrojeniowych, a więc trudno się spodziewać jakiegoś radykalnego przetomu”. Ostatnie pytanie zadane respondentom brzmiało: „czy ta propozycja rozbrojeniowa jest wyrazem rzeczywistej woli pokoju, czy też raczej pociągnięciem taktycznym?”. Według danych uzyskanych z badań wynikało, że 50% badanych było przeświadczone o tym, że jest ona wyrazem rzeczywistej woli pokoju, 21% raczej pociągnięciem taktycznym, a 29% nie miało zdania na ten temat. Ten wynik można interpretować jako swoiste wotum nieufności wobec inicjatyw radzieckich. Nawet jeżeli przyjmemy, że respondenci w tej kwestii nie byli zbyt szczerzy, to tylko 50% odpowiedzi o przeświadczeniu o czystości intencji radzieckich może skłaniać do refleksji. *Komunikat z badań. Opinie społeczne o oświadczeniu Gorbaczowa i dwudziestym siódmym zjeździe KPZR*, Państwowa Jednostka Organizacyjna „Polskie Radio i Telewizja”. Ośrodek Badania Opinii Publicznej, nr 8/396, kwiecień 1986, http://tnsglobal.pl/archiv_files/08_396_86.pdf [dostęp: 10.04.2019].

⁵⁴ Jak pisał Aleksander Łuczak: „na Festiwalu Piosenki Radzieckiej w Zielonej Górze Andrzej Rosiewicz zaśpiewał piosenkę o Michaiile Gorbaczowie. Było to *novum*, bowiem o sekretarzu generalnym «braterskiej partii» można było mówić czy śpiewać jedynie w formie patetycznej. Pojawienie się humorystycznej wersji piosenki o zabarwieniu politycznym było nie tylko przejawem złagodzenia cenzury, ale przede wszystkim przejawem sympatii, jaką cieszył się Gorbaczow w Europie”. Ponadto „wśród ludzi piosenka ta podtrzymywała ducha, wyzwalała dystans do spraw uważanych za tabu i odsuwała strach przed kpinią ze spraw politycznych”. A. Łuczak, *Przemiany w ZSRR – nadzieje w Polsce*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe Polska – Europa – Świat. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Ryszardowi Ziębie z okazji czterdziestolecia pracy naukowej*, red. J. Zając, A. Włódkowska-Bagan, M. Kaczmarski, Warszawa 2015, s. 276.

Plan Jaruzelskiego został wstępnie zasygnalizowany sojusznikom w marcu 1986 r. na spotkaniu Komitetu Ministrów Spraw Zagranicznych państw-stron Układu Warszawskiego w Warszawie, a następnie przedstawiono go na spotkaniu KBWE w Wiedniu 12 maja 1987 r. i na forum Konferencji Rozbrojeniowej w Genewie 25 maja 1987 r. Na gruncie polskim plan ogłoszony został 8 maja 1987 r. podczas II Kongresu Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego (PRON). Założenia planu rozwinięte zostały w Memorandum rządu PRL do państw uczestniczących w KBWE i przedstawione przez gen. Jaruzelskiego 17 lipca 1987 r. Plan obejmował cztery główne punkty⁵⁵:

- 1) ograniczenie operacyjnej i taktycznej broni jądrowej;
- 2) ograniczenie najbardziej niebezpiecznej broni konwencjonalnej, w tym broni o największej sile rażenia, broni o największej precyzji rażenia i broni służącej do operacji zaczepnych, w tym nagłych uderzeń;
- 3) zmianę doktryn militarnych na doktryny o charakterze obronnym;
- 4) poszukiwanie nowych środków bezpieczeństwa i budowy zaufania⁵⁶.

Plan zmniejszenia zbrojeń i zwiększenia zaufania w Europie Środkowej obejmował w założeniu: Belgię, Danię, Holandię, Luksemburg, RFN, NRD, Czechosłowację, Węgry i Polskę. Przewidywał możliwość jego rozszerzenia na państwa niezaangażowane i neutralne oraz pozostawał w związku z innymi inicjatywami państw bloku wschodniego, np.: posłaniem budapesztańskim państw-stron Układu Warszawskiego z 1986 r. czy też inicjatywami NRD i Czechosłowacji w sprawie korytarza na linii styku Układu Warszawskiego i NATO⁵⁷. Plan był konsultowany z innymi państwami Układu, głównie ze Związku Radzieckiego (delegacja ekspertów z ZSRR brała aktywny udział w jego kształtowaniu)⁵⁸ i stał się podstawą dla innych inicjatyw państw socjalistycznych, np. w dokumencie „O doktrynie wojennej państw-stron Układu Warszawskiego” przyjętym na berlińskim posiedzeniu Doradczego Komitetu Politycznego państw-stron Układu Warszawskiego w maju 1987 r.⁵⁹

Zaproponowane przez Jaruzelskiego środki budowania wzajemnego zaufania tworzyły jedną logiczną całość, mogły być także rozpatrywane i opracowywane odrębnie – nie były sztywno zamkniętą propozycją. W założeniu plan miał funkcjonować w ogólnoeuropejskim życiu politycznym i ogólnoeuropejskich rokowaniach i mógł być opracowywany oraz rozwijany etapowo. Ówczesni polscy politycy i naukowcy zajmujący się kwestiami inicjatyw pokojowych, np. Marian Dobrosielski, podkreślali, że plan Jaruzelskiego wyrósł na bazie zmienionej sytuacji politycznej w ZSRR. Przestało zasadniczo obowiązywać często wcześniej powtarzane stwierdzenie:

⁵⁵ I. Arend, M. Kalman, *Die Wiener Verhandlungen über konventionelle Streitkräfte in Europa (VKSE) Vom Atlantik bis zum Ural. Kann Europa abrüsten?*, Wissenschaft & Frieden 1989-2, Dossier Nr. 3, <https://www.wissenschaft-und-frieden.de/seite.php?dossierID=028>, [dostęp 30.4.2019].

⁵⁶ J. Zając, R. Zięba, *op. cit.*, s. 218–224; R. Zięba, *Plan Jaruzelskiego*, „Stosunki Międzynarodowe” 1989, t. 10, s. 125–135.

⁵⁷ *Memorandum Rządu PRL w sprawie zmniejszenia zbrojeń i zwiększenia zaufania w Europie Środkowej. Polskie i Czechosłowackie inicjatywy pokojowe*, Warszawa 1988, s. 8–10.

⁵⁸ J.M. Nowak, *Od hegemonii...*, *op. cit.*, s. 116.

⁵⁹ J. Zając, R. Zięba, *op. cit.*, s. 222; J.M. Nowak pisze natomiast, że w Berlinie plan przedstawiony był jedynie ogólnikowo, bowiem Układ Warszawski nie był docelowym miejscem uzgadniania sojuszniczych inicjatyw. J.M. Nowak, *Od hegemonii...*, *op. cit.*, s. 119.

„my wojny nuklearnej nie chcemy, lecz gdybyśmy zostali zaatakowani nuklearnie to wojnę nuklearną wygramy”⁶⁰. W tym kontekście należy zwrócić uwagę na przesłanki, które wpłynęły na powstanie planu. Były to: chęć obniżenia napięcia w Europie Środkowej, czyli na obszarze szczególnego zagrożenia; przeciwdziałanie wyścigowi zbrojeń konwencjonalnych; zapewnienie Polsce należytego miejsca w rokowaniach rozbrojeniowych. Wydaje się, że szczególnie trzeci powód powstania planu wymaga rozwinięcia. Część obserwatorów życia politycznego w Polsce było zdania, że inicjatywę Jaruzelskiego skierowano do odbiorców politycznych wewnątrz państwa. Wprawdzie zaprzeczano temu oficjalnie, nie mniej jednak zauważalne były odniesienia do sytuacji w Polsce i jej pozycji międzynarodowej po stanie wojennym. J.M. Nowak podczas dyskusji nad planem Jaruzelskiego, powiedział, że „nawet jeżeliby Polska wyszła z takim planem kilka lat temu, nie byłaby na pewno wiarygodnym jeszcze partnerem i, co trzeba dodać, inna jest recepcja tej propozycji teraz, kiedy ten nasz plan zbiegł się z polepszeniem naszych stosunków z państwami zachodnimi”⁶¹. Wszyscy zainteresowani podkreślali, że był on dowodem na przemawianie Polski własnym głosem w kwestiach rozbrojeniowych. Widziano w nim również nie tylko nawiązanie, ale także kontynuację planu Rapackiego.

O założeniach poszczególnych punktów planu Jaruzelskiego, a także o dyskusjach na jego temat piszą J. Zając i R. Zięba. Autorzy zwracają uwagę na wykorzystanie elementów planu w rozmowach rozbrojeniowych zarówno na szczycie państw-stron Układu Warszawskiego, jak również w ramach Spotkania Wiedeńskiego KBWE⁶². Poza tym plan spotkał się z zainteresowaniem międzynarodowej opinii publicznej⁶³. Przykładowo: podczas obrad sympozjum Pugwash w Mrągowie 23–26 maja 1987 r. w którym uczestniczyło 48 naukowców, polityków i wojskowych z 22 państw, w tym z USA, ZSRR, RFN, Francji i Wielkiej Brytanii, uczestnicy odnieśli się po raz pierwszy oficjalnie w pozytywny sposób do propozycji Jaruzelskiego⁶⁴. W „Trybunie Ludu” starano się podnieść rangę zaprezentowanego planu, relacjonując zainteresowanie nim międzynarodowej opinii publicznej. Zwrócono kilkakrotnie uwagę na fakt, że harmonizuje on z planami i działaniami radzieckimi, podejmowanymi w tej kwestii na arenie międzynarodowej. Jako przykład podawano amerykańsko-radzieckie rozmowy rozbrojeniowe prowadzone w Genewie⁶⁵. Uznanie na forum ONZ jakim cieszył się plan, według relacji polskiego ambasadora Eugeniusza Noworyty, miało dowodzić ciągłości polskich idei rozbrojeniowych, a także przemian społeczno-politycznych w Polsce. Jak donosiła „Trybuna Ludu”, w środowisku dyplomatów podkreślano czas, w jakim

⁶⁰ Cyt. za: M. Dobrosielski, „Plan Jaruzelskiego”, [w:] „Plan Jaruzelskiego” jako polska..., op. cit., s. 16.

⁶¹ J.M. Nowak, „Plan Jaruzelskiego”, [w:] „Plan Jaruzelskiego” jako polska..., op. cit., s. 24.

⁶² J. Zając, R. Zięba, op. cit.

⁶³ Z. Ścibiorek, *Sztab Generalny Wojska Polskiego w latach 1944–1989*, [w:] *Sztab Generalny Wojska Polskiego w systemie obrony i bezpieczeństwa państwa*, materiały z sympozjum (referaty, wystąpienia, dyskusja), Sztab Generalny Wojska Polskiego, Biuro Koordynacyjne, Warszawa 2008, s. 56.

⁶⁴ *World at Turning Point – Pugwash statement*, Inside Pugwash Newsletter. Special Newsletter for Bulletin Readers on the Pugwash Conferences, Vol. 4, No. 10, [w:] „Bulletin of the Atomic Scientists”, September 1987, Vol. 43, No. 7, http://books.google.pl/books?id=mgYAAAAAMBAJ&pg=PP2&lpg=PP2&dq=Maj+1987+Pugwash+Mr%C4%85gowa&source=bl&ots=DZFbiKnMJe&sig=J_aEHsfDesH_QtPanAPGGiw-wDI&hl=de&ei=xtvySurLJYaKngOn3pClAw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CacQ6AEwAA#v=onepage&q=&f=false [dostęp: 9.04.2019].

⁶⁵ J. Moszczeński, *O Planie Jaruzelskiego w Wiedniu*, „Trybuna Ludu” 20.07.1987, nr 167.

plan został opublikowany, odwołując się przy tym do Planu Rapackiego i porównując moment jego ogłoszenia z czasem publikacji Planu Jaruzelskiego: „plan Rapackiego ogłoszony został w momencie, kiedy okres zimnej wojny wszedł w fazę schyłkową, a w szeregu krajów socjalistycznych, w tym w Polsce, następowały istotne przemiany o charakterze demokratycznym. Obecnie w stosunkach międzynarodowych mamy do czynienia z kryzysem polityki konfrontacji, a w krajach socjalistycznych następują głębokie reformy wewnętrzne”⁶⁶. „Trybuna Ludu” i „Życie Warszawy” szeroko relacjonowały echa inicjatywy Jaruzelskiego zarówno w krajach kapitalistycznych⁶⁷, jak i bloku wschodnim⁶⁸. O planie pisała również radziecka „Prawda” i „Izwestia”. Kilka dni po jego przedstawieniu, w „Prawdzie” opublikowano artykuł Jewgenija Grigorjewa, w którym bardzo pozytywnie oceniono plan. Komplementowano polską politykę zagraniczną, w tym przede wszystkim jej wkład w ideę rozbrojenia kontynentu europejskiego. Autor nawiązując do planu Rapackiego z 1957 r. omówił główny cel planu Jaruzelskiego i przedstawił państwa, które miały w nim uczestniczyć. Najważniejszą kwestią, jak zauważono, była zmiana doktryn wojennych w Europie, ponieważ pilnie należało zlikwidować najpotężniejsze i najbardziej śmiercionośne uzbrojenie. W tym kontekście skrytykowano postawę państw Europy Zachodniej, które nie podejmowały odpowiednich kroków w tym temacie. Artykuł kończyła pozytywna ocena planu, a także deklaracja jego poparcia⁶⁹. Interesującym elementem tego tekstu prasowego był fakt, że nazwisko Jaruzelskiego pojawiło się tylko raz – w nazwie planu.

Kolejna krótka wzmianka o planie Jaruzelskiego pojawiła się w „Prawdzie” 2 września 1987 r., i była poświęcona spotkaniu ministra spraw zagranicznych PRL, Mariana Orzechowskiego, z jego holenderskim odpowiednikiem – Hansem van den Broekem. W jego trakcie mówiono o istocie planu Jaruzelskiego, a także o jego znaczeniu dla całej Europy. W tekście zwrócono również uwagę na rocznicę wybuchu II wojny światowej. Połączenie tych dwóch faktów, planu Jaruzelskiego i rocznicy wybuchu wojny, miało przypomnieć Europie o błędach przeszłości i o potrzebie dojścia do kompromisu we współczesnej rzeczywistości⁷⁰. Po podpisaniu 8 grudnia 1987 r. w Waszyngtonie amerykańsko-radzieckiego „Układu o całkowitej likwidacji pocisków rakietowych pośredniego zasięgu”, w „Izwestiach” opublikowano artykuł w którym zaznaczono, że podpisanie dokumentu było również zasługą „polskiej dyplomacji i polskiego narodu”. Przy okazji przypomniano inne inicjatywy ograniczające wyścig zbrojeń: plan Rapackiego, plan Gomułki i plan Jaruzelskiego⁷¹.

O planie mówiła również dyplomacja radziecka, a także pochyłono się nad nim

⁶⁶ J. Moszczeński, *W ONZ o Planie Jaruzelskiego. Tradycyjna polska aktywność – rozmowa Trybuny Ludu z amb. Eugeniuszem Noworytą, przedstawicielem PRL przy ONZ w Nowym Jorku*, „Trybuna Ludu”, 20.07.1987, nr 167.

⁶⁷ *Szerokie echa memorandum PRL. Konkretny wkład naszego kraju w umacnianie bezpieczeństwa na świecie*, „Życie Warszawy”, 23.07.1987; *W Komitecie Rozbrojeniowym o Planie Jaruzelskiego*, „Trybuna Ludu”, 28.07.1987; *Mniej zbrojeń – więcej bezpieczeństwa w Europie. Ankieta Trybuny Ludu*, „Trybuna Ludu”, 7.08.1987.

⁶⁸ *Kraje socjalistyczne są gotowe uczynić wszystko dla osiągnięcia rozbrojenia na świecie. Komentator TASS o „Planie Jaruzelskiego”*, „Życie Warszawy”, 27.07.1987; *Propozycja zmierzająca do wypełnienia ważnej luki w rokowaniach rozbrojeniowych*, „Życie Warszawy”, 25.08.1987.

⁶⁹ Е. Григорьев, *План Ярузельского. Наш Комментарий*, „Правда” 1987, nr 131, s. 6.

⁷⁰ ТАСС, *Не забывать уроки истории*, „Правда” 1987, nr 245, s. 4.

⁷¹ Л. Пастусьяк, *Успех здравого смысла*, „Известия” 1987, nr 352, s. 6.

w szerszym gronie. Przykładowo: jak donosiły „Izwestia”, na jednym z posiedzeń Komitetu ministrów spraw zagranicznych państw-członków Układu Warszawskiego, plan Jaruzelskiego wymieniono wśród trzech najważniejszych inicjatyw odnoszących się do bezpieczeństwa w Europie – wyszczególnione zostały inicjatywy CSRS i NRD, zakładające stworzenie w Europie bezatomowego korytarza i strefy wolnej od broni chemicznej⁷². Dyplomacja radziecka odwoływała się również do planu Jaruzelskiego na forum międzynarodowym, np. Eduard Szewardnadze, ówczesny minister spraw zagranicznych ZSRR, mówił o planie na trzecim specjalnym posiedzeniu ONZ dotyczącym rozbrojenia⁷³. O planie Jaruzelskiego, a także o planie którego współautorem był sekretarz generalny Komunistycznej Partii Czechosłowacji Miloš Jakeš, pisano w artykułach poświęconych rozbrojeniu w Europie⁷⁴. Temat ten przywoływany był również na szczytach polsko-radzieckich, o czym informowano w prasie radzieckiej⁷⁵. Oceniając całościowo jej zainteresowanie planem Jaruzelskiego należy podkreślić, że nie było ono zbyt duże. Znacznie więcej uwagi poświęcano inicjatywom radzieckim, w tym przede wszystkim planowi Gorbaczowa. Niewykluczone, że wiązało się to z wyraźną niechęcią radzieckich wojskowych wobec planu, a zgoda na jego zaistnienie wynikała głównie z osobistego poparcia ze strony Gorbaczowa i Szewardnadze, na co zwraca uwagę J.M. Nowak. Mimo to, plan nie uzyskał nigdy jednoznacznej aprobaty Moskwy⁷⁶.

Należy zgodzić się z Ryszardem Ziębą, że plan Jaruzelskiego był generalnie zaproszeniem do dialogu międzynarodowego bez wstępnej rekomendacji rozwiązań i nawiązywał do „nowego myślenia” i „wspólnego bezpieczeństwa”⁷⁷. Był również przedmiotem szeregu rozmów dyplomatycznych i zakulisowych pertraktacji, a także ważnym elementem rozmów dyplomacji polskiej z politykami RFN, w tym przede wszystkim z politykami socjaldemokratycznymi. Wiązało się to nie tylko z jego odniesieniem do prac grupy roboczej SPD-PZPR⁷⁸, ale także do wspólnego dokumentu SED-SPD⁷⁹. Wynikało to z faktu, że znaczna część dokumentu SED-SPD była identyczna z planem Jaruzelskiego, co wywołało irytację w Warszawie, szczególnie, że jego treść

⁷² Б. Тенин, *Три инициативы, реализация которых позволила бы укрепить безопасность в Европе*, „Известия” 1988, nr 123, s. 5.

⁷³ ТАСС, *Выступления Э.А. Шеварнадзе*, „Правда” 1988, nr 161, s. 4.

⁷⁴ Wzdłuż granicy państw Układu Warszawskiego i państw-członków NATO miała być stworzona strefa zaufania i współpracy, o czym mówił m.in. Protokół o výsledch jednani mezi delegacemi federalniho ministerstva vnitra Ceskoslovenske socialisticke republiky a Vyboru statni bezpecnosti Svazu sovet-sky; Вл. Кузнецов, *Дом для Европы: каким ему быть*, „Правда” 1988, nr 289, s. 4; А. Лопухин, А. Масленников, *В XXI век – без оружия*, „Правда” 1989, nr 15, s. 4; Б. Тузмухамедов, *Коридор безопасности*, „Правда” 1989, nr 56, s. 4.

⁷⁵ Przykłady tekstów odnoszących się do planu Jaruzelskiego zamieszczonych w „Izwestiji”: ТАСС, *С официальным визитом*, „Известия” 1988, nr 43, s. 4; ТАСС, *В атмосфере взаимопонимания*, „Известия” 1988, nr 99, s. 4; ТАСС, *Советско-Польские переговоры*, „Известия” 1988, nr 297, s. 4.

⁷⁶ J.M. Nowak, *Od hegemonii...*, *op. cit.*, s. 119 i 121.

⁷⁷ R. Zięba, *op. cit.*, s. 125–135.

⁷⁸ *Materialien – Frieden und Abrüstung in Europa. Ergebnisse der gemeinsamen Arbeitsgruppe SPD-PVAP (Vereinigte Polnische Arbeiterpartei)*, Hrsg. Vorstand der SPD, Bonn 1989.

⁷⁹ J. Thiem, *Für eine chemiefreie Zone in Europa*, „Internationale Studien. Leipziger Hefte zur Friedensforschung” 1989, Nr. 4.

poznano z publikacji prasowych⁸⁰. Bez wątpienia plan wzbudził zainteresowanie zarówno w kontekście starań o odbudowę pozycji międzynarodowej Polski, jak i przemian zachodzących w ZSRR, a także zbliżających się okrągłych rocznic związanych z II wojną światową. Takim przykładem mogą być warszawskie rozmowy prowadzone z delegacją SPD, kierowaną przez nowego przewodniczącego socjaldemokracji – Hansa-Jochena Vogla⁸¹, którego wizyta odbyła się na zaproszenie Jaruzelskiego w dniach 29 września – 1 października 1987 r. Była to pierwsza podróż do wschodniej Europy Vogla, po objęciu funkcji przewodniczącego SPD, stanowiąca kontynuację dialogu międzypartyjnego do którego przywiązywano duże znaczenie w Warszawie, czego wyrazem były rozmowy i oprawa wizyty⁸².

W trakcie rozmów w cztery oczy Jaruzelskiego z Voglem poruszano tematy, które zasadniczo nie odbiegały od zazwyczaj podejmowanych przy okazji innych spotkań na partyjnym szczycie. Były to przede wszystkim kwestie działań na rzecz pokoju, rozbrojenia i odprężenia (np. w sejmie Vogel wygłosił wykład na temat SPD-owskiej koncepcji polityki bezpieczeństwa na tle aktualnego stanu stosunków Wschód–Zachód), w tym również plan Jaruzelskiego, a także kwestie gospodarcze⁸³. Poza tym poruszono aktualne sprawy międzynarodowe i dokonano oceny sytuacji w ZSRR i polityki Gorbaczowa. Jaruzelski przekazał swoje spostrzeżenia na temat sytuacji w Moskwie, zwracając uwagę na zbieżność procesów przebudowy w Związku Radzieckim z przemianami w Polsce. Vogel nie tylko pozytywnie przyjął analizę generała, lecz także wyraził pełne poparcie i sympatię dla działań Gorbaczowa, wskazując na zmianę przez Moskwę oceny sytuacji w Polsce „z tolerowanego wyjątku” na „przykład do naśladowania”⁸⁴.

Pozytywna ocena działań Jaruzelskiego, jakiej dokonali zachodni Niemcy socjaldemokracji, była m.in. rezultatem bardzo dobrych relacji osobistych Gorbaczowa z gen. Jaruzelskim, które przez SPD ocenione zostały jako najlepsze spośród wszystkich kontaktów z przywódcami państw socjalistycznych. O szczególnych relacjach

⁸⁰ AdsD, Voigt 5082, Karsten D. Voigt, Gespräche mit der PVAP am 13/14. September 1988, Bonn, den 21. September 1988.

⁸¹ Członkami delegacji SPD, oprócz przewodniczącego partii, byli: Holger Börner – członek Prezydium SPD i wiceprezes Fundacji Eberta (Friedrich Ebert Stiftung), sekretarze parlamentarni frakcji Gerhard Jahn i Helmuth Becker, przewodniczący podkomisji Bundestagu ds. zagranicznej polityki gospodarczej i polityki handlowej Peter Mitzschering oraz rzecznik prasowy frakcji Alwin Steinke. *Hans-Jochen Vogels politische Bericht vor der Fraktion in Berlin*, Informationen der Sozialdemokratischen Bundestagsfraktion, 6.10.1987.

⁸² AAN, KC PZPR LXXVII-58, k. 128, Plan obsługi informacyjno-propagandowej wizyty przewodniczącego SPD dr Vogla w Polsce. Renate March, korespondentka dpa, donosiła z Warszawy, że oprawa wizyty Vogla była wyjątkowo „bogata”. Tyle czasu i uwagi, ile poświęcono przewodniczącemu SPD, nie miał dawno żaden polityki odwiedzający Polskę. *Vogels Polenbesuch hatte vor allem atmosphärische Bedeutung*, dpa, 1.10.1987.

⁸³ AAN, KC PZPR LXXVII-58, k. 52–73, Informacja o wizycie Przewodniczącego Socjaldemokratycznej Partii Niemiec Hansa-Jochena Vogla i delegacji SPD w Polsce, 29 września – 1 października 1987 r. Poza programem przeprowadzono rozmowy z arcybiskupem Bronisławem Dąbrowskim i doradcami Solidarności, a także złożono kwiaty na grobie ks. Jerzego Popiełuszki, co można uznać za przejaw zmiany polityki SPD wobec Polski i polskiej opozycji.

⁸⁴ AAN, KC PZPR LXXVII-58, k. 52–73, Informacja o wizycie Przewodniczącego Socjaldemokratycznej Partii Niemiec...; O wpływie pierestrojki na sytuację w Polsce ciekawie pisze M. Dobbs, *op. cit.*; zob. też: *Zmierzch dyktatury...*, *op. cit.*, *passim*.

tych dwóch polityków świadczyć miało podjęcie dla sekretarza generalnego pewnych „misji specjalnych”, o czym mówiono w kręgach bońskich⁸⁵. W tym kontekście wzrosła pozycja Polski i oddźwięk inicjatyw złożonych przez kraj. Miało to m.in. znaczenie w przygotowaniach do uroczystości 50. rocznicy wybuchu II wojny światowej, które chciano wykorzystać w celu podniesienia rangi państwa. Do uroczystości w 1989 r. przygotowywano się w Polsce „uważnie”, biorąc pod uwagę możliwe „straty” i „zyski” w polityce zarówno zagranicznej, jak i wewnętrznej. Warszawa była zainteresowana nadaniem rocznicy charakteru wyjątkowo uroczystego, podkreślającego znaczenie ówczesnych władz PRL. Wiązało się to bezpośrednio z planem Jaruzelskiego. Na 2. kongresie Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego w 1987 r. gen. Jaruzelski przedstawił swoją propozycję pokojową, mówiąc przy okazji: „Potwierdzamy gotowość goszczenia w Warszawie, w 50. rocznicę wybuchu II wojny światowej, przedstawicieli z państw członkowskich procesu KBWE, dla wspólnego zastanowienia się nad przyszłością naszego kontynentu. Bardzo cenne byłoby dojsię z tej okazji do spotkania przewodniczących parlamentów”⁸⁶. Kolejną rocznicę wybuchu II wojny światowej świętowano inaczej niż planowano, co było związane z przemianami jakie zaszły po 4 czerwca 1989 r.

Podsumowanie

Inicjatywy PZPR i SPD obejmowały swoim zakresem obszary i działania nie będące ani przedmiotem polityki wielkich mocarstw, ani bieżących rozmów i rokowań państw uczestniczących w procesie KBWE. Jak podkreślał Janusz Sawczuk, leżały one w kręgu idei z przyszłości⁸⁷. Co ciekawe zajmowały się nimi państwa (a także ugrupowania polityczne), które nie były podmiotami w tych kwestiach. Może o tym świadczyć rozmowa Julija Kwicynskiego⁸⁸ i Egona Bahra z czerwca 1984 r. na temat rozmów rozbrojeniowych i udziału w nich Europy Zachodniej⁸⁹. Bahr zarzucił Kwicynskiemu, będącemu wówczas szefem delegacji radzieckiej na rozmowy rozbrojeniowe w Genewie, że Związek Radziecki traktuje problemy rozbrojenia bilateralnie (ZSRR-USA), bez uwzględniania zmienionej sytuacji w Europie, jednocześnie domagając się wyeliminowania jej ze strefy zagrożenia. Przy okazji Bahr poinformował Kwicynskiego o planowanych rozmowach SPD z SED na temat broni chemicznej,

⁸⁵ *Vogels Polenbesuch hatte vor ...*, op. cit.; *Warschau: Polen Rückkehr in die internationale Politik*, Ppp, 23.09.1987, Nr. 108. Przykładowo: podczas rozmowy Vogla z Jaruzelskim w cztery oczy, z upoważnienia ministra spraw zagranicznych Izraela, przewodniczący SPD poprosił o przekazanie Gorbaczowowi, że Izrael chciałby rychłego nawiązania stosunków dyplomatycznych. AAN, KC PZPR LXXVII-58, k. 52–73, Informacja o wizycie Przewodniczącego Socjaldemokratycznej Partii ...

⁸⁶ W. Jaruzelski, *Polska propozycja pokojowa*, [w:] „Plan Jaruzelskiego” jako polska..., op. cit., s. 5–12.

⁸⁷ J. Sawczuk, op. cit., s. 22.

⁸⁸ Julij A. Kwicynski kierował w tym czasie delegacją radziecką podczas pertraktacji z USA o redukcji arsenału nuklearnego w Genewie. W okresie późniejszym był mianowany ambasadorem nadzwyczajnym i pełnomocnym ZSRR w Bonn.

⁸⁹ AdSD, Bahr 961, Kurzprotokoll des Gesprächs zwischen Juli Kwizinski und Egon Bahr am Freitag, dem 21. Juni 1984.

przedstawiając je jako przykład tzw. opcji europejskiej. Odpowiedź polityka radzieckiego była nader rzeczowa i trafna: „Polityka bezpieczeństwa jest robiona przez tych, którzy mieli broń. Właśnie inicjatywy są nierealne”⁹⁰. W praktyce, każdy plan i inicjatywę „badano” na Zachodzie pod kątem poparcia ze strony Moskwy. Jeżeli takowe było, oznaczało to automatycznie większe zainteresowanie nim – również przez NATO⁹¹. W takim kontekście plan Jaruzelskiego został zauważony, ponieważ cieszył się poparciem Gorbaczowa, co oznaczało, że spełnił swój cel, jakim było zwrócenie uwagi na Polskę w innym kontekście niż tylko konsekwencje stanu wojennego czy walka z opozycją. Bez względu na to, czy plan Jaruzelskiego miał szansę na wdrożenie (a raczej jej nie miał), a także czy plany stworzenia grupy roboczej SPD-PZPR służyły przede wszystkim socjaldemokratom w utrzymaniu się w obiegu międzynarodowym, samo ich sformułowanie było przejawem aktywności dyplomatycznej rządu polskiego, a także realnie podjętą próbą wyjścia z izolacji politycznej. Temat powrotu do gry na arenie międzynarodowej był nadrzędnym celem działań ówczesnej dyplomacji, a plan Jaruzelskiego i zaangażowanie się w prace grupy roboczej PZPR-SPD miały zwrócić uwagę na proces reform wewnętrznych w Polsce i dowartościować jej dorobek w zakresie inicjatyw pokojowych. O planie Jaruzelskiego można równocześnie powiedzieć, że był on „ostatnim akordem polityki zagranicznej Polski Ludowej w okresie zimnowojennym”⁹².

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych Warszawa
Komitet Centralny PZPR
Komitet Centralny PZPR, Wydział Zagraniczny
Archiv der sozialen Demokratie Bonn (Archiwum Socjaldemokracji Niemieckiej w Bonn)
Depozyt Egon Bahr
Depozyt Horst Ehmke
Depozyt Eugen Selbmann
Depozyt Karsten Voigt
SPD, Internationale Abteilung
Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych Warszawa,
Departament IV

Literatura

Arbeitsgruppe gebildet, „General-Anzeiger”, 8.12.1984.
Arend I., Kalman M., *Die Wiener Verhandlungen über konventionelle Streitkräfte in Europa (VKSE) Vom Atlantik bis zum Ural. Kann Europa abrüsten?*, Wissenschaft & Frieden 1989-2, Dossier Nr. 3, <https://www.wissenschaft-und-frieden.de/seite.php?dossierID=028>, [dostęp 30.4.2019].

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ J.M. Nowak, *Od hegemonii...*, *op. cit.*, s. 125.

⁹² B. Koszel, *Bezpieczeństwo Polski w okresie zimnej wojny*, „Przegląd Strategiczny” 2015, nr 8, s. 78.

Zaangażowanie Polski w inicjatywy rozbrojeniowe w latach 80. XX wieku...

- Banach M., *Profesor Bogusław Jasiński (1931–2009)*, „Kurier UEK. Miesięcznik Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” 2010, nr 3.
- Beratungen Ehmkes in Warschau*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 28.09.1985.
- Bingen D., *Die Polenpolitik der Bonner Republik von Adenauer bis Kohl 1949–1991*, Baden-Baden 1998.
- Dobbs M., *Precz z Wielkim Bratem. Upadek imperium radzieckiego*, przeł. Paweł Kwiatkowski, Poznań 1998.
- Dobrosielski M., „*Plan Jaruzelskiego*”, [w:] „*Plan Jaruzelskiego*” jako polska inicjatywa pokojowa, Ośrodek Spraw Międzynarodowych, Studium Badań nad Pokojem, Warszawa 1987.
- Domnitz Ch., *Europäische Vorstellungsweisen im Ostblock. Eine Topologie von Europeanarrationen im Staatssozialismus*, [w:] *Europa im Ostblock. Vorstellung und Diskurse (1945–1991) / Europe in the Eastern Bloc. Imaginations and Discourses (1945–1991)*, Hrsg. v. J.M. Faraldo, P. Gulinska-Jurgiel, Ch. Domnitz, Böhlau, Köln 2008.
- Dziennik „Prawda” o ingerencji służb specjalnych USA w sprawy polskie*, „Trybuna Ludu”, 28.12.1981.
- Dziennik „Prawda” o ingerencji służb specjalnych USA w sprawy polskie*, „Trybuna Ludu”, 29.12.1981.
- Ehmke zur Warschau-Reise*, „Informationen der sozialdemokratischen Bundestagsfraktion”, 7.03.1985, Nr. 443.
- Friszke A., *Sprawa jedenastu. Uwięzienie przywódców NSZZ „Solidarność” i KSS „KOR” 1981–1984*, Kraków – Warszawa – Gdańsk 2017.
- Gemeinsame Erklärung zur Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa durch Maßnahmen der gegenseitigen Vertrauensbildung* 25. November 1985 / *Wspólne oświadczenie w sprawach bezpieczeństwa i współpracy w Europie poprzez środki budowania wzajemnego zaufania* <http://library.fes.de/pdf-files/netzquelle/a97-06582.pdf> [dostęp 1.04.2019].
- Goddeeris I., *Ministerstwo Spraw Zagranicznych „Solidarność”. Biuro Koordynacyjne NSZZ „Solidarność”, 1982–1989, cz. 1*, przeł. Grażyna Błaszczuk, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2006, nr 2.
- Hansen J., *Abschied vom Kalten Krieg? Die Sozialdemokraten und der Nachrüstungsstreit (1977–1987)*, Berlin [u. a.] 2016.
- Hans-Jochen Vogels politische Bericht vor der Fraktion in Berlin*, „Informationen der Sozialdemokratischen Bundestagsfraktion”, 6.10.1987.
- Jaruzelski W., *Niepodległość Polski to dla każdego pokolenia świętość, skarb bezcenny*, „Życie i Myśl” 1987, z. 7–8.
- Jaruzelski W., *Polska propozycja pokojowa*, [w:] „*Plan Jaruzelskiego*” jako polska inicjatywa pokojowa, Ośrodek Spraw Międzynarodowych, Studium Badań nad Pokojem, Warszawa 1987.
- Jaskułowski T., *Przyjaźń, której nie było. Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego NRD wobec MSW, 1974–1990*, Warszawa 2014.
- Komunikat z badań. Opinie społeczne o oświadczeniu Gorbaczowa i dwudziestym siódmym zjeździe KPZR*, Państwowa Jednostka Organizacyjna „Polskie Radio i Telewizja”. Ośrodek Badania Opinii Publicznej, nr 8/396, kwiecień 1986, http://tnsglobal.pl/archiv_files/08_396_86.pdf [dostęp: 10.04.2019].
- Korger D., *Die Polenpolitik der deutschen Bundesregierung 1982–1991*, Bonn 1993.
- Koszel B., *Bezpieczeństwo Polski w okresie zimnej wojny*, „Przegląd Strategiczny” 2015, nr 8.
- Kraje socjalistyczne są gotowe uczynić wszystko dla osiągnięcia rozbrojenia na świecie. Komentarz TASS o „Planie Jaruzelskiego”*, „Życie Warszawy”, 27.07.1987.

- Krasicki I., *Zachód a sytuacja w Polsce. Gdy zawodzą fałszywe nadzieje*, „Trybuna Ludu”, 29.12.1981.
- Kukułka J., *Dyplomacja polska w latach 1944–1989*, [w:] *Historia dyplomacji polskiej X–XX w.*, pod red. G. Labudy i W. Michowicza, Warszawa 2002.
- Kukułka J., *Pokój w teorii i praktyce stosunków międzynarodowych*, Warszawa 1991.
- Losman J., *Antypolska kolęda prezydenta*, „Trybuna Ludu”, 29.12.1981.
- Łuczak A., *Przemiany w ZSRR – nadzieje w Polsce*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe Polska – Europa – Świat. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Ryszardowi Ziębie z okazji czterdziestolecia pracy naukowej*, red. J. Zajęc, A. Włodkowska-Bagan, M. Kaczmarecki, Warszawa 2015.
- Ludzkość potrzebuje jasnej perspektywy, porozumienia i współpracy pokojowej. Przemówienie Wojciecha Jaruzelskiego na 40. Sesji Zgromadzenia Ogólnego NZ*, „Dziennik Polski”, 28–29.10.1985.
- Malinowski K., *Polityka Republiki Federalnej Niemiec wobec Polski w latach 1982–1991*, Poznań 1997.
- Materialien – Frieden und Abrüstung in Europa. Ergebnisse der gemeinsamen Arbeitsgruppe SPD-PVAP (Vereinigte Polnische Arbeiterpartei)*, Hrsg. Vorstand der SPD, Bonn 1989.
- Memorandum Rządu PRL w sprawie zmniejszenia zbrojeń i zwiększenia zaufania w Europie Środkowej. Polskie i Czechosłowackie inicjatywy pokojowe*, Warszawa 1988.
- Mniej zbrojeń – więcej bezpieczeństwa w Europie. Ankieta Trybuny Ludu*, „Trybuna Ludu”, 7.08.1987.
- Moseleit K., *Die „Zweite“ Phase der Entspannungspolitik der SPD, 1983–1989: eine Analyse ihrer Entstehungsgeschichte, Entwicklung und der konzeptionellen Ansätze*, Peter Lang, Frankfurt am Main 1991.
- Moszczeński J., *O Planie Jaruzelskiego w Wiedniu*, „Trybuna Ludu”, 20.07.1987, nr 167.
- Moszczeński J., *W ONZ o Planie Jaruzelskiego. Tradycyjna polska aktywność – rozmowa Trybuny Ludu z amb. Eugeniuszem Noworytą, przedstawicielem PRL przy ONZ w Nowym Jorku*, „Trybuna Ludu”, 20.07.1987, nr 167.
- Multan W., *Bezpieczeństwo międzynarodowe ery nuklearnej*, Warszawa 1991.
- Neues Anti-NATO-Papier der SPD – Vereinbarungen mit der kommunistischen Arbeiterpartei – Volker Rühle, MdB, Stellvertretender Vorsitzender der CDU/CSU Bundestagsfraktion*, Bonn, „Deutschland-Union-Dienst”, 8.11.1985, Nr. 214.
- Nowak J.M., *Od hegemonii do agonii. Upadek Układu Warszawskiego. Polska perspektywa*, Warszawa 2011.
- Nowak J. M., *„Plan Jaruzelskiego“*, [w:] *„Plan Jaruzelskiego“ jako polska inicjatywa pokojowa*, Ośrodek Spraw Międzynarodowych, Studium Badań nad Pokojem, Warszawa 1987.
- Olszański P., *Historia polskiego zadłużenia międzynarodowego na tle wydarzeń społecznych i politycznych*, Warszawa 2002.
- Paczkowski A., *Boisko wielkich mocarstw: Polska 1980–1989. Widok od wewnątrz*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2002, nr 3.
- Plan Jaruzelskiego jako polska inicjatywa pokojowa*, Ośrodek Spraw Międzynarodowych, Studium Badań nad Pokojem, Warszawa 1987.
- Pleskot P., *Kłopotliwa panna „S”. Postawy polityczne Zachodu wobec „Solidarności” na tle stosunków z PRL (1980–1989)*, Warszawa 2013.
- Prof. Dr. Horst Ehmke MdB/SPD über seine Gespräche in Warschau*, BPA-Nachrichtenabt. Rundf.-Ausw. Deutschland, DLF/27.9.1985/6.45, Musik und Informationen.

- Propozycja zmierzająca do wypełnienia ważnej luki w rokowaniach rozbrojeniowych, „Życie Warszawy”, 25.08.1987.
- Przed i po 13 grudnia. Państwa bloku wschodniego wobec kryzysu w PRL 1980–1982, t. 1: Sierpień 1980 – marzec 1981, wybór, wstęp i oprac. Ł. Kamiński, Warszawa 2006.
- Rother B., *Willy Brandts Außenpolitik. Grundlagen, Methoden und Formen*, [w:] *Willy Brandts Außenpolitik*, Hrsg. B. Rother, Wiesbaden 2014.
- Rühe V., *So untergraben die Sozialdemokraten westliche Verhandlungserfolge...*, „Deutschland-Union-Dienst”, 28.11.1985, Nr. 46.
- Sawczuk J., *Dialog rozbrojeniowy SPD i SED (1984–1989)*, Opole 1990.
- Schriftliche Fragen mit den in der Woche vom 16. Mai 1988 eingegangenen Antworten der Bundesregierung*, Deutscher Bundestag 11. Wahlperiode, Drucksache 11/2349, 20.05.1988.
- Ścibiorek Z., *Sztab Generalny Wojska Polskiego w latach 1944–1989*, [w:] *Sztab Generalny Wojska Polskiego w systemie obrony i bezpieczeństwa państwa*, materiały z sympozjum (referaty, wystąpienia, dyskusja), Sztab Generalny Wojska Polskiego, Biuro Koordynacyjne, Warszawa 2008.
- Skrzypiek A., *Dyplomatyczne dzieje PRL w latach 1956–1989*, Pułtusk 2010.
- Skrzypiek A., *Wpływ zmian zachodzących w ZSRR na wydarzenia w Polsce w latach 1985–1989*, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego” 2002, t. 16.
- SPD plant Erklärung mit Polens KP. Kritik des Auswärtigen Amtes in Bonn*, „Der Tagesspiegel”, 9.11.1985.
- SPD setzt Gespräche mit der Vereinigten Polnischen Arbeiterpartei (PVAP) fort*, „Informationen der sozialdemokratischen Bundestagsfraktion”, 2.06.1985, Nr. 1055.
- SPD und PVAP einigen sich auf gemeinsame Erklärung*, „Stuttgarter Zeitung”, 8.11.1985.
- SPD untergräbt westliche Erfolge“. Auswärtiges Amt rügt eigenmächtige Absprachen mit Ostparteien*, „Frankfurter Neue Presse”, 9.11.1985.
- SPD verhandelt mit polnischer KP*, „Die Welt”, 8.11.1985.
- SPD-Abkommen mit Polen: Verzicht auf ABC-Waffen*, „Bild”, 8.11.1985.
- SPD-Absprachen mit polnischen Kommunisten*, „Berliner Morgenpost”, 9.11.1985.
- SPD-Gespräche in Polen*, „Informationen der Sozialdemokratischen Bundestagsfraktion”, Nr. 1774, 24.09.1985.
- SPD-Politiker flogen nach Warschau*, „Neue Presse“ (Hannover), 5.05.1985.
- Stokłosa K., *Polen und die deutsche Ostpolitik 1945–1990*, Göttingen 2011.
- Stolarczyk M., *Sprawa przewyższenia podziału Europy w polityce zagranicznej RFN i Polski w latach osiemdziesiątych*, „Przegląd Zachodni” 1990, nr 4.
- Stosunki polsko-niemieckie w latach 1970–1995: Próba bilansu i perspektywy rozwoju*, red. J. Holcer, J. Fiszer, Warszawa 1998.
- Streit um SPD-Absprache mit Warschau*, „Die Welt”, 26.11.1985.
- Świat wobec Solidarności 1980–1989, red. P. Jaworski, Ł. Kamiński, Warszawa 2013.
- Świder M., *Lewica parlamentarna w RFN wobec ruchu pokojowego w latach 80. XX wieku*, [w:] *Nowe ruchy społeczne*, red. M. Marczevska-Rytko, D. Maj, Lublin 2017.
- Świder M., *Ruch pokojowy w RFN (Friedensbewegung) w pierwszej połowie lat osiemdziesiątych XX wieku*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K: Politologia” 2017, Vol. 24, nr 2.
- Świder M., *Stanowisko Socjaldemokratycznej Partii Niemiec wobec Polski w latach 1980–1989*, Opole 2015.
- Szerokie echa memorandum PRL. Konkretny wkład naszego kraju w umacnianie bezpieczeństwa na świecie*, „Życie Warszawy”, 23.07.1987.

- TACC, В атмосфере взаимопонимания, „Известия”, nr 99, 1988.
- TACC, Выступления Э.А. Шеварнадзе, „Правда”, nr 161, 1988.
- TACC, Не забывать уроки истории, „Правда”, nr 245, 1987.
- TACC, С официальным визитом, „Известия”, nr 43, 1988.
- TACC, Советско-Польские переговоры, „Известия”, nr 297, 1988.
- Thiem J., *Für eine chemiefreie Zone in Europa*, „Internationale Studien. Leipziger Hefte zur Friedensforschung” 1989, Nr. 4.
- Umstrittene Ostkontakte der SPD*, „Neue Zürcher Zeitung”, 27.11.1985.
- Unger L., *Widziane z Brukseli*, „Kultura” 1986, nr 1/460–2/461.
- Vogel befriedigt über Gesprächsvorschritte mit der Vereinigten Polnischen Arbeiterpartei*, „Informationen der sozialdemokratischen Bundestagsfraktion”, 5.06.1985, Nr. 1082.
- Vogels Polenbesuch hatte vor allem atmosphärische Bedeutung*, dpa, 1.10.1987.
- W Komitecie Rozbrojeniowym o Planie Jaruzelskiego*, „Trybuna Ludu”, 28.07.1987.
- Warschau: Polen Rückkehr in die internationale Politik*, Ppp, 23.09.1987, Nr. 10.
- World at Turning Point – Pugwash statement*, Inside Pugwash Newsletter. Special Newsletter for Bulletin Readers on the Pugwash Conferences, Vol. 4, No. 10, [w:] „Bulletin of the Atomic Scientists”, September 1987, Vol. 43, No. 7, http://books.google.pl/books?id=mgYAAAAAMBAJ&pg=PP2&lpg=PP2&dq=Maj+1987+Pugwash+Mr%C4%85gowa&source=bl&ots=DZFbiKnmJe&sig=J_aEHsfDesH_QtPanAPGGiwWDI&hl=de&ei=xtvySurlJYaKngOn3pClAw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CACQ6AEwAA#v=onepage&q=&f=false [dostęp 9.04.2019].
- Zajac J., Zięba R., *Polska w stosunkach międzynarodowych. 1945–1989*, Toruń 2005.
- Zięba R., *Plan Jaruzelskiego*, „Stosunki Międzynarodowe” 1989, t. 10.
- Zmiercz dyktatury. Polska lat 1986–1989 w świetle dokumentów*, t. 1: *Lipiec 1986 – maj 1989*, wybór, wstęp i oprac. A. Dudek, Warszawa 2009.
- Żuber M., *Tworzenie stref bezatomowych a bezpieczeństwo globalne*, [w:] *Edukacja dla bezpieczeństwa. Służby specjalne w systemie bezpieczeństwa państwa. Praktyczne aspekty bezpieczeństwa*, red. M. Ilnicki, A. Piotrowski, Poznań 2012.
- Григорьев Е., *План Ярузельского. Наш Комментарий*, „Правда” 1987, nr 131.
- Кузнецов В., *Дом для Европы: каким ему быть*, „Правда” 1988, nr 289.
- Лопухин А., Масленников А., *В XXI век – без оружия*, „Правда” 1989, nr 15.
- Пастусяк Л., *Успех здравого смысла*, „Известия” 1987, nr 352.
- Тенин Б., *Три инициативы, реализация которых позволила бы укрепить безопасность в Европе*, „Известия” 1988, nr 123.
- Тузмухамедов Б., *Коридор безопасности*, „Правда” 1989, nr 56.

Zaangażowanie Polski w inicjatywy rozbrojeniowe w latach 80. XX wieku – grupa robocza PZPR-SPD i plan Jaruzelskiego ***Streszczenie***

W połowie lat 80. XX wieku Polska, walcząc o powrót na międzynarodową arenę polityczną po nałożeniu na nią sankcji dyplomatycznych z powodu wprowadzenie stanu wojennego w 1981 r., zaangażowała się w dwa projekty rozbrojeniowe – prace w ramach grupy roboczej PZPR-SPD i plan Jaruzelskiego ogłoszony w 1987 r. Obie inicjatywy

nawiązywały do wcześniejszych polskich koncepcji, przede wszystkim planu Rapackiego i planu Gomułki. Inicjatywa powołania wspólnej grupy roboczej wyszła ze strony zachodnioniemieckich socjaldemokratów, którzy widzieli w niej możliwości przełamania izolacji międzynarodowej Polski, a dla SPD szansę pozostania w obiegu międzynarodowym. Natomiast plan Jaruzelskiego harmonizujący z planem Michaiła Gorbaczowa był wyrazem przemian zachodzących pod wpływem pierestrojki zarówno w Polsce, jak i ZSRR. Konsultowany z innymi państwami Układu Warszawskiego, głównie ze Związkiem Radzieckim (delegacja ekspertów z tego kraju brała aktywny udział w jego kształtowaniu), stał się podstawą dla innych inicjatyw rozbrojeniowych/pokojowych państw socjalistycznych.

Słowa kluczowe: plan Jaruzelskiego, grupa robocza PZPR-SPD, rozbrojenie, kontrola zbrojeń, NATO, Układ Warszawski

Poland's Involvement in Disarmament Initiatives in the 1980s: PZPR-SPD Working Group and Jaruzelski's Plan Abstract

In the mid-1980s, Poland, fighting for a return to the international political arena after imposing diplomatic sanctions on it due to the imposition of martial law in 1981, engaged in two disarmament projects. These were works within the PZPR-SPD working group and Jaruzelski's plan announced in 1987. Both of these initiatives referred to earlier Polish concepts, first of all the Rapacki plan and the Gomułka plan. The initiative to establish a joint working group came from the West German Social Democrats, who saw in it the possibility of breaking the international isolation of Poland, and for the SPD to remain in international circulation. The Jaruzelski plan, harmonizing with the plan of Mikhail Gorbachev, was an expression of the changes taking place under the influence of perestroika in both Poland and the USSR. Consulted with other states of the Warsaw Pact, mainly from the USSR (a delegation of experts from the USSR took active part in its formation) became the basis for other disarmament / peaceful socialist countries.

Key words: Jaruzelski's plan, PZPR-SPD working group, disarmament, arms control, NATO, Warsaw Pact

Polens Beteiligung an Abrüstungsinitiativen in den 1980er Jahren: PZPR-SPD-Arbeitsgruppe und Jaruzelski-Plan Kurzfassung

Mitte der 1980er Jahre beteiligte sich Polen an zwei Abrüstungsprojekten, nachdem es aufgrund der Verhängung des Kriegsrechts im Jahr 1981 diplomatische Sanktionen verhängt hatte, um die Rückkehr auf die internationale politische Bühne zu kämpfen. Dies waren Arbeiten im Rahmen der PZPR-SPD-Arbeitsgruppe und des 1987 veröffentlichten Plans von Jaruzelski. Beide Initiativen knüpften an frühere polnische Konzepte, vor allem an den Rapacki-Plan und den Gomułka-Plan, an. Die Initiative zur Bildung einer gemeinsamen Arbeitsgruppe ging von den westdeutschen Sozialdemokraten aus, die darin die Möglichkeit sahen, die internationale Isolation Polens zu durchbrechen und die SPD international im Spiel zu halten. Der Jaruzelski-Plan, der mit dem Plan von Michail Gorbatschow in Einklang stand, war Ausdruck der Veränderungen, die unter dem Einfluss der Perestroika sowohl in Polen als auch in der UdSSR eintraten. Konsultiert mit anderen

Staaten des Warschauer Paktes, hauptsächlich der UdSSR (eine Delegation von Experten aus der UdSSR beteiligte sich aktiv an seiner Bildung) wurde der Plan die Grundlage für andere Abrüstungsinitiativen sozialistischer Länder.

Schlüsselwörter: Jaruzelski-Plan, PZPR-SPD-Arbeitsgruppe, Abrüstung, Rüstungskontrolle, NATO, Warschauer Pakt

Польские инициативы по разоружению в 80-х годах XX века. Рабочая группа Польской объединённой рабочей партии / Социал-демократической партии Германии и план Ярузельского

Резюме

В середине 80-х годов Польша, борясь за возвращение на международную политическую арену после введения дипломатических санкций в связи с установлением военного положения в 1981 году, принимала участие в двух проектах по разоружению. Она участвовала в рабочей группе Польской объединённой рабочей партии (ПОРП)/ Социал-демократической партии Германии (СДПГ), а в 1987 году внедрила план Ярузельского. Обе инициативы базировались на предыдущих польских концепциях, прежде всего, плане Рапацкого и плане Гомулки. Инициатива о создании совместной рабочей группы вышла со стороны западно-германских социал-демократов, которые видели в ней путь к прекращению международной изоляции Польши, а для СДПГ – шанс участвовать в международном сотрудничестве. В свою очередь план Ярузельского – во многом схожий с планом Михаила Горбачева, был выражением перемен, происходящих под влиянием перестройки в Польше и СССР. Этот план был согласован с государствами-членами Варшавского договора, в основном с Советским Союзом (делегация экспертов из СССР принимала активное участие в его формировании) и стал основой для других мирных инициатив социалистических государств.

Ключевые слова: план Ярузельского, рабочая группа ПОРП-СДПГ, разоружение, контроль над вооружениями, НАТО, Варшавский договор

Kamil Szoldra

Uniwersytet Opolski
ORCID 0000-0001-5933-023X

Prasa endecka wobec przejęcia władzy w Niemczech przez Adolfa Hitlera a kwestia bezpieczeństwa w Europie (styczeń-lipiec 1933)

Wprowadzenie

Światowy kryzys gospodarczy z 1929 r. uruchomił ciąg niefortunnych zdarzeń, które doprowadziły do głębokich zmian na niemieckiej scenie politycznej. Dynamicznie wzrastał wskaźnik bezrobocia, a produkcja przemysłowa i obroty z handlu zagranicznego mocno spadały, co nie pozostawało bez wpływu na społeczne nastroje. Dodatkowo Niemcy wciąż byli obciążeni postanowieniami traktatu wersalskiego, które były dla nich wielce niekorzystne i z którymi nie mogli się pogodzić. Ciężko w takich warunkach było również utworzyć rząd, który utrzymałby się przy władzy choć dłuższą chwilę. Splot tych wszystkich wydarzeń doprowadził do wzrostu poparcia dla narodowych socjalistów. Osobą, która wiedziała w jaki sposób wykorzystać złą sytuację wewnątrz w państwie był Adolf Hitler. W latach kryzysu Republiki Weimarskiej (1929–1933) jego partia z miesiąca na miesiąc zdobywała kolejne głosy poparcia, co spotkało się z dużym zainteresowaniem polskiej prasy. Wyjątkowo żywo wydarzenia te komentowały tytuły prasowe związane z Narodową Demokracją, które szczególnie śledziły poczynania Hitlera. Niniejszy artykuł będzie dotyczył tylko okresu pierwszych miesięcy jego rządów, ponieważ w tym czasie zlikwidowana została cała oficjalna opozycja polityczna w Niemczech. Okres ten był poprzedzony jednak zawirowaniami na niemieckiej scenie politycznej.

Zmianę w polityce niemieckiej przyniosły wybory do Reichstagu z lipca 1932 r. Wtedy to, po kolejnej już kampanii wyborczej prowadzonej na ogromną skalę, po raz pierwszy zwyciężyła partia Narodowosocjalistyczna Niemiecka Partia Robotników (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*, NSDAP). Nie był to jednak pełny sukces Hitlera jako lidera partii, gdyż nie uzyskał on większości pozwalającej na samodzielne rządy. Rezultat kolejnych, listopadowych wyborów wskazywał na porażkę partii NSDAP, co, jak się niedługo okazało, było jedynie małym potknięciem przed ofensywą Hitlera z początku 1933 r.¹

Lider NSDAP odrzucił propozycję Franza von Papena, aby objąć stanowisko wicekanclerza², ponieważ jego ambicje były znacznie większe. Po odsunięciu od władzy Papena, ponowiono propozycję, jednak spotkało się to z kolejną odmową, mimo odrębnego stanowiska niektórych członków NSDAP, m.in. Gregora Strassera, którym Hitler posłużył się do zwalczania swoich przeciwników w partii. Szereg późniejszych wydarzeń i błędów kanclerza Rzeszy Kurta von Schleichera doprowadził w krótkim czasie do upadku jego rządów. Program dotyczący pomocy materialnej dla rolnictwa niemieckich obszarów wschodnich przyczynił się do zakończenia jego kariery politycznej. Jak się później okazało, subwencje były nagminnie wykorzystywane przez junkrów w niewłaściwy sposób. Nie zostawały wydawane na oddłużanie i modernizacje, tylko na „wystawne życie, podróże, karty i hulanki”³, a w aferę były zamieszane tak znamienite rody jak Hohenzollernowie czy Hindenburgowie. Wszystko to jeszcze bardziej pogłębiło niechęć społeczeństwa do kanclerza. Złą sytuację polityczną w celu powrotu do władzy chciał wykorzystać von Papen, współpracując z ruchem narodowosocjalistycznym. 4 stycznia doszło do spotkania w rezydencji bankiera Kurta von Schrödera, w którym wzięli udział m.in.: Hitler, von Papen, Rudolf Hess, Heinrich Himmler i Wilhelm Keppler. Hitler nadal domagał się stanowiska kanclerza, ale zgodził się na koalicję z von Papenem i Alfredem Hugenbergiem. Kanclerz Schleicher początkowo chciał rozwiązać parlament i ustalić wybory w późniejszym terminie oraz uzyskać uprawnienia do rządzenia za pomocą dekretów w trybie nadzwyczajnym, jednak nie uzyskał na to zgody prezydenta, Paula von Hindenburga⁴. Hitler i von Papen kontynuowali ustalanie szczegółów utworzenia rządu, spotykając się w willi Joachima von Ribbentropa. Na objęcie urzędu kanclerza przez Hitlera wciąż nie chciał zgodzić się prezydent, ale po ustępstwach narodowych socjalistów w sprawie Ministerstwa Gospodarki i komisarza dla Prus, strony doszły do porozumienia. 30 stycznia 1933 r. Hitler udał się do gabinetu Hindenburga i przyjął z jego rąk stanowisko kanclerza Rzeszy⁵.

Wydarzenia w Niemczech były bacznie obserwowane również w Polsce. Szczególne zainteresowanie tym tematem przejawiał ruch narodo-demokratyczny. Trzeba zaznaczyć, że w latach 1927–1933 miał w nim miejsce podział dotyczący

¹ A. Bullock, *Hitler. Studium tyranii*, przeł. Tadeusz Evert, Warszawa 1975, s. 202–215.

² Uczynił tak wbrew radom swoich współpracowników, którzy uważali uzyskanie stanowiska wicekanclerza za wystarczający sukces.

³ T. Kottowski, *Historia Republiki Weimarskiej 1919–1939*, Poznań 1997, s. 301.

⁴ W urzędowym protokole zanotowano, że o ile Hindenburg miał jeszcze rozważyć kwestię rozwiązania parlamentu, o tyle nie chciał na siebie brać odpowiedzialności za wprowadzenie stanu wyjątkowego i przesunięcie wyborów parlamentarnych poza przewidziany ustawą okres.

⁵ T. Kottowski, *op. cit.*, s. 294–314.

struktur organizacji oraz programu. Coraz częściej do głosu dochodziła tzw. młoda endecja⁶, która doprowadziła do secesji w Stronnictwie Narodowym. Władze państwowe w latach 1932–1933 przeprowadziły proces rozwiązania Obozu Wielkiej Polski (OWP), coraz bardziej radykalizującej się organizacji obozu narodowego, do której należeli „młodzi”. Dlatego też po rozłamach w 1933 r. bardzo skomplikowała się sytuacja całego środowiska⁷. To właśnie wspomniana „młoda endecja”, przyjęła nową postawę Dmowskiego, która mówiła o więzi narodu z religią katolicką. W broszurze *Kościół, naród i państwo* przepowiadał on nadejście „epoki porządku katolickiego”, w której to miało dojść do współpracy narodów katolickich. Miała ona być etyczną przeciwwagą dla państw protestanckich⁸.

Poniższy artykuł jest próbą odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób prasa obozu narodowego postrzegala przewrót w polityce niemieckiej, który miał miejsce w pierwszych miesiącach sprawowania władzy przez Adolfa Hitlera. O ile prasa związana z Narodową Demokracją jest coraz lepiej opracowana⁹, to sama narracja prasy endeckiej w kontekście tych wydarzeń nie została jeszcze zbadana. Prasa – w szczególności ruchu narododemokratycznego – jest wartościowym źródłem badań nad okresem międzywojennym, chociaż jak każde źródło musi ona podlegać krytyce. Jest „wyrzyczielką elit” ruchów politycznych, dlatego też stanowi nieodzowny element badania myśli politycznej¹⁰. Dzięki analizie zawartości prasy możemy poznać w jaki sposób był tworzony program polityczny danej partii. Jest ona również nośnikiem formułowania się założeń ideologicznych ruchów politycznych i bierze udział w rozgrywkach politycznych, dlatego też pełni istotną rolę perswazyjną¹¹. Oprócz przekazywania treści politycznych, jedną z podstawowych funkcji jaką spełnia prasa, jest funkcja informacyjna. Od połowy XIX wieku mamy do czynienia z doniesieniami agencyjnymi, które

⁶ „Młoda endecja”, „młodzi” – sformułowania te odnoszą się do pokolenia członków Narodowej Demokracji, którzy wchodzili w dorosłość podczas I Wojny Światowej i wojny polsko-bolszewickiej.

⁷ A.S. Kotowski, *Narodowa Demokracja wobec nazizmu i Trzeciej Rzeszy*, Toruń 2007, s. 25–29.

⁸ E. Maj, *Romana Dmowskiego broszura „Kościół, naród i państwo”*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”. Sectio K Politologia, 1998, Vol. 5, s. 63–74.

⁹ Podstawową literaturą w zakresie prasoznawstwa lat międzywojennych jest z pewnością *Prasa polska w latach 1918–1939* Andrzeja Paczkowskiego. O prasie endeckiej do wybuchu II wojny światowej napisano już w pracy zbiorowej *Prasa Narodowej Demokracji 1886–1939* pod red. Anety Dawidowicz i Ewy Maj. Działalność międzywojennej Endecji na terenie Wielkopolski została opisana w pracy Henryka Lisiaka *Narodowa Demokracja w Wielkopolsce w latach 1918–1939*. Na temat „Myśli Narodowej” powstała monografia Przemysława Jastrzębskiego „*Myśl narodowa*” 1921–1939. *Studium politologiczno-prasoznawcze*, natomiast o „Słowie Pomorskim” pisał Wiktor Pepliński w swojej książce *Oblicze społeczno-polityczne „Słowa Pomorskiego” w latach 1920–1939*. Stosunek Narodowej Demokracji do nazizmu i faszyzmu został przedstawiony na łamach książki *Włoski faszizm i niemiecki narodowy socjalizm w poglądach ideologów Narodowej Demokracji 1926–1939* autorstwa Macieja Marszałka oraz w pracy Alberta S. Kotowskiego *Narodowa Demokracja wobec nazizmu i Trzeciej Rzeszy*. Istnieją też pojedyncze artykuły, które są warte uwagi, np. praca Zygmunta Kaczmarka *Z historii endeckiej prasy politycznej Poznania (1922–1939)*, która została opublikowana w „Roczniku Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” czy *Uwagi o prasie polskiej przełomu XIX i XX w. jako źródle historycznym* Jerzego Myślińskiego. Ogólne podejście Endecji do problematyki niemieckiej opisał Krzysztof Kawalec na łamach „Sobótki” w artykule *Endecja wobec problemu niemieckiego w latach 1926–1933*.

¹⁰ J. Myśliński, *Uwagi o prasie polskiej przełomu XIX i XX w. jako źródle historycznym*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1974, t. 14, nr 1, s. 8–10.

¹¹ P. Jastrzębski, „*Myśl narodowa*” 1921–1939. *Studium politologiczno-prasoznawcze*, Warszawa 2012.

zaczęły pojawiać się na jej łamach. Nie sposób również nie wspomnieć o edukacyjno-wychowawczej roli jaką spełnia prasa¹².

Aby dowiedzieć się w jaki sposób wydarzenia z pierwszej połowy 1933 r. były przedstawiane w prasie Narodowej Demokracji, konieczne jest przeanalizowanie treści tekstów, które ukazały się we flagowych tytułach prasy endeckiej z okresu: od nominacji kanclerskiej Hitlera aż do zlikwidowania przez niego ostatniej partii opozycyjnej. Zbadane zostały treści: „Kuriera Poznańskiego”, „Słowa Pomorskiego” oraz „Myśli Narodowej. Tygodnika Poświęconego Kulturze Twórczości Polskiej” z okresu styczeń-lipiec 1933, z wykorzystaniem metody analizy zawartości¹³.

Adolf Hitler kanclerzem Rzeszy

Szczegółową relację wydarzeń z Berlina przeprowadził m.in. „Kurier Poznański”. Był to największy pozawarszawski dziennik związany z Narodową Demokracją, którego redaktorem naczelnym od września 1926 r. został dr Marian Seyda. Pod koniec tego roku wydawnictwo „Kuriera” połączyło się z bydgoską „Drukarnią Narodową S.A.” i dzięki temu stało się jedną z największych instytucji prasowych w międzywojennej Rzeczpospolitej¹⁴. Dziennik skupił się przede wszystkim na odbiorze tego tematu przez niemiecką opinię publiczną. Dojście Hitlera i jego partii do władzy zostało przyjęte bardzo pozytywnie przez niemiecką prasę prawicową, w przeciwieństwie do prasy lewicowej. Szczególną niechęć do kanclerza-elekta przejawiały koła robotnicze oraz związki zawodowe¹⁵. Jerzy Drobnik, reporter „Kuriera” z Berlina, już wtedy przewidywał, że przejście władzy przez narodowych socjalistów może umocnić rządy nacjonalistyczne w Niemczech na długie lata¹⁶.

Po zmianie władzy nastąpiła eskalacja konfliktu między hitlerowcami a komunistami¹⁷. Zamieszki z policją miały miejsce w wielu większych miastach Rzeszy¹⁸. Adolf Hitler udzielił wywiadu korespondentom amerykańskim i angielskim, w którym zdeklarował się czynnie walczyć z komunizmem. Broniąc się przed oskarżeniem, że podżega do agresji i wojny, kanclerz zapewnił, że „nikt nie życzy sobie bardziej pokoju ode mnie i narodu niemieckiego”¹⁹.

Redakcja „Kuriera Poznańskiego” dostrzegła duże podobieństwo sytuacji w Niemczech do włoskiego faszyzmu i rządów Mussoliniego. Przedstawiono w jaki sposób zmiany które tam zachodziły, są odbierane we Włoszech. Dzienniki włoskie podkreśliły znaczenie tych wydarzeń oraz zwróciły uwagę na to, że załamała się konstytucja weimarska, chociaż w tym okresie nie była poruszana jeszcze tak mocno

¹² J. Myśliński, *op. cit.*, s. 17–18.

¹³ W. Pisarek, *Wstęp do nauki o komunikowaniu*, Warszawa 2008, s. 245–250.

¹⁴ A. Paczkowski, *Prasa polska w latach 1918–1939*, Warszawa 1980, s. 117.

¹⁵ *Dookoła rządu Adolfa Hitlera*, „Kurier Poznański”, 31.01.1933, nr 50, s. 1.

¹⁶ J. Drobnik, *Hitler Kanclerzem*, „Kurier Poznański”, 1.02.1933, nr 51, s. 3.

¹⁷ Komuniści byli tylko symbolicznym wrogiem Hitlera. Za swojego prawdziwego wroga kanclerz postawił sobie całą opozycję.

¹⁸ *W całych Niemczech krew się leje*, „Kurier Poznański”, 4.02.1933, nr 55, s. 1.

¹⁹ *Hitler sypie piaskiem „pokojoych” frazesów*, „Kurier Poznański”, 5.02.1933, nr 57, s. 3.

opcja rewizji traktatów. Włoska opinia publiczna w zdecydowanej większości była przekonana o pokojowych intencjach Hitlera²⁰.

Również w Polsce rozważane było, co dla przyszłości Europy oznaczają przemiany wewnątrz Rzeszy Niemieckiej. Tadeusz Gluziński w swoim felietonie na łamach „Myśli Narodowej”²¹ zauważył, że w przeciwieństwie do Włoch, przejęcie władzy w Niemczech odbyło się „bez marszu na stolicę”. Publicysta zadawał sobie pytanie, czy dojście do władzy Hitlera przyspieszy czy też oddali w czasie wojnę. Jego zdaniem nie groziło to ani w tamtym momencie, ani w najbliższym czasie. Jednocześnie Gluziński chwalił poczynania nowego kanclerza w stosunku do Żydów.

Żydzi pasorzytować mogą tylko na narodzie chorym – stało się jego [Hitlera] tezą naczelną. Naród niemiecki jest jeszcze chorym i hitleryzm ma go uzdrowić, choćby leczenie było bardzo przykre²².

„Słowo Pomorskie” również dokonało dogłębnej analizy tego wydarzenia. Zastanawiano się, jaką Hitler będzie prowadził politykę wewnętrzną. Pewne było, że będzie musiał pokonać wiele trudności związanych z nieprzychylnymi mu siłami społecznymi. Oczywiście było jednak, że będzie prowadził politykę rewizjonistyczną. Nie spodziewano się jeszcze wtedy otwartej agresji, biorąc pod uwagę wewnętrzne trudności z jakim Niemcy się borykali. Wiadomo było, że ważnym punktem programu Hitlera będzie atak na Polskę – co martwiło redakcję „Słowa” – w szczególności na Pomorze. Odpowiedź na wszelkiego rodzaju zagrożenie dla Pomorza powinna być, zdaniem redakcji, zdecydowana i bezkompromisowa. Nastroje ruchu narodowo-demokratycznego wobec wszelkiego zagrożenia ze strony Niemiec były bojowe. Jego członkowie uważali, że zarówno Pomorze, jak i wszystkie ziemie zachodnie Rzeczypospolitej będą w razie konieczności gotowe na odpowiednią reakcję.

Swoimi przemyśleniami na temat ówczesnych Niemiec podzielił się również Ignacy Jan Paderewski. Udzielił on wywiadu dla „New York Times”, którego tłumaczenie ujrzało światło dzienne na łamach „Kurieria Poznańskiego”. Wybitny polski polityk i pianista przewidział w nim, że Niemcy nie zadowolą się Gdańskiem ani Pomorzem. Jego zdaniem zażądają również Śląska, a następnie Alzacji. Uważał on także, że pokój w Europie nie był możliwy bez silnej Polski oraz że Francja nie mogła zmieniać swojego stanowiska wobec naszego państwa i powinna stanowczo przeciwstawić się zakusom Hitlera. Paderewski zapytany czy przewiduje w najbliższym czasie możliwość wojny – zaprzeczył. Dodał jednak, że niczego w tym czasie nie można być pewnym²³.

²⁰ *Opinia włoska o zmianach we Francji i w Niemczech*, „Kurier Poznański”, 8.02.1933, nr 61, s. 2.

²¹ „Myśl Narodowa. Tygodnik Poświęcony Kulturze Twórczości Polskiej” był tygodnikiem związanym ze Stronnictwem Narodowym, który powstał w 1921 r. w Warszawie. Na łamach czasopisma można było znaleźć treści związane głównie z kulturą i problematyką społeczną. „Myśl Narodowa” była w tej tematyce jednym z najbardziej poczytnych tygodników ówczesnej Rzeczypospolitej. Do 1925 r. wydawany pod nazwą „Myśl Narodowa”, następnie do tytułu dodano „Tygodnik Poświęcony Kulturze Twórczości Polskiej”. W okresie omawianym w artykule redaktorem naczelnym „Myśli Narodowej” był Zygmunt Wasilewski. Tygodnik był jednym z najważniejszych czasopism w II Rzeczypospolitej przedstawiającym założenia ideowe obozu narodowego.

²² T. Gluziński, *Wobec nowych Niemiec*, „Myśl Narodowa. Tygodnik Poświęcony Kulturze Twórczości Polskiej”, 12.02.1933, nr 9, s. 1–2.

²³ *Niemcy dążą do powtórzenia zbrodni z 1793 r. Paderewski demaskuje faktyczne cele i dążności Niemiec*, „Kurier Poznański”, 27.03.1933, nr 142, s. 1.

Wywiad Hitlera dla „Sunday Express” i jego konsekwencje

Dwa tygodnie po objęciu przez Adolfa Hitlera stanowiska kanclerza, został przeprowadzony z nim wywiad. W wypowiedzi dla „Sunday Express” mówił on o potrzebie rewizji traktatu wersalskiego oraz o niemieckich aspiracjach kolonialnych. Mimo, że jego oficjalnym stanowiskiem była zgoda na rozbrojenie, Hitler wymagał tego w równym stopniu od Francji, co było sprzeczne z zapisami traktatu.

W wywiadzie pojawiło się również sformułowanie „zwrotu Pomorza”²⁴. W reakcji na ten wywiad Berlin starał się załagodzić słowa wypowiedziane przez Hitlera. W sprostowaniu oznajmiono, że nie chodzi o rewizję samego traktatu wersalskiego, a jedynie o „usunięcie podziału świata na zwycięzców i zwyciężonych”²⁵. Był to jednak tylko kamuflaż prawdziwych intencji, co zauważono na łamach „Kuriera”. Stanowisko dziennika na temat wypowiedzi Hitlera, było opinią całego środowiska endeckiego w tej sprawie:

Czy jego oświadczenie jest dla nas niespodzianką? Zgoła nie, bo my – obóz narodowy – zdawaliśmy sobie zawsze dobrze z tego sprawę, że tak jak Hitler, myśli mniej więcej każdy Niemiec, tylko jeden polityk niemiecki myśli tę wyraża tak, a drugi inaczej. Za programem żądającym rewizji traktatu wersalskiego, swobodne zbrojenia się Niemiec, „odzyskania z powrotem” Pomorza polskiego i wskrzeszenia rychłej czy później niemieckiej zachłannej polityki kolonialnej za tym programem stoi cały naród niemiecki²⁶.

Obóz narodowy oczekiwał reakcji rządu polskiego na słowa Hitlera. Dobrą okazją do tego mogło być zbliżające się posiedzenie sejmowej komisji spraw zagranicznych. Minister Józef Beck podczas spotkania wypowiedział się m.in. na temat stosunków z ZSRR i poruszył kwestię konferencji rozbrojeniowej w Genewie z 1932 r. Niezwykle lakonicznie jednak wypowiedział się w sprawie stosunków polsko-niemieckich w świetle ostatniego wywiadu Hitlera dla „Sunday Express”²⁷. „Kurier Poznański” nie krył zawiedzenia reakcją ministra. Zwrócił uwagę na to, że treść odnosząca się do chęci przejęcia przez Niemcy polskiego Pomorza zasługuje na większy i mocniejszy odzew. Przytoczył w tym celu zwięzłą wypowiedź Becka:

Kto ma czas i pieniądze, może robić propagandę jaką chce i zawsze znajdzie pewną ilość klientów. Nie sądzę, aby znaczenie tego należało przeceniać. Nikt jeszcze słowem nie zmienił statusu Europy²⁸.

Dziennikarzy „Kuriera” oburzyło, że zdaniem ministra to tylko „słowo”. Zwrócili słusznie uwagę, że za tą wypowiedzią stoi bezkompromisowa akcja polityczna, która może mieć konsekwencje polityczne, a nawet zbrojne. Mogło to w przyszłości bardzo bezpośrednio uderzyć w Polskę²⁹.

²⁴ *Hitler domaga się „zwrotu” Pomorza*, „Kurier Poznański”, 12.02.1933, nr 70, s. 1.

²⁵ *„Istotna” treść wywiadu kanclerza Hitlera*, „Kurier Poznański”, 14.02.1933, nr 72, s. 2.

²⁶ *Czas by wobec Berlina odezwał się rząd*, „Kurier Poznański”, 14.02.1933, nr 71, s. 1.

²⁷ *Przemówienie min. Becka w komisji spraw zagr.*, „Kurier Poznański”, 16.02.1933, nr 75, s. 1.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Z powodu exposé ministra Becka*, „Kurier Poznański”, 17.02.1933, nr 77, s. 1.

Nie był to jedyny raz, kiedy endecy wzywali rząd i samego ministra Becka do reakcji na działania niemieckie. Antypolskie incydenty na Pomorzu czy Śląsku Opolskim w tym okresie przybierały jeszcze bardziej na sile. Obóz narodowy był zdania, że na wszelkiego rodzaju ataki Niemców na Polaków powinno się zdecydowanie odpowiadać. Redaktorzy „Słowa Pomorskiego”³⁰ przytaczają historię mieszkańca Strzelce Wielkich³¹ polskiego pochodzenia. W sytuacji gdy został on zaczepiony przez dwóch Niemców, uciekł na najbliższy posterunek policji szukając tam wsparcia i azylu. Po przybyciu zastał niemieckich żandarmów, którzy nie tylko nie udzielili mu pomocy, ale zatrzymali go na pięć dni i poddawali torturom, po czym wypuścili go w bardzo złym stanie psychicznym i fizycznym. Redakcja „Słowa” zwróciła uwagę na konwencję genewską o ochronie mniejszości narodowych, która została podpisana w 1922 r., i która była nieustannie łamana przez Niemców. „Słowo Pomorskie” stanowczo domagało się reakcji rządu, z ministrem Beckiem na czele³². Do tego typu sytuacji dochodziło, mimo że Hitler w rozmowie z polskim ministrem Alfredem Wysockim zapewniał o swoich pokojowych zamiarach. W podobnym tonie wypowiedział się 17 maja 1933 r. Ogłosił wtedy, że sprawy mniejszości narodowych są mu bliskie, a zjawisko germanizacji nie ma prawa bytu³³. Jednak to co mówił nie pokrywało się z jego działaniami. Walka z mniejszościami w Niemczech była bowiem zgodna z jego filozofią polityczną. W nowej i wielkiej III Rzeszy nie było miejsca na osoby nie posiadające „czystej aryjskiej krwi”.

Pożar Reichstagu w perspektywie kampanii wyborczej oraz samych wyborów

Hitler zamierzał zniszczyć opozycję nie tylko fizycznie, ale równie istotne było dla niego wprowadzenie atmosfery strachu. Narodowosocjalistyczna rewolucja polegała na przekonaniu, że siła jest tylko po jednej stronie. Realizacji tych celów służył pożar Reichstagu, który miał miejsce w nocy z 27 na 28 lutego 1933 r. Wykorzystano wtedy „okazję” i wprowadzono ustawę o ochronie „narodu i Państwa” wymierzoną „przeciw zdradzie narodu niemieckiego i zradzieckim knowaniom”³⁴. O samo podpalenie automatycznie oskarżono komunistów. Wiązało się to z masowymi aresztowaniami zarówno ich, jak i socjalistów w Berlinie. Zawieszono pisma lewicowe, a w ich siedzibach miały miejsce rewizje i konfiskaty. Zostały zdeponowane ogromne ilości ulotek i broszur politycznych³⁵. „Słowo Pomorskie” początkowo również było

³⁰ „Słowo Pomorskie” było głównym dziennikiem Narodowej Demokracji na Pomorzu, wydawanym w Toruniu od 1921 r. Od 1930 r. „Słowo” zmagало się z problemami. Wpływał na to zarówno kryzys gospodarczy, jak i represje ze strony władz (w 1934 r. doszło do zniszczenia siedziby redakcji przez grupę „strzelecką”, a latem 1935 r. aresztowano sześciu dziennikarzy „Słowa”). Wciąż był to jednak poczytny dziennik. W okresie omawianym w artykule jego redaktorem naczelnym był Stefan Sacha.

³¹ Strzelce Wielkie (niem. Groß Strehlitz) to dzisiejsze Strzelce Opolskie.

³² *Torturowanie Polaków na Śląsku Opolskim*, „Słowo Pomorskie”, 15.07.1933, nr 160, s. 3.

³³ K. Jońca, *Polityka narodowościowa III Rzeszy na Śląsku Opolskim w latach 1933–1940. Studium polityczno-prawne*, Katowice 1970, s. 143–147.

³⁴ W. Czapliński, A. Galos, W. Korta, *Historia Niemiec*, Wrocław 2010, s. 620–622.

³⁵ *Zdecydowana kontrakcja rządu Hitlera*, „Kurier Poznański”, 1.03.1933, nr 97, s. 1–3; *Bezwzględna walka z komunistami i lewicą*, „Kurier Poznański”, 2.03.1933, nr 99, s. 1.

przekonane o winie komunistów. Przekazano informacje, że to 24-letni Marinus van der Lubbe, obywatel holenderski i członek holenderskiej partii komunistycznej, dokonał podpalenia³⁶. Tylko w pierwsze dni aresztowano 200 osób. Na cztery tygodnie zawieszono w Prusach wydawanie wszystkich pism komunistycznych, a socjalistycznych na dni czternaście. Represje wobec opozycji miały miejsca we wszystkich regionach kraju. Socjalistom zakazano również prowadzenia audycji radiowych³⁷. Korespondent „Kuriera” z Londynu pisał jednak, że Anglicy nie wierzyli w oficjalną wersję hitlerowców. Na wyspach nawet wprost mówiło się o tym, że stoją za tym sami hitlerowcy³⁸. Również na Litwie zauważono wagę wydarzeń w Berlinie. Korespondent „Kuriera” z Kowna pisze, że dzienniki litewskie wspominają wręcz o zagrożeniu bezpieczeństwa w Europie przez Niemcy. Mówiło się nawet o pogodzeniu z Polską, by stworzyć blok państw bałtyckich, które oparłyby się zakusom niemieckim³⁹.

Równocześnie w Niemczech rozpoczęła się kampania wyborcza na ogromną skalę, która była prowadzona przy całkowitym stłumieniu opozycji. Narodowi socjaliści uzyskali o 4,5 mln głosów więcej niż we wcześniejszych wyborach, głównie jednak przez podniesienie ogólnej liczby głosujących⁴⁰. Jerzy Drobniak na łamach „Kuriera” słusznie zauważył korelację między podpaleniem Reichstagu a zbliżającymi się wyborami. Hitlerowcy mogli wykorzystać sytuację nie tylko do zwalczania komunistów, ale i całej opozycji⁴¹. Zawieszono również prasę polską na Mazurach, Kaszubach czy w Opolu, wstrzymując wydawanie m.in. „Gazety Olsztyńskiej” oraz „Mazura”⁴². W całym państwie odbywały się przemarsze demonstracyjne bojówek hitlerowskich, a represje na przeciwnikach Hitlera pogłębiały się. Mówiono także o tym, że hitlerowcy przygotowują wielki pogrom Żydów⁴³. Możliwość ucieczki Żydów niemieckich do Polski wyjątkowo zaniepokoiła narodowców polskich. „Kurier Poznański” był zdania, że liczba Żydów mieszkających w Polsce jest zbyt wysoka i nie powinniśmy przyjmować tych, którzy uciekają z Niemiec. Wspomina również, że Żydzi zagarnęli niemal całe życie gospodarcze w Rzeczypospolitej⁴⁴. Według danych „Kuriera”, przez miesiąc od dojścia Hitlera do władzy, na Śląsk uciekło 240 rodzin żydowskich, które osiedlały się przede wszystkim w Katowicach i Królewskiej Hucie (obecnie Chorzów)⁴⁵. „Kurier” emigrację Żydów nazywał wprost „tragedią Polski” i przyrównał sytuację Katowic do sytuacji Palestyny, nazywając miasto „polską Palestyną”. Jednocześnie Żydzi z polskimi paszportami byli wypierani z Niemiec. Przy okazji gazeta wspomina również słowa ministra Becka, który stwierdził, że: „Nasz stosunek do Niemiec i ich spraw

³⁶ *Komuniści podpalili Reichstag*, „Słowo Pomorskie”, 1.03.1933, nr 49, s. 1.

³⁷ *Po pożarze Reichstagu*, „Słowo Pomorskie”, 2.03.1933, nr 50, s. 1–2.

³⁸ *Stan wyjątkowy w Rzeszy Niemieckiej*, „Kurier Poznański”, 1.03.1933, nr 98, s. 1.

³⁹ *Europa zaczyna rozumieć niebezpieczeństwo, grożące ze strony Niemiec*, „Kurier Poznański”, 3.03.1933, nr 102, s. 3.

⁴⁰ W. Czaplński, A. Galos, W. Korta, *op. cit.*, s. 622.

⁴¹ J. Drobniak, *Wstrząsy*, „Kurier Poznański”, 5.03.1933, nr 105, s. 2.

⁴² *Prześladowanie Polaków w Niemczech*, „Słowo Pomorskie”, 5.03.1933, nr 53, s. 1.

⁴³ *Zawieszenie prasy polskiej w Niemczech*, „Kurier Poznański”, 4.03.1933, nr 104, s. 1.

⁴⁴ *Wobec możliwości ucieczki Żydów z Niemiec*, „Kurier Poznański”, 5.03.1933, nr 105, s. 1.

⁴⁵ *Żydzi uciekają z Niemiec do Polski*, „Kurier Poznański”, 11.03.1933, nr 116, s. 1.

będzie dokładnie taki sam jak stosunek Niemiec do Polski⁴⁶. Przy zaostreniu się antypolskich incydentów i zamykaniu polskiej prasy w Niemczech, dziennik wzywał rząd polski do wypełnienia obietnicy Becka⁴⁷. Również „Słowo Pomorskie” zwracało uwagę na problem emigracji żydowskiej na zachodnie ziemie Rzeczypospolitej, uznając nawet, że jest to jedno z „najdonioślejszych i najgroźniejszych” zjawisk, jakie mają miejsce na terenach Pomorza, Wielkopolski i Górnego Śląska. Dziennik tęczył nawet wzrost przestępczości zanotowany w tym okresie, m.in. w Gdyni i Katowicach, ze zjawiskiem migracji Żydów na te tereny⁴⁸. Według obliczeń dziennika, do Polski w tym czasie udało się 200 tys. uchodźców żydowskiego pochodzenia, co wydaje się zdecydowanie zawyżoną liczbą. Jednak sami Żydzi przyznają, że co najmniej 40 tysięcy grupa skierowała się na tereny Rzeczypospolitej⁴⁹.

Karykatura emigracji Żydów do Polski

Źródło: «Kurier Poznański», 17.03.1933, nr 126.

⁴⁶ *Emigracja żydowska z Niemiec do Polski a stosunek Polski do Niemiec*, „Kurier Poznański”, 12.03.1933, nr 117, s. 1.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ „*Drang nach Westen*”, „Słowo Pomorskie”, 4.07.1933, nr 150, s. 3.

⁴⁹ *Nowa fala żydostwa*, „Słowo Pomorskie”, 21.07.1933, nr 165, s. 1.

Po szybkiej i brutalnej kampanii, 5 marca odbyły się wybory, w których ponownie zwyciężyła koalicja z NSDAP na czele⁵⁰. Partia Hitlera wraz z frontem czarno-biało-czerwonym, jak nazywano zwolenników Alfreda Hugenbergera, uzyskała 341 mandatów na 657 możliwych⁵¹. Dziennikarz „Kuriera” Jerzy Drobnik ostrzegał, że wydarzenia, które miały miejsce w ówczesnych Niemczech mogą mieć skutki nie tylko dla nich samych, ale także dla całego świata.

Nie mogą one [wydarzenia w Niemczech] pozostać bez wpływu zwłaszcza również na stosunki w państwach ościennych. Dla Niemiec zaś jest hitleryzm grą wielką. Może ona być ryzykowna gdyby przeniósł ją na teren polityki zagranicznej⁵².

Również „Słowo Pomorskie” ustosunkowało się do zmian zachodzących w Niemczech. Wybory miały być początkiem nowej ery w ich historii. Po okresie Niemiec carskich i republikańskich, przyszedł czas na Niemcy hitlerowskie – Trzecią Rzeszę. Redakcja „Słowa” zastanawiała się nad tym, czy ktoś jest jeszcze w stanie zatrzymać Hitlera w jego działaniach. Kanclerz wciąż musiał liczyć się z Hugenbergiem, gdyż nie miał większości w parlamencie i konieczne było porozumienie pomiędzy oboma przywódcami partii. Dziennik zauważył, że opozycja, by móc skutecznie przeciwstawić się terrorowi hitlerowskiemu, musi się zjednoczyć. W tamtym czasie przynależność polityczna nie była istotna – nie miało znaczenia czy ktoś był komunistą, socjalistą czy katolickim centrowcem. Jeśli ktoś chciał mieć szansę na przetrwanie, konieczne było wspólne działanie.

W okresie okołowyborczym wyjątkowo nerwowa sytuacja zrobiła się na pograniczu polsko-niemieckim. Na Pomorzu zaczęło coraz częściej dochodzić do aktów przemocy ze strony hitlerowców. Rząd polski otrzymał nawet informację o planach zamachu na polskie składy amunicji na Westerplatte. Z tego też powodu Komisarz Generalny RP w Gdańsku, Kazimierz Papée, postanowił, w porozumieniu z rządem polskim, wzmocnić garnizon⁵³. W związku z tym rząd niemiecki wysłał żądanie usunięcia polskich składów amunicji z Westerplatte. Agresywnie odpowiedziała również niemiecka prasa nacjonalistyczna, która wysłała w stronę polską pogroźki⁵⁴. Gdy zagrożenie interwencją minęło, polski rząd wycofał dodatkowy garnizon wojskowy⁵⁵. Przez narodowców, wycofanie się z Westerplatte, zostało uznane za słabość rządu polskiego⁵⁶.

Nie minęły jeszcze emocje po kontrowersyjnym wywiadzie udzielonym przez Hitlera „Sunday Express”, a kanclerz Rzeszy wypowiedział kolejne mocne słowa, które były sygnałem dla całej Europy: „Ruch narodowo-socjalistyczny nie ma nic wspólnego z fantazjami o wiecznym pokoju i trwałym porozumieniu”⁵⁷. Za słowami słyły również czyny – w marcu francuska opinia publiczna była poruszona okupacją przez

⁵⁰ *Rząd Hitlera zdobył 51,6 proc. wszystkich głosów*, „Kurier Poznański”, 6.03.1933, nr 106, s. 1.

⁵¹ *Wyniki wyborów w Rzeszy*, „Słowo Pomorskie”, 7.03.1933, nr 54, s. 1.

⁵² J. Drobnik, *Stabilizacja rządu Hitlera*, „Kurier Poznański”, 9.03.1933, nr 109, s. 2.

⁵³ *Wzmocnienie załogi polskiej na Westerplatte*, „Kurier Poznański”, 7.03.1933, nr 108, s. 1.

⁵⁴ *Sprawa załogi polskiej na Westerplatte*, „Kurier Poznański”, 8.03.1933, nr 110, s. 2.

⁵⁵ *Polska wycofuje wysłane wojsko na Westerplatte*, „Kurier Poznański”, 15.03.1933, nr 121, s. 1.

⁵⁶ *O wycofanie dodatkowego garnizonu z Westerplatte*, „Kurier Poznański”, 17.03.1933, nr 125, s. 1.

⁵⁷ *Hitler znów przemawia...*, „Kurier Poznański”, 13.03.1933, nr 118, s. 1.

hitlerowców miasta Kehl⁵⁸. Paryski wysłannik „Kuriera Poznańskiego” pisał, że Francuzi zgodnie stwierdzają, że fakt ten jest pogwałceniem artykułów 42 i 43 traktatu wersalskiego. Dzienniki francuskie zaznaczały również, że już sam fakt powiększenia armii przez Hitlera jest jawnym naruszeniem traktatu⁵⁹.

21 marca 1933 r. miało miejsce uroczyste otwarcie nowego Reichstagu, które zostało poprzedzone uroczystościami w kościele garnizonowym w Poczdamie. Podczas ich trwania zaznaczono tradycje pruskie, gdyż wszystko odbywało się przy grobach rodu Hohenzollernów. W nabożeństwie brał udział m.in. prezydent Hindenburg oraz wicekanclerz von Papen. Hitler, który pierwotnie również miał w nim uczestniczyć, w ostatnim momencie zrezygnował. Zostało to odczytane jako jego sprzeciw wobec biskupów katolickich za ich stanowisko krytykujące założenia ruchu narodowosocjalistycznego⁶⁰. Dodatkowo wydarzenie to zbiegło się z rocznicą otwarcia Reichstagu w 1871 r. „Kurier Poznański” przedstawił obszerną relację z jego ponownego otwarcia, z którego Niemcy uczynili święto na ogromną skalę. „Kurier” użył wręcz określenia „nacjonalistycznego sztafu”, który miał miejsce na ulicach Berlina⁶¹. O wydarzeniu pisało również „Słowo Pomorskie”. Dwa dni później miało miejsce decydujące posiedzenie parlamentu, które było ostatnim posiedzeniem, mającym jakiegokolwiek znaczenie w historii Rzeszy Niemieckiej⁶². Jednocześnie odbyło się pierwsze posiedzenie nowego rządu. Korespondenci „Kuriera” zauważyli jak bardzo dużo wagi przywiązywano do bezpieczeństwa – dziennikarze i posłowie byli przeszukiwani przed wejściem do budynku. W samym parlamencie miała miejsce przemowa Göringa, o wyjątkowo pompatycznym charakterze⁶³.

Coraz więcej mówiło się jednak o rozwiązaniu parlamentu. Niepokojące głosy w tej sprawie pojawiały się w drugiej połowie marca⁶⁴. Ernst Scholz, jeden z przywódców Niemieckiej Partii Ludowej (*Deutsche Volkspartei*, DVP) ogłosił, że nie zamierza wywoływać kryzysu gabinetowego i w razie potrzeby rozwiąże swoją partię⁶⁵.

Likwidacja partii opozycyjnych i konkordat ze Stolicą Apostolską

Latem 1933 r. miała miejsce masowa likwidacja partii innych niż NSDAP. Partia komunistyczna została zdelegalizowana od razu po wyborach, następnie zamknięto partię socjalistyczną (22 czerwca) oraz Niemieckonarodowy Front (27 czerwca). Reszta

⁵⁸ Miasto Kehl znajdowało się w strefie zdemilitaryzowanej (obecnie znajduje się w Republice Federalnej Niemiec przy granicy z Francją, 15 km od francuskiego Strasburga). Niemcy pomimo tego wystąpiły tam swoje jednostki, co było sprzeczne z zapisami traktatu wersalskiego.

⁵⁹ *Echa jawnego pogwałcenia traktatu wersalskiego*, „Kurier Poznański”, 14.03.1933, nr 119, s. 3.

⁶⁰ *Otwarcie Reichstagu. Demonstracja Hitlera przeciwko biskupom katolickim*, „Słowo Pomorskie”, 23.03.1933, nr 68, s. 2.

⁶¹ *Wielki dzień nacjonalizmu niemieckiego*, „Kurier Poznański”, 22.04.1933, nr 133, s. 1.

⁶² W. Czapliński, A. Galos, W. Korta, *op. cit.*, s. 622.

⁶³ *Pierwsze posiedzenie nowego Reichstagu*, „Kurier Poznański”, 22.04.1933, nr 134, s. 1.

⁶⁴ *Niemcy przed nowymi wyborami*, „Dziennik Poznański”, 22.03.1933, nr 68, s. 1.

⁶⁵ *Przesilenie rządowe w Niemczech zażegnane na kilka miesięcy*, „Dziennik Poznański”, 23.03.1933, nr 72, s. 1.

partii rozwiązała się sama, a ostatnią partią opozycyjną, która jeszcze istniała była partia Centrum. Podsumowaniem tych wydarzeń było przyjęcie ustawy o zakazie powstawania jakichkolwiek partii⁶⁶.

Przed trudną sytuacją znalazł się przywódca Niemieckiej Narodowej Partii Ludowej (*Deutschnationale Volkspartei*, DNVP), Alfred Hugenberg, ponieważ niemiecka policja polityczna rozpoczęła wielką akcję przeciwko jego partii. Nie pierwszy raz argumentowano to „obecnością elementów marksistowskich”, a „Kurier Poznański” przewidywał rychły koniec kariery politycznej Hugenberga⁶⁷. Jego oddziały szturmowe rozwiązano na terenie całej Rzeszy. Jednostki Stahlhelmu, kierowane przez Franza Seldte, zostały podporządkowane Hitlerowi. Wcześniej tworzyli oni (Hitler, Seldte i Hugenberg) Front Harzburski, który został stworzony przeciwko rządowi Heinricha Brüninga⁶⁸. Przewidywania redaktorów „Kuriera” spełniły się, ponieważ 27 czerwca 1933 r. Hugenberg złożył na ręce Hindenburga dymisję. Co za tym idzie, jego partia już wkrótce miała przestać istnieć⁶⁹. Wyglądało na to, że wszystko działo się za zgodą Hindenburga. Jak jednak zauważył „Kurier Poznański”, prezydent Rzeszy tracił kontrolę nad sytuacją w państwie. Jednocześnie z tygodnia na tydzień Hitler zyskiwał na znaczeniu, a latem 1933 r. jego władza była już niemal niepodważalna⁷⁰.

Hindenburg nie zdążył jeszcze zająć stanowiska w sprawie dymisji Hugenberga, a już głośno mówiono o tym, że partia Centrum będzie następną, która zostanie rozwiązana. Prezydent natychmiast wezwał Hitlera do siebie, by omówić z nim, kogo będzie widział w resortach, które ulegną zwolnieniu⁷¹. Efekt domina w rozwiązywaniu się kolejnych partii następował błyskawicznie. Chodziły pogłoski, że likwidacja partii Centrum została przesądzona, a w kulisach mówiono już o rozwiązaniu się Bawarskiej Partii Ludowej⁷². Również „Słowo Pomorskie” donosiło jakoby partia Centrum miała zostać rozwiązana⁷³. Z Berlina przyszły natomiast wieści o rozporządzeniu ministra spraw wewnętrznych Rzeszy, który unieważnił wszystkie mandaty posłów Socjaldemokratycznej Partii Niemiec do Reichstagu oraz sejmików powiatowych. Oznaczało to rozwiązanie kolejnej partii⁷⁴. Potwierdziły się również wcześniejsze przypuszczenia i jako ostatnia, 5 lipca rozwiązała się partia Centrum. 14 lipca podpisana została ustawa zakazująca tworzenie jakichkolwiek partii.

Narodowi socjaliści – prawil Goebbels – to ludzie systematyczni; nie zabierają więcej niż mogą strawić, ale co mogą strawić to biorą kawałek po kawałku, tak że w ciągu niewielu miesięcy zjedzą całe Niemcy⁷⁵.

⁶⁶ W. Czapliński, A. Galos, W. Korta, *op. cit.*, s. 623.

⁶⁷ *Hugenbergowi grunt usuwa się pod nogami*, „Kurier Poznański”, 22.06.1933, nr 281, s. 1.

⁶⁸ *Hitler przeciwko Hugenbergowi*, „Kurier Poznański”, 22.06.1933, nr 282, s. 2.

⁶⁹ *Dymisja Hugenberga i rozwiązanie partji niemiecko-narodowej*, „Kurier Poznański”, 28.06.1933, nr 292, s. 1.

⁷⁰ *Hitler niepodzielnym panem sytuacji w Rzeszy*, „Kurier Poznański”, 27.06.1933, nr 289, s. 1.

⁷¹ *Teraz przyszła kolej na Centrum*, „Kurier Poznański”, 29.06.1933, nr 293, s. 1.

⁷² *Dyktatura nar.-socjalistów w Niemczech*, „Kurier Poznański”, 2.07.1933, nr 297, s. 3.

⁷³ *Centrum kończy się!*, „Słowo Pomorskie” 1933, nr 152 z 6 lipca, s. 1.

⁷⁴ *Unieważnienie mandatów poselskich do Reichstagu*, „Kurier Poznański”, 9.07.1933, nr 309, s. 1.

⁷⁵ W. Czapliński, A. Galos, W. Korta, *op. cit.*, s. 645.

Jednym z warunków podpisania konkordatu ze Stolicą Apostolską, jakie postawił Hitler, była likwidacja partii Centrum. W sytuacji kiedy aresztowani byli księża katoliccy, a sam Hitler przeszedł na protestantyzm, sprawa podpisania umowy ze Stolicą Apostolską nie była łatwa. Sama Stolica Apostolska nie wykluczała takiej możliwości, ale potrzebowała więcej czasu na zawarcie porozumienia⁷⁶. W tym okresie donoszono również o zamknięciu szeregu stowarzyszeń katolickich⁷⁷. Odbływały się także liczne konferencje między kardynałem stanu Pacellim a wicekanclerzem von Papenem. Szczególnie ważne w rozmowach między stronami było zabezpieczenie interesów katolików w Niemczech⁷⁸. W połowie lipca zaczęły pojawiać się pierwsze przecieki na temat treści konkordatu. Określono w nim m.in. stworzenie listy instytucji katolickich, które miały mieć zapewnioną możliwość dalszego funkcjonowania⁷⁹. 20 lipca 1933 r. doszło do ostatecznego porozumienia. Już wtedy istniała lista stowarzyszeń katolickich, które będą musiały zostać rozwiązane oraz tych, których działalność będzie mogła być kontynuowana⁸⁰. Ostateczna wersja dokumentu została ujawniona parę dni później, a „Słowo Pomorskie” zaprezentowało jego streszczenie. Składał się on ze wstępu, 34 artykułów i protokołu końcowego⁸¹. Hitler dotrzymał więc obietnicy i po zlikwidowaniu całej opozycji, doprowadził do podpisaniu konkordatu ze Stolicą Apostolską.

Podsumowanie

Działania Adolfa Hitlera po jego dojściu do władzy przebiegały w ekspresowym tempie. Jego pierwszym ruchem była szybka likwidacja wszelkiej opozycji. W tym celu wykorzystał pożar Reichstagu, aby zintensyfikować politykę terroru. W przeciągu niespełna pół roku jego rządów istnienie wszystkich partii opozycyjnych stało się nielegalne. Wszystko zmierzało do przejęcia przez Hitlera pełni władzy i sprawowania rządów autorytarnych. Naturalnym było, że wszelka opinia publiczna w Europie skupiła się na przemianach które zachodziły w Niemczech. Było to bowiem istotne z perspektywy bezpieczeństwa na arenie międzynarodowej.

Wydarzenia te wzbudzały szczególne zainteresowanie w sąsiedniej Rzeczypospolitej. Niemcy, które wciąż czuły się mocno skrzywdzone traktatem wersalskim, bez ustanku snuły rewizjonistyczne plany. Szczególne zagrożenie można było wyczuwać w województwach byłej dzielnicy pruskiej, które graniczyły z Niemcami. Było to w szczególności niebezpieczne w perspektywie postawy Francji i Wielkiej Brytanii, które za wszelką cenę chciały zachować pokój w Europie. Mocarstwa zdawały sobie sprawę, że podpisując pakt reński z Niemcami dokonują istotnej modyfikacji traktatu wersalskiego. Paul Schmidt, który był tłumaczem delegacji niemieckiej na konferencji

⁷⁶ *Niemcy i Watykan*, „Słowo Pomorskie”, 2.07.1933, nr 149, s. 2.

⁷⁷ *W Prusach. Zamknięcie stowarzyszeń katolickich*, „Słowo Pomorskie”, 5.07.1933, nr 151, s. 2.

⁷⁸ *Konkordat z Rzeszą*, „Słowo Pomorskie”, 8.07.1933, nr 154, s. 1.

⁷⁹ *Treść konkordatu z Rzeszą*, „Słowo Pomorskie” 1933, nr 161 z 16 lipca, s. 2.

⁸⁰ *Porozumienie Episkopatu z rządem Rzeszy w sprawie związków katolickich w tem państwie*, „Słowo Pomorskie”, 22.07.1933, nr 166, s. 2.

⁸¹ *Konkordat Niemiec z Watykanem. Streszczenie postanowień ważnego dokumentu*, „Słowo Pomorskie”, 26.07.1933, nr 169, s. 2.

stwierdził po jej zakończeniu: „w tym Niemcy obroniły się zwycięsko”⁸², odnosząc się do faktu, że w traktatach lokarneńskich nie było nigdzie zapisu o nienaruszalności wschodniej granicy Niemiec, a tylko ogólne formuły o pokojowym rozwiązaniu sporów⁸³. Wyraz niezadowolenia z tego faktu pojawiał się również na łamach prasy endeckiej. Wpływało to bowiem na stan bezpieczeństwa w Europie. Jak pisze Aleksander Hall w swojej książce *Francja i wielcy Francuzi*:

Francuzi pomiędzy 1933 a 1940 rokiem, powodując się uzasadnionym lękiem przed wojną, uczynili wszystko, żeby do niej nie doprowadzić. W 1936 r. intelektualiści redagowali jedną odezwę za drugą. Wszyscy powtarzali „Na szczęście nie sięgnięto po środki militarne”. Wszyscy tak mówili. 1938 r. mówili: Udało się uniknąć wojny i tylko to się liczy”. I dopiero trzeba było lawiny wypadków, by zrodziło się coś w rodzaju akceptacji tego nieszczęścia⁸⁴.

Prasa endecka żywo interesowała się poczynaniami nowego kanclerza. Istotnymi dla niej tematami były zagadnienia związane z polską mniejszością w Rzeszy. Nie można było nie zauważyć skutków związanych z dojściem do władzy Hitlera – Polacy mieszkający za niemiecką granicą byli wciąż napiętnowani przez władze hitlerowskie, które w pierwszych miesiącach swoich rządów zintensyfikowały szykany wobec nich. Endecy, negatywnie nastawieni do Żydów, byli również zaniepokojeni ich migracją do Polski, spowodowaną prześladowaniami w hitlerowskich Niemczech. Zjawisko to często było poruszane na łamach prasy. W prasie narodowej pojawiały się także wzmianki, które kreowały konkurencyjną w stosunku do rządzącego obozu sanacyjnego wizję polityki zagranicznej Rzeczypospolitej, w tym sojusze bilateralne oraz umowy wielostronne. Mogły być to ciekawe propozycje w perspektywie zagrożenia ze strony Niemiec i ogólnego bezpieczeństwa Europy. Prasa endecka wielokrotnie sygnalizowała o niebezpieczeństwie, jakie niosła za sobą zmiana na stanowisku kanclerza w Niemczech. Adolf Hitler stał się realnym zagrożeniem dla ładu ustalonego na konferencji pokojowej w Paryżu. Czarne chmury zbierały się nie tylko nad Polską, wobec której Niemcy coraz śmielej sygnalizowali roszczenia. Również bezpieczeństwo całej Europy zostało po 1933 r. silnie nadszarpnięte.

Bibliografia

Prasa

„Kurier Poznański” 1933.

„Słowo Pomorskie” 1933.

„Myśl Narodowa. Tygodnik Poświęcony Kulturze Twórczości Polskiej” 1933.

Literatura

Baszkiewicz J., *Historia Francji*, Wrocław 2008.

Bullock A., *Hitler. Studium tyranii*, przeł. Tadeusz Evert, Warszawa 1975.

⁸² W. Dobrzycki, *Historia stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2003, s. 395.

⁸³ W. Dobrzycki, *op. cit.*, s. 392–395.

⁸⁴ A. Hall, *Francja i wielcy Francuzi*, Warszawa 2007, s. 746–748.

- Czapliński W., Galos A., Korta W., *Historia Niemiec*, Wrocław 2010.
- Prasa Narodowej Demokracji 1886–1939*, red. A. Dawidowicz, E. Maj, Lublin 2010.
- Dobrzycki W., *Historia stosunków międzynarodowych 1815–1945*, Warszawa 2003.
- Hall A., *Francja i wielcy Francuzi*, Warszawa 2007.
- Jastrzębski P., „*Myśl Narodowa*” 1921–1939. *Studium politologiczno-prasoznawcze*, Warszawa 2012.
- Jońca K., *Polityka narodowościowa III Rzeszy na Śląsku Opolskim w latach 1933–1940. Studium polityczno-prawne*, Katowice 1970.
- Kaczmarek Z., *Z historii endeckiej prasy politycznej Poznania (1922–1939)*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1976, t. 15, z. 1.
- Kawalec K., *Endecja wobec problemu niemieckiego w latach 1926–1933*, „Sobótka” 1979, nr 1.
- Koźłowski T., *Historia Republiki Weimarskiej 1919–1939*, Poznań 1997.
- Kotowski A.S., *Narodowa Demokracja wobec nazizmu i Trzeciej Rzeszy*, Toruń 2007.
- Krasuski J., *Historia Niemiec*, Wrocław 2008.
- Lisiak H., *Narodowa Demokracja w Wielkopolsce w latach 1918–1939*, Poznań 2006.
- Maj E., *Romana Dmowskiego broszura „Kościół, naród i państwo”*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”. Sectio K Politologia, 1998, Vol. 5.
- Marszał M., *Włoski faszyzm i niemiecki narodowy socjalizm w poglądach ideologów Narodowej Demokracji 1926–1939*, Wrocław 2001.
- Masnyk M., *Opinia publiczna byłej dzielnicy pruskiej wobec polskiego ruchu narodowego w reencji opolskiej (1921–1939)*, Opole 2011.
- Myśliński J., *Uwagi o prasie polskiej przełomu XIX i XX w. jako źródle historycznym*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1974, t. 14, nr 1.
- Paczkowski A., *Prasa polska w latach 1918–1939*, Warszawa 1980.
- Pepliński W., *Prasa pomorska w Drugiej Rzeczypospolitej: 1920–1939. System funkcjonowania i oblicze społeczno-polityczne prasy polskiej*, Gdańsk 1987.
- Pepliński W., *Oblicze społeczno-polityczne „Słowa Pomorskiego” w latach 1920–1939*, Wrocław–Gdańsk 1978.
- Pisarek W., *Analiza zawartości prasy*, Kraków 1983.
- Pisarek W., *Wstęp do nauki o komunikowaniu*, Warszawa 2008. *Metody badań medioznawczych i ich zastosowanie*, red. A. Szymańska, M. Lisowska-Magdziarz, A. Hess, Kraków 2018.

Prasa endecka wobec przejęcia władzy w Niemczech przez Adolfa Hitlera a kwestia bezpieczeństwa w Europie (styczeń–lipiec 1933)

Streszczenie

Wielki kryzys gospodarczy oraz rozgoryczenie społeczeństwa niemieckiego postanowieniami traktatu wersalskiego pomogły Adolfowi Hitlerowi w objęciu władzy w państwie, co skutkowało poważnymi zmianami w polityce wewnętrznej i zewnętrznej Rzeszy. Sytuacji w Niemczech bacznie przyglądała się również polska opinia publiczna. W artykule zbadałoby zainteresowanie prasy endeckiej wydarzeniami, które miały miejsce bezpośrednio po upadku Republiki Weimarskiej.

Słowa kluczowe: prasa endecka, Adolf Hitler, bezpieczeństwo Europy, historia prasy polskiej

Press of National Democracy on Taking Power in Germany by Adolf Hitler in the Light of Security Question in Europe (February-July 1933)

Abstract

Great depression and embittered with the result of Treaty of Versailles was helpful for Adolf Hitler to gain the power in Germany. That had affected in changes of the foreign and domestic policy of German Reich. Polish public opinion was interested in it as well. The article presents content of the National Democracy press in the lights of those happening in Germany between February to July of 1933.

Key words: National Democracy press, Adolf Hitler, Europe's security, history of polish press

Nationaldemokratische Presse über die Machtübernahme von Adolf Hitler in Deutschland und die Sicherheitsfrage in Europa (Januar-Juli 1933)

Kurzfassung

Die große Wirtschaftskrise und die Verbitterung der deutschen Gesellschaft durch die Bestimmungen des Versailler Vertrages halfen Hitler, die Macht im Staat zu übernehmen. Seine Übernahme führte zu wesentlichen Veränderungen in der Innen- und Außenpolitik des Reiches. Die Situation in Deutschland wurde auch von der polnischen Öffentlichkeit genau beobachtet. Der Artikel untersucht das Interesse der polnischen Presse angesichts der Ereignisse unmittelbar nach dem Fall der Weimarer Republik.

Schlüsselwörter: nationaldemokratische Presse, Adolf Hitler, europäische Sicherheit, Geschichte der polnischen Presse

Освещение прессой польской энциклопедии прихода к власти в Германии Адольфа Гитлера и вопросов безопасности в Европе (январь–июль 1933 г.)

Резюме

Мировой экономический кризис – Великая депрессия и недовольство немецкого общества условиями Версальского договора помогли Адольфу Гитлеру взять власть в государстве, что привело к серьезным изменениям во внутренней и внешней политике Рейха. Польская общественность внимательно наблюдала за ситуацией в Германии. В статье рассмотрено освещение энциклопедией событий, происходящих непосредственно после падения Веймарской республики.

Ключевые слова: энциклопедическая пресса, Адольф Гитлер, безопасность Европы, история польской прессы

Varia

Varia

Varia

Вариа

Danuta Gibas-Krzak

Uniwersytet Opolski
ORCID 0000-0003-0768-1227

Interwencja NATO w Jugosławii w 1999 roku. W dwudziestą rocznicę ataku – przyczyny i konsekwencje

Wprowadzenie

W marcu 2019 r. minęło 20 lat od rozpoczęcia operacji powietrznej wojsk NATO przeciwko Jugosławii. Szereg okoliczności związanych z genezą mających wówczas miejsce działań militarno-politycznych jest ciągle przedmiotem badań naukowców¹. Problematyka ta niezmiennie przykuwa uwagę przede wszystkim ze względu na to, iż działania koalicji państw NATO w prowadzonej od 24 marca do 10 czerwca 1999 r.

¹ Spośród wielu opracowań, które powstały w Europie i USA warto wymienić: *The Kosovo report. Conflict. International response. Lessons learned. The independent international commission on Kosovo*, New York 2000; M. Waldenberg, *Rozbicie Jugosławii. Jugosłowiańskie lustro międzynarodowej polityki*, Warszawa 2005; M. Ignatieff, *Virtual war: Kosovo and beyond*, London 2000; I.H. Daalder, M.E. O'Hanlon, *Winning ugly. NATO's war to save Kosovo*, Washington 2000; P. Jastrzębski, V. Stamenković, *Humanitarna wojna*, Warszawa 2001; W.K. Clark, *Waging modern war: Bosnia, Kosovo, and the future of combat*, New York 2001; M.D. Luković, *Kryzys kosowski oczyma Serbów. Bezpośrednie przyczyny, korzenie historyczne, przebieg i konsekwencje*, Belgrad 2000; *Kosovo: Perception of war and its aftermath*, eds. M. Buckley, S.N. Cummings, London 2001; D. Gibas-Krzak, *Serbsko-albański konflikt o Kosowo w XX wieku. Uwarunkowania – przebieg – konsekwencje*, Toruń 2009; I. Rycerska, *Rozpad Jugosławii. Przyczyny i przebieg*, Kielce 2003. Trzeba zwrócić uwagę na wydane w ostatnim roku w Serbii monografie zbiorowe, które należy uznać za szczególnie wartościowe, gdyż gromadzą analizy badaczy, m.in. z Izraela, USA, Wielkiej Brytanii, Polski, Mołdawii, Indii, Francji, Włoch, Chin, Rosji i Brazylii, *Kosovo: sui generis or precedent in international relation*, ed. D. Proroković, Belgrade 2018 oraz *David vs. Goliath: NATO war against Yugoslavia and its implications*, ed. N. Vuković, Belgrade 2019.

operacji „Sojusznicza Siła” („Allied Force”) wzbudzają wiele kontrowersji i często są odmiennie interpretowane przez środowisko naukowe, zwłaszcza, gdy rozpatruje się skutki działań dla bezpieczeństwa międzynarodowego w Europie, jak i w skali globalnej. Naukowcy na Zachodzie oceniają, iż atak na Jugosławię był usprawiedliwiony, gdyż wyzwolił większość populacji Kosowa spod serbskiego panowania, które doprowadziło do katastrofy humanitarnej². Odmiennego zdania są uczeni serbscy, bowiem w ich ocenie³ bombardowania NATO miały charakter bezprecedensowego ataku na niezależne państwo. Takie stanowisko potwierdził wyrok wydany we wrześniu 2000 r. przez Sąd Okręgowy w Belgradzie, który skazał 14. przywódców państw NATO, w tym Javiera Solanę, Sekretarza Generalnego Sojuszu i gen. Wesleya Clarka, który dowodził siłami NATO, na karę 20 lat więzienia za zbrodnie przeciwko ludzkości⁴. Rozpatrując tę interwencję, warto zwrócić uwagę na tezę, zgodnie z którą katastrofa humanitarna, która miała uzasadniać atak NATO na Jugosławię tak naprawdę wówczas nie zaistniała, a powstała dopiero po rozpoczęciu bombardowań przez wojska Sojuszu⁵.

Charakter działań militarnych prowadzonych przez NATO wiązał się ściśle z występowaniem nowych zagrożeń, które spowodowały zmianę koncepcji strategicznych i przemodelowanie roli, jaką Sojusz miał odgrywać w postzimnowojennym środowisku bezpieczeństwa. Wojna NATO–Jugosławia rozpoczęła nowy rozdział w historii Sojuszu, który po raz pierwszy rozpoczął akcje zbrojne bez mandatu Rady Bezpieczeństwa ONZ. Podjęcie decyzji o zaangażowaniu NATO w rozwiązanie konfliktu w Kosowie stanowiło cezurę ewolucji Sojuszu z organizacji kolektywnej obrony w organizację bezpieczeństwa zbiorowego. Nowa rola NATO wiązała się, m.in. z prowadzeniem operacji kryzysowych i misji stabilizacyjnych (pokojowych) poza obszarem traktatowym (*out of area*). Ponadto brak pozytywnych skutków w działaniach podejmowanych przez ONZ i dyplomację poszczególnych państw w próbie zakończenia konfliktu etnicznego w Kosowie powodował, że NATO stało się jedyną organizacją, która posiadała niezbędny potencjał do rozwiązania konfliktu oraz stabilizacji Bałkanów. Państwa Paktu, decydując się na przeprowadzenie operacji „Allied Force”, zgodnie z głoszonymi wówczas przez polityków i wojskowych z państw Sojuszu hasłami, wystąpiły w obronie praw człowieka, których ochrona miała charakter nadrzędny wobec stosowania prawa międzynarodowego. Należy zaznaczyć, że w dużej mierze wpływ zachodnich mediów masowych doprowadził do przekonania międzynarodowej opinii publicznej o słuszności podjętych działań.

W bogatej literaturze przedmiotu operacja „Sojusznicza Siła” definiowana jest, m.in. jako: kampania powietrzna, (połączona) operacja powietrzna, interwencja humanitarna, konflikt niskiej intensywności oraz wojna. Przy czym, operacja ta stanowi moment przełomowy prowadzenia wojen nowej generacji (trzeciej i czwartej)⁶. W przypadku klasycznych wojen mamy do czynienia z aktami ich wypowiedzenia

² *The Kosovo report...*, *op. cit.*, s. 4.

³ Identyczne stanowisko prezentują, m.in. niektórzy badacze polscy, np. prof. Marek Waldenberg.

⁴ M. Waldenberg, *op. cit.*, s. 330.

⁵ *Ibidem*, s. 344.

⁶ M. Awadziun, *NATO–Jugosławia. Klasyczny wymiar konfliktu zbrojnego czy wojna trzeciej generacji?*, [w:] *Konflikty militarne i niemilitarne na Bałkanach w XX i XXI wieku w perspektywie polemologicznej*, red. D. Gibas-Krzak, A. Krzak, Szczecin 2013, s. 167–169.

i zakończenia, a w przebiegu działań militarnych uczestniczą znacznie zhierarchizowane siły zbrojne państw, natomiast w nowych wojnach (*new wars*) biorą udział zazwyczaj podmioty pozapaństwowe, które prowadzą działania o charakterze nieregularnym (guerilla, terroryzm). Co istotne, najważniejszymi przyczynami konfliktów oraz wojen ponowoczesnych (postmodernistycznych) są czynniki etniczne oraz antagonizmy kulturowe i religijne. Równie ważną cechą charakterystyczną dla tych starć zbrojnych jest fakt, iż na poziomie taktycznym i strategicznym głównym celem staje się unieszkodliwienie przeciwnika politycznego. Bombardowanie infrastruktury krytycznej oraz oddziaływanie na społeczeństwo poprzez prowadzenie wojny psychologicznej i informacyjnej, sprawiają, że skutki tego typu działań są najczęściej poważniejsze dla przebiegu i rezultatu konfliktu niż fizyczne starcie stron⁷.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie uwarunkowań historycznych i politycznych ataku NATO na Jugosławię oraz ukazanie konsekwencji tej operacji. Postawione pytania badawcze koncentrują się wokół kilku istotnych kwestii: Jakie były przyczyny konfliktu serbsko-albańskiego o Kosowo? Do kogo z racji historycznych należy Kosowo, do Serbów czy Albańczyków? W jaki sposób konflikt o tę prowincję rozwijał się w komunistycznej Jugosławii? Jakie były powody i okoliczności ataku NATO na Jugosławię w 1999 r.? Dlaczego Kosowo jest tak cenną prowincją, że mocarstwa walczą o uzyskanie wpływów na jego terytorium? Przyjęta została hipoteza, że powstanie tzw. niezależnego państwa Kosowa w XXI wieku stało się jedną z najważniejszych konsekwencji politycznych interwencji militarnej Sojuszu, co sprzyjało także ukształtowaniu się niestabilnego terytorium spornego, które jednocześnie służy za bazę dla rozwoju przestępczości zorganizowanej, oraz obszar, gdzie nadal rozwijają się konflikty etniczne, a co istotniejsze zagrożenia te mogą ewoluować i stać się niebezpieczne dla całej społeczności europejskiej.

Geneza serbsko-albańskiego konfliktu o Kosowo

Rzetelna i obiektywna ocena wzajemnych relacji, łączących Serbów i Albańczyków jest bardzo trudnym zadaniem, jeśli nie chce się tworzyć kolejnej zmitologizowanej historii, która staje się narzędziem w rękach polityków i demagogów. Ci zaś manipulują społeczeństwami i narodami, zamiast przyczyniać się do rozwoju pokojowych relacji w świecie. Konflikt między Albańczykami a Serbami o Kosowo ma swoje źródło w przeszłości. Terytorium to w średniowieczu należało do państwa serbskiego, lecz w ciągu wieków narodowość albańska tak znacznie zdominowała serbską populację, że ta ostatnia stała się mniejszością. Albańczycy uznali Kosowo za swoje etniczne ziemie, używając argumentu mówiącego o ich iliryskim pochodzeniu i podkreślając, że Ilirowie jeszcze przed Słowianami przybyli na Półwysep Bałkański. Każda strona konfliktu domaga się, aby to jej przyznać prawo pierwszeństwa do ziem tej prowincji, na której starty się ze sobą dwie przeciwstawne idee: „Wielkiej Albanii” i „Wielkiej

⁷ H. Münkler, *Wojny naszych czasów*, Kraków 2004, s. 7; W.S. Lind, K. Nightengale, J.F. Schmitt, J.W. Sutton, G.I. Wilson, *The Changing Face of War: Into the Fourth Generation*, „Marine Corps Gazette” 1989, Vol. 78, No. 10, s. 22–26.

Serbii”, zaś antagonizm pomiędzy nimi opiera się na chęci dominacji na określonym obszarze i związanej z nią rywalizacji politycznej⁸.

We wczesnym średniowieczu Kosowo (począwszy od XII wieku) wchodziło w skład państwa serbskiego aż do jego upadku w połowie XV wieku⁹. W tym czasie obszar ten zamieszkiwała homogeniczna ludność serbska. Zanotowano tylko niewielką liczbę Albańczyków, którzy osiedlili się w najbardziej na zachód wysuniętej części Kosowa. Dowody na to znajdują się w zapisach o nadaniach osad serbskim monastynom, np. w „trzech złotych” (założycielskich) nadaniach wielkich królewskich i carskich monastyrów z XIV wieku. Wszystkie zarejestrowane osady z ludnością albańską znajdowały się w zachodniej i południowo-zachodniej Metohiji i otoczone były osadami serbskimi, zaś ich liczba nie przekraczała 2% populacji. Zgodnie więc z materiałem źródłowym, teza o albańskim pochodzeniu tych ziem nie ma uzasadnienia. Wręcz przeciwnie, Kosowo stanowi kolebkę państwa serbskiego, gdzie car Stefan Dušan, władca Serbów, Bułgarów i Albańczyków, miał swoją stolicę. Na terytorium prowincji znajdują się najcenniejsze zabytki związane ze sławnymi początkami państwa serbskiego: monastypy, cerkwie, miejsca spoczynku pierwszych władców, spośród których większość stanowili uznani przez kościół prawosławny święci.

Nową fazę w stosunkach serbsko-albańskich rozpoczęła dopiero bitwa na Kosowym Polu stoczona w 1389 r. (nota bene: po stronie Serbów walczyli wtedy Albańczycy)¹⁰. Od tej pory można mówić o rodzeniu się zjawisk, które zapoczątkowały konflikt serbsko-albański o Kosowo. Po bitwie doszło do rozprzestrzenienia się panowania tureckiego na Bałkanach i kolonizacji zagarniętych obszarów, w wyniku czego prześladowana ludność serbska opuszczała Kosowo, wypierana przez Albańczyków, którzy przyjmowali islam. W świetle źródeł, do czasu bitwy na Kosowym Polu, Albańczycy stanowili zaledwie od 1 do 5% populacji zamieszkującej Kosowo¹¹. Czasy podboju tureckiego wyznaczają zatem cezurę w zmianach składu etnicznego tej prowincji. W wyniku kolejnych wojen i migracji doszło do rozwoju na szeroką skalę procesu wypierania ludności serbskiej z Kosowa i osiedlania się Albańczyków, którzy jako kolonizatorzy zyskali lepsze warunki życia i rozwoju. Lecz dopiero w XIX wieku Albańczycy przewyższali liczebnie populację Serbów. Jedną z hipotez zakłada, że w 1838 r. Albańczycy stanowili 58% ludności, zaś w 1905 r. było ich już 65%¹². Inna z kolei podkreśla, że u progu XX wieku liczyli 50% populacji zamieszkującej prowincję. Nie zmienia to faktu, że jako niezwykle ekspansywna nacja, to właśnie Albańczycy byli najeźdźcami, opanowującymi nie swoje, lecz serbskie terytorium. Postzegali Serbów: po pierwsze, jako przeciwników etnicznych, rywali politycznych, konkurentów do ziemi, a dopiero w drugiej kolejności – jako wyznawców innej religii. Ich postawie sprzyjała polityka Turcji, która faworyzowała Albańczyków, dążących do opanowania żywiołu serbskiego, słowiańskiego. Dużą rolę we wspieraniu tych

⁸ M.D. Luković, *Kryzys kosowski oczyma Serbów. Bezpośrednie przyczyny, korzenie historyczne, przebieg i konsekwencje*, Belgrad 2000, s. 28.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ D. Gibas-Krzak, *Battle of Kosovo field in 1389 – legendary battle of Balkan Middle Ages*, [w:] *The Art of War in the Balkans from the Middle Ages to the 21st Century*, eds. A. Krzak, D. Gregorczyk, Częstochowa 2018, s. 77–91.

¹¹ *Ibidem*, s. 77–91, 27–42.

¹² R. Samardžić, *Le Kosovo-Metohija dans l'histoire serbe*, Paris 1999, s. 144.

ambicji miały wielkie mocarstwa, a zwłaszcza Austro-Węgry, które umiejętnie podsyciły antagonizmy serbsko-albańskie i zamiar zagarnięcia przez Albańczyków Kosowa. Wielu zachodnich autorów stara się przypisać Serbom agresywne nastawienie do Albańczyków i chęć usunięcia ich z Kosowa siłą. Z drugiej strony – Albańczycy zyskują wizerunek niewinnej ofiary, z którą Serbowie nie chcą pokojowo współżyć i oddać jej spornego terytorium. Co istotne, Serbowie nigdy nie występowali z pozycji najeźdźcy, ale obrońcy swych etnicznych ziem, do czego przecież trudno odmówić im prawa, a o czym często zapominają historycy i politolodzy na Zachodzie¹³.

Stosunki albańsko-serbskie w okresie międzywojennym oraz w trakcie II wojny światowej, bez wątplenia pogłębiły tylko przepaść pomiędzy tymi narodami i społecznościami, zaś dążenia Albańczyków w Kosowie miały czekać w swoistym „uśpieniu” na dogodną sytuację, kiedy to wybuchły z ogromną siłą. Przeprowadzone przez kosowskich Albańczyków czystki etniczne w 1941 r. oraz w latach 1943/44 pogłębiły jeszcze i tak niekorzystną sytuację etniczną Serbów w Kosowie. Pogromy na Serbach nasiliły się po upadku Włoch, kiedy Niemcy objęły kontrolę nad Albanią i Kosowem. W wyniku porozumienia pomiędzy kosowskim Albańczykiem, Xhaferem Devą a przedstawicielami wywiadu niemieckiego (Abwehry) we wrześniu 1943 r. powstała II Liga Priżreńska. Albańczycy, kierujący jej władzami, ogłosili krucjatę przeciwko Słowianom¹⁴. Antyserbski terror trwał do marca 1944 r., a następnie zaczął słabnąć, co wiązało się ze wzrostem aktywności partyzantów pod dowództwem Josipa Broz-Tito¹⁵. W omawianym okresie państwa Osi dla swych partykularnych celów, aby utrzymać wpływy na Bałkanach, rozegrały jeszcze raz kartę albańską, podobnie, jak czynili to przez kilka wieków Turcy, a później politycy habsburscy. Tymczasem zwykłych mieszkańców Kosowa niewiele obchodziła polityka, natomiast bliskie było im zachowanie starych praw i stosunków. O ile Serbowie starali się narzucać kosowskim Albańczykom swoją wolę, ograniczać prawa zwyczajowe i w końcu usuwać z ziem zajętych w wyniku licznych wojen, o tyle Włosi i Niemcy pozwolili na prowadzenia życia, zgodnie z pradawnymi zwyczajami, i wyrazili zgodę na rozprawienie się ze znenawidzonymi wrogami – Serbami. Dla polityków albańskich ważne było, że idea „Wielkiej Albanii” może być wprowadzona w życie. Wielcy gracze na arenie międzynarodowej pozwolili im uwierzyć, że cel ten jest możliwy do zrealizowania.

Kwestia Kosowa w komunistycznej Jugosławii

W latach 1974–1991 konflikt serbsko-albański o Kosowo wszedł w decydującą fazę stałych napięć i niekończących się incydentów, w tym zbrojnych, które doprowadziły do secesji Kosowa z Serbii. W tym czasie ukształtował się „syndrom kosowski”, bowiem napięcia wywołane serbsko-albańskim konfliktem przenosiły się do innych części Jugosławii, zwłaszcza do Macedonii. Należy podkreślić, że konflikt kosowski

¹³ Często także polscy pisarze, uznają paradygmaty, które służą amerykańskiej nauce i popierają budowanie systemu politycznego w Kosowie w epoce postmodernistycznej przez Albańczyków, deprecjując znaczenie czynników historycznych, i prawa, zgodnie z którym Kosowo stanowi część Serbii.

¹⁴ C.K. Savich, *Falsifying History: The Holocaust and Greater Albania*, 30.03.2013, <https://www.pogled.rs/en/falsifying-history-the-holocaust-and-greater-albania> [dostęp: 10.05.2018].

¹⁵ V. Strugar, *Wojna i rewolucja narodów Jugosławii*, Warszawa 1967, s. 320–321.

miał niebagatelny wpływ na dezintegrację Jugosławii, na proces rozbijania tego państwa przez nacjonalistyczną politykę w poszczególnych republikach, zwłaszcza w Chorwacji i Słowenii. Ponadto do rozwoju napięć etnicznych między obydwooma narodowościami przyczyniły się czynniki międzynarodowe. Wielu aktorów polityki zagranicznej wywarło znaczny wpływ na wydarzenia zachodzące w Kosowie i całej federacji. Odmowa USA udzielenia pomocy gospodarczej rozpadającemu się państwu jugosłowiańskiemu oddziaływała negatywnie na sytuację w państwie nie tylko z powodów ekonomicznych, ale też propagandowych. Szczególnie kontrowersyjna okazała się jednak polityka Niemiec, które przed swym zjednoczeniem sprzyjały integracji Jugosławii ze strukturami europejskimi, zaś po obaleniu muru berlińskiego skierowały swoje polityczne sympatie w stronę Albańczyków i zaczęły blokować wejście Jugosławii do „Europy”¹⁶. W ten sposób Niemcy sprzyjały procesom dezintegrującym Jugosławię. Można przypuścić, że zdecydowały się kontynuować swoją przedwojenną politykę zdobywania coraz większych wpływów na Bałkanach także poprzez wykorzystanie konfliktu serbsko-albańskiego. Zdobycie dominacji w tej części Europy jest bowiem zgodne z kierunkiem historycznej ekspansji niemieckiej, współcześnie jednak nie zbrojnej, lecz gospodarczej. Zdawały sobie z tego sprawę władze Jugosławii, które w latach 80. XX wieku obawiały się wzrostu wpływów Niemiec w Albanii, co wydawało się groźne w kontekście polityki bezpieczeństwa w regionie. Nikt jednak nie uświadamiał sobie, że rozbudzone nacjonalizmy wybuchną z tak wielką siłą w trakcie wojny domowej w Jugosławii. Społecznościami manipulowali nie tylko politycy, lecz przede wszystkim dziennikarze, którzy w pogoni za sławą poprzez swoje relacje często doprowadzali do pogłębiania się konfliktu. Nie pozostają bez winy również władze i społeczeństwo serbskie, które pozwoliły na dalszy rozwój antagonizmu, nie znajdując innych możliwości rozwiązania problemów narodowościowych i politycznych. Niestety, serbscy politycy nie podjęli próby znalezienia konsensusu wzorem, np. Czechów i Słowaków. Trzeba podkreślić, że nie otrzymali również wsparcia ze strony państw demokratycznych na Zachodzie.

Nieudane negocjacje początkiem wojny

Po zakończeniu wojny domowej w Jugosławii i zawarciu w 1995 r. pokoju w Dayton, nie ustawał stan napięć etnicznych w kosowskiej prowincji. 15 stycznia 1999 r. światową opinię publiczną zbulwersowała informacja o egzekucji 45 kosowskich Albańczyków we wsi Račak, będącej jedną z baz Wyzwoleńczej Armii Kosowa (*Ushtria Çlirimtare e Kosovës*, UÇK), przez Serbów uznawanej za organizację terrorystyczną. Zbrodnia, której rzekomo mieli dokonać Serbowie, została potępiona przez organizacje międzynarodowe: NATO, ONZ i OBWE. Szef obserwatorów OBWE, William Walker, obarczył odpowiedzialnością za masakrę serbskie siły bezpieczeństwa. Serbowie nie zgodzili się z tym, głosząc, że to terroryści (Albańczycy) z Wyzwoleńczej Armii Kosowa przemieśli ciała zabitych członków swojego komanda, pozorując, iż były to ofiary serbskich ataków. Władze Jugosławii nakazały obserwatorowi opuścić Kosowo i wszczęły działania zbrojne. Do dziś są kontrowersje na temat wydarzeń w Račaku. Przypuszcza się,

¹⁶ M. Waldenberg, *op. cit.*, s. 90.

iz mogła to być albańska prowokacja, nie zaś mord dokonany przez Serbów, chociaż większość opiniotwórczych autorów na Zachodzie reprezentuje pogląd, że Serbowie zamordowali w Račaku niewinnych Albańczyków¹⁷.

Sprawa Račaku została nagłośniona przez media w taki sposób, aby rozpoczęcie nalotów przez NATO stało się uzasadnione w oczach opinii publicznej. 17 stycznia 1999 r. na nadzwyczajnym posiedzeniu Rady NATO, USA nalegały, aby podjąć atak lotniczy na Belgrad w odwecie za Račak. 28 stycznia 1999 r. NATO zagroziło interwencją, jeśli obydwie strony konfliktu nie przyjmą planu pokojowego przygotowanego przez Grupę Kontaktową. Grupa Kontaktowa już w dwa tygodnie po wydarzeniach w Račaku wezwała Serbów i Albańczyków do udziału w rokowaniach. Konferencja w Rambouillet pod Paryżem zainicjowała obrady 6 lutego 1999 r.¹⁸ Na czele delegacji jugosłowiańskiej stał Ratko Marković, wicepremier Serbii, zaś delegacji albańskiej przewodniczył Hashim Thaci, dowódca Wyzwoleńczej Armii Kosowa. Strona jugosłowiańska przystała na jego udział w obradach, co było znacznym kompromisem, gdyż Serbowie uważali go za terrorystę. Za kuriozalne należy uznać to, iż delegacje nie prowadziły ze sobą bezpośrednich rozmów¹⁹. Na początku rozmów wręczono uczestnikom dokument zatytułowany „Tymczasowe porozumienie w sprawie pokoju i autonomii w Kosowie”, przygotowane przez Grupę Kontaktową, które obejmowało 10 punktów:

1. Zakończenie stosowania przemocy i przestrzeganie zawieszenia broni;
2. Wypracowanie autonomii na drodze pokojowej;
3. Ustanowienie trzyletniego okresu przejściowego w celu opracowania ostatecznego rozwiązania;
4. Zakaz dokonywania zamian w statusie Kosowa przez jedną ze stron konfliktu;
5. Zachowanie integralności terytorialnej Jugosławii;
6. Ochrona praw wszystkich narodowości;
7. Przeprowadzenie wolnych wyborów pod kontrolą OBWE;
8. Zwolnienie więźniów politycznych;
9. Rezygnacja z postępowania karnego za działania popełnione w czasie konfliktu kosowskiego (wyjątek miały stanowić zbrodnie wojenne);
10. Zadeklarowanie przez obie strony konfliktu współpracy nadzorowanej przez wspólnotę międzynarodową²⁰.

Spotkanie zostało jednak przerwane 23 lutego bez podpisania porozumienia, na które nie wyrazili zgody Serbowie²¹. Podczas konferencji prasowej prezydent Serbii, Milan Milutinović wydał oświadczenie, zgodnie z którym podczas negocjacji miało dojść do politycznej mistyfikacji i zarazem szantażu:

Całe przedstawienie przygotowano po to, abyśmy przyjęli to, co jest nie do przyjęcia. A jeśli nie przyjmiemy czekają nas bomby.... Istotą całej tej zabawy w negocjacje były wojska NATO i tylko wojska... [...] Cały scenariusz skierowany został tak, aby w pewnym

¹⁷ I.H. Daalder, M.E. O’Hanlon, *op. cit.*, s. 63–64.

¹⁸ M. Waldenberg, *op. cit.*, s. 285–286.

¹⁹ Rokowania były możliwe dzięki pośrednictwu: mediatora Christophera Hilla, Wolfganga Petritscha, austriackiego dyplomaty oraz rosyjskiego wiceministra, Borisa Majorskiego.

²⁰ *Ibidem*, s. 284.

²¹ I. Rycerska, *op. cit.*, s. 120.

momencie sztucznie stworzyć warunki do ogłoszenia niepodległości części terytorium Republiki Serbii. Próbuje się stworzyć dobry pretekst do agresji na suwerenny kraj²².

Serbowie podkreślili, iż naruszone zostały zasady suwerenności Jugosławii. Żądano od nich bowiem zgody na nową Konstytucję Kosowa, odrębny system sądowniczy prowincji, prawodawcze kompetencje kosowskiego sejmku, a także przyjęcie porozumienia jako tymczasowego, aby można było za trzy lata zorganizować referendum. Najwięcej kontrowersji wzbudziła konieczność wyrażenia zgody na rozmieszczenie żołnierzy NATO, którzy mieli rozbroić Wyzwoleńczą Armię Kosowa²³. Chodziło o ustanowienie kontroli nad częścią Serbii, którą miał sprawować liczący 30 000 żołnierzy kontyngent sił pokojowych NATO, po wycofaniu się z Kosowa armii jugosłowiańskiej (miało pozostać tylko 1500 żołnierzy). Obecność wojsk NATO została ujęta w Aneksie B porozumienia. Miało to stanowić gwarancję dla Albańczyków, że po trzyletnim okresie przejściowym rozpisane zostanie referendum w sprawie niepodległości Kosowa, co faktycznie oznaczałoby utratę tego terytorium przez Jugosławię²⁴.

Od 15 marca kontynuowano rozmowy w sprawie Kosowa w Paryżu. Ale i tam nie doszło do bezpośredniego spotkania obydwu zainteresowanych stron, czyli delegacji serbskiej i albańskiej. Stronie serbskiej powtarzano, że jeśli nie zgodzi się na żądania wspólnoty międzynarodowej, to NATO przystąpi do działań militarnych. Zdecydowaną postawę zajęła Madeleine Albright, amerykańska sekretarz stanu, która prawdopodobnie była głównym autorem ataku NATO na Jugosławię. Według amerykańskiej dyplomacji, miała to być wojna kilkudniowa, gdyż wierzono, że prezydent Slobodan Milošević po początkowych bombardowaniach albo ustąpi, albo zostanie obalony przez przeciwników politycznych²⁵. Trzeba podkreślić, że podczas tych mediacji zwycięstwo odniosła Wyzwoleńcza Armia Kosowa, co było możliwe tylko dzięki poparciu USA. Terrorystom kosowskim udało się bowiem doprowadzić do całkowitego umiędzynarodowienia problemu spornej prowincji. Odniesiony sukces można wytłumaczyć działalnością wpływowego lobby albańskiego w USA i istnieniu od 1996 r.: National Albanian American Council (NAAC), która wywierając wpływ na polityków amerykańskich, realizowała interesy kosowskich Albańczyków.

Operacja „Sojusznicza Siła” w cieniu wojny domowej o Kosowo

24 marca 1999 r. siły NATO rozpoczęły działania militarne bez wypowiedzenia wojny²⁶. Po pierwszym tygodniu nalotów, Serbowie utracili ok. 5% potencjału obrony

²² M.D. Luković, *op. cit.*, s. 20.

²³ *Ibidem*.

²⁴ P. Jastrzębski, V. Stamenković, *op. cit.*, s. 14.

²⁵ M. Waldenberg, *op. cit.*, s. 293.

²⁶ R. Dannreuther, *War in Kosovo: history, development and aftermath*, [w:] *Kosovo: Perception of war and its aftermath*, eds. M. Buckley, S.N. Cummings, London 2001, s. 20–24.

przeciwlotniczej. Stosując maskowanie, potrafili skutecznie ukryć przed siłami sojuszu ponad 80% sił powietrznych i ponad 90% zestawów przeciwlotniczych²⁷. Lotnictwo NATO ponosiło straty od pierwszego dnia wojny: pierwszy samolot został strącony 24 marca. Serbskiej obronie przeciwlotniczej udało się zniszczyć samoloty F-117A, w tym wykonane w technologii „stealth”, niewidzialne dla klasycznych radarów. Według strony serbskiej, po 27 dniach zestrzelono 46 samolotów, 6 helikopterów, 8 aparatów bezpilotowych, 182 rakiety. Strona amerykańska jednak przyznała się do mniejszej liczby zniszczonych maszyn²⁸.

Kiedy okazało się, iż koncepcja powietrznej wojny błyskawicznej, której rzecznikiem była Albright, nie była możliwa do zrealizowania, siły NATO przystąpiły do kolejnych faz operacji. Druga faza polegała na rozszerzeniu ataków powietrznych na kolejne cele militarne po stronie serbskiej. W kwietniu NATO zdecydowało się rozpocząć trzecią fazę wojny, polegającą na atakach na ważne cele militarne i strategiczne w Serbii, co doprowadziło m.in. do ataku na Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, rezydencję prezydenta oraz siedzibę telewizji w Belgradzie²⁹. Przystąpiono do uderzeń w obiekty podwójnego przeznaczenia (cywilno-wojskowe) oraz infrastrukturę krytyczną. Analitycy i dowódcy NATO doszli do wniosku, że zniszczenie potencjału gospodarczego w krótkim czasie zmusi państwo do kapitulacji. Z uwagi na przebieg i skutki trzecią fazę należy uznać za jeden z najbardziej kontrowersyjnych etapów operacji, ponieważ ofiarami bombardowań stali się niewinni ludzie, co podważało zasadę humanitaryzmu w działaniach Sojuszu³⁰. Większość ataków ukierunkowano na doprowadzenie do zapaści gospodarczej państwa i spowodowanie wystąpień społecznych skierowanych przeciwko prezydentowi Miloševićowi. Bombardowania, miast i ośrodków przemysłowych przyniosły jednak odwrotny skutek. Społeczeństwo serbskie w obliczu zagrożenia skonsolidowało się wokół obrony państwa. Zaczęto organizować antynatowskie demonstracje, a także spontanicznie przystąpiono do obrony Serbii, zajmując mosty i gromadząc się wśród innych ważnych obiektów. Nie przeszkodziło to w uderzeniach, m.in. na mosty w Nišu i Nowym Sadzie, które według dowódców Sojuszu miały stanowić cele wojskowe, bowiem umożliwiały szybki przerzut sił serbskich w kierunku Kosowa³¹.

Nalotom NATO towarzyszyła wojna domowa w Kosowie. Do rozwoju napięć między dwoma zwaśnionymi nacjami z pewnością przyczyniły się operacje Sojuszu, który współdziałał z kosowskimi Albańczykami. Dowódcy oddziałów Wyzwoleńczej Armii Kosowa pozostawali w stałym kontakcie z dowództwem NATO, wskazując cele, które należało zniszczyć, aby utrudnić wojskom serbskim poruszanie się w obrębie prowincji.

Gdy 6 maja 1999 r. dwóch amerykańskich pilotów zginęło w helikopterze Apache, który rozbił się podczas ćwiczeń w Albanii, prezydent Clinton zapowiedział „bezlitosne

²⁷ A. Goławski, R. Rochowicz, *Obrona okrężna*, „Polska Zbrojna” 1999, nr 15.

²⁸ Stwierdzono, że Sojusz Północnoatlantycki stracił w czasie operacji 2 samoloty i 2 helikoptery AH-64, których piloci zginęli na skutek wypadku podczas szkolenia w Albanii; za: M.D. Luković, *op. cit.*, s. 91.

²⁹ W.M. Arkin, *Operation Allied Force: „The most Precise Application of Air Power in History”*, [w:] *War over Kosovo. Politics and strategy in a global age*, eds. A.J. Bacevich, E.A. Cohen, New York 2002, s. 7–18.

³⁰ A. Warmiński, *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, „Bellona” 2009, nr 4, s. 126.

³¹ W.K. Clark, *op. cit.*, s. 226.

nasilenie” nalotów na Jugosławię. Lecz jego postawa wielokrotnie była komentowana jako wyraz bezradności i desperacji, bowiem Amerykanom zabrakło jednoznacznej koncepcji, jak zakończyć tę wojnę. Mimo dalszych ataków na cele cywilne i ofiar wśród ludności, nie udało się przełamać oporu Serbów. Do początków maja wojsko jugosłowiańskie oraz policja nadal prowadziły w Kosowie działania przeciwko albańskim terrorystom. Dopiero po likwidacji najgroźniejszych ognisk wystąpień terrorystycznych, siły federalne wycofały się do koszar³².

W związku z przedłużaniem się operacji powietrznej, dowództwo NATO rozważało możliwość rozpoczęcia działań wojennych na lądzie. Brak aprobaty dla takiego rozwiązania ze strony państw Europy Zachodniej skłonił administrację prezydenta Clintona do wyrażenia zgody na podjęcie mediacji z Jugosławią. 9 czerwca 1999 r. w efekcie wspólnej misji Wiktora Czernomyrdina oraz Marttiego Ahtisaariego, prezydenta Finlandii podpisano porozumienie, które zakończyło wojnę. Jugosławia musiała ustąpić przed siłami międzynarodowymi, lecz wywalczyła więcej niż proponowano jej w Rambouillet. Zawarte porozumienie nie wprowadzało bowiem kontrowersyjnego Aneksu B, nie było więc mowy o stacjonowaniu wojsk NATO w całej Jugosławii. Mocarstwa zrezygnowały także z propozycji zorganizowania po trzech latach referendum w Kosowie, które mogłoby zmienić status prowincji. Znaczącym sukcesem serbskiej dyplomacji było zdobycie zapewnienia, że po przywróceniu pokoju w Kosowie powróci tam określona liczba żołnierzy i policjantów serbskich, co miało nadal świadczyć o przynależności Kosowa do Jugosławii³³. Trudno mówić o porażce Serbów w tej wojnie, bowiem armia nie została pokonana, a żołnierze nie poddali się i mogli walczyć dalej. Ich zaangażowanie mogłyby jednak doprowadzić do całkowitego wyniszczenia ekonomicznego państwa przez koalicję państw NATO, która udowodniła, że nie miała skrupułów w bombardowaniu celów cywilnych (także gospodarczych). Serbowie zostali zmuszeni do złożenia broni pod presją siły, gdyż zaatakowano ich infrastrukturę krytyczną, rujnując główne szlaki transportowe, zakłady przemysłowe, elektrownie, rafinerie, szpitale, i inne zasoby mające podstawowe znaczenie dla funkcjonowania społeczeństwa i gospodarki, bez których Jugosławia nie mogła egzystować jako państwo.

Według źródeł jugosłowiańskich, ogółem podczas operacji zginęło 462 żołnierzy wojsk jugosłowiańskich i 114 policjantów serbskich. Jugosłowiańska 3 Armia, która broniła granic państwowych z Albanią i Macedonią³⁴ poniosła następujące straty: 161 zabitych, 299 rannych. Ponadto zginęło 40 pilotów, a rannych zostało 110 żołnierzy obrony przeciwlotniczej³⁵. Sojusz przyznał się do śmierci dwóch pilotów ze śmigłowca rozbitego w Albanii, chociaż źródła nieoficjalne mówiły o większych stratach: 88 zabitych żołnierzy (44 Amerykanów, 11 Niemców, 8 Francuzów, 7 Brytyjczyków oraz 18 innej narodowości)³⁶. Pentagon oszacował, że Jugosłowianie zniszczyli ich

³² I. Rycerska, *op. cit.*, s. 129.

³³ W.M. Arkin, *op. cit.*, s. 22–23.

³⁴ Jugosłowiańska 3 Armia chroniła granic przed przedostającymi się na terytorium Jugosławii siłami UÇK, które uzyskały wsparcie armii albańskiej oraz lotnictwa NATO.

³⁵ M.D. Luković, *op. cit.*, s. 90.

³⁶ Źródła jugosłowiańskie podały, że NATO straciło 93 samoloty, 7 helikopterów i 33 samoloty bezałogowe; P. Jastrzębski, V. Stamenković, *op. cit.*, s. 31.

dwa samoloty bojowe i 25 bezzałogowych środków powietrznych. Przyznał się do całkowitego unieszkodliwienia 121 jugosłowiańskich śmigłowców i samolotów, 39 mostów i dworców kolejowych, 23 urzędzeń wojsk lądowych, 13 elektrowni, a także większości urzędzeń obrony przeciwlotniczej, 2/3 wyrzutni ziemia – powietrze typu SA-2/3 oraz znaczącej ilości typu SA-6³⁷.

Katastrofa humanitarna

Omawiana operacja powietrzna rozpoczęła nowy rozdział w historii Sojuszu, który po raz pierwszy podjął działania zbrojne bez mandatu Rady Bezpieczeństwa ONZ, co stworzyło niebezpieczny precedens na przyszłość. Niewątpliwie bombardowanie Jugosławii stanowiło pogwałcenie prawa międzynarodowego, gdyż było niezgodne z art. 33 Karty Narodów Zjednoczonych, który jako drogę rozwiązywania sporów wymienia sposoby pokojowe, czyli rokowania lub arbitraż. W nowej koncepcji strategicznej NATO, zaakceptowanej w czasie trwania działań militarnych, zapisano, iż Sojusz ma prawo do ataku w sytuacji zagrożenia dla pokoju międzynarodowego oraz w obronie praw człowieka. Politycy z Waszyngtonu zyskali w ten sposób możliwość podejmowania interwencji zbrojnej w różnych konfliktach, w których udział mógł im przynieść korzyść polityczną. Po rozpoczęciu nalotów NATO rozpoczęło działalność skierowaną na zdobycie poparcia opinii publicznej i jednoczesne zdyskredytowanie władzy i prestiżu Miloševicia. Innym powodem zaktywizowania działań informacyjnych i psychologicznych był fakt, że operacja nie przebiegała zgodnie z oczekiwaniami kierownictwa wojskowego i politycznego Sojuszu. Nie osiągnięto zaplanowanych celów, a termin jej zakończenia obliczony początkowo na 10 dni, wydłużał się o kolejne tygodnie i miesiące. Wobec takiej sytuacji stratedzy Sojuszu przygotowali misterną kampanię PR skierowaną przeciwko wysiłkom Serbii, która dążyła do przedstawienia siebie jako ofiary agresji NATO. Eksponowano dysfunkcjonalność Bałkanów, porównywano Jugosławię do „dziecka, które potrzebuje dobrych rodziców”, a zaangażowanie Sojuszu do „słusznego i moralnego obowiązku”³⁸. Prezentacja operacji w kategoriach misji dziejowej, z wykorzystaniem wielu chwytów socjotechnicznych, odniosła zamierzony skutek. Przyczyniła się bowiem do pozytywnego wizerunku i odbioru działań NATO w większości zachodnich mediów³⁹, czego skutkiem stały się często prezentowane w zachodnim piśmiennictwie wnioski, iż Stany Zjednoczone przystąpiły do konfliktu serbsko-albańskiego o Kosowo, aby wypełnić swą dziejową rolę, którą otrzymały od opatrności⁴⁰.

Zdaniem wielu niezależnych badaczy, amerykańska dyplomacja poprzez podjęcie bombardowań doprowadziła do katastrofy humanitarnej, wywołanej wojną

³⁷ W.M. Arkin, *op. cit.*, s. 22–23.

³⁸ T. Farrell, *Interwencje humanitarne i operacje pokojowe*, [w:] *Strategia we współczesnym świecie. Wprowadzenie do studiów strategicznych*, eds. J. Baylis, J. Wirtz, Colin S. Gray, E. Cohen, Kraków 2009, s. 359.

³⁹ Także polskich mediów.

⁴⁰ D.M. Fitzsimons, *Tom Paine's New World Order: Idealistic Internationalism in the Ideology of Early American Foreign Relations*, „*Diplomatic History*” 1995, Vol. 19, No. 4, s. 569–582.

w Kosowie, która stała się przyczyną masowych ucieczek ludności. W maju 1999 r. poinformowano, iż od początku nalotów z Serbii uciekło 771 000 osób, przede wszystkim kosowskich Albańczyków, zaś w samej Serbii przemieściło się w kierunku centralnym i północnym 200 000 osób, co spowodowało katastrofę humanitarną, za którą Zachód winił wcześniej Jugosławię⁴¹. Doszło również do katastrofy kulturowej, gdyż za taką należy uznać niszczenie kosowskich zabytków związanych z serbską przeszłością regionu. Biskup prawosławny Teodozjusz podkreślił, że do końca 1999 r. 150 świątyń i klasztorów zostało totalnie zdewastowanych ze względu na niedostateczną ochronę ze strony sił międzynarodowych stacjonujących w Kosowie⁴².

Raporty Amnesty International wykazały, iż NATO dowolnie obchodziło się z zasadą nieatakowania obiektów cywilnych. Środki ostrożności podejmowane przez lotnictwo Sojuszu nie były bowiem wystarczające, aby zredukować liczbę ofiar. 13 czerwca 1999 r. Biuro Prokuratora Trybunału do spraw Zbrodni Wojennych w Jugosławii ogłosiło raport wewnętrznej komisji Trybunału na temat bombardowań. Postanowiono jednak nie podejmować jakichkolwiek działań, które mogłyby zmierzać w kierunku ukarania NATO, motywując to przede wszystkim brakiem uregulowań formalnych w tej kwestii⁴³. Wydaje się jednak słuszne, że wielokrotnie zarzucano wojskom Sojuszu łamanie prawa konfliktów zbrojnych. Chociaż Amerykanie zaprzeczali, oskarżono siły NATO o stosowanie amunicji zawierającej zubożony uran, co miało doprowadzić do wzrostu promieniowania wywołującego białaczkę oraz inne choroby nowotworowe, które zostały stwierdzone głównie u żołnierzy. W rezultacie, 17 stycznia 2001 r. Parlament Europejski wezwał NATO do zaprzestania stosowania tej amunicji. Zgodnie z danymi serbskimi, w Kosowie znajduje się 112 miejscowości zbombardowanych tą bronią. Ponadto atak Sojuszu wywołał katastrofę ekologiczną, gdyż w wyniku bombardowań rafinerii ropy naftowej oraz fabryk chemicznych skażonych zostało 40% źródeł wody⁴⁴, czemu jednak zaprzeczają amerykańskie źródła, uznając takie twierdzenia za serbską propagandę⁴⁵.

Zdaniem źródeł jugosłowiańskich, w wyniku bombardowań zginęło około 1400 osób (800 dzieci), zaś liczba rannych wśród ludności cywilnej wyniosła 5000–5500. Najwięcej osób poniosło śmierć w Kosowie, gdzie też było najwięcej ofiar grupowych. Naloty NATO nie oszczędziły także Albańczyków, np. koło Djakovicy zginęły 73 osoby tej narodowości, w wyniku uderzenia rakiety. Atakowano nie tylko infrastrukturę wojskową, ale także obiekty cywilne, np. podczas bombardowania belgradzkiego szpitala zginęły 4 osoby, natomiast 8 zostało rannych (w tym noworodki), podczas ataku na centralę telefoniczną w Prištinie śmierć poniosło 10 osób⁴⁶. Do historii tej wojny przeszedł także atak na telewizję w Belgradzie, gdzie zginęło 16 osób⁴⁷ oraz zbombardowanie ambasady chińskiej (uznane przez NATO za pomyłkowe), w którą trafiło 5 rakiet typu Tomahawk, zabijając 3 osoby, zniszczono także budynek

⁴¹ M.D. Luković, *op. cit.*, s. 77.

⁴² <http://www.kosovo.cerkiew.pl> [dostęp: 2.06.2018].

⁴³ M. Waldenberg, *op. cit.*, s. 333.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 335–336.

⁴⁵ W.M. Arkin, *op. cit.*, s. 24.

⁴⁶ *The Kosovo report...*, *op. cit.*, s. 179–180.

⁴⁷ I. Rycerska, *op. cit.*, s. 126.

Głównego Sztabu Wojska Jugosławii, rezydencję prezydenta Jugosławii, siedzibę rządu Serbii oraz inne⁴⁸.

Polityczne, ekonomiczne i społeczne skutki interwencji NATO

W wyniku działań podjętych przez Sojusz, Kosowo stało się protektoratem międzynarodowym oraz nową strefą wpływów, przede wszystkim USA i NATO. Argumentacja podjęcia interwencji humanitarnej mogła stanowić pretekst do potwierdzenia postzimnowojennej roli Sojuszu, sprawiając, iż Kosowo potraktowano jako pewnego rodzaju poligon doświadczalny dla zdolności prowadzenia działań militarnych w wojnach postmodernistycznych trzeciej i czwartej generacji. Skutki operacji „Allied Force” udowodniły prymat siły w narzucaniu innym państwom swojej woli i chęć realizacji partykularnych interesów przez potężniejsze podmioty. W ten sposób zmarginalizowano dotychczasowy system bezpieczeństwa międzynarodowego opierający się na ONZ.

Doświadczenia tej operacji były i są nadal wykorzystywane oraz udoskonalane w trakcie prowadzenia działań, m.in. w: Iraku, Afganistanie, przeciwko wojskom Mu'ammara Kaddafiego w Libii oraz na frontach walki z ISIS. Można postawić tezę, że wraz ze zmianą światowego układu sił po zakończeniu zimnej wojny głównymi mocarstwami, które zdobyły przewagę w tym regionie są USA i Niemcy. Istnieją hipotezy, według których wojna NATO przeciwko Jugosławii była przygotowywana od dłuższego czasu i miała na celu uzyskanie przez Stany Zjednoczone dominacji w tej części Europy, a także zniweczenie wysiłków Europy dążącej do usamodzielnienia się. Innym celem było zaspokojenie potrzeb przemysłu wojskowego w USA⁴⁹. Niemniej jednak, wydaje się, iż zasadniczym celem USA była i jest przede wszystkim ekspansja na Bałkanach, aby osłabić Rosję, która tradycyjnie odgrywała znaczącą rolę w tej części Starego Kontynentu.

Dlaczego Kosowo jest tak niezwykle atrakcyjne dla mocarstw? Nie można zapominać, że obszar ten, usytuowany w centralnej części półwyspu, leży na skrzyżowaniu strategicznych korytarzy transportowych między Wschodem a Zachodem. Co więcej, Kosowo, które tworzą dwie wielkie kotliny: Kosowska i Metohijska, można pojmować jako geopolityczną makrotwierdź, która kontroluje Bałkany. Kto ją zdobędzie, ten zdoła sprawować nadzór nad całym półwyspem, w ten sposób można uzasadnić stale prowadzoną walkę o prowincję kosowską⁵⁰.

⁴⁸ W Belgradzie w wyniku bombardowania zginęło 25 cywilów, a 36 osób zostało rannych. Zburzono 56 obiektów cywilnych, uszkodzono 235. Straty materialne oszacowano na 5 000 000 dolarów. Obok Belgradu atakowano centra większych i mniejszych miast. Ponadto zburzono bądź uszkodzono: 55 mostów kolejowych i wiaduktów. Zniszczono lotniska, 3 centra radiowe i telewizyjne, 44 fabryki, 2 rafinerie, zbiorniki paliw, elektrownie, instalacje energetyczne, hotele robotnicze; M.D. Luković, *op. cit.*, s. 86–90. Vide: T. Samitowski, *Moralna wojna. Jugosławia pod bombami*, Kielce 1999.

⁴⁹ D. Gibas-Krzak, *Serbsko-albański konflikt...*, *op. cit.*, s. 204.

⁵⁰ *Geopolitika – gost prof dr Milimir Stepić*, 24.09.2017, <https://www.youtube.com/watch?v=9Q4E-vtckYkw> [dostęp: 30.03.2019]; vide: M. Stepić, *Geopolitika neoevroazijstva: pozicija srpskih zemalja*, Beograd 2013.

Kosowo jest dziś jednym z najbogatszych regionów w Europie. Znajdują się na jego terytorium znaczne zasoby bogactw mineralnych, np. występuje tam 1/5 światowej rezerwy węgla brunatnego, co dawało możliwość Serbii bycia głównym eksporterem energii elektrycznej do państw sąsiadujących. Obecnie jego ilość szacuje się na 9,8 mld ton, podczas gdy tylko 0,13 mld ton zostało dotychczas wykorzystanych⁵¹. Kopalnia Trepča⁵² (znajdująca się dziewięć kilometrów od Kosowskiej Mitrowicy) z 7,5 mln ton rezerw rud cynku i ołowiu (złoża tych rud stanowią 5. miejsce na świecie), obfituje również w zasoby miedzi. Występuje również w Kosowie pewna ilość srebra, złota, niklu, boksytu i manganu. Według raportu Banku Światowego, w listopadzie 2007 r. wartość zasobów Kosowa oszacowano na 13 mld dolarów. Taka koncentracja bogactw naturalnych, na tak małym terytorium, wzbudza pożądanie wielu silnych podmiotów na arenie międzynarodowej. Nie zależy im zapewne na stabilizacji prowincji, która obecnie rozwija się jako państwo–mafia.

Prawie każda prawie albańska rodzina posiada krewnych za granicą, często działających w różnych strukturach mafijnych. To właśnie oni przesyłają do Kosowa pieniądze. Ich pochodzenie otaczają tajemnice, które nie pozwalają śledczym na zlikwidowanie groźnym procederów związanych z przestępczością zorganizowaną. Kosowo stanowi centrum handlu narkotykami w Europie. Zgodnie z raportem Europejskiego Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii (Europol), spośród 125 ton heroiny dostarczanej do Europy, 80% przechodziło tranzytem przez jego terytorium. Ilość ruchu heroinowego wynoszącego 2–3 tony w 1999 r. wzrosła do 8–10 ton w latach 2000–2005. Daje to 123 mln dolarów miesięcznego zysku lub 1,4 miliarda na rok. Z Afganistanu, przez Turcję, Albanię i Włochy przedostaje się heroina do Europa Zachodniej. Jeśli chodzi o prostytucję, Kosowo stanowi, według raportu Międzynarodowej Organizacji Migracji (OIM), centrum handlu kobietami. Młode kobiety, pochodzące najczęściej z Mołdawii (53%), Rumunii (23%) i Ukrainy (13%), sprzedawane są do domów publicznych na Zachodzie. Poprzez Kosowo w ciągu 10 lat przewieziono ponad 80 000 dziewcząt⁵³. Prostytucja jest związana z handlem narkotykami i obejmuje te same obszary. Zyski uzyskane przez handlarzy narkotyków są ponownie inwestowane w zakup „niewolników seksualnych”⁵⁴.

Można przypuszczać, że jednym z powodów nieskuteczności organów ścigania, które nie mogą ani zapobiec zorganizowanej przestępczości, ani jej zwalczyć jest fakt, że liderzy tego quasipaństwa, którego niepodległość została jednostronnie ogłoszona 17 lutego 2008 r., uznawani są za przestępców i terrorystów. Agim Çeku, były dowódca armii jugosłowiańskiej, który został premierem Kosowa w 2004 r., popełnił zbrodnie wojenne, gdy walczył w Chorwacji w latach 90. XX wieku. Jest ścigany przez serbskie sądy za zbrodnie podczas konfliktu między serbską policją a UÇK w 1998 r. Kolejny

⁵¹ M. Dželetović, *Economic (un)sustainability of the Kosovo and Metohija economy*, [w:] *Kosovo: sui generis...*, *op. cit.*, s. 321.

⁵² Kopalnię Trepča zalicza się do największego kompleksu wydobywco-przemysłowego w komunistycznej Jugosławii. Składał się on z 40 kopalni i zakładów. Zakłady te produkowały m.in.: czysty rafinowany ołów, czyste rafinowane srebro, czysty rafinowany bizmut, koncentraty cynku i pirytu, *Jugosławia. Przewodnik gospodarczy*, Belgrad 1958, s. 84. W latach 80. zatrudniano tam 20 tys. osób, które wydobywały ok. 70% surowców mineralnych całego kraju.

⁵³ A. Troude, *Kosovo: a failed state in the heart of Europe*, [w:] *Kosovo: sui generis...*, *op. cit.*, s. 69–70.

⁵⁴ *Ibidem*.

premier, Ramush Haradinaj (2006–2007) odbył proces w Międzynarodowym Trybunale Karnym dla byłej Jugosławii. Podczas rozprawy prokurator zażądał dla niego 25 lat więzienia za masakrę Serbów podczas wojny w Kosowie. Haradinaj został uniewinniony w kwietniu 2008 r. w wyniku brak dowodów; gdyż dziewięciu świadków zmarło „przypadkowo” podczas procesu. Został ponownie sądzony za zbrodnie wojenne w listopadzie 2012 r., lecz pomimo protestu rządu serbskiego, po raz kolejny wypuszczono go na wolność. Obecny prezydent Kosowa Hashim Taçi, który był liderem grupy terrorystycznej UÇK oskarżany jest przez Serbów o zbrodnie wojenne. Jeden z raportów niemieckiego wywiadu (*Bundesnachrichtendienst*, BND) pokazuje jego związki z albańską mafią, m.in. Taçi jest oskarżany o handel ludzkimi organami, które miały być pobierane od serbskich więźniów zatrzymanych przez Albańczyków podczas wojny w Kosowie w 1998 r.⁵⁵

Od czasu kiedy Kosowo zostało poddane międzynarodowej kontroli w 1999 r. ani Misja Tymczasowej Administracji Organizacji Narodów Zjednoczonych w Kosowie (*United Nations Interim Administration Mission in Kosovo*, UNMIK), ani KFOR (*Kosovo Force*, międzynarodowe siły pokojowe NATO), nie były w stanie zapobiec procesowi czystek etnicznych dokonywanych przede wszystkim przez albańskich ekstremistów. W latach 1999–2008 spośród 235 000 Serbów, Cyganów, Goran⁵⁶ i Turków po porozumieniach z Kumanova⁵⁷, tylko 18 000 mogło wrócić do swoich domów. Co więcej, w latach 1999–2004, 1197 nie-Albańczyków zostało zamordowanych, 2300 porwanych, a 40 000 domów zostało spalonych lub zniszczonych przez ekstremistów. Na 18 000 skarg zarejestrowanych przez Serbów, których domy zostały przejęte lub zniszczone od 1999 r., tylko 2855 zostało rozpatrzonych przez Agencję Nieruchomości Kosowa. Dochodzeniu sędziów mianowanych przez UNMIK przeszkadza presja lokalnych mafii.

Według raportu Human Rights Watch, w ciągu pierwszych ośmiu miesięcy tylko 229 uchodźców powróciło do Kosowa. Rząd albański w Priştinie prowadzi politykę albanizacji, która ma ukształtować społeczeństwo o charakterze monoetnicznym, co wiąże się z przymusem prowadzenia nauczania w szkołach w języku albańskim. Na Uniwersytecie w Priştinie nie prowadzi się wykładów w języku serbskim ani tureckim. Serbscy studenci udają się do Mitrovicy, podczas gdy Turcy kontynuują swoją edukację w centralnej Serbii, Bośni i Hercegowinie lub Turcji⁵⁸.

Wnioski i rekomendacje

Hipoteza zaprezentowana w artykule została udowodniona, gdyż interwencja zbrojna NATO w Jugosławii doprowadziła w konsekwencji do powstania quasi-państwa

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ Goranie – grupa etniczna Słowian Południowych, zamieszkująca południową część Kosowa, która wyznaje islam. Często są oni utożsamiani z Boszniakami, chociaż sami uważają się za Serbów.

⁵⁷ Porozumienie wojskowo-techniczne zostało podpisane między Jugosławią a NATO 9 czerwca 1999 r. w macedońskim Kumanowie. Na jego mocy Serbia utraciła de facto kontrolę nad Kosowem, nie ma bowiem prawa do utrzymywania na jego terytorium swojego wojska. W przypadku, gdy Serbowie muszą przeprowadzić działania wojskowe przy granice z Kosowem, powinni kierować stosowne zażyczenie do szefa natowskiej misji wojskowej KFOR.

⁵⁸ A. Troude, *op. cit.*, s. 71.

Kosowo, które jest niestabilne i rodzi zagrożenie dla bezpieczeństwa Europy. Należy się ponadto spodziewać, że nie osłabną napięcia etniczne w tej prowincji, na co wskazują brutalne incydenty, świadczące o eskalowaniu konfrontacyjnych tendencji między Serbami a Albańczykami. Wystarczy wspomnieć, że w marcu 2004 r. kosowscy Albańczycy zorganizowali pogromy, które doprowadziły do masowego wysiedlenia Serbów z prowincji i zniszczenia licznych pomników ich historii i kultury. Groźne zamieszki miały miejsce w 2008 i 2010 r.⁵⁹ 27 sierpnia 2008 r. doszło do konfrontacji z udziałem stu Serbów i siedemdziesięciu Albańczyków w dzielnicy „Trzy wieże” w północnej Mitrowicy. Mesud Dzeković, bośniacki pediatra, został poważnie ranny w serce, zmarł w szpitalu, natomiast jeden z Serbów, który zasiada w parlamencie Kosowa został postrzelony⁶⁰.

Na pewno rozwinięte struktury przestępczości zorganizowanej i korupcja przywódców tzw. państwa kosowskiego nie stwarzają nadziei na pozytywne prognozowanie w zakresie rozwoju jego państwowości. W związku z tym mało realistyczne jest wyciąganie pozytywnych wniosków na temat postępów w umacnianiu systemu politycznego i demokratyzacji Kosowa, chociaż w ostatnich latach powstają opracowania naukowe (paranaukowe) na ten temat. Wydawać by się mogło, że wielu badaczy prowadzi swoistą antycypację, legitymizując prawo do suwerenności tego terytorium spornego, nie uznanego przez ONZ, zanim jeszcze zrobią to Serbowie (pamiętajmy, że Konstytucja Republiki Serbii wyklucza kosowską niepodległość). Takie działania bliższe są jednak manipulacji, i nie mają wiele wspólnego z naukową rzetelnością. W Belgradzie mówi się coraz głośniejsz, iż serbscy liderzy w zamian za możliwość wejścia do Unii Europejskiej już teraz dopuszczają do „pełzającego” uznania niepodległości Kosowa, jednak decyzje nie zostały podjęte. Co prawda, rząd deklaruje kontynuowanie pronunijnej polityki, jednak nadal zajmuje „twarde” stanowisko wobec Kosowa, co nie jest zgodne z polityką Brukseli i tym bardziej Berlina, który mocno popierał kosowską secesję. Co się tyczy NATO, to w serbskim społeczeństwie istnieje poczucie bezmiarów krzywd wyrządzonych temu narodowi przez Sojusz, który traktowany jest jako agresor, winny zbrodni przeciw ludzkości⁶¹.

Współczesny, ponowoczesny świat nie chce pamiętać, że natowska „operacja humanitarna” w 1999 r. spowodowała wiele ofiar wśród ludności cywilnej Jugosławii, w tym także i dzieci. Te niewygodne fakty często są pomijane, bo przecież rację zawsze mają zwycięzcy... I w tym zakresie moralność ludzka pozostaje w zasadzie niezmienną. Chociaż Serbowie nie czuli się zwyciężeni, gdy wycofywali wojska z Kosowa w 1999 r., to faktycznie musieli oddać sporną prowincję pod zarządek międzynarodowy ONZ. W dalszej perspektywie doprowadziło to do secesji Kosowa

⁵⁹ W lipcu 2010 r. podczas demonstracji Serbów w Kosowskiej Mitrowicy rzucono granaty w serbski tłum, powodując śmierć jednej osoby (11 zostało rannych).

⁶⁰ A. Troude, *op. cit.*, s. 74.

⁶¹ Chociaż premier Serbii Ana Brnabić stoi na stanowisku, iż Serbia musi spróbować wybaczyć NATO („Konieczne jest zwrócenie się ku przyszłości, partnerstwu i współpracy”), to jednak lider Serbskiej Radykalnej Partii (Srpska Radikalna Stranka), Vojislav Šešelj w Belgradzie podczas zgromadzenia z okazji 20. rocznicy bombardowania wraz ze swoimi zwolennikami podpalił flagę UE i NATO. W wystąpieniu Šešelj porównał UE do nazistów; M. Bryś, *Serbia: 20. rocznica bombardowania NATO*, 26.03.2019, <https://www.euractiv.pl/section/polityka-zagraniczna/news/serbia-20-rocznica-bombardowania-nato> [dostęp: 31.03.2019].

i jednostronnego ogłoszenia niepodległości (z poparciem USA, a także demokracji europejskich, w tym Polski).

Tymczasem wciąż żywa i niebezpieczna pozostaje idea budowania „Wielkiej Albanii”, do której mogłoby być włączone Kosowo. *Albania powinna unikać wystąpienia na temat zjednoczenia z Kosowem* – radziła ambasada USA w Tiranie w lutym 2018 r. W stwierdzeniu tym nie było jednak krytyki kierunków polityki prowadzonej z Priştiny i Tirany, a jedynie wskazówka, by wokół projektu połączenia dwóch państw nie czynić rozgłosu. Obecnie jednak liderzy albańscy, w tym premier Edi Rama, deklarują wprost, że „Kosowo jest częścią Albanii, a granica serbsko – kosowska powinna być przedyskutowana”. Ostentacyjne głoszenie konieczności zmiany granic i przebudowy mapy politycznej na Bałkanach niesie niebezpieczeństwo przedstawienia przez inne państwa bałkańskie swoich roszczeń, związanych z granicami, a także nowym porządkiem międzynarodowym, który szybko mógłby zburzyć i tak kruchy pokój na Bałkanach⁶². Trzeba pamiętać, że o rewizji postanowień zawartych w Dayton w 1995 r. od lat dyskutuje się wśród Serbów bośniackich i muzułmańskich Boszniaków. O takim „czarnym scenariuszu” mówiło wielu wybitnych bałkanistów takich jak: Adam Koseski czy Marek Waldenberg, ale roztropne słowa giną dziś w natłoku pustego brzmienia, pełnego propagandy i frazesów, a historia lubi się powtarzać..., jak twierdził Alexis de Tocqueville „Jest galerią obrazów, w której znajduje się mało dzieł oryginalnych i dużo kopii”⁶³.

Bibliografia

- Arkin W.M., *Operation Allied Force: „The most Precise Application of Air Power in History”*, [w:] *War over Kosovo. Politics and strategy in a global age*, eds. A.J. Bacevich, E.A. Cohen, New York 2002.
- AwadziunM., *NATO-Jugosławia. Klasyczny wymiar konfliktu zbrojnego czy wojna trzeciej generacji?*, [w:] *Konflikty militarne i niemilitarne na Bałkanach w XX i XXI wieku w perspektywie polemologicznej*, red. D. Gibas-Krzak, A. Krzak, Szczecin 2013.
- Bereza J., *Będzie rewizja granic na Bałkanach? Dąży do tego Albania*, 20.02.2019, <https://www.pch24.pl/bedzie-rewizja-granic-na-balkanach--dazy-do-tego-albania,66267,i.html> [dostęp: 30.03.2019].
- Bryś M., *Serbia: 20. rocznica bombardowania NATO*, 26.03.2019, <https://www.euractiv.pl/section/polityka-zagraniczna/news/serbia-20-rocznica-bombardowania-nato> [dostęp: 30.03.2019].
- Clark W.K., *Waging Modern War. Bosnia, Kosovo and the Future of Combat*, Public Affairs, Reprint edition, New York 2002.
- Daalder I.H., O’Hanlon M.E., *Winning ugly. NATO’s war to save Kosovo*, Washington 2000.
- Dannreuther R., *War in Kosovo: history, development and aftermath*, [w:] *Kosovo: Perception of war and its aftermath*, eds. M. Buckley, S.N. Cummings, London 2001.

⁶² J. Bereza, *Będzie rewizja granic na Bałkanach? Dąży do tego Albania*, 20.02.2019, <https://www.pch24.pl/bedzie-rewizja-granic-na-balkanach--dazy-do-tego-albania,66267,i.html> [dostęp: 30.03.2019].

⁶³ A. de Tocqueville, *Dawny ustrój i rewolucja*, tłum. A. Wolska, Warszawa 1970, https://pl.wikiquote.org/wiki/Dawny_ustr%C3%B3j_i_rewolucja [dostęp: 30.03.2019].

- David vs. Goliath: NATO war against Yugoslavia and its implications*, ed. N. Vuković, Belgrade 2019.
- Dželetović M., *Economic (un)sustainability of the Kosovo and Metohija economy*, [w:] *Kosovo: sui generis or precedent in international relation*, ed. D. Proroković, Belgrade 2018.
- Farrell T., *Interwencje humanitarne i operacje pokojowe*, [w:] *Strategia we współczesnym świecie. Wprowadzenie do studiów strategicznych*, eds. J. Baylis, J. Wirtz, C.S. Gray, E. Cohen, Kraków 2009.
- Fitzsimons D.M., *Tom Paine's New World Order: Idealistic Internationalism in the Ideology of Early American Foreign Relations*, "Diplomatic History" 1995, Vol. 19, No. 4.
- Geopolitika – gost prof dr Milomir Stepić*, 24.09.2017, <https://www.youtube.com/watch?v=9Q4EvtckYkw> [dostęp: 30.03.2019].
- Gibas-Krzak D., *Battle of Kosovo field in 1389 – legendary battle of Balkan Middle Ages*, [w:] *The Art of War in the Balkans from the Middle Ages to the 21st Century*, eds. A. Krzak, D. Gregorczyk, Częstochowa 2018.
- Gibas-Krzak D., *Serbsko-albański konflikt o Kosowo w XX wieku. Uwarunkowania – przebieg – konsekwencje*, Toruń 2009.
- Goławski A., Rochowicz R., *Obrona okrężna*, „Polska Zbrojna” 1999, nr 15.
- Jastrzębski P., Stamenković V., *Humanitarna wojna*, Warszawa 2001.
- Konflikty militarne i niemilitarne na Bałkanach w XX i XXI wieku w perspektywie polemologicznej*, red. D. Gibas-Krzak, A. Krzak, Szczecin 2013.
- Kosovo: sui generis or precedent in international relation*, ed. D. Proroković, Belgrade 2018.
- Lind W.S., Nightengale K., Schmitt J.F., Sutton J.W., Wilson G.I., *The Changing Face of War: Into the Fourth Generation*, "Marine Corps Gazette" 1989, Vol. 78, No. 10.
- Luković M.D., *Kryzys kosowski oczyma Serbów. Bezpośrednie przyczyny, korzenie historyczne, przebieg i konsekwencje*, Belgrad 2000.
- Münkler H., *Wojny naszych czasów*, Kraków 2004.
- Rycerska I., *Rozpad Jugosławii. Przyczyny i przebieg*, Kielce 2003.
- Samardžić R., *Le Kosovo-Metohija dans l'histoire serbe*, Paris 1990.
- Samitowski T., *Moralna wojna. Jugosławia pod bombami*, Wydawnictwo AR Test, Kielce 1999.
- Savich C.K., *Falsifying History: The Holocaust and Greater Albania*, 30.03.2013, <https://www.pogledi.rs/en/falsifying-history-the-holocaust-and-greater-albania> [dostęp: 10.05.2018].
- Stepić M., *Geopolitika neoevroazijstva: pozicija srpskih zemalja*, Beograd 2013.
- Strugar V., *Wojna i rewolucja narodów Jugosławii*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1967.
- Tocqueville A. de, *Dawny ustrój i rewolucja*, tłum. A. Wolska, Warszawa 1970, https://pl.wikiquote.org/wiki/Dawny_ustr%C3%B3j_i_rewolucja [dostęp: 30.03.2019].
- Troude A., *Kosovo: a failed state in the heart of Europe*, [w:] *Kosovo: sui generis or precedent in international relation*, ed. D. Proroković, Belgrade 2018.
- Waldenberg M., *Rozbicie Jugosławii. Jugosłowiańskie lustro międzynarodowej polityki*, Wydawnictwo Scholar, Warszawa 2005.
- War over Kosovo. Politics and strategy in a global age*, eds. A. J. Bacevich and E. A. Cohen, New York 2002.
- Warmiński A., *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, „Bellona” 2009, nr 4.

*Interwencja NATO w Jugosławii w 1999 roku.
W dwudziestą rocznicę ataku – przyczyny i konsekwencje
Streszczenie*

Głównym celem jest przedstawienie uwarunkowań historycznych i politycznych ataku NATO na Jugosławię oraz ukazanie konsekwencji tej operacji, której głównym efektem było powstanie tzw. niezależnego państwa Kosowa, będącego w istocie niestabilnym terytorium spornym, stanowiącym bazę dla rozwoju przestępczości zorganizowanej i innych zagrożeń asymetrycznych. Operacja powietrzna o kryptonimie „Allied Force” rozpoczęła nowy rozdział w historii Sojuszu, który po raz pierwszy podjął działania zbrojne bez mandatu Rady Bezpieczeństwa ONZ, stwarzając tym samym niebezpieczny precedens na przyszłość. Serbowie w wyniku tej operacji zostali zmuszeni do pozostawienia Kosowa pod nadzorem ONZ. Trudno jednak mówić o porażce Serbów, bowiem armia nie została pokonana, a żołnierze nie poddali się i mogli walczyć dalej. Ich zaangażowanie mogłyby jednak doprowadzić do całkowitego wyniszczenia ekonomicznego państwa przez koalicję państw NATO, która udowodniła, że nie ma skrupułów w niszczeniu celów cywilnych (także gospodarczych). Autorka podkreśla, że rozwinięte struktury przestępczości zorganizowanej i korupcja przywódców tzw. państwa kosowskiego nie stwarzają nadziei na pozytywne prognozowanie w zakresie rozwoju jego państwowości.

Słowa kluczowe: Kosowo, Jugosławia, Serbia, NATO, nowe wojny, konflikt narodowościowy, czystki etniczne, przestępczość zorganizowana

*NATO's Intervention in Yugoslavia in 1999.
On the Twentieth Anniversary of the Attack –
Causes and Consequences
Abstract*

The main aim is to present the historical and political conditions of NATO's attack on Yugoslavia and to show the consequences of this operation, the main effect of which was the creation of the so-called the independent state of Kosovo, which is essentially an unstable controversial territory, constituting the basis for the development of organized crime and other asymmetrical threats. The air operation codenamed „Allied Force” began a new chapter in the history of the Alliance, which for the first time undertook military action without the mandate of the UN Security Council, thus creating a dangerous precedent for the future. The Serbs were forced to leave Kosovo under the supervision of the UN as a result of this operation. However, it is hard to talk about the defeat of the Serbs, because the army was not defeated, and the soldiers did not give up and could fight further. Their involvement could, however, lead to the total economic extermination of the country by the coalition of NATO states, which proved that it has no scruples in destroying civilian (also economic) purposes. The author emphasizes that the developed structures of organized crime and corruption of the so-called Kosovo states do not give hope for positive forecasting in the development of its statehood.

Key words: Kosovo, Yugoslavia, Serbia, NATO, new wars, ethnic conflict, ethnic cleansing, organized crime

Der NATO-Einsatz in Jugoslawien im Jahr 1999. Zum zwanzigsten Jahrestag des Angriffs – Ursachen und Konsequenzen

Kurzfassung

Das Hauptziel ist es, die historischen und politischen Bedingungen des NATO-Angriffs auf Jugoslawien darzustellen und die Konsequenzen dieser Operation aufzuzeigen, deren Hauptziel die Entstehung des so genannten unabhängigen Staates Kosovo war, das eigentlich unstabiles und umstrittenes Territorium ist, das auch Basis für organisierte Kriminalität und andere asymmetrische Bedrohungen bildet. Die Luftoperation unter dem Kryptononym „Allied Force“ hat ein neues Kapitel in der Allianz-Geschichte begonnen, die zum ersten Mal bewaffnete Maßnahmen getroffen hat, ohne Mandat des Sicherheitsrates von Vereinten Nationen, indem ein gefährlicher Präzedenzfall für Zukunft geschaffen wurde. Infolge dieser Operation mussten die Serben das Kosovo unter der Aufsicht der Vereinten Nationen verlassen. Es ist jedoch schwierig, über die Niederlage der Serben zu sprechen, da die Armee nicht besiegt wurde und die Soldaten nicht aufgaben und weiter kämpfen konnten. Ihre Beteiligung könnte jedoch zu einer vollständigen wirtschaftlichen Zerstörung des Landes durch eine Koalition von NATO-Staaten führen, die nachweisen, dass sie keine Bedenken haben, zivile (einschließlich wirtschaftlicher) Ziele zu vernichten. Die Autorin betont auch, dass entwickelte Strukturen der organisierten Kriminalität und die Korruption der Regierungsoberhäupter des sogenannten Kosovo-Staates keine Hoffnung auf positive Prognosen für die Entwicklung ihrer Staatlichkeit setzen.

Schlüsselwörter: Kosovo, Jugoslawien, Serbien, NATO, neue Kriege, Nationalitätskonflikt, ethnische Säuberungen, organisierte Kriminalität

Интервенция НАТО в Югославии в 1999 году.

В двадцатую годовщину вторжения – причины и последствия

Резюме

В статье указаны исторические и политические предпосылки вмешательства НАТО в Югославии и представлены последствия этой операции, главным результатом которой стало создание так называемого независимого государства Косово, по сути, являющегося нестабильной спорной территорией, базой для развития организованной преступности и других асимметричных угроз. Военно-воздушная операция «Союзная сила» (Allied Force) открыла новую главу в истории альянса, который впервые начал военные действия без мандата Совета Безопасности ООН, тем самым создав опасный прецедент на будущее. В результате этой операции Сербия была вынуждена оставить Косово под управлением ООН, хотя, нельзя говорить о поражении Сербии – ее армия не была разбита. Однако продолжение борьбы могло привести до полного обвала экономики государства коалицией стран НАТО, которая показала, что может уничтожить гражданские объекты (включая народно-хозяйственные). Автор подчеркивает, что развитые структуры организованной преступности и коррупция руководителей так называемого косовского государства, не позволяют дать позитивный прогноз развития его государственности.

Ключевые слова: Косово, Югославия, Сербия, НАТО, новые войны, национальный конфликт, этнические чистки, организованная преступность

Recenzje

Reviews

Rezensionen

Рецензии

Paulina Stępniewska

Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego
ORCID 0000-0003-2878-7370

Jarosław Jarząbek,
*Militaryzacja subregionu Zatoki
Perskiej w perspektywie teorii
regionalnych kompleksów
bezpieczeństwa*

[Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego,
Warszawa 2019, ss. 234]

Autorem monografii *Militaryzacja subregionu Zatoki Perskiej w perspektywie teorii regionalnych kompleksów bezpieczeństwa* jest Jarosław Jarząbek – doktor nauk humanistycznych, który w swojej karierze naukowej skupia się na analizie polityki bezpieczeństwa, przede wszystkim systemów politycznych i sił zbrojnych regionu Bliskiego Wschodu, stosunków międzynarodowych w regionie oraz uwarunkowań konfliktu bliskowschodniego.

Jak zaznaczono we wstępie do recenzowanej publikacji, autor z dwóch nadrzędnych powodów podjął temat militaryzacji subregionu Bliskiego Wschodu. Po pierwsze, omawiany region wymyka się światowym trendom w obszarze sekurytyzacji, które wykazują istotne ograniczenia państwowych wydatków wojskowych oraz liczebności armii. W przypadku Zatoki Perskiej tendencja jest odwrotna, a skala zjawiska znacząca, czego nie można wytłumaczyć jedynie wzrostem poziomu napięć na Bliskim Wschodzie. Po drugie, region stał się niezwykle ważny w dynamice i utrzymaniu współczesnego ładu tak regionalnego, jak i globalnego.

Problem badawczy zdefiniowany przez autora koncentruje się wokół zjawiska militaryzacji regionu Zatoki Perskiej. Doktor Jarząbek przyjął szeroką definicję tego pojęcia jako procesu rozbudowy potencjału militarnego państwa, poprzez który społeczeństwo organizuje się, aby być lepiej przygotowane do prowadzenia działań zbrojnych i stosowania przemocy.

Nowatorska pod względem naukowym jest przyjęta hipoteza badawcza, która zakłada interesujące trzyskładnikowe wyjaśnienie skali procesu zbrojenia w regionie. Obejmuje ono, po pierwsze, konfliktogenny charakter relacji państw regionu oraz obiektywnie wysokie ryzyko występowania zagrożeń bezpieczeństwa państwowego, regionalnego oraz globalnego. Po drugie, subiektywną ocenę tych zagrożeń dokonywaną przez poszczególnych aktorów subsystemu, wpływającą niewątpliwie na stopień sekurytyzacji poszczególnych państw, często niewspółmierny do rzeczywistych napięć. Po trzecie, czasowość w dostępie do zasobów finansowych i ludzkich oraz kanałów zakupu wyposażenia wojskowego. Tym samym hipoteza badawcza zakłada, że państwa Zatoki Perskiej uczestniczą w wyścigu zbrojeń zarówno z obiektywnej konieczności, jak i z powodu indywidualnej percepcji zagrożeń zewnętrznych oraz samej możliwości, by zwiększać swój potencjał militarny. Autor stara się odpowiedzieć na szereg pytań badawczych, z których niezwykle wartościowe są trzy poniżej przytoczone:

Jaki wpływ na militaryzację subregionu mają interakcje na poziomie globalnym, ze szczególnym uwzględnieniem roli Stanów Zjednoczonych?

Jak istotną rolę w militaryzacji regionu ma czynnik ekonomiczny i czy wpływa on na odejście państw od klasycznego dylematu bezpieczeństwa?

Czy istnieje współzależność pomiędzy wzrostem dochodów z eksportu surowców energetycznych a wysokością wydatków wojskowych państw Zatoki?

Odpowiedzi na te i inne pytania badawcze autor udziela w czterech rozdziałach i zakończeniu, stanowiącym zsyntetyzowane wnioski, wynikające z omówionych wcześniej analiz wykorzystując w tym celu narzędzia badawcze teorii regionalnych kompleksów bezpieczeństwa.

Pierwszy rozdział książki w całości został poświęcony teorii regionalnych kompleksów bezpieczeństwa (TRKB), będącej częścią tzw. szkoły kopenhaskiej w badaniach nad bezpieczeństwem. Co istotne, autor zaproponował modyfikacje klasycznego rozumienia TRKB, które zwiększają adekwatność i efektywność badawczą na potrzeby prowadzonych analiz. Elementami, które w świetle zachodzących procesów globalizacji oraz regionalizacji, determinują konieczność korekty TRKB są: zmienna równowaga sił, przesunięcie granic regionów, zmieniające się wzorce przyjaźni i wrogości oraz nowe rodzaje zagrożeń regionalnych i globalnych. W tej części pracy autor również kompleksowo scharakteryzował system polityczny Bliskiego Wschodu z perspektywy teorii regionalnych kompleksów bezpieczeństwa, ze szczególnym uwzględnieniem obszaru subregionu Zatoki Perskiej i występujących tam współzależności między elementami, relacjami czy środowiskiem zewnętrznym.

Drugi rozdział poświęcony został analizie wymiernych danych dotyczących wydatków wojskowych państw Zatoki Perskiej. Wysokość wydatków wojskowych uznawana jest za niezmiernie istotny wskaźnik potencjału militarnego państw, priorytetu bezpieczeństwa w polityce państwowej oraz skali bieżących zagrożeń zewnętrznych w systemie. Dokładna interpretacja danych uwidoczniała powtarzalny schemat

we wszystkich statystykach państw regionu. Poziom wydatków zaczął stopniowo rosnąć dopiero w drugiej połowie lat 70. XX wieku, zaś od lat 80. można ocenić go jako znaczący. Trend wzrostowy utrzymuje się do dnia dzisiejszego. Generalizując, wzrosty i spadki wydatków na zbrojenie państw regionu zależą od bieżącej sytuacji politycznej i bezpieczeństwa regionalnego, choć nie są jedynymi czynnikami. Inne determinanty zostały omówione w dalszej części rozdziału, przede wszystkim uwarunkowania ekonomiczne regionu i poszczególnych państw Zatoki Perskiej. Rozdział zamyka ocena uwarunkowań rozbudowy arsenału militarnego państw subregionu. Na bariery natury instytucjonalnej składają się sankcje i inne ograniczenia handlu bronią nakładane przez organizacje międzynarodowe oraz partnerów indywidualnych czy inne państwa. Istotnymi ograniczeniami w praktyce są zwłaszcza trudności z obsługą i użytkowaniem zakupionego sprzętu, korupcja w wojsku oraz marnotrawstwo środków.

Jarosław Jarząbek w kolejnym rozdziale omówił i poddał analitycznej interpretacji potencjał militarny poszczególnych państw subregionu Zatoki Perskiej; uczynił to za pomocą ujednoczonego schematu, na który składają się tak elementy wymierne, jak i te niewymierne, trudne do przełożenia na obiektywne dane. Do pierwszej grupy czynników należą przede wszystkim: struktura i zadania sił zbrojnych, ich liczebność i uzbrojenie, dostęp do broni masowego rażenia, elementy wsparcia pola walki, posiadanie środków i technologii rozpoznania, komunikacji, zdobywania informacji i wiele innych. Do grupy elementów niewymiernych należą: zdolności dowódcze kadry oficerskiej, wykształcenie i umiejętności taktyczne żołnierzy, innowacyjność, elastyczność i zdolność do efektywnego użycia siły. Trzecia grupa czynników – tym razem zewnętrznych – obejmuje te, które mają wpływ na potencjał militarny państw; są to przede wszystkim: zewnętrzne gwarancje i sojusze wojskowe, pomoc wojskowa w postaci szkoleń, dostaw sprzętu, doradztwa specjalistycznego, współpracy wojskowej, transferu technologii, dostęp do usług i korzystanie z pomocy aktorów niepaństwowych, takich jak prywatne firmy wojskowe i doradcze, grupy najemników czy nieformalne grupy zbrojne. Autor poddał analizie potencjał militarny wszystkich państw subregionu Zatoki Perskiej: Arabii Saudyjskiej, Bahrajnu, Iraku, Iranu, Jemenu, Kataru, Kuwejtu, Omanu oraz Zjednoczonych Emiratów Arabskich (ZEA). Wartościowym wnioskiem z powyższych analiz, jest fakt, że wymierne dane stanu uzbrojenia państwa nie oddają rzeczywistego potencjału militarnego. Faktyczny potencjał militarny państw Zatoki jest w znacznej mierze determinowany przez czynniki niewymierne oraz przez wewnętrzne uwarunkowania bezpieczeństwa poszczególnych aktorów.

Czwarty i ostatni rozdział poświęcony został analizie dynamiki bezpieczeństwa w subregionie Zatoki Perskiej jako determinanty militaryzacji. Autor zastosował cztery perspektywy analizy sugerowane w teorii regionalnych kompleksów bezpieczeństwa: globalnego, międzyregionalnego, regionalnego i państwowego. Uwzględnione zostały nowe typy zagrożeń, przede wszystkim o charakterze ekonomicznym oraz wzrost zagrożeń niezwiązanych terytorialnie, takich jak terroryzm, przestępczość zorganizowana i cyberprzestępczość. Istotny dla badań okazał się rozwój nowych technologii wojskowych, który ułatwia zaangażowanie się w działania zbrojne. Ponadto, szczegółowo omówiona została zmiana wzorców przyjaźni i wrogości oraz układu sił w regionie, zarówno w odniesieniu do pozycji mocarstw regionalnych, jak i wpływu aktorów zewnętrznych. Na koniec, przeanalizowana została rola aktorów

niepaństwowych, zwłaszcza wielkich korporacji oraz prywatnych firm sektora bezpieczeństwa i ich wpływ na siły zbrojne państw subregionu.

Przeprowadzona w trzech etapach weryfikacja przyjętej hipotezy potwierdziła, że przyczyny militaryzacji regionu są złożone, jednak ograniczają się do uwarunkowań o charakterze obiektywnym, subiektywnym oraz ekonomicznym. Autor udowodnił, że omawiany region od wieków do dnia dzisiejszego dotyka szereg konfliktów i napięć regionalnych, które często przeradzały się w otwarte konflikty zbrojne. Co znamienne, wpływ na wzrost militaryzacji mają paradoksalnie również relacje na poziomie globalnym, które determinowane są przede wszystkim przez polityczną i militarną działalność Stanów Zjednoczonych. Ponadto, zagrożeniem są bez wątpienia problemy wewnętrzne poszczególnych państw Zatoki, regularnie wzmacniane przez ingerencję z poziomu regionalnego lub globalnego. Siły militarne, co warto tu podkreślić, w dużej mierze pełnią funkcje obronną poszczególnych reżimów politycznych przed wrogami wewnętrznymi. Na poziomie państwowym realna okazuje się też groźba dla bezpieczeństwa ze strony aktorów pozapaństwowych, zwłaszcza grup terrorystycznych, napięć społecznych, konfliktów religijnych i etnicznych czy słabości struktur państwowych.

Postrzeżenie zagrożeń przez elementy systemu subregionu Zatoki Perskiej w wielu przypadkach można ocenić jako nieproporcjonalne w stosunku do skali i charakteru tych ryzyk. Autor wskazuje na dwa zjawiska mobilizujące państwa do ciągłego wyścigu zbrojeń. Po pierwsze, obserwujemy silną sekurytyzację zagrożeń ze strony Iranu, wpływającą głównie na trzy państwa – Arabię Saudyjską, ZEA oraz Bahrajn. Po drugie, region wykazuje skłonności do eksternalizacji problemów wewnętrznych, czyli intensywnego i nadmiernego sekurytyzowania sporów i konfliktów zewnętrznych w celu odwrócenia uwagi od trudnych do rozwiązania problemów państwowych.

W ramach trzeciego etapu weryfikacji, autor przedstawił dowody na duże znaczenie czynnika ekonomicznego w zrozumieniu skali wyścigu zbrojeń subregionu, niespełniające założeń klasycznego schematu dylematu bezpieczeństwa. Analiza zaprezentowanych danych pozwala zaobserwować silną zależność między wzrostem dochodów z eksportu ropy naftowej i gazu ziemnego a wysokością wydatków wojсковych poszczególnych państw. W okresach wysokich dochodów budżetowych, państwa zwiększają bowiem swoje wydatki na zbrojenie, nawet ponad poziom uzasadniony racjonalną oceną sytuacji regionalnej.

Podsumowując, recenzowane opracowanie można uznać za wartościowy wkład w polską debatę naukową nad aktualnym stanem bezpieczeństwa regionu Bliskiego Wschodu. Monografia Jarosława Jarzębka jest dziełem wartościowym, o dużych walorach poznawczych, co pozwala uznać, że spotka się z dużym zainteresowaniem naukowców, studentów politologii i stosunków międzynarodowych, jak również obserwatorów i komentatorów spraw międzynarodowych.

Dominika Gawron

ORCID 0000-0002-3769-0370

Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

Krzysztof Tlałka, *Somalia. Upadek i odbudowa*

[Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018, ss. 296]

Somalia – synonim modelu państwa upadłego, państwo najbardziej upadłe z upadłych – tak najczęściej określane bywa państwo leżące w tzw. Rogu Afryki, które będąc jednym z pięćdziesięciu dziewięciu państw na kontynencie afrykańskim jest jednocześnie jednym z najczęściej opisywanych.

Rzadko zdarza się, aby casusowi Somalii poświęcono osobną publikację naukową. Badania doktora Krzysztofa Tlałki zaowocowały wydaniem monografii, ujmującej problemy państwa somalijskiego w sposób holistyczny. Praca pt.: *Somalia. Upadek i odbudowa* prowadzi czytelnika przez historyczne dzieje państwa – ukazując jego genezę oraz próby odbudowy atrybutów państwowości.

Autor podzielił monografię na pięć rozdziałów, dzięki którym mamy chronologiczną narrację nawiązującą do poszczególnych etapów skomplikowanej historii Somalii. Rozdział pierwszy, będący rysem historycznym pomaga czytelnikowi przyczyny upadku – poczynając od roku 1991 oraz obalenia reżimu Siada Barre, po

ciąg problemów, z jakimi zmierzyć musiała się Somalia. W swoich rozważaniach autor przytacza wydarzenia z XIX wieku, które jego zdaniem mogły wpłynąć na późniejszą złą sytuację w państwie.

W kolejnym rozdziale czytelnik wprowadzany jest w bezpieczeństwo bądź w przypadku Somalii jego braku. Doktor Tłałka opisuje grupy religijne, które kreują rzeczywistość Somalii. W okresie pozimnowojennym powstawanie grup zbrojnych motywowanych czynnikami religijnymi było nagminne. Połączenie wojowniczego charakteru religii islamu z brakiem centralnej władzy owocowało pojawianiem się grup bojowych dysponujących bronią, pozwalającą osiągnąć zamierzone cele. Niejednokrotnie grupy te realizują swoje założenia również dzięki pozorowanej trosce o sprawy państwowe, przy jednoczesnej realizacji interesów klanowych. Ich celami są oczywiście zdobycie władzy oraz korzyści materialnych.

Autor przytacza przykładowo cztery najważniejsze grupy, są to: Al-Ittihad Al-Islami, Unię Sądów Islamskich, Asz-Szabab oraz Ahlu Sunna Wal Jama. Somalia, jak podkreśla autor jest państwem bardzo zróżnicowanym etnicznie. Najwyższy poziom struktury społecznej tworzą rodziny klanowe, czyli grupy osób, posiadających wspólnego przodka. W ramach ciekawostki dr Tłałka podaje, iż łączące pokrewieństwo może występować, aż do trzydziestego pokolenia wstecz. W Somalii wyróżnia się sześć największych klanów, w których liczba członków może sięgać nawet do kilku milionów. Od roku 2004, dzięki wprowadzeniu „formuły 4,5”, w systemie politycznym Somalii dominują jedynie cztery klany.

Klany dzielące się w swojej strukturze na subklany, zarządzają w pewnym stopniu dostępem do wody i ziemi, kontrolując przy tym aspekty ekonomiczne. Opracowały one również swoje prawo karne – w ramach przyjętego przez nich prawa zwyczajowego. Kodeksy te mogą różnić się nieco w zależności od wybranej grupy. Regulują one najważniejsze aspekty życiowe, jak: zabójstwo, prawo własności, czy małżeństwo. Przykładowo, jak podaje autor, za zabójstwo członka innego klanu, winny musi zapłacić pokrzywdzonej rodzinie odszkodowanie – o równowartości stu wielbłądów. W sytuacji braku państwa, Somalijczycy zaczęli rządzić się swoim autochtonicznym prawem. Utworzony przez nich system rządów omija prawo państwa, a niejednokrotnie działa wbrew jego interesom.

Godna uwagi jest konstatacja, że pomimo śmierci liderów wspomnianych grup oraz ich licznych porażek bardzo szybko potrafią one przystosować się do nowej sytuacji oraz skutecznie walczyć w zamierzonym celu. W rozdziale drugim opisany zostaje bardzo ważny problem, rzadko poruszany podczas omawiania przykładu Somalii – mowa tu o tzw. IDPs, czyli osobach wewnątrznie przesiedlonych. Podając skalę migracji wewnętrznych autor ukazuje, iż jest to bardzo duży problem dla państwa. Podkreśla tym samym trudną sytuację przesiedleńców, zwracając uwagę na charakter i brak bezpieczeństwa miejsca, do którego zmierzają. Ich niejednokrotnie świadoma decyzja o pozostaniu w swojej ojczyźnie, w której brak prawidłowego i silnego rządu centralnego, przy jednoczesnym pozostaniu władzy w rękach silniejszego, potęguje ryzyko i podnosi tym samym poziom niebezpieczeństwa. W podsumowaniu rozdziału drugiego autor wysuwa bardzo trafne tezy, które skłaniają do refleksji nad „złotym środkiem” w systemie władzy somalijskiej. Ukazuje problem dyktatury, walki klanów o władzę oraz niezależność Somalilandu, jako niektóre z czynników wpływających na brak możliwości rozszerzenia władzy w Mogadiszu na terytorium całej Somalii.

Rozdziały od trzeciego do piątego poświęcone zostały operacjom pokojowym oraz misjom politycznym. Jak słusznie zauważa autor w czasie zimnej wojny operacje pokojowe przeprowadzane były jedynie z ramienia ONZ. Dopiero po jej zakończeniu można mówić o włączeniu się w te procesy pozostałych organizacji międzynarodowych. Dr Tłałka dodaje, że operacje pokojowe na kontynencie afrykańskim przeprowadzane przez lokalne organizacje – jak Unia Afrykańska – zyskała pełnię praw dopiero w 2002 r. Akt założycielski UA zezwalał, bowiem na podjęcie interwencji nawet bez zgody państwa na terenie którego doszło do konfliktu. Dla państw afrykańskich oznaczało, to powstanie wielu podmiotów o charakterze wprowadzającym oraz dbającym o bezpieczeństwo i pokój na kontynencie.

Zgodnie z wcześniej obraną chronologią wydarzeń czytelnik przeprowadzany jest przez schemat operacji, takich jak: UNOSOM I, UNITAF, UNOSOM II oraz AMISON. Doktor Tłałka szczegółowo opisuje każdy z mandatów misji. Jednocześnie dokonuje ich oceny, przyznając, iż cele wspomnianych operacji zostały osiągnięte w niewielkim stopniu. Jak dodaje – wpływ na taki obrót sytuacji miało wiele czynników, nie do końca zależnych od ONZ. Autor dokonuje trafnych spostrzeżeń podczas analizy charakterystyki poszczególnych misji – po jej ocenę, analizując jednocześnie wpływ różnych podmiotów na przebieg operacji oraz utrzymanie relacji organizacji międzynarodowych z podmiotami sprawującymi rzeczywistą władzę w państwie.

W swojej prognozie autor zakłada trzy możliwe scenariusze, do których dojść może po roku 2020: 1) rozmieszczenie operacji pokojowej przez ONZ, a w dalszym etapie przełożenie odpowiedzialności za bezpieczeństwo w państwie na siły somalijskie; 2) zadania operacji AMISON zostaną przekazane bezpośrednio policji i armii – etap zakończenia misji pokojowej; 3) wspólna misja Organizacji Narodów Zjednoczonych i Unii Afrykańskiej – dalsza stabilizacja.

W podsumowaniu autor podnosi potrzebę demokratyzacji życia polityczno-społecznego w Somalii i ustanowienia tam systemu politycznego, który nie będzie tworzył monopolu na władzę, ale dopuści do głosu również mniejszości. Ponownie przytacza tezę, że przedkładanie silnej identyfikacji klanowej nad poczucie wspólnoty narodowej utrudnia w dużym stopniu budowę aparatu państwowego.

Po zapoznaniu się z monografią czytelnik pozostaje pod wrażeniem wiedzy autora, który dzięki proponowaniu rozwiązań przytaczanych problemów nie tylko wyraża swoje stanowisko, ale także podejmuje polemikę dotyczącą problemu upadku i prób wsparcia kształtowania państwowości Somalii. Z przyjemnością polecam publikację *Somalia. Upadek i odbudowa*, która dzięki holistycznemu spojrzeniu na casus Somalii ukazuje złożoność sytuacji oraz zmusza do przemyśleń możliwości rozwiązań trudnego dla społeczności międzynarodowej zagadnienia.

Komunikaty, sprawozdania

Bulletins, Reports

Mitteilungen, Berichte

Сообщения, отчеты

Dominik Marcinkowski

Uniwersytet Opolski
ORCID 0000-0002-0177-1486

Międzynarodowa konferencja naukowa „Gedenktage im Schatten des Populismus” („Day of Remembrance in the Shadow of Populism”), Landau/Pfalz, 29.11–1.12.2018 r.

W dniach 29.11–1.12.2018 r. w Landau in der Pfalz (Nadrenia-Palatynat) odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa pt. *Gedenktage im Schatten des Populismus*, która stanowiła jeden z wyników współpracy czterech wyższych uczelni: Uniwersytetu Pedagogicznego w Heidelbergu z Uniwersytetem Opolskim, Uniwersytetem Pedagogicznym w Krakowie i Uniwersytetem im. Pałackiego w Ołomuńcu, przy projekcie „Days of Remembrance Trinational”, wspieranym przez Deutscher Akademischer Austausch Dienst. Głównym celem projektu było prowadzenie badań nad tematyką obchodów dni pamięci w perspektywie narodów Europy Środkowo-Wschodniej. Obrady przeprowadzone zostały w budynku Centrum Konferencyjnego Akademii Ewangelickiej w Landau, przy Luitpoldstraße 8. Uczestniczyli w nich prelegenci z Niemiec, Polski, Czech i Węgier.

Obrady zostały zainaugurowane przez Bettinę Alavi z Uniwersytetu Pedagogicznego w Heidelbergu i Małgorzatę Świder z Uniwersytetu Opolskiego. Organizatorki przywitały zgromadzonych uczestników i słuchaczy, przypomniały główny cel konferencji, tj. zaprezentowanie wyników badań, prowadzonych przez naukowców z różnych państw i dyscyplin badawczych, dotyczących obchodów dni pamięci oraz zjawiska populizmu. Następnie głos zabrał George Wenz, gospodarz obiektu, w którym odbyła się konferencja. Krótco przywitał gości, wyjaśnił podstawowe kwestie organizacyjne oraz życzył udanych obrad. Po części inauguracyjnej, przyszedł czas na część merytoryczną. W pierwszym dniu składała się ona z trzech wykładów wprowadzających, których głównym zadaniem było nakreślenie zakresu tematycznego konferencji i sprowokowanie pierwszych dyskusji. Referat otwierający obrady wygłosił Marek

Wilczyński z Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Jego wystąpienie dotyczyło podejścia antycznych społeczeństw do tego, co dzisiaj nazwalibyśmy świętem państwowym. Sposób wykorzystywania przez starożytnych oficjalnych uroczystości do umacniania władzy politycznej i religijnej, świadczył o tym, że wówczas także wykorzystywano elementy zjawiska, które dzisiaj określamy mianem populizmu. Kolejny referat wygłosiła Małgorzata Świder z Uniwersytetu Opolskiego, która skupiła się na teoretycznym podejściu do samego zjawiska populizmu, zarówno z perspektywy współczesnej, jak i historycznej. Wystąpienie to wywołało dyskusję, czy populizm można utożsamiać wyłącznie z pravicową narracją polityczną, czy też jest to zjawisko wykorzystywane w przekazie przez różne opcje światopoglądowe, które starają się zdobyć lub utrzymać władzę. Ostatni z wykładów wprowadzających, wygłosiła Bettina Alavi. Referat ten był wprowadzeniem do teorii i praktyki „dni pamięci”, z perspektywy dydaktycznej. Profesor Alavi zwracała uwagę na wyzwania stojące przed nauczycielami, przy organizacji dni pamięci, a także przekazywaniu informacji na ich temat uczniom i studentom. Wykłady wprowadzające spełniły swoją rolę, wywołując merytoryczną dyskusję, która wprowadziła uczestników obrad w zagadnienia związane ze świętowaniem oraz populizmem i dydaktycznym podejściem do obu tych kwestii.

Następnego dnia obrady odbywały się w dwóch panelach tematycznych. Pierwszy, pt. *Veränderungen der Feierkultur durch populistische Gedanken im 21. Jahrhundert*, poświęcony był kulturze świętowania w obliczu populizmu. Rozpoczął się referatem Aleksandry Trzcielińskiej-Polus z Uniwersytetu Opolskiego, która mówiła o obrazie polskiej polityki historycznej w wybranych niemieckich tytułach prasowych. Profesor Trzcielińska-Polus pokazała, że w ciągu ostatnich kilkunastu lat obraz ten stawał się coraz bardziej niekorzystny i podkreślający radykalizację polskiej narracji historycznej, narastającą od roku 2015, czyli ówczesnej zmiany w kształtowaniu polskiej polityki historycznej. Jako druga, głos zabrała Angela Siebold z Uniwersytetu we Frankfurcie, która prowokacyjnie zapytała, co było przed „populizmem”, wskazując, że lata 90. XX wieku, czyli czas głębokich przemian społeczno-politycznych wewnątrz państw, do niedawna jeszcze wchodzących w skład bloku wschodniego, także był okresem intensywnego kształtowania narracji historycznych. Wówczas to, polskie i niemieckie ugrupowania, wykorzystywały stosunki z przeszłości pomiędzy swoimi państwami, w prowadzonej działalności politycznej. Kolejny referat Piotra Trojańskiego z Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie dotyczył aktualnego podejścia polskich władz do polityki historycznej, zwłaszcza do kwestii upamiętniania zagłady Żydów. Wystąpienie to podnosiło również wiele zagadnień dotyczących manipulacji narracją historyczną przez polityków z różnych opcji ideowych. Autorami następnego referatu byli Renáta H. Pirkler i Zoltán Huszár, którzy zaprezentowali wyniki analizy przemówień Adolfa Hitlera, Józefa Stalina i Mátyása Rákosiego, przeprowadzonej pod kątem wykorzystywania przez tych polityków zwrotów „ja” oraz „my”, w wystąpieniach publicznych. Wnioski płynące z przedstawionej analizy przemówień, z powodzeniem mogą zostać zastosowane przy badaniach nad manipulacją opinią publiczną w perspektywie historycznej, a także współczesnej.

Martin-Paul Buchholz z Uniwersytetu w Mainz, poruszył temat polityki historycznej na Ukrainie. Buchholz zbadał to zagadnienie podejmując analizę zmian w oficjalnych narracjach historycznych tworzonych wokół Dnia Zwycięstwa i Wielkiego

Głodu z początku lat trzydziestych XX wieku. Autorami następnego referatu byli Gabriela Cingelová i Pavel Krákora z Uniwersytetu im. Palackiego w Ołomuńcu. Przedstawili proces podejścia do świąt państwowych w Czechosłowacji i Republice Czeskiej w ciągu ostatnich stu lat. Referat ten zamykał pierwszy panel piątkowych obrad. Po każdym z opisywanych tu wystąpień toczyła się kilkunastominutowa dyskusja.

Kolejna sekcja pt. *Didaktische Ansätze zu Gedenktagen* dotyczyła dydaktycznego podejścia do dni pamięci. Pierwszy referat został wygłoszony przez Agnes Klein z Uniwersytetu w Peczu. W swoim wystąpieniu profesor Klein skupiła się na podejściu węgierskich instytucji edukacyjnych do organizacji i obchodów świąt państwowych. Jej referat miał charakter porównawczy, konfrontował sytuację z przeszłości ze współczesnością. Następnie głos zabrała Éva Szederkényi, także z Uniwersytetu w Peczu, która skupiła się na problemie tzw. literatury traumy w węgierskiej kulturze i jej wykorzystaniu w procesie edukacyjnym, a także przygotowywaniu szkolnych uroczystości. Prelegentka wskazała te pozycje omawianego kanonu literackiego, które jej zdaniem z powodzeniem mogą być wykorzystywane w dydaktyce. Natomiast Nadine Küssner z Uniwersytetu w Heidelbergu poruszyła temat wykorzystania dni pamięci przez mniejszości narodowe i etniczne, posługując się przykładem mniejszości Sinti i Roma w Niemczech. Ostatni referat w tym dniu obrad, został przedstawiony przez Christiana Mühleisa z Uniwersytetu w Heidelbergu. Wystąpienie to dotyczyło upamiętniania i populizmu w perspektywie konsensusu Beutelsbach, czyli minimalnego standardu dla edukacji obywatelskiej i religijnej w Niemczech.

Ostatni dzień konferencji zarezerwowany był dla młodych adeptów nauki. Referaty wygłaszane były w ramach panelu pt. *Neue Helden, neue Feiertage*. Jako pierwsza wystąpiła Emeti Morkoyun z Uniwersytetu w Heidelbergu, poruszając temat tureckiej polityki historycznej na przykładzie nowego święta państwowego w Turcji – Dnia Męczenników. Drugi referat, wygłosił Dominik Marcinkowski z Uniwersytetu Opolskiego, który zaprezentował wyniki analizy materiałów publikowanych z okazji obchodów świąt o charakterze militarnym w polskiej prasie, w latach 1945–2018. Prelegent omówił proces zmian w podejściu do wizerunku idealnego żołnierza w Polsce, w czasach powojennych. Kolejny referat Marii Reisky z Uniwersytetu Opolskiego poświęcony był problematyce obchodów Dnia Kobiet i ich społeczno-politycznym znaczenia w czasach PRL. M. Reisky nawiązała także do współczesnej wymowy tego święta w Polsce i ruchów społecznych związanych z feminizmem. Autorami ostatniego referatu w tej sekcji byli Agnieszka Chłosta-Sikorska i Zbigniew Semik z Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Ich wystąpienie dotyczyło pamięci i sposobu upamiętnienia tzw. Żołnierzy Niezłomnych, czyli członków zbrojnego podziemia niepodległościowego, aktywnego na terenie Polski bezpośrednio po II wojnie światowej. Autorzy wyjaśniali kim byli ci żołnierze oraz jakie znaczenie miała ich działalność. Przeanalizowali także współczesny sposób upamiętniania Żołnierzy Niezłomnych. Po ostatnim referacie przyszedł czas na dyskusję podsumowującą całe obrady, zorientowanej na główne problemy podnoszone w czasie konferencji. Wymiana argumentów dotyczyła zagrożeń w dziedzinie dydaktyki, które mogą wynikać ze zjawiska populizmu oraz współczesnego sposobu upamiętniania historii. W trakcie dyskusji padło wiele interesujących wypowiedzi, które dodatkowo wzbogaciły obrady. Profesor Bettina Alavi na zakończenie podziękowała wszystkim za aktywne uczestnictwo i wysoki poziom wygłoszonych referatów, po czym oficjalnie zamknęła obrady.

Dominik Marcinkowski

Konferencja dotyczyła niezwykle ważnej problematyki sposobu upamiętniania wydarzeń istotnych dla społeczeństw Europy Środkowo-Wschodniej w obliczu zjawiska populizmu. Spotkanie naukowców z różnych państw oraz dyscyplin i ośrodków badawczych umożliwiło spojrzenie na to zjawisko z szerszej niż zazwyczaj perspektywy. W obradach uczestniczyli historycy, politolodzy i filolodzy z czterech państw, zajmujący się różnymi aspektami świętowania i populizmu. Interdyscyplinarny charakter obrad pozwolił uczestnikom na zrewidowanie swoich poglądów i praktyki badawczej oraz skonfrontowanie ich z innymi punktami widzenia i podejściami teoretyczno-metodologicznymi.

Informacje dla Autorów
Information for Authors
Informationen für Autoren
Информация для авторов

Instrukcja przygotowania artykułów do czasopisma „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka”

Formatowanie i redagowanie

Tekst artykułu (objętość ok. 12–20 stron) powinien być złożony pismem Times New Roman o wielkości 12 punktów z interlinią 1,5. Terminy i wyrażenia obcojęzyczne oraz tytuły artykułów i książek należy pisać kursywą (*italic*). Nie należy stosować wytłuszczeń (bold). Nie należy stosować podkreśleń. Prosimy o konsekwentne stosowanie skrótów (np., r., w. itp.) w całym artykule. Jeśli artykuł podzielony jest śródtytułami na części, to prosimy rozpocząć od „Wprowadzenia”, a na końcu umieścić „Podsumowanie”. Nie ma potrzeby numerowania śródtytułów.

Ilustracje

Rysunki, wykresy i fotografie powinny być dostarczone na płytach CD lub pocztą elektroniczną w formie zeskanowanej lub jako elektroniczny plik w jednym z formatów: *.bmp, *.tif, *.jpg lub *.psd.

Ilustracje zaczerpnięte z innych prac i podlegające ochronie prawa autorskiego powinny być opatrzone informacją bibliograficzną w postaci odsyłacza do literatury, umieszczonego w podpisie rysunku (np. Źródło: N. Davies, *Europa. Rozprawa historyka z historią*, Kraków 1998, s. 123).

Tabele

Tabele należy umieszczać możliwie blisko powołania i numerować kolejno. Tabele tworzy się, stosując polecenie: *Wstawianie – Tabela*. Wskazane jest unikanie skrótów w rubrykach (kolumnach) tabel. Tekst w tabeli powinien być złożony pismem mniejszym niż podstawowy. Ewentualne objaśnienia należy umieścić w linii bezpośrednio pod tabelą, a nie w samej tabeli.

Przypisy

Obowiązują przypisy dolne, które należy tworzyć, stosując polecenie: *Odwołania / Wstaw przypis dolny*. W polu, które pojawi się na dole kolumny, wpisujemy tekst przypisu (pismo wielkości 8–9 pkt.).

Przykłady:

- publikacje książkowe
S. Grodziski, *Habsburgowie*, [w:] *Dynastie Europy*, red. A. Mączak, Wrocław 1997, s. 102–136.
- artykuły w czasopismach
S. Wałtoś, *Świadek koronny – obrzeża odpowiedzialności karnej*, „Państwo i Prawo” 1993, z. 2, s. 16.

W przypisach do oznaczania powtórzeń można stosować terminologię łacińską lub polską, czyli: *op. cit.*, *ibidem* (tamże), *idem* (tenże), *eadem* (taż). Bezwzględnie należy jednak zadbac o konsekwentny zapis i nie mieszać zapisu łacińskiego z polskim. Po adresie strony internetowej podajemy w nawiasie kwadratowym datę dostępu. W zapisie dat generalnie używamy cyfr arabskich.

Istnieje również możliwość nadsyłania tekstów o charakterze historycznym (do działu „Z kart historii”), recenzji oraz komunikatów i sprawozdań.

Recenzje

Autorzy piszący recenzje proszeni są o dostarczenie zeskanowanej okładki recenzowanej publikacji (może być w skali szarości), a także o umieszczenie w nagłówku recenzji następujących danych: autor i tytuł książki (ew. jej redaktor), tłumacz, nazwa wydawnictwa, miejsce i rok wydania, liczba stron. W przypadku publikacji obcojęzycznych mile widziany jest przebieg ich tytułu.

Streszczenia

Prosimy Autorów o dostarczenie kilkudziesięciu streszczeń artykułów w językach: polskim, angielskim i rosyjskim, wraz z tłumaczeniem tytułu artykułu.

Prosimy również o dołączenie krótkiej notki o autorze (tytuł/stopień naukowy, uczelnia/organizacja), a także oświadczenia, że artykuł nie był wcześniej publikowany ani że nie narusza on praw autorskich innych osób.

Teksty niespełniające powyższych wymogów będą odsyłane autorom z prośbą o uzupełnienie.

Podstawowe zasady recenzowania artykułów w czasopiśmie

1. Do oceny każdej publikacji powołuje się co najmniej dwóch niezależnych recenzentów spoza jednostki.
2. W przypadku tekstów powstałych w języku obcym co najmniej jeden z recenzentów jest afiliowany w instytucji zagranicznej innej niż narodowość autora pracy.
3. Rekomendowanym rozwiązaniem jest model, w którym autor(-rzy) i recenzenci nie znają swoich tożsamości (tzw. *double-blind review process*).
4. W innych rozwiązaniach recenzent musi podpisać deklarację o niewystępowaniu konfliktu interesów. Za konflikt interesów uznaje się zachodzące między recenzentem a autorem: bezpośrednie relacje osobiste (pokrewieństwo, związki prawne, konflikt), relacje podległości zawodowej, bezpośrednia współpraca naukowa w ciągu ostatnich dwóch lat poprzedzających przygotowanie recenzji.
5. Recenzja musi mieć formę pisemną i kończyć się jednoznacznym wnioskiem co do dopuszczenia artykułu do publikacji lub jego odrzucenia.
6. Zasady kwalifikowania lub odrzucenia publikacji i ewentualny formularz recenzentki są podane do publicznej wiadomości na stronie internetowej czasopisma lub w każdym numerze czasopisma.
7. Nazwiska recenzentów poszczególnych publikacji/numerów nie są ujawniane; raz w roku czasopismo podaje do publicznej wiadomości listę recenzentów współpracujących.

W trosce o rzetelność naukową i jakość publikowanych artykułów wydawnictwo wdraża procedurę zabezpieczającą przed zjawiskiem *ghostwritingu*. Zarówno *ghostwriting*, jak i *guest authorship* są przejawem nierzetelności naukowej.

Ghostwriting – autor/współautor publikacji wniósł istotny wkład w powstanie publikacji, nie ujawnia jednak swojego udziału jako jeden z autorów lub nie wymienia się jego roli w podziękowaniach zamieszczonych w publikacji.

Guest authorship – udział autora jest znikomy lub w ogóle nie miał miejsca, a pomimo to jest autorem/współautorem publikacji.

Redakcja informuje, że wszystkie wykryte przypadki *ghostwriting* i *guest authorship* będą demaskowane, włącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów, a także będą dokumentowane wszelkie ujawnione przejawy nierzetelności naukowej.

ZACHĘCAMY DO PRENUMERATY

Zamówienia na prenumeratę prosimy kierować pocztą elektroniczną na adres: ksiegarnia@kte.pl lub faksem (nr 12 25-24-593).

Należy podać następujące dane:

- imię i nazwisko (nazwę) osoby (instytucji) zamawiającej
  - adres zamieszkania (siedziby)
  - numer identyfikacji podatkowej (NIP)
- adres, na który ma być przesyłane czasopismo
  - liczbę kolejnych zamówionych numerów
  - liczbę egzemplarzy każdego numeru.

Do ceny zostanie doliczony indywidualny koszt przesyłki.

Szczegółowe warunki prenumeraty oraz formularz zamówienia dostępne pod adresem: www.ka.edu.pl/ksiegarnia/czasopisma/bezpieczenstwo

W sprzedaży dostępne również inne czasopisma Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego:

„European Polygraph”

„Krakowskie Studia Międzynarodowe”

„Państwo i Społeczeństwo”

„Studia Prawnicze”

„Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego”

Zapraszamy na stronę internetową kwartalnika

btip.ka.edu.pl